

สัมมาทิฎฐิ

๗๗๑

ตามพระเถรานุเถระของท่านพระสารีบุตรเถระ

สัมมาทิฏฐิ

ตามพระเถราทิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ

สัมมาทิฎฐิ

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สมเด็จพระญาณสังวร (ฐิตฺตมณเฑาะระ)

สัมมาทิฎฐิ-- พิมพ์ครั้งที่ 7

กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2553.

284 หน้า

1. พุทธศาสนา.-- หลักคำสอน. กรมธรรมาน.

I. ชื่อเรื่อง.

294.3122

ISBN 974-575-780-2

© สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

พิมพ์ครั้งที่ ๗/๒๕๕๓ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา นายจรรย์นต์ สิงฆสุวรรณ

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย

๑๒๔ หมู่ ๓ ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา

อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐-๒๘๐๐-๒๓๗๓-๔

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระราชปรารภว่า สมเด็จพระญาณสังวร เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร จะเจริญชนมายุครบ ๖ รอบนักษัตร ในวันที่ ๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ นี้ เป็นโอกาสอันควรยิ่งที่จะได้ทรงร่วมบำเพ็ญพระราชกุศลในการฉลองชนมายุที่จะมีขึ้นในวาระนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิมพ์หนังสือที่ประกอบด้วยสาระประโยชน์อันเกี่ยวข้องกับวัดบวรนิเวศวิหารและสมเด็จพระญาณสังวรขึ้น ๓ เล่ม คือตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร เล่มหนึ่ง ศิลปกรรมวัดบวรนิเวศวิหาร เล่มหนึ่ง กับเรื่องสัมมาทิฎฐิ อีกเล่มหนึ่ง สำหรับทรงถวายเป็นเครื่องบูชาพระคุณสมเด็จพระญาณสังวรที่ได้เมตตากรุณาเกื้อกูลในสรรพกิจส่วนพระองค์เป็นอันมากตลอดมาเป็นนิจ และเฉลิมเกียรติคุณที่ได้ปฏิบัติบำเพ็ญกรณียกิจเป็นอนเนกปริยาย เพื่อประโยชน์และความเจริญมั่นคงแห่งพระศาสนา ทั้งเพื่อความผาสุกสวัสดิ์ของบุคคลทุกเพศทุกวัยทุกภูมิ ปัญญาโดยเสมอหน้ากัน

พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน

วันที่ ๑๙ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

คำนำ

(ในการพิมพ์ครั้งแรก)

หนังสือเรื่อง “สัมมาทิฏฐิ ตามพระเถราธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ” นี้ รวบรวมจากการแสดงธรรมของสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฒนมหาเถระ) ในการปฏิบัติอบรมจิต ทุกวันธรรมสวณะและวันหลังวันธรรมสวณะ ณ ดิگ สว วัดบวรนิเวศวิหาร ระหว่างเดือนตุลาคม ๒๕๒๗ ถึงเดือนกรกฎาคม ๒๕๒๘ รวม ๔๒ ครั้ง ซึ่งท่านแสดงโดยมุขปาฐะทุกครั้ง และ ดร. เสาวนีย์ จักรพิทักษ์ บันทึกถอดจากแถบบันทึกเสียงเรียบเรียงเป็นต้นฉบับถวายให้ท่านตรวจแก้เพิ่มเติมหัวข้อเป็นตอน ๆ ไป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า พระธรรมเทศนาชุดนี้นอกจากจะแสดงข้อธรรมะสำคัญ ๆ อันเป็นแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้ว ยังแสดงให้เห็นประจักษ์ถึงปรีชาญาณอันกว้างขวางล้ำลึกของพระสารีบุตรเถระในการอธิบายธรรมะนี้อีกประการหนึ่ง และประการที่สาม สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒนมหาเถระ) ได้นำพระเถราธิบายแห่งพระอัครสาวกองค์นั้นมาอธิบายถ่ายทอดเพิ่มเติมให้พอเหมาะพอดีแก่ความรู้ความคิดของคนในยุคปัจจุบัน ให้เข้าใจได้โดยสะดวกและแจ่มแจ้งจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มสมุดสำหรับพระราชทานในงานฉลองชนมายุ ๖ รอบของสมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒนมหาเถระ) เพื่อบูชาเฉลิมเกียรติคุณ และเพื่อเผยแผ่สารธรรมในพระพุทธศาสนาให้แพร่หลาย ทรงหวังพระราชหฤทัยว่าผู้ที่ได้รับพระราชทานไปอ่านไปศึกษาจักได้รับประโยชน์คือความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องแน่ชัดในธรรมที่มีแสดงอยู่ทั้งนี้โดยทั่วกัน

สำนักราชเลขาธิการ

วันที่ ๑๙ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

คำนำ

เรื่อง “สัมมาทิฎฐิ ตามพระเถรอธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ” นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิมพ์ขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ พระราชทานถวายสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ขณะเมื่อทรงดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระญาณสังวร เนื่องในวโรกาสทรงบำเพ็ญพระกุศลฉลองพระชนมายุครบ ๖ รอบ เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ ดังความแจ้งในพระราชปรารภและคำนำในการพิมพ์ครั้งนั้นแล้ว

หลังจากพิมพ์ครั้งแรกแล้ว ยังไม่มีการจัดพิมพ์ขึ้นใหม่อีก ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชปรารภกับสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ถึงหนังสือสัมมาทิฎฐิฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่ายังมีที่บกพร่องอยู่หลายแห่ง ได้ทรงพระราชอุทิศสาหะตรวจทานต้นฉบับใหม่ตลอดทั้งเรื่อง แล้วพระราชทานมาที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช เพื่อจัดพิมพ์ขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง พร้อมทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระราชทรัพย์สำหรับการพิมพ์ครั้งนี้ด้วย

ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงแก้ไขเพิ่มเติมถ้อยคำ ข้อความ ในบางเรื่องบางตอนบ้าง เพื่อความถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

อนึ่ง ได้มีผู้มาแสดงความประสงค์ที่มหาวิทยาลัยฯ ใครจะได้หนังสือเรื่องนี้ ฉะนั้น ในการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิมพ์เรื่องสัมมาทิฎฐิขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง มหาวิทยาลัยฯ จึงได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสมทบจัดพิมพ์เพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่งสำหรับจัดจำหน่ายเป็นการเผยแพร่แก่ประชาชนผู้สนใจทั่วไป

มหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

๒๑ ธันวาคม ๒๕๓๕

สารบัญ

	หน้า
ครั้งที่ ๑ ปัญญาในธรรม	๑
ปัญญาในธรรมคือสัมมาทิฐิ	๑
รู้จักบุคคล รู้จักบุคคลมูล	๒
รู้จักบุคคล รู้จักบุคคลมูล	๓
สุตะ จินตา ภาวนา	๓
กัลยาณมิตร และโยนิโสมนสิการ	๔
สัมมาทิฐินำมาซึ่งความสิ้นทุกข์	๕
ญาณทัสสนะ	๕
ครั้งที่ ๒ อาหาร ๔	๘
รู้จักอาหาร	๘
หนึ่ง อาหารของกายหรือรูปธรรม	๙
สอง อาหารของนามธรรม	๙
สาม อาหารของกรรม	๑๒
สี่ อาหารของนามรูป	๑๒
รู้จักอาหารสมุทัยคือตัณหา	๑๓
รู้จักอาหารนิโรธ	๑๔
รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาหาร	๑๔
ดับภพดับชาติเมื่อดับตัณหา	๑๔
ครั้งที่ ๓ ความรู้จักอริยสัจ ๔	๑๖
อริยสัจ ๔ เป็นที่รวมของกุศลธรรม	๑๗
รู้จักทุกข์	๑๗
รู้จักทุกขสมุทัย	๑๘
รู้จักทุกขนิโรธ	๑๘

	รู้จักมรรค	๑๘
	อธิบายอริยสัจเพิ่มเติม	๑๘
	กิจในอริยสัจ	๑๙
	อาศัยศรัทธาและปัญญา	๒๐
	บุรุษบุคคล ๔ จำพวก	๒๑
ครั้งที่ ๔	ความรู้จักอริยสัจ ๔ (ต่อ)	๒๓
	ละความยึดถือในขั้น ๕	๒๓
	รู้วิภวัญชะของกิเลส กรรม วิบาก	๒๔
	ตัดวิภวัญชะด้วยการดับตัณหา	๒๖
	หัดดูให้รู้จักทุกข์ว่าเป็นทุกข์	๒๗
	รู้ว่าทุกข์คือสังขาร สิ่งผสมปรุงแต่ง	๒๘
	รู้จักลักษณะของสังขาร	๒๘
	รู้ว่าทุกข์คือ วิปริณามะ ความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง	๒๙
	ธรรมจักษุตดวงตาเห็นธรรม	๒๙
ครั้งที่ ๕	ความรู้จักชรามรณะ	๓๑
	พระเถราธิบายเรื่องชรามรณะ	๓๑
	พิจารณาให้รู้จักชรามรณะ ในสายโซ่ของสังสารวัฏ	๓๒
	รู้จักความแก่ที่ปกปิดและความแก่ที่ไม่ปกปิด	๓๔
	รู้จักความตายที่ปกปิดและความตายที่ไม่ปกปิด	๓๕
ครั้งที่ ๖	ความรู้จักชาติความเกิด	๓๗
	ความหมายของชาติความเกิด	๓๘
	มีชรามรณะเพราะมีชาติ	๓๙
	มีชาติเพราะมีภพ	๔๐
	ทรงหาทางปฏิบัติเพื่อดับชาติ	๔๐
ครั้งที่ ๗	ความรู้จักภพ	๔๒
	รู้จักภพ ๓	๔๒
	ภพ ๒ ในปฏิจจสมุปบาท	๔๓

	กรรมหรือการที่กระทำเกิดจากใจ	๔๓
	กรรมภพ	๔๔
	มีกรรมภพจึงมีชาติความเกิด	๔๕
	อุปบัติภพความเข้าถึงชาติความเกิด	๔๕
	ความรู้จักภพที่เป็นความเห็นชอบ	๔๖
ครั้งที่ ๘	ความรู้จักภพ ๓	๔๗
	ทบทวนกรรมภพและอุปบัติภพ	๔๗
	ภพ ๓	๔๘
	กามภพ	๔๘
	รู้หังการ มมังการ	๔๙
	รู้โทษของกาม	๕๐
	ไม่หลงติดในรสของกาม	๕๐
	สุคติและทุคติ	๕๒
	รูปภพ	๕๒
	อรูปภพ	๕๒
	มีภพมีชาติในปัจจุบันทุกขณะ	๕๓
ครั้งที่ ๙	ความรู้จักอุปาทาน	๕๔
	อุปาทาน ๔	๕๕
	ความยึดถืออากาม	๕๕
	อาการทั้ง ๓ ของความยึดถืออากาม	๕๖
	ความยึดถือทิฏฐิคือความเห็น	๕๗
	มิจฉาทิฏฐิ ๓	๕๘
	อกิริยทิฏฐิ	๕๘
	อเหตุกทิฏฐิ	๕๘
	นัตถิกทิฏฐิ	๕๙
	โทษของมิจฉาทิฏฐิ	๖๐
	สัสสตทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิ	๖๐

ครั้งที่ ๑๐ ความรู้จักอุปาทาน (ต่อ)	๖๒
ทบทวนมิจฉาทิฎฐิ	๖๒
สัมมาทิฎฐิในอริยสัจ	๖๓
สิ้นตัณหา สิ้นเชื้อที่ทำให้เกิด	๖๔
ละความยึดถือในความเห็นที่ผิด	๖๕
ละความยึดถือในความเห็นที่ไม่เป็นประโยชน์	๖๕
ทางปฏิบัติเกี่ยวกับความเห็น	๖๖
ยึดหลักธรรมาธิปไตย	๖๖
ละตัณหาธิปไตย	๖๗
มีสติและปัญญาประกอบ	๖๗
ความพร้อมเพรียงเกิดจากความประพฤติและความเห็นที่เสมอกัน	๖๘
ครั้งที่ ๑๑ ความรู้จักอุปาทาน (ต่อ)	๗๐
ความยึดถือศีลและวัตร	๗๐
อธิบายศีลและวัตร	๗๐
ศีลและวัตรภายนอกพระพุทธศาสนา	๗๑
ทรงละความยึดถือในศีลและวัตร	๗๒
สมาธิจิตที่บริสุทธิ์	๗๒
อาศัยตัณหาละตัณหา	๗๓
ศีลและวัตรในพระพุทธศาสนา	๗๔
ยึดและปล่อยศีลและวัตรเป็นชั้น ๆ	๗๖
ครั้งที่ ๑๒ ความรู้จักอุปาทาน (ต่อ)	๗๘
อัสสัปปะโยนิในพระพุทธศาสนา	๗๘
รู้สมมติสัจจะและปรมาตถสัจจะ	๗๙
ความยึดถือวาทะว่าตนมาจากสมมติบัญญัติ	๘๐
ความยึดถือที่ตั้งแห่งสมมติบัญญัติ	๘๑
ทรงสอนให้พิจารณาที่ตั้งของสมมติบัญญัติว่าเป็นสังขาร	๘๒
ตรัสสอนให้พิจารณาแยกสังขาร	๘๓

กำหนดรู้ตามความเป็นจริงโดยไตรลักษณ์	๘๔
ครั้งที่ ๑๓ ความรู้จักอุปาทาน (ต่อ)	๘๖
สักกายทิฎฐิ ๒๐	๘๖
สักกายทิฎฐิเป็นอุปาทานชั้นต่ำ	๘๗
ละสักกายทิฎฐิได้ ก็ยังมีอึดตาดัตถนอยู่	๘๗
ละอุปาทานอย่างละเอียด จึงจะละอึดตาดัตถนได้หมด	๘๘
ดับอึดตาดัตถนอุปาทาน ดับอุปาทานได้ทั้งหมด	๘๘
ครั้งที่ ๑๔ ความรู้จักตัณหา	๙๑
รู้จักตัณหา	๙๑
อายตนะภายในภายนอก	๙๒
อารมณ์ ๖	๙๓
ตัณหาเกิดจากกระแสอารมณ์ผ่านทวารเข้าสู่จิต	๙๓
ลักษณะของตัณหา	๙๔
ผลของตัณหา	๙๕
ครั้งที่ ๑๕ ความรู้จักตัณหา (ต่อ)	๙๖
ทบทวนเรื่องตัณหา	๙๖
โลกกับตัณหา	๙๗
ลักษณะการรับอารมณ์ของตัณหา	๙๗
กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา	๙๘
ความอึดด้วยตัณหาไม่มี	๙๘
ตัณหาในทุกข์	๙๙
ทรงชี้ให้รู้จักทุกข์	๑๐๐
ปฏิบัติโพชฌงค์เพื่อละตัณหาละทุกข์	๑๐๑
ครั้งที่ ๑๖ ความรู้จักเวทนา	๑๐๒
เวทนา ๓	๑๐๓
เวทนา ๕	๑๐๓

เวทนา ๖ ที่เกิดจากสัมผัส	๑๐๔
เวทนาเป็นที่ตั้งของ ราคะ โทสะ โมหะ	๑๐๖
ทรงสอนให้ทำสติกำหนดพิจารณาเวทนา	๑๐๖
ครั้งที่ ๑๗ ความรู้จักผัสสะ	๑๐๘
อธิบายผัสสะหรือสัมผัส ๖	๑๐๘
สัมผัสเป็นของละเอียด กำหนดได้ยาก	๑๐๙
วิถีจิตต้องดำเนินไปตามขั้นตอน	๑๑๐
ชนกกรรมทำให้เกิด	๑๑๐
กำหนดรูปและนามเป็นที่ตั้งของวิปัสสนากรรมฐาน	๑๑๑
หัดกำหนดดูให้รู้จักมโนวิญญาณหรือตัวรู้	๑๑๒
ครั้งที่ ๑๘ ความรู้จักอายตนะ ๖	๑๑๔
อายตนะ ๖ เป็นวิปัสสนาภูมิ	๑๑๔
อายตนะภายในเป็นประตูของจิต	๑๑๕
อายตนะภายนอก เรียกว่าอารมณ์ ๖	๑๑๕
อินทรีย์คืออายตนะ ๖	๑๑๖
ทรงสอนให้สำรวจอินทรีย์หรือมีสติ	๑๑๗
อารมณ์ที่เข้ามาทางทวาร ๖ ทำให้ตัณหาฟุ้งขึ้น	๑๑๘
ใช้สติและปัญญากำหนดรู้กระแสของตัณหา	๑๑๙
ครั้งที่ ๑๙ ความรู้จักนามรูป	๑๒๑
รู้จักนามรูปหรือขั้น ๕	๑๒๒
ขั้น ๕ เป็นที่ตั้งของวิปัสสนากรรมฐาน	๑๒๒
นามคือชื่อของภาวะอาการทางกายและใจ	๑๒๓
นามเป็นอาการของจิตที่น้อมออกรู้อารมณ์	๑๒๔
นามในพระเถราธิบาย	๑๒๕
ครั้งที่ ๒๐ ความรู้จักนามรูป (ต่อ)	๑๒๗
มหาภูตรูป ๔	๑๒๗

การจำแนกธาตุ	๑๒๘
ปฐวีธาตุ ธาตุดิน	๑๒๘
อาโปธาตุ ธาตุน้ำ	๑๒๘
อากาศ ๓๑ หรือ ๓๒	๑๒๙
เตโชธาตุ ธาตุไฟ	๑๒๙
วาโยธาตุ ธาตุลม	๑๒๙
พิจารณาให้เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ	๑๒๙
อุปาหารรูป รูปอาศัย	๑๓๐
รูป ๒๘	๑๓๒

ครั้งที่ ๒๑ ความรู้จักวิญญาน

จิตกับวิญญานในชั้น ๕	๑๓๔
จิตกับวิญญานธาตุในธาตุ ๖	๑๓๔
วิญญานในชั้น ๕ คืออาการที่จิตออกมารับอารมณ์	๑๓๕
วิญญานในชั้น ๕ เป็นสิ่งที่เกิดดับ	๑๓๖
มโนเป็นอายตนะภายในข้อที่ ๖	๑๓๖
อธิบายหมู่แห่งวิญญาน ๖	๑๓๗
ใช้สติกำหนดดูให้รู้จักหมู่แห่งวิญญาน ๖	๑๓๗
หัดดูให้เห็นความเกิดดับ	๑๓๘

ครั้งที่ ๒๒ ความรู้จักสังขาร

สังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่ง	๑๓๙
สังขาร ๒	๑๔๐
สังขตลักษณะ	๑๔๐
พิจารณาโดยลักษณะว่าเป็นทุกข์	๑๔๑
พิจารณาทุกข์โดยเป็นสังขาร	๑๔๑
พิจารณาทุกข์โดยเป็นวิปริณามะ	๑๔๒
สังขาร ๓	๑๔๒

กายสังขาร	๑๔๒
วจีสังขาร	๑๔๓
จิตตสังขาร	๑๔๓
สรูปสังขาร ๓	๑๔๔
ครั้งที่ ๒๓ ความรู้จักอวิชชา	๑๔๖
อวิชชาเป็นต้นเหตุสำคัญแห่งกิเลสและกองทุกข์	๑๔๖
อวิชชาคือความไม่รู้ในสัจจะ	๑๔๗
ปฏิบัติปฏิบัติก่อนตรัสรู้	๑๔๘
ทรงแสวงหาโมกขธรรม	๑๔๘
ทรงปฏิบัติสัมมาสมาธิเพื่อทุกขนิโรธ	๑๔๙
ละความยึดถือในอุปกิเลสของสมาธิและวิปัสสนา	๑๕๐
ทรงตรัสรู้อริยสัจ ๔	๑๕๐
ครั้งที่ ๒๔ อวิชชา ๘	๑๕๒
ทบทวนอริยสัจจะ	๑๕๒
พระพุทธธาติบายอวิชชาเพิ่มเติม	๑๕๓
ทรงได้พระญาณ ๓	๑๕๔
ความไม่รู้ในอริยสัจสายทุกข์และสายความดับทุกข์	๑๕๕
หัวใจของอริยสัจ	๑๕๗
ครั้งที่ ๒๕ อวิชชา ๘ (ต่อ)	๑๕๙
อวิชชา ๘ อีกปริยายหนึ่ง	๑๕๙
ความหมายของเงื่อนไขเงื่อนไข	๑๖๐
จับเงื่อนไขในอริยสัจให้ถูกต้อง	๑๖๑
ค้นหาอุปาทานเป็นเงื่อนไขของทุกข์	๑๖๑
หัดจับให้รู้จักเงื่อนไขของทุกเรื่อง	๑๖๓
หัดจับเงื่อนไขเงื่อนไขในสายทุกข์	๑๖๓
หัดจับเงื่อนไขเงื่อนไขในสายนิโรธ	๑๖๔

รู้ผลหรือเงื่อนไขปลายของศีล	๑๖๕
รู้ว่าสมาธิเป็นเงื่อนไขต้นของนิโรธ	๑๖๕
วิปัสสนาปัญญาเป็นเงื่อนไขต้นของการปล่อยวางทุกข์	๑๖๖
รู้ว่าเงื่อนไขต้นเงื่อนไขปลายต้องอาศัยกัน	๑๖๖

ครั้งที่ ๒๖ อวิชาโดยสรุป

อวิชาเป็นตัวต้นเดิมของอุปกิเลส	๑๖๗
อธิบายทบทวนอวิชาในอริยสังข์ทั้ง ๔	๑๖๗
รู้จักปฏิเสธสมุพบาทหรือลูกโซ่ที่เป็นอริยสังข์ ๔	๑๗๐
มีไตรลักษณ์เพราะมีกาลเวลา	๑๗๑
สังขารขึ้นอยู่กับกาลเวลา	๑๗๒
สังขารธรรมไม่ประกอบด้วยกาลเวลา	๑๗๓
วิสังขารหรือนิพพานอยู่นอกกาลเวลา	๑๗๔

ครั้งที่ ๒๗ ความรู้จักอาสวะ

อาสวะและอนุสัยเป็นกิเลสอย่างละเอียด	๑๗๕
กิเลสอย่างหยาบหรืออกุศลมูล	๑๗๖
นิวรณ์หรือกิเลสอย่างกลาง	๑๗๗
อาสวะ ๓ และอนุสัย ๓	๑๗๘
กามาสวะและราคานุสัย	๑๗๘
ภวาสวะและปฏิฆานุสัย	๑๗๘
รู้จักภพกับปฏิฆะว่าเป็นสิ่งที่เนื่องกัน	๑๗๙
อวิชาสวะและอวิชาอนุสัย	๑๘๐

ครั้งที่ ๒๘ ความรู้จักอาสวะ (ต่อ)

กิเลสกามและวัตถุกาม	๑๘๑
รู้จักกามที่เป็นอาสวะ	๑๘๒
รู้จักภพที่เป็นอาสวะ	๑๘๔
รู้จักอวิชาที่เป็นอาสวะ	๑๘๔

นิเวศน์เกิดจากอัสวอนุสัย	๑๘๕
กรรมกิเลสหรือวิติกมกิเลส	๑๘๖
ละอัสวะได้จึงจะเป็นพระอรหันต์	๑๘๗
อวิชาเกิดเพราะอัสวะ อัสวะเกิดเพราะอวิชา	๑๘๗
ครั้งที่ ๒๙ ความรู้จักอัสวะ (ต่อ)	๑๘๙
วิชา วิมุตติเกิดจากจิตตภาวนา	๑๘๙
อนุสัยกิเลสเกิดจากเวทนา	๑๘๙
ราคานุสัยเกิดจากสุขเวทนา	๑๙๐
ปฏิฆานุสัยเกิดจากทุกขเวทนา	๑๙๐
อวิชขานุสัยเกิดจากอทุกขมสุขเวทนา	๑๙๑
ตรัสสอนให้มีอินทริยสังวร	๑๙๑
อนุสัย ๔	๑๙๓
รู้จักจิตส่วนลึกอันเป็นที่ตั้งของอัสวอนุสัย	๑๙๓
ครั้งที่ ๓๐ สรุปลัสมมาทิกฎฐิ	๑๙๕
ทบทวนพระเถราธิบาย	๑๙๕
อวิชาและอัสวะเป็นที่สิ้นสุดของสายเกิดทุกข์	๑๙๗
ยกชาติชรามรณะเป็นที่ตั้งในทุกขสังขจะ	๑๙๗
จับอธิบายเหตุเกิดของแต่ละข้อ	๑๙๘
อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับกาลเวลา	๑๙๙
รู้จักความสืบทอดของกาลเวลา	๑๙๙
มองเห็นความไม่เที่ยงหรือความเกิดดับ	๒๐๐
อวิชาเป็นต้นเหตุสำคัญของอัสวะ	๒๐๑
ครั้งที่ ๓๑ ปฏิจจสมุปบาท ข้ออัสวะ อวิชา	๒๐๒
จิตไม่มีสรีระสังฐาน	๒๐๒
จิตเป็นธาตุรู้	๒๐๔
จิตเก็บบารมีและอัสวะ	๒๐๔

อาสวะทำให้เกิดกาม เกิดภพ และเกิดอวิชชา	๒๐๕
อวิชชาตกตะกอนในจิตเพราะอาสวะ	๒๐๖
ปฏิบัติเพิ่มวิชชาเพื่อละอวิชชา	๒๐๖
ครั้งที่ ๓๒ ปฏิจจนุปบาท ข้ออวิชชา สังขาร	๒๐๘
สังขารในหมวดธรรมต่าง ๆ	๒๐๙
อธิบายความหมายของสังขารที่เป็นกลาง ๆ	๒๐๙
สังขารมีความปรุงแต่งที่เป็นสันตติ	๒๑๐
ดับการปรุงแต่ง ดับสังขาร	๒๑๑
ทำบุญ ทำบาป ทำสมาธิ เป็นสังขาร	๒๑๒
มรรค ๘ เป็นยอดของสังขตธรรม	๒๑๒
สังขารเกิดเพราะอวิชชา	๒๑๓
จิตหยุดปรุงแต่งเมื่อสิ้นอวิชชา	๒๑๓
ครั้งที่ ๓๓ ปฏิจจนุปบาท ข้ออวิชชา สังขาร (ต่อ)	๒๑๖
อวิชชาปรุงแต่งจิตให้รู้ผิดรู้หลง	๒๑๖
ความรู้ที่ปรุงแต่งไม่เป็นความรู้จริง	๒๑๗
เห็นสังขารเห็นความเกิดดับของสังขาร จึงชื่อว่าเห็นทุกข์	๒๑๘
ความเห็นเกิดดับเป็นธรรมจักขุ	๒๒๐
ดับอวิชชา ดับสังขาร ด้วยอวิชชา	๒๒๑
ครั้งที่ ๓๔ ปฏิจจนุปบาท ข้อสังขาร วิญญาณ	๒๒๒
ธาตุ ๕ ผสมปรุงแต่งขึ้นเป็นสังขาร	๒๒๒
วิญญาณธาตุเข้ามาประกอบด้วยธาตุ ๕ เป็นสัตว์บุคคล	๒๒๓
เกิดวิถีวิญญาณหรือวิญญาณ ๖ เพราะสังขาร	๒๒๔
เกิดกายสังขาร เกิดวิญญาณ	๒๒๕
ดับกายสังขาร ดับวิญญาณ	๒๒๕
เกิดวจีสังขาร เกิดวิญญาณ	๒๒๕
เกิดจิตตสังขาร เกิดวิญญาณ	๒๒๕

ครั้งที่ ๓๕ ปฏิจสุมุบาท ข้อวิญญาณนามรูป	๒๒๘
พระพุทธานิยายเรื่องวิญญาณและนามรูป	๒๒๘
นามรูปเกิดเพราะปฏิสนธิวิญญาณ	๒๒๙
นามรูปเกิดเพราะวิถีวิญญาณ	๒๓๐
ปิยรูป สาดรูป	๒๓๐
อารมณ์เข้าสู่จิตได้เพราะวิญญาณ	๒๓๑
ภวังคจิต	๒๓๑
วิถิจิต	๒๓๒
วิถิจิตเป็นวิญญาณก่อน แล้วจึงเป็นนามรูป	๒๓๓
ครั้งที่ ๓๖ ปฏิจสุมุบาทข้อนามรูปอายตนะ	๒๓๕
อธิบายทบทวนความหมายของนามรูป	๒๓๖
เจตนาจัดเป็นสังขาร ผัสสะและมนสิการจัดเป็นวิญญาณ	๒๓๗
ธรรมะในปฏิจสุมุบาทมีอยู่ในกายและจิตของทุกคน	๒๓๘
อายตนะเกิดเพราะนามรูป	๒๓๙
มโนคือใจเป็นอายตนะข้อพิเศษ	๒๔๐
อายตนะทั้ง ๖ ปฏิบัติหน้าที่ได้เมื่อนามรูปบังเกิดขึ้น	๒๔๑
ครั้งที่ ๓๗ ปฏิจสุมุบาท ข้ออายตนะ ผัสสะ เวทนา	๒๔๒
ผัสสะเกิดจากอายตนะทั้ง ๖	๒๔๒
นามคืออาการที่จิตน้อมอกรับอารมณ์	๒๔๓
การรับอารมณ์ครั้งแรกของจิตคือวิญญาณ	๒๔๔
สัมผัสหรือผัสสะเกิดจากการรับอารมณ์ที่แรงขึ้น	๒๔๕
ทรงแสดงชั้น ๕ จากส่วนที่หยาบไปหาละเอียด	๒๔๕
ทรงแสดงการเกิดนามรูปและสัมผัสอย่างรวบรัดเพื่อวิปัสสนาภูมิ	๒๔๗
ทรงสอนให้พิจารณานามรูปโดยอาการ เพศ นิमित และอุเทศ	๒๔๗
ครั้งที่ ๓๘ ปฏิจสุมุบาท ข้อผัสสะ เวทนา ตัณหา	๒๔๙
เวทนาเกิดเพราะสัมผัสหรือผัสสะ	๒๕๐

ที่เกิดของเวทนาทางกายและใจ	๒๕๑
การปฏิบัติดับเวทนาด้วยสมาธิ	๒๕๑๒
อาศัยนิรามิสเวทนาดับสัมผัสกับกิเลสก่อน	๒๕๑๒
ดับเวทนาทั้งหมดจึงจะได้สมาธิขั้นสูง	๒๕๑๓
ครั้งที่ ๓๙ ปฏิจจสมุปบาทข้อต้นหาอุปาทาน	๒๕๑๕
มีต้นหา ความอยาก ก็มีอุปาทาน ความยึดถือ	๒๕๑๕
ต้นหาทำให้มีการแสวงหาและการได้	๒๕๑๖
มีอุปาทาน ๔ เพราะต้นหา	๒๕๑๗
พิจารณาให้เห็นโทษของต้นหา	๒๕๑๘
ครั้งที่ ๔๐ สรุปปฏิจจสมุปบาท	๒๖๐
มีภพมีชาติเพราะอุปาทาน	๒๖๐
ทุกข์ทั้งหมดเกิดขึ้นเพราะชาติความเกิด	๒๖๐
ทบทวนแต่ละลูกโซ่ในปฏิจจสมุปบาท	๒๖๑
มรรคมีองค์ ๘ ดับได้ทุกข้อ	๒๖๒
อริยสังขยเกิดทุกข์และสายดับทุกข์	๒๖๓
พิจารณาให้เห็นทุกข์ว่าเป็นทุกข์	๒๖๔
เห็นสมุทัยของแต่ละเงื่อนไขโดยลำดับ	๒๖๕
เห็นนิโรธคือความดับทุกข์	๒๖๖
เห็นมรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์	๒๖๖
สรุปสัมมาทิฏฐิและปฏิจจสมุปบาท	๒๖๖
ครั้งที่ ๔๑ อธิบายอริยสังขโดยพิสดาร	๒๖๘
อานิสงสมผลของสมาธิ	๒๖๘
อาศัยสติและปัญญาพิจารณาให้เห็นสังขจะ	๒๗๐
ทุกข์เกิดจากต้นหาอุปาทานในจิตใจ	๒๗๑
ทรงตรัสรู้ในอริยสังข ๔	๒๗๒

ครั้งที่ ๔๒ อธิบายอริยสัจโดยพิสดาร (ต่อ)	๒๗๔
ทรงพิจารณาปฏิจจสมุปบาท	๒๗๔
ทรงพิจารณาโดยละเอียดทั้งสายเกิดทุกข์และสายดับทุกข์	๒๗๖
ทรงกำจัดมารและเสนาได้หมดสิ้น	๒๗๗
ครั้งที่ ๔๓ สรุปสติปัฏฐาน ๔	๒๘๐
สรุปสติปัฏฐาน ๔	๒๘๐
สติปัฏฐาน ๔ ในมหาสติปัฏฐานสูตร	๒๘๑
สติปัฏฐาน ๔ ในบางพระสูตร	๒๘๒
ทางปฏิบัติสติปัฏฐาน	๒๘๓
วิธีปฏิบัติสติปัฏฐาน คือ ภาวนา	๒๘๓
หน้าที่ของภาวนา	๒๘๔

สัมมาทิฏฐิ

ตามพระเถราธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ

ครั้งที่ ๑

ปัญญาในธรรม

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้
ทุก ๆ ท่านตั้งใจมอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจ ให้เป็น
ศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ปัญญาในธรรมคือสัมมาทิฏฐิ

ปัญญาในธรรมนั้นเรียกได้ว่าเป็นสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ เป็นความเห็นตรง
สัมมาทิฏฐินี้เป็นข้อสำคัญ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสไว้เป็นข้อแรกในมรรคมีองค์ ๘ คือเป็น
องค์แรกของมรรคมีองค์ ๘ นั้น. เพราะฉะนั้น การทำสมาธิดังที่ได้กล่าวว่าการทำสมาธิใน
การฟัง ก็เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรมอันเป็นสัมมาทิฏฐินี้เอง. ถ้าหากว่าไม่ได้ปัญญาในธรรม
อันเป็นสัมมาทิฏฐินี้ ก็มีบรรลุถึงข้อที่ปฏิบัติและผลแห่งข้อที่ปฏิบัติ อันเป็นที่มุ่งในทาง
พุทธศาสนา.

คำว่า พุทธศาสนา นั้นก็แสดงอยู่แล้วว่า เป็นศาสนาทางปัญญา เพราะพระ
พุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ก็คือทรงปัญญาตรัสรู้นั่นเอง. ฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นข้อสำคัญและปัญญาที่
มุ่งหวังก็คือสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ความเห็นตรงนี้เอง. เมื่อได้ความเห็นชอบ ได้ความ
เห็นตรง ก็ย่อมจะได้ปสาทะคือความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม เป็นผู้มาสู่สัทธรรมนี้
ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าการมาสู่สัทธรรมนี้ ก็ต้องอาศัยความเลื่อมใสที่ไม่หวั่นไหวในพระธรรม
ความเลื่อมใสที่ไม่หวั่นไหวในพระธรรมก็ต้องอาศัยสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบความเห็นตรง
เป็นหลัก. ทุกคนย่อมมีความรู้ความเห็นซึ่งเป็นตัวปัญญาที่ได้มาแต่ชาติกำเนิดเป็นมนุษย์
ซึ่งแปลอย่างหนึ่งว่า ผู้ที่มีใจสูงหรือผู้ที่มีความรู้สูง. ฉะนั้น จึงสามารถที่จะรู้อัจจะคือความ

จริงของสิ่งทั้งหลายได้ในชั้นธรรมดาสามัญทั่วไป. และเมื่อได้อบรม **ปัญญาที่ได้มาแต่ชาติ** กำเนิด อันเรียกว่า **ชาติปัญญา** ยิ่ง ๆ ขึ้นไปแล้ว ก็จะได้ความรู้ที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ได้ สัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ได้ความเห็นตรงที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

รู้จักอกุศล รู้จักอกุศลมูล

พระพุทธเจ้าได้ตรัสอธิบายสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบไว้ทั่วไป ว่าเป็นความรู้ใน อริยสัจทั้งสี่ รู้จักทุกข์ รู้จักสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ รู้จักนิโรธความดับทุกข์ รู้จักมรรคคือทาง ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์. ท่านพระสารีบุตรเถระก็ได้อธิบายสัมมาทิฏฐิแก่ภิกษุทั้งหลายที่ ท่านประมวลไว้ใน **สัมมาทิฏฐิสูต** โดยที่ท่านได้อธิบายกว้างขวางออกไปขยายความ ออกไป จับตั้งแต่เบื้องต้น โดยที่ท่านได้กล่าวตั้งเป็นกระชู้ขึ้นว่า ที่เรียกว่าสัมมาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิความเห็นชอบนั้นเป็นอย่างไร ท่านก็อธิบายว่าได้แก่ **ความรู้จักอกุศล ความรู้จักอกุศลมูล มูลเหตุของอกุศล ความรู้จักอกุศล ความรู้จักอกุศลมูล มูลเหตุของอกุศล.** ท่าน ก็ได้แสดงอธิบายขยายความต่อไปอีกว่าอกุศลนั้นได้แก่อะไร. ท่านก็ยกเอา **อกุศลกรรมบถ** คือ **ทางแห่งกรรมที่เป็นอกุศล** ขึ้นแสดง.

ทางกายอันเรียกว่ากายกรรมอันเป็นอกุศล ๓ คือ การทำสัตว์มีชีวิตให้ตก ล่วงไป ๑ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ๑ การประพฤตินิดในกามทั้งหลาย ๑ ทั้ง ๓ นี้เป็นทางแห่งกรรมที่เป็นอกุศลทางกาย.

ทางแห่งกรรมที่เป็นอกุศลทางวาจาคือ**วจีกรรมมี ๔** ก็ได้แก่ พูดเท็จ ๑ พูด ส่อเสียด ๑ พูดคำหยาบ ๑ พูดเพ้อเจ้อเหลวไหล ๑. ก็รวมทางแห่งกรรมที่เป็นอกุศลทาง วาจาเป็น ๔.

ทางแห่งกรรมที่เป็นอกุศลทางใจ ๓ ก็คือ อภิชฌา โลกเพ่งเล็งทรัพย์สินของของ ผู้อื่น ๑ พยาบาทปองร้ายเขา ๑ มิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิดจากคลองธรรม เช่น เห็นว่า ไม่มีบาป ไม่มีบุญ จะทำอย่างไรก็ไม่เป็นบาป จะทำอย่างไรก็ไม่เป็นบุญ ไม่มีผลของบาป บุญ และไม่มีมารดาบิดา ไม่มีกรรมดีกรรมชั่ว ผลของกรรมดี กรรมชั่ว ไม่มีโลกนี้ไม่มีโลก หน้า ไม่มีสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบทั้งหลายปฏิเสธว่าไม่มีทั้งหมด. เหล่านี้เป็นมิจฉา- ทิฏฐิ ความเห็นผิดจากคลองธรรม ๑ ก็รวมเป็นทางกรรมที่เป็นอกุศลทางใจ ๓.

รวมเป็นอกุศลกรรมบถ ๑๐. ทางแห่งกรรมที่เป็นอกุศล ๑๐ นี้คืออกุศล สัมมา- ทิฏฐิก็คือ รู้จักทางแห่งกรรมที่เป็นอกุศลทั้ง ๑๐ ประการเหล่านี้ว่าเป็นอกุศลจริง.

อกุศลมูล มูลเหตุของอกุศล ก็ได้แก่ โลภะ คือความโลภอยากได้ อันนำไปประกอบอกุศลกรรม โทสะ ความโกรธแค้นขัดเคืองอันนำไปประกอบอกุศลกรรม โมหะ ความหลงอันนำไปประกอบอกุศลกรรม. สัมมาทิฏฐิก็คือความรู้จักอกุศลมูลเหล่านี้ว่า โลภะ โทสะ โมหะ เป็นมูลเหตุของอกุศลกรรมทั้งหลายตามเป็นจริง.

รู้จักกุศล รู้จักกุศลมูล

ส่วนกุศลและกุศลมูลนั้นก็ตรงกันข้าม. กุศลก็ได้แก่ กุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ คือ ทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล เป็นกายกรรม ๓ วชิกรรม ๔ มโนกรรม ๓.

กายกรรม ๓ ก็คือ เว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลง เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ เว้นจากความประพฤติดีในกามทั้งหลาย.

วชิกรรม ๔ ก็คือ เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพื่อจ้อเหลวไหล.

มโนกรรม ๓ ก็คือ ไม่โลภเพ่งเล็งทรัพย์สินของผู้อื่น ไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่น และสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบตามคลองธรรม.

ทั้ง ๑๐ ข้อนี้ ก็ตรงกันข้ามกับอกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐. สัมมาทิฏฐิก็คือรู้จักกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ นี้ ว่าแต่ละข้อเป็นกุศลจริง.

ส่วน **กุศลมูล** มูลเหตุของกุศลนั้น ก็ได้แก่ อโลภะ ความไม่โลภอยากได้ โดยมีสันโดษความพอใจอยู่ในทรัพย์สมบัติเฉพาะที่เป็นของตนเท่านั้นเป็นต้น อโทสะ ความไม่โกรธแค้นขัดเคือง ก็โดยที่มีเมตตากรุณาเป็นต้น อโมหะ ความไม่หลง ก็คือ ความที่มีปัญญาทำตามเป็นจริงอันทำให้หลงไหล ไม่ให้ถือเอาผิด.

สุตะ จินตา ภาวนา

สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ก็คือรู้จักกุศลมูลเหล่านี้ ว่าทุก ๆ ข้อเป็นมูลเหตุของกุศลจริง สัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบดังนี้ เป็นทิฏฐิคือความเห็น เป็นทัสสนะคือความเห็นเป็นญาณะคือความรู้ หรือเป็นปัญญาคือความรู้ทั่วถึงที่จะต้องการเป็นขั้นต้นของทุก ๆ คนในโลก แต่ว่าจะได้สัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบดังนี้ได้ ก็ต้องอาศัยความที่ใช้ปัญญาที่มีอยู่เป็นพื้นในการประกอบปลูกปัญญาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ด้วยการฟังการเรียน อันรวมในคำว่า สุตะ

ด้วยการคิดพิจารณา อันรวมเรียกว่า **จินตา** และ

ด้วยการปฏิบัติอบรมต่าง ๆ ในข้อที่พึงปฏิบัติอบรมนั้น ๆ อันเรียกว่า **ภาวนา**.

และเมื่อได้ประกอบปฏิบัติปลุกปัญญา อบรมปัญญา เพิ่มพูนปัญญาในทางที่ถูกต้องอยู่เสมอ ก็ย่อมจะได้ **ปัญญาที่เป็นปัญญาถูกต้อง** อันเรียกว่า **สัมมาปัญญา** ได้สัมมา-
ทัญญูคือความเห็นชอบดังกล่าว.

กัลยาณมิตร และโยนิโสมนสิการ

และข้อนี้ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ในที่อื่นอีกว่า ก็ต้องอาศัย **มิตตสัมปทา** คือ **ความถึงพร้อมด้วยมิตร** อันหมายความว่า ได้มิตรที่ดีงาม อันเรียกว่า **กัลยาณมิตร** พระพุทธเจ้าเป็นยอดของกัลยาณมิตร. มารดาบิดาครูอาจารย์ทั้งหลายก็เป็นกัลยาณมิตร เพื่อนมิตรทั้งหลายซึ่งเป็นผู้ทรงปัญญาสามารถที่จะให้คำแนะนำอบรมอันถูกต้องได้ก็เรียกว่า **กัลยาณมิตร**. ต้องอาศัยกัลยาณมิตรนี้ประการหนึ่ง.

อีกประการหนึ่ง ก็คือ **โยนิโสมนสิการ** ที่แปลว่า **การทำไว้ในใจ จับให้ถึงต้นเหตุ** ดังเช่นเมื่อกำหนดเพื่อรู้จักอกุศล ก็ต้องจับให้ถึงต้นเหตุว่า มีมูลเหตุมาจาก โลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นอกุศลมูล และเมื่อกำหนดเพื่อรู้จักกุศล ก็ต้องจับให้ถึงต้นเหตุ ว่ามีต้นเหตุ หรือมูลเหตุมาจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ดังกล่าว. ความใส่ใจคือความ กำหนดใจพิจารณาจับเหตุของผลให้ได้ดังนี้คือ โยนิโสมนสิการก็ต้องอาศัยโยนิโสมนสิการนี้อีกข้อหนึ่ง ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า **กัลยาณมิตร และโยนิโสมนสิการนี้ย่อมเป็นเบื้องต้นของสัมมาปฏิบัติทุกอย่าง**.

ไม่ว่าจะเป็นสมาธิ ไม่ว่าจะเป็นปัญญา หรือจะคลุ้มไปได้จนถึงศีลทั้งหมด ต้องอาศัยมีกัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการมาตั้งแต่เบื้องต้น เหมือนอย่างอรุณเป็นเบื้องต้นของวัน. กัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการก็เปรียบเหมือนว่าเป็นอรุณ เป็นเบื้องต้นของความสว่างของสัมมาปฏิบัติ คุณงามความดีทั้งสิ้น อันนับว่าเป็นความสว่าง จึงต้องอาศัยกัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการดังนี้. และในหมวดธรรมบางหมวดก็ได้ตรัสอธิบายขยายความออกไปในทางปฏิบัติว่า **ส่องเสพบคบาทัตบุรุษคือคนดีก็ได้แก่กัลยาณมิตรนี้เอง**.

ฟังธรรมของคนดี มีโยนิโสมนสิการใส่ใจ คือนำเอาธรรมะที่ฟังมาใส่ใจไว้ในใจตั้งต้นแต่ตั้งใจฟัง ตั้งใจพิจารณาจับเหตุจับผลและปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ข้อใดที่พึงละก็ละ.

ข้อใดที่พึงปฏิบัติก็พึงปฏิบัติ.

ข้อใดที่พึงปฏิบัติก่อนก็ปฏิบัติก่อน.

ข้อใดที่ปฏิบัติภายหลังก็ปฏิบัติภายหลัง.

ตั้งนี้เป็นต้นเรียกว่า ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม และเมื่อมีทั้ง ๔ ข้อนี้ ก็เป็นอันว่านำให้ได้สัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบความเห็นตรง นำให้ได้ความเลื่อมใสที่ไม่หวั่นไหวในพระธรรม นำเข้ามาสู่สัทธรรมของสัทบุรุษ หรือธรรมที่ดีคือถูกต้อง คือพระธรรมวินัยนี้ ดังนี้.

สัมมาทิฏฐินำมาซึ่งความสิ้นทุกข์

เพราะฉะนั้น การปฏิบัติเพื่อให้ได้สัมมาทิฏฐิดังกล่าวนี้ พระสารีบุตรจึงได้นำมาอธิบายไว้เป็นประการแรก. และท่านยังได้กล่าวไว้ด้วยว่า เมื่อได้สัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ รู้จักอกุศล รู้จักอกุศลมูล รู้จักกุศล รู้จักกุศลมูล อันนำให้ได้สัมมาทิฏฐิ คือความเห็นชอบ เห็นตรง ก็ย่อมจะนำให้ได้ความเลื่อมใสที่ไม่หวั่นไหวในพระธรรมนำเข้ามาสู่พระธรรมวินัยนี้. ที่ท่านเรียกว่านำเข้ามาสู่สัทธรรมนี้ ก็คือนำเข้ามาสู่พระพุทธศาสนา คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านี้นั่นเอง. และเมื่อเป็นดังนี้ก็ย่อมจะเป็นเหตุให้ปฏิบัติละกิเลสที่นอนจมหมักหมมดวงจิตสันดานอันเรียกว่า อาสวะ หรือเรียกว่า อนุสัย อันยกขึ้นมา ก็คือว่าเป็นเหตุให้ ละราคานุสัย กิเลสที่นอนจมหมักหมมจิตสันดานคือราคะ บรรเทา ปฏิฆานุสัย อนุสัยคือปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งอันเป็นเบื้องต้นของกิเลสกองโทสะ ถอน ทิฏฐิมานานุสัย อนุสัยคือทิฏฐิมานะ ละอวิชชา ทำวิชชาให้บังเกิดขึ้น จึงเป็นไปเพื่อการกระทำความสิ้นสุดแห่งกองทุกข์ได้ดังนี้

ญาณทัสสนะ

เพราะฉะนั้น ปัญญาที่ต้องการในทางพุทธศาสนาอันเป็นขั้นต้นที่ต้องการทั่วไป ก็คือปัญญาที่ทำให้เป็นสัมมาทิฏฐิความเห็นชอบดังกล่าว ก็คือให้รู้จักอกุศลให้รู้จักอกุศลมูล ให้รู้จักกุศล ให้รู้จักกุศลมูล. แต่ว่าพึงทำความเข้าใจด้วยอีกว่า ความรู้จักที่เป็นตัวปัญญาที่เป็นสัมมาทิฏฐิดังกล่าวนี้ ไม่ใช่สัญญาคือความทรงจำ. ความทรงจำนั้นก็คือความทรงจำตามที่ฟัง ตามที่อ่าน ตามที่เล่าเรียน ก็จำได้ว่าอกุศลกรรมบถ ๑๐ อกุศลมูล ๓ มีอะไรบ้าง กุศลกรรมบถ ๑๐ กุศลมูล ๓ มีอะไรบ้างก็จำได้. ความจำได้ดังนี้ยังไม่เป็นปัญญา ยังไม่

เป็นสัมมาทิฏฐิตั้งกล่าว ต้องอาศัยความคิดพิจารณาและการปฏิบัติอีกด้วย คือว่า ต้องคิดพิจารณาไป และต้องปฏิบัติไป. การปฏิบัติไปนั้นก็คือ ปหานะ ละ อย่างหนึ่ง ภาวนา ทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น อย่างหนึ่ง.

ละ ก็คือว่าต้องฝึกละอกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ละอกุศลมูลทั้ง ๓ นี้เป็นข้อที่ต้องปฏิบัติฝึกหัดละ.

ภาวนา คือทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้นนั้น คือต้องปฏิบัติฝึกที่จะประกอบกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ และอบรมกุศลมูล อโลภะ อโทสะ อโมหะ ให้มีขึ้น ให้บังเกิดขึ้นในจิตใจ.

นี้ก็รวมเข้าในคำว่า สุตตะ จินตา ภาวนา ซึ่งเป็นเหตุให้ได้ปัญญา.

ปัญญาที่ได้จากสุตตะคือการสดับการอ่านการเรียน ก็เรียกว่า **สุตมัยปัญญา**.

ที่ได้จากความคิดพิจารณา ก็เรียกว่า **จินตามัยปัญญา**.

ที่ได้จากการปฏิบัติอบรม ก็เรียกว่า **ภาวนามัยปัญญา**.

แต่ว่าในข้อ ๓ นี้ ก็ต้องประกอบด้วยทั้งละและทั้งทำให้มีขึ้นดังกล่าวนั้น และเมื่อปฏิบัติไป ๆ อาศัยสุตตะ อาศัยจินตา อาศัยภาวนา ทั้ง ๓ นี้ ก็ย่อมจะได้ปัญญาที่เป็นตัวความรู้ขึ้นของตนเอง ได้ความเห็นขึ้นของตนเอง ซึ่งมีคำเรียกอีกว่า **ญาณทัสสนะ ความรู้ ความเห็น** รู้เห็นว่าข้อนี้ ๆ เป็นอกุศลจริง ข้อนี้ ๆ เป็นอกุศลมูลจริง ข้อนี้ ๆ เป็นกุศลจริง ข้อนี้ ๆ เป็นกุศลมูลจริง.

ในการที่จะปฏิบัติประกอบปัญญาในทางทั้ง ๓ ดังกล่าวนั้น ก็ต้องอาศัยกัลยาณมิตร และอาศัยโยนิโสมนสิการดังกล่าวมานั้นประกอบกันอยู่ตลอดเวลา. ฉะนั้นผู้มุ่งจะได้ปัญญาที่เป็นสัมมาทิฏฐิ จึงต้องปฏิบัติตามมงคลสูตรคาถาแรกของพระพุทธเจ้าอยู่ให้เป็นประจำ คือ

ไม่เสวนาคบหาคนพาลทั้งหลาย เสวนาคบหาบัณฑิตทั้งหลาย และบูชาผู้ที่ควรบูชาทั้งหลาย.

เมื่อปฏิบัติอยู่ดังนี้แล้ว จึงจะได้กัลยาณมิตร. และเมื่อมีโยนิโสมนสิการประกอบอยู่ตลอด ก็ย่อมจะเจริญปัญญาขึ้นโดยตลอด ทำให้เกิดความรู้ของตนเองขึ้นรับรองว่านี่เป็นอย่างไรจริง นี่เป็นอย่างไรจริงตามความเป็นจริง โดยที่จับเหตุจับผลได้ถูก จับได้ว่า อกุศลมูลนั้นเป็นตัวเหตุ ตัวอกุศลนั้นเป็นตัวผล กุศลมูลนั้นเป็นตัวเหตุตัวอกุศลนั้นเป็นตัวผล ซึ่งการที่จะจับเหตุจับผลได้ถูกต้องดังนี้ ก็เกิดจากโยนิโสมนสิการ ใส่ใจ ตั้งแต่ตั้งใจฟังคำสอนของกัลยาณมิตร มาจนถึงพิจารณาขบเจาะจับเหตุแห่งผลให้ได้ หรือว่าจับผลสาวหาเหตุให้ได้ จับเหตุที่จะส่งผลให้ได้. นี้แหละคือโยนิโสมนสิการ ให้ความรู้ของตนเอง

บังเกิดขึ้น รับรองว่าข้อนี้เป็นความจริง ข้อนี้เป็นความจริง. และเมื่อได้ปัญญาคือความรู้
ของตัวเอง ให้เกิดขึ้นรับรองขึ้นตามเป็นจริงดังนี้ จึงจะชื่อว่า มีความเห็นชอบ ที่เรียกว่า
สัมมาทิฐิ ความเห็นตรง ที่เรียกว่า อุชุกทิฐิ. ทำให้มีความเลื่อมใส ไม่หวั่นไหวในพระ
ธรรมโดยตรงก็คือในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ว่า

สวากขาโต ภควตา ธมฺโม ธรรมะอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว คือ ดีจริง
ถูกต้องจริง งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์คือศาสนา
คำสั่งสอนที่แสดงความประพฤติอันประเสริฐ พร้อมทั้งอรรถะคือเนื้อความ พร้อมทั้ง
พยัญชนะคือถ้อยคำ บริบูรณ์คือไม่บกพร่อง บริสุทธิ์คือไม่มีผิดพลาดสิ้นเชิง ย่อมจะได้
ความเลื่อมใส ที่ไม่หวั่นไหวในพระธรรมอันเป็นสวากขาตธรรมของพระพุทธเจ้าดังนี้.

และเมื่อเป็นดังนี้แหละจึงจะชื่อว่าได้เข้ามาสู่พระสัทธรรมนี้ ได้เข้ามาสู่พระศาสนา
ได้เข้ามาสู่พระธรรมวินัยนี้. ถ้าหากว่ายังไม่ได้สัมมาทิฐิแม้ในขั้นต้นดังกล่าว ยังหาชื่อว่า
ได้เข้ามาสู่พระสัทธรรมนี้ไม่. หาชื่อว่ามีความเลื่อมใสที่ไม่หวั่นไหวในพระธรรมไม่. เพราะ
ฉะนั้น จึงเป็นข้อที่ควรปฏิบัติ ตั้งใจที่จะสดับตรับฟัง ที่จะพิจารณา ที่จะปฏิบัติอบรม
เพื่อให้ได้ปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิ ดังกล่าว.

ต่อจากนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวดและตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๒๔ ตุลาคม ๒๕๒๗

ครั้งที่ ๒

อาหาร ๔

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ปัญญาในธรรมนั้น ดังได้กล่าวแล้ว ก็คือสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ. ท่านพระสารีบุตรได้แสดงสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบไว้ ว่าเป็นอย่างไรเป็นความเห็นชอบ และยังได้แสดงไว้ต่อไปดังที่จะกล่าว ณ บัดนี้. คือภิกษุทั้งหลายเมื่อได้ฟังท่านพระสารีบุตรอธิบาย สัมมาทิฏฐิดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงได้ถามท่านต่อไปว่า ยังมีอธิบายโดยปริยายคือทางอันอื่นอีกหรือไม่. ท่านพระสารีบุตรก็ได้ตอบว่ามี และก็ได้แสดงปริยายคือทางอธิบายต่อไปอีกว่า สัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ ก็คือ

ความรู้จักอาหาร

รู้จักอาหารสมุทัย เหตุเกิดแห่งอาหาร

รู้จักอาหารนิโรธ ความดับอาหาร และ

รู้จักอาหารนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นทางให้ถึงความดับอาหาร.

รู้จักอาหาร

คำว่า อาหาร นั้นเป็นคำที่ทุก ๆ คนก็เรียกกันถึงอาหารที่บริโภคเพื่อบำรุงเลี้ยงร่างกาย. แต่ว่าคำว่าอาหารมิใช่หมายความว่าเพียงอาหารสำหรับบำรุงเลี้ยงร่างกายเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงอาหารอย่างอื่นอีกด้วย. ท่านพระสารีบุตรได้แสดงอธิบายอาหารไว้ ๔ ประการ คือ

หนึ่ง กวฬิงการอาหาร อาหารคือคำข้าว

สอง ผัสสาหาร อาหารคือผัสสะ

สาม มโนสัญเจตนาหาร อาหารคือมโนสัญเจตนา ความจงใจ และ

สี่ วิญญาณอาหาร อาหารคือวิญญาณ.

คำว่า อาหาร นั้นตามศัพท์แปลว่า นำมา ก็หมายถึงสิ่งที่เป็นปัจจัย คือเป็นเครื่องอาศัยที่นำผลมา.

หนึ่ง อาหารของกายหรือรูปธรรม

ข้อที่หนึ่ง กวฬิงการาหาร อาหารคือคำข้าว ก็หมายถึงอาหารที่บุคคลตลอดจนถึงสัตว์เดรัจฉานทั้งหลายบริโภค เป็นอย่างละเอียดก็มี เป็นอย่างหยาบก็มี. ยกเอาคำข้าวขึ้นเป็นที่ตั้งเป็นชื่อ เพราะว่าข้าวนั้นก็ถือว่าเป็นอาหารหลักสำหรับที่จะบำรุงเลี้ยงร่างกาย ฉะนั้น จึงยกขึ้นเป็นชื่อของอาหารสำหรับบำรุงเลี้ยงร่างกายอันหมายคลุมถึงอาหารทุกอย่างที่บริโภคสำหรับบำรุงเลี้ยงร่างกาย.

นี่คือกวฬิงการาหาร อาหารคือคำข้าว ข้อที่หนึ่ง.

สอง อาหารของนามธรรม

ข้อที่สอง ผัสสาหาร อาหารคือผัสสะ หมายถึงอายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาณ มาประชุมกัน เรียกว่า สัมผัส หรือ ผัสสะ อันแปลว่า กระทบ. เป็นอาหารแห่งนามธรรมทั้งหลาย คือ แห่งเวทนา แห่งสัญญา แห่งสังขาร และแห่งวิญญาณเองที่เกิดสืบต่อไป.

กวฬิงการาหาร อาหารคือคำข้าวข้อแรกเป็นอาหารของรูปธรรม คือ ร่างกาย ส่วนรูป

ผัสสาหาร อาหารคือผัสสะหรือสัมผัสเป็นอาหารของนามธรรม คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดสืบเนื่องกันไป.

ผัสสาหาร อาหารคือผัสสะข้อที่สองนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้ว่า คือความประชุมของอายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาณ โดยที่เมื่อตาจับรูปประจวบกันก็ย่อมเกิดวิญญาณ คือ ความรู้ในรูปที่เรียกว่าเห็นรูป. อันการเห็นรูป ดังที่พูดกันก็มักจะพูดกันว่า เห็นรูปด้วยจักขุคือตา. แต่เมื่อแสดงตามทางอภิธรรม ท่านแสดงว่าเห็นรูปด้วยจักขุวิญญาณคือความรู้รูปทางจักขุ. ตานั้นเป็นเพียงประสาทสำหรับเป็นที่อาศัยรับรูปที่มาประจวบกันเท่านั้น. ถ้ายังไม่เกิดจักขุวิญญาณ การเห็นรูปก็ยังไม่เกิดขึ้น. เพราะฉะนั้นจึงต้องเกิดจักขุวิญญาณ วิญญาณทางตา ก็คือรู้รูปทางตา ที่เรียกกันว่าเห็นรูป. เพราะฉะนั้น

การเห็นรูปจึงมิใช่เห็นด้วยจักขุหรือจักขุ แต่ว่าเห็นด้วยจักขุวิญญาณ.

เมื่อพูดตามธรรมดา ก็พูดว่าเห็นรูปด้วยจักขุ แต่เมื่อพูดตามทางอภิธรรมก็ต้องพูดว่าเห็นรูปด้วย **จักขุวิญญาณ**.

แม้ในอายตนะข้อต่อไปก็เช่นเดียวกัน หูกับเสียงมาประจวบกันก็เกิด **โสตวิญญาณ** ได้ยินเสียง.

จมูกกับกลิ่นมาประจวบกันก็เกิด **ฆานวิญญาณ** รู้กลิ่นทางจมูก.

ลิ้นกับรสมาประจวบกันก็เกิด **ชีวหาวิญญาณ** รู้รสชาติรสทางลิ้น.

กายกับโณรูปพะสิ่งที่ที่กายถูกต้องมาประจวบกันก็เกิด **กายวิญญาณ** รู้สิ่งถูกต้องทางกาย.

มโนคือใจกับธรรมะคือเรื่องราวมาประจวบกันก็เกิด **มโนวิญญาณ** รู้เรื่องที่ใจคิดทางมโนคือใจ.

นี่เป็นปกติของอายตนะภายในภายนอกและวิญญาณทางอายตนะทั้ง ๖ นี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นเป็นปกติแก่ทุก ๆ คน ทุก ๆ เวลา. และเมื่อทั้ง ๓ นี้มาประชุมกัน จึงเรียกว่าเป็นสัมผัสที่แปลว่าความกระทบ หรือเรียกสั้นว่าผัสสะ. และผัสสะหรือสัมผัสดังกล่าวมานี้เองเป็นอาหารของนามธรรมทั้งหลาย คือ ของเวทนา ของสัญญา ของสังขาร และของวิญญาณที่เกิดสืบจากสังขาร.

เพราะฉะนั้น ตามอธิบายนี้วิญญาณจึงบังเกิดขึ้นในเมื่ออายตนะภายในภายนอกมาประจวบกัน ก็เป็นวิญญาณขึ้นตามทางอายตนะ. และเมื่อทั้ง ๓ มาประชุมกันเป็นสัมผัส จึงเกิดเวทนา เกิดสัญญา เกิดสังขาร และก็เกิดวิญญาณสืบต่อกันไปอีก. เพราะฉะนั้น วิญญาณจึงมาตรงที่เมื่ออายตนะภายในภายนอกมาประจวบกันนั้นหนหนึ่ง และเมื่อมาประชุมกันเป็นสัมผัสหรือผัสสะก็เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร และก็เป็นวิญญาณขึ้นอีก วิญญาณก็มาบังเกิดขึ้นสืบจากสังขารอีกครั้งหนึ่ง. และก็เป็นสัมผัส เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร และก็เป็นวิญญาณ. ก็วนกันไปอยู่ดังนี้ในอารมณ์ทั้งหลายที่จิตนี้รับ เริ่มมาจากทางอายตนะซึ่งเป็นฝ่ายรูปแล้วก็มาเป็นนามธรรม. เพราะฉะนั้น ชั้นที่ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันประกอบย่อเข้าเป็นรูปเป็นนาม. รูปก็เป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็นนาม รวมเป็นชั้นที่ ๕ ย่อก็เป็นรูปเป็นนาม อันเรียกว่านามรูปนี้ จึงเป็นสิ่งที่เริ่มต้นมาตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดก่อนขึ้นในครรภ์ของมารดา แต่ยังไม่สมบูรณ์เต็มที่ จนเมื่อได้คลอดออกมาจึงมีความสมบูรณ์ แต่แม้เช่นนั้นก็ยังอ่อน. เมื่อ

เติบโตขึ้นจึงเจริญขึ้นสมบูรณ์ขึ้นจนมีความสมบูรณ์เต็มที่ ดังรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของบุคคลที่เติบโตขึ้น ตั้งแต่เป็นเด็กเล็ก เป็นเด็กใหญ่ เป็นหนุ่มเป็นสาว ก็เป็น ความสมบูรณ์ของขั้นที่ ๕ ขึ้นมาโดยลำดับ.

ดังจะพึงเห็นได้ว่า เมื่อส่วนรูปมีความสมบูรณ์ ส่วนนามก็สมบูรณ์ ดังเช่นเมื่อตาหู จมูกลิ้นกายและมโนคือใจสมบูรณ์ จึงรับอายตนะภายนอกต่าง ๆ ได้จับพลังคล่องแคล่ววงไว วิญญาณที่บังเกิดขึ้น สัมผัสที่บังเกิดขึ้น สืบมาถึงเวทนา สัญญา สังขาร แล้วต่อไปวิญญาณอีก ก็สมบูรณ์จับพลัง. และตรงนี้ก็หน้าที่จะต้องอธิบาย เพิ่มเติมอีกชนิดหนึ่งว่า ในขั้นที่ ๕ นั้นไม่ จัดใส่วิญญาณกับสัมผัสที่บังเกิดขึ้นในช่วงนี้เข้าไว้. จัดรูปเป็นที่ ๑ แล้วก็มาเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณต่อท้าย. ตัดเอาวิญญาณกับสัมผัสที่บังเกิดขึ้นในระหว่างรูปกับเวทนาเสีย ถ้าหากว่าจะใส่ไว้ด้วยก็ไม่ใช่เป็นขั้นที่ ๕ จะต้องเป็นขั้นที่ ๖ ขั้นที่ ๗. แต่ไม่ใส่ไว้ ตัดเอา วิญญาณกับสัมผัสที่บังเกิดขึ้นในช่วงนี้ออกเสีย จึงเป็นขั้นที่ ๕ แสดงวิญญาณไว้ข้างท้ายเท่านั้น พิจารณาดูก็เพื่อสะดวกเป็น วิปัสสนาภูมิ คือ เป็นภูมิแห่งวิปัสสนา คือเป็นกรรมฐาน สำหรับวิปัสสนาในอันที่จะกำหนดพิจารณาให้รู้ให้เห็นได้สะดวก เพราะว่ารูปนั้นก็ของ หยาบ พิจารณาได้สะดวก มาเวทนามก็นับว่าเป็นนามธรรมที่หยาบบังเกิดขึ้นทั้งทางกายทั้ง ทางใจ จึงมาเป็นที่ ๒. จึงมาถึงสัญญาถึงสังขารซึ่งเป็นส่วนนามธรรมล้วน ๆ. แล้วจึงมา วิญญาณซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่ละเอียด ก็เอาคุมไว้ข้างท้ายสำหรับที่จะพิจารณาเป็นกรรมฐาน เป็นวิปัสสนาภูมิได้โดยสะดวก.

ฉะนั้น ผัสสะจึงมีความหมายถึงความประชุมของทั้ง ๓ อย่างดังที่กล่าวนั้น เป็น อาหารของเวทนา คือเป็นปัจจัยนำผลมา คือนำให้เกิดเวทนา ความรู้เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือ เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข. ให้เกิดสัญญาคือความรู้จำได้จำรูปจำเสียงจำกลิ่นจำรสจำ โผฏฐัพพะจำเรื่องราวอะไรต่าง ๆ ได้. เป็นสังขารคือความรู้คิดปรุงหรือปรุงคิดต่าง ๆ. และ เมื่อคิดปรุงไปก็รู้ไปด้วยก็เป็นวิญญาณ แล้วก็วนเป็นวงกลมมาใหม่อีก.

ก็เป็นไปอยู่ดังนี้. เป็นเรื่องของรูปและนามที่บังเกิดอยู่ในปัจจุบันของบุคคลทุก ๆ คน โดยที่รูปนั้นก็ต้องอาศัยอาหารคือคำข้าว หยาบบ้างละเอียดบ้าง ส่วนนามก็อาศัยอาหาร คือผัสสะดังที่กล่าวมาแล้ว. ถ้าหากว่ารูปไม่ได้อาศัยอาหารคือคำข้าวก็ดำรงอยู่ไม่ได้. นาม ไม่อาศัยอาหารคือผัสสะหรือสัมผัส นามก็บังเกิดขึ้นเป็นไปไม่ได้.

เพราะฉะนั้น อาหารคือคำข้าวจึงเป็นที่ ๑ อาหารคือผัสสะจึงเป็นที่ ๒.

สาม อาหารของกรรม

มาถึงข้อที่สาม **มโนสัญญาเจตนา** อาหารคือมโนสัญญาเจตนา ความตั้งใจ. ตรัสว่าเป็นอาหารของกรรม และพระสารีบุตรก็ได้แสดงอธิบายตามพระพุทธเจ้า เพราะว่ากรรมคือการทำงานที่บุคคลกระทำ ทางกายก็เป็นกายกรรม ทางวาจาก็เป็นวจีกรรม ทางใจก็เป็นมโนกรรม ย่อมเกิดจากมโนสัญญาเจตนาคือความตั้งใจ จะต้องมโนสัญญาเจตนา หรือเรียกสั้นว่าเจตนา ความตั้งใจเป็นเหตุ จึงได้กระทำทางกายเป็นกายกรรม กระทำทางวาจาเป็นวจีกรรม กระทำทางใจเป็นมโนกรรม พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเอาไว้ว่า

เจตนาหํ ภิกขเว กัมมํ วทามิ ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาคือความตั้งใจว่าเป็นกรรม คือเป็นเหตุให้กระทำกรรม เพราะว่าบุคคลมีเจตนาคือความตั้งใจแล้ว จึงกระทำทางกายบ้าง กระทำทางวาจาบ้าง และกระทำทางใจบ้าง.

ฉะนั้น กรรมที่บุคคลกระทำทุก ๆ อย่าง ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ไม่ว่าจะเป็ กุศลกรรมหรือบุญกรรม ไม่ว่าจะเป็อกุศลกรรมหรือบาปกรรม ย่อมมีเจตนาคือความตั้งใจหรือมโนสัญญาเจตนาเป็นเหตุ คือเป็นอาหาร เป็นปัจจัยที่นำผลมาคือทำให้เกิดเหตุให้บังเกิดกรรม.

ฉะนั้น มโนสัญญาเจตนาหรือเจตนาคือความตั้งใจจึงเป็นอาหารของกรรม นับเป็นข้อที่ ๓

สี่ อาหารของนามรูป

มาถึงข้อที่ ๔ **วิญญาณอาหาร** อาหารคือวิญญาณ. อันวิญญาณนี้ที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้น ท่านเรียกว่าเป็น **วิถีวิญญาณ** เป็นวิญญาณในวิถิ อันหมายความว่าเป็วิญญาณที่บังเกิดขึ้นตามวิถิคือตามทาง. วิถิคือทาง ก็คือวิถิของกายจิตนี้ที่ประกอบกันอยู่เป็นไปอยู่ อันนับแต่อายตนะภายในอายตนะภายนอกมาประจวบกันเป็นวิญญาณ เป็นสัมผัส เป็นเวทนา เป็นต้นดังกล่าวมาแล้ว. นี้เรียกว่าเป็วิถิคือเป็ทางแห่งความเป็นไปของกายและจิต ที่อาศัยกันอยู่ ที่ประกอบกันอยู่ ที่ดำเนินไปอยู่จึงเรียกว่า วิถีวิญญาณ.

อีกอย่างหนึ่ง **ปฏิสนธิวิญญาณ** วิญญาณในปฏิสนธิ. วิญญาณในปฏิสนธินี้ได้แก่วิญญาณธาตุคือธาตุรู้หรือจิตที่อาศัยอยู่ในกายนี้ ซึ่งบุคคลทุก ๆ คนนี้มีกายและจิตประกอบกันอยู่. ถ้าหากว่าไม่มีจิต กายนี้ก็ดำรงอยู่มิได้ ต้องแตกสลาย. เพราะฉะนั้น จึงได้มีแสดงเอาไว้ในบางพระสูตรว่า เมื่อมีชาติคือความเกิด ตั้งต้นแต่เกิดขึ้นในครรภ์ของมารดา

เริ่มก่อเกิดขึ้นก็มีปฏิสนธิวิญญาณ ซึ่งมีคำเรียกว่า **คันถัพพะ** คนธรรพ์เข้ามาสู่ครรภ์ของมารดาอีกส่วนหนึ่ง มาประกอบเข้ากับส่วนประกอบที่เป็นรูป เมื่อเป็นดังนี้ สัตว์จึงเริ่มมีชาติคือความเกิดขึ้นมา. และเมื่อคันถัพพะหรือปฏิสนธิวิญญาณเข้าสู่ครรภ์ของมารดาในขณะที่ได้เริ่มก่อรูปขึ้นต้นต้นแต่เป็นกลละ และก็เริ่มเติบโตขึ้นแตกเป็นปัญญาสาขา มีอายตนะที่บริบูรณ์ขึ้นโดยลำดับ ก็จะต้องมีปฏิสนธิวิญญาณประกอบอยู่ด้วยตลอด ถ้าหากว่าปฏิสนธิวิญญาณหรือว่าจิตหรือว่าคนธรรพ์ดังที่เรียกในพระสูตร พราศออกไปเสียเมื่อใดรูปที่ก่อขึ้นมาตั้งแต่ต้นนั้นก็เป็นอันว่าแตกสลาย ไม่ก่อเกิดขึ้นอีกต่อไป. แม้ว่าเมื่อคลอดออกมาจากครรภ์ของมารดาแล้ว กายและจิตนี้ก็ต้องประกอบกันอยู่ตลอดเวลา เรียกว่าปฏิสนธิวิญญาณที่มาตั้งแต่ในเบื้องต้นนั้นก็ต้องอยู่. ถ้าหากว่าปฏิสนธิวิญญาณที่มาตั้งแต่เบื้องต้นนั้นหรือว่าจิตออกไปเสียจากร่างกายนี้เมื่อใด ร่างกายอันนี้ก็เป็นอันว่าหยุดที่จะเติบโต แตกสลาย ที่เรียกว่าตาย จะดำรงอยู่ต่อไปมิได้. หรือจะเรียกว่าชั้น ๕ หรือรูปนาม เมื่อวิญญาณดังกล่าวไม่มีแล้ว ชั้น ๕ หรือรูปนามก็แตกสลาย. ได้มีพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ ที่ใช้เป็นบทสำหรับพิจารณาว่า

อจิริ วตยฺ กายो ไมนานนอภายนี

ปจฺวี อธิเสสฺสติ จกฺกนทฺบผฺนดิน

จฺจุทฺโท อเปตวิญญาโณ ปราศจากวิญญาณ ญฺกทิง

นิริตถํว กลิงฺครํ รวากับทอนไม้ทอนพินไม่มีประโยชน์.

คาถาบทนี้ก็แสดงว่า กายนี้ทั้งรูปกายทั้งนามกายคือชั้น ๕ หากปราศจากวิญญาณเสียแล้ว ก็จักต้องนอนหรือถูกทอดทิ้งให้นอนทับแผ่นดิน เหมือนอย่างทอนพินทอนไม้ไม่มีประโยชน์ กายทั้งรูปกายทั้งนามกายหรือชั้น ๕ นี้ที่ยังดำรงชีวิตอยู่ได้ก็เพราะยังมีวิญญาณ ไม่ปราศจากวิญญาณ. ฉะนั้น วิญญาณนี้จึงเป็นอาหารสำคัญของนามรูปหรือของชั้น ๕ หรือว่าของรูปกาย นามกาย. เมื่อวิญญาณนี้ยังอยู่ นามรูปก็ยังคงดำรงอยู่ แต่เมื่อปราศจากวิญญาณเสียแล้ว นามรูปก็เป็นอันว่าแตกสลาย.

ฉะนั้น วิญญาณจึงเป็นอาหารของนามรูป เป็นข้อที่ ๔.

รู้จักอาหารสมุทฺยคือตณฺหา

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอาหารไว้ ๔ อย่างดังนี้ และพระสารีบุตรก็ได้แสดงตามสัมมาทิฏฐิก็คือความรู้จักอาหารทั้ง ๔ เหล่านี้ว่า

คำข้าว เป็นอาหารของกาย คือของรูปกาย

ผัสสะ หรือสัมผัส เป็นอาหารของนามมีเวทนาเป็นต้น

มโนสัญเจตนา หรือเจตนาความจงใจ เป็นอาหารของกรรม

วิญญาณ เป็นอาหารของนามรูป

ต่อจากนี้ท่านพระสารีบุตรก็ได้แสดงอธิบายให้รู้จักอาหารสมุทัย เหตุเกิดแห่งอาหาร ก็ชี้เอาต้นหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก. สัมมาทิฏฐิก็คือความรู้จักว่า ต้นหาคือความดิ้นรนทะยานอยากเป็นเหตุแห่งอาหารทั้ง ๔ ดังกล่าว.

รู้จักอาหารนิโรธ

และแสดงต่อไปว่า ความรู้จักอาหารนิโรธคือความดับอาหาร ก็คือความรู้จักว่า ดับต้นหาคือเสียได้ ก็เป็นความดับอาหาร. และปัญญาที่รู้จักดังนี้เป็นสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ.

รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาหาร

ต่อไปก็แสดงว่า ปัญญาที่รู้จักข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาหารก็คือมรรคมีองค์ ๘ อันได้แก่ สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะ เพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกรชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาหาร. ปัญญาที่รู้จักข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาหารดังนี้เป็นสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ.

ดับภพดับชาติเมื่อดับต้นหา

พิจารณาดูแนวอธิบายของท่านดังนี้ ก็จะพึงเห็นได้ว่า เพราะต้นหานี้เองเป็น โปโนพุกวิกา เป็นเหตุให้ถือภพถือชาติใหม่. เพราะฉะนั้น จึงเป็นเหตุให้แสวงหาอาหารแห่งรูปธรรมนามธรรมแห่งกรรมและแห่งวิญญาณอยู่ตลอดไป ซึ่งเมื่อมีอาหารเหล่านี้ก็จะเป็นอันว่าไม่มีที่จะจบภพจบชาติ เพราะท่านต้องการแสดงในทางดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น ก็คือดับภพดับชาติ เป็นแนวอธิบายในทางดับภพดับชาติ. จึงได้แสดงว่าต้นหาเป็นตัวสมุทัยแห่งอาหาร และดับต้นหาเสียได้ก็เป็นการดับอาหาร คือเป็นการดับภพดับชาติ และก็มีมรรคมีองค์ ๘ นั้นแหละเป็นทางปฏิบัติ. แม้จะกล่าวว่าคุณแสดงมุ่งในทางดับภพดับ

ชาติ แต่ก็ยังเป็นสัจจะคือความจริงว่าความสืบทอดภพชาติก็เพราะมีตัณหาตัวเองเป็นตัวเหตุ. เพราะสัจจะคือความจริงเป็นดังนี้ จึงได้มีพระพุทธภชาติที่ตรัสไว้ว่า โลกอันตัณหาก่อขึ้น.

เพราะฉะนั้น เมื่อยังเป็นโลกก็เพราะยังมีตัณหาอยู่เป็นตัวก่อกำให้เกิดขึ้น ดับตัณหาเสียได้ก็ดับโลก และก็เป็นการดับทุกข์ เป็นสัจจะคือความจริง. แต่แม้เช่นนั้นเมื่อไม่ประสงค์จะดับโลก ไม่ประสงค์จะดับตัณหา ยังต้องการโลกอยู่ ยังอยู่กับโลกก็ปฏิบัติในการแสวงหาอาหารทั้ง ๔ นี้โดยทางที่ชอบ เพื่อจะได้ภพชาติที่ดีที่ชอบ. ภพชาติในปัจจุบันก็เป็นภพชาติที่ดี ที่ชอบ มีความสุข ภพชาติต่อไปก็มีความสุข ดังนั้นก็เป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง.

เพราะฉะนั้น ท่านพระสารีบุตรจึงได้แสดงสัจจะคือความจริง และความที่มีปัญญา รู้จักความจริงในเรื่องอาหาร ในเรื่องเหตุเกิดอาหาร ในเรื่องความดับอาหาร ในเรื่องทางปฏิบัติให้ถึงความดับอาหาร. ดังนี้แหละคือเป็นสัมมาทิฎฐิ คือความเห็นชอบ. แม้จะเป็นข้อที่ต้องพิจารณา เรียกว่ายากขึ้นไปจากประการแรก แต่ก็สามารถจะพิจารณาให้เห็น สัจจะคือความจริงได้ และจะทำให้เข้าใจธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนดียิ่งขึ้น. เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้แสดงว่า เมื่อมีสัมมาทิฎฐิคือความเห็นชอบ ก็ย่อมจะมีความเห็นตรง ย่อมจะมีความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระธรรม มาสู่หลักพระสัทธรรมนี้.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวดและตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๒๕ ตุลาคม ๒๕๒๗

ครั้งที่ ๓

ความรู้จักอริยสัจ ๔

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นขอให้
ทุก ๆ ท่านตั้งใจแนบแน่นมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล
ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

จะแสดงเรื่องสัมมาทิฐิ ตามอธิบายของท่านพระสารีบุตรในสัมมาทิฐิสูตฺร.

สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ความเห็นตรง ย่อมนำไปให้ได้ปสาทะความเลื่อมใสที่ไม่
หวั่นไหวในพระธรรม นำมาสู่พระสัทธรรมคือพระธรรมวินัยในศาสนา. ท่านพระสารีบุตร
ได้แสดงอธิบายว่าเห็นอย่างไรรู้อย่างไรเป็นสัมมาทิฐิคือความเห็นชอบโดยปริยายคือทาง
แสดงหลายประการ ตั้งแต่ในเบื้องต้นก็คือ รู้จักอกุศล รู้จักอกุศลมูล รู้จักกุศล รู้จักกุศลมูล
อันเป็นสัมมาทิฐิที่คนทั่วไปพึงมีเป็นพื้นฐาน. ต่อจากนั้นท่านก็ได้แสดงอาหาร คือธรรมะ
ที่นำผลมา อันหมายถึงเหตุแห่งผล ตั้งต้นแต่อาหารอันเป็นเหตุความดำรงอยู่ในของกาย
อันเป็นฝ่ายรูปธรรม อาหารของนามธรรม อาหารของกรรม คือการที่กระทำทางกาย
วาจาใจของทุกคน และอาหารของนามรูป เพื่อให้รู้จักอาหาร ธรรมะที่นำผลมาคือเหตุแห่ง
ทั้ง ๔ อย่างนั้น. และต่อจากนั้น เมื่อภิกษุทั้งหลายได้ถามต่อไป ท่านก็ได้แสดงอธิบายสืบ
ต่อไปอันจะแสดงในวันนี้ ก็คือท่านได้อธิบายไว้มีใจความว่า สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ
ก็คือ

ความรู้จักทุกข์

รู้จักทุกข์สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์

รู้จักทุกข์นิโรธ ความดับทุกข์

รู้จักทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์.

อริยสัจ ๔ เป็นที่รวมของกุศลธรรม

ท่านก็ได้แสดงอธิบายตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาไว้ ตั้งตั้งแต่ปฐมเทศนาของพระองค์ ซึ่งเราทั้งหลายต่างก็ได้ยินได้ฟังเรื่องอริยสัจทั้ง ๔ นี้มาแล้ว. แต่แม้เช่นนั้น เรื่องอริยสัจทั้ง ๔ นี้ก็เป็นเรื่องอันสำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่าเป็นที่รวมแห่งธรรมะในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น. โดยพยัญชนะที่ตรัสนั้นยกเอาว่าเป็นที่รวมแห่งกุศลธรรมในพุทธศาสนาทั้งสิ้น ก็หมายถึงความรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ อันเป็นสัมมาทิฏฐินั่นเอง

ความรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ นี้เป็นกุศลอันสำคัญ. คำว่า กุศล นั้นตามศัพท์แปลว่า ความฉลาด ก็คือความรู้ที่เป็นความฉลาด. ยอดของความรู้ที่เป็นความฉลาดก็กล่าวได้ว่าเป็นความรู้จักอริยสัจทั้ง ๔. เพราะฉะนั้น กุศลธรรมทั้งหมดจึงรวมอยู่ในอริยสัจทั้ง ๔ ก็คือรวมอยู่ในความรู้จักอริยสัจทั้ง ๔ นี้. และแม้ตัวอริยสัจทั้ง ๔ เอง สรีระแห่งอริยสัจทั้ง ๔ เอง ก็เป็นที่รวมของธรรมะทั้งสิ้น ดังที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นนั้น. เพราะฉะนั้น แม้จะฟังบ่อย ๆ พิจารณาบ่อย ๆ ก็ยิ่งเป็นการดี เพราะจะทำให้ได้ความรู้ซาบซึ่งในอริยสัจทั้ง ๔ นี้มากขึ้น จะเห็นความสำคัญของอริยสัจทั้ง ๔ นี้มากขึ้น. และก็มีใช้เฉพาะเป็นธรรมะเบื้องต้นเท่านั้น แต่ว่าเป็นธรรมะที่มีอยู่เป็นไปอยู่ตั้งแต่ในเบื้องต้น มีอยู่เป็นไปอยู่ทั่วไป เป็นแต่เพียงว่าใครจะเห็นหรือไม่เห็นเท่านั้น เพราะเป็นสัจจะคือความจริงที่ปรากฏอยู่ที่ เป็นไปอยู่. ฉะนั้น ในเบื้องต้นจึงจะได้กล่าวทบทวนถึงพระเถรอธิบายซึ่งอธิบายตามพระพุทธานุญาตนั้นเองก่อน.

รู้จักทุกข์

รู้จักทุกข์ ก็คือรู้จักว่า **ชาติ** ความเกิด เป็นทุกข์ **ชรา** ความแก่ เป็นทุกข์ **มรณะ** ความตาย เป็นทุกข์ **โสกะ** ความแห้งใจ **ปริเทวะ** ความคร่ำครวญระงับใจ **ทุกขะ** ความไม่สบายกาย **โทมนัสสะ** ความไม่สบายใจ **อุปายาสะ** ความคับแค้นใจเป็นทุกข์ ความประจวบกับสัตว์ และสังขารทั้งหลาย สิ่งทั้งหลายอันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสัตว์และสังขารทั้งหลาย สิ่งทั้งหลายอันเป็นที่รักเป็นทุกข์ ความปรารถนาไม่ได้สมหวังเป็นทุกข์.

กล่าวโดยย่อ **ขันธ**เป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการเป็นทุกข์ ก็คือ **รูปขันธ** กงรูป **เวทนาขันธ** กงเวทนา **สัญญาขันธ** กงสัญญา **สังขารขันธ** กงสังขาร **วิญญาณขันธ** กงวิญญาณ เป็นทุกข์.

รู้จักทุกขสมุทัย

รู้จักทุกขสมุทัย เหตุเกิดทุกข์ ก็คือรู้จักว่า ตัณหา ความอยาก ความดิ้นรนของใจ ความทะยานอยาก อันเป็นไปเพื่อภพใหม่ ประกอบกับ นันทิ ความเพลิน ราคะ ความติดใจยินดี มีความเพลิดเพลินยิ่งขึ้น ๆ ในอารมณ์นั้น ๆ ในสิ่งนั้น ๆ อันได้แก่ กามตัณหา ความอยากไปในกาม คืออารมณ์หรือสิ่ง คือรูปเสียงกลิ่นรส โภจรู้ัพพะที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย ภวตัณหา ความอยากไปในภพ ความเป็นนั้นเป็นนี่ วิภวตัณหา ความอยากไปในวิภพ คือความไม่เป็นนั้นเป็นนี่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์.

รู้จักทุกขนิโรธ

รู้จักทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ก็คือรู้จักว่าความดับตัณหา สำรอกตัณหาออกได้ไม่มีเหลือ การสละตัณหาเสียได้ การสลัดตัณหาเสียได้ ความพ้นตัณหาเสียได้ ความไม่อาลัยเกี่ยวเกาะผูกพันตัณหาได้ เป็นความดับทุกข์.

รู้จักมรรค

รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ก็คือรู้จัก มรรคมืองค์ ๘ อันได้แก่ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสัมภังปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะ เพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกรชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ เป็นมรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดังนี้.

ความรู้จักอริยสัจทั้ง ๔ ดังกล่าวเป็นสัมมาทิฐิคือความเห็นชอบ เป็นความเห็นตรง ซึ่งนำไปเกิดปราทะความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระธรรม นำมาสู่สัทธรรมคือธรรมวินัยในศาสนา นี้ เป็นไปเพื่อละราคานุสัย อนุสัยคือกิเลสที่นอนเนื่องจิตสันดาน คือราคะ ความติดใจยินดี บรรเทาปฏิฆานุสัย อนุสัยคืออุปัทวะ ความกระทบกระทั่งหงุดหงิดขัดเคืองโกรธแค้น ถอนอวิชชานุสัย อนุสัยคืออวิชา ความไม่รู้ในสัจจะที่เป็นตัวความจริง ละมานะทิฐิ อนุสัย ว่าเรามีเราเป็น ละอวิชา ทำวิชาให้บังเกิดขึ้น ดังนี้.

อธิบายอริยสัจเพิ่มเติม

นี้เป็นพระเถรอธิบายที่ท่านอธิบายตามพระพุทธาธิบายนั่นเอง และเป็นอธิบายที่เป็นหลักในการอธิบายอริยสัจทั้ง ๔ นี้. จึงควรจะทำ ความเข้าใจสักเล็กน้อย ในคำว่า

อริยสัจ ที่ท่านให้คำแปลไว้ว่า **สัจจะคือความจริงที่ทำให้ผู้รู้ให้เป็นอริยะคือบุคคลผู้เจริญ บุคคลผู้ประเสริฐ** หรือแปลว่า **สัจจะคือความจริงที่บุคคลผู้เป็นอริยะพึงรู้** ดังนี้. และบางทีก็แปลรวบรัดว่า **สัจจะคือความจริงที่ประเสริฐ** อันหมายถึงที่สูงที่ละเอียดอันเป็นวิสัยที่จะพึงรู้ได้ของปัญญาที่สูงกว่าปัญญาสามัญ. แต่มิได้หมายความว่าสัจจะที่ประเสริฐนั้นเป็นสัจจะที่ดี ที่พึงปฏิบัติอบรมให้มีขึ้น เพราะว่าทุกขสัจจะความจริงคือทุกขนั้น ก็ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ใครต้องการจะก่อทุกขให้บังเกิดขึ้น สมุทัยสัจจะ สัจจะคือสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข อันได้แก่ ตณหานั้น ก็มีได้ตรัสสอนหรือสั่งสอนให้ปฏิบัติอบรมตณหาให้มีขึ้น.

เพราะฉะนั้น หากแปล **อริยสัจจะ** ว่า **สัจจะอันประเสริฐ** คำว่าประเสริฐในที่นี้จึงไม่ได้หมายความว่าดี ที่จะพึงปฏิบัติอบรมไปทุกอย่าง แต่หมายความว่าที่ละเอียด ที่สูงกว่า สัจจะสามัญทั่วไป อันเป็นวิสัยของภูมิปัญญาที่สูงขึ้นจะพึงรู้ คือที่จะพึงรู้แจ้งเห็นจริง ที่จะปฏิบัติในกิจของสัจจะทั้ง ๔ นี้ได้จริง ๆ เพราะว่าเมื่อว่าถึงลำพังตัวสัจจะคือความจริงทั้ง ๔ นี้ มีกิจที่จะพึงปฏิบัติต่าง ๆ กัน.

กิจในอริยสัจ

พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ทำปริณญา คือความรู้รอบคอบในทุกข์ ตรัสสอนให้ทำ ปหานะ คือละสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์. สั่งสอนให้ทำสังนิกรรมะ คือ การกระทำให้แจ้งใน นิโรธคือความดับทุกข์. ตรัสสอนให้ทำภาวนา คือการปฏิบัติอบรมมรรคมืองค์ ๘ อันเป็น ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ปฏิบัติอบรมให้มีขึ้นให้เป็นขึ้นมา. เพราะฉะนั้น **กิจที่จะพึงปฏิบัติในอริยสัจทั้ง ๔ จึงมีอยู่ ๔ อย่าง** คือ

หนึ่ง **ปริณญา** รู้รอบคอบหรือกำหนดรู้จักทุกข์

สอง **ปหานะ** ละสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์

สาม **สังนิกรรมะ** กระทำให้แจ้งนิโรธ ความดับทุกข์ และ

สี่ **ภาวนา** การปฏิบัติอบรมทำมรรคมืองค์ ๘ ให้มีขึ้นให้เป็นขึ้นมา.

กิจในอริยสัจทั้ง ๔ จึงมีต่างกันเป็น ๔ ดังนี้ แต่ว่าในการปฏิบัติอริยสัจทั้ง ๔ ก็คือ การปฏิบัติทำกิจในอริยสัจทั้ง ๔ นี้ให้บังเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าก็ทรงสั่งสอนทุกคนนี้แหละให้ ปฏิบัติตั้งแต่ในเบื้องต้น. เรียกว่าเมื่อเข้ามาสู่พุทธศาสนาตั้งแต่ในเบื้องต้น ก็ต้องเริ่มปฏิบัติ กิจในอริยสัจทั้ง ๔ นี้ด้วยกัน.

อาศัยศรัทธาและปัญญา

แต่ในการปฏิบัติเบื้องต้นนั้นก็เรียกว่า *ต้องอาศัยศรัทธา* คือความเชื่อในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติ *ต้องอาศัยปัญญา* คือความที่ฟัง อ่าน คิดพินิจพิจารณา ตลอดจนถึงปฏิบัติให้มีความรู้ความเข้าใจ เป็นตัวปัญญาให้รู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจทั้ง ๔ นี้ พุทธศาสนิกชนทุกคนเมื่อเข้ามาสู่พุทธศาสนาตั้งแต่เบื้องต้นแรกก็ต้องอาศัยศรัทธาและอาศัยปัญญาดังกล่าวนี้ นำการปฏิบัติให้เป็นไป.

บางคนก็นักทางศรัทธา เรียกว่า *สัทธานุสारी* แล่นไปตามศรัทธา.

บางคนก็นักทางปัญญา ชอบใคร่ครวญพิจารณา เรียกว่า *ปัญญาอนุสारी* แล่นไปตามปัญญา.

ศรัทธาและปัญญาทั้ง ๒ นี้เป็นหลัก ซึ่งทุก ๆ คนอันที่จริงก็ต้องมีอยู่ด้วยกันทั้งศรัทธาและทั้งปัญญา ก็เพราะว่าสิ่งใดที่รู้เห็นได้ด้วยปัญญาของตัวเอง เช่นธรรมะที่ทรงสั่งสอนเป็นเหตุผลขั้นต้นขั้นต่ำอันเป็นธรรมดาสามัญที่จะพึงบังเกิดขึ้นในปัจจุบัน ตามองเห็นได้ในบัดนี้ ก็ไม่จำเป็นต้องอาศัยศรัทธา เพราะได้ปัญญารู้เห็นได้ด้วยตัวเองแล้ว. แต่ว่าข้ออันใดที่ตนยังไม่อาจจะรู้เห็นได้ ก็ต้องอาศัยศรัทธาคือความเชื่อในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า. แต่ก็ไม่ใช่เชื่อเพียงอย่างเดียว ก็ต้องใช้ปัญญาพิจารณาจับเหตุจับผล อันเรียกว่า โยนิโสมนสิการ ทำไว้ในใจ คือรับเอาคำสั่งสอนมาไว้ในใจ ตั้งต้นแต่ใส่ใจที่จะฟังที่จะอ่าน กำหนดจดจำ นำมาขบเงาะคือพินิจให้มีความรู้ความเข้าใจ ลงความเห็น ก็คือทำความรู้ความเข้าใจให้ถูกต้องว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้. ดังนั้นก็เรียกว่าอาศัยศรัทธานำเพื่อจะได้ปัญญายิ่ง ๆ ขึ้นต่อไป และแม้ว่าจะชอบทางปัญญาพินิจพิจารณาให้มีความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง. แต่แม้เช่นนั้น สิ่งที่ยังไม่รู้ไม่เห็นด้วยตนเองได้ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนเอาไว้ก็รับฟัง คือใช้ศรัทธาเชื่อไว้ก่อน ยังไม่ปฏิเสธ และก็ปฏิบัติเพื่อให้ได้ปัญญายิ่ง ๆ ขึ้นสืบต่อไป. ดังนั้น ต้องอาศัยศรัทธาต้องอาศัยปัญญาดังกล่าว.

แม้ในอริยสัจทั้ง ๔ นี้ก็เช่นเดียวกัน. หน้าที่ของผู้ฟังอริยสัจก็คือ ปฏิบัติในกิจของอริยสัจดังที่กล่าวมาแล้ว อาศัยศรัทธาและอาศัยปัญญาในการที่จะทำความกำหนดรู้จักทุกข์ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน. อะไรที่ตรัสว่าเป็นทุกข์ ก็ใช้ศรัทธาใช้ปัญญาประกอบกันเพื่อกำหนดรู้ เพื่อกำความรู้รอบคอบ ว่าข้อนี้เป็นทุกข์จริง ข้อนี้เป็นทุกข์จริง และเป็นทุกข์จริงอย่างนี้ เป็นทุกข์จริงอย่างนี้. ข้ออื่นก็เช่นเดียวกัน อาศัยศรัทธาอาศัยปัญญาเพื่อละสมุทัย คือละต้นเหตุ อาศัยศรัทธาอาศัยปัญญาเพื่อทำให้แจ้งนิโรธ คือความดับต้นเหตุ ซึ่ง

ตรัสว่าเป็นความดับทุกข์อาศัยศรัทธาและปัญญาปฏิบัติทำภาวนา คืออบรมมรรคมีองค์ ๘ ให้บังเกิดขึ้น ก็อาศัยศรัทธาและปัญญาดังนี้ ปฏิบัติในกิจของอริยสัจทั้ง ๔ นี้ให้ก้าวหน้าไปโดยลำดับ.

บุรุษบุคคล ๔ จำพวก

ในการปฏิบัตินั้น ผู้ที่เป็นอุคฆตัตถุญญคือรู้เร็ว เมื่อฟังคำสอนเรื่องอริยสัจเพียงหัวข้อก็เข้าใจได้ทันที. ผู้ที่เป็นวิปจิตถุญญคือมีความรู้ที่ซ้ำเข้าอีกหน่อยหนึ่ง เมื่อฟังอริยสัจเพียงหัวข้อและฟังอธิบายในหัวข้อ ก็มีความรู้ความเข้าใจ. บุคคลที่เป็นเนยยะคือฟังแนะนำได้ เมื่อฟังหัวข้อฟังอธิบายแล้ว หนหนึ่งก็ยังไม่ค่อยเข้าใจก็ต้องฟังหนที่ ๒ หนที่ ๓ หนที่ ๔ หลาย ๆ หน ก็อาจจะมีความรู้ความเข้าใจได้ ที่เรียกว่า เนยยะ คือฟังแนะนำได้ ต้องแนะนำอบรมพร่ำสอนอยู่บ่อย ๆ. บุคคลส่วนใหญ่ นั้นมักจะเป็นพวกที่ ๓ นี้ คือเป็นพวกที่เรียกว่าเนยยะ คือฟังแนะนำอบรมได้. และคำว่าเนยยะนี้เองก็ใช้อยู่ในคำว่า เวไนยนิกร ดังที่ได้กล่าวกันว่าพระพุทธเจ้าได้อบรมสั่งสอนเวไนยนิกรซึ่งแปลว่า หมูแห่งชนที่ฟังแนะนำได้ที่ฟังสอนได้. และยังมีอีกคำหนึ่งในบทพระพุทธคุณว่า

ปฐิสทัมมสารถิ พระพุทธเจ้าทรงเป็นเหมือนอย่างสารถิ ฝึกบุรุษบุคคลที่ควรฝึก ก็คือฝึกบุรุษบุคคลที่ฝึกได้.

ซึ่งคำนี้ว่า **ปฐิสทัมมะ** บุรุษบุคคลที่ฝึกได้ หรือ เวไนยนิกร หมูแห่งชนที่ฟังแนะนำได้ อบรมได้ ก็หมายถึงบุคคล ๓ จำพวกดังกล่าวมา คือ

อุคฆตัตถุญญ บุคคลที่รู้ได้เร็ว

วิปจิตถุญญ บุคคลที่รู้ได้ซ้ำเข้าหน่อยหนึ่ง คือเมื่อยกหัวข้อขึ้นแล้วก็ต้องอธิบาย

เนยยะ บุคคลที่ฟังแนะนำได้อบรมได้ คือต้องพร่ำสอนกันอยู่บ่อย ๆ หลายครั้งหลายหน.

สามจำพวกนี้เป็นปฐิสทัมมะ บุรุษบุคคลที่ฟังฝึกที่ฝึกได้ เป็นเวเนยยะหรือเวไนยนิกร หมูแห่งชนที่ฟังฝึกได้แนะนำได้อบรมได้. พระพุทธเจ้าย่อมทรงสั่งสอนได้แก่บุคคลทั้ง ๓ พวกดังกล่าวนี้. และคำนี้เองก็บ่งว่าจะต้องมีอีกพวกหนึ่งคือจำพวกที่ฝึกไม่ได้ คือมิใช่เป็นปฐิสทัมมะ บุรุษบุคคลที่ฟังฝึกได้. แต่ว่าเป็นบุรุษบุคคลที่ฝึกไม่ได้ ดังนี้ก็มีอยู่. บุคคลจำพวกที่ฝึกไม่ได้นี้เอง ก็เช่นเป็นผู้ที่มีทิฏฐิมานะมาก ไม่ยอมรับคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่า **ปทปรมะ** มีบทย่างยิ่ง ก็คือหมายความว่า เป็นผู้ที่โง่งมมาก ไม่สามารถที่

จะรู้ธรรมะที่ทรงสั่งสอนได้ และก็หมายรวมไปถึงผู้ที่มีทิฏฐิमानะมากดังกล่าวนั้นด้วย.

จำพวกที่มีทิฏฐิमानะมากนั้นก็ยกตัวอย่างเช่น อาจารย์สญชัยของท่าน พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ ที่เมื่อท่านพระอัครสาวกทั้ง ๒ ก่อนที่ท่านจะเข้าบวช ท่านได้พบพระอัสสชิเถระแล้วท่านกลับไปชักชวนท่านอาจารย์ของท่าน คืออาจารย์สญชัย. ท่านอาจารย์สญชัยนั้นท่านเป็นอาจารย์ใหญ่มีผู้นับถือมาก ก็ไม่ยอมที่จะหลุดตัวไปเป็นลูกศิษย์ของใครอีก. มีทิฏฐิमानะอยู่ จึงไม่ยอมไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทั้งที่ท่านก็รู้ว่าธรรมะของพระพุทธเจ้านั้นน่าจะดี จึงได้จงใจเอาศิษย์สำคัญของท่านไปนับถือได้. ท่านจึงถามว่า ในโลกนี้คนฉลาดมากหรือคนโง่มาก. ท่านพระอัครสาวกทั้งสองเมื่อยังเป็นปริพาชก ท่านก็ตอบว่าคนโง่มาก. ท่านอาจารย์สญชัยจึงได้บอกว่า ถ้าอย่างนั้นก็ให้คนฉลาดไปหาพระพุทธเจ้า ให้คนโง่มาหาท่านก็แล้วกัน. ดังนี้ก็คือเป็นจำพวกที่เรียกว่าเป็นบุรุษบุคคลที่ฝึกไม่ได้ เพราะมีทิฏฐิमानะมาก และตลอดจนถึงผู้ที่โง่เงาจนเกินไป ก็รวมอยู่ในคำว่าปทปรมะอันเป็นจำพวกที่ ๔.

เพราะฉะนั้น กิจในอริยสัจทั้ง ๔ นี้จึงเป็นข้อที่ทุกคนจะพึงปฏิบัติตั้งแต่เบื้องต้นด้วยกันทั้งนั้น. และการปฏิบัติในพุทธศาสนาทั้งสิ้น ก็รวมเข้าในการปฏิบัติกิจทั้ง ๔ นี้ คือ กำหนดรู้จักทุกข์ ละสมุทัย ทำให้แจ้งนิโรธ ปฏิบัติอบรมในมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งยื่นเข้าก็ในศีลสมาธิ ปัญญา. เพราะฉะนั้น อริยสัจทั้ง ๔ นี้จึงเป็นธรรมะสำคัญที่ควรจะต้องฟังบ่อย ๆ ต้องพิจารณาพิจารณาบ่อย ๆ และเป็นที่ยรวบรวมธรรมะทั้งสิ้น ก็รวมอยู่ในอริยสัจทั้ง ๔ นี้. กุศลธรรมทั้งสิ้นก็รวมอยู่ในความรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ นี้.

ต่อจากนี้ไปก็ขอให้ตั้งใจฟังสวดและตั้งใจทำความสงบสืบไป.

๑ พุทธจิกายน ๒๕๒๗

ครั้งที่ ๔

ความรู้จักอริยสัจ ๔ (ต่อ)

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงท่านพระสารีบุตรอธิบายสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ในชั้นที่อธิบายนี้ก็คือรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ รู้จักทุกข์ รู้จักเหตุเกิดทุกข์ รู้จักความดับทุกข์ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ และได้แสดง กิจในอริยสัจทั้ง ๔ คือ

ทำปริณญา ความรู้รอบคอบกำหนดรู้ในทุกข์

ทำปหานะ การละสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์

ทำสังจิกโรณะ กระทำให้แจ้งความดับทุกข์

ทำภาวนา อบรมปฏิบัติมรรคมืองค์ ๘ ให้มีขึ้นให้เป็นขึ้นมาและเป็นข้อปฏิบัติที่พึงปฏิบัติตั้งแต่เบื้องต้น.

ละความยึดถือในชั้นที่ ๕

การปฏิบัติพุทธศาสนาก็ปฏิบัติในกิจ ๔ อย่างนี้ในอริยสัจนั่นเองดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เพราะฉะนั้น ในเบื้องต้นผู้ปฏิบัติธรรมะก็พึงศึกษาสดับรับฟังว่าทุกข์คืออะไรตามที่ตรัสไว้ว่าชาติความเกิดเป็นทุกข์เป็นต้น และเมื่อสรุปเข้าชั้นที่เป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการ เป็นทุกข์ดังนี้. กำหนดพิจารณาให้มีความรู้ความเข้าใจ. และสำหรับข้อข้างต้น ๆ ก็พิจารณาเห็นได้โดยไม่ยากนัก.

ส่วนข้อที่ว่าชั้นที่เป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการ เป็นทุกข์โดยย่อ ก็ต้องทำความเข้าใจว่า **ชั้นคือกองทั้ง ๕.**

รูปชั้น ก็คือรูปกาย อันประกอบด้วยธาตุดินน้ำไฟลมนี้.

เวทนาชั้น กองเวทนา ก็ได้แก่ความรู้เป็นสุขเป็นทุกข์ เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ทั้งทางกายทั้งทางใจ.

สัญญาชั้น ก็คือกองแห่งสัญญา ความจำได้หมายรู้ เป็นต้นว่า จำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำโณภูฏัพพะ สิ่งที่กายถูกต้อง จำธรรมะ คือเรื่องราวที่คิดหรือที่รู้ทางมโน คือใจ.

สังขารชั้น กองสังขาร ก็คือความคิดปรุงหรือความปรุงคิดต่าง ๆ ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูฏัพพะ และในธรรมะ คือเรื่องราวที่จำได้.

วิญญาณชั้น กองวิญญาณ คือความรู้เห็นรูปทางตา ความรู้ได้ยินเสียงทางหู ความรู้ทราบกลิ่นรส โณภูฏัพพะทางจมูกทางลิ้นทางกาย และความรู้เรื่องที่เกิดหรือที่นึกที่รู้ทางมโนคือใจ.

รูปก็เป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวมเรียกว่านาม. รูปนาม แต่เรียกกลับกันเสียว่านามรูป ชั้นนี้เป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการเหล่านี้เป็นทุกข์. ก็เพราะยึดถือจึงเป็นทุกข์ ถ้าไม่ยึดถือ ชั้นทั้ง ๕ นี้ก็เป็นสภาพธรรมตา ซึ่งมีชาติคือความเกิดเป็นเบื้องต้น มีชราความแก่ตลอดจนถึงขำรดทรุดโทรมโดยลำดับ และมีมรณะความตายเป็นที่สุด ก็เป็นสภาวะเป็นธรรมตา. เมื่อบุคคลไม่ยึดถือ ชั้นทั้ง ๕ นี้ก็เป็นไปตามสภาพธรรมตา เกิดแก่ตายหรือเกิดแก่เจ็บตายแต่เมื่อบุคคลไปยึดถือเพราะมีต้นหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก เป็นเหตุปัจจัยให้ยึดว่าเป็นของเรา เป็นอัตตาตัวตนของเรา. บุคคลโดยตรงคือจิตใจจึงต้องเป็นทุกข์. ต้องมีโคกะ มีปริเทวะเป็นต้น ซึ่งรวมเข้าก็เป็น ๒ คือ

ประจวบกับสิ่งหรือสัตว์สังขารที่ไม่เป็นที่รัก

พลัดพรากจากสิ่งหรือสัตว์สังขารซึ่งเป็นที่รัก

ย่อเข้าอีกก็เป็นหนึ่งคือ ปรารถนา ไม่ได้สมหวัง.

และทั้งหมดนี้ก็สรุปเข้าย่อเข้าในชั้นเป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการเหล่านี้แหละ.

รู้วิภูฏะของกิเลส กรรม วิบาก

เพราะฉะนั้น จึงมีความสำคัญอยู่ที่ความยึดถือ ยึดถือว่า

เอต มม นี้เป็นของเรา

เอโสหมสมิ เราเป็นนี้

เอโส เม อัตตา นี้เป็นอัตตาตัวตนของเรา.

ที่ยึดถือก็เพราะมีต้นหาคือ ความอยากความดิ้นรน ความทะยานอยากของจิตใจ เพราะฉะนั้น จึงศึกษาให้รู้จักว่าต้นหานี้เป็นตัวสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์. นอกจากให้เกิด

ทุกข์ทางจิตใจ มีโคกะปริเทวะเป็นต้นดังกล่าว ยังเป็นเหตุก่อภพชาติต่อไป ต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไป. ความเวียนว่ายตายเกิดต่อไปนั้นเรียกว่า **สังสาร** หรือ **สงสาร** อันแปลว่า *ความท่องเที่ยวไป*. และความท่องเที่ยวไปนั้นก็ท่องเที่ยวไปโดยอาการที่เป็น **วัฏฏะ** อันแปลว่า *วน*. วัฏฏะคือวนนั้น ก็พูดกันง่าย ๆ ว่าเวียนเกิดเวียนตาย หรือเวียนเกิดแก่เจ็บตาย คือเมื่อเกิด ก็แก่ก็เจ็บก็ตาย ตายแล้วก็เกิดก็แก่ก็เจ็บแล้วก็ตาย ตายแล้วก็เกิด ก็เวียนอยู่ดังนี้. ความเวียนอยู่ดังนี้เรียกว่า วัฏฏะ คือความวนหรือความเวียนซึ่งพูดกันเข้าใจง่าย ๆ.

แต่เมื่อจะแสดงถึงวัฏฏะคือความวนตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ก็มี ๓ อย่าง คือ

กิเลสวัฏฏะ วนคือกิเลส

กรรมวัฏฏะ วนคือกรรม

วิปากวัฏฏะ วนคือวิปาก ผลของกรรม

อันหมายความว่า กิเลสก็เป็นเหตุให้ทำกรรม กิเลสจึงเป็นเหตุ กรรมจึงเป็นผลของกิเลส. และกรรมนั่นเองก็เป็นตัวเหตุให้เกิดวิปากคือผล กรรมจึงเป็นเหตุวิปากจึงเป็นผล และวิปากนั่นเองก็เป็นตัวเหตุก่อกิเลสขึ้นอีก. เมื่อเป็นดังนี้ วิปากนั้นก็เป็เหตุ กิเลสก็เป็นผลของวิปาก และกิเลสก็เป็นเหตุให้กระทำความกรรม กิเลสก็เป็นเหตุ กรรมก็เป็นผลของกิเลส และกรรมนั่นเองก็เป็นเหตุส่งวิปาก. เมื่อเป็นดังนี้ กิเลสก็กลับเป็นเหตุ วิปากก็เป็นผล และวิปากคือผลนั้นก็กลับเป็นเหตุก่อให้เกิดกิเลสขึ้นอีก.

เพราะฉะนั้น กิเลส กรรม วิปาก จึงวนอยู่ดังนี้ ก็โดยที่บุคคลนี้เอง หรือจิตนี้เองที่วนอยู่ในกิเลส กรรม วิปาก แล้วก็กลับเป็นเหตุก่อกิเลส กิเลสก็ก่อกรรม กรรมก็ก่อวิปาก วิปากก็ก่อกิเลส. เพราะฉะนั้น สัตว์บุคคลจึงวนอยู่ในกิเลส กรรมวิปากทั้ง ๓ นี้. นี่เป็นวัฏฏะ วัฏฏะคือความวนนี้ ก็วนอยู่ในปัจจุบันนี้เอง และวนอยู่เรื่อยไป ในอดีตก็วนมาดังนี้ ในปัจจุบันก็วนมาดังนี้ ในอนาคตก็จะวนต่อไปดังนี้.

เพราะฉะนั้นวัฏฏะคือความวนนี้ จึงวนอยู่ในกิเลส กรรม วิปาก หรือในกงของกิเลส กรรม วิปาก. กิเลส กรรม วิปากนี้เป็นกำ เมื่อเทียบกับล้อ จะเป็นล้อเกวียนหรือล้อรถก็ตาม ซึ่งประกอบด้วยกง ประกอบด้วยกำ ก็มีอยู่ ๓ กำ ก็คือกิเลส กรรม วิปาก ปิดประกอบอยู่ในกงอันเป็นวงกลม. วัฏฏะคือความวนก็วนเป็นวงกลมอยู่ดังนี้.

พิจารณาดูความเป็นไปของจิตในปัจจุบัน ก็จะมีเห็นได้ว่าก็วนอยู่ใน ๓ อย่างนี้เป็นต้นว่าเกิดตัณหาขึ้นในรูป ตัณหานั้นก็เป็นกิเลส. ก็เป็นเหตุให้ประกอบกรรมคือจงใจที่

จะดูรูป. และเมื่อเป็นกรรมคือประกอบารดูรูป เช่น ขวนขวายไปดู มองดู ดังนั้นก็เป็นกรรม
ก็ได้วิบากคือผล คือเป็นรูปที่จงใจจะดูด้วยรูปตัณหา. การเห็นรูปนี้เป็นวิบากคือผล. ผล
ของกรรมคือการที่จงใจดู. และเมื่อเห็นรูป รูปที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ ก็ก่อให้เกิดรูป
ตัณหายิ่งขึ้นไปอีก. รูปตัณหานั้นก็เป็นเหตุให้ประกอบกรรมคือการดูยิ่งขึ้นไปอีก. ดูก็เห็น ซึ่ง
เป็นผล. รูปที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจก็ก่อให้เกิดรูปตัณหายิ่งขึ้นไปอีก.

เพราะฉะนั้น ทุก ๆ อย่างในปัจจุบันนี้ จิตของสรรพสัตว์คือจิตที่ยังมีความข้อง
ความเกี่ยว มีสังโยชน์คือความผูกพัน ก็วนอยู่ในกิเลสกรรมวิบากทั้ง ๓ นี้ตลอดเวลา
ไม่ออกไปนอกจากวงแห่งกิเลสกรรมวิบากทั้ง ๓ นี้ ก็เป็นไปอยู่ดังนี้.

ตัดวัฏฏะด้วยการดับตัณหา

และเมื่อว่าถึงวงกว้างคือเกิดแก่ตายในชาติหนึ่ง ๆ. เกิดคือชาติ ก็เป็นตัววิบากคือ
ผลของกิเลสที่เป็นมาแต่อดีต ก็คือตัณหานั่นเอง ยกตัณหาขึ้นเป็นประธาน. แต่ที่ท่าน
อธิบายนั้นท่านมักอธิบายว่า อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม. ในที่นี้ก็ยกเอาเพียงข้อกิเลส
คือตัณหาอย่างเดียว. เพราะตัณหานั้นเป็นตัวก่อภพชาติ และเมื่อมีชาติคือความเกิดขึ้นมา
ก็แก่ก็เจ็บก็ตายในที่สุด. และเมื่อยังมีตัณหาอยู่ ยังดับตัณหาไม่ได้ ตัณหาก็คือชนกกิเลส
ชนกรรม นำก่อภพก่อชาติใหม่ขึ้นมาอีก. และเป็นชาติขึ้นก็ต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย. ตาย
แล้วก็มีปฏิสนธิคือเกิด เกิดก็แก่ก็เจ็บก็ตาย ตายแล้วก็เกิด. ก็เป็นอันว่าแม่ในวงกว้างก็วน
เวียนอยู่ดังนี้. สัตว์ บุคคล หรือจิต อันนี้จึงท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏะคือวนดังที่กล่าวมานี้. เพราะ
ฉะนั้น จึงเรียกว่า วัฏสงสารท่องเที่ยววนเวียนอยู่ในกิเลส กรรม วิบาก ท่องเที่ยววนเวียน
เกิดแก่เจ็บตาย ก็เป็นไปอยู่ดังนี้. เพราะฉะนั้นก็เป็นอันศึกษาให้รู้จักตัวสมุทัยคือตัณหาซึ่ง
เป็นตัวต้นเหตุ. เมื่อดับตัณหาเสียได้ก็เป็นอันว่าหักวัฏฏะคือวนดังกล่าว. ดับกิเลส ดับทุกข์
ทางจิตใจในปัจจุบัน วิบากชั้นธยังอยู่ก็อยู่ไปเหมือนดังวิบากชั้นธของพระพุทธเจ้าและพระ
อรหันตสาวกทั้งหลาย. และเมื่อดับชั้นธในที่สุด ไม่เกิดอีก ก็เป็นอันว่าเป็น **ปรินิพพาน** คือ
ดับรอบ ล้นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง. ก็เป็นอันศึกษาให้รู้จักทุกขนิโรธ คือความดับทุกข์. จึง
มาถึงศึกษาให้รู้จักข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ซึ่งก็รวมเข้าในมรรคมงคล ๘ ย่อเข้าก็เป็น
ศีลเป็นสมาธิเป็นปัญญา.

หัตถ์ให้รู้จักทุกซ์ว่าเป็นทุกซ์

เมื่อศึกษาให้รู้จักดังนี้ ก็ปฏิบัติหัตถ์ที่จะกำหนดรู้จักทุกซ์ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน. และกำหนดเข้ามาดูทุกซ์อันมีอยู่ที่ตัวเราเอง คือ ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ ซึ่งเป็นตัวสภาวะทุกซ์. หัตถ์ให้รู้จักทุกซ์ทางจิตใจที่บังเกิดขึ้น มีโศกะปริเทวะ เป็นต้น. และกำหนดให้รู้จักว่า

ที่ต้องมีทุกซ์โศกกันอยู่ดังนี้ ก็เพราะว่ายังมีที่รัก ยังมีไม่เป็นที่รัก. เมื่อประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกซ์ขึ้นมา พลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักก็เป็นทุกซ์ขึ้นมา. รวมเข้าก็คือว่าเพราะยังมีความปรารถนา และความปรารถนานั้นไม่สมหวังก็เป็นทุกซ์ขึ้นมา.

อันความปรารถนาไม่สมหวังนั้นย่อมมีอยู่ เพราะความปรารถนาที่สมหวังที่เรียกว่าสมหวังนั้น ก็คือความที่ได้มาตามที่ต้องการตามที่หวัง. แต่ความที่ได้มาตามที่ต้องการตามที่หวังนั้นเรียกว่าเป็นความประจวบ เมื่อประจวบกับสิ่งที่เป็นที่รักก็ย่อมจะมีความสุข. แต่ว่าอันความสุขที่ได้จากความประจวบกับสิ่งที่เป็นที่รักนั้นก็เป็นการเริ่มต้นของความพลัดพรากเหมือนอย่างเมื่อได้ชาติคือความเกิดมา ตนเองเกิดมาก็ดี ลูกหลานเกิดมาก็ดี ก็เรียกว่าเป็นความตั้งต้นการได้. แต่ว่าความตั้งต้นการได้นี้ ก็เป็นความตั้งต้นของความเสื่อมความดับ เพราะเมื่อเกิดมาก็ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปในทางขึ้นและในทางเสื่อมจนถึงดับในที่สุด แต่ว่าเมื่อยังมีตัณหา มีความยึดถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา ก็ย่อมจะไม่ต้องการให้สิ่งที่ยึดถือนี้ต้องเปลี่ยนแปลงไปต้องดับไป ซึ่งเป็นการฝืนสภาพธรรมตาอันเป็นไปไม่ได้ เมื่อเป็นดังนี้ การได้นั้นเองและยึดถือจึงเป็นตัวต้นเหตุที่ทำให้เกิดทุกซ์ต่าง ๆ. ความได้ที่ทุกคนพอใจดีใจว่าเรานั้น ทุกอย่างเป็นความตั้งต้นแห่งความทุกซ์ เพราะจะต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงต้องพลัดพรากไป. การได้ลาภได้ยศที่ทุกคนพอใจดีใจว่าเรานั้น คือความเริ่มต้นของความพลัดพรากซึ่งเป็นตัวทุกซ์ เป็นเหตุให้เกิดทุกซ์ เพราะในที่สุดก็ต้องพลัดพราก ถ้าลาภยศนั้นไม่พลัดพรากไปก่อน ชีวิตนี้ก็ต้องพลัดพราก เพราะชีวิตนี้ก็ต้องเกิดต้องดับ เพราะฉะนั้น ทุกสิ่งจึงเป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับ. หัตถ์กำหนดพิจารณาให้รู้จักสัจจะคือความจริงดังนี้ คือให้รู้จักว่าทุกซ์เป็นทุกซ์. อันนี้เป็นข้อฝึกทางปัญญาที่จะให้รู้จัก.

รู้จักว่าทุกซ์เป็นทุกซ์นั้น นอกจากที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ตามที่ได้แสดงแล้ว ก็กำหนดให้รู้จักว่า

ทุก ๆ สิ่งที่ได้จะเป็นลาภเป็นยศเป็นอะไรก็ตาม ที่ได้มันชื่อว่าเป็นการได้ที่เป็นความตั้งต้นของความพลัดพราก. เพราะฉะนั้น เมื่อได้ก็ดีใจ รู้สึกเป็นสุข แต่ความดีใจ ความสุขนั้นตั้งอยู่ประเดี๋ยวประด๋าว. และเมื่อสิ่งที่ได้มันต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปดับไป

เมื่อมีความยึดถืออยู่ว่าเป็นตัวเราของเรา ยึดถือไว้เท่าไรก็ต้องเป็นทุกข์มากเท่านั้น. ยึดถือมากก็ทุกข์มาก ยึดถือน้อยก็ทุกข์น้อย. ไม่ยึดถือเลยจึงจะไม่เป็นทุกข์.

เพราะฉะนั้น ก็ต้องศึกษาให้รู้จักว่าทุกข์ก็เป็นทุกข์ รู้จักว่าสิ่งที่ได้จะเป็นลาภเป็นยศก็ตาม เป็นความสุขเป็นความรื่นเริงเป็นความหัวเราะความบันเทิงต่าง ๆ นั้น เป็นตัวทุกข์ เป็นตัวทุกข์ทุก ๆ อย่าง เพราะเป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงได้ทั้งสิ้น ไม่มีอะไรที่จะดำรงอยู่. หัดรู้จักทุกข์ รู้จักตัวทุกข์ว่าเป็นตัวทุกข์ดังนี้. และความที่กำหนดให้รู้จักทุกข์ว่าเป็นตัวทุกข์ดังนี้ ก็พึงหัดกำหนดให้รู้จักทุก ๆ อย่างที่ประสบทางอายตนะทั้งสิ้น แม้ตัวความสุขความร่าเริงความเพลิดเพลินต่าง ๆ เอง ก็กำหนดให้รู้จักว่านั่นแหละก็เป็นตัวทุกข์ เพราะเป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับ. สิ่งทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งของความสุขความเพลิดเพลินเหล่านั้นก็เป็นตัวทุกข์ เพราะเป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับ ทำความรู้อะไรไว้ตั้งแต่ในเบื้องต้น. เมื่อจะมีความสุขก็มีความสุขไป มีความเพลิดเพลินมีความร่าเริงมีความหัวเราะก็หัวเราะไปร่าเริงไปเพลิดเพลินไป. แต่ในขณะเดียวกันก็ทำความรู้อะไรไว้ด้วยว่านั่นคือตัวทุกข์ทั้งนั้น เพราะเป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป.

รู้ว่าทุกข์คือสังขาร สิ่งผสมปรุงแต่ง

ทั้งนี้เพราะอะไร ก็เพราะว่าทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่างเหล่านี้ล้วนเป็นสังขาร คือ สิ่งผสมปรุงแต่งทั้งนั้น เป็นสิ่งผสม ปรุงแต่งทุก ๆ อย่าง. ตากับรูป หูกับเสียง เป็นต้น ก็เป็น สิ่งผสมปรุงแต่ง. และเมื่อตากับรูปประจวบกัน เห็นรูปที่เรียกว่าวิญญานก็เป็นสิ่งผสม ปรุงแต่ง เวทนา สัญญา สังขารต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้นก็เป็นสิ่งผสมปรุงแต่ง. ทุก ๆ อย่างเป็น สิ่งผสมปรุงแต่งทั้งนั้น ซึ่งมีความรวมกันเข้ามาประจวบกันเข้ามา ที่เรียกว่าชาติ คือความ เกิดก็ได้เป็นเบื้องต้น แล้วก็ต้องมีความแตกมีความดับในที่สุด เรียกว่าเกิดดับ. เกิดเป็น เบื้องต้น ดับเป็นที่สุด. ทุกอย่างต้องเป็นไปดังนี้. และสิ่งที่มาผสมปรุงแต่งอันมีลักษณะดังนี้ นี้แหละเรียกว่า **สังขาร** สิ่งผสมปรุงแต่ง. ทำความรู้จักว่านี่คือสังขาร คือเป็นสิ่งผสมปรุง แต่งอันเป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับ.

รู้จักลักษณะของสังขาร

และเมื่อเป็นสังขารอันเป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับดังนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงสั่งสอนให้ รู้จักลักษณะของสิ่งผสมปรุงแต่งอันเรียกว่า **สังขตลักษณะ** ลักษณะของสิ่งผสมปรุงแต่ง หรือลักษณะของสิ่งที่เรียกว่าเป็นสังขาร ว่า

อุปฺปาโท ปญฺญาติ ความเกิดขึ้นปรากฏ

วโย ปญฺญาติ ความเสื่อมไปปรากฏ

จิตฺตส อณฺณตฺตํ ปญฺญาติ เมื่อตั้งอยู่ ความที่ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปปรากฏ.

รู้ว่าทุกข์คือวิปริณามะ ความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง

ความเปลี่ยนแปลงไปนี้ของชีวิตของทุก ๆ สิ่งมีอยู่ตลอด เหมือนอย่างกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่ทุกขณะไม่มีหยุด กาลเวลาไม่มีหยุดที่จะล่วงไป ๆ ต้องเปลี่ยนแปลงไปสังขารชีวิตร่างกายทุก ๆ สิ่งในโลกนี้ก็ไม่มีหยุด ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป

เพราะฉะนั้น เมื่อกำหนดให้รู้จักสังขาร จึงต้องกำหนดให้รู้จัก วิปริณามะ อันเป็นลักษณะของสังขาร อันได้แก่ ความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง. นี่เป็นวิธีพิจารณา. เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงสอนวิธีกำหนดให้รู้จักทุกข์ไว้ ๓ อย่าง

ข้อหนึ่ง ก็คือ ทุกขทุกขะ ให้รู้จักทุกข์ว่าเป็นตัวทุกข์.

ข้อสอง สังขารทุกขะ ให้รู้จักว่าทุกข์ก็คือสังขาร สิ่งที่เหมาะสมปรุงแต่งทั้งหมด.

ข้อสาม วิปริณามทุกขะ ให้รู้จักวิปริณามทุกข์ ทุกข์คือความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง ตั้งแต่เกิดจนถึงดับ มีเกิดเบื้องต้น มีดับเป็นที่สุดดังนี้

ธรรมจักษุดวงตาเห็นธรรม

เพราะฉะนั้น ท่านที่ได้ดวงตาเห็นธรรม เมื่อฟังเทศนาของพระพุทธเจ้า ดังท่านพระอัญญาโกณฑัญญะเมื่อฟังปฐมเทศนาของพระพุทธเจ้าที่ตรัสแสดงอริยสัจ ท่านฟังแล้วท่านเข้าใจจับประเด็นอันสำคัญได้. คือท่านเห็นทุกข์ เห็นทุกขทุกขะตัวทุกข์ว่าเป็นตัวทุกข์ เห็นสังขารทุกขะ ทุกข์คือสังขาร สิ่งผสมปรุงแต่ง เห็นวิปริณามทุกขะ ทุกข์คือความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง ต้องเกิดต้องดับ. ธรรมจักษุ ดวงตาเห็นธรรม ของท่านจึงมีแสดงไว้ว่า ท่านเห็นว่า

ยงฺกิลฺลิจิ สมุทฺยธมฺมํ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมตา

สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมตา ดังนี้.

คือ ท่านเห็นทุกขทุกขะ เห็นสังขารทุกขะ เห็นวิปริณามทุกขะ ทุก ๆ สิ่งที่เป็นสังขารสิ่งผสมปรุงแต่งเป็นตัวทุกข์ เป็นตัวสังขาร และเป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับทั้งสิ้น. อันนี้

แหละเป็นธรรมจักขุ ดวงตาเห็นธรรม. ฟังเทศน์อริยสัจ ท่านเกิดธรรมจักขุดวงตาเห็นธรรมดังนี้ และท่านที่ได้ดวงตาเห็นธรรมดังนี้ ท่านแสดงว่าท่านได้โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล เป็นโสดาบันบุคคล อันเป็นอริยบุคคลชั้นที่ ๑ ในพระพุทธศาสนา.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวดและตั้งใจทำความสงบสืบไป

๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๗

ครั้งที่ ๕

ความรู้จักชราภรณ์

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงสัมมาทิฏฐิตามเถรอธิบายแห่งท่านพระสารีบุตร และโดยที่ท่านได้อธิบายไว้โดยปริยายคือทางแสดงติดต่อกันหลายข้อหลายประการ. แต่อันที่จริงก็เป็นทางธรรมะที่ดำเนินไปทางเดียวกัน เป็นแต่ท่านได้จำแนกแจกแสดง เพื่อเป็นทางพิจารณาทางปัญญาของผู้ที่มุ่งทราบและมุ่งปฏิบัติอบรมทั้งหลาย.

พระเถรอธิบายเรื่องชราภรณ์

ภิกษุทั้งหลายได้ถามท่านต่อไปอีกว่า จะมีทางอธิบายสัมมาทิฏฐิอีกหรือไม่ ท่านก็ตอบว่ามี และได้แสดงอธิบายต่อไปอีกว่า สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ก็คือรู้จักชราภรณ์ รู้จักสมุทัย เหตุเกิดแห่งชราและภรณ์ รู้จักความดับชราภรณ์และรู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับชราภรณ์. ท่านก็ได้แสดงชี้แจงต่อไปอีกว่า

ชรา ก็ได้แก่ความแก่ ความทรุดโทรม ฟันหัก ผมหงอก หนังกเหี่ยวเหี่ยว ความเสื่อมแห่งอายุ ความห่อหมกแก่แห่งอินทรีย์ทั้งหลาย มีตาเป็นต้น ภรณ์ ก็ได้แก่จุดความเคลื่อนไหว ความแตกทำลาย ความหายไป มฤตยูความตาย การกระทำกาลละ ความแตกแห่งขันธทั้งหลาย ความทอดทิ้งซากศพไว้ ความตัดขาดแห่งอินทรีย์คือชีวิต รู้จักชราความแก่ ภรณ์ความตาย ดังนี้.

เหตุเกิดแห่งชราภรณ์ ความแก่ความตายก็คือชาติ ความเกิด. รู้จักเหตุเกิดแห่งความแก่ความตาย ก็คือรู้จักว่าชาติความเกิดเป็นสมุทัย เหตุเกิดแห่งความแก่ความตาย.

ดับชาติคือความเกิดเสียได้ ก็เป็นความดับชราภรณ์ รู้จักความดับชราภรณ์ก็คือรู้จักว่าดับชาติคือความเกิดเสียได้ เป็นความดับชราภรณ์ดังกล่าว.

ทางปฏิบัติให้ถึงความดับชาติคือความเกิด ทางปฏิบัติให้ถึงความดับชรามรณะ
ความแก่ ความตาย ก็คือมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ
ความดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยง
ชีวิตชอบ สัมมาวายามะ เพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ รู้จักทาง
ปฏิบัติให้ถึงความดับชรามรณะ ก็คือรู้จักว่ามรรคมีองค์ ๘ ดังกล่าวเป็นทางดับชรามรณะ.

เมื่อรู้จักดังนี้ ก็ชื่อว่า สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ความเห็นตรง เป็นเหตุละอนุสัย
กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในจิตสันดานคือราคะความติดใจยินดี บรรเทาปฏิฆานุสัยอนุสัยคือปฏิฆะ
ความกระทบกระทั่งขัดเคือง ถอนอนุสัยคือทิฏฐิมานะ ว่าเรามีเราเป็น ละอวิชชาความไม่รู้
ทำวิชชาความรู้ให้บังเกิดขึ้น นำให้ได้ความเลื่อมใส ไม่หวั่นไหวในพระธรรม นำมาสู่พระ
สัมพุทธมคคือพระธรรมวินัยในศาสนา นี้ ดังนี้.

พิจารณาให้รู้จักชรามรณะ ในสายโซ่ของสังสารวัฏ

ตามเถรอธิบายนี้ก็เป็นการแสดงอธิบายอริยสัจทั้ง ๔ นั้นแหละให้พิสดารกว้างขวาง
ออกไป. โดยที่อริยสัจทั้ง ๔ นี้เป็นหลักใหญ่ เป็นผลเป็นเหตุในด้านทุกข์หรือด้านวิภูฏะ
ความวณเวียน เป็นเหตุเป็นผลในด้านดับทุกข์ หรือดับวิภูฏะ ความวณเวียน และแม้ใน
อธิบายอริยสัจทั้ง ๔ ที่อธิบายโดยทั่วไป ดังที่พระสารีบุตรได้แสดงอธิบายไว้ในเบื้องต้นแล้ว
ว่าสัมมาทิฏฐิความเห็นชอบ ก็คือรู้จักทุกข์ รู้จักทุกขสมุทัยเหตุเกิดทุกข์ รู้จักทุกขนิโรธ
ความดับทุกข์ รู้จักมรรคทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ และก็ได้แสดงอธิบายแต่ละข้อ
ขยายความออกไป ดังในข้อทุกข์ข้อแรกก็แสดงด้วยเริ่มว่า ชาติความเกิดเป็นทุกข์ ชรา
ความแก่เป็นทุกข์ มรณะความตายเป็นทุกข์ เป็นต้น รวมอยู่ในข้อทุกข์สัจจะสภาพที่จริงคือ
ทุกข์. แต่ในที่นี้ท่านได้จำแนกแจกแจงออกไปอีก คือในข้อทุกข์สัจจะสภาพที่จริงคือทุกข์
ที่ได้ยกเอาชาติทุกข์ ชราทุกข์ มรณทุกข์ ขึ้นมาแสดง ก็อธิบายขยายความว่า แม้ใน ๓
ข้อนี้เองก็ยังเป็นอริยสัจทั้ง ๔ ได้ คือ

ชรามรณะ ความแก่ความตาย

ชรามรณสมุทัย เหตุเกิดแห่งความแก่ความตาย ก็คือชาติความเกิด ดังที่แสดง
ไว้ว่า ชาติปี ทุกขา ชาติคือความเกิดเป็นทุกข์นั้นนั่นแหละ

ชรามรณนิโรธ ดับความแก่ความตายก็คือดับชาติความเกิดเสีย

ชรามรณนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับชรามรณะ ก็คือมรรคมี
องค์ ๘.

สำหรับในข้อ ๔ นี้อธิบายเป็นข้ออื่น. เพราะฉะนั้น แม้ในข้อทุกข้อจะสภาพที่จริงคือทุกข้อที่อธิบายกันทั่วไปนั้น ๓ ข้อข้างต้นก็มาจำแนกเป็นอริยสัจ ๔ อีกได้ สำหรับเป็นทางพิจารณา อันเรียกว่า **ปฏิจจนสมุปบาท** ซึ่งแปลว่า อธิบายจับเหตุจับผลที่สืบเนื่องกันไปเหมือนอย่างลูกโซ่ สืบเนื่องกันไปเป็นลูก ๆ รวมกันก็เป็นสายโซ่ทั้งสิ้น. แปลตามศัพท์ก็แปลว่า **ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น** คือเป็นเหตุเป็นปัจจัยอาศัยกันและกันบังเกิดขึ้นเป็นไป เหมือนอย่างลูกโซ่ลูกที่ ๑ ก็เป็นปัจจัยของลูกที่ ๒ ลูกที่ ๒ ก็เป็นปัจจัยของลูกที่ ๓ ลูกที่ ๓ ก็เป็นปัจจัยของลูกที่ ๔ เชื่อมโยงกันไปตั้งนี้เป็นสายโซ่.

สายโซ่ปฏิจจนสมุปบาท ประกอบด้วยลูกโซ่แต่ละลูกที่พัวพันกันกับลูกอื่น และมีมากสายต่อเนื่องพัวพันกันยุ่งเหยิง. ฉะนั้น เมื่อพระอานนทกราบทูลว่า ปฏิจจนสมุปบาทนี้ลึกซึ่งสุดประมาณ แต่ก็บังเกิดแก่ท่านเหมือนเป็นของตื้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสห้ามว่าอย่าพูดอย่างนั้น และตรัสว่าเพราะหมู่มืดนี้ไม่รู้จริงจึงเกิดเป็นยุ่งประจุกด้ายของช่างหูกเกิดเป็นปมประหนึ่งกระจุกด้าย เกิดมาเหมือนหม้อมุงกระต่ายหล้าปล้อง.

และในการพิจารณาจับเหตุจับผล หรือจับปัจจัยจับผลที่โยงกันไปเป็นสายโซ่ของสังสารวัฏ คือความท่องเที่ยวเวียนเกิดเวียนตายของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ก็พิจารณาจับได้ตามนัยปฏิจจนสมุปบาท ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นเนื่องกันไปเป็นลูกโซ่ดังกล่าว ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และได้ตรัสจำแนกชี้แจงแสดงเปิดเผยเหมือนอย่างทรงแก้ปมกระจุกด้ายที่ยุ่งออกให้เป็นเส้นด้ายที่ต่อกันยาวยืด และในการที่จะจับขึ้นมาพิจารณาให้เห็นได้สะดวก ก็จับพิจารณาโดยทางแห่งเถราธิบายของท่านพระสารีบุตรนี้ ตั้งต้นแต่จับขรามรณะความแก่ความตาย ว่าความแก่คืออะไร ความตายคืออะไร ให้รู้จักความแก่ ให้รู้จักความตาย. และก็พิจารณาให้รู้จักสมุทัยของความแก่ความตาย ว่าคือชาติ ความเกิดนั้นแหละเป็นสมุทัยของความแก่ความตาย ให้รู้จักความดับความแก่ความตาย นั่นก็คือดับชาติ ความเกิดเสียได้ ก็เป็นความดับความแก่ความตาย ให้รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับความแก่ความตาย คือดับชาติดังกล่าวก็คือมรรคมืองค์ ๘ ซึ่งมรรคมืองค์ ๘ นี้เป็นข้อธรรมปฏิบัติที่ยืน.

เพราะฉะนั้น ผู้มุ่งอบรมสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ ดังพระเถราธิบายที่ท่านได้แสดงมาโดยลำดับ จับตั้งแต่ให้รู้จักอกุศล อกุศลมูล ให้รู้จักกุศล กุศลมูล ให้รู้จักอาหารทั้ง ๔ ให้รู้จักอริยสัจทั้ง ๔ โดยอธิบายทั่วไปอันเป็นหลักใหญ่ แล้วท่านจึงมาขอให้เห็นเงื่อนที่ต่อเนื่องกันไปเป็นสาย เหมือนอย่างสายโซ่ดังกล่าวนั้น โดยให้จับพิจารณาให้รู้จักก็ตามหลักผลและเหตุด้านเกิดและด้านดับแห่งอริยสัจทั้ง ๔ ที่เป็นหลักใหญ่นั้นนั่นเอง

ดังกล่าว เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาปฏิบัติพุทธศาสนาทางปัญญา จึงควรศึกษาตามแนวเถราธิบายของท่านพระสารีบุตรนี้ อันเป็นทางอธิบายทางปัญญาที่ดีเยี่ยม อันทำให้ได้ปัญญา รู้จักพุทธศาสนา. แม้โดยปริยัติก็ตาม โดยปฏิบัติก็ตาม ย่อมใช้ได้ทั้ง ๒ ทาง จับพิจารณาให้รู้จักซราความแก่ มรณะคือความตาย ว่าความแก่เป็นอย่างนี้ ความตายเป็นอย่างนี้.

รู้จักความแก่ที่ปกปิดและความแก่ที่ไม่ปกปิด

ท่านพระอาจารย์ได้อธิบายความแก่ความตายให้ละเอียดขึ้นไปอีก โดยที่แสดงว่าซราคือความแก่นั้นมี ๒ อย่าง คือ

ปฏิจฉันนชรา ความแก่ที่ปกปิด

อัปปฏิจฉันนชรา ความแก่ที่ไม่ปกปิด.

ความแก่ที่ปกปิดนั้น ก็คือความแก่ที่มีเริ่มตั้งแต่ชาติคือความเกิด ตั้งต้นแต่เป็นกลลในครรภ์ของมารดามาเป็นตัวเป็นตน คลอดออกมาก็เจริญขึ้นเป็นเด็กเล็ก เป็นเด็กใหญ่ เป็นหนุ่มเป็นสาว เป็นความเจริญเต็มที่. ดังนี้ เรียกว่า **ปฏิจฉันนชรา** ความแก่ที่ปกปิด หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าความแก่ขึ้น.

อันความแก่ขึ้นนี้ก็ป็นชราเหมือนกัน คือความแก่. เราทั้งหลายก็ยังเรียกความแก่ขึ้นของผลไม้ว่าผลไม้แก่. ผลไม้นั้นก็เริ่มมาตั้งแต่ต้นจนปรากฏเป็นผลเล็ก ๆ แล้วก็โตขึ้น ๆ จากผลไม้อ่อน ก็แก่ขึ้น ๆ จนแก่เต็มที่ ก็เรียกกันว่าผลไม้แก่. แต่ว่าบุคคลเราร่างกายที่เจริญขึ้น ๆ จนเจริญเต็มที่ ไม่เรียกกันว่าแก่. แต่อันที่จริงก็เป็นอย่างเดียวกันกับผลไม้นั้น แต่เพราะคนเราไม่เห็นว่าเป็นความแก่ แต่ว่าไปเห็นผลไม้วาแก่ในเมื่อผลไม้นั้นเจริญเต็มที่ ส่วนคนเราเจริญเต็มที่นั้นเราไม่เห็นว่าเป็นความแก่ เห็นว่าเป็นหนุ่มเป็นสาวเป็นความเจริญเต็มที่ แต่อันที่จริงก็เป็นอย่างเดียวกันเรียกว่าเป็นความแก่ขึ้น. และเมื่อร่างกายเจริญเต็มที่แล้วก็เริ่มเสื่อมลง เรียกว่า เป็นความแก่ลง ก็แก่ลงไปเรื่อย ๆ. ความแก่ลงนี้ก็เป็นความแก่ที่ปรากฏ ซึ่งทุก ๆ คนก็รับรองกันว่าแก่. จึงเรียกว่า **อัปปฏิจฉันนชรา** ความแก่ที่ไม่ปกปิด.

เมื่อเทียบกับพระพุทธานิยายหรือพระเถรานิยายที่แสดงมาข้างต้นนั้นที่อธิบายว่าซราความแก่ก็คือความแก่ ซึ่งคำนี้ซึ่งเป็นคำเริ่มต้นก็อาจเป็นความแก่ที่ปกปิดก็ได้. และต่อมาจึงอธิบายต่อไปว่าความซำรุดทรุดโทรม ซึ่งเป็นอธิบายของความแก่ลง และอธิบายให้ชัดเจนไปอีกว่าได้แก่อาการที่พินาศ ผมหงอก หนังกเหี่ยวยุบ ความเสื่อมแห่งอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ทั้งหลายมีตาเป็นต้น. อันความเสื่อมแห่งอายุนั้นก็กล่าวได้ว่าเริ่มเสื่อมตั้งแต่เวลาแรกของชาติคือความเกิด. เมื่อมีชาติคือความเกิดก็เริ่มเสื่อมเรื่อยไป เช่นว่าเกิด

ขึ้นมาได้ ๑ ปีก็เสื่อมไป ๑ ปี เกิดมาได้ ๒ ปีก็เสื่อม ๒ ปี. ก็แปลว่าตลอดเวลาที่มีอยู่ทั้งหมดของชีวิตลงไปทุกขณะ ๆ ที่เวลาของอายุล่วงไป ๆ. เพราะฉะนั้น อายุที่ล่วงไป ๆ นับตั้งแต่ชาติคือความเกิดก็เรียกว่าเริ่มเสื่อมไปโดยลำดับคือคืบเข้าไปสู่ที่สุดอันได้แก่ความตายโดยลำดับทุกขณะทุกเวลาที่ล่วงไป ๆ. ฉะนั้น ความเสื่อมของอายุจึงมีมาโดยลำดับตั้งแต่ชาติคือความเกิด. และเมื่อแก่ลง ความทรุดโทรมของอินทรีย์ทั้งหลายมีตาเป็นต้น ก็ปรากฏแต่อันที่จริงนั้นตามศัพท์ที่ท่านใช้ว่า **อินทฺริยานํ ปริปาโก** ที่แปลว่า *ความสุกรอบของอินทรีย์ทั้งหลาย* ย่อมหมายความว่าได้ตั้งแต่แก่ขึ้นตลอดจนถึงแก่ลง แต่ก็มักจะแปลกันว่าความหง่อมเสื่อม. แต่อันที่จริงนั้นไม่ตรง หากคำแปลยาก จึงขอยืมคำว่าความหง่อมความเสื่อม หรือแก่หง่อมมาใช้เท่านั้น. แต่อันที่จริงตามศัพท์นั้นได้ทั้งแก่ขึ้นแก่ลง. อินทรีย์คือตาหูจมูกลิ้นกาย ก็เริ่มที่จะสมบูรณ์ขึ้นโดยลำดับตั้งแต่ชาติคือความเกิด. ดังนี้เรียกว่า **ปริปากะ** คือ *ความที่สุกโดยรอบ* คือในทางสมบูรณ์เหมือนอย่างผลไม้ที่แก่เต็มที่ แปลว่าสมบูรณ์ที่สุด แล้วจึงแก่อม แปลว่าแก่ลง ตาเสื่อม หูเสื่อม เป็นต้น.

เพราะฉะนั้น แม้ในพุทฺธาธิบายและเถราธิบายและเถราธิบายนั้นก็อธิบายได้ทั้งแก่ขึ้นและแก่ลงดังกล่าวนี้. แต่พระอาจารย์ได้มาชี้ให้ชัดขึ้นอีก เป็นปฏิจันนชรา แก่ที่ปกปิดกับอับปฏิจันนชรา แก่ที่ไม่ปกปิด ซึ่งอันที่จริงนั้นก็ไม่ได้ปกปิดด้วยกันทั้งสอง ปรากฏทั้งสอง เป็นแต่เพียงว่าบุคคลไม่รู้จักเท่านั้น คือชี้แจงอย่างละเอียด ไม่รู้จักก็ต้องชี้กันไปตรง ๆ ว่าแก่ขึ้น แก่ลง จี๋ลงไปให้ชัดขึ้นเท่านั้นเอง. แต่พระพุทฺธาธิบาย และพระเถราธิบายนั้นก็ครอบคลุมไปได้ทั้ง ๒ อย่างแล้ว. ท่านจึงใช้คำอธิบายถึงเรื่องความแก่นี้ไว้หลายคำดังที่กล่าวมานั้น. ก็กำหนดพิจารณาให้รู้จักชราคือความแก่ดังกล่าว ว่าทุกคนก็มีชราคือความแก่ดังกล่าว. เด็กก็พิจารณาได้ ผู้ใหญ่ก็ได้ เพราะก็แก่ด้วยกันทั้งนั้นตั้งแต่ชาติคือความเกิดดังกล่าวมานั้น **ว่านี่คือชราคือความแก่.**

รู้จักความตายที่ปกปิดและความตายที่ไม่ปกปิด

มาถึงมรณะคือความตาย พระอาจารย์ก็ให้คำอธิบายไว้ ๒ อย่างเช่นเดียวกัน คือ **ปฏิจันนมรณะ** ความตายที่ปกปิด กับ **อับปฏิจันนมรณะ** ความตายที่ไม่ปกปิด โดยอธิบายว่า อันความดับของธาตุทั้งหลายอันประกอบเข้าเป็นรูปขันธ์และของนามขันธ์ทั้งหลาย ย่อมมีความดับอยู่ทุกขณะในปัจจุบัน แต่ว่าอาศัยมีสันตติคือความสืบต่อด้วยอาหารทั้งหลายเข้าไปบำรุงเลี้ยงชดเชยส่วนที่ดับไปนั้น จึงมีความเกิดของรูปนามต่อเนื่องกันไป คือว่าเกิดดับ แล้วก็เกิดแล้วก็ดับ แล้วก็เกิดต่อเนื่องกันไป. อันความดับที่มีอยู่

ในระหว่าง ๆ นี้คือมรณะ ความตายที่มีอยู่ในระหว่าง ๆ จะพึงเห็นได้แต่โดยมีอาหารเข้าช่วยทำให้เกิดต่อเนื่องกัน ดังที่ได้มีเถรอธิบายไว้แล้วในอาหาร ๔ ทีกกล่าวมาแล้ว.

แม้ผู้ศึกษาทางสรีรวิทยาในปัจจุบันก็ยังได้กล่าวไว้เช่นนั้น ว่าร่างกายของทุก ๆ คนในปัจจุบันนี้แม้จนชั้นกระดูกที่เป็นโครงร่างของแต่ละบุคคล ก็หาใช้ร่างกายหาใช้กระดูกที่เป็นโครงร่างตั้งแต่เมื่อเป็นเด็ก ๆ ไม่. กระดูกและโครงร่างตั้งแต่เมื่อเป็นเด็ก ๆ นั้นดับหมดไปแล้ว แต่อาศัยที่มีร่างกายตลอดจนถึงกระดูกที่เป็นโครงร่างใหม่บังเกิดขึ้นทดแทนโดยอาหาร เพราะฉะนั้น ชีวิตจึงยังดำรงอยู่สืบเนื่อง. ความต้องการอาหารสำหรับที่จะชดเชยสืบเนื่องนี้ อย่างละเอียดก็เห็นได้ เช่นลมหายใจเข้าลมหายใจออก. ต้องหายใจเข้าต้องหายใจออกกันอยู่ทุกขณะหยุดไม่ได้ อันแสดงว่าต้องการใช้ลมเข้าไปชดเชยส่วนที่ดับไปหมดไป หยุดหายใจสักครู่หนึ่ง ชีวิตก็ต้องดับต่อไม่ติด. อันนี้แสดงว่าเกิดดับเกิดดับมีอยู่ในปัจจุบันและดับนั้นก็คือมรณะความตาย. แต่อาศัยมีสันตติคือความสืบต่อดังกล่าว หายใจเข้าก็มีหายใจออก ออกแล้วก็เข้า เมื่อใดสันตติคือความสืบต่อนี้หยุด เช่นหายใจเข้าแล้วไม่ออก หรือออกแล้วไม่เข้า ดับอัสนาสะปัสสาสะ ความตายที่เรียกว่ามรณะในที่สุดก็ปรากฏ. ความตายในระหว่าง ๆ ที่ยังมีสันตติสืบต่อเป็นความตายที่ไม่ปรากฏ แต่ความตายที่ปรากฏก็คือความตายในที่สุดที่สิ้นความสืบต่อดังที่กล่าวนั้น.

แต่ตามพระเถรอธิบายก็เริ่มตั้งแต่ว่า จุติ ความเคลื่อน ความแตกสลาย ความอันตรธานหายไป ก็เป็นถ้อยคำที่คลุมได้ทั้ง ๒ อย่าง ตั้งต้นด้วยคำว่าจุติคือความเคลื่อน ชีวิตนี้ก็เคลื่อนไปสู่ความดับเรื่อย ๆ ไปทุกขณะแล้ว ตั้งแต่ดับที่ยังมีสันตติคือความสืบต่อจนไปถึงดับที่สิ้นสันตติอันเป็นความตายที่สุด. แต่ว่าสำหรับผู้ก่อนสติปัญญาก็ยังมองไม่เห็นชัด จึงต้องจึงลงไปว่าตายที่ปกปิดและตายที่ไม่ปกปิดคือสะกิดใจให้พิจารณาให้เห็นชัด.

เป็นอันว่า ชราและมรณะนี้มีอยู่ตั้งแต่ในปัจจุบัน ตั้งแต่ชาติคือความเกิด. หัดพิจารณาให้รู้จักชรา ให้รู้จักมรณะที่มีอยู่ในตนเอง. ทุก ๆ คนมีอยู่ด้วยกันทั้งนั้น. เมื่อหัดให้รู้จักว่าสมุทัยของชราและมรณะก็คือชาติคือความเกิด เพราะมีชาติคือความเกิดเป็นเบื้องต้น จึงมีชราและมรณะ ถ้าไม่มีชาติคือความเกิด ชราและมรณะก็ไม่มี. เพราะฉะนั้นดับชาติเสียได้จึงเป็นอันว่าดับชราและมรณะ แต่ทางปฏิบัตินั้นก็คือมรรคมงคล ๘ เพื่อให้ถึงความดับชราและมรณะคือดับชาติคือความเกิด.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวดและตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป

๘ พุทธจิตตายน ๒๕๒๗

ครั้งที่ ๖

ความรู้จักชาติความเกิด

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติบรรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ท่านพระสารีบุตรได้แสดงอธิบายสัมมาทิฏฐิต่อไปอีกว่า สัมมาทิฏฐิความเห็นชอบ ก็คือรู้จักชาติความเกิด รู้จักชาติสมุทัยเหตุเกิดแห่งชาติ รู้จักชาตินิโรธความดับแห่งชาติ รู้จักชาตินิโรธคามินีปฏิปทาข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งชาติ. รู้จักดังนี้เป็นสัมมาทิฏฐิความเห็นชอบ อุชุกทิฏฐิความเห็นตรง นำให้ได้ความเลื่อมใส ไม่หวั่นไหวในพระธรรม นำมาสู่สัจธรรมคือพระธรรมวินัยในศาสนา นี้ ดังนี้.

ก็เป็นอันว่า ท่านพระสารีบุตรได้อธิบายสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบสืบขึ้นไปอีก ช่วงหนึ่ง หรืออีกลูกโซ่หนึ่ง หรืออีกเปลาะหนึ่ง. และท่านได้แสดงอธิบายถึง

ชาติ คือความเกิด ว่าก็ได้แก่ ชาติ สัญชาติ ความกำวลง ความบังเกิด ความบังเกิดยิ่ง ความปรากฏแห่งชั้นทั้งหลาย ความได้เฉพาะอายตนะทั้งหลาย. รู้จักชาติก็คือ รู้จักดังนี้

รู้จักชาติสมุทัย เหตุเกิดแห่งชาติ ก็คือรู้จักว่าเหตุเกิดแห่งชาติหรือความเกิดแห่งชาติก็มี เพราะความเกิดแห่งภพ คือเพราะภพเกิด ชาติก็เกิด. รู้จักดังนี้เป็นความรู้จักเหตุเกิดแห่งชาติ.

รู้จักชาตินิโรธ ความดับชาติ ก็คือรู้จักว่าความดับแห่งชาติย่อมมีเพราะความดับแห่งภพ ก็คือว่าเพราะภพดับ ชาติก็ดับ. รู้ดังนี้เป็นความรู้จักชาตินิโรธ ความดับแห่งชาติ.

รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับชาติ ก็คือรู้จักว่ามรรคมืองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิ เป็นต้น เป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับชาติ.

ความหมายของชาติความเกิด

ต่อไปนี้จะได้แสดงอธิบายไปตามสมควร. อันชาติคือความเกิดนี้ ที่ได้มีพระพุทธานิบายและมีพระเถรอธิบายตาม ว่าได้แก่ชาติ สัญชาติ ความก้าวลง และใช้คำอื่น ๆ ก็มีความหมายถึงชาติคือความเกิดตามที่ได้เข้าใจกันและได้พูดถึงกัน. อันชาติคือความเกิดนี้ สำหรับมนุษยชาติหรือว่าสัตว์ที่เกิดอาศัยกรรมมารดาทั้งปวงย่อมเรียกว่า ชาติคือความเกิดตั้งแต่ก่อนกำเนิดขึ้นในครรภ์ของมารดา.

อันความก่อนกำเนิดขึ้นในครรภ์ของมารดานี้ ได้มีพระพุทธภาษิตแสดงอธิบายไว้ว่า **อาศัยองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ**

หนึ่ง มารดาบิดาอยู่ด้วยกัน

สอง มารดามีระดู

สาม คันธัพพะหรือที่เรียกว่าคนธรรพ์ หมายถึงสัตว์ที่จะมาถือกำเนิด หรือหมายถึงปฏิสนธิวิญญานมาปรากฏขึ้น.

เมื่อประกอบด้วยองค์ ๓ ประการนี้ ครรภ์ก็ตั้งขึ้น. หรือเรียกตามคำแปลตามศัพท์ภาษาบาลี ว่าความก้าวลงแห่งครรภ์ก็ยอมมี. อันคำว่าครรภ์นี้ ก็หมายถึงสัตว์ผู้มาบังเกิดในท้องของแม่. ที่เรียกว่าตั้งครรภ์ ก็คือความก้าวลงของครรภ์ ก้าวลงของสัตว์ที่จะมาบังเกิดในครรภ์ก็ยอมมีขึ้น และก็เรียกว่าเป็น ปฐมจิต ปฐมวิญญาน ตั้งแต่นั้น. และอาศัยความเติบโตขึ้นมาโดยลำดับ จนถึงครบถ้วน ๙ เดือน ๑๐ เดือน ก็คลอดออกจากครรภ์ของมารดา. ชาติคือความเกิดนั้นนับตั้งแต่คันธัพพะ หรือคนธรรพ์หรือปฏิสนธิวิญญานมาปรากฏก่อนขึ้น เป็นปฐมจิตปฐมวิญญาน. แต่ตามที่นับกันคือนับอายุ ก็มักจะนับตั้งแต่เมื่อได้คลอดออกมาจากครรภ์ของมารดาแล้ว จึงจะเรียกว่าเกิด และก็นับอายุกันมาตั้งแต่นั้น.

ในพระบาลีอีกแห่งหนึ่งได้มีแสดงไว้ว่า **เมื่อธาตุทั้ง ๖ มาประชุมกัน ครรภ์จึงตั้งขึ้นหรือก้าวลง ที่เรียกว่าตั้งครรภ์.** ธาตุทั้ง ๖ นั้นก็ได้แก่ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ ธาตุไฟ วาโยธาตุ ธาตุลม อากาศธาตุ ธาตุอากาศ คือช่องว่าง วิญญานธาตุ ธาตุรู้หรือธาตุวิญญาน. เมื่อธาตุทั้ง ๖ นี้มาประชุมกัน ครรภ์ก็ตั้งขึ้นหรือความก้าวลงของครรภ์ก็มีขึ้น. และเมื่อครรภ์ตั้งขึ้น นามรูปก็มีขึ้น.

ตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ในที่นี้ ว่าเมื่อธาตุทั้ง ๖ ประชุมกัน ครรภ์ก็ตั้งขึ้น. ธาตุทั้ง ๖ นั้น ธาตุทั้ง ๕ ข้างต้น คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ เป็นธาตุที่

ไม่มีความรู้ เป็นธาตุที่เป็นฝ่ายวัตถุ เป็นฝ่ายรูป. ส่วนธาตุที่ ๖ คือวิญญาณธาตุนั้น เป็นธาตุรู้. และธาตุที่ ๖ นี้คือวิญญาณธาตุ ก็ตรงกับที่เรียกว่าปฏิสนธิวิญญาณ. รวมความก็คือเมื่อส่วนที่เป็นรูปคือธาตุ ๕ ข้างต้น กับปฏิสนธิวิญญาณ มาประชุมกันครุภคก็ตั้งขึ้นมา นับเป็นปฐมจิตปฐมวิญญาณดังที่กล่าว.

ชาติคือความเกิดนี้ ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะบังเกิดขึ้น หรือหลังจากที่พระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีความเชื่อถือกันว่ามีอยู่ ๒ อย่าง.

อย่างหนึ่ง ก็คือเกิดมาแล้วก็ต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย.

อีกอย่างหนึ่ง เกิดมาแล้วดำรงอยู่เป็นนิรันดรไม่ตาย.

และคนเป็นอันมากหรือเรียกว่าทั้งโลก เมื่อเกิดมาก็ไม่ปรารถนาที่จะแก่จะเจ็บจะตาย ต้องการที่จะดำรงอยู่. แม้รู้ว่าดำรงอยู่ไม่ได้ ก็ต้องการให้อายุยืนนาน จึงพากันแสวงหาวิธีหรือหุยกยาที่จะทำให้อายุยืนนาน ที่เรียกว่าอายุวัฒนะ. และแม้ว่าเกิดมาเป็นมนุษย์ รู้ว่าจะต้องตาย ก็ปรารถนาที่จะไปเกิดในภพชาติที่ไม่ตาย เช่นไปเกิดเป็นเทพที่เชื่อว่าไม่ตาย. เพราะฉะนั้น จึงได้เรียกเทพว่าอมร ที่แปลว่าผู้ไม่ตาย. แม้ศาสดาทั้งหลายผู้สอนศาสนานั้น ๆ ก็สอนกันว่ามีสรวงสวรรค์ อันเป็นที่สถิตของเทพที่เป็นอมรคือไม่ตายนี้ และก็สอนให้นับถือปฏิบัติเพื่อที่จะไปเกิดในภูมิชั้นของเทพที่ไม่ตาย ไปเป็นอมรคือเป็นผู้ไม่ตาย คือไปเกิดแล้วก็ไม่ตาย. และแม้เป็นมนุษย์นี้เองก็ยังมีลัทธิที่เชื่อถือว่า เมื่อไปปฏิบัติในวิธีพิเศษตามลัทธิที่สั่งสอนนั้น ก็จะสามารถทั้งที่เป็นกายมนุษย์นี้ เป็นผู้ที่ยังดำรงชีวิตอยู่ตลอดไป ไม่ตาย เช่น ไปสำเร็จเป็นเซียนต่าง ๆ.

มีชรามรณะเพราะมีชาติ

พระพุทธเจ้าเองเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ยังมีได้ตรัสรู้ ทรงเป็นลัทธิตถะราชกุมาร เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูต คือคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ ก็ได้ทรงพิจารณาเข้ามาเห็นว่า แม้พระองค์เองจะทรงดำรงอยู่ในโลกนี้ในฐานะใด ๆ ก็ตาม แม้ในฐานะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิพระราชาเอกในโลก ก็ต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย. จึงได้ทรงปรารถนาโมกขธรรม ธรรมะเป็นเครื่องหลุดพ้น พ้นจากความแก่ความเจ็บความตาย ด้วยทรงพิจารณาเทียบเคียงว่า เมื่อมีแก่มีเจ็บมีตาย ก็จะต้องมีไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตาย เหมือนอย่างเมื่อมีกลางวันก็มีกลางคืน มีกลางคืนก็มีกลางวันเป็นคู่กัน จึงได้เสด็จออกผนวชเพื่อทรงแสวงหาโมกขธรรม. ในพุทธประวัติตอนนี้ก็ยังมีได้กล่าวถึงชาติคือความเกิด. ต่อเมื่อพระองค์ได้

ทรงพบทางที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทาข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางกลางด้วยพระองค์เอง ได้ทรงพิจารณาด้วยพระปัญญาที่เป็นสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ จึงได้ทรงพบว่า

ความแก่ความเจ็บความตายนั้นย่อมมีเพราะชาติคือ ความเกิด. เมื่อมีชาติคือความเกิด จะเกิดเป็นอะไร ๆ ก็ต้องมีดับคือตายหรือแตกสลายในที่สุด. ไม่มีใครหรืออะไรที่จะเป็นอมรคือไม่ตาย. ใครหรืออะไรเมื่อมีเกิด ก็ต้องมีดับดังกล่าว.

จึงได้ทรงพบสัจจะคือความจริง ว่าสมุทัยคือความเกิดหรือเหตุเกิดของชรามรณะนั้นก็เพราะชาติ. เมื่อมีชาติก็มีชรามรณะ อันนับว่าเป็นสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ ที่ท่านพระสารีบุตรได้อธิบาย.

มีชาติเพราะมีภพ

และพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ ก็ทรงพิจารณาสืบค้นขึ้นไปว่า ความเกิดขึ้นแห่งชาติหรือเหตุเกิดแห่งชาตินั้นคืออะไร. ก็ได้ทรงพบว่าก็คือภพ. เพราะภพเกิดขึ้น ชาติจึงเกิดขึ้น เพราะภพมีขึ้น ชาติจึงมีขึ้น. ดังที่ท่านพระสารีบุตรได้นำมาอธิบายในชั้นนี้. และพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ก็ได้ทรงค้นคว้าสืบ ๆ ขึ้นไป. แต่ในชั้นนี้นั้นเอาเพียงแค่ว่า เพราะมีภพหรือเพราะภพเกิดขึ้นจึงมีชาติ ชาติจึงเกิดขึ้น. เพราะความเกิดขึ้นแห่งภพจึงมีความเกิดขึ้นแห่งชาติ. ก็เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นในโลกนี้ซึ่งเป็นผู้ตรัสรู้ ได้ตรัสรู้พบสัจจะคือความจริงตั้งแต่ในชั้นนี้ ว่าชรามรณะนั้นมีเพราะชาติ ความเกิด และชาติคือความเกิดมีขึ้นก็เพราะมีภพ.

ทรงหาทางปฏิบัติเพื่อดับชาติ

นี่เป็นสัจจะคือเป็นความจริง ที่เป็นความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าคือพระผู้ตรัสรู้ที่ได้ชื่อว่าพุทธะนี้เท่านั้นจึงตรัสรู้ดังนี้. ศาสดาก่อนแต่พระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นหรือแม้ภายหลังที่พระพุทธเจ้าทรงบังเกิดขึ้น ก็มิได้มีผู้ใดแสดงดังนี้ ได้ตรัสรู้ดังนี้. เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าเมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นสิทธัตถะราชกุมาร เมื่อเสด็จออกทรงผนวชแล้ว ได้ทรงเข้าศึกษาในสำนักท่านอาจารย์อาฬารดาบสและอุทกดาบส. ได้ทรงศึกษาจบสมาบัติ ๗ สมาบัติ ๘ ซึ่งเป็นสมาธิอย่างสูงตามลัทธิของท่านดาบสทั้ง ๒ นั้น ซึ่งยังปฏิบัติสมาธิดังกล่าวเพื่อภพชาติ ซึ่งเข้าใจว่าเพื่อเป็นอมรคือไม่ตาย ดังเช่นที่บัญญัติว่าเป็นพรหมหรือเป็นเทพชั้นสูงสุดชั้นใดชั้นหนึ่ง. เมื่อเป็นดังนี้ จึงเป็นอันว่าปฏิบัติลัทธิสมาบัติทั้งปวงนั้นเพื่อ

ชาติคือความเกิด ซึ่งความเกิดในภพชาติที่ไม่ตายนั้นไม่มี. เมื่อมีชาติคือความเกิดแล้ว จะในภพชาติใดก็ตาม ก็จะต้องมีดับ ต่างแต่เร็วหรือช้าเท่านั้น. แต่ก็มีได้ทรงปฏิเสธว่าไม่มีเทพดา ไม่มีพรหม. เทพดา พรหม มี ซึ่งเมื่อปฏิบัติตามลัทธิสมาบัตินั้นก็ไปได้. แต่ว่าแม้ไปเกิดเป็นพรหมเป็นเทพนั้น ๆ ก็ชื่อว่ามีชาติคือความเกิด ก็จะต้องมีแก่มียตายมีดับ จึงเป็นอันว่าไม่พ้นทุกข์ เพราะยังต้องมีเกิดมีดับ และยังมีต้นเหตุคือความอยาก อันเป็น โปโนพุกวิกา เป็นไปเพื่อเกิดในภพชาติใหม่. ก็เป็นอันว่ายังไม่สิ้นกิเลส ยังไม่สิ้นชาติ สิ้นภพ ยังไม่สิ้นทุกข์. จึงได้เสด็จหลีกออกไปทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา แต่ก็ไม่ทรงเห็นว่าจะจะเป็นประโยชน์ เพราะไม่เป็นทางให้เกิดปัญญาที่จะรู้ถึงสิ่งจะเป็นความจริงที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้. แต่ก็ยังเป็นอันว่าแม้ในชั้นที่ทรงละสละสำนักของท่านดาบสทั้ง ๒ นั้น ก็ได้ทรงเริ่มที่จะเข้าพระทัยที่จะรู้ว่าเมื่อยังมีชาติคือความเกิดอยู่ ก็จะต้องมีชรา มีมรณะ ยังมีทุกข์. เพราะฉะนั้น ก็จะต้องหาทางปฏิบัติเพื่อดับชาติคือความเกิด. ซึ่งทางปฏิบัติเพื่อดับชาติคือความเกิดนี้ยังไม่มีศาสดาใดสั่งสอนได้ มีแต่สั่งสอนที่จะให้ไปเกิดในภพชาติ ที่เข้าใจว่าเป็นอมรคือไม่ตายดังที่กล่าวนั้น ซึ่งหาไม่ตามความเป็นจริงดังที่กล่าว. เพราะฉะนั้นก็เป็นอันว่าแม้ในชั้นนั้น พระโพธิสัตว์ ก็ได้มีพระปัญญาที่ได้ทรงพิจารณาเห็น จับเหตุจับผล จับลูกโซ่ของสังสารวัฏ จับตั้งแต่ความแก่ความตาย ว่ามีเพราะชาติคือความเกิด. แต่ว่าเมื่อยังไม่มีศาสดาใดจะสั่งสอนว่าจะดับชาติได้อย่างไร จึงต้องทรงหาเอาเองด้วย ทรงปฏิบัติค้นคว้าต่อไป จนได้ทรงพบทางที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทาดังกล่าว

เพราะฉะนั้น เงื่อนของธรรมะตอนนี้จึงเป็นเงื่อนสำคัญ ที่ผู้ศึกษาปฏิบัติธรรมะทางปัญญาหรือทางวิปัสสนาจะต้องทำความเข้าใจ. และเมื่อเป็นดังนี้แล้วจึงจะเป็นสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ ที่จะนำไปให้เข้ามาสู่สัทธรรมคือพระธรรมวินัยในศาสนานี้ถูกต้อง.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

ครั้งที่ ๗

ความรู้จักภพ

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงเรื่องสัมมาทิฏฐิตามเถรอธิบายแห่งพระสารีบุตรเถระมาโดยลำดับ จนถึงท่านพระสารีบุตรได้กล่าวอธิบายจับชรามรณะว่ามีเพราะชาติคือความเกิดชาติคือความเกิด มีเพราะภพ. และภิกษุทั้งหลายก็ได้กราบเรียนถามท่านอีกว่าสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ จะมีอธิบายอย่างไรอีก. ท่านก็ตอบว่ามี และท่านก็จับอธิบายต่อไปซึ่งมีความว่า *ความเห็นชอบคือสัมมาทิฏฐินั้น ก็คือรู้จักความเกิดขึ้นแห่งภพว่ามีเพราะความเกิดขึ้นแห่งอุปาทาน* โดยที่ท่านได้ให้คำอธิบายเป็นหัวข้อไว้ก่อนว่า สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ที่จะพึงอธิบายได้ต่อไปนั้น ก็คือความรู้จักภพ ความรู้จักเหตุเกิดขึ้นแห่งภพ รู้จักความดับภพ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับภพ เมื่อมีความรู้จักดังนี้ก็ชื่อว่า สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ อุกฤษฏิ เห็นตรง ทำให้ได้ความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระธรรม และนำมาสู่สัทธิธรรมคือพระธรรมวินัยในศาสนา นี้ ดังนี้.

รู้จักภพ ๓

และท่านก็ได้อธิบายขยายความในข้อแรกว่า รู้จักภพ ก็คือรู้จักว่าภพนั้นมี ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ อันคำว่า *ภพ* นั้นมักจะพูดกันคู่กับ *ชาติ* ว่า *ภพชาติ* ซึ่งดูเหมือนจะคล้าย ๆ กันหรือเป็นอันเดียวกัน และก็ได้มีอธิบายภพทั้ง ๓ นี้ไว้ด้วย ว่าได้แก่โลกอันเป็นที่บังเกิดขึ้นของสัตว์ทั้งหลาย.

และโลกที่บังเกิดขึ้นของผู้ที่ยังท่องเที่ยวไปในกาม ก็เรียกว่า *กามภพ*.

ส่วนโลกที่บังเกิดขึ้นของผู้ที่ท่องเที่ยวไปในรูป อันหมายถึงได้รูปฌาน ได้รูปสมาบัติ อันเป็นชั้นพรหม คือชั้นรูปพรหม ก็เรียกว่า *รูปภพ*.

ส่วนโลกอันเป็นที่บังเกิดขึ้นของผู้ที่ท่องเที่ยวไปในอรูป คือได้อรูปฌาน อรูปสมาบัติ คือเกิดเป็นอรูปพรหม ก็เรียกว่า อรูปภพ

นี่เป็นอธิบายทั่วไป และก็อธิบายทั่วไปนี้เองที่ได้เป็นที่เข้าใจกันทั่วไปดังนี้ และก็พูดควบคู่กันไปกับชาติว่า ชาติภพ ดังกล่าว

ภพ ๒ ในปฏิจจสมุปบาท

แต่ว่าในธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นเป็นลูกโซ่โยงกันไป อันเรียกตามศัพท์ว่า ปฏิจจสมุปบาท ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ที่ท่านพระสารีบุตรมาจับอธิบายแสดงสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ ก็คือความรู้จักธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น อันโยงกันไปเป็นลูกโซ่นี้. ท่านจับแต่ชรามรณะว่ามีเพราะชาติคือความเกิด. ชาติคือความเกิดก็มีเพราะภพ. และในตอนนี้ท่านก็แสดงว่าภพก็มีเพราะอุปาทาน. แต่ในข้อแรกที่ท่านตั้งขึ้นเป็นหัวข้อ ท่านก็จับเอาภพขึ้นเป็นที่ตั้ง ว่าสัมมาทิฏฐินั้นคือ ความรู้จักภพ รู้จักภพสมุทัย เหตุเกิดภพ รู้จักภพนิโรธ ความดับภพ รู้จักภพนิโรธคามินีปฏิปทา หรือภพนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับภพ ดังที่กล่าว. เมื่อเป็นดังนี้ ภพกับชาติจึงต่างกัน และชาติมีเพราะภพ ความเกิดขึ้นแห่งชาติก็มีเพราะความเกิดขึ้นแห่งภพ.

เมื่อเป็นดังนี้ คำว่าภพในที่นี้จึงมีอธิบายต่างออกไปจากที่กล่าวมาข้างต้น. เป็นอธิบายจำเพาะในหมวดธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นโยงกันไปเหมือนดังลูกโซ่ดังกล่าวนั้น และท่านก็ได้อธิบายไว้ว่า *ภพหรือภาวะในที่นี้มี ๒ คือ กรรมภพ ภพคือกรรม และอุปบัติติภพ ภพคืออุปบัติคือความเข้าถึง.*

กรรมหรือการที่กระทำเกิดจากใจ

คำว่า **กรรม** นั้นก็ได้แก่ *การงานที่กระทำ* ทำทางกายที่เรียกว่ากายกรรม ทำทางวาจาก็เรียกว่าวจีกรรม กรรมทำทางใจก็เรียกว่ามโนกรรม. หมายถึงการงานที่กระทำด้วยความจงใจอันเรียกว่าเจตนา. เมื่อเจตนาคือจงใจทำ การที่กระทำนั้นจึงเป็นกรรมอันให้บังเกิดผล. กรรมดีก็ให้ผลดี กรรมชั่วก็ให้ผลชั่ว. นี่เป็นอธิบายกรรมทั่วไป ดังได้มีพระพุทธภาษิตที่ตรัสเอาไว้แปลความว่า

เราตถาคตกล่าวเจตนาคือความจงใจว่าเป็นกรรม เพราะบุคคลจงใจแล้วจึงทำทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง ดังนี้.

แต่แม้เช่นนั้น ในการแสดงกรรมโดยพิสดาร ท่านก็ยังจัดกรรมที่ทำโดยมิได้มีเจตนา คือไม่ได้ตั้งใจไว้ ว่าเป็นกรรมประเภทหนึ่งเหมือนกัน เรียกว่า **กัตตตากกรรม** กรรมที่สักแต่ ว่าทำ พิจารณาดูแล้วก็จะเห็นได้ว่า การกระทำบางอย่างที่กระทำไปแม้มิได้เจตนา แต่อาศัยความประมาทเลินเล่อผลอพลินพลาดพลั้ง ก็มีโทษได้เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ท่านจึงจัดเอาไว้ว่าเป็นกรรมประเภทหนึ่งด้วย ก็มีเหตุผลอยู่. แต่ว่ากล่าวโดยทั่วไปแล้ว เมื่อมีเจตนาคือตั้งใจทำ ท่านจึงเรียกว่าเป็นกรรมดังพระพุทธานุญาตตั้งที่ได้ยกมาแปลไว้ข้างต้นนั้น.

กรรมภพ

เพราะฉะนั้น กรรมจึงเกิดจากใจ ใจที่จงใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เป็นกรรมขึ้นมาทางใจก่อน อันเรียกว่ามโนกรรม. และเมื่อได้พูดออกไปด้วยใจที่มีความจงใจนั้นก็ป็นวจีกรรม เมื่อทำทางกายออกไปก็เป็นกายกรรม. เมื่อบังเกิดขึ้นอยู่ในใจ จงใจอยู่ในใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยคิดไป ก็ป็นมโนกรรม. เพราะฉะนั้น กรรมจึงเกิดจากใจ และลำพังคิดไปในใจก็เป็นมโนกรรมได้. ฉะนั้น การที่ท่านจัดว่ากรรมก็ชื่อว่าเป็นภพอย่างหนึ่ง คือ **กรรมภพ** ภพคือกรรม ก็มีเหตุผลอยู่. เพราะคำว่า **ภพ** นั้นมาจากคำว่า **ภว** ที่แปลว่า **เป็น** หรือ **ความเป็นความมี**. มีอีกคำหนึ่งคือคำว่า **ภาวะ** ก็แปลว่า **ความเป็นความมี**. เป็นคำเดียวกันกับคำว่าภวหรือภพ ความเป็นความมี. เพราะฉะนั้น ที่ชื่อว่าภพก็คือความเป็นความมีที่เกิดขึ้นในจิตใจนี้ก่อน.

ความเป็นความมีอะไรที่บังเกิดขึ้นตั้งขึ้นในจิตใจนี้ก่อน ก็คือ **ความเป็นเรา ความเป็นเรามีเรา** อันเรียกชื่ออีกคำหนึ่งว่า **อัสมี. อัสมีมานะ** **ความสำคัญว่าเรามีเราเป็น**. ฉะนั้น ความเป็นเรามีเราความเป็นเราขึ้นอันเป็นตัวอัสมีคืออัสมีมานะนี้ จึงบังเกิดขึ้นในจิตใจนี้ มีอยู่เป็นไปอยู่ และเมื่อมีเราเป็นเราหรือเรามีขึ้นเราเป็นขึ้น จึงมีอย่างอื่นต่อ ๆ ไป เช่นว่า มีของเรา คือจะต้องมีเราขึ้นมาก่อนจึงจะมีของเรา ถ้าไม่มีเราของเราก็ไม่มี. ฉะนั้น ความเป็นเรามีเราขึ้น ตั้งขึ้นในจิตใจนี้ ก็เรียกได้ว่าเป็นมโนกรรมอันละเอียด ซึ่งมีอยู่ในบุคคลสามัญทุก ๆ คน ตรงกับคำว่า **ภวาสวะ** **อาสวะคือภพ** นอนจมตองจิตสันดานของทุก ๆ คนอยู่ ก็คือความที่มีเราเป็นเรา เป็นตนภวาสวะ. อันนี้แหละกล่าวได้ว่าเป็นตัวมโนกรรมอันละเอียดที่ทุก ๆ คนมีอยู่.

มีกรรมภพจึงมีชาติความเกิด

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า จะต้องมีเราเป็นเราขึ้นก่อน จึงจะมีของเรา และไม่ใช่ว่าจะมีเพียงของเราเท่านั้น แต่ก็หมายความว่า ย่อมมีสิ่งอื่นทุก ๆ อย่างที่เกี่ยวกับตัวเรานี้. และข้อที่เกี่ยวเนื่องเป็นประการแรกก็คือว่า **ชาติ** ความเกิด. ต้องมีตัวเราและตัวเรานี้เกิด. ถ้าหากว่าไม่มีตัวเราก็นี่มีอะไรเกิด. แต่เพราะมีตัวเราจึงมีชาติคือความเกิด คือตัวเราเกิด เช่นเดียวกับว่าของเราดังที่กล่าวแล้ว. ต้องมีตัวเราจึงมีของเรา ถ้าไม่มีตัวเรา ของเราก็นี่มีฉันใดก็ดี เมื่อมีตัวเรา ตัวเรานี้เองที่มีอยู่จึงเกิด. เพราะฉะนั้น ชาติคือความเกิดจึงมีเพราะภพ ก็คือความที่มีเราเป็นเราคือตัวเรา และตัวเราที่มีที่เป็นอยู่อันเป็นมโนกรรมอย่างละเอียดนี้เองเกิด. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ภพในที่นี้หมายถึงกรรมภพ ภพคือกรรมก็ดังที่ได้อธิบายแล้วว่าหมายถึงมโนกรรมอย่างละเอียด. ที่เรามีเราเป็น เป็นเรามีเรา เป็นตัวเราขึ้นมาหนึ่งแหละคือตัวภพ และตัวภพนี้เองก็เป็นตัวกรรม คือจิตใจนี้เองปรุงแต่งขึ้นมาขึ้นมาสร่างตัวเราขึ้นมา ทำขึ้นมา เป็นมโนกรรมอย่างละเอียด และเมื่อสร่างตัวเราขึ้นมา ก็ตัวเรานี้เองจึงเกิด.

เพราะฉะนั้น เพราะมีกรรมภพดังนี้จึงมีชาติคือความเกิด. ถ้าไม่มีกรรมภพดังนี้ก็ไม่มีอะไรเกิด เพราะไม่มีตัวเรา. เมื่อไม่มีตัวเราก็นี่มีอะไรเกิด เมื่อมีตัวเราขึ้นจึงมีชาติคือความเกิด คือตัวเราเกิด และตัวเรานี้เองก็คือ **กรรมภพ**.

อุปบัติติภพความเข้าถึงชาติความเกิด

และอธิบายของภพประการที่ ๒ ว่าได้แก่ **อุปบัติติภพ** ภพคือความเข้าถึงก็สืบเนื่องมาจากกรรมภพนั่นเอง. คือเมื่อเรามีเราเป็น มีเราเป็นเรา ตัวเรานี้เองจึงเข้าถึงชาติคือความเกิด. คือตัวเรานี้เองมีอาการไปมีอาการมา และประการแรกก็คือไปสู่ชาติคือความเกิด เข้าถึงชาติคือความเกิด. ตัวเรานี้เองเข้าถึงชาติคือความเกิด ดังที่เรียกในที่อื่นว่า ปฏิสนธิ วิญญาณ หรือปฏิสนธิจิต หรือปฏิสนธิ. และอันนี้เองที่เป็นอุปบัติติภพ ถ้าหากว่ามีตัวเรา แต่ว่าถ้าตัวเราไม่มีอาการไปไม่มีอาการมา ก็ไม่มีอาการเข้าถึงชาติคือความเกิด. แต่ข้อนี้เป็นไปไม่ได้. เมื่อมีตัวเรา ตัวเราก็นี่ต้องมีอาการไปอาการมา จึงต้องมีอาการเข้าถึงชาติคือความเกิด. อาการของตัวเราที่เข้าถึง คือที่ไปที่มานี้แหละเป็น **อุปบัติติภพ**.

ความรู้จักภพที่เป็นความเห็นชอบ

เพราะฉะนั้น ท่านพระสารีบุตรท่านจึงได้แสดงว่า สัมมาทิฐิคือความเห็นชอบนั้นก็ คือรู้จักภพว่าภพคืออะไร เป็นประการแรก. และเมื่อรู้จักภพ ว่าภพคือกรรมภพและอุปบัติภพ อันได้แก่ภาวะที่เป็นเรา ที่มีเรา เป็นตัวเรา ซึ่งมีอาการเคลื่อนไหวไปมาได้ เข้าถึงโน้นเข้าถึง นี้ได้ นี่แหละคือตัวภพ ซึ่งเมื่อมีภพดังนี้ก็มิขาดคือความเกิด. ให้รู้จักภพดังนี้ ก็ชื่อว่าเป็น สัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ ความเห็นตรง ต่อไปท่านก็แสดงว่า

รู้จักภพสมุทัยหรือภพสมุทัย เหตุเกิดแห่งภพก็ได้แก่อุปาทานคือความยึดถือ

รู้จักภพนิโรธหรือภพนิโรธ ความดับภพ ก็คือความดับอุปาทานความยึดถือ

รู้จักภพนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับภพ ก็คือดับอุปาทานเสีย.

ความที่รู้จักดังนี้เป็นสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ เป็นความเห็นตรง เป็นไปเพื่อ ละราคานุสัย อนุสัยคือราคะความติดใจยินดี เพื่อบรรเทาปฏิกขานุสัย อนุสัยคือปฏิกษะ ความ กระทบกระถังโกรธแค้นขัดเคือง เป็นไปเพื่อถอนอนุสัยคือทิฐิมานะว่าเรามีเราเป็น เป็น ไปเพื่อละอวิชชา เพื่อทำวิชาคือความรู้แจ้งเห็นจริงให้บังเกิดขึ้น นำให้ได้ความเลื่อมใสไม่ หวั่นไหวในพระธรรม นำมาสู่สัทธรรมคือพระธรรมวินัยในศาสนานี้ ดังนี้.

เพราะฉะนั้น ความที่มาพิจารณาให้รู้จักธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น โยงกันไปเป็น ลูกโซ่ ตามพระเถราธิบายนี้ จึงเป็นข้อที่ควรกระทำ. และเมื่อพิจารณาให้มีความเข้าใจแล้ว ก็ได้รู้จักสัจจะคือความจริงในพุทธศาสนา จนถึงขั้นที่เป็นอริยสัจ. และจะรู้จักอริยสัจทั้ง ๔ ที่จำแนกออกไปได้อย่างกว้างขวาง. และครอบคลุมสัจจะคือความจริงทุกอย่าง. เพราะฉะนั้น จึงเป็นข้อที่ควรตั้งใจฟัง ตั้งใจพิจารณาให้มีความเข้าใจ และเมื่อมีความเข้าใจแล้วก็จะได้ ประโยชน์ดังกล่าว

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวดและตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป

๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๗

ครั้งที่ ๘

ความรู้จักภพ ๓

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้
ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็น
ศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ทบทวนกรรมภพและอุปบัติภพ

ได้แสดงพระเถรอธิบายของท่านพระสารีบุตร ตามที่ท่านพระธรรมสังคหาคจารย์
ได้ร้อยกรองไว้ในสัมมาทิฏฐิสูตโรโดยลำดับ มาถึงข้อที่ท่านอธิบายว่าสัมมาทิฏฐิ คือความ
เห็นชอบ ก็ได้แก่ รู้จักภพ รู้จักสมุทัย เหตุให้เกิดภพ รู้จักนิโรธความดับภพ และรู้จักนิโรธ
คามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับภพ. ก็ได้แสดงอธิบายไปแล้ว. แต่วันนี้จะได้เพิ่มเติม
ในข้อรู้จักภพ ซึ่งได้อธิบายความหมายของภพในหมวดธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น โยงกันไป
เหมือนดังลูกโซ่ อันเรียกว่าปฏิจสุมุบาทแปลว่าธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น. และได้แสดง
ภพ ว่าในที่นี้หมายถึงกรรมภพ ภพคือกรรม อุปบัติภพ ภพคืออุปบัติ. และได้แสดงถึง
กรรม ว่าคือการที่กระทำอันเกิดที่ใจเกิดที่จิต จิตจงใจทำ แม้ทำทางใจ ก็เรียกว่ามโนกรรม
กรรมทางใจ.

กรรมภพในที่นี้เป็นตัวตน ก็ได้อธิบายแล้วว่า ได้แก่ อัสมีคือความเป็นเรา หรือ
ความที่เราเป็นเรามี เป็นการสร้างความเป็นเราขึ้น ซึ่งท่านได้อธิบายในข้อต่อไป ว่าสมุทัย
คือเหตุเกิดแห่งภพดังกล่าวก็คืออุปาทาน ความยึดถือ. แต่ยังไม่อธิบายอุปาทาน จะ
อธิบายภพเสียก่อน ซึ่งสร้างตัวอัสมี ความที่เรามีความที่เราเป็นขึ้น. เพราะภพหรือ
ภพแปลว่าความมีความเป็น เช่นเดียวกับภาวะที่แปลว่าความมีความเป็น มีเราเป็นเรา
ขึ้นก่อน จึงเป็นตัวมโนกรรมอันละเอียดซึ่งมีขึ้นเป็นประการแรก ดองสันดานเป็นภวานุสัย
อนุสัยคือภพตลอดมาช้านาน. และเมื่อมีกรรมภพ ภพคือกรรม ดังนี้ จึงมีอุปบัติภพ
ภพคืออุปบัติ ความเข้าถึง ก็คือความที่เข้าถึงชาติความเกิด. เพราะเมื่อเป็นภพคือความมี

ความเป็น เป็นเราขึ้นมา เราก็มีได้อยู่เฉย ๆ มีความไปความมา มีความเข้าถึง เข้าถึงนั้น เข้าถึงนี้ ก็คือเข้าถึงชาติความเกิดต่อไป. นี้ได้อธิบายมาแล้ว แต่ได้ซ้ำความเพื่อทบทวน.

ภพ ๓

โดยที่วันนี้จะได้อธิบายถึงภพ ๓ ที่ได้กล่าวไว้แล้วตามพระเถราธิบาย. คือ พระเถราธิบายท่านว่ารู้จักภพ ก็คือ รู้จักภพ ๓ อันได้แก่ กามภพ รูปภพ อรูปภพ.

กามภพ

ข้อแรก กามภพ ภพที่เป็นกามหรือที่ประกอบด้วยกาม ก็คือความที่มีเราเป็นเรา อันประกอบด้วยกาม. จะกล่าวว่าคือจิตใจนี้เองที่เป็นที่ตั้งของตัวเราดังกล่าวท่องเที่ยวไปใน กาม ประกอบด้วยกาม หยั่งลงไปในกามเป็นภาวะจิตใจ หรือเป็นภพเป็นภพแห่งจิตใจของ สามัญชนทั้งปวง ที่เป็นกามาพจร ประกอบด้วยกาม อัน กาม นั้นแปลว่า *ใคร่* แปลว่า *ปรารถนา*. มี ๒ อย่าง คือ

กิเลสกาม กามที่เป็นกิเลส อันได้แก่ตัวความใคร่ตัวความปรารถนา.

อีกอย่างหนึ่ง **วัตถุกาม** กามคือผัสสะ โดยมากแสดงไว้ ๕ คือ รูปที่ตาเห็น เสียงที่หูได้ยิน กลิ่นที่จมูกได้ทราบ รสที่ลิ้นได้ทราบ และโณภูมิจะสัมผัสถูกต้องที่กายได้ทราบ. รูป เสียงกลิ่นรสโณภูมิจะที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย ดังนี้เรียกว่าวัตถุกาม.

อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า **กามคุณ**. คำนี้แม้คนไทยก็พูดรู้จักกันมาก. กามคุณก็คือรูป เสียงกลิ่นรสโณภูมิจะที่น่ารักใคร่พอใจทั้งหลาย. ทำไมจึงเรียกว่ากามคุณ. ก็เพราะ วัตถุกามที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งปวงเหล่านี้ก็มีคุณอยู่ คือทำให้เกิดความสุขโสมนัสได้อยู่ เพราะส่วนที่น่ารักใคร่น่าปรารถนาน่าพอใจมีอยู่ เป็นที่ตั้งของสุขของโสมนัส ทำให้เกิดสุขทำให้เกิดโสมนัสมีอยู่ คือแปลว่ามีคุณอยู่. เพราะมีคุณอยู่ดังนี้ จึงทำให้รักทำให้ใคร่ ทำให้ปรารถนาทำให้ต้องการ. ถ้าไม่มีคุณก็จะไม่ทำให้รักใคร่ปรารถนาต้องการ. เพราะฉะนั้น จึงเรียกส่วนที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจเหล่านี้ว่ากามคุณ ก็คือวัตถุกามทั้ง ๕ นั้นเอง อันเป็นส่วนที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ เป็นกามคุณ. และเพราะกามมีคุณเป็นที่ตั้งของสุขโสมนัสดังกล่าว สามัญชนทั้งปวงจึงได้หลงติดอยู่ ยากที่จะหลุดพ้น ยากที่จะปล่อยได้. และจึงท่องเที่ยวไปในกามคุณ แสวงหากามคุณเหล่านี้กันอยู่เป็นประจำ.

รู้หังการ มมังการ

และโดยเฉพาะกามคุณนี้ อันเป็นที่ตั้งของกามที่เป็นกิเลส กามที่เป็นกิเลสนั้นก็เล่าก็ตั้งอยู่ในตัวเราที่เป็นตัวภพดังกล่าวแล้ว. และตัวเราที่เป็นตัวภพดังกล่าวนั้นก็ดังกล่าวแล้วว่า ก็เป็นกรรมชนิดที่ละเอียดเป็นตัวมโนกรรม คือที่จิตนี้เองสร้างขึ้นมา กระทำขึ้นมาด้วยอำนาจของอุปาทานคือความยึดถือ. เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าหังการ ก็คือว่ากรรมนี้เองกระทำให้เป็นเราขึ้นมา.

การกระทำให้เป็นเราขึ้นมาเรียกว่า **อหังการ**. คำนี้บางที่เราพูดถึงกันว่าคนนั้นมีอหังการมาก คนนี้มีอหังการมาก ที่มีความหมายถึงความที่ทะนงด้วยกตัตถิ์ตัวเป็นต้น แต่ตามศัพท์นั้นแปลว่า *การทำให้เป็นเรา การสร้างให้เป็นเรา*. ซึ่งการทำให้เป็นเรา การสร้างให้เป็นเรานี้คือตัวกรรมนั่นเอง. และตัวกรรมนี้เองก็เป็นกรรมภพดังกล่าวมาแล้ว มีอยู่ในจิตใจที่เป็นปัจจุบันนี้แหละ สร้างให้เป็นอหังการขึ้นมา ทำให้เป็นเราขึ้นมา. และเมื่อสร้างให้เป็นอหังการให้เป็นเราขึ้นมาแล้วตั้งนี้ก็มิมมังการตามมา.

คำว่า **มมังการ** นั้นแปลว่า *ทำให้เป็นของเรา* สืบเนื่องมาจากอหังการ. เมื่อมีการทำให้เป็นเราขึ้นมา ก็มีการทำให้เป็นของเราขึ้นมา เพราะเมื่อมีเราก็ต้องมีของเรา. ตั้งนี้ก็ เป็นกรรมภพซึ่งมีอยู่ในปัจจุบัน.

การทำให้เป็นเรา สร้างเรา สร้างของเราขึ้นมา เรียกควบกันว่า **อหังการมมังการ**.

อะไรเป็นของเรา. ของเราที่เป็นของเรา ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสเอาไว้ว่า

กมฺมสฺสโกมฺหิ เรามีกรรมเป็นของ ๆ เรา

กมฺมทายาโท เรามีกรรมเป็นทายาท คือต้องรับผลของกรรม เป็นต้น.

ก็คือกรรมนี้เองเป็นของเรา. การสร้างให้เป็นเราขึ้นมา เป็นมโนกรรมอันละเอียด และเมื่อเป็นมโนกรรมคือเป็นกรรมขึ้นมา กรรมอันนี้เองก็เป็นของเรา ซึ่งจะต่ออุปบัติคือ เข้าถึงชาติต่อไป. และนอกจากนี้เมื่อสร้างให้เป็นเราขึ้นมา เราก็ตไปประกอบกรรมต่าง ๆ ทางกายทางวาจาทางใจ ดีบ้างชั่วบ้าง. กรรมที่ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ก็เป็นของ ๆ เรานั่นแหละ ซึ่งจะต้องไปเสวยผลต่อไป. จึงได้มีพระพุทธภาสิตตรัสเอาไว้ว่า

ยํ กมฺมํ กริสฺสามิ กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา เราจักทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว

ตสฺส ทายาโท ภวิสฺสามิ เราจักต้องเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น ดังนี้.

และเมื่อสร้างเราขึ้นมาและเราที่สร้างขึ้นมานี้ก็ท่องเที่ยวไปในกามดังกล่าวติดอยู่ในกามดังกล่าว ก็ชื่อว่าเป็นกามภพ.

รู้โทษของกาม

แต่ว่าพึงเข้าใจว่า ที่กล่าวว่กามคุณ กามก็มีคุณเป็นที่ตั้งของปีติโสมนัสดังกล่าวนั้น หาใช่มีคุณอย่างเดียวไม่ ยังมีโทษอันเรียกว่า กามาทินพ โทษของกาม ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงชี้แจงอาทินพคือโทษของกามไว้เป็นอันมาก. และตรัสไว้ด้วยว่า

กามนี้ทำให้เกิดสุขโสมนัสอันเป็นส่วนคุณนั้นน้อย แต่ว่ามีอาทินพคือโทษนั้นมาก.

พิจารณาดูก็จะเห็นได้ว่า ทุก ๆ คนนั้นต้องมีทั้งราคะมีทั้งโทสะมีทั้งโมหะ. ถ้าว่ากามมีคุณโดยส่วนเดียวแล้ว ก็มีแต่ที่จะยินดีเพลิดเพลินสนุกสนานกันไปโดยส่วนเดียว แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่. บางทีก็สมปรารถนาได้ตามต้องการ บางทีก็ไม่สมปรารถนาและมีเหตุขัดข้องต่าง ๆ. จึงต้องมีโทษคือความโกรธแค้นขัดเคือง ในเมื่อไม่ได้ตามที่ต้องการตาม ที่รักใคร่ปรารถนา แต่ไปได้ในสิ่งที่ไม่ต้องการไม่รักใคร่ไม่ปรารถนา และยังมีความหลงติดอยู่.

ทั้งข้อที่ว่ามิสุขโสมนัสน้อยแต่ว่ามีทุกขโทษมากนั้น พิจารณาดูแล้วก็จะพึงเห็นได้ว่า ความสุขโสมนัสที่ได้จากกามนั้น เป็นการได้อย่างผิวเผิน. ยกตัวอย่างที่เห็นง่าย เช่นว่ารสที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ เช่นรสอาหารอันทำให้บุคคลติดในรสอาหาร ต้องการอาหารที่มีรสที่ต้องการ. แต่ว่าความอร่อยที่ได้จากรสอาหารนั้นก็อร่อยอยู่แค่นั้น. เมื่อนำเข้าปากลิ้นก็ได้ทราบรส รสที่อร่อย รสที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ แต่ครั้นล่องลำคองลงไปแล้ว รสที่อร่อยนั้นก็หมดไปทันที. เรียกว่าอร่อยอยู่แค่นั้น รสที่ว่าอร่อยนั้นก็หนายอยู่แค่นั้นเท่านั้น หาได้อร่อยลงไปลึกซึ่งไม่.

ไม่หลงติดในรสของกาม

พิจารณาดูให้ดีแล้วก็จะเห็นว่า แม้รูปที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจที่เห็นทางตาก็คแค่ตาเสียงที่ว่าไพเราะเพราะพริ้งก็แค่หู กลิ่นก็เช่นเดียวกัน สิ่งที่ถูกต้องทางกายก็เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น ความสุขโสมนัสทั้งปวงที่ได้จากกามคุณนั้น จึงได้ในชั้นผิวเผิน เช่นได้รสอร่อยแค่นั้น แล้วก็หายไปหมดไป. ก็ได้เท่านั้น. แต่ว่าทุกขโทษที่ตามมานั้นมีมาก. ยิ่งมีความหลงติดอยู่ในส่วนที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจก็ต้องมีทุกขมีโทษมาก.

บุคคลที่ต้องประกอบอกุศลกรรมทั้งหลาย ต้องละเมิดศีลทั้งหลาย ก็เพราะเหตุที่หลงติดอยู่ในรสของกาม หรือในสุขโสมนัสของกามในชั้นผิวเผินดังกล่าวมานี้ทั้งนั้น. ทำให้ต้องแสวงหาต่าง ๆ แสวงหารูปเสียงกลิ่นรสโณภูมิจิตตต่าง ๆ อันปรากฏเป็นทรัพย์สินเงินทองอะไรต่าง ๆ เป็นสิ่งต่าง ๆ เป็นบุคคลต่าง ๆ เพราะหลงอยู่ในส่วนสุขของโสมนัสเพียง

ชั่วแล่นแค่ผิวเผิน. และเพราะเหตุที่สุขโสมนัสนั้นตั้งอยู่เพียงแค่ผิวเผินชั่วแล่น จึงต้อง
บริโภคสิ่งที่เรียกกันว่ากามกันบ่อย ๆ เพราะเมื่อบริโภคแล้ว สุขโสมนัสนั้นชั่วแล่นก็หายไป
ก็ต้องบริโภคกันใหม่ แล้วก็หายไปต้องบริโภคกันใหม่ ดังนี้ไม่สิ้นสุด. ทั้งยังหาอาจที่จะได้
สมประสงค์ไปทุกสิ่งทุกประการไม่. ทั้งจะต้องมีความพลัดพรากสิ่งที่เป็นผู้บริโภค คือตาหู
จมูกลิ้นกายของตนเองก็ต้องเสื่อมต้องชำรุดทรุดโทรม เพราะอันที่จริงนั้นสิ่งที่เป็นผู้บริโภค
นั้นก็คือตานี้เอง หูนี้เอง จมูกนี้เอง ลิ้นนี้เอง กายนี้เอง เช่นว่าออร์ออยก็แค่ลิ้น ลิ้นนั้นเองออร์ออย
แต่เพราะใจไปหลง หลงรับเอาความทราบในรสของรูปของเสียงของกลิ่นของรสของ
โผฏฐัพพะมาเป็นของจิตใจ จิตใจหลงติดรับเอาไปออร์ออยอยู่ในใจ. ที่จริงออร์ออยอยู่แค่ลิ้น ไม่ใช่
ออร์ออยที่จิตใจ แต่ว่าจิตใจไปหลงยึดเอาความออร์ออยของลิ้นมาเป็นความออร์ออยที่จิตใจ จึง
ทำให้จิตใจนี้เพิ่มตัวกามที่เป็นกิเลส ความใคร่ความปรารถนาต้องการมากขึ้น ต้องการ
พัสดุกาม ต้องการกามคุณต่าง ๆ มากขึ้น. ท่านจึงว่า

ความอึดด้วยตัณหานั้นไม่มี หรือ ความอึดด้วยกามนั้นไม่มี.

เพราะว่าจิตใจนี้เองไม่มีอึดไม่มีพอ. ในส่วนของตาหูจมูกลิ้นกายนั้นมีอึดมีพอเช่น
ว่าตาต้องการให้ดูรูปที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ ตาก็ดูอยู่ได้เท่าที่สามารถจะดูได้ นานเกิน
ไปตาก็ไม่สามารถจะดูได้. แต่ใจก็ยังไม่มีอึดไม่พอขึ้นให้ดูอยู่นั้นแหละจนถึงตาเองก็บอบซ้ำ
ลำบาก หูก็เหมือนกัน ฟังเสียงที่น่าไพเราะน่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย. หูเองฟัง
นาน ๆ ไปก็ไม่ไหวเหมือนกัน. จมูกต้องการกลิ่นที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ. ใช้อยู่บ่อย ๆ
ก็ไม่ไหวเหมือนกัน. ลิ้นก็เหมือนกันออร์ออยลิ้น. แล้วก็ให้ออร์ออยอยู่เรื่อย ๆ ไป ลิ้นก็ทนไม่ไหว
เหมือนกัน ท้องก็ทนไม่ไหว. กายก็เหมือนกัน ถูกต้องสิ่งที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ
เกินไปก็ไม่ไหวเหมือนกัน.

แปลว่าตัวของตาหูจมูกลิ้นกายนี้เองมีพอ อย่างอาหารที่บริโภคแล้วอึด มีอึด
เรียกว่า ตาก็มีอึด หูก็มีอึด จมูกก็มีอึด ลิ้นก็มีอึด กายก็มีอึดคือมีพอ. แต่ใจนี้เองที่เป็นตัว
ไม่พอไม่มีอึดไม่มีเต็ม. คนจึงต้องประพฤติดุจริตต่าง ๆ เพราะกามนี้แหละ. ผิดศีลกันได้
ต่าง ๆ เพราะกามนี้แหละ. ต้องสร้างบาปสร้างอกุศลกรรมกันต่าง ๆ ฆ่าฟันกันอะไรเป็นต้น
เบียดเบียนกันต่าง ๆ ก็เพราะกามนี้แหละ วุ่นวายกันก็เพราะกามนี้แหละ ก็เพราะใจนี้
แหละที่เป็นตัวกามภพสร้างตัวเราขึ้นมา แล้วตัวเราเองก็ท่องเที่ยวไปในกาม แล้วก็ใจนี้เอง
ไม่อึดไม่พอในกาม. เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า มีคุณน้อย ให้สุขโสมนัสน้อย แต่
มีโทษมาก. จึงได้ทรงแสดงกามาที่นพ โทษของกาม แต่ก็ยากที่บุคคลจะเข้าใจจะมองเห็นได้
เพราะว่ามีความติดอยู่มาก มีโมหะคือความหลงอยู่มาก.

สุคติและทุคติ

นี่แหละเป็นกามภพ ซึ่งเมื่อเป็นกามภพแล้วก็เป็นอุปัตติภพ คือให้เข้าถึงให้เข้าถึงชาติที่เป็นกามาพจรทั้งหลายตามกรรมที่กระทำไว้. เมื่อเป็นบาปกรรมก็เข้าถึงชาติของสัตว์เดรัจฉาน ชาติของสัตว์นรก ของเปรต ของอสุรกาย. ถ้าเป็นกรรมดีก็เข้าถึงชาติของมนุษย์ของเทพที่เป็นชั้นกามาพจร ยังท่องเที่ยวอยู่ในกามด้วยกัน แต่ว่าเป็นฝ่ายกุศล. ถ้าฝ่ายอกุศลก็ไปในทางทุคติ. ถ้าฝ่ายดีก็ไปสุคติ. เพราะตัวกามภพในปัจจุบันคือใจของเรานี่แหละที่เป็นตัวกาม ใจของเราที่สร้างตัวเราขึ้นมา แล้วตัวเราก็ท่องเที่ยวอยู่ในกาม ซึ่งเป็นตัวมโนกรรม ซึ่งเป็นของเรา แล้วยังไปสร้างกรรมต่าง ๆ ทางกายทางวาจาทางใจ ถ้าดีก็ดีไป ถ้าชั่วก็ชั่วไป จะดีหรือจะชั่ว ไปสุคติไปทุคติ คือ เข้าถึงชาติที่เป็นสุคติ หรือเข้าถึงชาติที่เป็นทุคติ ตามกรรมที่ดีหรือชั่วที่ได้กระทำเอาไว้อันเป็นชั้นกามาพจรด้วยกัน. นี่แหละคือกามภพ อุปัตติภพที่เป็นชั้นกาม.

รูปภพ

คราวนี้ผู้ที่ได้เห็นโทษของกามดังกล่าวนี้ จึงได้บำเพ็ญเนกขัมมะ คือออกจากกามตั้งต้นแต่การปฏิบัติในศีล ปฏิบัติในสมาธิ จิตสงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ด้วยการที่ตั้งจิตไว้ในรูปกรรมฐาน กรรมฐานที่มีรูปเป็นอารมณ์. ก็เป็นจิตที่ละเอียดขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง และเป็นภพคือเป็นตัวเราที่ท่องเที่ยวไปในรูปสมาธิ ในรูปกรรมฐาน เป็นรูปาพจร. ก็เป็นกรรมภพชั้นในจิตใจ ก็เป็นอุปัตติภพ ให้เข้าถึงชาติที่เป็นรูปพรหม.

อรุภพ

และเมื่อได้ปฏิบัติในศีลในสมาธิที่สูงขึ้นไปกว่ารูปกรรมฐาน ปฏิบัติในอรุกรรมฐาน ไม่มีรูปภพของจิตก็เลื่อนขึ้นอีกชั้นหนึ่งเป็นอรุภพ. ก็เป็นกรรมภพเป็นอุปัตติภพที่เป็นอรุภพที่ท่องเที่ยวไปในอรุภพ. ก็ให้เข้าถึงชาติที่เป็นอรุพรหม. แต่ว่าก็ยังเป็นภพอยู่นั่นเอง คือยังมีตัวเรา มีของเรา มีอหังการมมังการ.

ที่เป็น **กามภพ** นั้น ก็มีอหังการมมังการที่ท่องเที่ยวไปในกาม ทั้งที่เป็นฝ่ายสุคติ ทั้งที่เป็นฝ่ายทุคติ.

ที่เป็น **รูปภพ** นั้นก็มีอหังการมมังการที่ท่องเที่ยวไปในรูปสมาธิ รูปสมาบัติ.

ที่เป็น **อรุภพ** ก็มีอหังการมมังการที่ท่องเที่ยวไปในอรุกรรมฐาน อรุสมาบัติ.

ก็แปลว่ายังมีตัวเราของเรา เพราะแม้ทั้งหมดนี้ก็ยังเป็นกรรม บาปหรือบุญที่กระทำ
ในชั้นกามาพจรก็เป็นกรรม รูปสมาธิรูปสมาบัติก็เป็นกรรม อรูปสมาธิ อรูปสมาบัติก็ยัง
เป็นกรรม จึงยังเป็นกรรมภพเป็นอุปปัตติภพ เข้าถึงชาติคือความเกิด ยังไม่พ้นชาติคือ
ความเกิดเพราะยังมีภพดังกล่าว.

มีภพมีชาติในปัจจุบันทุกขณะ

ภพและชาติดังกล่าวมานี้อาจพิจารณาเห็นได้ในปัจจุบัน ว่ามีภพมีชาติในปัจจุบัน
ทันทีต่อเนื่องกันไป. เมื่อสร้างตัวเราของเราขึ้นอันเป็นมโนกรรม เป็นกรรมภพ ตัวเรานี้ก็
เข้าถึงชาติคือความเกิด เกิดเป็นนั่นเป็นนี่ขึ้นมาทันทีตามที่สร้าง เป็นต้นว่า เป็นมนุษย์ เป็น
หญิงเป็นชาย เป็นคนดีเป็นคนชั่ว. เมื่อตัวเราที่เราสร้างขึ้น เมื่อตัวเราที่สร้างขึ้นเป็น
อหังการนี้เป็นกรรมภพ ก็เป็นอุปปัตติภพ เข้าถึง คือเกิดเป็นตัวเราขึ้นทันที คือสร้างตัวเรา
ก็เกิดเป็นตัวเราขึ้นทันที. เปรียบเหมือนอย่างว่าเอาทัพสัมภาระต่าง ๆ มาสร้างบ้าน นี่
เป็นการที่เรียกว่าสร้างบ้าน. เปรียบเหมือนอย่างว่าเป็นกรรมภพ ก็เป็นอุปปัตติภพ คือ
เกิดเป็นบ้านขึ้นเมื่อสร้างเสร็จ. เกิดนั่นคือชาติ เมื่อสร้างบ้านก็เกิดเป็นบ้านขึ้น เมื่อสร้าง
โตะแก้อีก็เกิดเป็นโตะแก้อีขึ้น. ทีแรกเมื่อสร้างเราก็เกิดเป็นเราขึ้น. สร้างนั่นเป็นตัวภพ
เกิดก็เป็นชาติ. และเมื่อตัวเรานี้สร้างกุศลกรรมก็เกิดเป็นคนดีขึ้นทันที สร้างอกุศลกรรม
ก็เกิดเป็นคนชั่วขึ้นทันที. เพราะฉะนั้น ในปัจจุบันนี้ภพกับชาติก็คู่กันอยู่ดังนี้ตลอดเวลา.
ความเป็นคนดีความเป็นคนช่วนั้นมีทันทีในเมื่อสร้างกรรมดีกรรมชั่วขึ้น คือเมื่อตัวเรานี้
สร้างกรรมดีกรรมชั่วขึ้น.

คราวนี้ ถ้าไม่มีการสร้างกรรมดีกรรมชั่วขึ้น ที่จะเกิดเป็นคนดีคนชวาก็ไม่มี. และ
หากว่าถ้าไม่มีตัวเราก็มไม่มีใครจะเป็นผู้สร้างกรรมดีกรรมชั่ว. จึงต้องมีตัวเรา. ตัวเราจะมีขึ้น
ได้ก็ต้องมีการสร้างขึ้นมามีด้วยอุปาทาน เป็นอหังการขึ้นมากี่เป็นมมังการดังที่กล่าวมาแล้ว
ก็เกิดเป็นตัวเราขึ้นมา. แล้วเมื่อเกิดเป็นตัวเราขึ้นมา ตัวเราทำดีก็มีความดีเป็นของเรา
เกิดเป็นคนดีขึ้นมาทันที ทำชวาก็มีความชวเป็นของเราเกิดเป็นคนชวขึ้นมาทันที ความจริง
เป็นดังนี้. เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาดูให้ดีแล้วจะเห็นว่าชาติภพนั้นหรือภพชาตินั้นมีอยู่ใน
ปัจจุบันนี้ทุกขณะ เป็นสัจจะคือความจริง.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวดและตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

ครั้งที่ ๙

ความรู้จักอุปาทาน

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้
ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็น
ศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

จะแสดงพระเถรอธิบายเรื่องสัมมาทิฐิ ที่ท่านพระสารีบุตรเถระได้แสดงแก่ภิกษุ
ทั้งหลายผู้ถามปัญหาเรื่องสัมมาทิฐิซึ่งท่านก็ได้แสดงมาโดยลำดับตามที่ภิกษุทั้งหลายถาม
คือเมื่อท่านตอบจบไปคราวหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายก็ถามท่านอีกว่ายังมีอธิบายอย่างอื่นอีก
หรือไม่ ท่านก็ตอบว่ามี แล้วท่านก็อธิบายไป จบแล้วภิกษุทั้งหลายก็ถามท่านอีกว่ายังมี
อธิบายเป็นอย่างอื่นต่อไปอีกหรือไม่. ท่านก็ตอบว่ามี ท่านก็อธิบายไปจนถึงเข้าหมวดแห่ง
ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น อันโยงกันไปเป็นลูกโซ่ ซึ่งเรียกว่าปฏิจจสมุปบาท. ก็ได้นำเอา
พระเถรอธิบายนี้มาแสดงโดยลำดับจนถึงท่านตอบปัญหาที่ภิกษุทั้งหลายถามดังกล่าวใน
ข้ออุปาทาน ซึ่งสืบเนื่องมาจากภพซึ่งได้แสดงไปแล้ว. โดยที่ภพมีขึ้นก็เพราะมีอุปาทาน ท่าน
จึงได้จับอธิบายสัมมาทิฐิในข้ออุปาทานนี้ คือท่านได้มีเถรอธิบายโดยใจความว่าสัมมาทิฐิ
คือความเห็นชอบ ก็คือรู้จักอุปาทาน รู้จักเหตุเกิดขึ้นแห่งอุปาทาน รู้จักความดับอุปาทาน
รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอุปาทาน. และท่านก็ได้แสดงอธิบายในข้อแรก คือข้อที่ว่า

รู้จักอุปาทาน จำแนกอุปาทานออกเป็น ๔ คือ กามอุปาทาน ความยึดถือกาม
ทิฐุปาทาน ความยึดถือทิฐิ สีสัพพตูปาทาน ความยึดถือศีลและพรต อัตตวาทุอุปาทาน
ความยึดถืออวาตะว่าตน. รู้จักอุปาทาน ก็คือรู้จักอุปาทานทั้ง ๔ นี้.

รู้จักเหตุเกิดแห่งอุปาทาน ก็คือรู้จักว่าอุปาทานเกิดขึ้นก็เพราะตัณหาเกิดขึ้น
ตัณหาจึงเป็นเหตุเกิดแห่งอุปาทาน.

รู้จักความดับอุปาทาน ก็คือรู้จักว่าตัณหาดับอุปาทานก็ดับ.

รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอุปาทาน ก็คือรู้จักว่ามรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิ
เป็นต้น เป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับอุปาทาน.

อุปาทาน ๔

จะได้แสดงอธิบายอุปาทานทั้ง ๔ ก่อน อุปาทาน นั้นแปลกันว่า ความยึดถือ. ได้มีพระพุทธานุญาตซึ่งท่านพระสารีบุตรนำมาอธิบายว่า อุปาทานมี ๔ ก็คือ

ความยึดถือกาม

ข้อหนึ่ง กามอุปาทาน ความยึดถือกาม. กามนั้นก็ ได้แก่ วัตถุกาม กับกิเลสกาม. ดังที่ได้เคยอธิบายแล้ว ยึดถือกาม ก็คือยึดถือกามที่เป็นวัตถุกาม อันได้แก่รูปเสียงกลิ่นรสโณภูมิจิตที่นารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย ว่าเป็นของเราว่านารักใคร่ปรารถนาพอใจด้วยกิเลสกาม. อันอาการที่ยึดถือนี้ เมื่อแสดงเป็นกลาง ๆ ท่านก็ได้แสดงอาการที่ยึดถือดังนี้ว่า

เอตมม นี้เป็นของเรา

เอโสหสมฺมิ เราเป็นนี้

เอโส เม อตฺตา นี้เป็นอัตตาตัวตนของเรา.

แต่ในข้อกามอุปาทานนี้ อธิบายแต่เพียงว่า ยึดถือว่าเป็นของเรา. จะเข้าใจได้ง่าย คือยึดถือว่ารูปเสียงเป็นต้น ที่นารักใคร่ปรารถนาพอใจเป็นของเรา. แต่ก็ชื่อว่าได้ยึดถือเอาตัวกิเลสกาม คือตัวความรักความใคร่ความปรารถนาความพอใจนั้นไว้ด้วย ไม่ปล่อยความรักความใคร่ความปรารถนาความพอใจในวัตถุนั้น ๆ. เมื่อเป็นดังนี้จึงได้ยึดถือวัตถุนั้น ๆ ที่รักที่ใคร่ที่ปรารถนาที่พอใจ. ถ้าไม่มีความรักความใคร่ความปรารถนา ความพอใจอันเป็นกิเลสกาม วัตถุนั้น ๆ ก็ไม่เป็นวัตถุกาม. เป็นแต่เพียงวัตถุเฉย ๆ. ดังเช่นท่านที่สิ้นอาสวกิเลสแล้วเป็นพระอรหันต์ ไม่มีกิเลสกาม คือความรักความใคร่ความปรารถนาความพอใจอันเป็นตัวกิเลสอยู่ในจิตใจ เพราะท่านละได้หมดสิ้น. เพราะฉะนั้น เมื่อท่านเห็นรูปอะไรทางตา รูปนั้นก็ไม่ใช่วัตถุกามของท่าน เพราะท่านเห็นรูปนั้นแล้ว ท่านไม่รักไม่ใคร่ไม่ปรารถนาไม่พอใจ ท่านปราศจิตออกจากรูปนั้นได้. ท่านได้ยินอะไรทางหู ได้ทราบกลิ่นทราบรสทราบโณภูมิจิตทางจมูกทางลิ้นทางกายก็เช่นเดียวกัน ท่านคิดนึกอะไรทางใจก็เช่นเดียวกัน. ทุก ๆ อย่างไม่เป็นวัตถุกามของท่าน. ท่านปราศจิตออกจากวัตถุคือรูปเสียงกลิ่นรสโณภูมิจิตทั้งหลายทั้งปวงได้. รูปเสียงกลิ่นรสโณภูมิจิตทั้งปวงนั้นไม่เป็นที่รักใคร่ปรารถนาพอใจของท่าน จึงไม่เป็นวัตถุกามของท่านเป็นวัตถุเฉย ๆ.

พระอรหันต์ที่ยังดำรงชีวิตอยู่นับแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้ทรงเห็นรูปอะไร

ทางตา ได้ยินเสียงอะไรทางหู ทราบกลิ่นทราบรสทราบโผฏฐัพพะทางจมูกทางลิ้นทางกาย ภูคิตเรื่องอะไรทางใจเช่นเดียวกันกับคนทั้งหลาย แต่ว่าท่านไม่มีกิเลสกำอยู่ในใจที่จะออกไปรักใคร่ปรารถนาพอใจในทุก ๆ สิ่งที่ท่านได้เห็นได้ยินเป็นต้นเหล่านั้น. เพราะฉะนั้น จึงไม่ใช่เป็นวัตถุกำของท่าน เป็นวัตถุเฉย ๆ ทั้งนี้ก็เพราะท่านละอุปาทานคือความยึดถือได้หมดสิ้น. โดยตรงก็ไม่ยึดถือกิเลสกำนั้นแหละ ไม่ยึดถือเอาความรักความใคร่ความปรารถนาความพอใจเอาไว้ในใจ ละได้หมด. เพราะฉะนั้น จึงไม่ยึดถือวัตถุทั้งหลายอันเรียกว่าวัตถุกำนั้น

แต่ว่าสามัญชนทั้งหลายนั้นยังมีกิเลสกำอยู่ในใจ ยังมีความรักความใคร่ความปรารถนาความพอใจ ยังไม่ปล่อยยังไม่วางความรักความใคร่ความปรารถนา ความพอใจในวัตถุทั้งหลายที่เห็นที่ได้อินเป็นต้น. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าได้มีความยึดถืออยู่ในตัวกิเลสนี้ด้วย. และเป็นข้อสำคัญ เมื่อมีความยึดถืออยู่ในตัวกิเลสนี้ จึงทำให้มีความยึดถืออยู่ในตัววัตถุที่เห็นที่ได้อินเป็นต้น. ทำให้วัตถุนั้น ๆ เป็นวัตถุกำขึ้นมา. และเมื่อกล่าวกันอย่างสามัญเข้าใจง่ายก็กล่าวว่ายึดถือวัตถุกำ. แต่อันที่จริงนั้นยึดถือกิเลสกำนั้นแหละ ยึดถือความรักความใคร่ความปรารถนาความพอใจไว้ ไม่ปล่อยไม่วาง. อันนี้แหละเป็นสิ่งสำคัญและอันนี้แหละที่เป็นตัวกำอุปาทาน ความยึดถือกำ.

อาการทั้ง ๓ ของความยึดถือกำ

และเมื่ออธิบายดังนี้ ก็เอาเข้าไปในอาการทั้ง ๓ ของอุปาทานนั้นได้ คือ ยึดถือว่านี่เป็นของเรา เราเป็นนี่ นี่เป็นอัตตาตัวตนของเรา. คือยึดถือเอาเป็นของเราด้วย และเราเป็นนี่ด้วย นี่เป็นอัตตาตัวตนของเราด้วย.

ยึดถือว่านี่เป็นของเรา ก็คือยึดถือว่ารूपเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะเหล่านี้เป็นของเรา ตลอดจนถึงยึดถือว่านี่เป็นความรักของเรา ความใคร่ของเรา ความปรารถนาของเรา ความพอใจของเรา.

ยึดถือว่าเราเป็นนี่ ก็คือตัวเราก็คือเป็นรูปเป็นเสียงเป็นกลิ่นเป็นรสเป็นโผฏฐัพพะ ตัวเราก็คือเป็นความรักความใคร่ความปรารถนาความพอใจ.

ทั้งหมดนี้ประกอบขึ้นเป็นอัตตาตัวตนของเรา เป็นอันว่าตัวตนของเรานั้นจะต้องประกอบด้วยความรักความใคร่ความปรารถนาความพอใจ. จะต้องประกอบด้วยรูปด้วยเสียงด้วยกลิ่นด้วยรสด้วยโผฏฐัพพะที่น่ารักใคร่ ปรารถนาพอใจทั้งหลายรวมอยู่ในตัวเรา

และเราก็เป็นสิ่งเหล่านี้ สิ่งเหล่านี้ก็เป็นของเรา. เช่นเดียวกับอวัยวะในร่างกายเช่นแขนขา เป็นต้น อวัยวะในร่างกายทุกส่วนนี้จะกล่าวว่าเป็นของเราก็ได้ เช่นว่าศีรษะของเรา แขนของเรา ขาของเรา จะกล่าวว่าเป็นอวัยวะเหล่านี้ก็ได้ เช่นว่าในการถ่ายรูป ก็ต้องถ่ายเอาอวัยวะเหล่านี้แหละที่รวมกันเข้า มีศีรษะมีมือมีขามีลำตัว และเมื่อเราเห็นรูปของอวัยวะต่าง ๆ เหล่านี้ เราก็เข้าใจว่านี่แหละเป็นตัวเรา และเราก็เป็นอวัยวะเหล่านี้ อวัยวะเหล่านี้แหละก็เป็นตัวเรา

เพราะฉะนั้น ตามตัวอย่างนี้จะพึงเห็นได้ว่า อุपाทานคือความยึดถือนั้น เมื่อจะกล่าวให้ครบถ้วน ก็ต้องกล่าวดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้ว่า

เอต มม นี่เป็นของเรา เช่นนี้เป็นขาของเรา เป็นแขนของเรา เป็นศีรษะของเรา

เอโสหสมฺมิ เราเป็นนี่ ก็คือ เราก็คือ เป็นศีรษะ เป็นแขน เป็นขา เป็นต้นี่แหละ.

ดังตัวอย่างที่ว่า เมื่อเห็นรูปถ่าย รูปถ่ายนั้นก็ถ่ายเอาอวัยวะต่าง ๆ นี้แหละรวมกันเข้า เราก็คือเป็นศีรษะเป็นแขนเป็นขาเป็นต้นนี่แหละ และนี่แหละก็เป็นอัตตาตัวตนของเรา คือทั้งหมดเป็นอัตตาตัวตนของเรา. เพราะฉะนั้น แม้ในข้อกามูปาทาน ยึดถือกาม ก็คือยึดถือด้วยอาการดังกล่าวมานี้. และก็อีกซึ่ง ไม่ใช่เพียงวัตถุเท่านั้น ยึดถือด้วยความรักใคร่ ความปรารถนาความพอใจอันเป็นตัวกิเลสกามไว้ด้วย ไม่ปล่อย ไม่วาง. ถ้าหากว่าปล่อยวางตัวกิเลสนี้ได้ ตัววัตถุก็ปล่อยได้ทันที ไม่เป็นที่ติดไม่เป็นที่ยึด. ความสำคัญจึงอยู่ที่ความยึด อยู่ที่ตัวกิเลส ยึดถืออยู่ที่ตัวความรักใคร่ความปรารถนาความพอใจดังที่กล่าวมาแล้ว. นี่คือกามูปาทาน ความยึดถือกามอันสามัญชนมีอยู่ ยังละไม่ได้.

ความยึดถือทิฏฐิคือความเห็น

ข้อที่สอง **ทิฏฐูปาทาน** ยึดถือทิฏฐิคือความเห็น. อันความเห็นนี้หมายถึงความเห็นผิด ยึดถือความเห็นผิด. แต่ว่าที่ยังยึดถืออยู่ก็เพราะว่ายังไม่รู้ว่าเห็นผิด. เมื่อรู้ว่าเห็นผิดเมื่อใดก็ยอมจะละความเห็นผิดนั้นได้เมื่อนั้น. ที่กล่าวว่าความเห็นผิดนี้พระพุทธเจ้าตรัสเรียก คำว่า **ทิฏฐิ** นี้มีคำประกอบเพื่อให้ชัด.

ถ้าเห็นผิดก็เรียกว่า **มิจฉาทิฏฐิ** ความเห็นผิด

ตรงกันข้ามคือเห็นถูกเห็นชอบ ก็เรียกว่า **สัมมาทิฏฐิ** ความเห็นชอบ.

แต่ว่ามักจะถูกกล่าวกลาง ๆ คือไม่มีมิจฉา ไม่มีสัมมานา กล่าววาทิฏฐิเฉย ๆ. และเมื่อกล่าววาทิฏฐิเฉย ๆ ก็มักจะหมายถึงความเห็นผิด และยืนยันอยู่ในความเห็นผิดนี้

อาการที่ยืนยงอยู่ในความเห็นผิดนี้ เป็นตัวอุปาทานคือความยึดถือ อันทำให้ตื้อตึงตื้อรัน อยู่ในความเห็นของตนนั้นที่ผิด ๆ.

มิจฉาทิฏฐิ ๓

ความเห็นผิดนี้มีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับชั้นหยาบขึ้นไปจนถึงชั้นละเอียด. สำหรับที่เป็นระดับชั้นหยาบ คือมิจฉาทิฏฐิในอกุศลกรรมบถฝ่ายมโนกรรม. อันมโนกรรมอันเป็นฝ่ายอกุศลนี้ได้แก่ อภิชฌา ความโลภเพ่งเล็งสิ่งของของผู้อื่นมาเป็นของตน พยาบาท ความมุ่งร้ายหมายล้างผลาญ และ มิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิด. มิจฉาทิฏฐินี้ท่านแสดงไว้ อีก ๓ คือ

อกริยทิฏฐิ ความเห็นว่าไม่เป็นอันทำ

อเหตุกทิฏฐิ ความเห็นว่าไม่มีเหตุ

นัตถิกทิฏฐิ ความเห็นว่าไม่มี.

อกริยทิฏฐิ

ข้อแรก **อกริยทิฏฐิ** ความเห็นว่าไม่เป็นอันทำนั้น ก็คือปฏิเสธบุญปฏิเสธบาป ว่า การกระทำไม่มีเป็นบุญ ไม่มีเป็นบาป. ส่วนที่ว่าดีหรือชั่วนั้นเกี่ยวแก่ปัจจัยภายนอกคือบุคคลอื่น. เมื่อบุคคลอื่นรู้เห็น ก็ว่าดีบ้างไม่ดีบ้าง ยกย่องบ้างลงโทษบ้าง. แต่ถ้าไม่มีผู้รู้เห็น ก็ไม่มีบุญไม่มีบาปไม่มีดีไม่มีชั่ว เป็นเพียงการกระทำเท่านั้น.

อกริยทิฏฐิดังกล่าวมานี้ผิดหลักพระพุทธศาสนา เพราะหลักพุทธศาสนานั้นแสดงว่า การทำของบุคคล เมื่อเจตนาจงใจทำ การที่เป็นบาปก็เป็นบาป การที่เป็นบุญก็เป็นบุญ คนอื่นจะรู้จะเห็นจะยกย่องชื่นชมจะลงโทษ หรือไม่รู้ไม่เห็นก็ตาม เมื่อจงใจทำการที่เป็นบาปแล้ว ก็เป็นบาปอยู่นั่นเอง จงใจทำการที่เป็นบุญแล้ว ก็เป็นบุญอยู่นั่นเอง. จึงมีบุญมีบาปมีดีมีชั่ว หรือเรียกว่ามีกรรมดีกรรมชั่ว.

อเหตุกทิฏฐิ

ข้อสอง **อเหตุกทิฏฐิ** ความเห็นว่าไม่มีเหตุ คือเมื่อได้รับผลดีผลร้ายต่าง ๆ ก็เห็นว่าเป็นไปตามคราว คือคราวที่มีโชคดีก็ได้รับผลดีต่าง ๆ คราวที่มีโชคร้ายก็ได้รับผลไม่ดีต่าง ๆ ไม่มีเหตุอะไรที่จะมาทำให้ได้ผลดีผลร้าย เป็นไปตามคราวตามเวลา ตามโชคดี

โซคร้ายเคราะห์ดีเคราะห์ร้ายเท่านั้น.

ความเห็นดังนี้เป็นผิดหลักพุทธศาสนา เพราะตามหลักพุทธศาสนานั้นแสดงว่า ผลย่อมเกิดแต่เหตุ ผลดีก็เกิดจากเหตุที่ดี ผลไม่ดีก็เกิดจากเหตุที่ไม่ดี. แม้ว่าตนเองจะยังไม่สามารถรู้ถึงเหตุของผลนั้น ๆ ได้ ผลนั้น ๆ ก็ต้องมีเหตุอยู่นั่นเอง หาได้เป็นไปตามคราวแห่งโชคเคราะห์ดีหรือไม่ดีดังกล่าวนั้นไม่. ดังที่ตรัสแสดงไว้ว่าผลดีก็เกิดจากกรรมดี ผลชั่วก็เกิดจากกรรมชั่ว.

นัตถิกทิกฺขุญฺญิ

ข้อที่สาม นัตถิกทิกฺขุญฺญิ ความเห็นว่าไม่มี คือไม่มีสิ่งทีเรียกว่าสมมติสัจจะ ไม่มีสิ่งทีเรียกว่าคติธรรมดาหรือคลองธรรมตามเหตุและผล ไม่มีสิ่งทีเรียกว่าสมมติสัจจะนั้นก็ เป็นต้นว่าไม่มีมารดาบิดา. สัตว์บุคคลเกิดสืบเชื้อสายกันมาตามเรื่องตามราวเท่านั้น จึงไม่มีใครทีจะต้องนับถือว่าเป็นบิดาเป็นมารดา. แมทีนับถือว่าสมณพราหมณ์ก็ไม่มี ไม่มีภิกษุไม่มีสามเณร เป็นต้น. แมทีนับถือกันอย่างอื่นเป็นนั่นเป็นนี่ก็ไม่มี. และไม่มีเหตุผลทีเป็นคติธรรมดาหรือทีเป็นไปตามคลองธรรม. คือ คติธรรมดาหรือทีเป็นไปตามคลองธรรมะ เช่นทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ดังทีพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า จักทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่วก็จักต้องเป็นผู้รับ ต้องเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น. ไม่มีเหตุ ไม่มีผล คือไม่มีกรรมดีไม่มีผลดี ไม่มีกรรมชั่วไม่มีผลชั่ว. ดังนั้น เป็นอันว่า นัตถิกทิกฺขุญฺญิ ความเห็นว่าไม่มีนี้ ปฏิเสธสมมติ-สัจจะทั้งหมดปฏิเสธคลองธรรมทั้งหมด.

ความเห็นดังนี้เป็นผิดคติทางพุทธศาสนา เพราะทางพุทธศาสนานั้น สอนให้นับถือสมมติสัจจะ ความจริงโดยสมมติ. และสอนคลองธรรมคติธรรมดา คือสอนให้บุตรธิดาเคารพนับถือมารดาบิดา เป็นกตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดา. สอนให้มารดาบิดาปฏิบัติตนให้เป็นบุพการี เป็นพรหมของบุตรธิดา. สอนว่ามีสมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติชอบทีพึงนับถือ เช่นมีภิกษุมีสามเณร และมีบุคคลทีได้รับสมมติบัญญัติแต่งตั้งในฐานะต่าง ๆ. พระพุทธศาสนา สอนให้ปฏิบัติตามคลองธรรม ให้รับรู้ในคลองธรรมหรือคติธรรมดาดังทียกมากล่าวข้างต้นนั้น ว่าจักทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว ก็จักต้องเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น. ทำดีไว้ก็รับผลดีเป็นทายาทรับผลดี. ทำชั่วก็เป็นที่ทายาทรับผลทีชั่ว เป็นเหตุเป็นผลตามคติธรรมดา.

โทษของมิจฉาทิฏฐิ

ฉะนั้น มิจฉาทิฏฐิทั้ง ๓ นี้ คือ อภิกิริยติฏฐิ ความเห็นว่าไม่เป็นอันทำ อเหตุกติฏฐิ ความเห็นว่าไม่มีเหตุ นัตถิกติฏฐิ ความเห็นว่าไม่มี จึงเป็นความเห็นผิดอย่างร้ายแรง ซึ่งเมื่อมีความยึดถืออยู่ในมิจฉาทิฏฐินี้มากจนดิ่งลงอันเรียกว่า **นิยตมิจฉาทิฏฐิ** มีความเห็นผิดที่ดิ่งลงแล้ว ก็ให้เกิดโทษมหันต์ ทำให้ไม่รับรองกรรมที่เป็นบุญเป็นบาป ไม่รับรองผลต่าง ๆ ที่ท่านผู้รู้ได้แสดงรับรองว่าเกิดจากเหตุ. ไม่รับรองสมมติสัจจะ ไม่รับรองคลองธรรมหรือคตธรรมดาทั้งสิ้น ซึ่งทางพุทธศาสนาถือว่าผู้ที่มีความเห็นดิ่งนี้แล้ว จมดิ่งลงไปสู่อบายคือภูมิภพที่เสื่อม. กล่าวได้ว่าตั้งแต่ชาตินี้ ถ้าใครมีความเห็นดิ่งนี้ ยิ่งดิ่งลงไปแล้ว หรือแนบแน่นแล้ว เพราะมีอุปาทานความยึดถืออยู่อย่างแรงแล้ว ก็ยิ่งดิ่งลงเหวลงนรกไปทีเดียวน. เป็นความเห็นผิดที่ต้องละจึงจะสามารถยกตนขึ้นสู่ภูมิชั้นของมนุษย์ของบุคคลที่เป็นระดับสามัญชนคนดีได้.

เพราะฉะนั้น ความยึดถือความเห็นผิดในข้อนี้จึงให้โทษอย่างมหันต์ ผู้ที่นับถือพุทธศาสนานั้นกล่าวได้ว่า ย่อมละความเห็นผิดอันมีโทษมหันต์อันร้ายแรงนี้ได้ด้วยกัน จึงได้เป็นพุทธศาสนิกผู้นับถือพุทธศาสนาได้. ถ้ายังละไม่ได้ก็ย่อมจะไม่นับถือพุทธศาสนา หรือย่อมจะทำลายพุทธศาสนา หรือแม้ยอมจะทำลายศาสนาทุกอย่างทุกศาสนาที่สอนให้ละชั่วทำดีแม้ในชั้นสามัญ.

สัสสตติฏฐิและอุจเฉทติฏฐิ

มาถึงมิจฉาทิฏฐิที่เป็นระดับมีโทษน้อยเข้า ก็เป็นมิจฉาทิฏฐิที่เรียกว่า **สัสสตติฏฐิ** ความเห็นว่าเที่ยง กับ **อุจเฉทติฏฐิ** ความเห็นว่าขาดสูญ.

สัสสตติฏฐิ ความเห็นว่าเที่ยงนั้นก็คือเห็นว่าในปัจจุบันนี้ก็มียัตตาคือตัวตน. เมื่อกายนี้แตกสลาย ยัตตาคือตัวตนก็ไม่แตกสลายไปถือชาติภพใหม่ และก็เป็นไปดั่งนี้ตลอดไป มียัตตาคือตัวตนที่ไม่ตายอยู่ดั่งนี้ตลอดไป. ที่ตายนั้นเป็นแต่เพียงร่างกายสังขารเท่านั้น

อีกข้อหนึ่ง **อุจเฉทติฏฐิ** ความเห็นว่าขาดสูญ คือเห็นว่ามียัตตาตัวตนอยู่ในชาตินี้เท่านั้น เมื่อร่างกายอันนี้แตกสลาย ยัตตาตัวตนก็แตกสลายไปพร้อมกันไม่มียัตตาตัวตนที่จะไปถือชาติภพใหม่.

ความเห็นแรก สัสสตติฏฐิ คือเห็นว่าตายเกิด คือเห็นว่าตายเกิด เกิดกันเรื่อยไป ไม่มีสิ้นสุด. ความเห็นหลัง อุจเฉทติฏฐิ คือเห็นว่าตายสูญไม่เกิด. คนโดยมากนั้นก็มักจะ

เห็นกันว่าตายเกิด. แต่ก็มีบางคนเห็นว่า ตายสูญไม่เกิดเพราะว่าไม่เห็นว่ามีอะไรไปเกิด เมื่อตายแล้วก็หมดลมหายใจ ก็เป็นซากศพ ไม่ปรากฏว่ามีอัตรตาอะไร ไม่รู้ไม่เห็นอัตรตาอะไรว่าไปเกิด. คนบางคนจึงลงความเห็นว่ายตายสูญ. อันที่จริงก็เป็นอย่างนั้น คือว่าคนสามัญทั่วไปนั้นไม่รู้ไม่เห็นว่ามีอะไรไปเกิด. เมื่อใครตายหมดลมหายใจ ก็นำไปเผาไปฝังกัน แต่แม้เช่นนั้นคนส่วนใหญ่ในโลกนี้ก็ปรากฏว่า เชื่อกันว่ายตายเกิด เพราะเชื่อต่อคำสอนของ ศาสดาที่สอนว่ายตายเกิด หรือว่าปรากฏเหตุการณ์บางอย่างเช่นฝันเห็นคนที่ตายไปแล้ว หรือปรากฏภาพของคนที่ยังตายไปแล้ว เป็นต้น.

แต่แม้เช่นนั้น ความเห็นดังนี้ก็ผิดหลักพุทธศาสนา เพราะพุทธศาสนานั้น ไม่สอนว่ายตายเกิดกันเรื่อยไปและไม่สอนว่ายตายสูญ ซึ่งเป็นคำสอนที่แสดงตายตัวไปฝ่ายเดียว. แต่ว่าสอนจำแนกตามเหตุและผล อันเรียกว่า **วิภวาทะ** กล่าวจำแนกตามเหตุและผล คือเมื่อมีเหตุให้เกิดก็เกิด เมื่อสิ้นเหตุให้เกิดก็ไม่เกิด.

ดังเช่นในเถรธปิบายของท่านพระสารีบุตรที่ได้กล่าวมาแล้วว่า **ชรามรณะ มีขึ้นก็เพราะมีชาติคือความเกิด. ชาติคือความเกิดมีขึ้นก็เพราะมีภพ** ดังนี้. ก็แปลว่าเมื่อยังมีเหตุปัจจัยให้เกิดก็ต้องเกิด เมื่อสิ้นเหตุปัจจัยให้เกิดก็ไม่เกิด. คือเมื่อตัดต้นหาได้สิ้นเชิง สิ้นกิเลสหมดก็ไม่เกิด. แต่แม้ไม่เกิดก็ไม่แสดงว่ายสูญ. ถ้าเห็นว่าพระอรหันต์สูญก็เรียกว่าเป็นความเห็นผิดอีกเหมือนกัน.

เพราะฉะนั้น แม้ความเห็นทั้ง ๒ นี้ก็เรียกว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ ความเห็นผิด แต่เป็นความเห็นผิดที่ยังไม่ถึงว่ามีโทษร้ายแรงเหมือนอย่างดัง ๓ ข้อข้างต้น. แต่คนทั่วไปก็ยังมีความเห็นดังนี้อยู่เป็นอันมาก.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวดและตั้งใจทำความสงบสืบไป

๒๓ พุทธจิตกายน ๒๕๒๗

ครั้งที่ ๑๐

ความรู้จักอุปาทาน (ต่อ)

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ทบทวนมิจฉาทิฎฐิ

ได้แสดงเรื่องสัมมาทิฎฐิตามเถรอธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระมาถึงข้ออุปาทาน และข้ออุปาทานนี้ก็กำลังอธิบายทิฎฐูปาทาน ความยึดถือทิฎฐิคือความเห็น. และก็ได้แสดงคือ ถึงทิฎฐิคือความเห็นผิดต่าง ๆ ที่เป็นอย่างรุนแรง เป็นนियตมิจฉาทิฎฐิความเห็นผิดที่ดังลง

อกิริยทิฎฐิ ความเห็นว่าไม่เป็นอันกระทำ คือไม่มีบุญไม่มีบาป.

อเหตุกทิฎฐิ ความเห็นว่าไม่มีเหตุ คือผลที่ได้ต่าง ๆ บังเกิดขึ้นตามคราวแห่งโชคเคราะห์.

นัตถิกทิฎฐิ ความเห็นว่าไม่มี เป็นการปฏิเสธสมมติสัจจะ ความจริงโดยสมมติ ปฏิเสธคติธรรมดา เช่นคติกรรมและผลของกรรม เป็นความเห็นที่ผิดหลักพุทธศาสนาสิ้นเชิง.

เพราะฉะนั้น พระอาจารย์จึงแสดงว่า ความเห็นผิดทั้ง ๓ นี้ ห้ามทั้งสุคติ คือ คดีที่ดี ห้ามทั้งมรรคผลนิพพาน. และได้แสดงต่อไปถึงทิฎฐิคือความเห็น ๒ อย่าง คือ

สัสสตทิฎฐิ ความเห็นว่าเที่ยง.

อจเจตทิฎฐิ ความเห็นว่าขาดสูญ.

กล่าวสั้นง่าย ๆ คือเห็นว่าตายเกิดกับเห็นว่าตายสูญ แต่ต้องเข้าใจว่าเห็นว่าตายเกิดที่เป็นสัสสตทิฎฐินั้น คือต้องเกิดกันไปไม่มีสิ้นสุด แต่กล่าวสั้นว่า เห็นว่าตายเกิดกับเห็นว่าตายสูญ.

สัมมาทิฏฐิในอริยสัจ

อันความเห็นดังนี้เป็นความเห็นที่ผิดจากสัมมาทิฏฐิในอริยสัจ คือสัมมาทิฏฐิของคัมภรค. สัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบในองค์มรรคในอริยสัจนี้ แสดงเป็น วิภังชาตะ คือกล่าวจำแนกตามเหตุและผล. **ทุกข์** เป็น **ผล** สมุทัย เป็น **เหตุ** นิโรธ เป็น **ผล** มรรค เป็น **เหตุ**.

ทุกข์กับสมุทัยเป็นผลและเหตุ **ในด้านก่อนทุกข์**.

นิโรธกับมรรคเป็นผลและเหตุ **ในด้านดับทุกข์**.

สำหรับในด้านก่อนทุกข์นั้น คือทุกข์กับสมุทัย. ทุกข์นั้นก็ดังที่ได้สวดได้ทราบกันอยู่แล้วเนือง ๆ เริ่มต้นด้วยชาติปิ ทุกฺขา แม้ความเกิดเป็นทุกข์ คือ ชาติเป็นทุกข์และสมุทัยนั้นก็ได้แก่ ตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก. ฉะนั้น เมื่อยังมีตัณหาเป็นสมุทัยอยู่ ก็จะต้องมีทุกข์มีชาติความเกิด เป็นต้น. กล่าวสั้นเมื่อยังมีตัณหาอยู่ก็ต้องเกิด.

ส่วนนิโรธและมรรคนั้นเป็นผลและเหตุ ในด้านดับทุกข์. นิโรธคือดับตัณหาได้ก็ดับทุกข์ได้. กล่าวโดยตรงก็คือ เมื่อดับตัณหาได้ ก็ดับทุกข์ตั้งต้นแต่ชาติคือความเกิดได้. ฉะนั้นเมื่อดับตัณหาได้ ก็ไม่เกิดอีก. แต่ทั้งนี้จะต้องปฏิบัติในเหตุคือมรรคมืองค์ ๘.

ฉะนั้น ตามหลักพุทธศาสนาจึงไม่ยืนยันตายตัวว่าตายเกิด และไม่แสดงว่าตายสูญ แต่แสดงไปตามเหตุผล. เมื่อยังมีตัณหาอยู่ก็ยังคงเกิด. เมื่อดับตัณหาได้ ลินตัณหาเสียได้ก็สิ้นชาติคือความเกิด คือไม่เกิดอีก. ฉะนั้น ตามหลักพุทธศาสนาจึงตายเกิดกันตลอดเวลาที่ยังมีตัณหา .แต่เมื่อดับตัณหาได้จึงจะไม่เกิดอีก. แต่แม้ไม่เกิดอีกก็ไม่แสดงว่าตายสูญ.

ดังได้มีเรื่องเล่าว่า มีพระรูปหนึ่งในสมัยพุทธกาลได้เที่ยวกล่าวว่าพระอรหันต์ตายสูญ ท่านพระสารีบุตรได้เรียกเอาพระรูปนั้นมาและก็ได้ถามว่า เธอเที่ยวพูดดั่งนั้นจริงหรือ. พระรูปนั้นก็ตอบรับว่าจริง เที่ยวพูดไปอย่างนั้นจริงว่าพระอรหันต์ตายสูญ. ท่านพระสารีบุตรก็ถามว่า อะไรเป็นพระอรหันต์ รูปเป็นพระอรหันต์หรือ. พระรูปนั้นก็ตอบว่าไม่ใช่. ท่านก็ถามไปโดยลำดับ และพระรูปนั้นก็ตอบไปโดยลำดับ ดังนี้. เวทนาเป็นพระอรหันต์หรือ ไม่ใช่. สัญญาเป็นพระอรหันต์หรือ. ไม่ใช่. สังขารเป็นพระอรหันต์หรือ. ไม่ใช่. วิญญาณเป็นพระอรหันต์หรือ. ไม่ใช่. ท่านพระสารีบุตรจึงได้กล่าวว่า ก็เมื่อเธอได้ตอบว่า รูปเวทนา สัญญาสังขารวิญญาณมิใช่เป็นพระอรหันต์ ทำไมจึงกล่าวว่าพระอรหันต์ตายสูญ. พระรูปนั้นจึงได้ยอมรับว่า ที่กล่าวไปนั้นเป็นการกล่าวไปด้วยความรู้ และมีได้เฉลียวคิดตามที่ท่านพระสารีบุตรได้ถามและตนก็ได้ตอบไปนั้น

สันตันทา สันเชื้อที่ทำให้เกิด

พิจารณาดูตามคำถามและคำตอบนี้จับความได้ว่า ที่เรียกว่าตายนั้นก็คือชั้น ๕ แดกทำลาย. แต่เมื่อชั้น ๕ ไม่ใช่เป็นพระอรหันต์. ครั้นชั้น ๕ แดกทำลายทำไมจึงกล่าว ว่าพระอรหันต์ตายสูญ. แต่ท่านก็ไม่ได้เฉลยว่าเมื่อไม่ตายสูญแล้วเป็นอย่างไร. แต่ว่าได้มี พระพุทธภาษิตแสดงไว้โดยอุปมา ว่าเหมือนอย่างไฟที่ต้องลมพัดดับไป หรือว่าไฟที่สันเชื้อ ดับไป. ดับไปนั้นเมื่อมีเชื้อก็ติดขึ้นมาอีก. และเมื่อสันเชื้อก็ดับ. และเมื่อไม่มีเชื้อที่จะก่อให้เกิด ไฟขึ้นอีก ไฟก็ไม่เกิด. แต่ว่าไฟนั้นก็สมควรจะกล่าวว่าสูญ เพราะเมื่อมีเชื้อไฟก็เกิดขึ้น อีก หากไม่มีเชื้อไฟจึงจะไม่เกิดขึ้นมาอีก. พระอรหันต์นั้นสันกิเลสซึ่งเป็นเชื้อให้เกิดแล้ว. ยกตัณหาขึ้นมาเป็นข้อแสดง ก็คือสันตันทาแล้วสันเชื้อที่ทำให้เกิดแล้ว เพราะฉะนั้น ท่านจึง ไม่เกิดอีก แต่ก็ไม่สูญ. พิจารณาดูเทียบกับไฟดั่งที่กล่าวมานั้น ตัวธาตุไฟนั้นไม่สูญ คือ หมายถึงตัวธาตุที่เป็นธาตุแท้ เมื่อไม่มีเชื้อก็ไม่ติดเป็นไฟขึ้นอีก แต่ว่าธาตุที่เป็นธาตุแท้นั้น ก็ไม่ปรากฏ เมื่อเป็นดั่งนี้ พระอรหันต์จึงไม่มีวิญญูณ. เมื่อท่านดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ไม่มีวิญญูณที่จะท่องเที่ยวอยู่. เมื่อมีวิญญูณที่ยังท่องเที่ยวอยู่ก็แสดงว่ายังไม่เป็นพระ อรหันต์ ยังต้องถือภพถือชาติ คือเกิดในภพชาติได้อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่.

ดั่งได้มีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระอรหันต์บางรูปท่านดับขันธปรินิพพาน มารได้ค้นหา วิญญูณของท่านว่าวิญญูณของท่านไปในที่ไหน. แต่ก็ไม่สามารถจะพบวิญญูณของพระ อรหันต์ได้. พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสว่า มารไม่สามารถจะพบวิญญูณของพระอรหันต์ได้ก็ เช่นเดียวกับไม่สามารถที่จะพบรอยต่าง ๆ เช่นรอยมือรอยเท้าในอากาศได้ เพราะท่านไม่ เกิดเป็นอะไรอีก และก็มีแสดงว่าเมื่อดับขันธปรินิพพานแล้วก็พ้นสมมติบัญญัติ พ้นทาง ของถ้อยคำที่จะพูดถึงอีกต่อไปว่าเป็นอะไร เพราะเมื่อพูดถึงได้ว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ก็ต้องแสดง ว่าต้องมีภพมีชาติ จึงยังเป็นนั่นเป็นนี่อยู่. เมื่อไม่มีภพมีชาติ ไม่เป็นนั่นเป็นนี่อะไรทั้งหมด แล้ว ก็ไม่มีที่ตั้งของถ้อยคำอะไรที่จะยกขึ้นมาพูดได้ จะว่าวิญญูณก็ได้ จิตก็ได้ อะไร ก็ได้ทั้งนั้น.

เพราะฉะนั้น บรรดาผู้ที่ยังมีความคิดเห็นว่ายังสามารถจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ ไปเฝ้าพระอรหันต์ได้ในที่นั่นที่นี่ จึงไม่ตรงกับหลักแห่งพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ ทรงแสดงไว้ดั่งที่ได้กล่าวมานี้. ท่านไม่มีภพมีชาติ เป็นนั่นเป็นนี่ที่จะไปเฝ้าได้. มีทางเดียวก็คือเห็นธรรมะ ดั่งที่มีพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า

ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม.

ก็คือเห็นธรรมด้วยปัญญา เห็นสัจจะคือความจริงด้วยปัญญา ดังที่ธรรมจักษุ ดวงตาเห็นธรรมได้บังเกิดขึ้นแก่ท่านพระโกณฑัญญะว่า

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา.

เห็นเกิดเห็นดับของสิ่งที่เกิดดับทั้งหลาย เห็นสัจจะคือความจริงดังนี้ชื่อว่าเห็นธรรม และเมื่อเห็นธรรมดังนี้ก็เห็นพระพุทธเจ้า. คือย่อมรู้ย่อมเห็น ว่าพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแสดง ธรรมะข้อนี้ไว้เป็นพุทธโธ คือเป็นผู้ตรัสรู้จริง. ดังนี้คือเห็นพระพุทธเจ้า. เห็นพระพุทธเจ้าก็คือเห็นธรรม. เห็นธรรมก็คือเห็นพระพุทธเจ้า. เห็นดังนี้ก็คือเป็นการเห็นสัจจธรรม. สัจจธรรม นั้นเองที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ และที่สาวกของพระพุทธเจ้าได้รู้ตาม รู้ตามได้จริงเมื่อใด ก็รับรองว่าผู้ตรัสรู้ข้อนี้ไว้เป็นพุทธะจริง เป็นพุทธโธจริง ๆ .

ละความยึดถือในความเห็นที่ผิด

ฉะนั้น ความเห็นทั้ง ๒ ดังกล่าว คือความเห็นที่เที่ยงและความเห็นที่ขาดสูญจึง ผิดต่อสัมมาทิฏฐิในอริยสัจที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเอาไว้. ใครก็ตามที่ยึดถือความเห็นผิดดังนี้ จึงไม่อาจที่จะบรรลุมรรคผลนิพพานได้ เพราะว่าขัดต่อสัมมาทิฏฐิในอริยสัจ. ต่อเมื่อละ ความเห็นนี้ได้ แต่ว่าเห็นในเหตุผลตามสัจจะทั้ง ๔ ที่เป็นอริยสัจนั้นแหละ จึงจะเป็นสัมมา ทิฏฐิในอริยสัจตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน. ฉะนั้น ก็จะต้องละอุปาทานคือความ ยึดถือความเห็นดังกล่าวนี้หากมี และฝึกอบรมให้มีความเห็นชอบตามหลักสัมมาทิฏฐิใน อริยสัจดังที่กล่าว.

ละความยึดถือในความเห็นที่ไม่เป็นประโยชน์

อนึ่ง ยังมีความเห็นที่ไม่เป็นประโยชน์ เป็นไปเพื่อความทุมเถียงกันอยู่อีกเป็นอันมาก เป็นต้นว่า ความเห็นที่ว่าโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด เป็นต้น เมื่อมีผู้ มากกราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าไม่ตรัสพยากรณ์. ตรัสว่าไม่เป็นประโยชน์. แต่ เมื่อมีผู้กราบทูลถามปัญหาในอริยสัจทั้ง ๔ พระพุทธเจ้าจึงตรัสพยากรณ์คือตรัสแก้ตรัสอธิบาย เพราะเป็นปัญหาที่เป็นประโยชน์. ฉะนั้น แม้ความเห็นที่ไม่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ เมื่อไป ยึดถือความเห็นนั้น ๆ ก็เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ และไม่เข้าทางแห่งสัมมาทิฏฐิในอริยสัจ ดังที่กล่าวมา. เมื่อไปยึดถือเข้าแล้ว ก็เป็นเครื่องป้องกันมิให้ชวนชวายเป็นได้ความเห็นที่ ชอบถูกต้อง อันเป็นประโยชน์เป็นไปเพื่อความสิ้นกิเลสและกองทุกข์.

ทางปฏิบัติเกี่ยวกับความเห็น

แม้ความเห็นต่าง ๆ ในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งทุก ๆ คนมีอยู่ในเรื่องนั้นบ้าง ในเรื่องนี้บ้าง ถ้าหากว่าไปยึดถือในความเห็นของตนนั้น ๆ ก็เป็นทิฏฐูปาทานเหมือนกัน. ทำให้ดื้อรั้น ยืนยันไม่ยอมที่จะเปลี่ยนความเห็นของตน และเป็นเหตุให้โต้เถียงวิวาทกับผู้ที่มีความเห็นต่างกัน. ฉะนั้น ทางปฏิบัติเกี่ยวกับความเห็นนี้ จึงควรที่จะยุติด้วยเหตุผล. คือแม้ใครจะมีความเห็นของตนอย่างไรก็มีไป แต่ก็ฟังเหตุผลของผู้อื่นด้วย. และมาไตร่ตรองพิจารณาว่าความเห็นของผู้ใดถูกต้องก็รับเอาซึ่งความเห็นอันถูกต้องนั้น ไม่ยืนยันในความเห็นของตัวเองแม้ว่าผิดก็ไม่ยอมผิด. บางทีรู้ว่าผิดแต่ก็ไม่ยอมที่จะแก้ไข. ดังนี้ก็แสดงว่ามีความยึดถืออยู่ในความเห็นของตนอย่างรุนแรง และก็ดื้อรั้นอยู่ในความเห็นของตนนั้น.

ได้มีคำว่า นานา จิตต อัมแสดงถึงว่า ทุกคนนั้นต่างจิตต่างใจกัน จึงย่อมมีความคิดเห็นที่ต่าง ๆ กัน. เพราะฉะนั้น จึงได้มีทางที่จะยุติความเห็นให้เหลืออย่างหนึ่ง สำหรับที่จะถือเอาเป็นทางปฏิบัติ. เช่นในที่ประชุมของคนเป็นอันมาก ก็ถือเอามติของเสียงข้างมาก เมื่อเสียงข้างมากลงว่าอย่างไร ก็ถือเอามตินั้นเป็นทางปฏิบัติ. แต่ว่าคติในทางพุทธศาสนานั้น ในพระวินัยบัญญัติ ก็มีอยู่ข้อหนึ่งสำหรับที่จะระงับอธิกรณ์. ใช้วิธี **เขกยุยงสิกา** คือว่าเสียงข้างมากเป็นประมาณ. เป็นข้อหนึ่งใน ๗ ข้อ อัมแสดงว่าทางพุทธศาสนานั้นมิได้ถือหลักของเสียงข้างมากเพียงประการเดียว แต่มีหลักอื่น ๆ อีกถึง ๖ ข้อ. ๗ ทั้งข้อที่ถือเอาเสียงข้างมาก.

ยึดหลักธรรมาธิปไตย

แต่เมื่อกล่าวตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน อันเป็นหลักธรรมะที่พึงถือปฏิบัติเพื่อความถูกต้องจริง ๆ แล้วต้องการให้ถือเอาธรรมะคือความถูกต้องนั้นแหละเป็นหลัก ดังที่ได้มีแสดงอธิปไตย ๓ คือ **โลกาธิปไตย** โลกเป็นใหญ่ **อตฺตธาธิปไตย** ตนเป็นใหญ่ **ธรรมาธิปไตย** ธรรมะเป็นใหญ่.

โลกาธิปไตย โลกเป็นใหญ่นั้น ก็คือชาวโลกก็หมายถึงคนส่วนมาก เมื่อคนส่วนมากกว่าอย่างใดก็ถือเอาตามคนส่วนมากนั้น. ดังนี้เรียกว่า โลกเป็นใหญ่.

ตนเป็นใหญ่นั้น ก็คือว่าถือเอาความเห็นของตนเท่านั้นเป็นประมาณ ไม่ฟังเสียงใคร ดังนี้ตนเป็นใหญ่.

ธรรมะเป็นใหญ่นั้น ก็คือถือเอาความถูกต้องนั้นแหละเป็นสำคัญ ไม่ถือเอาโลก

เป็นใหญ่ ไม่ถือเอาตนเป็นใหญ่ เพราะว่าแม่โลกคือคนเป็นอันมากจะมีความเห็นอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็มีใช้หมายความว่าถูกต้องไปทั้งหมด. คนส่วนใหญ่มีความเห็นผิดก็มีอยู่เป็นอันมาก. แม้นตนเองก็เหมือนกันมีส่วนผิดอยู่เป็นอันมาก มีใช้ว่าตนเองเห็นอะไรแล้วจะถูกต้องไปหมด. เพราะฉะนั้น หลักอันถูกต้องจริง ๆ แล้วต้องเป็นหลักธรรมาธิปไตย คือธรรมะเป็นใหญ่.

ละตัณหาธิปไตย

ทั้ง ๓ นี้ได้ตรัสย่อเข้าอีกเป็น ๒ คือ เป็น ตัณหาธิปไตย กับเป็น ธรรมาธิปไตย ตัณหาธิปไตยนั้นก็คือตัณหาเป็นใหญ่ ตัณหาเป็นความดิ้นรนทะยานอยาก. เมื่อตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากเป็นใหญ่ ก็ย่อมจะยุ่งยากเดือดร้อน. แต่เมื่อมีธรรมะคือความถูกต้องเป็นใหญ่ จึงจะมีความสุข เพราะเป็นความถูกต้องเป็นไปเพื่อเกื้อกูลจริง ๆ ฉะนั้น แม้จะเป็นโลกก็ตามเป็นตนก็ตาม เมื่อยังประกอบด้วยตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากอยู่ และใช้ตัณหาในการลงความเห็นในการปฏิบัติอะไรต่าง ๆ อยู่แล้ว ก็เรียกว่า ตัณหาธิปไตย. เมื่อเป็นตัณหาธิปไตยแล้วก็จะไม่พบกับความสงบความเรียบร้อยและผลดีต่าง ๆ ที่แท้จริง. ต่อเมื่อธรรมะเป็นใหญ่คือถูกต้อง เมื่อคนส่วนมากถือธรรมะคือความถูกต้องเป็นใหญ่ คนส่วนมากนั้นก็ใช้ได้ มติของคนส่วนมากนั้นก็ใช้ได้ หรือเมื่อตนเองถือเอาธรรมะคือความถูกต้องเป็นใหญ่ ความคิดเห็นของตนเองนั้นก็ใช้ได้เช่นเดียวกัน

เพราะฉะนั้น หากว่ามาปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ไม่ยึดถือในความเห็นที่มีตัณหาเป็นใหญ่ จะเป็นความเห็นของคนส่วนมากก็ตาม ของตัวเองก็ตาม แต่ว่ายึดถือเอาความเห็นที่มีธรรมะเป็นใหญ่ที่ถูกต้อง จะเป็นความเห็นของคนส่วนมากก็ได้ ของใครก็ได้ ของตัวเองก็ได้ ดังนี้แล้วจึงจะเป็นไปเพื่อความเรียบร้อยถูกต้อง.

มีสติและปัญญาประกอบ

และในการที่จะบรรลุถึงความที่มีธรรมะเป็นใหญ่นี้ได้ พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสสอนไว้อีกว่า ให้มี สตาธิปไตย คือมีสติเป็นใหญ่. จะเป็นคนอื่นก็ตาม เป็นตัวเองก็ตาม ให้ใช้สติเป็นใหญ่ คือความระลึกได้. ความระลึกถ้วนถี่ถูกต้อง ประกอบด้วยปัญญาอันถูกต้อง ดังนี้เรียกว่า สตาธิปไตย มีสติเป็นใหญ่. เมื่อได้สตาธิปไตยคือมีสติเป็นใหญ่ด้วยกันดังนี้แล้ว ก็ย่อมจะพบธรรมาธิปไตย คือธรรมะเป็นใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นผู้อื่นก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นผู้

ตนเองก็ตาม พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงพระองค์เองว่าได้ทรงเป็นธรรมาธิปไตย คือทรงมีธรรมะเป็นใหญ่ ในการที่ทรงแสดงธรรมะสั่งสอน ในการที่ทรงปกครองหมู่สงฆ์ ทรงมีธรรมะเป็นใหญ่ดังนี้ เพราะฉะนั้นทิวจุปาทานคือความยึดถือทิวจุคือความเห็นนั้นจึงต้องพิจารณาดู หากไปยึดถือทิวจุคือความเห็นที่มีต้นหาเป็นใหญ่แล้ว ก็เป็นอันว่าเป็นไปในทางผิดมากกว่าเป็นไปในทางถูก. ต่อเมื่อได้มีทิวจุคือความเห็นที่มีธรรมะเป็นใหญ่นั้นแหละ จึงจะเป็นไปในทางที่ถูกต้อง.

ความพร้อมเพรียงเกิดจากความประพฤติและความเห็นที่เสมอกัน

ทางพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นถึงหลาย ผู้ที่จะมีสังฆสามัคคี คือมีความพร้อมเพรียงกันของสงฆ์ ไม่แตกแยก ด้วยอาศัยหลักสำคัญ ๒ ข้อ คือ

หนึ่ง **ศีลสามัญญตา** ความเป็นผู้ที่มีศีลเสมอกัน

สอง **ทิวจุสามัญญตา** ความเป็นผู้ที่มีทิวจุคือความเห็นเสมอกัน.

ศีลสามัญญตา ความมีศีลเสมอกันนั้น ก็มีความประพฤติปฏิบัติทางกายทางวาจาตลอดจนถึงทางใจ ตามหลักแห่งพระพุทธบัญญัติของพระพุทธเจ้า ร่วมกันเสมอกัน.

ทิวจุสามัญญตา ความมีทิวจุเสมอกันนั้น ก็คือมีความเห็นชอบถูกต้องตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ได้ทรงบัญญัติไว้.

สรุปเข้ามาความเห็นที่เป็นความเห็นอันถูกต้องนั้น ก็ได้แก่ความเห็นที่เป็นอริยะ คือความเห็นที่พระพุทธเจ้าผู้เป็นอริยะได้ตรัสแสดงเอาไว้. ความเห็นที่เป็นตัวอริยะเอง คือเป็นความเห็นที่ประเสริฐที่ถูกต้อง อันเป็นความเห็นที่เป็นไปเพื่อออกจากทุกข์ เป็นความเห็นที่นำผู้ที่ประกอบด้วยความเห็นนั้นที่ปฏิบัติกระทำความเห็นนั้นให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบได้. ดังนี้แหละคือเป็นความเห็นที่ผู้อยู่ร่วมเป็นสังฆสามัคคีจะพึงมีความเห็นร่วมกัน.

เมื่อหมู่แห่งภิกษุมีศีลสามัญญตา มีทิวจุสามัญญตา ดังนี้ ก็ย่อมมีความสามัคคีพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน. แต่ถ้าหากว่ามีศีลไม่เสมอกัน มีความเห็นไม่เสมอกัน คือแตกต่างกัน ก็ย่อมเป็นเหตุแตกแยก. ฉะนั้น การที่พระสงฆ์ในพุทธศาสนาแตกแยกออกเป็นยานต่าง ๆ เป็นนิกายต่าง ๆ ตั้งแต่ครั้งเก่าก่อนมาจนถึงในสมัยหลัง ๆ นี้ ก็เพราะเหตุที่มีศีลไม่เสมอกัน มีความเห็นไม่เสมอกันดังที่กล่าวมานี้. เมื่อมีศีลเสมอกันมีความเห็นเสมอกันอยู่แล้ว ก็ย่อมจะมีความสามัคคีพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และไม่มี ความแตกแยกกัน.

ในข้อนี้เมื่อพิจารณาดูแล้ว แม้ในทางฝ่ายศฤงคารชนก็เช่นเดียวกัน. ที่รวมกันอยู่เป็นหมู่เป็นคณะ ตั้งแต่ครอบครัวหนึ่งขึ้นไปจนถึงประเทศชาติ เมื่อมีความประพฤติเสมอกันอยู่ และมีความเห็นเสมอกันอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ก็ย่อมจะมีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน. แต่ถ้าหากว่าแตกแยกความประพฤติกัน และแตกแยกความเห็นกันก็ย่อมเป็นเหตุแตกแยกเป็นไปเพื่อหายนะคือความเสื่อม. เพราะฉะนั้น เรื่องทิวฐิติคือความเห็นจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก นำความประพฤติ. ความประพฤติต่าง ๆ นั้นย่อมสืบเนื่องมาจากความเห็น. เมื่อเป็นความเห็นที่ถูกต้อง ก็ประพฤติถูกต้อง. เมื่อเป็นความเห็นที่ไม่ถูกต้อง ความประพฤติก็ไม่ถูกต้อง ฉะนั้น เรื่องทิวฐิติคือความเห็นจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก และทิวฐิปาทานความยึดถือความเห็นคือทิวฐินี้ก็มุ่งหมายถึงยึดถือความเห็นที่ผิดต่าง ๆ นั้นแหละ. เพราะฉะนั้น หากไม่ทราบในข้อนี้ดีแล้ว และปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอันเกี่ยวกับเรื่องความเห็นคือระมัดระวังที่จะไม่ยึดถือความเห็น จะเป็นของโลก ของใครก็ตามหรือของตนเองก็ตาม แต่ว่ามุ่งพิจารณาจับเหตุจับผล ถือเอาธรรมะคือความถูกต้องเป็นประมาณ จะเป็นความเห็นของตนก็ตามของผู้อื่นก็ตาม เมื่อไม่ถูกต้องคือไม่เป็นไปตามคลองธรรมดังนี้แล้ว ก็ไม่ยึดมั่นถือมั่นอยู่ในความเห็นนั้น. แต่ว่าละเสียแก้ไขเสีย .แต่ถ้าหากว่าเป็นความเห็นอันเป็นธรรมะคือถูกต้อง จึงจะปฏิบัติรับเอาความเห็นนั้น. และในการที่จะพิจารณาดังนี้ ก็พิจารณาได้ตามเหตุผล ตามความเป็นจริง. ประการหนึ่งก็ต้องอาศัยดูว่าเป็นตัณหาธิปไตยหรือเปล่า ถ้าเป็นตัณหาธิปไตยก็เป็นอันว่าไม่ถูกแน่. แต่ถ้าหากว่าไม่เป็นตัณหาธิปไตยก็เป็นอันว่าเป็นข้อที่รับไว้พิจารณา. และก็ต้องอาศัยให้มีสติเป็นใหญ่อยู่ด้วยกันพร้อมทั้งปัญญา. ดังนี้แล้วก็จะนำไปสู่สามารถพบความเห็นอันถูกต้อง. นำการปฏิบัติอันถูกต้องให้บังเกิดได้ เป็นความสวัสดิ์ในที่ทั้งปวง.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด ตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๒๗

ครั้งที่ ๑๑

ความรู้จักอุปาทาน (ต่อ)

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจมอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ความยึดถือศีลและวัตร

จะแสดงพระเถราธิบายแห่งพระสารีบุตรเรื่องสัมมาทิฏฐิ ซึ่งถึงข้อที่ท่านพระสารีบุตรเถระได้แสดงอธิบายสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ว่าคือรู้จักอุปาทานรู้จักเหตุเกิดขึ้นแห่งอุปาทาน รู้จักความดับอุปาทาน รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอุปาทาน. และข้อแรก รู้จักอุปาทานนั้น ท่านได้แสดงยกเอาอุปาทาน ๔ ขึ้นมา. ได้แสดงไปแล้ว ๒ ข้อ. จะแสดงข้อที่ ๓ คือ สิลัพพอุปาทาน ความยึดถือศีลและวัตรหรือศีลและพรต.

อธิบายศีลและวัตร

คำว่า ศีลวัตร ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ ศีล คำหนึ่ง และ วัตร อีกคำหนึ่ง. ศีล นั้นก็ได้แก่ความประพฤติหรือข้อที่ประพฤติ. วัตรนั้นก็ได้แก่ข้อที่ปฏิบัติ. บางทีเรียกว่าพรต ดังคำว่า บำเพ็ญพรต พรตก็มาจากวัตร ข้อที่ปฏิบัตินี้เอง. ทั้ง ๒ คำนี้เป็นคำที่ใช้คู่กัน.

ศีล ความประพฤติหรือข้อที่ประพฤตินั้น ถ้าเป็นศีลในทางพุทธศาสนา ก็แสดงเป็นข้อที่พึงเว้น ดังศีล ๕ ก็ได้แก่เว้นจากภยเวร ๕ ข้อ ดังนี้ เป็นต้น. และเมื่อมาถึงปาติโมกข์สังวรศีล ศีลในพระปาติโมกข์สำหรับภิกษุ ก็มีทั้งข้อห้ามและข้อที่อนุญาต. ข้อห้ามก็คือข้อที่บัญญัติห้ามมิให้กระทำ ห้ามการกระทำ เมื่อไปล่วงละเมิดกระทำเข้าก็ต้องอาบัติหนักปานกลาง หรือเบาตามพระบัญญัตินั้น ๆ. และก็มีข้อที่ทรงอนุญาตให้ทำที่เรียกว่าข้ออนุญาต คือที่ทรงสั่งให้กระทำ หากไม่ทำตามที่ทรงสั่งให้ทำก็ต้องอาบัติอีกเหมือนกัน. แต่ว่าศีลทั่วไป ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ก็แสดงในทางเป็นข้อห้ามคือให้งดเว้น.

วัตร นั้นได้แก่การปฏิบัติ ความปฏิบัติ หรือข้อที่ปฏิบัติ ดังเช่นข้อที่เกี่ยวข้องแก่ข้อที่พึงปฏิบัติต่าง ๆ ยกตัวอย่างสำหรับภิกษุบริษัท ก็เช่น อุปัชฌายวัตร อาจารย์วัตร ข้อที่สัทธินิเวศิกอันเตวาลิกพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์อาจารย์ และข้อที่พึงปฏิบัติต่าง ๆ เหล่านี้เรียกว่าวัตร

ศีลและวัตรภายนอกพุทธศาสนา

ศีลและวัตรนี้ได้มีมาแก่บุคคลผู้ยึดถืออยู่ในศีลและวัตรทั้งหลายตั้งแต่เก่าก่อนพุทธกาล ดังเช่นศีลและวัตรของผู้บวชเป็นฤๅษีดาบสเมื่อถือลัทธินูชาไฟก็ทำการบูชาไฟ คือก่อกองไฟขึ้น ฤๅษีดาบสทั้งปวงก็มีศีล คือข้อที่ประพฤติหรือความประพฤติทั้งดเว้นจากการกระทำบางอย่าง และมีวัตรคือข้อที่พึงปฏิบัติ ดังเช่นบูชาไฟดังกล่าวมานั้น. ดังนี้ก็เป็นศีลและวัตรของฤๅษีดาบสทั้งหลาย. นอกจากนี้ยังมีศีลและวัตรของศาสดาทั้งหลายภายนอกพุทธศาสนา ดังเช่นที่แสดงไว้ในคัมภีร์พุทธศาสนาถึงศาสดาภายนอกพุทธศาสนา ที่เรียกว่าศาสดา ๖ จำพวก ซึ่งต่างก็ได้สั่งสอนศีลและวัตรแก่สาวกทั้งหลายของตนในทางต่าง ๆ กัน. แม้ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงทางสุดโต่ง ๒ ทาง ที่บรรพชิตผู้มุ่งจะตรัสรู้ไม่ควรที่จะล่วงเสพปฏิบัติ คือ

กามสุขัลลิกานุโยค ความประกอบตนด้วยความสุขสดชื่นในทางกาม และ

อตัตถิกมถานุโยค ความปฏิบัติทรมาณตนให้ลำบาก คือ ทำทุกกรกิริยาต่าง ๆ

เหล่านี้ก็ชื่อว่า เป็นศีลและวัตร ซึ่งศาสดาในภายนอกพุทธศาสนาสั่งสอนกัน. และนอกจากนี้ก็ยังมียุติถือปฏิบัติในศีลวัตรที่แปลก ๆ ไปจากนี้ ดังที่มีแสดงเล่าไว้ในคัมภีร์พุทธศาสนาอันเรียกว่า โควัตร สุนัขวัตร. โควัตรก็คือว่าถือปฏิบัติอย่างโค สุนัขวัตรก็คือว่าถือปฏิบัติอย่างสุนัข. เป็นต้นว่า ผู้ที่ยึดถือปฏิบัติในโควัตร สุนัขวัตร ก็ใช้เดิน ๔ ขาแบบสุนัขแบบโค ทำกิริยาอาการทำเสียงและบริโศคแบบสุนัขแบบโคเหล่านี้เรียกว่าโควัตร สุนัขวัตร. ในครั้งพุทธกาลถือศีลและวัตรกันแบบนี้ก็มี. และก็มีแสดงเล่าว่า บางคนถือโควัตรสุนัขวัตรได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่าเมื่อปฏิบัติในศีลและวัตรแบบสุนัขแบบโคสิ้นชีวิตไปจะไปเกิดเป็นอะไร. พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบว่า ก็ไปเกิดเป็นสุนัขไปเกิดเป็นโคนั้นแหละ. ดังนี้. เหล่านี้เป็นศีลและวัตรในภายนอกพุทธศาสนาซึ่งมีอยู่มากมาย ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงเว้นมาโดยลำดับ.

ทรงละความยึดถือในศีลและวัตร

สำหรับศีลและวัตรที่เป็นชั้นหยาบ พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงเว้นเสียทีเดียว. ไม่ทรงทดลองแต่ในบางอย่างได้ทรงทดลองปฏิบัติ ดังเช่นที่ทรงเข้าศึกษาในสำนักของพระดาบสทั้ง ๒ คือ อาหารดาบสและอุทกดาบส ซึ่งสั่งสอนศีลและวัตรเพื่อสมาบัติ ๗ เพื่อสมาบัติ ๘ ซึ่งก็นับว่าเป็นศีลและวัตรทางสมาธิอันละเอียดประณีต แต่ว่าก็ยังประกอบด้วยอุปาทานคือความยึดถือในศีลและวัตรที่ปฏิบัติ คือในสมาบัติ ๗ ในสมาบัติ ๘ เพื่อไปเกิดเป็นพรหมก็คือว่าเพื่อภพเพื่อชาติ ยังไม่พ้นจากภพจากชาติ จึงยังไม่พ้นจากทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงลาออกจากสำนักของท่านอาจารย์ทั้ง ๒ ก็ไปทรงทดลองประพฤติปฏิบัติศีลและวัตรที่เป็นทุกกรกิริยา ทรมานพระกายให้ลำบากด้วยวิธีต่าง ๆ จนถึงอย่างยิ่งยวด. และในที่สุดก็ทรงเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์ ไม่ให้เกิดปัญญาที่จะตรัสรู้ธรรมะได้. จึงได้ทรงเลิก.

สมาธิจิตที่บริสุทธิ์

และได้ทรงหวนระลึกถึงสมาธิจิตที่ทรงได้เมื่อเป็นพระกุมารเล็ก ๆ ตามเสด็จพระพุทธบิดาไปในพระราชพิธีแรกนาขวัญ. พระกุมารน้อยได้ประทับพักอยู่ที่ไร่ร่วมไม้ในเวลาที่พระราชบิดาทรงประกอบพระราชพิธี. จิตของพระองค์ก็รวมเข้า. ที่ท่านแสดงว่ากำหนดลมหายใจเข้าออก. ทรงได้ปฐมฌาน. แต่ว่าฌานที่ทรงได้ครั้งนั้นก็เสื่อมไป. ทรงระลึกได้จึงทรงเห็นว่า สมาธิที่ทรงได้อย่างบริสุทธิ์เมื่อครั้งเป็นพระกุมารนั้น จะพึงเป็นทางแห่งความตรัสรู้ได้ ซึ่งทรงจับทำสมาธิที่ท่านแสดงว่ากำหนดลมหายใจเข้าออกเป็นอานาปานสติ ซึ่งเป็นสมาธิอย่างบริสุทธิ์ไม่ยึดถือเพื่ออะไร. ครั้นทรงได้สมาธิจนถึงชั้นฌานแล้ว ก็ทรงน้อมจิตที่เป็นสมาธินี้ไปเพื่อรู้. จึงทรงได้ **พระญาณทั้ง ๓** อันได้แก่

บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความหยั่งรู้ระลึกชาติในปางก่อนได้

จตุปปตญาณ ความหยั่งรู้จุดคือความเคลื่อนไหว และอุปบัติ ความเข้าถึงชาตินั้น ๆ ว่าเป็นไปตามกรรม และ

อัสวกขยญาณ ความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า.

ตามพุทธประวัติที่แสดงนี้ ก็จะพึงเห็นได้ว่าในที่สุดพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสเป็นพระพุทธเจ้านั้น ก็ไปทรงได้พระองค์เองเป็นอาจารย์ คือพระองค์เองเมื่อเป็นพระกุมารเล็ก ๆ ซึ่งได้สมาธิจนถึงปฐมฌานในพระราชพิธีแรกนาขวัญที่เล่ามานั้น. ก็พระกุมารเล็ก ๆ คือพระองค์เองนั่นแหละเป็นพระอาจารย์ ของพระองค์เอง. เมื่อทรงแสวงหาทางแห่งความ

ตรัสรู้ ก็โดยที่จิตของพระกุมารเล็ก ๆ นี้เป็นจิตที่บริสุทธิ์ ยังไม่มีตัณหาคือความอยากในอะไร ทั้งที่เป็นส่วนกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา. และเมื่อประทับนั่งอยู่เฉย ๆ ในขณะที่พระราชบิดาทรงแรกนาขวัญนั้น อาศัยพระบารมีที่ทรงบำเพ็ญมา จึงทำให้จิตของพระองค์ รวมเข้ากำหนดลมหายใจเข้าออก เพราะว่าลมหายใจเข้าออกนี้ทุกคนก็ต้องหายใจกันอยู่ตลอดเวลา ปรากฏอยู่ตลอดเวลา เป็นแต่ไม่ได้กำหนดเท่านั้น. ครั้นองค์พระกุมารเล็ก ๆ นั่งประทับรออยู่เฉย ๆ และก็ไม่ได้มีตัณหาคือความอยากในอะไร ลมหายใจเข้าออกของพระองค์จึงปรากฏแก่จิต. จิตก็จับกำหนด ก็ได้ปฐมฌานอย่างบริสุทธิ์ ปราศจากตัณหาคือความอยากว่าจะไปเป็นพรหมเป็นเทพหรือไปเป็นอะไร ตามวิสัยของจิตของเด็ก ๆ เล็ก ๆ ซึ่งเมื่อเป็นผู้ใหญ่ขึ้นแล้ว จิตที่จะบริสุทธิ์เหมือนอย่างเด็กเล็ก ๆ ดังนี้หายากเข้า เพราะเมื่อรู้เพียงสามภพขึ้น ตัณหาคือความอยากต่าง ๆ ก็มากขึ้น. เพราะฉะนั้นแม้ว่าจะมาปฏิบัติธรรมะเช่นว่าออกบวชเป็นฤๅษีชีไพร หรือออกบวชในลัทธิใดลัทธิหนึ่ง ก็ล้วนแต่ ออกบวชด้วยตัณหา คือต้องการเกิดเป็นนั่นเกิดเป็นนี่ ต้องการได้นั้นได้นี้. แต่ว่ายังมิได้ หวนรู้จักว่าเพื่อดับกิเลสเพื่อดับตัณหา. ไม่รู้จักที่จะทำจิตให้เป็นอุเบกขาคือว่างเฉย. ล้วนแต่เป็นไปเพื่อผลที่ต้องการตามคำสั่งสอนของอาจารย์นั้น ๆ หรือตามลัทธิของอาจารย์นั้น ๆ. ฉะนั้น จิตจึงไม่บริสุทธิ์เหมือนอย่างเด็กที่ยังไม่เคยสงสัยอะไรนัก.

เพราะฉะนั้น ภาวะของจิตที่บริสุทธิ์อย่างจิตเด็กที่ไม่เคยสงสัยอะไรนักนี้เป็นข้อที่แม้ผู้ใหญ่เองที่ต้องการปฏิบัติธรรมะก็พึงนึกถึงและพึงใช้ปฏิบัติว่าจะต้องทำจิตให้เหมือนอย่างนั้น

อาศัยตัณหาละตัณหา

พระพุทธเจ้าเองก็ทรงได้องค์เองเมื่อทรงเป็นพระกุมารน้อย ๆ นี้เป็นอาจารย์จริง ๆ และก็ทรงนำเอาวิธีของอาจารย์น้อย ๆ คือพระองค์เองเมื่อยังเป็นเด็กนั้นมาทรงปฏิบัติต่อ โดยทรงทำจิตให้บริสุทธิ์ คือปฏิบัติทำสมาธิไปให้จิตรวมเข้าโดยไม่ต้องการอะไร ไม่ต้องการเพื่ออยากเกิดเป็นโน่นเป็นนี่อะไร. แม้ว่าจะมีความต้องการอยู่ก็ต้องการเพื่อที่จะได้ ตรัสรู้ ต้องการที่จะพ้นทุกข์ ซึ่งก็เป็นตัณหาอย่างละเอียดอย่างหนึ่งเหมือนกัน. แต่แม้เช่นนั้นก็เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยเพื่อละเสีย ดังที่ท่านพระอานนทีได้แสดงอธิบาย คือตามหลักที่ว่า *อาศัยตัณหาละตัณหาเสีย*. ซึ่งท่านพระอานนทีได้แสดงอธิบายไว้ว่า ก็คือคิดว่าใจฉันจึงจะได้ทำทุกข์นี้ให้สิ้นไปและปฏิบัติทำทุกข์ให้สิ้นไป. ดังนี้เรียกว่าอาศัยตัณหาละตัณหา. พุคตรอง ๆ ก็คือว่าอยากที่จะสิ้นทุกข์ จึงปฏิบัติเพื่อสิ้นทุกข์. แต่ว่าในที่สุดเวลาที่สิ้นทุกข์ก็ต้องละตัณหาอย่างละเอียดนี้เสียเหมือนกัน ถ้าไม่เช่นนั้นก็จะถึงความสิ้นทุกข์ไม่ได้.

ตั้งเช่นที่ได้เคยแสดงแล้ว ก็คือองค์ของท่านพระอานนท์เองที่ท่านยังเป็นเสขบุคคล คือยังเป็นพระโสดาบัน ยังไม่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ จนถึงวันที่จะทำปฐมสังคายนา บรรดาพระเถระที่จะเข้าประชุมทำปฐมสังคายนานั้น ท่านพระมหากัสสปเถระผู้เป็นประธานได้เลือกพระเถระที่เป็นพระอรหันต์ทั้งหมด เว้นแต่ท่านพระอานนท์องค์เดียวที่ยังเป็นเสขบุคคล แต่ท่านพระมหากัสสปเถระก็เลือกพระอานนท์เข้า เพราะเป็นผู้ที่ได้ทรงธรรม ทรงวินัย คือจำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้เป็นอย่างดีเลิศ อันจะขาดท่านเสียมิได้. เมื่อถึงวันที่จะทำปฐมสังคายนา ท่านพระมหากัสสปะก็เตือนท่านพระอานนท์ว่าให้บำเพ็ญสมณธรรมด้วยความไม่ประมาท ท่านพระอานนท์ก็ได้บำเพ็ญสมณธรรมอย่างยิ่งยวด. เมื่อท่านทำไปในราตรีที่รุ่งขึ้นจะเป็นวันเริ่มทำปฐมสังคายนานั้น ท่านก็ยังไม่บรรลุถึงธรรมะสูงสุด ท่านจึงคิดว่าจะพัก จึงได้เอนองค์ลงเพื่อจะพัก. ในขณะที่เอนองค์ลงยังไม่ถึงอิริยาบถที่เรียกว่านอนอย่างเต็มที่ และก็มีใช้อิริยาบถที่นั่งอย่างเต็มที่ คือในขณะที่เอนองค์ลงนั้น จิตของท่านก็พ้นจากอาสวะทั้งสิ้น คือสำเร็จเป็นพระอรหันต์.

ซึ่งเรื่องนี้ท่านได้แสดงอธิบายกันมาว่า ท่านพระอานนท์นั้นท่านได้ปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ หรือที่เรียกว่าสมณธรรมนั้นมาอย่างสมบูรณ์ แต่เพราะยังมีตัณหาคือความอยากที่จะสำเร็จ อันตัณหานี้เองเป็นเครื่องกั้นมิให้จิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเป็นพระอรหันต์ได้. จนท่านคิดว่าจะพัก จึงเอนองค์ลงเพื่อพัก ซึ่งความคิดที่จะพักนั้นเป็นความวางตัณหาพอท่านวางตัณหาเสียได้ คือตัณหาที่ต้องการสำเร็จจิตของท่านก็พ้นจากอาสวะทันที ดังนี้.

เพราะฉะนั้น แม้ว่าจะอาศัยตัณหาเพื่อละตัณหาแต่ก็ต้องวางตัณหาจึงจะละตัณหาได้ ถ้ายังไม่วางตัณหา ก็ยังละตัณหาไม่ได้ จิตก็พ้นจากอาสวะไม่ได้ สำเร็จไม่ได้ ต้องวางตัณหา จึงจะละตัณหา จิตจึงจะพ้นจากอาสวกิเลสได้.

ศีลและวัตรในพุทธศาสนา

เพราะฉะนั้น ตามที่กล่าวมานี้ก็ได้แสดงถึงศีลและวัตรในภายนอกพุทธศาสนา และแม้ในพุทธศาสนาก็มีศีลและวัตร คือศีลที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ประพฤติ และวัตรคือข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ปฏิบัติ ซึ่งแม้ศีลและวัตรในพุทธศาสนานี้เอง ถ้าหากว่ายังประพฤติปฏิบัติด้วยตัณหา ก็ชื่อว่ายังเป็น **สีลัพพตูปาทาน** คือความยึดถือศีลและวัตร. และได้มีคำเรียกอีกคำหนึ่งว่า **สีลัพตปรามาส** ความยึดถือลูปคล้ำศีลและวัตร ในสังโยชน์ ๑๐.

แต่ว่าสีลัพพตปรามาสนี้ซึ่งมีอาการเป็นความยึดถือเช่นเดียวกับสีลัพพุตูปาทานแต่
ว่าหยาบกว่า. และในการอธิบายสีลัพพตปรามาส ก็อธิบายคล้ายคลึงกันกับสีลัพพุตูปาทาน
คือศีลและวัตรในคำว่าสีลัพพตปรามาสในสังโยชน์ ๑๐ นั้น ก็หมายถึงศีลและวัตรใน
ภายนอกพุทธศาสนา ตลอดถึงศีลและวัตรในพุทธศาสนาเอง. คือเมื่อละศีลและวัตรใน
ภายนอกพุทธศาสนาแล้วมาปฏิบัติศีลและวัตรในพุทธศาสนา เมื่อปฏิบัติด้วยดีตนหา ก็ชื่อ
ว่ายังเป็นสีลัพพตปรามาส. แต่ที่ใช้คำว่าปรามาสนี้แรงกว่าคำว่าอุปาทาน คือหมายความว่า
จะต้องลูปคลำ. คือต้องจับเอาไว้. ถ้าไม่จับเอาไว้ ศีลและวัตรก็จะขาดเป็นท่อนเป็นช่อง
ต่างพร้อย. ดังเช่นศีล ๕ สมาทานศีล ๕ รักษาศีล ๕ ก็จะต้องจับยึดรักษาเอาไว้ ถ้าไม่เช่น
นั้นศีล ๕ ก็ขาดเป็นท่อนเป็นช่องต่างพร้อย. คือจะต้องรักษากันอย่างกวดขัน. ต้องจับ
ต้องยึดกันไว้เหมือนอย่างการรักษาศีล ๕ ของสามัญชนทั้งหลาย เพราะยังมีสักกายทิฏฐิ
ความเห็นยึดถือว่าตัวเราของเราเป็นอย่างแรง. เพราะฉะนั้น ความประพฤติจึงเป็นไปตาม
อำนาจของตัวเราของเรา ก็คือตามอำนาจของกิเลสตัณหาทั้งหลาย. ฉะนั้นจึงปรากฏว่าคน
สามัญทั่วไปนั้นไม่อาจที่จะรักษาศีล ๕ ไว้โดยไม่ให้ขาดเป็นท่อน ไม่ให้ทะลุเป็นช่องไม่ให้
ต่างไม่ให้พร้อยกันตลอดไปได้. ต้องมีขาดต้องมีต่อกันอยู่เรื่อย ๆ ดังจะพึงเห็นได้ว่า ต้องมี
การสมาทานกันอยู่เสมอ. ทั้งนี้ก็เพราะว่าจิตสามัญยังเป็นไปตามอำนาจของกิเลสตัณหา
อยู่เป็นอันมาก. จนกว่าจะละสักกายทิฏฐิด้วยการเห็นธรรมะอันเป็นธรรมจักขุได้ จึงจะ
ไม่ต้องคอยยึดศีลและวัตรไว้.

เพราะฉะนั้น จึงมีแสดงว่าพระโสดาบันบุคคลนั้นมีศีล ๕ บังเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติเอง
และพระโสดาบันนั้นไม่มีที่จะละเมิดที่จะล่วงศีล ๕ โดยที่พระโสดาบันไม่ต้องรักษา ไม่ต้อง
คอยจับคอยยึด. แปลว่าปล่อยจับปล่อยยึดได้ ก็มีศีล ๕ ขึ้นมาเอง โดยที่จะไม่ละเมิดเลย
เป็นธรรมชาติธรรมดาของพระโสดาบัน. เพราะฉะนั้น พระโสดาบันจึงละ **สังโยชน์ได้ ๓**
คือ

สักกายทิฏฐิ ความเห็นยึดถือว่ากายของเรา คือเห็นยึดถือว่าตัวเราของเราซึ่งเป็น
อย่างแรง

สีลัพพตปรามาส ความลูปคลำคือจับยึดศีลและวัตรเอาไว้ และ

วิภิกขณา ความเคลือบแคลงสงสัยในพระรัตนตรัยเพราะเห็นธรรมะที่เป็นตัวสัมมา-
ทิฏฐิแล้ว.

เพราะฉะนั้น พระโสดาบันจึงละสังโยชน์ทั้ง ๓ ได้ดังกล่าว. ก็เป็นอันว่าสำหรับ

สรีลพัทพราสาทนั้นจะได้ด้วยโสดาปัตติมรรค. แต่แม้เช่นนั้นก็ยังมีสรีลพัทอุปาทาน คือ ความยึดถือในศีลและวัตรอยู่เป็นอย่างละเอียด. เหมือนอย่างท่านพระอนนทฺ์ท่านเป็นพระโสดาบัน ท่านละสรีลพัทพราสาทได้. แต่ว่ายังมีตัณหาที่จะตรัสรู้ ก็ชื้อว่ายังมีสรีลพัทอุปาทาน อยู่ จนท่านวาง. และเมื่อท่านวาง จิตของท่านก็วิมุตติหลุดพ้นจากอาสวะทั้งสิ้นทันทีดังนี้.

ยึดและปล่อยศีลและวัตรเป็นขั้น ๆ

สรีลพัทอุปาทานนี้จึงมีใจความที่คลุมอุปาทานคือความยึดถือทั้งหมด. แม้ว่าเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี ซึ่งท่านละมาได้โดยลำดับ แต่ว่าก็ยังละอุปาทานที่เป็นอย่างละเอียดไม่ได้. จนกว่าจะเป็นพระอรหันต์จึงจะได้หมด. เพราะฉะนั้น สรีลพัทอุปาทานนี้จึงมีความที่คลุมไปได้ทั้งหมด คลุมสรีลพัทพราสาทด้วย. แต่ว่าสรีลพัทพราสาทนั้นเป็นอย่างหยาบดั่งที่ได้กล่าวมาแล้ว. ส่วนสรีลพัทอุปาทานนี้คลุมได้หมด. อันสรีลพัทอุปาทานดังกล่าวมานี้ ก็มีใช้ว่าจะเป็สิ่งทีทุกคนจะพากันละพากันทิ้งได้ หรือเป็นสิ่งที่เป็ของไม่ดี. จำเป็นทีจะต้องแบ่งตามภูมิตามขั้น.

กล่าวคือถ้าเป็นศีลและวัตรในภายนอกพุทธศาสนา อันเป็นศีลและวัตรทีผิดต่าง ๆ นั้นก็เป็อันว่าผู้นับถือพุทธศาสนาก็ต้องละต้องเว้นไปโดยลำดับ. และมาถึงศีลและวัตรในพุทธศาสนาเองก็จะต้องละต้องเว้นเหมือนกัน. แต่ว่าก่อนทีจะละจะเว้นก็ต้องสมาทาน คือต้องรับถือปฏิบัติก่อน. และจะต้องอาศัยตัณหาเพื่อละตัณหาดังกล่าวมานั้น คือยังจะต้องมีสรีลพัทพราสาท สรีลพัทอุปาทานอยู่ในการปฏิบัติมาโดยลำดับ. แต่ว่าก็ยึดและปล่อยไปเป็นขั้น ๆ. เหมือนอย่างคนเดินขึ้นบันไดซึ่งมีหลายขั้น ก็ต้องขึ้นไปทีละขั้น. และขั้นทีกำลังขึ้นอยู่นั้นก็ต้องเหยียบอยู่บนบันไดทั้ง ๒ เท้าในขั้นนั้น. ดังนี้เรียกว่ายังมีสรีลพัทพราสาท สรีลพัทอุปาทานอยู่ในขั้นนั้น. แต่ว่าทีจะก้าวขึ้นขั้นต่อไปนั้น ก็จะต้องละขั้นทีกำลังยืนอยู่นั้นก้าวขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง คือว่าปล่อยขั้นทีกำลังยืนอยู่ทีแรกนั้น. ถ้าหากว่าไม่ปล่อยขั้นทีกำลังยืนอยู่ทีแรกนั้น ยังคงยืนอยู่ในขั้นเดิมนั้นแหละ ก็แปลว่าก้าวขึ้นไปไม่ได้. เพราะฉะนั้น ก็ต้องปล่อยขั้นที ๑ ก้าวขึ้นไปสู่ขั้นที ๒ ก็จะต้องยึดขั้นที ๒ ทรงตัวอยู่ในขั้นที ๒ แล้วจึงต้องละขั้นที ๒ ก้าวขึ้นไปสู่ขั้นที ๓. ก็แปลว่าต้องรับปฏิบัติคือต้องยึด แล้วก็ปล่อย เดินขึ้นไปเป็นขั้น ๆ ดังนี้ จึงจะขึ้นสูงขึ้นไปได้โดยลำดับ จนถึงขั้นสุดท้ายแล้วก็เป็อันว่าปล่อยได้หมด ดังนี้.

เพราะฉะนั้น ในทางพุทธศาสนาทีแสดงธรรมะอันละเอียดนี้ จึงไม่ใช่หมายความว่า

ข้อที่แสดงนั้นเป็นสิ่งที่มิโทษต้องละเสียหมดตั้งแต่เบื้องต้น. ถ้าละเสียหมดตั้งแต่เบื้องต้นแล้ว ก็เป็นอันว่าปฏิบัติอะไรไม่ได้. เหมือนอย่างว่ามีบันได ก็เป็นอันว่าขึ้นบันไดกันไม่ได้ เพราะขึ้นบันไดแล้วก็ต้องเหยียบขึ้นไปทีละขั้น. ถ้าสอนว่าอย่าให้เหยียบ เหยียบแล้วไปยึดดังนี้ ก็เป็นอันว่าไม่ต้องขึ้นบันไดกัน และเป็นอันว่าก้าวขึ้นไปไม่ได้. เพราะฉะนั้นก็ต้องยึด จะต้องปล่อยไปโดยลำดับดังนี้เป็นขั้น ๆ ไป. นี้กล่าวในข้อที่เป็นข้อพึงปฏิบัติคือเป็นทางปฏิบัติอันถูกชอบ. แต่ว่าถ้าเป็นทางปฏิบัติอันไม่ถูกไม่ชอบแล้ว ก็ต้องปล่อยเสียทีเดียว ไม่ต้องไปทดลองก่อน. เช่นว่าเว้นจากการฆ่า มีเมตตากรุณา ก็ไม่ต้องไปทดลองฆ่าเสียก่อนแล้วจึงเว้น ละเสียทีเดียว. แต่ในข้อที่พึงปฏิบัตินั้น ก็ให้ปฏิบัติไป แล้วก็ก้าวไปเป็นขั้น ๆ ดังกล่าวมานี้. ดังนี้เป็นอธิบายในสี่ลัทธิพศุบาทาน ความยึดถือศีลและวัตร.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๑ ธันวาคม ๒๕๒๗

ครั้งที่ ๑๒

ความรู้จักอุปาทาน (ต่อ)

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการบริหารจัดการ. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่าน ตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึง พระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

จะแสดงสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ตามพระเถรอธิบายของท่านพระสารีบุตร ซึ่งได้ แสดงอธิบายมาโดยลำดับ มาถึงข้อว่า สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ คือรู้จักอุปาทาน รู้จัก เหตุเกิดอุปาทาน รู้จักความดับอุปาทาน รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอุปาทาน. และได้มี เถรอธิบายในข้อรู้จักอุปาทาน ว่า **อุปาทานมี ๔** คือ

กามอุปาทาน ยึดถือหรือถือมั่นกาม

ทิฏฐอุปาทาน ยึดถือหรือถือมั่นทิฐิ

สีลัพพตอุปาทาน ยึดถือหรือถือมั่นศีลและวัตร และข้อ ๔

อัตตวาทุอุปาทาน ถือมั่นหรือยึดถือวาทะว่าตน.

ในที่นี้ได้แสดงอธิบายมาแล้ว ๓ ข้อข้างต้น. จะอธิบายข้อที่ ๔ อัตตวาทุอุปาทาน ยึดถือหรือถือมั่นวาทะว่าตน.

อัตตาในพุทธศาสนา

อันคำว่า **อัตตา** ที่แปลกันว่า ตน ทางพุทธศาสนาได้มีแสดงไว้เป็น ๒ ระดับ คือ

ระดับแรก พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้รักษาตน คุ้มครองตน ฝึกตน และตรัสสอนว่า ตนเป็นนาถะคือที่พึ่งของตน ดังนี้.

อีกระดับหนึ่ง ตรัสสอนว่า มิใช่ตน ดังเช่นที่ตรัสสอนว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวมเรียกว่าขันธ ๕ เป็นอนัตตามิใช่อัตตา ตัวตน หรือได้ตรัสสอนยกเอา อายตนะภายในภายนอก ภายในก็คือตาหูจมูกลิ้นกาย และมโนคือใจ ภายนอกก็คือรูป เสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะ สิ่งที่กายถูกต้อง และธรรมคือเรื่องราวเป็นอนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน

และได้ตรัสสอนไว้ว่า สังขารทั้งปวงเป็นอนิจจะคือไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกขะคือเป็นทุกข์ หนอยุ่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตาคือมิใช่อัตตาดัตถน และในข้อว่าธรรมทั้งปวงนี้ แสดงอธิบายว่า ทั้งสังขตธรรม ธรรมะที่ปัจจัยปรุงแต่งอันเรียกว่าสังขาร ทั้งอสังขตธรรมธรรมะที่ปัจจัยไม่ได้ปรุงแต่งอันเรียกว่าวิสังขาร ทั้งหมดเป็นอนัตตา มิใช่อัตตาดัตถน.

รู้สมมติสัจจะและปรมัตถสัจจะ

สำหรับระดับที่ตรัสสอนให้ฝึกตน คัมภีร์ของตน ให้มีตนเป็นที่พึ่งของตนเรียกว่าตรัสสอนโดย **สมมติสัจจะ** ความจริงโดยสมมติ คือโดยที่มีมติร่วมกันเรียกขึ้นบัญญัติขึ้นแต่งตั้งขึ้น และก็รับรองเรียกกัน. สำหรับการบัญญัติขึ้นแต่งตั้งขึ้นก็เรียกว่า **บัญญัติ** และข้อที่มีมติคือความรับรู้ร่วมกันเรียกว่า **สมมติ**. บางทีก็เรียกควบคู่กันว่า **สมมติบัญญัติ**. สมมติก็คือมีมติรับรู้ร่วมกัน บัญญัติก็คือแต่งตั้งขึ้น. เหมือนดังเช่นสิ่งที่เกิดขึ้นบนแผ่นดินเจริญเติบโตขึ้นมีต้นมีกิ่งมีใบมีดอกมีผล คนก็บัญญัติคือแต่งตั้งเรียกกันว่าต้นไม้. เพราะฉะนั้นสิ่งนี้ก็ ต้นไม้ขึ้นมา. และคำว่าต้นไม้เองก็เป็นสมมติ ก็คือมีมติรับรู้ร่วมกัน เรียกร่วมกันว่าต้นไม้ เพราะฉะนั้น คำว่าต้นไม้จึงเป็นสมมติบัญญัติ แต่งตั้งขึ้นว่าให้สิ่งนี้เป็นต้นไม้ และสิ่งนี้ก็ ต้นไม้ขึ้นมา รับรองร่วมกัน เรียกร่วมกัน. สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ที่บังเกิดมีขึ้นโดยธรรมชาติธรรมดา สิ่งเหล่านั้นเองก็เป็นธรรมชาติธรรมดา. อย่างต้นไม้ที่บังเกิดขึ้นก็บังเกิดขึ้นโดยธรรมชาติโดยธรรมดา. แต่บุคคลนี้เองมาแต่งตั้งขึ้นให้สิ่งนั้นเป็นนั่นให้สิ่งนี้เป็นนี้ และก็รับรองร่วมกัน เรียกร่วมกัน และแม้มนุษย์และเดรัจฉานทั้งหลาย ที่เรียกกันว่ามนุษย์คน หรือเดรัจฉาน. และแม้มนุษย์เองก็เรียกแยกออกไปเป็นหญิงเป็นชาย และแต่ละคนก็มีชื่อนั้นมีชื่อนี้. สัตว์เดรัจฉานต่าง ๆ ก็เป็นช้างเป็นม้า เป็นต้น ก็แต่งตั้งกันขึ้นมาเรียกกัน แล้วก็รับรองเรียกร่วมกันให้เหมือนกันจึงเป็นสมมติบัญญัติ. ก็ต้องมีสมมติบัญญัติดังนี้ จึงจะเรียกพูดกันได้ เข้าใจกันได้และก็เรียกร่วมกันเหมือนกัน ด้วยถ้อยคำที่เป็นภาษาเดียวกัน สิ่งที่เราเรียกว่าต้นไม้ ภูเขา เมื่อพูดว่าต้นไม้ภูเขาก็ตอบใจกัน เพราะก็รับรองกันว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นต้นไม้เป็นภูเขา ถ้าใครจะไปเรียกให้ผิดแยกออกไปเป็นอย่างอื่น เรียกภูเขาว่าต้นไม้เรียกต้นไม้ว่าภูเขา ดังนี้แล้ว ก็เรียกว่าผิดสมมติบัญญัติ แล้วก็ฟังไม่เข้าใจกัน ไขว่เขวกัน. แล้วก็ทำให้คนที่เรียกไขว่เขวไปนั้นเป็นที่เข้าใจว่าเป็นคนที่จะต้องมีสติวิปัสสนาเป็นต้น.

เพราะฉะนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมะสั่งสอนก็ต้องใช้ภาษาที่พูดเรียก

สิ่งนั้นเรียกสิ่งนี้ ก็เป็นไปตามสมมติบัญญัติโลก. และเมื่อโลกมีสมมติบัญญัติว่าอย่างนี้ เรียกอย่างนี้ ทรงแสดงธรรมะก็เรียกอย่างนั้นเรียกอย่างนี้. และก็นับว่าเป็นสัจจะคือความจริงอย่างหนึ่ง อันเรียกว่า **สมมติสัจจะ** ความจริงโดยสมมติ หรือจะเรียกว่า **บัญญัติสัจจะ** ความจริงโดยบัญญัติก็ได้. และก็ตรัสสั่งสอนให้ทุก ๆ คนปฏิบัติชอบตามควรแก่สมมติบัญญัติโลก. ทรงแสดงธรรมะสั่งสอนข้อที่พึงปฏิบัติให้เหมาะให้ควรแก่สมมติบัญญัติที่เป็นสมมติสัจจะต่าง ๆ นี้. วินัยที่ทรงบัญญัติไว้และธรรมะในชั้นศีลต่าง ๆ ก็เป็นไปตามควรแก่สมมติบัญญัติ. แต่แม้เช่นนั้นก็ตรัสสอนให้รู้จักสัจจะอีกระดับหนึ่ง คือ **ปรมัตถสัจจะ** อันได้แก่ความจริงที่มีเนื้อความอันสุขุมละเอียดเป็นอย่างยิ่ง. คือเป็นสัจจะคือความจริงที่เป็นอย่างยิ่งคือจริงแท้ มิใช่เป็นไปตามสมมติบัญญัติ. ก็ดังที่ตรัสสอนให้พิจารณาว่า

สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนิจจะไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป และทั้งสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่ง ทั้งวิสังขารคือสิ่งที่ไม่ผสมปรุงแต่งอันได้แก่นิพพาน และแม้ธรรมะอันเป็นส่วนที่ไม่ผสมปรุงแต่งอื่น ๆ คือทั้งสังขารทั้งวิสังขารเป็นอนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน. ให้กำหนดรู้ดังนี้.

ความยึดถือวาทะว่าตนมาจากสมมติบัญญัติ

เพราะฉะนั้น วาทะคือถ้อยคำที่พูดกันเป็นภาษาดังที่กล่าวมาข้างต้น ก็ล้วนเป็นสมมติเป็นบัญญัติสำหรับจะเรียกกัน. ถ้าหากว่าไปยึดมั่นโดยส่วนตัว โดยที่ไม่ทำความรู้จักว่านั่นเป็นสมมติเป็นบัญญัติ ก็กลายเป็นอุปาทานคือความยึดมั่นหรือความยึดถือ. และบรรดาสิ่งที่เป็นสมมติบัญญัติ เป็นวาทะที่เรียกร้องกัน ที่เป็นข้อสำคัญในส่วนที่เป็นธรรมปฏิบัติที่ตรัสยกขึ้นมาแสดงก็คืออัตตา ตน ก็คือตัวเราของเรา. ซึ่งเมื่อมีตัวเราของเรา ก็มีตัวเขาของเขา. แม้คำว่าอัตตา ตน หรือตัวเราของเรา ตัวเขาของเขา เป็นต้นเหล่านี้ ที่เรียกกันกล่าวกันนี้แหละคือ **อัตตวาทะ** วาทะว่าตน อันหมายรวมถึงว่า วาทะว่าตัวเราของเรา และเมื่อตัวเราของเรา มี ก็ต้องมีตัวเขาของเขา. เพราะฉะนั้น คำว่า **อัตตวาทะ** วาทะว่าตน หรืออัตตา จึงหมายถึงสมมติบัญญัติดังที่กล่าวมานั้น. เป็นถ้อยคำที่เรียกกัน. และเมื่อเรียกกันก็เข้าใจกันรู้จักกัน. และเมื่อเรียกกันรู้จักกันเข้าใจกัน เมื่อไม่พิจารณาด้วยปัญญาให้รู้จักก็ย่อมจะมีความถือมั่นหรือความยึดถือ. ความถือมั่นหรือความยึดถือนี้จึงเรียกว่า **อัตตวาทุपाทาน** ความถือมั่นหรือความยึดถือวาทะว่าตน ก็คือยึดถือหรือถือมั่นสมมติบัญญัติว่าตน. เป็นเหตุให้ถือเราถือเขาถือพวกถือพ้องเป็นต้นสืบต่อไป.

และความยึดถือวาทะว่าตน ตัวเราของเราดังกล่าวมานี้ ซึ่งสืบมาจากสมมติบัญญัติดังกล่าว เมื่อไม่พิจารณาด้วยปัญญา ก็ทำให้มีความถือมั่นหรือยึดถือในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งสมมติบัญญัตินั้น ๆ ว่าเป็นจริงมีจริง. ดังเช่นเมื่อมีความยึดถือหรือถือมั่นในวาทะว่าตนในสมมติบัญญัติว่าตน ก็ทำให้หลงยึดถือในสิ่งอันเป็นที่ตั้งของสมมติบัญญัตินั้น ว่าเป็นตนจริง ๆ.

ก็เช่นเดียวกันสมมติบัญญัติว่าต้นไม้ ก็เรียกว่าเป็น รุกขวาทะ วาทะว่าต้นไม้ซึ่งเป็นสมมติบัญญัติ. เมื่อไม่พิจารณาก็ทำให้ถือมั่นหรือยึดถือในที่ตั้งของสมมติบัญญัติว่าต้นไม้ นั้นว่าเป็นต้นไม้ขึ้นจริง ๆ อันที่ตั้งแห่งสมมติบัญญัติว่าต้นไม้นั้นก็ได้แก่สิ่งที่เกิดขึ้นจากแผ่นดิน มีรากมีต้นมีกิ่งมีใบมีดอกมีผล. สิ่งที่บังเกิดขึ้นจากแผ่นดินที่มีรูปร่างลักษณะดังนี้แหละ เป็นที่ตั้งแห่งสมมติบัญญัติว่าต้นไม้ แห่งวาทะที่กล่าวกันว่าต้นไม้. และเมื่อเรียกเพลิน ๆ ไปก็ไปหลงยึดถือเอาที่ตั้งแห่งสมมติบัญญัติว่าต้นไม้ นั้น ว่าเป็นตัวต้นไม้ขึ้นจริง ๆ.

จะยกตัวอย่างอีกอย่างหนึ่ง สมมติบัญญัติหรือวาทะว่าบ้านเรือน ก็เป็น ฆรวาทะ ฆร ก็แปลว่า เรือน วาทะ ก็ ถ้อยคำ ถ้อยคำที่เรียกว่าเรือน ก็เอาทพสัมภาระต่าง ๆ เช่น ไม้ เป็นต้น มาประกอบเข้า มีเสา มีพื้น มีฝา มีหลังคา และมีสิ่งประกอบต่าง ๆ เป็นเรือน ก็สมมติบัญญัติขึ้นว่าสิ่งนี้เป็นเรือน. และเมื่อเรียกกันเพลิน ๆ ไป ก็ไปหลงยึดถือเอาที่ตั้งของสมมติบัญญัติว่าเรือนนั้น ก็เป็นตัวบ้านตัวเรือนขึ้นจริง ๆ.

ฉันทไคก็ดี อัตภาพอันนี้อันประกอบด้วยกายและใจ ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสเรียกว่านามรูป และเมื่อแยกออกไปอีก ก็ตรัสแยกออกไปเป็นชั้น ๕ คือ แยกออกไปเป็น ๕ กอง อันเรียกว่าชั้น ๕ ย่อลงมาก็เป็นนามรูป รวมกันเข้าก็เป็นที่ตั้งของสมมติบัญญัติว่า อัตตา หรือ อัตภาพ. และก็มีสมมติบัญญัติเรียกกันต่าง ๆ ออกไป ว่าเป็นสัตว์ บุคคล เป็นชาย เป็นหญิง และก็ยังสมมติบัญญัติละเอียดออกไปอีก เป็นชื่อต่าง ๆ สำหรับที่จะได้กำหนดหมายเรียกร้องกัน.

ความยึดถือที่ตั้งแห่งสมมติบัญญัติ

นามรูปหรือชั้น ๕ ก็เป็นที่ตั้งของสมมติบัญญัติว่าอัตภาพหรืออัตตา. และเมื่อเรียกกันเพลิน ๆ ไป ก็หลงยึดถือว่าเป็นอัตตาขึ้นจริง ๆ เป็นตัวเราเป็นของเราขึ้นจริง ๆ. ก็เป็นตัวเราขึ้นก่อน และเมื่อมีตัวเราก็ก็น่าจะมีของเรา และเมื่อมีตัวเราของเราก็ก็น่าจะมีตัวเขาของเขา. ก็ต้องแยกออกไปตั้งนี้. เพราะฉะนั้น ความยึดถืออันเรียกว่าอุปาทาน หรือความ

ถือนั่นอันเรียกว่าอุปาทานนี้ จึงยึดถือในที่ตั้งของสมมติบัญญัตินี้แหละ และโดยเฉพาะก็ ที่ตั้งแห่งสมมติบัญญัติว่าอัตตา หรืออัตภาพ กายใจ นามรูป หรือขันธ ๕ อันนี้ว่าเป็น ตัวเราของเราขึ้นจริง ๆ.

อุปาทานข้อนี้สำคัญมาก ย่อมเป็นมูลของความยึดถืออื่นต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก และ ในทางพระพุทธศาสนาก็ได้มีคำเรียกความยึดถือดังกล่าวนี้ในข้อนี้ไว้หลายชื่อ เช่น

เรียกว่า **อัตตานุทิฏฐิ** ความตามเห็นว่าอัตตาดัตตน ความตามเห็นว่าตัวเราของเรา

เรียกว่า **สักกายทิฏฐิ** ความเห็นว่ากายของตน

เรียกว่า **อัสมิมานทิฏฐิ** มานะคือความสำคัญหมาย ทิฏฐิคือความเห็นว่าอัสมิเรามี เราเป็น

หรือเรียกว่า **อัสมิมานะ** ความสำคัญหมายว่าเรามีเราเป็น หรือเรียกว่ามานะเฉย ๆ

ซึ่งมานะที่เป็นต้นเดิม ก็คืออัสมิมานะ ความสำคัญหมายว่าเรามีเราเป็น. เมื่อมี อัสมิมานะขึ้นมาเป็นต้นเดิมนั้น ก็มีมานะอื่น ๆ ตามมาอีกเป็นอันมาก.

ทรงสอนให้พิจารณาที่ตั้งของสมมติบัญญัติว่าเป็นสังขาร

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้พยายามที่จะได้ทรงชี้แจง ให้มากำหนดพิจารณา ถึงที่ตั้งของสมมติบัญญัติต่าง ๆ หรือว่าของวาทะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากสมมติบัญญัติ. ให้ มาพิจารณาบรรดาที่ตั้งเหล่านั้น ว่าเป็นสังขารคือเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งนั้น เมื่อผสม ปรุงแต่งขึ้นแล้ว จึงมีสมมติบัญญัติขึ้นมา เหมือนดังที่ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ แปล ความว่า

เหมือนอย่างเพราะอังกสัมภาระ คือส่วนประกอบต่าง ๆ ที่มาประกอบเข้าเสียง เรียกกันว่ารถจึงได้มีขึ้น. เมื่อขันธทั้งหลายมาประกอบกันเข้าสมมติว่าสัตว์ บุคคลตัวตนเรา เขาจึงได้มีขึ้น.

เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมะที่จะให้รู้ถึงปรมาตถสัจจะคือความจริงโดยปรมาตถ์ คือ ความจริงที่เป็นความจริงอย่างยิ่ง จึงต้องมาหัดปฏิบัติพิจารณาดูบรรดาที่ตั้งของสมมติ บัญญัติทั้งหลาย ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสสอนไว้นี้ ที่ทรงยกเอารถขึ้นมา. เมื่อเอาส่วน ประกอบต่าง ๆ เช่นว่าล้อและทุก ๆ ส่วนมาประกอบกันเข้า เสียงเรียกกันว่ารถจึงได้มีขึ้น แต่อันที่จริงรถจริง ๆ นั้นไม่มี. คำว่ารถนั้นเป็นสมมติบัญญัติเรียกขึ้นเท่านั้น ในเมื่อถอด แยกส่วนประกอบต่าง ๆ นั้นออกไป แยกเอาล้อออกไปแยกเอาตัวรถต่าง ๆ ออกไป เสียง

เรียกว่ารถก็หายไป. รถจริง ๆ จึงไม่มี. รถเป็นสมมติบัญญัติเท่านั้น. แม่ต้นไม้บ้านเรือนดัง ที่กล่าวมาข้างต้นก็เช่นเดียวกัน. ในเมื่อเอาทศสัมภาระต่าง ๆ มาปรุกันเข้าก็เป็นเรือน. แต่เมื่อรื้อเรือนนั้นออก รื้อหลังคา รื้อเสา รื้อฝา รื้อพื้น ถอนเสาออก เสียงเรียกว่าเรือนก็หายไป. เรือนจริง ๆ จึงไม่มี. เมื่อทุกอย่างมาประกอบกันเข้า สมมติบัญญัติเสียงเรียกว่า เรือนจึงได้มีขึ้น. ต้นไม้ก็เหมือนกัน เมื่อตัดโค่นตัดกิ่งก้านลำต้นถอนรากออกไปหมดแล้ว เสียงว่าต้นไม้นั้นก็หายไป ต้นไม้จริง ๆ จึงไม่มี.

แม้อัตตวาตะหรือสมมติบัญญัติถ้อยคำที่เรียกว่าอัตตาดัตตวน คืออัตตภาพนี้ก็เช่นเดียวกัน. เมื่อขันธ์ทั้งหลายมาประกอบกันเข้า เสียงเรียกว่าอัตตาดัตตวนก็มีขึ้น. เมื่อขันธ์แตกสลาย เสียงเรียกว่าอัตตาดัตตวนก็หายไป ดัตตวนจริง ๆ จึงไม่มี. เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนมาให้พิจารณาที่ตั้งของสมมติบัญญัติทั้งหลายดังที่กล่าวมานี้ ว่า เมื่อมาประกอบกันเข้าเป็นสังขาร ก็เป็นที่ตั้งของสมมติบัญญัติเรียกกันต่าง ๆ. และเมื่อสังขารคือส่วนที่มาประกอบกันนั้นแตกสลายแยกย้ายกันออกไป สมมติบัญญัติต่าง ๆ นั้น ก็หายไป.

ฉะนั้น วาตะที่สมมติบัญญัติที่เรียกกันต่าง ๆ ซึ่งสังขารทุก ๆ อย่างไม่จำเพาะแต่ อัตตาเท่านั้น ต้นไม้ภูเขาอะไรเป็นต้นดังกล่าวนั้นก็เหมือนกัน จึงไม่มีความจริงแท้อยู่ในตัว เป็นสมมติบัญญัติเท่านั้น. ตรัสสอนให้พิจารณาที่ตั้งของสมมติบัญญัติเหล่านั้นว่าเป็นตัวสังขารเป็นสิ่งผสมปรุงแต่ง. และได้ทรงชี้มาดูให้รู้จักที่ตั้งแห่งสมมติบัญญัติว่าอัตตาดัตตวน คืออัตตภาพอันนี้ โดยที่ตรัสสอนชี้แยกออกให้รู้จักว่าไม่มีตัวอัตตภาพหรืออัตตาที่แท้จริง อยู่ในสังขาร คือสิ่งผสมปรุงแต่งก่อนนี้ของนี้. โดยได้ตรัสชี้แยกออกไปว่าอันที่จริงนั้นประกอบขึ้นด้วยขันธ์คือกองทั้ง ๕ นั้นเป็นรูปนั้นเป็นเวทนา นั้นเป็นสัญญา นั้นเป็นสังขาร นั้นเป็น วิญญาณ เหมือนดังตรัสชี้ให้ดูเรือนว่า นั้นหลังคา นั้นฝา นั้นพื้น นั้นเสา และชี้ให้ดูรถ ว่า นั้นล้อ นั้นตัวรถ นั้นเครื่องประกอบต่าง ๆ ของรถ ให้ดูต้นไม้ว่า นั้นเป็นกิ่ง เป็นก้าน เป็นลำต้น เป็นราก เป็นเปลือก เป็นกระพี้ เป็นแก่น เป็นต้น ซึ่งมาประกอบกันเข้าเป็นสังขาร คือเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งอย่างหนึ่ง ๆ.

ตรัสสอนให้พิจารณาแยกสังขาร

และในอัตตภาพอันนี้ก็ประกอบขึ้นด้วยขันธ์ ๕ ก็ตรัสชี้ให้รู้จักว่าสิ่งที่มาประกอบนั้น ะไรบ้าง. ส่วนที่แน่นแข็งซึ่งประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้ง ๔ มีอาการ ๓๑ หรือ ๓๒ นี้เป็นกองรูป

ดังกงรูปของทุก ๆ คนที่นั่งกันอยู่นี้ ก็คือว่ากงรูปของหนึ่งมากองกันอยู่ประกอบด้วยธาตุ ทั้ง ๔ ประกอบด้วยอาการ ๓๑, ๓๒ เรียกแยกออกไปเป็นศีระจะเป็นแขนเป็นขาเป็นลำตัว เป็นต้น ก็มากองกันอยู่ นี่เป็นกงรูป. ความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ ไม่สุขก็เป็นกงเวทนา. ความจำได้หมายรู้ รู้รูปรู้เสียงรู้กลิ่นรู้รสรู้โผฏฐัพพะรู้เรื่องราวต่าง ๆ ก็เป็นกงสัญญา. ความปรองคองหรือความคิดปรองต่าง ๆ ก็เป็นกงสังขาร ซึ่งเป็นความ ปรองแต่ภายในจิต. และกงความรู้สึกเมื่อตากับรูปประจวบกัน ก็เป็นความรู้รูปคือเห็นรูป หูกับเสียงประจวบกันก็เป็นความรู้หรือได้ยินเสียง. เมื่อจมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายและสิ่งที่ กายถูกต้องมาประจวบกัน ก็เกิดความรู้หรือทราบในกลิ่นในรสในโผฏฐัพพะ. เมื่อมโน หรือใจกับธรรมะเรื่องราวมาประจวบกัน ก็เกิดความรู้ในเรื่องที่ใจคิดรู้เหล่านั้น นั่นก็เป็น กงวิญญาณ.

เพราะฉะนั้น ก็ขั้น ๕ เหล่านี้เองมาประกอบกันเข้า ซึ่งเมื่อย่อเข้าแล้ว รูปก็เป็นรูป เวทนาสัญญาสังขารวิญญาณก็เป็นนาม ก็เป็นนามรูป. นี่เป็นสังขารคือเป็นสิ่งผสมปรองแต่ เป็นที่ตั้งแห่งสมมติบัญญัติว่าอตตาดัวเราหรืออตตภาพ. และเมื่อขั้น ๕ เหล่านี้ยังประกอบ กันอยู่ ไม่แตกสลายแยกกันออก สมมติบัญญัติว่าตัวเรา อตตภาพ อตตาก็ยังอยู่. ในเมื่อกง ทั้ง ๕ เหล่านี้แตกสลายในเมื่อมรณะมาถึงนามก็ดับ รูปก็แตกสลายไปโดยลำดับ. สมมติ บัญญัติว่าอตตาดัวเราหรืออตตภาพก็หายไป.

กำหนดรู้ตามความเป็นจริงโดยไตรลักษณ์

ได้ตรัสสอนให้รู้จักพิจารณาแยกดังนี้ ให้รู้จักตามความเป็นจริง นี้แหละคือ วิปัสสนารู้แจ้งเห็นจริง ซึ่งจะต้องมีสมาธิ คือจะต้องมีจิตตั้งมั่นกำหนดอยู่ในที่ตั้งแห่งสมมติ บัญญัติว่าอตตาดัวเราหรืออตตภาพอันนี้.

ให้รู้จักว่านี่รูป นี่เวทนา นี่สัญญา นี่สังขาร นี่วิญญาณ มีชาติความเกิดเป็นเบื้องต้น มีราความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงพร้อมทั้งพยาธิในท่ามกลาง. มีมรณะเป็นที่สุด เพราะ ฉะนั้นจึงเป็น อนิจจะ ไม่เที่ยงต้องเกิดต้องดับ. เป็น ทุกขะ เป็นทุกข์คือทนอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้. เพราะปรารถนานั้นก็ ปรารถนาที่จะไม่ให้แก่ไม่ให้เจ็บไม่ให้ตาย ก็ปรารถนาไม่ได้ ต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย จึงเป็น อนัตตา ไม่ใช่อตตาดัวตน.

ตรัสสอนให้รู้จักพิจารณาในที่ตั้งของสมมติบัญญัติดังนี้. และโดยเฉพาะข้อสำคัญก็

คือสมมติบัญญัติว่าอิตตาตัวเราของเรา ตัวเราก่อน แล้วก็มีของเรา แล้วก็มีตัวเขาของเขา และเมื่อพิจารณาให้รู้จักที่ตั้งของสมมติบัญญัติโดยเฉพาะที่ตัวเรานี้ตามความเป็นจริงโดยไตรลักษณ์ดังนี้แล้ว ก็จะทำให้หายหลง หายยึดถือ. แต่เมื่อยังไม่เห็นแจ้งจริง ก็ย่อมจะต้องมีความยึดถืออยู่ เป็นอิตตวาทุปาทาน.

อนึ่ง เมื่อมีอุปาทานนี้ ยังเป็นเหตุให้ถือเราถือเขาด้วยอำนาจมานะ จนเป็นเหตุถือพวก เป็นเหตุให้เกิดความแก่งแย่งวิวาทและอกุศลธรรมต่าง ๆ อีกมากมาย.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป

๒๒ ธันวาคม ๒๕๒๗

ครั้งที่ ๑๓

ความรู้จักอุปาทาน (ต่อ)

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจแนบแน่นอมมมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงอัตตวาทูปาทาน และได้กล่าวถึงศัพท์ธรรมะที่หมายถึงอุปาทานบางคำ เช่น สักกายทิฏฐิ ความเห็นยึดถือกายของตน. แต่ว่าตามศัพท์ว่าสักกายทิฏฐิไม่มีคำว่ายึดถืออยู่ มีแต่คำว่าความเห็นว่ากายของตน. แต่เมื่อแปลโดยความก็มักจะเติมคำว่ายึดถือเข้าด้วย กับคำว่าอัตตานุทิฏฐิ ความตามเห็นว่าอัตตาดัตตตน กับอีกคำหนึ่งว่ามานะ ความสำคัญหมายอย่างละเอียดก็คือ อัสมีมานะความสำคัญหมายว่าเรามีเราเป็น. บางแห่งก็เรียกด้วยถ้อยคำที่ยาวว่า อัสมีมานทิฏฐิ มานะ และทิฏฐิวาเรามีเราเป็น.

สักกายทิฏฐิ ๒๐

จะได้แสดงคำว่า สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่ากายของตน. คำนี้แสดงเป็นสังโยชน์ข้อที่ ๑ ในสังโยชน์ ๑๐. และได้มีคำอธิบายที่เป็นพระพุทธานุญาตในทีที่ทั้งปวงว่า

สักกายทิฏฐิ ๒๐ ก็คือทิฏฐิความเห็นว่ากายของตนในชั้น ๕.

ชั้น ๕ นั้นก็ได้แก่ รูปชั้น กอรูป เวทนาชั้น กอเวทนา สัญญาชั้น กอสัญญา สังขารชั้น กอสังขาร วิญญาณชั้น กอวิญญาณ. เป็น ๒๐ อย่างไร. ก็คือ

เห็นว่าชั้น ๕ เป็นตน คือเห็นว่ารूपเป็นตน เวทนาเป็นตน สัญญาเป็นตน สังขารเป็นตน วิญญาณเป็นตน ก็ได้ ๕ ข้อ.

เห็นว่าตนมีชั้น ๕ คือเห็นว่าตนมีรูป ตนมีเวทนา ตนมีสัญญา ตนมีสังขาร ตนมีวิญญาณ ก็ได้อีก ๕.

เห็นชั้น ๕ ในตน คือเห็นรูปในตน เห็นเวทนาในตน เห็นสัญญาในตน เห็นสังขารในตน เห็นวิญญาณในตน ก็เป็นอีก ๕.

เห็นตนในชั้น ๕ คือเห็นตนในรูป เห็นตนในเวทนา เห็นตนในสัญญา เห็นตนในสังขาร เห็นตนในวิญญูณ ก็เป็นอีก ๕.

ห้าสี่หนก็เป็น ๒๐ จึงเรียกว่าสักกายทิฏฐิ ๒๐ ความเห็นว่ากายของตน ๒๐.

สักกายทิฏฐิเป็นอุปาทานชั้นต่ำ

สักกายทิฏฐินี้ที่แสดงเป็นสังโยชน์ก็แสดงว่า พระโสดาบันละสังโยชน์ ๓ ข้างต้นได้ ก็คือละ

สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่ากายของตน

วิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงสงสัยในพระรัตนตรัยเป็นต้น

สีลัพพตปรามาส ความลุ่มคล้ำยึดถือศีลและวัตร.

พระโสดาบันนั้นเป็นอริยบุคคลชั้นที่ ๑ ซึ่งแสดงว่าเป็นผู้ที่ไม่ตกต่ำ ไม่ไปเกิดในอบาย คือไม่ไปเกิดเป็นสัตว์นรกเป็นสัตว์เดรัจฉานเป็นเปรตเป็นอสุรกายต่าง ๆ และจะท่องเที่ยวเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในมนุษย์ในเทพซึ่งเป็นสุคติ ๗ ชาติเป็นอย่างยิ่ง ก็จะบรรลุถึงมรรคผลชั้นสูงสุด เป็นพระอรหันต์ซึ่งนิมิตสันชาตีสันภพ. คือจะท่องเที่ยวเวียนเกิดเวียนตายอยู่ต่อไปอีก ก็ท่องเที่ยวเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในสุคติภพทั้งหลาย และจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ซึ่งนิมิตสพภายใน ๗ ชาติเป็นอย่างมากไม่เกิน ๗ ชาติไป. และโสดาบันบุคคลนี้ในครั้งพุทธกาลที่แสดงไว้ ก็มีคุณุหัตถ์บรรลุเป็นอันมาก. และก็ยังเป็นผู้ครองเรือน มีภรรยา มีสามีเหมือนอย่างชาวบ้านทั้งหลาย เพราะยังมีกามราคะมีปฏิฆะยังละไม่ได้.

เพราะฉะนั้น สักกายทิฏฐิที่ละได้นั้นจึงไม่หมายถึงว่าละอุปาทานได้ทั้งหมดและสักกายทิฏฐินั้น หากหมายถึงอุปาทาน ก็หมายถึงอุปาทานที่เป็นชั้นแรกหรือเป็นชั้นต่ำ ซึ่งเมื่อละได้ ก็ทำให้ไม่ละเมิดศีล ๕ ไม่มีอกุศลมูลคือโลกโอรตหลงอย่างแรง อันเป็นเหตุให้ละเมิดศีล ๕ อันจะนำไปอบาย. แต่ก็ยังมีอุปาทานที่เป็นชั้นละเอียดซึ่งจะต้องละต่อไป.

ละสักกายทิฏฐิได้ ก็ยังมีอัตตาทัตตนอยู่

ฉะนั้น จึงนำคิดว่าท่านจึงใช้คำว่าสักกายทิฏฐิ ความเห็นว่ากายของตน. และแม้ว่าจะอธิบายเป็นสักกายทิฏฐิ ๒๐ คือความเห็นชั้น ๕ ว่าเป็นตน เห็นตนว่ามีชั้น ๕ เห็นชั้น ๕ ในตน เห็นตนในชั้น ๕. และเมื่อละได้ ก็แสดงว่าละความเห็นดังกล่าวนั้นได้ มองเห็นชั้น ๕ ว่าเป็นอนัตตา มิใช่อัตตาทัตตน หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็มองเห็นอัตตาทัตตนว่า

มีใช้ชั้น ๕ ไม่มีชั้น ๕. เมื่อเป็นดังนี้ จึงสองความว่ายังมีอิตตาตัวตนอยู่ แต่ว่าอิตตาตัวตนนั้นไม่ใช่ชั้น ๕ และชั้น ๕ ก็ไม่ใช่อิตตาตัวตน แต่ว่าอิตตาตัวตนนั้นยังมีอยู่ เมื่อยังมีอิตตาตัวตนอยู่ แม้จะมีใช้ชั้น ๕ หรือชั้น ๕ มีใช้อิตตาตัวตน เมื่อยังมีอิตตาตัวตนอยู่ที่ละเอียดยิ่งขึ้นไปกว่านั้น คือที่ละเอียดยิ่งขึ้นไปกว่าชั้น ๕ จึงยังมีกามราคะปฏิกะเป็นต้น ซึ่งอริยมรรคอริยผลชั้นสูงขึ้นไปจึงจะละได้ขึ้นไปเป็นลำดับ. แต่แม้เช่นนั้น เมื่อเห็นว่าชั้น ๕ มีใช้อิตตาตัวตนหรืออิตตาตัวตน มีใช้ชั้น ๕ ดังกล่าว ก็ทำให้ละวิจิกิจฉา ละสัลลพตปราสาทได้ และไม่บังเกิดอกุศลมูลคือโลภโกรธหลงอย่างแรงที่เป็นเหตุแห่งกายทุจริตวจีทุจริตมนุทุจริตต่าง ๆ ก็คือมีศีล ๕ โดยธรรมดา.

เพราะฉะนั้น พิจารณาตามถ้อยคำดังกล่าวมานี้ พระโสดาบันท่านละสักกายทิฏฐิ ก็คือละอุปาทานในขั้นที่ว่าชั้น ๕ มีใช้อิตตาตัวตน อิตตาตัวตนมีใช้ชั้น ๕ แต่ว่าอิตตาตัวตนยังมีอยู่ และอิตตาตัวตนที่ท่านละได้ที่เป็นสักกายทิฏฐิตั้งนี้ก็ป็นข้อที่ให้ง่เกิดผลดังกล่าวแล้ว. เมื่อทำความเข้าใจดังนี้ ก็ย่อมจะเห็นว่าท่านจึงยังครองเรือนได้ และก็ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ได้ถ้ายังไม่บรรลุมรรคผลที่สูงขึ้นไปในภพชาติที่เป็นโสดาบันบุคคลนั้น แต่ก็ไม่เกิน ๗ ชาติตามที่ท่านแสดงไว้.

ละอุปาทานอย่างละเอียด จึงจะละอิตตาตัวตนได้หมด

และในสังโยชน์ ๑๐ นั้นเอง ที่เป็นสังโยชน์เบื้องบนที่จะพึงละด้วยอรหัตตมรรคอรหัตตผล มีคำว่า **มานะ** ก็คือสังโยชน์ ๑๐ นั้น.

สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัลลพตปราสาท ละได้ด้วยโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล ละได้ก็เป็น **โสดาบัน** ละสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง ๓ นั้นได้.

ทำ **ราคะ โทสะ โมหะ** ให้เบาบางลงมากขึ้นไปอีกได้ ก็ด้วยสกทาคามิมรรค สกทาคามิผล ก็เป็น **สกทาคามีบุคคล**.

และเมื่อละเพิ่ม **กามราคะ ปฏิกะ** ได้อีก ๒ รวมเป็น ๕ ก็ด้วยอนาคามิมรรค อนาคามิผล ก็เป็น **อนาคามีบุคคล**.

ทั้ง ๕ นี้ก็เป็นสังโยชน์เบื้องต่ำ ยังมีสังโยชน์เบื้องสูงอีก ๕ คือ **รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา** ละได้ด้วยอรหัตตมรรค อรหัตตผล เป็น **พระอรหันต์ชีณาสพ**.

และมานะนี้เองดังที่กล่าวแล้วว่า อย่างละเอียดก็คืออัสมีมานะ ความสำคัญ หมายความว่า เรามีเราเป็น ก็คือยึดถือว่าเรามีเราเป็น เป็นอุปาทานอย่างละเอียด. เมื่อละมานะนี้ได้

ซึ่งรวมอยู่ในสังโยชน์เบื้องสูง ๕ ข้อ ก็เป็นอันว่าละความยึดถือว่าอัตตาตัวตนได้หมด จึงสำเร็จเป็นพระอรหันตชีนาสพ.

ส่วนคำว่า **อตตานุทิกฺขิ** ความตามเห็นว่าอัตตาตัวตน และคำว่า **อตตวาทุปาทาน** ความยึดถือวาทะว่าตัวตน เป็นค้ำกลาง ๆ ครอบคลุมได้ถึงอุปาทาน ความยึดถือทุกชั้น ทั้งชั้นหยาบ ชั้นกลาง ชั้นละเอียด. เพราะฉะนั้น ศัพท์ธรรมะดังกล่าวนี้จึงเป็นข้อที่ควรพึง พินิจพิจารณาให้เข้าใจ. ถ้าไม่เช่นนั้นแล้ว ก็ย่อมจะมีความสงสัยเช่นสงสัยว่าละสักกายทิกฺขิ ได้ ก็น่าจะไม่ต้องครองบ้านครองเรือน ไม่ต้องแต่งงานแต่งกายอย่างชาวบ้าน. แต่ทำไม ละได้แล้วจึงยังครองเรือนเป็นชาวบ้านอยู่ได้. แต่เมื่อมีความเข้าใจในความหมายถึงขั้นตอน ของอุปาทานดังกล่าว ว่ามีอย่างหยาบอย่างละเอียด ก็ย่อมจะเข้าใจ.

ดับอตตวาทุปาทาน ดับอุปาทานได้ทั้งหมด

และในอุปาทาน ๔ นี้ ข้อที่ ๔ **อตตวาทุปาทาน** ความถือมั่นหรือยึดถือวาทะว่าตน ย่อมเป็นข้อสำคัญ. เมื่อมีข้อนี้อยู่จึงมีกามอันทำให้ยึดถือเป็นกามุปาทาน จึงมีทิกฺขิคือ ความเห็นที่ผิดต่าง ๆ อันทำให้ยึดถือเป็นทิกฺขุอุปาทาน จึงมีศีลและวัตรต่าง ๆ ที่ปฏิบัติ อันทำให้ยึดถือเป็นศีลัพพตูปาทาน. เพราะเมื่อมีความยึดถือวาทะว่าตนยึดถือสมมติบัญญัติ ว่าตน ก็คือยึดถือที่ตั้งของสมมติบัญญัตินั้น ๆ ว่าตัวเราของเราที่ยึดถือนั้น. จึงยังมีทิกฺขิคือ ความเห็นที่ผิด ตั้งแต่อย่างหยาบจนถึงอย่างละเอียด. เพราะยังมีอวิชชาคือความไม่รู้ใน สัจจะที่เป็นตัวความจริงอันเป็นปรมาตมสัจจะดังที่กล่าวแล้วจึงมีความยึดถืออยู่ในความเห็นนั้น ก็คือยึดถืออยู่ในความเห็นว่าตัวเราของเรา ยึดถืออยู่ในวาทะว่าตัวเราของเรา ยึดถืออยู่ใน ที่ตั้งของสมมติบัญญัติของวาทะว่าตัวเราของเรานั้น. คือยังเห็นว่าตัวเราของเรามี เรามี เราเป็น และเมื่อเป็นดังนี้ ศีลที่ปฏิบัติวัตรที่ปฏิบัติ จะเป็นภายในภายนอกพุทธศาสนาก็ตาม จะเป็นอย่างหยาบอย่างละเอียดก็ตาม จึงอดไม่ได้ที่จะเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่งเสริม สนับสนุนอัตตาตัวตน คือตัวเราของเราที่ยึดถือไว้นั้นเพื่อตัวเราของเราที่ยึดถือไว้นั้น.

และศีลและวัตรที่ปฏิบัตินั้น ในเบื้องต้นก็ย่อมอาจยึดถือศีลและวัตรภายนอกพุทธ- ศาสนาต่าง ๆ. แต่เมื่อได้สดับฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติศีลสมาธิปัญญาของ พระพุทธเจ้าได้ความรู้มากขึ้น ก็มาปฏิบัติในศีลและวัตรในพุทธศาสนา. แม้เช่นนั้นก็ยังกั งตนไม่ได้ เพราะยังมีอัตตาตัวตนที่ยึดถืออยู่. ยังอาจจะไขว่ไขว่ไปได้หน่อยหรือมาก. แต่แม้ว่า ไม่ไขว่ไขว่ไปเลย ปฏิบัติในศีลและวัตรที่เป็นมรรคมีองค์ ๘ เป็นศีลเป็นสมาธิปัญญาอันถูก

ต้องจริง ๆ และแม้ว่าไม่มุ่งมนุษย์สมบัติ สวรรคสมบัติ แต่ก็ยังมุ่งนิพพานสมบัติ. ก็คือเพื่อให้ตนที่ยึดถือไว้นี้ บรรลุถึงนิพพาน บรรลุถึงมรรคผล. เพราะฉะนั้น ก็นับว่ายังเป็นสัลลัพท์-อุปาทานอยู่ แต่เป็นอย่างละเอียด. เพราะฉะนั้น ท่านพระอานนท์ท่านจึงอธิบายในชื่อว่า
ที่ตรัสสอนว่าให้อาศัยตณฺหาละตณฺหา ก็คือผู้ที่ปฏิบัติธรรมะด้วยปรารถนาว่า โฉน
หนอเราจักบรรลุมรรคผลนิพพาน ดังนี้.

จนกว่าที่จะได้ละอตัตวาทุปาทานนี้ได้ ถอนอตัตวาทุปาทานทิฏฐิความเห็นที่อตัตวาตณฺหาได้
ละมานะที่เป็นอย่างละเอียดคืออัสมีมานะ หรือว่าอัสมีมานทิฏฐิความสำคัญหมายความ
เห็นว่าเรามีเราเป็น ละได้หมด ละอุปาทานได้หมด ดังนี้ จึงจะละกามได้หมด ละทิฏฐิที่เป็น
มิจฉาทิฏฐิได้หมดเพราะละอวิชชาได้ และละสัลลัพท์อุปาทานความยึดมั่นถือมั่นในศีลและ
วัตรได้ทุกอย่าง เพราะว่าเสร็จกิจที่จะต้องปฏิบัติแล้ว เพราะฉะนั้น อุปาทานทั้ง ๔ นี้ จึง
ควรพิจารณาให้มีความเข้าใจ. แม้จะยังละไม่ได้ ก็ให้มีความเข้าใจ. และตั้งใจปฏิบัติตามที่
ท่านพระสารีบุตรท่านแสดงไว้ต่อไปว่า

เหตุเกิดของอุปาทานก็คือตณฺหา.

ดับอุปาทานก็คือดับตณฺหา.

ทางปฏิบัติให้ถึงความดับอุปาทานก็คือมรรคมีองค์ ๘.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๒๓ ธันวาคม ๒๕๒๗

ครั้งที่ ๑๔

ความรู้จักตัณหา

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ตามเถรอธิบายแห่งท่านพระสารีบุตรมาโดยลำดับ ท่านพระสารีบุตรได้แสดงอธิบายจบปัญหาหนึ่งแล้ว ภิกษุทั้งหลายก็ได้กราบเรียนถามท่านยิ่งขึ้นไปอีก. และท่านก็ได้กล่าวว่า ยังมีปริยายอื่นยิ่งขึ้นไปอีก. และก็แสดงต่อไปอีกเป็นข้อ ๆ ขึ้นไป. และท่านได้แสดงอธิบายตามหลักอริยสัจทั้ง ๔ และตามหลักปฏิจจนุปบาท ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น แสดงต่อจากที่ได้แสดงอธิบายแล้ว. จึงถึงตอนที่ท่านพระสารีบุตรได้แสดงอธิบายว่า สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ก็คือรู้จักตัณหา รู้จักเหตุเกิดแห่งตัณหา รู้จักความดับตัณหา รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับตัณหา.

รู้จักตัณหานั้น ก็คือรู้จักรูปตัณหา ตัณหาในรูป สัทตตัณหา ตัณหาในเสียง คันธตัณหา ตัณหาในกลิ่น รสตัณหา ตัณหาในรส โผฏฐัพพตัณหา ตัณหาในสิ่งที่ถูกต้อง ธรรมตัณหา คือตัณหาในธรรมารมณ์ อันได้แก่เรื่อง. และท่านได้แสดงอธิบายต่อไปว่า

รู้จักเหตุเกิดตัณหานั้น ก็คือรู้จักว่าความเกิดขึ้นแห่งตัณหา มีขึ้นก็เพราะความเกิดขึ้นแห่งเวทนา.

และ ได้แสดงถึงความดับตัณหา ว่า ความดับตัณหา มีขึ้นก็เพราะดับเวทนา.

แสดงทางปฏิบัติให้ถึงความดับตัณหา ว่ามีมรรคมีองค์ ๘ คือมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิความเห็นชอบเป็นต้น.

รู้จักตัณหา

จะได้แสดงอธิบายถึงข้อที่ว่า รู้จักตัณหา คือรู้จักตัณหาในอายตนะภายนอกทั้ง ๖ หรือในอารมณ์ทั้ง ๖. ตัณหานั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสอธิบายไว้ เช่นในปฐมเทศนามีใจความ

ว่า ตัณหาเป็นเหตุให้มีภพใหม่ ไปกับนั่นก็ความเพลिन ราคะความติดใจยินดี มีความ
อภิสิทธิ์คือเพลิตเพลิตยินดียิ่ง ๆ ในอารมณ์นั้น ๆ. ได้แก่

กามตัณหา ตัณหาในกาม คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่น่ารักใคร่ปรารถนา
พอใจทั้งหลาย หรือว่ารูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและธรรมารมณ์ คือ เรื่องราวที่น่ารักใคร่
ปรารถนาพอใจทั้งหลาย

ภวตัณหา ตัณหาในภพ คือความเป็นนั้นเป็นนี่

วิภวตัณหา ตัณหาในวิภพ คือความไม่เป็นนั้นเป็นนี่.

และ ตัณหา นั้นท่านมักแปลกันว่า *ความทะยานอยาก ความดิ้นรนของจิตใจ* หรือ
แปลกันอย่างธรรมดาว่า *ความอยาก*. อธิบายตัณหาโดยทั่วไปก็มักอธิบายตามพระพุทธา-
ธิบายดังกล่าว. แต่ในที่บางแห่ง ก็ได้มีพระพุทธานิยามว่า ตัณหาคือตัณหาในอายตนะ
ภายนอกทั้ง ๖ คือรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะคือสิ่งถูกต้อง และธรรมะคือเรื่องราว หรือว่า
ในอารมณ์ ๖ ก็คืออายตนะภายนอก ๖ นั้นนั่นแหละ.

อายตนะภายในภายนอก

ศัพท์ธรรมะนั้นเรียกว่าอายตนะ ก็โดยที่เรียกคู่กับอายตนะ คือ อายตนะ นั้นแปลว่า
ที่ต่อ หรือว่า ต่อกัน. แบ่งออกเป็นภายในก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และมโนคือใจ ที่เป็น
ภายนอกก็ได้แก่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะสิ่งถูกต้อง และธรรมะคือเรื่องราว. เมื่อจัดเป็น
คู่กัน.

ตาก็คู่กับรูป คือตากับรูปนั้นต่อกัน.

หูก็คู่กับเสียง เพราะว่าหูกับเสียงนั้นก็ต่อกัน.

จมูกก็คู่กับกลิ่น เพราะจมูกกับกลิ่นนั้นก็ต่อกัน.

ลิ้นก็คู่กับรส เพราะลิ้นกับรสนั้นก็ต่อกัน.

กายก็คู่กับโผฏฐัพพะสิ่งที่ถูกต้อง เพราะกายกับโผฏฐัพพะนั้นก็ต่อกัน.

มโนคือใจก็คู่กับธรรมะคือเรื่องราว เพราะมโนหรือมโนคือใจกับธรรมะคือ
เรื่องราวนี้ต่อกัน.

ฉะนั้นเมื่อต่อกันดังนี้ จึงเรียกว่าอายตนะ.

อารมณ์ ๖

อีกอย่างหนึ่งเรียกว่าอารมณ์. คำว่า อารมณ์ นั้นได้แก่ *เรื่องที่จิตคิด เรื่องที่จิตดำริ เรื่องที่จิตใจหมกมุ่นถึง ครุ่นคิดถึง* อันเป็นที่ตั้งของวิญญาน. ภาษาอภิธรรมนั้นเรียกว่า *อลัมพะนะ* ที่แปลว่า *เป็นเครื่องหน่วงของจิต* และคำว่า *อารมณ์ทั้ง ๖* นี้ ก็เรียกคู่กับ *ทวาร* ที่แปลว่า *ประตู* ก็คือว่าอายตนะภายในอันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ณะคือใจนั้น นอกจากเรียกว่าอายตนะภายในแล้ว ยังเรียกว่าทวารทั้ง ๖ คือประตูทั้ง ๖ เช่นว่า ตาก็เรียกว่าจักขุทวาร คือประตูตา เป็นต้น และเมื่อเรียกตาเป็นต้นว่าทวาร ก็เรียกอายตนะภายนอกทั้ง ๖ ที่ต่อกันว่าอารมณ์ คือเรียกว่ารูปารมณ์ อารมณ์คือรูป เป็นต้น. ฉะนั้น คำว่าทวารกับอารมณ์จึงเป็นชื่อที่เรียกคู่กัน. แต่ก็หมายถึงสิ่งอันเดียวกันหรือหมวดเดียวกันกับอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกนั้นแหละ. ที่เรียกว่าทวารกับอารมณ์นั้นก็อาจมีปัญหาคือเป็นประตูของอะไร .สำหรับอะไรที่จะเข้าไป. ก็ตอบว่าเป็นประตูสำหรับที่อารมณ์ทั้ง ๖ นั้นจะเข้าไปนั่นเอง เข้าไปสู่อะไร คือเข้าไปสู่จิต หรือที่เรียกว่าวิญญาน.

ดังที่ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสแสดงไว้ว่า มีนครหนึ่ง เจ้านครเรียกว่า นครสามิ เจ้านครซึ่งได้ประทับอยู่กลางนครและได้มีทูตเข้าไปสู่นครทางทวารคือทางประตูแห่งนคร และได้มีพระพุทธานุญาตว่า นครสามิเจ้านครนั้นก็คือจิต. และก็มีอธิบายสืบเนื่องกันว่า ประตูแห่งนครนั้นก็คือว่าทวารทั้ง ๖. ได้แก่

จักขุทวาร ประตูตา สำหรับอารมณ์คือรูปเข้าไป.

โสตทวาร ประตูหู สำหรับอารมณ์คือเสียงเข้าไป.

ฆานทวาร ประตูจมูก สำหรับอารมณ์คือกลิ่นเข้าไป.

ชีวาทวาร ประตูลิ้น สำหรับอารมณ์คือรสเข้าไป

กายทวาร ประตูกาย สำหรับอารมณ์คือโณภูัพพะสิ่งที่ถูกต้องเข้าไป. และ

มโนทวาร ประตูใจ สำหรับที่อารมณ์คือธรรมะอันได้แก่เรื่องราวเข้าไป.

ก็เข้าไปสู่นครสามิ. เจ้านครก็คือจิตหรือวิญญานนี้เอง จิตหรือวิญญานก็รับอารมณ์ที่เข้าไปทางทวารทั้ง ๖ นี้.

ต้นเหตุเกิดจากกระแสอารมณ์ผ่านทวารเข้าสู่จิต

แต่ว่าสำหรับจิตหรือวิญญานสามัญนั้นยังมีอาสวกิเลส. เพราะฉะนั้น เมื่ออารมณ์ทั้ง ๖ ผ่านทวารทั้ง ๖ เข้าสู่จิตใจหรือวิญญาน จึงเกิดต้นเหตุคือความดิ้นรนความทะยาน

อยาก หรือความอยากในอารมณ์ที่เข้าไปนั้น. เมื่ออารมณ์คือรูปเข้าไปก็เกิดตัณหาในรูป เมื่ออารมณ์คือเสียงเข้าไป ก็เกิดตัณหาในเสียง. อารมณ์คือ กลิ่น คือรส คือโณภูฏัพพะ คือ ธรรมะเรื่องราวเข้าไป ก็เกิดตัณหาในกลิ่นในรสในโณภูฏัพพะและในธรรมคือเรื่องราว นั้น ๆ ตัณหาจึงบังเกิดขึ้นดังนี้. และตัณหาที่บังเกิดขึ้นในอารมณ์ทั้ง ๖ ดังที่กล่าวมานั้น เมื่อเป็นอารมณ์ที่รักใคร่ปรารถนาพอใจก็เกิดเป็นกามตัณหา. และก็ย่อมเกิดภวตัณหา ตัณหาที่จะเป็นเจ้าเข้าเจ้าของอารมณ์ที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจนั้น คือต้องการเป็นนั่นเป็นนี่ใน อันที่จะครอบครองกามคือสิ่งที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย. แต่ถ้าหากว่าอารมณ์ เหล่านั้นไม่เป็นที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ ก็เกิดวิภวตัณหาความอยากที่จะให้อารมณ์ เหล่านั้นสิ้นไปหมดไป. ไม่ต้องการที่จะเป็นนั่นเป็นนี่ ซึ่งจะต้องมีอารมณ์ที่ไม่น่ารักใคร่ ปรารถนาพอใจนั้น ๆ.

ลักษณะของตัณหา

เมื่อรวมความเข้ามาแล้ว ก็เป็นความอยากที่จะดึงเข้ามาที่จะนำเข้ามาเป็นตัวเรา เป็นของเรานั้นอย่างหนึ่ง. เป็นความอยากที่จะผลักรอกออกไปให้พ้น ในสิ่งที่ไม่น่ารักใคร่ ปรารถนาพอใจที่เกลียดชัง ไม่ต้องการนั้นอีกอย่างหนึ่ง. จิตใจของสามัญชน จึงมีอาการที่ เรียกว่าเป็นความอยากในอารมณ์ดังกล่าวมานี้ ที่จะดึงเข้ามาที่จะเป็นตัวเราของเรา และที่ จะผลักรอกไป ที่จะทำลายให้หมดสิ้นไป. อาการของความอยากดังกล่าวนี้ จึงมีลักษณะที่ ดิ้นรนกระสับกระส่ายกระวนกระวาย จิตใจเคลื่อนไหวขยับเขยื้อนไปในอารมณ์ทั้งหลาย ด้วยอาการต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นอยู่เสมอ. และเมื่อเป็นความอยากอย่างแรงที่มีอาการ ดังกล่าวที่จะดึงเข้ามาที่จะได้มาที่จะครอบครองเป็นตัวเราเป็นของเรา. ที่มีอาการดังกล่าว มาเมื่อแรงก็เรียกว่าเป็นความทะยานอยาก ความดิ้นรนก็มีมาก ความทุนทุรายกระสับ กระส่ายก็มีมาก. แต่เมื่อไม่แรงก็มีน้อย คือดิ้นรนน้อยกระสับกระส่ายน้อย กระวนกระวาย น้อย แต่รวมความว่า จิตใจนั้นก็ย่อมไม่อยู่สงบไม่อยู่กับที่ แต่ว่าเคลื่อนไหวกระสับกระส่าย ดิ้นรนไปด้วยอาการดังกล่าวมานั้นในอารมณ์ทั้งหลายอยู่เรื่อยไป. และความดิ้นรนกระสับ กระส่ายดังกล่าวมานี้ก็ไม่มีหยุด. เช่นว่าเมื่อได้สิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจได้เป็นเจ้าเข้าเจ้าของ ได้ครอบครองสิ่งนี้ก็ไม่หยุดอยู่เพียงเท่านั้น สิ่งนี้ที่ได้นั้นครั้งได้มาแล้ว ความอยากในสิ่งนั้น ก็สงบเพราะว่าได้แล้ว แต่ว่าก็ไม่สงบเพียงเท่านั้น ยังอยากได้ในสิ่งอื่นเป็นสิ่งที่ ๒ เป็นสิ่ง ที่ ๓ เป็นสิ่งที่ ๔ เป็นสิ่งที่ ๕ ต่อ ๆ ไปอีก. ต้องการที่จะได้ ต้องการที่จะเป็นเราของเรา ต้องการที่จะให้สิ่งที่ไม่ชอบหมดไปอยู่เรื่อยไป.

ผลของตัณหา

เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาดูกระแสของจิตอย่างละเอียดของตนแล้ว ก็จะเห็นว่า อันทามกิตี อันทัวเราของเราก็ดี ย่อมบังเกิดขึ้นแลดับไปอยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ ติดต่อกันตลอดไป กามและตัวเราของเราบังเกิดขึ้นในสิ่งที่ ๑ แล้วยกดับไป กามและตัวเราของเราก็บังเกิดขึ้นในสิ่งที่ ๒ แล้วยกดับไป บังเกิดขึ้นในสิ่งที่ ๓ แล้วยกดับไป.

เพราะฉะนั้น จึงตรัสแสดงว่า เป็นไปเพื่อภพใหม่. ภพก็คือความเป็น ความเป็นเราของเรา หรือเป็นตัวเรานั้นแหละ. ใหม่อยู่เสมอ. คือตัวเราของเราบังเกิดขึ้นใหม่ในสิ่งนั้น ๆ อยู่ตลอดเวลาไม่มีหยุด. ตัวเราของเราบังเกิดขึ้นในสิ่งนี้. ทั้งมีความติดใจมีความเพลิดเพลิน ทั้งมีความอภินันท์บันเทิงยินดียิ่ง ๆ ขึ้นไปในอารมณ์นั้น ๆ อยู่เรื่อยไป. อากาการตั้งนี้เป็น อากาการที่เรียกว่าตัณหา. มีอยู่ในจิตใจของสามัญชนทั่วไป. และตัณหานี้ก็บังเกิดขึ้นเพราะเวทนา ดับเวทนาได้ก็ดับตัณหาได้. แต่ว่าจะดับได้ก็เพราะปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฎฐิ เป็นต้น.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๓๐ ธันวาคม ๒๕๒๗

ครั้งที่ ๑๕

ความรู้จักตัณหา (ต่อ)

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ทบทวนเรื่องตัณหา

ได้แสดงพระเถราธิบายของพระสารีบุตรในเรื่องสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบถึงตอนที่ความเห็นชอบก็คือ ความรู้จักตัณหา รู้จักเหตุเกิดตัณหา รู้จักความดับตัณหา รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับตัณหา. และกำลังอธิบายถึงตัณหาที่มีพระเถราธิบายยกเอาตัณหา ๖ ตัณหาในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะสิ่งที่กายถูกต้อง และในธรรมะคือเรื่องราว และก็ได้อธิบายถึงตัณหา ๓ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสอธิบายไว้ ตั้งแต่ในปฐมเทศนา คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา. และแสดงลักษณะของตัณหา อันกล่าวถึงผลของตัณหา และสิ่งที่ไปด้วยกันกับตัณหากับความเจริญของตัณหา.

ผลของตัณหานั้น ก็คือเป็นไปเพื่อภพใหม่.

สิ่งที่ไปด้วยกันกับตัณหานั้น ก็ได้แก่ นันทิ ความเพลิน ราคะ ความติดใจยินดี.

ความเจริญของตัณหานั้น ก็คือความที่มีความอกิณันท์ ยินดียิ่ง ๆ ขึ้นไปในอารมณ์นั้น ๆ.

ตัณหาย่อมให้ผลเป็นไปเพื่อภพใหม่ทั้งในปัจจุบันทั้งในภายหน้า และก็มีนันทิความเพลิน มีราคะความติดใจยินดีไปด้วยกัน เหมือนอย่างเป็นสหายนันท์ กับมีความเจริญออกมายิ่ง ๆ ขึ้นด้วยความยินดีเพลิดเพลินไปในอารมณ์นั้น ๆ. กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ย่อมมีลักษณะดังกล่าวมานี้.

โลกกับตัณหา

และก็พึงทราบต่อไปอีกว่า อันตัณหานั้นเป็นข้อที่คู่กับโลกและยอมมีอยู่ในสัตว์โลกทั้งหมด. เพราะฉะนั้น จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลก ต้องเป็นไปอยู่ในโลก. โลกจึงมีตัณหา และสัตว์โลกจึงมีตัณหา. สิ้นตัณหาเสียเมื่อใดก็เป็น **โลกุตตระ** คือพ้นโลกเหนือโลก สัตว์โลกก็ยุติความเป็นสัตว์โลก มาเป็นโลกุตตระเหนือโลก. เพราะฉะนั้น โลกกับตัณหาจึงเป็นสิ่งที่ต้องประกอบกันอยู่.

ลักษณะการรับอารมณ์ของตัณหา

อันลักษณะที่แท้จริงของตัณหานั้น ก็คือความที่กระเสือกกระสน ไม่หยุดอยู่กับที่ เคลื่อนที่. ฉะนั้น จึงได้มีแสดงถึงลักษณะดังกล่าว ของทางร่างกายก็มี ของทางจิตใจก็มี. ของทางร่างกายนั้น ก็มีแสดงถึง **สัตว์ ๒ จำพวก** คือ

สัตว์ที่เรียกว่า **ตสา** เคลื่อนที่ได้จำพวกหนึ่ง

สัตว์ที่เรียกว่า **ถาวร** อยู่กับที่ คือถาวรเคลื่อนที่ไม่ได้ อีกจำพวกหนึ่ง.

สัตว์ที่เรียกว่า **ตสา** จำพวกเคลื่อนที่ได้ นั้น ก็เช่นมนุษย์ สัตว์เดรัจฉานทั้งหลายทั้งบนบกและในน้ำที่เคลื่อนที่ได้ เช่นมนุษย์และสัตว์บกทั้งหลายก็เคลื่อนที่ได้ เดินวิ่งไปโน่นไปนี้ได้. ส่วนสัตว์จำพวกที่เคลื่อนที่ไม่ได้อันเรียกว่า **ถาวร** หรือถาวรอยู่กับที่นั้น ก็เช่นสัตว์น้ำบางชนิดที่เกิดติดอยู่กับที่ เช่นหอยบางชนิด เช่นหอยนางรมเกิดติดอยู่กับที่ เช่นติดอยู่กับก้อนหินในทะเล ในน้ำ เคลื่อนที่ไปไหนไม่ได้ เรียกว่า **ถาวร**หรือถาวร. ได้มีแสดงไว้ในเมตตสูตร

ตสา วา ถาวร วา สัตว์ที่เคลื่อนที่ได้และสัตว์ที่เคลื่อนที่ไม่ได้.

ที่ให้แม่เมตตาดิจตออกไปในสัตว์ทั้งหมดเหล่านี้. สัตว์จำพวกที่เรียกว่า **ตสา** เคลื่อนที่ได้ นั้นก็เป็นคำเดียวกับคำว่า **ตัณหา**. แต่นั้นหมายถึงทางร่างกาย. ส่วนทางจิตใจนั้น จิตใจของปุถุชนสามัญชน ก็เป็นจิตใจที่เรียกว่า **ตสา** คือเคลื่อนที่เพราะมีตัณหาที่ทำให้เคลื่อนที่ที่มีอาการอันเรียกกันว่าดิ้นรน กวัดแกว่ง กระสับกระส่าย. แต่ว่าคำเหล่านี้แสดงอาการที่เคลื่อนที่อย่างรุนแรง. แม้ว่าจะเคลื่อนที่อย่างไม่รุนแรง ก็เป็นตัณหาเหมือนกัน คือมีอาการที่เคลื่อนออกไปรับอารมณ์จับอารมณ์นั้น ๆ โดยเฉพาะก็คือออกไปรับอารมณ์จับอารมณ์ ๖ มีรูปารมณ์ อารมณ์ คือรูปเป็นต้น ที่มาประสบทางตาเป็นต้น. แต่ว่าก็จำเป็นที่จะต้องใช้ศัพท์ใดศัพท์หนึ่งเพื่อให้เป็นที่เข้าใจลักษณะของ **ตัณหา** ดังที่กล่าวมานี้ จึงแปลกันว่า

ความอยาก. และเมื่อมุ่งถึงลักษณะที่แรง ก็เรียกว่า ทะยานอยาก หรือแปลว่า ดิ้นรน กวัดแกว่ง กระสับกระส่าย. แต่อันที่จริงนั้นแปลว่าความอยากเท่านั้นก็เพียงพอ คือเป็น ความประสงค์ความต้องการยื่นออกไปจับหรือรับอารมณ์ดังกล่าว.

กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

และอารมณ์ที่ออกไปจับไปจับนั้น เมื่อกล่าวเป็นกลาง ๆ ก็คืออารมณ์ ๖ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมะคือเรื่องราว ดังที่กล่าวมานั้น. และเพื่อให้ชัดเจนว่าอารมณ์ที่ ตัณหาประสงค์ต้องการหรือที่อยากก็คืออารมณ์ที่เป็นกาม ที่แปลว่าน่ารักใคร่หรือเป็นที่ รักใคร่. เพราะฉะนั้น เพื่อให้ชัดเจนได้เรียกว่ากามตัณหาตัณหาในกาม คืออารมณ์ที่เป็นที่ รักใคร่ ที่น่ารักใคร่. และยิ่งขึ้นไปกว่านี้ ก็ยังประสงค์ต้องการเป็นนั่นเป็นนี่ จึงได้มีแสดงภว ตัณหา ตัณหาในภพ เป็นนั่นเป็นนี่. และที่เป็นนั่นเป็นนี่นั้น ก่อนที่จะเป็นนั่นเป็นนี่อะไรก็ ต้องเป็นเราขึ้นก่อน. ตัณหาในภพนั้นจึงตั้งต้นด้วยตัณหาในความเป็นเรา คือตัณหาใน ความที่เป็นตัวเรา และเมื่อมีตัวเราขึ้น ก็ต้องมีความอยากที่จะให้ตัวเรานี้เป็นนั่นเป็นนี่ ต่อไปอีก. และก็มีใช้แต่เท่านั้น เมื่อไม่ได้ตามต้องการตามอยาก ไม่เป็นตามต้องการตาม อยาก ก็ต้องการที่จะให้สิ่งที่ขัดขวางทั้งหลาย ต้องการที่จะให้สิ่งที่ไม่ชอบทั้งหลายสิ้นไป หมดไป ต้องการที่จะไม่เป็นตามที่ไม่ชอบจะเป็นไม่อยากจะเป็น ก็เป็นวิภวตัณหาขึ้นมา.

ความอึดด้วยตัณหาไม่มี

พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแจกธรรม ก็ทรงจำแนกให้เห็นชัดว่าอยากอย่างไรอย่าง หนึ่งในบรรดาอยากเหล่านี้ ก็เป็นตัณหาทั้งนั้น. จนกระทั่งอยากดำรงชีวิตอยู่นานก็เป็นตัณหา อยากตายก็เป็นตัณหา. อยากดำรงชีวิตอยู่นานก็เป็นกามตัณหาเป็นภวตัณหา. อยากตาย ก็เป็นวิภวตัณหา. เมื่อยังเป็นสัตว์โลกอยู่ก็ต้องมีตัณหาดังที่กล่าวมานี้. แม้ว่าต้องการ มรรคผลนิพพาน ความต้องการนั้นบังเกิดขึ้นว่า เมื่อไรจะได้มรรคได้ผลได้นิพพานก็เป็น ตัณหาเหมือนกัน. และแม้ว่าจะได้อริยมรรคอริยผลเป็นพระโสดาบัน เป็นพระสกทาคามี เป็นพระอนาคามี ก็ละตัณหาหยาบ ๆ ได้ไปโดยลำดับ แต่ก็ยังมีตัณหาในมรรคผลนิพพาน ที่ยังไม่ได้. เมื่อมีความอยากว่าเมื่อไรจะได้ ก็เป็นตัณหาเหมือนกัน เป็นอย่างละเอียด. ก็ แปลว่ายังมีตัณหาอยู่เพราะว่ายังไม่เสร็จกิจ. ท่านจึงแสดงว่าให้อาศัยตัณหาละตัณหา เพราะฉะนั้น ตัณหาอันนั้นจึงเป็นสิ่งที่มิได้อยู่คู่กับโลก คู่กับสัตว์โลกดังนี้. ใครจะอยากมีหรือ

ไม่ยอมมีก็ต้องมี ในเมื่อยังเป็นสัตว์โลก. หรือว่าเป็นอริยบุคคลแล้วก็ตาม แต่ว่ายังไม่ถึง
มรรคผลนิพพานที่เป็นถึงขั้นพระอรหันต์ ก็ยังจะต้องมีกันอยู่ตามชั้น. เพราะฉะนั้นในชั้น
ปฏิบัตินั้น ท่านจึงสอนให้อาศัยตัณหาละตัณหา. และก็ได้มีสอนไว้ว่า

สัตว์โลกทั่วไปนั้นมีจิตใจที่พร่อง ตัณหาทาสะ เป็นทาสของตัณหา.

มีจิตใจที่พร่องนั้น ก็คือมีความอยากมีความต้องการ ไม่เต็มไม่อิ่ม ไม่เพียงพอ
เมื่อเป็นดังนี้ จิตใจจึงมีความกระหาย มีความอยากใครจะได้ใครจะเป็นต่าง ๆ ใครที่จะ
ทำลายล้างสิ่งที่ขัดขวางต่าง ๆ เพราะว่าพร่องไม่เต็มไม่อิ่มไม่พอและก็ยังมึตรัสเอาไว้อีกว่า
ความอึดด้วยตัณหาไม่มีเหมือนไฟไม่อึดด้วยเชื้อ เอาเชื้อสุมเข้ามากเท่าใด ไฟก็ลุกโตขึ้นก็
กินเชื้อมากขึ้น. ไม่มีที่จะอึด ไม่มีที่จะพอ. ยิ่งสุมไฟใส่เชื้อมากขึ้นไฟก็กองโตขึ้น. ฉะนั้น
เมื่อเป็นทาสของตัณหา ตัณหาสั่งให้แสวงหาต่าง ๆ ตามที่อยากตามที่ต้องการ ได้มา
เท่าไรก็ไม่พอ ต้องการเพิ่มเติมขึ้นอยู่เสมอ. เพราะฉะนั้น โลกทั่วไปจึงเรียกว่าเป็นโลกที่
พร่องและเป็นทาสของตัณหา.

ตัณหาในทุกข์

สิ่งทั้งปวงที่ตัณหาต้องการจะได้ต้องการจะเป็น ก็รวมเรียกอยู่ในคำเดียวว่า **ทุกข์**
คือ **ทุกขอริยสัง** อริยสังข์ข้อทุกข์ รวมอยู่ในคำนี้ คือเป็น ตัณหาในทุกข์. แต่ว่าเพราะยัง
มองไม่เห็นว่สิ่งทีอยากจะได้ทีอยากจะเป็นนั้นเป็นตัวทุกข์ จึงต้องการ. เพราะฉะนั้น
พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนชี้ให้รู้จักทุกข์ไว้เป็นข้อสำคัญ ดังที่ตรัสแสดงชี้ให้รู้จักทุกข์ไว้ใน
อริยสังข์ข้อที่ ๑ คือทุกขสังข์จะ ตั้งต้นแต่สภาวะทุกข์.

*ชาติคือความเกิดเป็นทุกข์ ชราความแก่เป็นทุกข์ มรณะความตายเป็นทุกข์โสกะ
ความแหว่งใจ ปริเทวะความรัญจวนคร่ำครวญใจ ทุกขะความไม่สบายกายโทมนัสสะความ
ไม่สบายใจ อุปายาสะความคับแค้นใจเป็นทุกข์ ความประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักทั้งหลาย
เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักทั้งหลายเป็นทุกข์ ปรารถนาไม่ได้สมหวังเป็นทุกข์*

โดยย่อ ชั้นที่เป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการเป็นทุกข์. ก็ได้แก่ รูปชั้นร์ กองรูป เวทนา-
ชั้นร์ กองเวทนา สัญญาชั้นร์ กองสัญญา สังขารชั้นร์ กองสังขาร วิญญาณชั้นร์ กอง
วิญญาณ.

และนอกจากนี้ยังได้ตรัสชี้แจงให้รู้จักทุกข์ ยกเอาอายตนะธาตุเป็นต้นขึ้นมาชี้ ตลอด
จนถึงยกเอาโลกขึ้นมาชี้ว่าเป็นทุกข์ เพราะว่าที่ชื่อว่าโลกนั้นก็เป็นที่หมดเหล่านี้. และตัว

คำว่า โลก เองนั้นก็แปลว่า *สิ่งที่ชั่วคราว*. สิ่งใดชั่วคราวสิ่งนั้นชื่อว่าโลก **ลัชชตีติ โลก** ยกเอาโลกคือขันธ อันเรียกว่า **ขันธโลก** คือ อดิภพ ร่างกาย นามกาย คือขันธ ๕ ของทุก ๆ คนนี้เป็นตัวอย่าง. เป็นขันธโลก ต้องเป็นทุกข์โดยสภาพเกิดแก่ตาย. และจิตใจเองนั้นก็มิใช่เกาะปริเทวะ เป็นต้น ต้องพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก ต้องประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก ปรรณนาไม่ได้สมหวัง. เพราะฉะนั้นจึงต้องประสบสิ่งที่ไม่พอใจไม่ชอบใจ ที่ไม่สบายใจ และสิ่งที่ไม่สบายกายอยู่เสมอ.

ปัญหาต่าง ๆ อุปสรรคต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้นในทางต่าง ๆ ของชีวิต ก็ล้วนเป็นสิ่งที่เรียกว่าเป็นตัวทุกข์นี้ทั้งสิ้น. คือเป็นสิ่งที่ไม่สบายกายไม่สบายใจ ที่ไม่ชอบใจที่เบียดเบียนทุกคนจึงต้องพบปัญหาต่าง ๆ ต้องแก้กันอยู่ทั้งภายในทั้งภายนอก. ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นก็คือตัวทุกข์นี้เอง. แก้อย่างนี้ตกแล้วก็ต้องเกิดปัญหาอย่างนั้น. แก้อย่างนั้นแล้วก็ต้องเกิดปัญหาอย่างนี้. แก้อย่างนี้อยู่ตลอดทุกวี่ทุกวัน. ตั้งต้นแต่ตื่นขึ้นมาก็ต้องแก้ปัญหาก่อกวนแก้ปากท้องของทุก ๆ คน. เมื่อแก้ปัญหาก่อกวนแก้ปากท้องมือเช้าเสร็จไปแล้ว ก็ต้องมาแก้ปัญหาก่อกวนแก้ปากท้องมือกลางวันมือเย็นในวันนี้ต่อไปอีกตลอดวัน. แล้วก็จะต้องแก้ปัญหาก่อกวนแก้ปากท้องพรุ่งนี้มะรืนนี้ดังกล่าวมาต่อไปอีก. ไม่ใช่แก้ปัญหาก่อกวนแก้ปากท้องมือเช้ามือหนึ่งได้แล้ว ก็เสร็จกันเท่านั้น ก็เกิดปัญหาขึ้นมาอีก หิวกระหายขึ้นมาอีก. ก็ต้องแก้ให้ดื่มให้บริโภคน้ำให้อิ่ม. นอกจากนี้ก็ต้องมีพักผ่อนหลับนอน. จะต้องมีเครื่องแก้ปัญหาก่อกวนแก้หนาวร้อนต่าง ๆ มีเสื้อผ้า. ต้องแก้ปัญหาก่อกวนแก้โรคภัยไข้เจ็บ. นอกจากนี้เมื่อทำการงาน ก็จะต้องแก้ปัญหาก่อกวนแก้การงานต่าง ๆ. และต้องแก้ปัญหาก่อกวนแก้ตัณหาเองที่ก่อกวน เช่นตัณหานั่นเองต้องการอยากให้ทำนั่นทำนี่เพื่อที่จะได้นั้นได้นี้เพื่อที่จะเป็นนั่นเป็นนี่. ครั้นได้นั้นได้นี้มา ได้เป็นนั่นเป็นนี่มา ก็เกิดปัญหาก่อกวนกับสิ่งที่ได้สิ่งที่เป็นนั่นซึ่งจะต้องแก้กันไปอีก ก็เรียกว่า *ตัณหาก่อกวนปัญหา แก้แล้วตัณหาก่อกวนปัญหาขึ้นอีก*.

ทรงชี้ให้รู้จักทุกข์

เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงต้องพบกับตัวทุกข์ อย่างละเอียดบ้างอย่างหยาบบ้าง. แล้วก็ต้องแก้ทุกข์กันไปคราวหนึ่ง ๆ แล้วก็ต้องแก้กันใหม่อีก. เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงชี้ให้รู้จักทุกข์อันนี้แหละเป็นข้อสำคัญ ว่าเป็นสิ่งที่มิครอบคลุมนั้นอยู่ทั่วไปทั้งหมด และก็เนื่องมาจากตัณหา. เพราะฉะนั้น ตัณหานี้แม้ว่าจะจำแนกออกไปเป็นตัณหาในอารมณ์ ๖ มีรูปเป็นต้น หรือเป็นตัณหา ๓ อันมีลักษณะที่ทำให้เกิดผลเป็นภพใหม่ เป็นใหม่ ที่มีเพื่อน

มิตรสหายไปด้วยกันอยู่ตลอดเวลา ก็คือ นันทิ ความเพลิน ราคะ ความติดใจยินดี แล้วก็เติบโตยิ่งขึ้น ๆ ทั้งมีลักษณะที่ทำให้พร่องไม่เต็ม ทำให้บุคคลหรือจิตใจนี้เป็นทาส คอยรับใช้ตัณหาอยู่ตลอดเวลา. และสิ่งทั้งปวงที่ตัณหาต้องการจะได้ต้องการจะเป็นทั้งปวงนั้น ก็คือทุกข์ทั้งนั้น ก็เรียกว่าเป็นตัณหาในทุกข์. และที่เกิดใหม่ ที่เป็นไปเพื่อความเกิดใหม่ คือภพใหม่ เป็นใหม่นั้นก็เป็นทุกข์ใหม่ เป็นทุกข์ใหม่สืบ ๆ กันขึ้นไปนั่นเอง. แต่เพราะเหตุที่ยังมีตัวสหายที่ไปด้วยกัน คือ นันทิ ความเพลิน ราคะ ความติดใจยินดี จึงยังทั้งตัวทุกข์ที่อยากที่ความต้องการนั้นไม่ได้. ก็เรียกว่ายังเพลินยังติดใจยินดีอยู่ในตัวทุกข์. โลกก็เป็นไปกันอยู่ตั้งนี้ และก็เป็นไปเพื่อภพใหม่. ภพก็คือ ความเป็น เป็นใหม่ ก็คือเป็นทุกข์ใหม่เป็นทุกข์ใหม่กันอยู่เรื่อย ๆ ไปไม่สิ้นสุด.

ปฏิบัติโพชฌงค์เพื่อละตัณหาละทุกข์

เพราะฉะนั้น ความที่มีสติระลึกได้ เอาว่าระลึกได้ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนดังที่นำมาแสดงนี้ส่วนหนึ่ง และกัณฑ์วิจยธรรมเลือกเฟ้นธรรม ก็ย่อมจะได้ปัญญารู้จักทุกข์ รู้จักตัณหายิ่งขึ้น. ทำให้ได้ความเพียรในอันที่จะปฏิบัติละตัณหาละทุกข์ยิ่งขึ้น จะทำให้ได้ปีติ ความดุจดั่งในธรรม ความอิมกายอิมใจ ได้ความสงบกายสงบใจ ได้สมาธิและได้ตัวอุเบกขา ความที่มีจิตใจสงบอยู่ในภายในได้มากขึ้นวางได้มากขึ้น เหยยได้มากขึ้น. แปลว่าลดความวุ่นวาย ลดความที่ยึดถือต่าง ๆ ลงไปได้. นี่แหละเป็นตัว อุเบกขา ก็เป็น โพชฌงค์ แล้วก็ส่งให้เป็น สัมมาทิฎฐิ ความเห็นชอบยิ่ง ๆ ขึ้น ตั้งต้นแต่ความเห็นชอบในบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ จนถึงในอริยสัจทั้ง ๔ ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ตลอดจนถึงในพระเถรอธิบายของท่านพระสารีบุตรได้ชัดเจนขึ้น.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด ตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๓๑ ธันวาคม ๒๕๒๗

ครั้งที่ ๑๖

ความรู้จักเวทนา

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมนัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

จะแสดงสัมมาทิฐิคือความเห็นชอบตามพระเถราธิบายของท่านพระสารีบุตรอันมาในสัมมาทิฐิสูตราที่ได้แสดงมาโดยลำดับ. ภิกษุทั้งหลายเมื่อได้ฟังท่านแสดงมาโดยลำดับ ก็ได้กราบเรียนถามท่านยิ่งขึ้นไปอีกว่า ยังมีปริยายคือทางแสดงอันอื่นอยู่อีกหรือที่จะทำให้เป็นสัมมาทิฐิ มีความเห็นชอบ มีความเห็นตรงทำให้ประกอบด้วยความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระธรรม นำมาสู่พระสัทธรรมคือพระธรรมวินัยในศาสนานี้. ท่านพระสารีบุตรก็ได้ตอบว่า ก็ยังมีปริยายคือทางที่พึงแสดงอธิบายต่อไปอีก. และท่านก็จับแสดงต่อไปอีก จากที่ได้นำมาอธิบายแล้วว่า สัมมาทิฐิเห็นชอบ ก็คือรู้จักเวทนา รู้จักเหตุเกิดเวทนา รู้จักความดับเวทนา รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับเวทนา. เมื่อท่านแจกเป็น ๔ ดังนี้ ท่านก็อธิบายไปที่ละข้อว่า

รู้จักเวทนา ก็คือรู้จักเวทนา ๖ อันได้แก่

จักขุสัมผัสสชาเวทนา เวทนาที่เกิดจากจักขุสัมผัส สัมผัสทางตา
โสตสัมผัสสชาเวทนา เวทนาที่เกิดจากโสตสัมผัส สัมผัสทางหู
ฆานสัมผัสสชาเวทนา เวทนาที่เกิดจากฆานสัมผัส สัมผัสทางจมูก
ชีวหาสัมผัสสชาเวทนา เวทนาที่เกิดจากชีวหาสัมผัส สัมผัสทางลิ้น
กายสัมผัสสชาเวทนา เวทนาที่เกิดจากกายสัมผัส สัมผัสทางกาย
มโนสัมผัสสชาเวทนา เวทนาที่เกิดจากมโนสัมผัส สัมผัสทางใจ

รู้จักเหตุเกิดเวทนา ก็คือรู้จักว่าสัมผัสเป็นเหตุเกิดเวทนา

รู้จักความดับเวทนา ก็คือรู้จักว่าเวทนาดับเพราะดับสัมผัส

รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับเวทนา ก็คือรู้จักมรรคมืองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น.

จึงจะได้อธิบายเรื่อง เวทนา อันเป็นข้อแรกของ ๔ ข้อที่ท่านพระสารีบุตรได้ยกขึ้น อธิบาย ว่าเมื่อรู้จักก็ชื่อว่าสัมมาทิฐิ คือเห็นชอบ.

เวทนา ๓

เวทนานั้นโดยทั่วไปได้จำแนกไว้เป็น ๓ คือ

สุขเวทนา เวทนาที่เป็นสุขทางกายทางใจ

ทุกขเวทนา คือเวทนาที่เป็นทุกข์ทางกายทางใจ

อทุกขมสุขเวทนา คือเวทนาที่มีใช้สุขมีใช้ทุกข์ คือเวทนาที่มีใช้ทุกข์มีใช้สุขทางกายทางใจ.

ฉะนั้น เวทนาจึงหมายถึงชั้น ๕ ข้อที่ ๒ ซึ่งเป็นความรู้สึกละเอียด เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขดังกล่าว เป็นไปได้ทั้งทางกายทางใจที่ทุกคนได้ประสบอยู่เป็นประจำ และเวทนานี้นับเป็นข้อที่ ๒ ของชั้น ๕ ต่อจากรูป ซึ่งพระพุทธรูปเจ้าได้ทรงแสดงชั้น ๕ สำหรับให้ยกขึ้นพิจารณาทางวิปัสสนากรรมฐานเพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริง ว่าอภิปหานี้อันที่จริงนั้นเป็นสมมติเป็นบัญญัติ ซึ่งก็นับว่าเป็นความจริงอย่างหนึ่ง เป็นความจริงโดยสมมติหรือโดยบัญญัติ แต่โดยปรมาตม คือโดยอรรถคือเนื้อความอย่างยิ่งคืออย่างละเอียด ก็ทำให้เป็นอึดติดตัวตนที่แท้จริงไม่. จึงได้ตรัสสอนให้จำแนกอภิปหานี้เป็นที่ตั้งของสมมติบัญญัติว่า อึดติดตัวเรานี้ ว่าเป็นชั้น ๕ คือเป็นกองทั้ง ๕ มารวมกันอยู่ ได้แก่ กองรูป กองเวทนา กองสัญญา กองสังขาร กองวิญญาณ.

เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวมเรียกว่านาม รูปก็เป็นรูป. ย่อลงจึงเป็นนามรูปดังที่ทราบกันอยู่. เพราะฉะนั้น จึงไม่มีตัวเราของเรา มีแต่รูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณที่ประกอบกันอยู่.

เวทนา ๕

เวทนาซึ่งเป็นข้อ ๒ นั้น ตรัสแสดงไว้เป็นข้อ ๒ ก็เพราะว่ากำหนดได้ง่าย. เกิดขึ้นเป็นไปทั้งทางกายทั้งทางใจ. คือเกิดขึ้นเป็นไปทั้งทางรูป รูปกาย และทางนามกาย คือทางใจ จึงกำหนดได้ง่าย. และได้มีจำแนกไว้อีกนัยหนึ่งเป็นเวทนา ๕ คือ สุข ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา. เมื่อแจกออกเป็น ๕ ดังนี้

สุข จึงหมายถึงสุขทางกาย

ทุกข์ จึงหมายถึงทุกข์ทางกาย

โสมนัส หมายถึงสุขทางใจ

โทมนัส หมายถึงทุกข์ทางใจ

อุเบกขา ก็หมายถึงเวทนาที่เป็นกลาง ๆ มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ มิใช่ทุกข์ มิใช่สุข.

เพราะฉะนั้น แม้แจกเป็น ๕ ดังนี้ ก็คงย่อลงเป็น ๓ นั่นเอง ดังกล่าวมาข้างต้น แต่ว่าเมื่อแจกออกเป็น ๕ สุข ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา. สุขและทุกข์ก็มีความหมายจำกัดเข้ามา เฉพาะที่เป็นไปทางกาย. โสมนัส โทมนัส ก็เป็นไปทางใจ. อุเบกขาก็เป็นเช่นเดียวกันคือเป็นกลาง ๆ มิใช่ทุกข์มิใช่สุขดังกล่าว.

เวทนา ๖ ที่เกิดจากสัมผัส

ส่วนในที่นี้ท่านพระสารีบุตรท่านยกเอาเวทนา ๖ คือยกเอาเวทนา ๓ หรือเวทนา ๕ ดังกล่าวแล้วนั้นและแจกออก ที่เกิดจากสัมผัสคือความกระทบที่ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางมนะคือใจ คือยกเอาสัมผัสทั้ง ๖ นี้ เป็นที่ตั้ง จึงเป็นเวทนา ๖ และเมื่อแจกเป็นเวทนา ๖ ดังนี้แล้ว จึงได้มีอธิบายให้ละเอียดต่อไปอีกว่า

สำหรับเวทนาที่เกิดจากสัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น และที่เกิดจากสัมผัสทางใจ ทั้ง ๕ นี้ เป็น **เวทนาทางใจ** คือเป็นสุขหรือเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขทางใจ.

เฉพาะข้อเวทนาที่เกิดจากกายสัมผัส สัมผัสทางกาย จึงเป็น **เวทนาทางกาย** คือเป็นสุขหรือเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขทางกาย.

ฉะนั้นในการพิจารณานั้นจึงให้ทำความเข้าใจว่า ที่ว่าเวทนาที่เกิดจากสัมผัสในทางทั้ง ๕ เป็นไปทางใจย่อมมีความหมายดังเช่นว่า เมื่อตากับรูปมาประจวบกันก็เกิดความรู้รูปคือเห็นรูป และเมื่อตากับรูปและความรู้รูปคือเห็นรูปอันเรียกว่า วิญญาณ ทั้ง ๓ นี้มาประชุมกันก็เรียกว่าสัมผัส จึงเป็นเหตุให้เกิดเวทนา. หากรูปที่เห็นเป็นที่ตั้งของสุข ก็ให้เกิดสุขเวทนา. รูปที่เห็นเป็นที่ตั้งของทุกข์ ก็ให้เกิดทุกข์เวทนา. รูปที่เห็นเป็นที่ตั้งของมิใช่ทุกข์มิใช่สุขหรือเป็นกลาง ๆ ก็ทำให้เกิดอุทกขมสุขเวทนา หรืออุเบกขาเวทนา. เวทนาที่เกิดจากสัมผัสทางหู ทางจมูก ทางลิ้น และทางใจก็เช่นเดียวกัน. เพราะฉะนั้น เมื่อมีความอธิบายดังนี้ เวทนาที่เกิดจากสัมผัสในทางทั้ง ๕ ดังกล่าว จึงเป็นเวทนาทางใจอย่างเดียว.

หากจะมีปัญหาว่าผงเข้าตาก็เจ็บ หรือเอาน้ำลูบตาก็เย็น ดังนี้ จะเป็นเวทนาอะไร

จะเป็นจักขุสัมผัสผัสสาเวทนาหรืออย่างไร. ก็ตอบว่าในลักษณะดังกล่าวไม่เรียกว่า จักขุ-สัมผัสผัสสาเวทนา แต่เรียกว่า กายสัมผัสผัสสาเวทนา เวทนาที่เกิดจากสัมผัสทางกาย เพราะว่าดวงเข้าตาก็หมายถึงตาส่วนที่เป็นกาย ไม่ใช่หมายถึงตาส่วนที่เห็นรูป หมายถึงตาส่วนที่เป็นกาย จึงจัดว่าเป็นกายสัมผัสผัสสาเวทนา เป็นไปทางกาย. แม้ทางหูเป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน มีอะไรมากระทบหู หรือที่มดตำที่หู ก็เกิดความเจ็บ หรือเอาน้ำล้างน้ำลูบก็เย็นสบาย. อย่างนี้ก็ป็นหูส่วนที่เป็นกายเช่นเดียวกัน ไม่ใช่เป็นหูส่วนที่เป็นประสาทรับเสียงได้ยินเสียง จึงนับว่าเป็นกายสัมผัสผัสสาเวทนา เวทนาที่เกิดจากสัมผัสทางกาย. เวทนาที่เกิดจากสัมผัสทางกายนี้มีเป็นอันมาก. ความที่ได้รับความสุขทางกายต่าง ๆ อันเกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ หรือเกี่ยวกับสิ่งที่ถูกต้องต่าง ๆ อันทำให้กายสบาย ก็นับว่าเป็นสุขทางกาย. ความที่ต้องกระทบกับดินฟ้าอากาศส่วนที่เกิดทุกข์ เช่นต้องตากแดดตากฝนประกอบภารงาน หรือว่าต้องนั่งนาน ๆ เดินนาน ๆ ยืนนาน ๆ หรือแม้นอนนาน ๆ ก็เป็นทุกข์ขึ้นมา. หรือว่าอาหารป่วยไข้ต่าง ๆ เกิดความทุกข์ ก็เป็นทุกข์เวทนาทางกาย เพราะฉะนั้น ทุกขเวทนาทางกายก็มีมาก สุขก็มีมาก และที่เป็นกลาง ๆ ที่ไม่ทำให้สุขให้ทุกข์ก็นับว่าเป็นกลาง ๆ ได้ก็มีอยู่ แต่บางท่านก็มีอธิบายว่า ที่เป็นกลาง ๆ ทางกายนั้นไม่มี เพราะถ้าเป็นปกติก็นับว่าเป็นสุข. เหมือนดังเช่นความหนาวความร้อน ความเย็น ความร้อนของดินฟ้าอากาศ ที่ร้อนไปหรือเย็นไปก็ทำให้รู้สึกเป็นทุกข์ทางกาย. เมื่อมีความร้อนหรือความเย็นที่อันวยให้เกิดความรู้สึกเป็นสุขสบายก็ทำให้เกิดสุขเวทนาทางกาย. หรือที่แม้ไม่ทำให้เกิดความสุขชัดเจน คือไม่ร้อนมากไม่เย็นมากเรียกว่าเป็นปกติ ก็ไม่ทำให้รู้สึกว่าเป็นสุขหรือไม่ทำให้รู้สึกว่าเป็นทุกข์อย่างไร เป็นปกติ. แม้ดั่งนี้ก็มักจะเรียกว่าเป็นกลาง ๆ ได้. แต่ท่านแสดงว่า จัดว่าเป็นสุขเหมือนกัน แต่ว่าบางท่านก็แสดงว่ามีลักษณะเป็นปกติดังกล่าวที่ไม่ทำให้รู้สึกว่าเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ก็นับว่าเป็นกลาง ๆ ได้.

ส่วนทางใจนั้นย่อมนมีชัดทั้ง ๓ อย่าง. เมื่อสัมผัสดังกล่าวเป็นที่ตั้งของสุขก็ให้เกิดสุขเป็นที่ตั้งของทุกข์ก็ให้เกิดทุกข์. และแม้เป็นที่ตั้งของสุขของทุกข์ดังกล่าว เมื่อใจวางเฉยได้ มีอุเบกขาได้ ก็เป็นอุเบกขาไม่ทุกข์ไม่สุขทางใจ. หรือสัมผัสดังกล่าวนั่นเองที่ไม่ทำให้รู้เป็นสุขหรือรู้เป็นทุกข์ชัดเจน เป็นสิ่งธรรมดาสามัญ ก็นับว่าเป็นเวทนาที่ไม่ทุกข์ไม่สุข. ยกตัวอย่างเช่นว่า ตากับรูปมาประจวบกัน หู กับเสียงมาประจวบกัน คือได้ยินอะไร ได้เห็นได้ อะไร วันหนึ่ง ๆ มากมายนักหนา. แต่ที่ทำให้เป็นสุขหรือทำให้เป็นทุกข์นั้นไม่ใช่ทั้งหมด. ในส่วนที่เห็นแล้วก็แล้วไปไม่ได้ใส่ใจถึง ได้ยินแล้วก็แล้วไปไม่ได้ใส่ใจถึง มีอยู่เป็นอันมาก.

ในลักษณะดังกล่าวนี้ มิใช่ว่าไม่เกิดเวทนา เกิดเวทนาเหมือนกัน แต่ว่าเป็นเวทนาที่เป็นกลาง ๆ คือไม่พอที่จะให้รู้เป็นสุข ไม่พอที่จะให้รู้เป็นทุกข์ ก็เฉย ๆ. ความเฉย ๆ นี้ก็เป็นความรู้อย่างหนึ่ง. เมื่อเป็นความรู้อย่างหนึ่งก็เป็นเวทนาอย่างหนึ่ง.

เวทนาเป็นที่ตั้งของ รากะ โทสะ โมหะ

และเวทนาที่เป็นความรู้เฉย ๆ ดังกล่าวมานี้ มักจะมีได้พิจารณาถึง มักจะมีได้คำนึงถึง ท่านจึงแสดงว่า เวณาดังกล่าวมานี้เป็นที่ตั้งของโมหะคือความหลง.

สุขเวทนา นั้นเป็นที่ตั้งของ รากะ ความติดใจยินดี.

ทุกข์เวทนา นั้นเป็นที่ตั้งของ โทสะ ความโกรธแค้นขัดเคือง.

ส่วน เวทนาที่เป็นกลาง ๆ ดังกล่าว เป็นที่ตั้งของ โมหะ ความหลง.

เพราะว่าเฉย ๆ แต่ก็เป็นเฉย ๆ ด้วยความไม่รู้ คือมิได้กำหนดพิจารณาให้รู้ว่านี่ก็เป็นเวทนาเหมือนกัน. แต่เป็นเวทนาที่เมื่อไม่ได้กำหนดก็เป็นเวทนาที่ไม่รู้ ไม่รู้จัก. เมื่อไม่รู้รู้จักก็เป็นโมหะคือความหลง ตั้งต้นแต่หลงว่าไม่รู้จักว่าเป็นเวทนา. ส่วนสุขทุกข์นั้นเป็นที่ตั้งของรากะบ้าง เป็นที่ตั้งของโทสะบ้าง ดังกล่าว.

ทรงสอนให้ทำสติกำหนดพิจารณาเวทนา

เวทนานี้เป็นข้อที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้ทำสติกำหนด เป็น เวทนานุปัสสนา สติกำหนดพิจารณาเวทนา ตามรู้ตามเห็นเวทนา อันเป็นสติปัฏฐานข้อที่ ๒. และได้มีตรัสสอนเอาไว้ให้กำหนดเวทนานี้สำหรับที่จะได้ดับทุกข์เวทนาได้อีกด้วย ดังที่มีเรื่องเล่าถึงพระนางสามาวดีที่ถูกไฟคลอกสิ้นพระชนม์ในปราสาท โดยที่มีผู้รักษาจุดไฟเผาปราสาทที่พระนางได้ประทับอยู่ และปิดกั้นประตูมิให้ออกได้. ได้มีแสดงว่าพระนางได้เจริญเวทนาปริคคหกรรมฐาน คือกรรมฐานที่กำหนดเวทนา กำหนดดูเวทนาที่เกิดขึ้นในขณะที่ถูกไฟเผาร่างกาย. และเมื่อได้ตั้งใจกำหนดดูจริง ๆ ก็จะมีความแยกระหว่างกายกับผู้ดูผู้รู้ คือผู้ที่กำหนดเวทนานั้นชื่อว่าเป็นผู้ดูผู้รู้ สิ่งที่ถูกกำหนดดูก็คือกาย และเมื่อแยกออกจากกันได้ อันหมายความว่าสติที่กำหนดดูกำหนดรู้นั้นมีกำลัง เวทนาที่เป็นทุกข์จึงอยู่แค่กาย คืออยู่ที่กาย มิใช่อยู่ที่จิตใจ หรือมิใช่อยู่ที่ผู้กำหนดดูกำหนดรู้. เมื่อเป็นดังนี้ จึงชื่อว่าแยกกายออกจากใจได้. เมื่อแยกกายออกจากใจได้ ใจก็ไม่ต้องรับเป็นทุกข์เวทนาทางใจ. ทุกข์เวทนาจึงเป็นทุกข์เวทนาของกาย แต่ไม่เป็นทุกข์เวทนาของใจ. สติที่กำหนดดูกำหนดรู้เวทนานี้

จึงแยกได้ดังนี้. และแม้จะได้รับทุกขเวทนาอย่างอื่นหรือแม้ได้รับสุขเวทนามากก็ตาม เมื่อตั้งสติ กำหนดดูกำหนดรู้ให้เป็นเวทนาปริคคหกรรมฐาน กรรมฐานที่กำหนดเวทนาอยู่ เมื่อสติที่กำหนดมีกำลังก็ย่อมจะแยกได้เช่นเดียวกัน.

สำหรับเวทนาที่เป็นทางกายนั้น เมื่อตั้งสติหัดปฏิบัติกำหนดดูกำหนดรู้อยู่บ่อย ๆ จนมีความชำนาญ ย่อมอาจแยกได้ง่ายกว่าเวทนาทางใจ เพราะเวทนาทางใจนั้นอยู่ที่ใจเอง แต่เวทนาทางกายนั้นอยู่ที่กาย. ถ้าใจไม่ไปยึดไม่ไปถือ เวทนาทางกายก็อยู่แค่กายไม่เข้าถึงใจ แต่ที่เวทนาเข้าถึงใจนั้นคือใจเป็นทุกขีไปด้วยกับกายก็เพราะว่ายังแยกกันมิได้. เวทนาปริคคหกรรมฐาน กรรมฐานที่กำหนดเวทนานี้แหละที่จะแยกได้ แต่ว่าจะต้องตั้งสติกำหนดให้มีกำลัง.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๑๕ มกราคม ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๑๗

ความรู้จักผัสสะ

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม

ได้แสดงพระเถรอธิบายในสัมมาทิฏฐิของท่านพระสารีบุตรเถระ ซึ่งมีที่มาในสัมมาทิฏฐิสูตโดยลำดับ. ภิกษุทั้งหลายได้กราบเรียนถามท่าน ท่านก็ได้ตอบ. แล้วพระภิกษุทั้งหลายก็ได้เรียนถามท่านอีก ว่ายังมีปริยายคือทางแสดงอย่างอื่นอีกหรือไม่. ท่านก็ตอบว่ามี ซึ่งได้กล่าวมาโดยลำดับ. ในวันนี้ก็จะได้กล่าวตามที่ท่านตอบคำถามของพระภิกษุทั้งหลายถึงปริยายคือทางแสดงอย่างอื่นอีกจากที่ได้แสดงอธิบายมาแล้ว. ท่านก็ได้ตอบว่า ยังมีปริยายคือทางที่แสดงอย่างอื่นอีก คือสัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ ก็ได้แก่รู้จักผัสสะ รู้จักเหตุเกิดผัสสะ รู้จักความดับผัสสะ และรู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับผัสสะ. เมื่อท่านตั้งหัวข้อขึ้นมาเป็น ๔ ข้อดังนี้ ท่านก็ได้แสดงพระเถรอธิบายแต่ละข้อว่า

รู้จักผัสสะ ก็คือรู้จักสัมผัส ๖ อันได้แก่ จักขุสัมผัส สัมผัสทางตา โสตสัมผัส สัมผัสทางหู ฆานสัมผัส สัมผัสทางจมูก ชิวหาสัมผัส สัมผัสทางลิ้น กายสัมผัส สัมผัสทางกาย และมโนสัมผัส สัมผัสทางใจ

รู้จักเหตุเกิดแห่งผัสสะ ก็คือรู้จักว่า ผัสสะเกิดขึ้นเพราะอายตนะ ๖ เกิดขึ้น

รู้จักความดับผัสสะ ก็คือรู้จักว่า ผัสสะดับก็เพราะอายตนะ ๖ ดับ

รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับผัสสะ ก็คือรู้จักมรรคมืองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิ เป็นต้น.

อธิบายผัสสะหรือสัมผัส ๖

จะอธิบายสัมผัส ๖ คำนี้เรียกว่า ผัสสะ หรือเรียกว่า สัมผัส มักจะแปลกันว่า ความกระทบ. ในภาษาไทยก็นำเอาคำว่าสัมผัสมาใช้ ซึ่งใช้ในความหมายว่า กระทบหรือถูกต้อง แต่ความหมายในทางธรรมะ หมายถึงผัสสะหรือสัมผัส ที่เป็นความประชุมกันของอายตนะ

ภายในอายตนะภายนอกและวิญญาณ แต่ละทางในทางทั้ง ๖ กล่าวคือ

อายตนะภายในอันได้แก่ตา ภายนอกอันได้แก่รูป มาประจวบกัน ก็เกิดจักขุวิญญาณ ความรู้ทางตา ดังที่เรียกว่าเห็นคือเห็นรูป. ทั้ง ๓ นี้ คือ ตาหนึ่งรูปหนึ่ง จักขุวิญญาณหนึ่ง มาประจวบกัน ก็เรียกว่าสัมผัส และเรียกว่า **จักขุสัมผัส** สัมผัสทางตา.

หูกับเสียงมาประจวบกัน ก็เกิด โสตวิญญาณ ความรู้ทางหูที่เรียกว่าได้ยิน. และ ทั้ง ๓ นี้คือ หูหนึ่ง เสียงหนึ่ง โสตวิญญาณหนึ่ง มาประจวบกัน ก็เรียกว่า **โสตสัมผัส** สัมผัสทางหู.

จมูกกับกลิ่นมาประจวบกัน ก็เกิด ฆานวิญญาณ ความรู้ทางจมูกคือทราบกลิ่น จมูกหนึ่ง กลิ่นหนึ่ง ฆานวิญญาณหนึ่ง ประจวบกัน ก็เรียกว่า **ฆานสัมผัส** สัมผัสทางจมูก.

ลิ้นกับรสมาประจวบกัน ก็เกิด ชิวหาวิญญาณ ความรู้ทางลิ้นคือทราบรส. ลิ้นหนึ่ง รสหนึ่ง ชิวหาวิญญาณหนึ่ง มาประจวบกัน ก็เรียกว่า **ชิวหาสัมผัส** สัมผัสทางลิ้น.

กายและโณภูัพพะสิ่งที่กายถูกต้องมาประจวบกัน ก็เกิด กายวิญญาณ ความรู้ทางกายคือทราบสิ่งถูกต้องทางกาย. กายหนึ่ง โณภูัพพะสิ่งที่กายถูกต้องหนึ่ง กายวิญญาณหนึ่ง ประจวบกัน ก็เป็น **กายสัมผัส** สัมผัสทางกาย

มโนคือใจ กับธรรมะคือเรื่องราว มาประจวบกันก็เกิด มโนวิญญาณ ความรู้ทางมโนคือใจ คือรู้เรื่องหรือคิดเรื่อง. มโนคือใจหนึ่ง ธรรมะคือเรื่องราวหนึ่ง มโนวิญญาณหนึ่ง ประจวบกัน ก็เป็น **มโนสัมผัส** สัมผัสทางมโนคือใจ.

นี่คือผัสสะหรือสัมผัสทางคติธรรม.

สัมผัสเป็นของละเอียด กำหนดได้ยาก

เมื่อพิจารณาถึงสัมผัสหรือผัสสะนี้ ก็ย่อมจะทราบว่าเป็นผัสสะหรือสัมผัสทางจิตใจ และเป็นของที่ละเอียด กำหนดได้ยาก. มิใช่แต่สัมผัสหรือผัสสะเท่านั้น นามธรรมทั้งหมดที่เป็นเบื้องต้น คือวิญญาณเอง อันได้แก่ความรู้ที่บังเกิดขึ้น เมื่ออายตนะภายใน อายตนะภายนอกประจวบกัน อันเป็นความรู้ของจิต ก็เป็นสิ่งที่ละเอียดยิ่งไปกว่าผัสสะหรือสัมผัส แต่ว่านามธรรมที่บังเกิดขึ้นสืบไปจากวิญญาณจากสัมผัส อันได้แก่เวทนา สัญญา สังขาร ย่อมปรากฏสังเกตจับพิจารณาได้ง่ายขึ้นดังเวทนาที่เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข สัญญาที่เป็นความจำหมาย สังขารที่เป็นความคิดปรุงหรือปรุงคิด เป็นนามธรรมที่ชัดเจน ปรากฏมากขึ้น. เหมือนอย่างสุขหรือทุกข์ทางกายก็ตามทางใจก็ตาม เมื่อ

เกิดขึ้นทุกคนก็ย่อมจะรู้หรือไม่ทุกข์ไม่สุขก็ย่อมจะรู้. สัญญาความกำหนดจำหมาย จำได้ จำไม่ได้ ทุกคนก็ย่อมจะรู้ สังขารความคิดหรือคิดปรุง ทุกคนก็ย่อมจะรู้ใจของตัวเองว่า คิดอย่างไร. และแม้วิญญานที่บังเกิดขึ้น เมื่ออายตนะภายในอายตนะภายนอกประจวบกัน กับเมื่อทั้ง ๓ มาประชุมกันเป็นสัมผัส อันละเอียดไปกว่านามธรรมที่บังเกิดต่อไปคือเวทนา มักจะสังเกตได้ยากจับได้ยาก ทำความรู้ในวิญญานในสัมผัสได้ยาก. ต่อเมื่อเป็นเวทนา เป็นต้น จึงจะชัดขึ้น.

วิถีจิตต้องดำเนินไปตามขั้นตอน

และแม้ไม่ตั้งใจที่จะกำหนด แต่ว่าตัวเวทนาเป็นต้นนั้นเองก็ไหลขึ้นมาให้ทราบได้. ความไหลขึ้นมา นี้แม้วิญญานและสัมผัสก็ไหลขึ้นมา. ดังที่เมื่อตากับรูปประจวบกัน ก็เกิดความรู้รูปคือเห็นรูปอันเรียกว่าจักขุวิญญาน ทุกคนก็ย่อมจะรู้ว่าได้เห็นรูป. และแม้เมื่อไม่เห็น ก็ย่อมจะรู้ว่าไม่เห็น. แต่โดยมากนั้น เมื่อไม่เห็นในสิ่งที่ต้องการจะไม่เห็น จึงจะรู้ว่าไม่เห็น เพราะใจจะตั้งกำหนดอยู่คือตั้งกำหนดอยู่ในเรื่องที่ยากจะเห็น แต่ครั้นไม่เห็นก็รู้ว่าไม่เห็น. แต่เมื่อเห็นก็ไม่ได้นึกถึงกิริยาที่เห็นอันเป็นจักขุวิญญาน แต่ว่าไปนึกถึงสิ่งที่เห็นนั้น คือ ชำมเลียบไปถึงขั้นที่เป็นสังขารปรุงคิดหรือคิดปรุง และชำมไปถึงที่เป็นกิเลสขึ้นมา เป็นความ ยินดีความยินร้ายต่าง ๆ ในรูปที่เห็นนั้น. ส่วนวิถีจิตที่แสดงที่เป็นไปตามลำดับนั้นไม่ได้นึกถึง เช่นเดียวกับการที่จะขึ้นไปสู่ที่ใดที่หนึ่งซึ่งจะต้องก้าวขึ้นบันไดไปที่ละขั้น ทุกคนก็ไม่ได้ไป นึกถึงบันไดที่ก้าวขึ้นไป. มุ่งจะขึ้น และก้าวบันไดขึ้นไปก็ขั้นก็ไม่ได้ นึกถึงไม่ได้มุ่งถึง เพราะ ฉะนั้นจึงมักจะไม่ว่าบันไดที่ก้าวขึ้นไปนั้นมีกี่ขั้น. วิถีจิตก็เช่นเดียวกัน ต้องเป็นไปตาม ลำดับเหมือนอย่างขั้นบันได. คือว่าอายตนะภายในภายนอกที่มาประจวบกัน ที่เหมือน อย่างเป็นบันไดขั้นแรก คือความมาประจวบกันก็เป็นวิญญาน มีจักขุวิญญานเป็นต้น ก็เป็นบันไดขั้นที่ ๒ และทั้ง ๓ นั้นมาประชุมกันเป็นสัมผัส ก็เป็นบันไดขั้นที่ ๓. จึงมาถึงเวทนา เป็นบันไดขั้นที่ ๔ สัญญาที่ ๕ สังขารที่ ๖ ซึ่งจิตนี้จะต้องดำเนินไปตามวิถีจิตดังกล่าวนี้ใน อารมณ์ทุกข้อทุกอย่าง.

ชนกกรรมทำให้เกิด

อารมณ์ทุกข้อทุกอย่างที่จิตคิดจะต้องผ่านบันไดขึ้นมาโดยลำดับดังนี้. จิตเองกับ บันไดที่จิตดำเนินผ่านขึ้นมาตามลำดับนี้ เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดาของกายและจิตนี้ของ ทุก ๆ คน.

จัดเป็น **อพยगतธรรม** ธรรมะที่เป็นกลาง ๆ ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล ไม่ใช่บาป ไม่ใช่บุญ.

เป็น **วิบากชั้น** คือเป็นชั้นซึ่งได้มาแต่กำเนิด เริ่มต้นเกิดก่อกำเนิดขึ้นในครรภ์ของมารดา ซึ่งทางพระพุทธศาสนาแสดงว่าเป็นวิบากคือผลของกรรมพร้อมทั้งกิเลสซึ่งได้ประกอบกระทำไว้แล้ว.

เป็น **ชนกกรรม** กรรมที่ก่อให้เกิดขึ้นมา. และเมื่อธาตุทั้งหลาย คือธาตุดินธาตุน้ำ ธาตุไฟธาตุลมธาตุอากาศ เริ่มต้นขึ้นได้ที่ คันธัพพะ คนธรรพ์ ท่านใช้ศัพท์เรียกดังนี้ อันได้แก่ปฏิสนธิจิตก็มาปฏิสนธิตามกรรม เป็นปฏิสนธิจิต เป็นปฏิสนธิวิญญาณ. เป็นอันว่าเริ่มมีธาตุ ๖ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ และธาตุวิญญาณอันเรียกว่า วิญญาณธาตุ เป็นบุรุษ สตรี สัตว์ บุคคลทุก ๆ คน นี้ก่อกำเนิดเกิดขึ้นมา.

ในทางพระวินัย ได้แสดงนับว่าเริ่มเป็นชาติคือความเกิดตั้งแต่ปฐมจิตปฐมวิญญาณ ในครรภ์ของมารดาดังกล่าว. และก็อาศัยอาหารเติบโตขึ้นโดยลำดับจนถึงคลอดออกมา. ก็อาศัยอาหารเติบโตขึ้นมาโดยลำดับ. เป็นธาตุ ๖ เป็นกายเป็นจิต. เป็นชั้น ๖ อายุตนะ ธาตุ เป็นชั้น ๕. เป็นนามรูป อันเป็นที่ตั้งของสมมติบัญญัติว่าเป็นอัตภาพ เป็นตัวเรา เป็นเรา นี้เป็นวิบากชั้น วิบากอายุตนะ วิบากธาตุ ของชนกกรรมที่นำมาให้เกิดพร้อมทั้งกิเลส. เป็นกลาง ๆ ไม่ใช่บุญ ไม่ใช่บาป ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล.

กำหนดรูปและนามเป็นที่ตั้งของวิปัสสนากรรมฐาน

และสำหรับรูปกายอันเป็นที่อาศัยของจิต พร้อมกับมโนธาตุ มโนวิญญาณธาตุต่าง ๆ อันเป็นที่ตั้งของนามธรรมต่าง ๆ ก็มีกระบวนการของจิตใจเป็นไปตามธรรมชาติตามธรรมดา ดังที่กล่าวมาแล้ว. และสำหรับรูปกายนั้นอันเป็นส่วนรูปคือกองรูปนั้นก็สังเกตกำหนดได้ง่าย เป็นที่ตั้งของวิปัสสนากรรมฐาน คือเป็นภูมิของวิปัสสนากรรมฐาน. และก็น่าจะเป็นที่ วิญญาณกับสัมผัสนั้นกำหนดได้ยาก. ในชั้น ๕ จึงได้จัดนามธรรมต่อจากรูปชั้น ก็มาเป็นเวทนา สัญญา สังขาร แล้วจึงนำวิญญาณมาเป็นข้อท้ายเพื่อเป็นวิปัสสนาภูมิ เป็นภูมิ สำหรับพิจารณาทางวิปัสสนาให้เห็นไตรลักษณ์. เมื่อกำหนดรูปอันเป็นของหยาบ แล้วก็ มาเวทนาซึ่งก็เป็นนามธรรมที่หยาบดังกล่าว แล้วก็มาสัญญา มาสังขาร. เมื่อมาถึงสังขาร ก็แปลว่าได้กำหนดนามธรรมถนัดขึ้น จึงมาวิญญาณเป็นข้อ ๕ ซึ่งจะกำหนดได้ง่ายเข้า คือ กำหนดตัวรู้ที่เป็นไปกับความคิดปรุงหรือความปรุงคิดต่าง ๆ เพราะว่าเมื่อปรุงคิดหรือคิด

ปรุ้งไปต่าง ๆ นั้น ก็ย่อมมีตัวรู้ประกอบอยู่ด้วย คือรู้ว่าคิดอะไร ปรุ้งอะไร. แต่ว่าโดยมาก นั้นผู้ที่ไม่ปฏิบัติธรรมะ มักจะไม่คิดถึงตัวรู้ที่ประกอบกันไปอยู่กับความคิดปรุ้งหรือความ ปรุ้งคิด เพราะไม่มุ่งคิดปรุ้งหรือปรุ้งคิด และไปติดอยู่ในกิเลส ยินดียินร้ายหลงมกมายอัน บังเกิดขึ้นจากสิ่งที่คิดปรุ้งหรือปรุ้งคิดนั้น จึงมิได้มานึกถึงตัวรู้ ว่าอันที่จริงนั้นทุกคนคิด อะไรก็รู้ไปด้วยว่าคิดอะไร. ฉะนั้น หากหัดกำหนดดูตัวรู้ที่ไปกับตัวคิดปรุ้งหรือปรุ้งคิด ก็ ย่อมจะจับตัวรู้ได้. และที่ย่อมจะรู้จักว่านั่นแหละเป็นวิญญูณที่ในขั้นนี้ก็เป็นมโนวิญญูณ.

หัดกำหนดดูให้รู้จักมโนวิญญูณหรือตัวรู้

และเมื่อเป็นดังนี้ ก็มาหัดจับวิญญูณคือตัวรู้. เมื่ออายตนะภายในภายนอกมา ประจวบกันดังกล่าวมาข้างต้น ซึ่งเมื่ออายตนะทั้ง ๒ มาประจวบกันแล้ว โดยปกติก็ย่อมจะ เกิดตัวรู้ คือรูปรูปที่เรียกว่าเห็นรูป รู้เสียงที่เรียกว่าได้ยินเสียง. แต่ว่าจะต้องมีความเข้าใจอีก อันหนึ่งว่า จิตนี้จะต้องตั้งอยู่เพื่อที่จะรู้ด้วย. คือเมื่อตากับรูปประจวบกัน จิตนี้จะต้องตั้งอยู่ เพื่อที่จะดูรูปรูป จึงจะเห็นรูปเกิดเป็นจักขุวิญญูณ. เมื่อหูกับเสียงประจวบกันจิตนี้จะต้อง ตั้งอยู่ที่จะรู้เสียง จึงจะเกิดโสตวิญญูณคือได้ยินเสียง ถ้าจิตนี้ไม่ตั้ง แม้ว่าจะมีรูปมาอยู่ เฉพาะหน้าเฉพาะตา จะมีเสียงมากระทบหู โสตประสาท แต่ก็ไม่ได้ยินถ้าจิตไม่ตั้ง. เหมือนดังที่กล่าวบรรยายธรรมอยู่นี้ ท่านทั้งหลายที่ฟังอยู่นี้ จะต้องมิจิตตั้งที่จะฟังด้วย จึง จะได้ยินเสียงที่แสดงนี้. แต่หากว่าถ้าจิตไม่ตั้งที่จะฟัง คือสงจิตไปเสียในที่อื่น แม้เสียงที่ แสดงนี้จะไปกระทบโสตประสาทแต่ก็ไม่ได้ยิน. หูดับในเมื่อจิตไม่ตั้งจะฟัง. อายตนะทุกข้อ ย่อมเป็นดังนี้ ตาดับในเมื่อจิตไม่ตั้งที่จะดู. หูดับในเมื่อจิตไม่ตั้งที่จะฟัง. จมูกดับลิ้นดับใน เมื่อจิตไม่ตั้งที่จะทราบกลิ่นทราบรส. กายดับในเมื่อจิตไม่ตั้งที่จะทราบสิ่งถูกต้อง. เพราะฉะนั้น จิตจึงต้องตั้งต้องประกอบอยู่

หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือมโนข้อที่ ๖ นั้นเอง ที่เป็นอายตนะข้อที่ ๖ ที่เรียกว่าใจ จะต้องตั้งอยู่ประกอบอยู่กับตากับหูกับจมูกกับลิ้นกับกายด้วยทุกเรื่องไป ตาหูจมูกลิ้นกาย ใจจึงจะไม่ดับ. ถ้ามโนไม่มาประกอบอยู่ด้วยแล้วก็ดับ. นี้เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดา. เพราะ ฉะนั้นเมื่ออายตนะภายในภายนอกประจวบกันก็เกิดความรู้ขึ้น. จึงอาจหัดกำหนดดูได้ ดู ตัวเห็นตัวได้ยินคือตัวรู้นั้นเอง ที่บังเกิดขึ้นนั้น. แต่ถ้าหากว่าจิตนี้ตั้งกำหนดอยู่เพียงเท่านี้ คือเพียงแค่จักขุวิญญูณโสตวิญญูณเป็นต้น คือเมื่อตากับรูปประจวบกัน จิตตั้งกำหนดก็ เห็นรูปแล้วจิตก็ถอนไปเสีย. ถ้าเป็นดังนี้แล้ว เรื่องนั้นก็ดับอยู่แค่นั้น ไม่เป็นสัมผัสไม่เกิด

เวทนาสัญญาสังขารอะไร. เพราะฉะนั้น หากว่าจิตตั้งอยู่ต่อไปกำหนดต่อไป กล่าวคือเมื่อ ตากับรูปประจวบกัน จิตตั้งเพื่อที่จะทราบรูปเห็นรูป ก็เกิดจักขุวิญญาณ รู้รูปเห็นรูป. จิตก็ ยังตั้งอยู่ในเรื่องนี้ต่อไป. เมื่อจิตตั้งอยู่ในเรื่องนี้ต่อไป ก็คือจิตได้นำเอาตารูปและตัวจักขุ วิญญาณคือตัวรู้ตัวเห็นรูปนั้น มาประชุมกันเองในจิตเป็นสัมผัส. แปลว่าเรื่องนั้นก็กระทบ ถึงจิตแรงขึ้น จิตไม่ปล่อย. และถ้าจิตไม่ปล่อย ต่อไปจึงจะเป็นเวทนาเป็นสัญญาเป็นสังขาร. แต่ถ้าจิตปล่อยอยู่แค่นี้ไปเรื่องอื่นเสีย ก็ดับไปแค่สัมผัสเท่านั้น. เพราะฉะนั้น จิตที่ตั้งอยู่นี้ จึงเป็นสิ่งที่สำคัญมาก. และจิตที่ตั้งอยู่นี้แหละคือตัวสมาธิ ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติธรรมดา

การทำสมาธินั้นก็คือเป็นการทำให้ตั้งอยู่ในทางที่ดีที่ชอบนั่นเอง แต่อันที่จริง ตามธรรมชาติธรรมดานั้นก็ต้องมีสมาธิ คือจิตจะต้องตั้งอยู่ วิธีจิตจึงจะเป็นไปได้ดังที่กล่าว มาแล้ว. เพราะฉะนั้น สัมผัสนั้นก็คือความที่อายตนะภายในภายนอก กับตัวเห็นรูปเป็นต้น นั้นมารวมกัน กระทบจิตแรงขึ้น จึงย่อมจะเป็นเวทนาขึ้นมา. เพราะฉะนั้น หากหัดกำหนด จริง ๆ แล้วก็กำหนดได้ สัมผัสจึงมีลักษณะดังที่ได้แสดงมานี้. จึงเป็นสัมผัส ๖ หรือเรียกว่าสัมผัสสะเฉย ๆ.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๒๑ มกราคม ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๑๘

ความรู้จักอายตนะ ๖

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม

ได้แสดงพระเถราธิบายของท่านพระสารีบุตรเรื่องสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบมาโดยลำดับ. เมื่อท่านได้แสดงเถราธิบายจบไปตอนหนึ่ง ๆ ภิกษุทั้งหลายก็ได้กราบเรียนถามท่านว่า จะมีปริยายคือทางแสดงอย่างอื่นอีกหรือไม่ ซึ่งท่านก็ตอบว่ามี. ในวันนี้จึงจะได้แสดงต่อไปถึงคำตอบของท่าน สืบต่อจากที่ได้แสดงมาแล้ว. คือท่านได้แสดงว่ามีปริยายคือทางแสดงอย่างอื่นอีก. คือสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบก็ได้แก่รู้จัก สฬายตนะ อายตนะ ๖ รู้จักเหตุเกิดแห่งอายตนะ ๖ รู้จักความดับอายตนะ ๖ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอายตนะ ๖. เมื่อท่านตั้งหัวข้อขึ้น ๔ ข้อดังนี้แล้ว ก็ได้แสดงอธิบายขยายความต่อไปว่า

รู้จักสฬายตนะ อายตนะ ๖ ก็คือรู้จักอายตนะภายในทั้ง ๖ อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และมโนคือใจ

รู้จักเหตุเกิดแห่งอายตนะทั้ง ๖ ก็คือรู้จักว่าเพราะนามรูปเกิด อายตนะทั้ง ๖ จึงเกิด อายตนะจึงเกิดเพราะเกิดนามรูป

รู้จักความดับแห่งอายตนะทั้ง ๖ ก็คือรู้จักความดับแห่งนามรูป

รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอายตนะทั้ง ๖ ก็คือรู้จักมรรคมงคล ๘ อันได้แก่ สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ เป็นต้น.

จะได้อธิบายในข้อแรกคือ อายตนะภายในทั้ง ๖

อายตนะ ๖ เป็นวิปัสสนาภูมิ

อันอายตนะนี้เป็นส่วนของอัตภาพนี้ ซึ่งทางพุทธศาสนา สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงยกขึ้นแสดงสั่งสอนไว้เป็นอันมาก เช่นเดียวกับขันธ ๓๓ กล่าวคือ ขันธ ๓ อายตนะ ๓๓

ทั้ง ๓ นี้ได้ตรัสแสดงไว้มาก. และโดยเฉพาะตรัสแสดงไว้โดยฐานะเป็น **วิปัสสนาภูมิ** คือภูมิของวิปัสสนา อันเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า **วิปัสสนากรรมฐาน**. ผู้ปฏิบัติทางปัญญาคือวิปัสสนาปัญญา ย่อมมีขั้นที่อายตนะ และธาตุเหล่านี้เป็นอารมณ์ คือต้องพิจารณาขั้นที่ พิจารณาอายตนะ พิจารณาธาตุ. การเจริญวิปัสสนากรรมฐานจึงต้องอาศัยขั้นที่ อายตนะ ธาตุ เป็นอารมณ์ เป็นภูมิคือพื้นฐานของวิปัสสนาอันจะทิ้งเสียมิได้. และอายตนะนี้ก็เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า มีอยู่ ๒ อย่างคู่กัน อันได้แก่อายตนะภายในกับอายตนะภายนอก.

อายตนะภายใน นั่นก็ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และมโนคือใจ.

อายตนะภายนอก นั่นก็ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ สิ่งที่กายถูกต้องและธรรมะคือเรื่องราว.

อายตนะภายในเป็นประตูของจิต

คำว่า **อายตนะ** นี้แปลว่า *ที่ต่อ* อันหมายความว่า อายตนะภายในกับอายตนะภายนอกต่อกัน คือตากับรูปต่อกัน หูกับเสียงต่อกัน จมูกกับกลิ่นต่อกัน ลิ้นกับรสต่อกัน กายกับโผฏฐัพพะสิ่งถูกต้องต่อกัน มโนคือใจกับธรรมะคือเรื่องราวต่อกัน. ฉะนั้น จึงเรียกว่าอายตนะ. อีกอย่างหนึ่งต่อกับจิตใจ คือจิตนี้ย่อมรับอารมณ์คือเรื่องทั้งหลาย โดยอาศัยต่อกับอายตนะภายในกับภายนอกเหล่านี้. เพราะฉะนั้น จึงมีคำเรียกอายตนะภายในทั้ง ๖ ว่า **ทวาร** อันแปลว่า *ช่องทาง* หรือแปลว่า *ประตู* อันหมายความว่า เป็นช่องทางหรือประตูของจิต ที่จิตออกรับอารมณ์คือเรื่อง.

อายตนะภายนอก เรียกว่าอารมณ์ ๖

อันคำว่าอารมณ์นั้นได้แก่เรื่องที่จิตคิด เรื่องที่จิตดำริ เรื่องที่จิตหมกมุ่นถึง ทอดถอนถึง ครุ่นคิดถึง นอนเนื่องถึง หรือว่าสิ่งที่จิตคิด ดำริ หมกมุ่น นอนเนื่องถึง. อันสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เป็นรูปโดยตรง ไม่ใช่เป็นเสียงเป็นกลิ่นเป็นรสเป็นโผฏฐัพพะและเป็นธรรมะคือเรื่องข้างนอกโดยตรง. แต่ว่าเป็นสิ่งที่เรียกว่าอารมณ์. ก็แปลว่าเรื่องอีกนั่นแหละ ซึ่งถอดออกมาจากรูปเสียงเป็นต้น เพราะเหตุว่าตัวรูปเสียงเป็นต้นนั้นจะเอาใส่เข้ามาในจิตไม่ได้ เช่นว่าบ้านเรือนที่อาศัยตามองเห็น จะเอาบ้านเรือนจริง ๆ มาใส่ลงไปในจิตไม่ได้. เสียงเป็นต้นก็เหมือนกัน จะเอามาใส่เข้าในจิตไม่ได้. สิ่งที่จะเข้าสู่จิตได้จึงเป็นเพียงอารมณ์คือเรื่องของสิ่งเหล่านั้นเท่านั้น. อาจเทียบง่าย ๆ เหมือนอย่างกล้องถ่ายภาพ ภาพถ่ายของบ้านเรือนเป็นต้น ภาพ

ของบ้านเรือนนั้นก็มาติดในกล้องถ่ายภาพ. ตัวบ้านเรือนจริง ๆ นั้นหาได้เข้าไปในกล้องถ่ายภาพไม่. สิ่งที่ดีอยู่ในกล้องถ่ายภาพนั้น เป็นภาพของบ้านเรือนเป็นต้นเหล่านั้น. ภาพก็คือภาวะความเป็นความมี คือเป็นภาวะไม่ใช่เป็นตัวจริง. สิ่งที่เราเห็นเป็นต้นนั้น ก็เช่นเดียวกัน ไม่ได้เข้าสู่จิตใจ แต่ว่าภาพคือภาวะของสิ่งเหล่านั้นเข้าสู่จิตใจ. ซึ่งเปรียบเหมือนเลนส์สำหรับติดภาพ. ภาพที่เข้าสู่จิตใจนั้นคืออารมณ์ที่แปลกันว่าเรื่อง เรื่องที่จิตคิดดำริหมกมุ่นทอดถอนใจถึงต่าง ๆ.

ถ้าเป็นเรื่องรูปที่เข้าทางทวารตา ก็เรียกว่า **รูปารมณ์** อารมณ์คือรูป.

ถ้าเป็นเรื่องเสียงที่เข้าทางทวารหู ก็เรียกว่า **สัททารมณ์** อารมณ์คือเสียง.

ถ้าเป็นเรื่องกลิ่นก็เรียกว่า **คันธารมณ์** ที่เข้าทางทวารจมูก.

ถ้าเป็นเรื่องรสก็เรียกว่า **รสารมณ์** ที่เข้าทางชีวหาทวาร ทวารลิ้น.

ถ้าเป็นเรื่องโผฏฐัพพะก็เรียกว่า **โผฏฐัพพารมณ์** อารมณ์คือโผฏฐัพพะ.

ถ้าเป็นเรื่องธรรมะคือเรื่องราวของสิ่งเหล่านั้นก็เรียกว่า **ธรรมารมณ์** อารมณ์ คือเรื่องราวที่เข้าทางมโนทวาร ประตุมโนคือใจ.

เพราะฉะนั้น อายุตนะภายในทั้ง ๖ จึงเรียกว่า ทวาร ๖ และอายุตนะภายนอกจึงเรียกว่า อารมณ์ ๖ .อารมณ์ ๖ ก็เข้าทางทวารทั้ง ๖ .จิตก็รับอารมณ์ทั้ง ๖ นี้ทางทวารทั้ง ๖ ดังกล่าว.

ฉะนั้น เมื่อเรียกว่าทวาร ๖ อันหมายถึงอายุตนะภายในทั้ง ๖ อายุตนะภายนอกทั้ง ๖ ก็เรียกว่าอารมณ์ ๖. ทวาร ๖ กับอารมณ์ ๖ จึงคู่กัน. แต่เมื่อเรียกว่าอายุตนะด้วยกันก็เรียกว่าอายุตนะภายในอายุตนะภายนอกเป็นคู่กัน. ก็มีความหมายในภาษาธรรมดังนี้เกี่ยวแก่อายุตนะภายในทั้ง ๖ นี้ รวมอยู่ในอัตภาพนี้ซึ่งถือว่าเป็น วิบากอายุตนะ เช่นเดียวกับที่เรียกว่า วิบากขันธ คือเป็นผลของชกกรรม กรรมที่ให้เกิดมา เช่นเดียวกับขันธ. และนับว่าเป็น อพยากตธรรม ธรรมะที่เป็นกลาง ๆ ไม่ชื่อว่าเป็นกุศล ไม่ชื่อว่าเป็นอกุศล คือหมายความว่าตัวอายุตนะเองไม่ชื่อว่าเป็นกุศลหรือไม่ชื่อว่าเป็นอกุศลเช่นเดียวกับขันธเพราะว่าเป็นวิบากคือเป็นผลของกรรมที่ให้เกิดมาดังกล่าว.

อินทรีย์คืออายุตนะ ๖

และพระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ในเรื่องอายุตนะนี้เป็นอันมาก. ดังเช่นได้ทรงสั่งสอนให้สำรวมอินทรีย์ ๖ คือสำรวมตาหูจมูกลิ้นกายและমনะคือใจ ก็เพราะว่าอายุตนะ

ภายในทั้ง ๖ หรือทวารทั้ง ๖ เหล่านี้ ยังได้ชื่อว่า อินทรีย์ ที่แปลว่าเป็น ใหญ่ อันหมายความว่า ตาเป็นใหญ่ในทางต่อกับรูป หูเป็นใหญ่ในทางต่อกับเสียง จมูกเป็นใหญ่ในทางต่อกับกลิ่น ลิ้นเป็นใหญ่ในทางต่อกับรส ความเป็นใหญ่ในทางต่อกับโณคือใจคือใจข้อที่ ๖ นี้เป็นใหญ่ในทางรับในทางต่อกับธรรมะคือเรื่องราว. กับทั้งเป็นใหญ่ในทางต่อกับรูปคู่กันไปกับตา ต่อกับเสียงคู่กันไปกับหู ต่อกับกลิ่นคู่กันไปกับจมูก ต่อกับรสคู่กันไปกับลิ้น ต่อกับโณคือใจคือสิ่งทีที่กายถูกต้องคู่กันไปกับกาย. คือเป็นใหญ่ในทางต่อกันไปกับอายตนะภายใน ๕ ข้อข้างต้นนั้นด้วย อันหมายความว่าลำพังตาหู จมูกลิ้นกายที่เป็นตัวประสาท คือประสาทตาประสาทหูประสาทจมูกประสาทลิ้นประสาทกาย ทั้ง ๕ นี้อย่างเดียว ต่อกับรูปเสียงกลิ่นรสโณคือใจไม่ได้. ต้องมีมโนคือใจข้อที่ ๖ นี้ เข้าประกอบอยู่อีกด้วยจึงจะต่อได้. ดังที่เคยยกตัวอย่างมาให้ฟังแล้ว. เช่นว่าในบัดนี้กำลังแสดง และหูก็กำลังฟัง แต่ว่าต้องมีมโนคือใจตั้งใจที่จะฟังด้วย หูจึงจะได้ยินเสียงที่แสดงนี้. แต่ถ้าใจไม่ตั้งฟังคำที่แสดงนี้ คือส่งใจไปเสียในที่อื่นเมื่อใด หูก็ดับเมื่อนั้น คือว่าฟังไม่ได้ยิน. ต่อเมื่อใจกลับมาตั้งอยู่ในเสียงที่แสดงนี้ หูจึงจะไม่ดับฟังได้ยิน. นี่ยกตัวอย่างเพียงหู แต่ไม่ใช่เพียงหูอย่างเดียว แม้ตาจมูกลิ้นและกายก็เช่นเดียวกัน. มโนคือใจข้อที่ ๖ นี้ จะต้องตั้งที่จะดูที่จะทราบกลิ่น ทราบรส ที่จะทราบโณคือสิ่งทีที่กายถูกต้องด้วย จึงจะมองเห็น จึงจะทราบกลิ่น ทราบรส จึงจะทราบโณคือใจ. เพราะฉะนั้น มโนคือใจข้อที่ ๖ นี้จึงสำคัญ ย่อมเป็นใหญ่คู่กันไปกับอินทรีย์ ๕ ข้างต้นด้วย และเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน คือในทางที่จะต่อกับธรรมะคือเรื่องราวด้วย.

ทรงสอนให้สำรวมอินทรีย์หรือมีสติ

พระพุทธเจ้าได้สั่งสอนให้มี อินทรีย์สังวร คือความสำรวมอินทรีย์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และมโนคือใจ โดยที่เมื่อเห็นอะไรได้ยินอะไรเป็นต้น ก็ไม่ยึดถือสิ่งเหล่านั้นทั้งหมด หรือบางส่วนยินดียินร้าย. เพราะเมื่อยึดถือ ความยินดีความยินร้าย บาปอกุศลธรรม ทั้งหลายย่อมไหลเข้าสู่ใจหรือสู่จิต ต่อเมื่อมีความสำรวมอยู่ไม่ยึดถือสิ่งที่เห็นที่ได้ยินเป็นต้นเหล่านั้น ก็ย่อมตกอยู่แค่ตาแค่หูในภายนอกเท่านั้นไม่ไหลเข้าสู่จิตใจ และความสำรวมนี้ก็คือตัวสติ. เพราะฉะนั้น สติจึงเป็นเหมือนอย่างนายทวารบาลคือนายประตู. เมื่อมีสติอยู่ สตินี้ก็เหมือนอย่างเป็นนายประตูที่จะรับหรือไม่รับบุคคลที่เข้าประตู. ถ้าเป็นผู้ร้ายก็ไม่รับให้เข้า ถ้าเป็นผู้ดีเป็นมิตรญาติสหยาผู้ที่น่าความดีเข้ามา ก็รับ. สตินี้เองจึงเป็นตัว

อินทรียสังวร ความสำรวมอินทรีย ก็เพราะว่าทวารทั้ง ๖ นี้เป็นทวารทั้งของส่วนดีทั้งของ ส่วนไม่ดี

อารมณ์ที่เข้ามาทางทวาร ๖ ทำให้ตัณหาฟุ้งขึ้น

ว่าถึงส่วนไม่ดีนั้น ก็ได้แก่ ตัณหาทุกขัตถะทั้งหลาย คือกิเลสที่ต้องจิตสันดาน เช่น ตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก ที่ต้องจิตสันดาน หรือตัณหาทุกขัตถะต่าง ๆ ที่มีชื่อเรียก อย่างอื่นต่าง ๆ. ตัณหาทุกขัตถะเหล่านี้ย่อมฟุ้งขึ้น ในเมื่อมีอายตนะภายนอกเข้ามากกระทบกับ อายตนะภายใน. หรืออีกชื่อหนึ่งก็เพราะอารมณ์ต่าง ๆ ที่มาทางทวารทั้ง ๖ เหล่านี้.

เมื่อเป็นอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของ ราคะ. ราคะทุกขัตถะ อนุสัยคือราคะก็ฟุ้งขึ้นมาจับ อารมณ์เหล่านั้น เกิดราคะ ความติดใจ นั่นก็ ความเพติดเพลินยินดีต่าง ๆ.

เมื่ออารมณ์เหล่านั้นเป็นที่ตั้งของ ปฏิฆะ หรือ โทสปฏิฆะ. ปฏิฆาทุกขัตถะ ก็ฟุ้งขึ้นมา เป็นความขัดเคืองกระทบกระทั่งหุดหงิดโกรธแค้น.

เมื่ออารมณ์เหล่านั้นเป็นที่ตั้งของ โมหะ ความหลง อวิชชาทุกขัตถะ ก็ฟุ้งขึ้นมาเป็น ความหลงต่าง ๆ.

เพราะฉะนั้น เมื่อดูข้างนอกเข้ามา จึงยอมปรากฏว่า อายตนะภายในทั้ง ๖ หรือทวาร ทั้ง ๖ นี้มีเรื่องอยู่เป็นอันมาก. ตาก็ต้องการจะดูต่าง ๆ ในสิ่งที่อยากจะดู. หูก็อยากจะฟัง ต่าง ๆ ในสิ่งที่อยากจะฟัง. จมูกก็อยากที่จะได้ทราบกลิ่นต่าง ๆ ที่อยากจะได้. ลิ้นก็อยากที่จะได้ทราบรสต่าง ๆ ที่อยากจะทราบ. กายก็อยากที่จะถูกต้องสิ่งถูกต้องต่าง ๆ ที่อยาก จะถูกต้อง. มโนคือใจก็อยากที่จะคิดเรื่องต่าง ๆ ที่อยากจะคิด. ก็คืออาศัยกิเลสเหล่านี้ กอง ราคะโทสะโมหะ หรือว่ากองตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก เพราะว่าล้วนแต่ทำให้ใจเกิด ดิ้นรนทะยานไปทั้งนั้นซึ่งเป็นลักษณะของตัณหา. เพราะฉะนั้น คนในโลกนี้จึงต้องพยายาม ทำต่าง ๆ ที่จะเสนอสสนองความต้องการของตน ของหู ของจมูก ของลิ้น ของกาย และ ของมโนคือใจ ยกตัวอย่างเอาเพียงตัวอย่างเดียว รูปที่ดังงามต่าง ๆ หรือความงามต่าง ๆ ของรูปจะเป็นรูปกาย หรือว่าเป็นรูปของบ้านเรือนสิ่งต่าง ๆ ก็ล้วนแต่เป็นความต้องการ ของตน ที่ต้องการจะดูจะเห็นสิ่งที่เห็นว่าสวยงาม. จึงต้องมีการแสวงหา. มีการจัดทำ. มีการตกแต่ง เพื่อที่จะให้ถูกต้องตาของตน เพื่อที่จะให้ตนเองหรือเพื่อที่จะให้ผู้อื่น ๆ ได้เห็น ว่า งาม เป็นต้น เพียงแต่เรื่องของลูกตาอย่างเดียวก็ต้องวุ่นวายกันอยู่เป็นอันมาก ยังจะเรื่อง ของหูของจมูกของลิ้นของกายของใจเองซึ่งเป็นตัวตนอีกมากมาย. เพราะฉะนั้น จึงได้มี พระพุทธภาษิตตรัสเอาไว้ ว่ามีสัตว์อยู่ ๖ จำพวก คือว่า

งู ก็มุ่งที่จะเลื้อยไปสู่จอมปลวก
จระเข้ ก็วิ่งไปลงแม่น้ำ
นก ก็บินไปในอากาศ
ไก่ ก็บินไปสู่บ้านที่ตัวอาศัยอยู่
สุนัขจิ้งจอก ก็วิ่งไปสู่ป่าช้าเพื่อที่จะได้กัดกินซากศพ
ลิง ก็วิ่งไปอยู่บนต้นไม้. ฉันทใดก็ดี
ตา ก็มุ่งจะดูรูปต่าง ๆ เหมือนอย่างงูที่เลื้อยไปสู่จอมปลวก
หู ก็อยากที่จะฟังเสียงต่าง ๆ เหมือนอย่างจระเข้ที่วิ่งไปสู่น้ำ
จมูก ก็อยากที่จะทราบกลิ่นต่าง ๆ เหมือนอย่างนกที่บินไปในอากาศ
ลิ้น ก็อยากที่จะได้รสต่าง ๆ เหมือนอย่างไก่ที่บินไปสู่บ้านที่ตัวอาศัย
กาย ก็อยากที่จะถูกต้องสิ่งถูกต้องต่าง ๆ เหมือนอย่างสุนัขจิ้งจอกวิ่งไปสู่ป่าช้า
เพื่อที่จะได้กัดกินซากศพ

มโน คือใจก็วิ่งไปในเรื่องราวต่าง ๆ เหมือนอย่างวานรหรือลิงที่วิ่งหลุกหลิกไปอยู่บนต้นไม้.

เพราะฉะนั้น จึงมีสัตว์ต่าง ๆ เหล่านี้ ๖ ชนิด วิ่งไปบ้างบินไปบ้างเพ่นพ่านไปทั้งหมด ในจิตใจของบุคคลก็เป็นเช่นนั้น ก็เหมือนอย่างมีสัตว์เหล่านี้ คือเรื่องของตาหูจมูกลิ้นกายใจนี้แหละ วิ่งเพ่นพ่านไปอยู่. อาการที่จิตใจวิ่งเพ่นพ่านไปอยู่ดังนี้ ก็คืออาการที่เรียกว่า ตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากต่าง ๆ เป็นไปโดยอำนาจของราคะ หรือโลภะบ้าง โทสะบ้าง โมหะหรืออวิชชาบ้าง เป็นต้น.

ใช้สติและปัญญากำหนดรู้กระแสของตัณหา

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้มีความสำรวมอินทรีย์ ให้มีสติพร้อมทั้ง มีปัญญากำหนดรู้ ว่าอาการที่เป็นเช่นนั้น ก็เหมือนอย่างบุคคลที่ตกลงไปสู่กระแสน้ำ และ ก็พอใจเสียด้วยในกระแสน้ำนั้น ๆ พอใจที่จะลอยคอที่จะว่ายน้ำเล่นอยู่ในกระแสน้ำนั้น. และ ก็ตรัสเปรียบเทียบเอาว่า กระแสน้ำที่คนตกลงไปนั้น หรือที่คนกระโดดลงไปนั้น ก็คือ กระแสตัณหา คือตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก. และอาการที่ขอบใจพอใจสนุกสนาน เพลิดเพลินที่จะลอยคอที่จะว่ายน้ำเล่นอยู่ในกระแสน้ำนั้น ก็ได้แก่ตาหูจมูกลิ้นกายและใจนี้แหละ ซึ่งเรียกเป็นภาษาธรรมะว่า **ปยรูป สาทรูป** คือเป็นสิ่งที่เป็นที่รัก เป็นสิ่งที่สำราญ

ก็เพราะว่าตณหานั้นก็อาศัยตาหูจมูกลิ้นกายและমনะคือใจนี่เอง ไม่ใช่อาศัยอะไรอื่นดังที่กล่าวมาแล้ว และก็พอใจเสียด้วย. ทั้งนี้ก็โดยที่ไม่รู้ว่าในกระแสน้ำคือกระแสต้นหาที่ใช้ตาหูจมูกลิ้นกายและมนะคือใจสำหรับที่จะวิ่งเฟนพานเพลิดเพลินติดอกติดใจอยู่นั้น เป็นกระแสน้ำอันประกอบด้วยภัยอันตราย โดยที่เมื่อปล่อยยให้ลอยไปก็ว่ายจมลงไปในห้วงน้ำลึกอันเป็นตัวสังโยชน์ทั้งหลาย อันประกอบด้วยคลื่นอันเป็นตัวโทษะ โภคะ ความโกรธ อุปายาสะ ความคับแค้นใจทั้งหลาย อันประกอบด้วยวังวนได้แก่กามคุณทั้งหลาย อันประกอบด้วยสัตว์ร้ายผีเสื้อน้ำทั้งหลาย อันได้แก่ความที่ติดใจกันอยู่ในสิ่งอันเป็นที่ตั้งของกามเหล่านั้น เป็นบุคคลก็ตามเป็นวัตถุสิ่งของก็ตาม. เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเตือน. เมื่อได้ฟังเตือนแล้วก็จะได้สติวายทวนกระแสเข้าฝั่งได้.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวดและตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๒๙ มกราคม ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๑๙

ความรู้จักนามรูป

วันนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม

ได้แสดงเรื่องสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ตามเถรอธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ ซึ่งภิกษุทั้งหลายได้กราบเรียนถามท่าน และท่านก็ได้ตอบ. ภิกษุทั้งหลายก็ได้กราบเรียนถามท่านถึงปริยายคือทางแสดงอื่นต่อไปอีก ซึ่งท่านก็ได้กล่าวตอบดังที่ได้แสดงอธิบายมาโดยลำดับ จนถึงข้อที่จะแสดงในวันนี้ ซึ่งท่านได้แสดงตอบแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ยังมีปริยายคือทางแสดงอย่างอื่นอีก คือสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบก็ได้แก่ รู้จักนามรูป รู้จักเหตุเกิดแห่งนามรูป รู้จักความดับนามรูป รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับนามรูป. และท่านก็ได้แสดงอธิบายแต่ละข้อตั้งแต่ข้อหนึ่งว่า

รู้จักนามรูป ก็คือ

รู้จักนาม อันได้แก่ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ

รู้จักรูป ก็คือรู้จักมหาภูตรูปทั้ง ๔ และอุปาทายรูป รูปอาศัยแห่งมหาภูตรูป

ทั้ง ๔ นั้น

รู้จักเหตุเกิดแห่งนามรูป ก็คือรู้จักว่า เพราะวิญญาณเกิด นามรูปจึงเกิด

รู้จักความดับนามรูป ก็คือรู้จักว่า เพราะวิญญาณดับนามรูปจึงดับ

รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับนามรูป ก็คือรู้จักมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิความเห็นชอบเป็นต้น.

จะได้แสดงอธิบายในข้อ ๑ รู้จักนามรูป.

รู้จักนามรูปหรือชั้น ๕

รู้จักนาม ก็คือรู้จักเวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ. **นาม** นี้ที่คู่กับ **รูป** อันเรียกว่า **นามรูป** เป็นศัพท์ธรรมะที่ผู้ศึกษาธรรมะย่อมได้ทราบกันอยู่และได้ฟังกันอยู่ในเทศนาทั้งหลายเป็นอันมาก และโดยทั่วไปก็เป็นคำย่อมาจากชั้น ๕. อันชั้น ๕ ก็คือกองหรือประชุมทั้ง ๕ อันได้แก่ รูปชั้น ๕ กองรูป เวทนาชั้น ๕ กองเวทนา สัญญาชั้น ๕ กองสัญญา สังขารชั้น ๕ กองสังขาร วิญญาณชั้น ๕ กองวิญญาณ.

พระพุทธเจ้าได้แสดงถึงชั้น ๕ ตั้งแต่ในปฐมเทศนา ซึ่งเป็นเทศนาครั้งแรกของพระองค์ ซึ่งได้ตรัสโปรดพระปัญจวัคคีย์. ทรงแสดงชั้น ๕ ไว้ในข้อทุกขสัจจะสภาพที่จริงคือทุกข์. ซึ่งได้ตรัสแสดงทุกขสัจจะไว้ เริ่มแต่ชาติทุกข์ ทุกข์คือชาติความเกิดเป็นต้น และได้ทรงแสดงอธิบายชี้สิ่งที่เป็นทุกข์ไปแต่ละข้อ ๆ จนถึงตรัสสรุปโดยย่อ ว่าชั้น ๕ เป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการ ก็คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. แต่ว่าในปฐมเทศนานั้น ได้ตรัสยกขึ้นแสดงชี้ว่าชั้น ๕ เป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการเป็นทุกข์.

ชั้น ๕ เป็นที่ตั้งของวิปัสสนากรรมฐาน

มาถึงเทศนาครั้งที่ ๒ จึงได้ตรัสยกเอาชั้น ๕ เป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการนี้มาตรัสอธิบายว่า **รูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณเป็นอนัตตตามิใช่ตัวตน เพราะบังคับให้เป็นไปตามปรารถนามิได้.** และได้ตรัสแสดงอธิบายทางไตรลักษณ์ด้วยวิธีที่ได้ตรัสถามพระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ว่า ชั้น ๕ ดังกล่าวเที่ยงหรือไม่เที่ยง. ท่านทั้ง ๕ ก็กราบทูลตอบว่าไม่เที่ยง. ก็ได้ตรัสถามต่อไปว่า ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข. ก็กราบทูลว่าเป็นทุกข์. จึงได้ตรัสถามต่อไปว่าก็สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะเห็นยึดถือสิ่งนั้นว่าเป็นของเราว่าเราเป็นสิ่งนั้น ว่าสิ่งนั้นเป็นอัตตาตัวตนของเรา. ท่านทั้ง ๕ ก็ได้กราบทูลว่าไม่ควรที่จะเห็นยึดถืออย่างนั้น. พระพุทธองค์จึงได้ตรัสอธิบายเป็นข้อ ๆ ไปว่า

ชั้น ๕ เหล่านี้ที่เป็นอดีตล่วงไปแล้ว ที่เป็นอนาคตยังไม่มาถึง ทั้งที่เป็นปัจจุบัน ที่เป็นภายใน ที่เป็นภายนอก ที่หยาบที่ละเอียด ที่เลว ที่ประณีต ที่ไกล หรือที่อยู่ใกล้ทั้งหมด ล้วนควรพิจารณาให้เห็นด้วยสัมมัมปัญญา คือปัญญาชอบตามเป็นจริง ว่าไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่เป็นชั้น ๕ ชั้น ๕ ไม่ใช่เป็นอัตตาตัวตนของเรา.

อริยสาวกได้สดับแล้วอย่างนี้ย่อมได้ นิพพิทา คือความหน่ายในชั้น ๕. เมื่อได้ความหน่ายก็สิ้นความติดใจยินดี. เมื่อสิ้นความติดใจยินดี จิตก็ วิมุตติ หลุดพ้นจากอาสวะคือกิเลสที่ดองจิตสันดานทั้งหลาย. ชั้น ๕ จึงเป็นข้อที่พระพุทธรเจ้าได้ตรัสแสดงถึงตั้งแต่ในปฐมเทศนา เทศน์ครั้งแรก. และมาตรัสอธิบายโดยไตรลักษณ์ในเทศนาครั้งที่ ๒ แก่พระเบญจวัคคีย์ทั้งห้า. ท่านทั้ง ๕ เมื่อได้ฟังเทศนาครั้งที่ ๒ จบแล้ว ท่านแสดงไว้ว่า จิตของท่านทั้ง ๕ ก็พ้นจากอาสวะกิเลสที่ดองจิตสันดานทั้งหลาย.

เพราะฉะนั้น ชั้น ๕ จึงเป็นข้อที่ผู้ศึกษาปฏิบัติพุทธศาสนาพึงศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจ. และท่านก็ยกชั้น ๕ นี้เป็น ๒ คือรูปก็เป็นรูป เวทนาสัญญาสังขารวิญญานเป็นนาม. แต่เรียกกลับกันว่านามรูป. เพราะฉะนั้น ชั้น ๕ กับนามรูปนี้จึงเป็นหลักเป็นภูมิเป็นกรรมฐาน สำหรับพิจารณาปฏิบัติทางปัญญาหรือทางวิปัสสนา และก็ควรที่จะได้ทำความเข้าใจว่าทำไมจึงเรียกว่านามรูป. สำหรับรูปนั้นก็คงเรียกว่ารูปตามเดิม แต่สำหรับเวทนาสัญญาสังขารวิญญานทำไมจึงเรียกว่านาม.

นามคือชื่อของภาวะอาการทางกายและใจ

อันคำว่า นาม นี้ใช้เรียกกันหมายถึงว่าเป็น ชื่อ เช่นผู้ที่มีชื่ออย่างนี้ ๆ ก็เรียกว่ามีนามอย่างนี้ ๆ. เพราะฉะนั้น จึงใช้ทำความเข้าใจกันง่าย ๆ ว่าที่เรียกว่านามนั้นก็คือมีแต่ชื่อสำหรับเรียก คือสักแต่ว่ามีแต่ชื่อ แต่ไม่มีรูปร่างหน้าตาที่จะให้มองเห็นได้ด้วยตา หรือได้ยินได้ด้วยหู หรือที่จะทราบได้ด้วยกลิ่นด้วยรสด้วยการถูกต้องทางกาย. ตรงกันข้ามกับรูปซึ่งเป็นวัตถุอันจะพึงเห็นได้ด้วยตาเป็นต้น ดังกล่าว. แต่ว่าเวทนาสัญญาสังขารวิญญานนั้นไม่มีรูปร่างหน้าตาที่จะเห็นได้ด้วยตาเป็นต้นดังกล่าว มีแต่นามที่เป็นชื่อสำหรับเรียกเท่านั้น แต่โดยอธิบายนี้ ก็ใช้เป็นอธิบายสำหรับทำความเข้าใจรูปธรรมนามธรรมที่พูดกัน. คือ

รูปธรรม ก็มีรูปร่างที่จะเห็นได้ด้วยตาเป็นต้น

นามธรรม นั้นก็ไม่มีรูปร่าง มีแต่ชื่อเรียกเท่านั้น.

นี้เป็นทางอธิบายที่เข้าใจกันทั่ว ๆ ไป แต่ว่าถ้าอธิบายเพียงเท่านี้ก็ยังไม่เข้าใจอีกเหมือนกันว่าที่เป็นชื่อสำหรับเรียกเท่านั้นไม่มีรูปร่างมีแต่นามหรือชื่อแต่ว่าเป็นนามของอะไรในข้อนี้จึงต้องทำความเข้าใจต่อไป ว่าเป็นนามของภาวะอาการที่บังเกิดขึ้นทางร่างกายทางจิตใจ. ภาวะอาการที่บังเกิดขึ้นดังกล่าวไม่มีรูปร่าง ดังเช่นเวทนา ความรู้เป็นสุขเป็นทุกข์

หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ที่บังเกิดขึ้นทางกายก็ดี ทางจิตใจก็ดี เป็นสิ่งที่ไม่รูปร่าง มีอาการมีภาวะที่เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข เหมือนอย่างเมื่อถูกแดดก็ ร้อน เป็นทุกข์เมื่อได้รับลมก็เย็น เป็นสุข. อาการที่เป็นสุขเป็นทุกข์ทางร่างกายนี้ไม่มีรูปร่าง แต่ว่ามีภาวะมีอาการ. ทางจิตใจก็เช่นเดียวกัน สัญญาความจำได้หมายรู้ต่าง ๆ จำรูปจำ เสียงเป็นต้น ก็เป็นอาการหรือเป็นภาวะทางจิตใจ. สัญญาความคิดปรุงหรือความปรุงคิด ก็เป็นภาวะอาการทางจิตใจ. วิญญาณความรู้รูปทางตาที่เรียกว่าเห็น รู้เสียงทางหูที่เรียกว่าได้ยิน รู้กลิ่นทางจมูก รู้รสทางลิ้น รู้สิ่งถูกต้องทางกาย ที่เรียกว่าทราบกลิ่นทราบรส ทราบโผฏฐัพพะ รู้เรื่องราวทางใจที่คิดที่รู้ต่าง ๆ ที่เรียกว่ารู้เรื่อง ก็เป็นภาวะอาการทางจิตใจ. เพราะฉะนั้นนามจึงเป็นชื่อของอาการหรือภาวะทางจิตใจและร่างกายดังกล่าว.

นามเป็นอาการของจิตที่น้อมออกรู้อารมณ์

ก็เป็นอันว่าได้ทำความเข้าใจถึงเรื่องนามธรรมทั้ง ๔ นี้ ก็เข้าไปถึงตัวนามธรรม ทั้ง ๔ นี้. แต่ก็ควรจะทราบให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า ภาวะอาการของจิตใจทั้ง ๔ ดังกล่าวมานี้เป็น ไปอย่างไร และคำว่านามจะมีความหมายที่ยิ่งไปกว่าชื่อดังที่กล่าวมาแล้วหรือไม่. ในข้อนี้ก็ ตอบได้ว่า ยังมีความหมายที่ยิ่งไปกว่าเพียงคำว่าชื่อดังกล่าว. คือคำว่า นาม นี้ตามรูป ศัพท์ก็เป็นอันเดียวกันกับคำว่า นมะ หรือ นโม ที่เราทั้งหลายสวดกันอยู่ สวดนำในการ สวดมนต์ไหว้พระ และสวดนำว่าน่านการที่จะกล่าวถึงสรณคมน์และศีล คือ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ที่แปลว่า *ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ นั้น.*

คำว่า นาม ก็มีมูลศัพท์เป็นอันเดียวกัน คือแปลว่า น้อม. แต่ว่ามีความหมายว่า เป็นอาการของจิตใจที่น้อมออกไปรู้อารมณ์คือเรื่องทั้งหลาย. คือว่าจิตใจนี้เมื่อแสดงตาม อภิธรรม เมื่อไม่มีอารมณ์ย่อมเป็น ภาวังคจิต จิตที่อยู่ในภาวังค์. ตามศัพท์ก็แปลว่าองค์ของ ภาพ ซึ่งท่านเปรียบเหมือนอย่างน้ำในทะเลมหาสมุทรที่สงบอยู่ในขณะที่ยังไม่มิลมไม่มีคลื่น คือเมื่อไม่มีลมน้ำก็ไม่มิลคลื่น สงบเรียบอยู่. จิตโดยปกติเมื่อยังไม่มีอารมณ์ก็เป็นภาวังคจิต แต่เมื่อมีอารมณ์มากระทบทวารคือประตูทั้ง ๖ ดังที่ได้เคยอธิบายแล้ว มีอารมณ์มากระทบ ประตูตาหูจมูกลิ้นกาย และกระทบมโนทวารคือประตูใจ จิตจึงออกจากภาวังค์น้อมออกรับ อารมณ์.

อาการที่จิตน้อมออกรับอารมณ์นี้ ก็รับด้วยวิธีรู้คือรู้อารมณ์ ซึ่งที่แรกก็รู้ในเมื่อ

อายตนะภายในอายตนะภายนอกมาประจวบกัน. ก็รู้อรูปที่เรียกว่าเห็นรูป รู้เสียงที่เรียกว่าได้ยินเสียง รู้กลิ่นรู้รสรู้โผฏฐัพพะที่เรียกว่าทราบกลิ่นทราบรส ทราบโผฏฐัพพะ รู้ธรรมะคือเรื่องราวที่เรียกว่ารู้เรื่องราว. ก็ตั้งศัพท์เรียกว่า **วิญญาณ**.

และเมื่ออายตนะภายในกับวิญญาณทั้ง ๓ นี้ประจวบกัน ก็เป็นความรู้ที่แรงขึ้นเรียกว่า **สัมผัส**.

เมื่อเป็นสัมผัสความรู้ก็แรงขึ้น เป็นรู้เป็นสุขรู้เป็นทุกข์รู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ ไม่สุขที่เรียกว่า **เวทนา**.

แล้วก็รู้จำที่เรียกว่า **สัญญา**.

แล้วก็รู้คิดปรุงหรือปรุงคิดต่าง ๆ ที่เรียกว่า **สังขาร**.

แล้วจิตก็ตกภวังค์ กลับไปสู่ภาวะที่เป็นพื้น. ครั้นเมื่อมีอารมณ์มากระทบทวารทั้ง ๖ นี้อีก จิตก็ออกจากภวังค์มารับอารมณ์ ด้วยวิธีที่รู้ดังกล่าวนี้ เป็นอารมณ์ ๆ ไป. แต่ว่าเพราะเป็นสิ่งละเอียดและรวดเร็วมาก จึงยากที่จะรู้แยกได้ อันนี้เป็นวิถิจิตซึ่งเป็นธรรมชาติธรรมดา. อาการที่จิตออกรับรู้อารมณ์ดังกล่าวนี้แหละเรียกว่า **นาม** คือว่าจิตน้อมออกไปรู้เหมือนอย่างยื่นมือออกไปจับสิ่งนั้นสิ่งนี้ และเมื่อจับสิ่งนั้นสิ่งนี้แล้วก็กลับมาตามเดิมมีอะไรมาก็จับใหม่. เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า **นาม**.

นามในพระเถราธิบาย

แต่ว่านามในพระเถราธิบายนี้ ท่านแสดงว่าได้แก่

เวทนา คือความรู้เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข

สัญญา ความรู้จำ จำได้หมายรู้

เจตนา ความตั้งใจ

ผัสสะ คือความกระทบ

มนสิการ การกระทำไว้ในใจ.

ก็ขั้น ๕ นั้นแหละ. แต่ว่าแสดงในที่นี้ที่ซ้ำกับขั้น ๕ ก็คือเวทนามกับสัญญา. ส่วนอีก ๓ คือ เจตนา ผัสสะ มนสิการ ไม่ซ้ำกับขั้น ๕. แต่ก็สรุปเข้าได้ในสังขารคือความคิดปรุงหรือความปรุงคิดคือเจตนา กับมนสิการ. ผัสสะนั้นเมื่อเป็นสัมผัสก็เป็นเบื้องต้นของเวทนา เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันว่า สรุปเข้าได้ในเวทนา สัญญา สังขาร. ส่วนวิญญาณนั้นไม่ได้แสดงอธิบายไว้ในที่นี้ เพราะว่าเราได้มีแยกออกไปในข้อ ๒ ที่ว่า เพราะวิญญาณเกิด นามรูป

จึงเกิด คือนำวิญญานไปแสดงไว้ในเหตุเกิดของนามรูป. ก็วิญญานเป็นเหตุเกิดของนามรูป เพราะวิญญานเกิดนามรูปจึงเกิด. เพราะฉะนั้นจึงไม่แสดงวิญญานไว้ในที่นี้. ส่วนรูปนั้นก็แสดงแยกออกไปเป็นมหาภูตรูป ๔ และอุปาทายรูป รูปอาศัยแห่งมหาภูตรูปทั้ง ๔.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวดและตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๒๐

ความรู้จักนามรูป (ต่อ)

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงเอราธิบายของท่านพระสารีบุตร ในข้อสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบมาถึงตอนที่ท่านได้แสดงว่า สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ก็คือรู้จักนามรูป รู้จักเหตุเกิดแห่งนามรูป รู้จักความดับแห่งนามรูป รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งนามรูป. และท่านก็ได้แสดงอธิบายไปที่ละข้อดังที่ได้แสดงแล้ว และได้แสดงอธิบายขยายความในที่นี้ในข้อแรกคือข้อ รู้จักนามรูป. ได้แสดงนามมาแล้ว. จะได้แสดง รูป ต่อไป.

มหาภูตรูป ๔

อันรูปนั้นก็ได้นำมาใช้กันในภาษาไทยเป็นที่รู้จักกัน เช่น รูปร่างหน้าตา รูปกาย ตามศัพท์ คำว่า รูป นั้น แปลว่า *ชำระ*. สิ่งโดยย่อชำระ สิ่งนั้นชื่อว่ารูป. ตามความหมายก็หมายถึงรูปที่เป็นรูปขันธ์หรือที่เป็นรูปกาย. และได้มีแสดงอธิบายไว้เป็น ๒ อย่างตามพระเอราธิบายนั่นเอง ก็คือ **มหาภูตรูป** กับ **อุปาทายรูป**.

มหาภูตรูป รูปที่เป็นภูตะใหญ่. ภูตะ ก็แปลว่า สิ่งที่เป็น สิ่งที่มี. รูปที่เป็นสิ่งที่มี สิ่งที่เป็นส่วนใหญ่ เรียกว่ามหาภูตรูป ก็ได้แก่ ธาตุทั้ง ๔ ที่ประกอบอยู่ในกายคือในรูปกายนี้ อันได้แก่

ส่วนที่แข็งแข็งบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ ก็เรียกว่า **ปฐวีธาตุ** ธาตุดิน

ส่วนที่เอิบอาบเหลวไหลบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ ก็เรียกว่า **อาโปธาตุ** ธาตุน้ำ

สิ่งที่อบอุ่นบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ ก็เรียกว่า **เตโชธาตุ** ธาตุไฟ

สิ่งที่พัดไหวบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ ก็เรียกว่า **วาโยธาตุ** ธาตุลม

ธาตุทั้ง ๔ บรรดาที่มีอยู่ในกายนี้นี้แหละคือมหาภูตรูปทั้ง ๔ อันแปลว่า รูป ที่เป็น

มหาภูตตะ คือที่เป็นธาตุส่วนใหญ่ ประกอบเข้าเป็นกาย. เมื่อธาตุทั้ง ๔ นี้ยังค้ำกันอยู่ กายนี้ก็ย่อมดำรงอยู่คือเป็นกายมีชีวิต. เมื่อธาตุทั้ง ๔ นี้แตกสลายความดำรงอยู่แห่งกายนี้ก็สิ้นไป. ชีวิตก็สิ้นไป.

การจำแนกธาตุ

ทางพระพุทธศาสนา พระบรมศาสดาได้ทรงแสดงธาตุทั้ง ๔ นี้อันเป็นส่วนมหาภูตรูปดังกล่าวเป็นกรรมฐาน ดังเช่นที่เรียกว่า **ธาตุกรรมฐาน** หรือ **จตุธาตุววัฏฐานะ** กำหนดธาตุทั้ง ๔. และก็ยังได้ตรัสแสดงวิธีพิจารณาธาตุกรรมฐานนี้ จำแนกออกไปเป็นอาการต่าง ๆ สำหรับผู้ปฏิบัติจะได้หยิบยกขึ้นมาพิจารณา. แม้ในทางที่เป็นปฏิกุละ คือเป็นปฏิกุละเป็นของไม่สะอาดไม่งดงาม และสำหรับในด้านพิจารณาให้เห็นว่าปฏิกุละไม่สะอาดไม่งดงามนี้ ก็มักยกขึ้นจำแนกในข้อปฐมธาตุ ธาตุดิน และอาโปธาตุ ธาตุน้ำ เพราะเป็นสิ่งที่พิจารณาเห็นเป็นของปฏิกุละไม่สะอาดได้ง่าย. ดังที่ตรัสจำแนกเอาไว้อันเรียกว่า อาการ ๓๒

ปฐมธาตุ ธาตุดิน

สำหรับที่เป็นส่วน **ปฐมธาตุ** ธาตุดิน นั้น ที่ตรัสจำแนกไว้ก็คือ *เกสา* ผม *โลมา* ขน *นขา* เล็บ *ทนต์* ฟัน *คฺจ* หน้ *มฺส* เนื้อ *นหารู* เอ็น *อฏฺจ* กระดูก *อฏฺจิมิถข* เยื่อในกระดูก *วฏก* ไต *ทหฺย* หัวใจ *ยกน* ดับ *กิลอมก* ฟังผิด *พิหก* ม้าม *ปฺปมาส* ปอด *อนุด* ไล่ใหญ่ *อนุดคฺณ* ไล่เล็กหรือว่าสายรัดไล่ *อุทริย* อาหารใหม่ *กริส* อาหารเก่า เป็น ๑๙ แต่ได้ตรัสเติมในที่บางแห่งคือ *มตถเก* *มตถลฺลुक* *ชมอง* *นชมอง* *ศิระษะ* ก็รวมเป็น ๒๐.

นี้เป็นส่วนปฐมธาตุ ธาตุดิน คือเป็นส่วนที่แน่นแข็ง.

อาโปธาตุ ธาตุน้ำ

ส่วนที่เป็น **อาโปธาตุ** ธาตุน้ำ ตรัสแสดงเอาไว้สำหรับพิจารณาก็คือ *ปิตต* น้ำดี *เสมห* น้ำเสลด *ปฺพโพ* น้ำหนองน้ำเหลือง *โลหิต* น้ำเลือด *เสโท* น้ำเหงื่อ *เมโท* มันชั้น *อสสุ* น้ำตา *วสา* มันเหลว *เซโ* น้ำลาย *สิงฺขานิกา* น้ำมูก *ลลิกา* ไขข้อ *มุตต* *มฺตร* รวมเป็น ๑๒.

อาการ ๓๑ หรือ ๓๒

ส่วนที่เป็นปฐวีธาตุเต็มชมองในชมองศีรณะเป็น ๒๐ กับส่วนที่เป็นอาโปธาตุ ๑๒ ก็รวมเป็นอาการ ๓๒ ดังที่รู้จักกัน. แต่ที่ตรัสแสดงไว้โดยมากนั้นเพียงอาการ ๓๑ คือไม่มีข้อชมองในชมองศีรณะ. พระอาจารย์แสดงว่ารวมอยู่ในข้อเยื่อในกระดูก **อฏฺฐิมิณฺขุ** เยื่อในกระดูก. หรือว่าอีกนัยหนึ่งรวมอยู่ในข้อ **หทยํ** หัวใจ ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันในครั้งก่อนว่าเป็นสิ่งที่ให้สำเร็จความคิดนึกด้วย. เมื่อเต็มชมองในชมองศีรณะเข้า จึงเป็นอาการ ๓๒ แม้ส่วนที่เป็นเตโชธาตุ ธาตุไฟ วาโยธาตุ ธาตุลม ก็ได้มีตรัสจำแนกเอาไว้.

เตโชธาตุ ธาตุไฟ

สำหรับที่เป็น **เตโชธาตุ** ธาตุไฟ ก็คือไฟที่ทำให้ร่างกายอบอุ่น ไฟที่ทำให้ร่างกายชำระธาตุโรทรหม ไฟที่ทำให้ร่างกายเร้าร้อน ไฟที่ย่อยอาหารคือที่ช่วยย่อยอาหารในลำไส้ นี้ก็เป็นเตโชธาตุ ธาตุไฟ.

วาโยธาตุ ธาตุลม

ส่วนที่เป็น **วาโยธาตุ** ธาตุลม ที่ตรัสแสดงไว้สำหรับพิจารณา ก็ได้แก่ลมที่พัดขึ้นเบื้องบน ลมที่พัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้หรือในกระเพาะ ลมที่ซัดไปพัดไปตลอดอวัยวะน้อยใหญ่ทั้งหลาย ลมอัสสาสะ ลมหายใจเข้า ลมปัสสาสะ ลมหายใจออก.

พิจารณาให้เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ

สำหรับที่ตรัสสอนให้พิจารณาทางปฏิกุล ไม่สะอาดไม่งดงาม ก็ยกเอาปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ จำแนกออกไปเป็นส่วน ๆ เป็นอาการ ๓๑ หรือ ๓๒ ดังกล่าว. สำหรับที่ตรัสจำแนกไว้ครบทุกธาตุ ก็เพื่อให้พิจารณาให้เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ. ไม่ควรที่จะยึดถือว่าเป็นของเรา เราเป็นสิ่งเหล่านี้ หรือสิ่งเหล่านี้เป็นอึดตาตัวตนของเรา. ก็เป็นอันว่ามหาภูตรูปทั้ง ๔ นี้ หรือว่าธาตุทั้ง ๔ นี้ ได้ตรัสสอนให้ใช้เป็นกรรมฐานได้ทั้งทางสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน. และในการแสดงรูป ก็จำแนกรูปออกเป็นมหาภูตรูปทั้ง ๔ คือธาตุทั้ง ๔ ดังกล่าวซึ่งกล่าวเป็นส่วนรวม อันได้แก่

ส่วนที่แข็งแข็งก็เป็นมหาภูตรูป ส่วนที่เป็นดิน

ส่วนที่เหลวไหลก็เป็นมหาภูตรูป ส่วนที่เป็นน้ำ
ส่วนที่อบอุ่นก็เป็นมหาภูตรูป ส่วนที่เป็นไฟ
ส่วนที่พัดไหวก็เป็นมหาภูตรูป ส่วนที่เป็นลม
กล่าวรวม ๆ นี้ หมวดหนึ่งของรูป.

อุปาทายรูป รูปอาศัย

อีกหมวดหนึ่งของรูปก็คือ **อุปาทายรูป** ที่แปลว่า **รูปอาศัย** คือเป็นรูปที่อาศัยอยู่
แห่งมหาภูตรูปทั้ง ๔ เหล่านี้. อันได้แก่

ประสาททั้ง ๕ คือ

สิ่งที่ให้สำเร็จการเห็น เรียกว่า **จักขุประสาท**

สิ่งที่ให้สำเร็จการได้ยิน เรียกว่า **โสตประสาท**

สิ่งที่ให้สำเร็จการทราบกลิ่น เรียกว่า **ฆานประสาท**

สิ่งที่ให้สำเร็จการทราบรส เรียกว่า **ชีวหาประสาท**

สิ่งที่ให้สำเร็จการถูกต้อง เรียกว่า **กายประสาท**.

โคจร คืออารมณ์อันเป็นที่เที่ยวไปของประสาททั้ง ๕ นั้น ๕ ก็คือ

รูป ที่เป็นวิสัยของจักขุประสาท

เสียง ที่เป็นวิสัยของโสตประสาท

กลิ่น ที่เป็นวิสัยของฆานประสาท

รส ที่เป็นวิสัยของชีวหาประสาท

โณภูัพพะ สิ่งถูกต้องที่เป็นวิสัยของกายประสาท.

ภาวะ คือเพศ ๒ ได้แก่

อิตถิภาวะ ภาวะเป็นหญิงหรือเพศหญิง

ปุริสภาวะ ภาวะเป็นชายหรือเพศชาย.

ปกิณณกะ ข้อเบ็ดเตล็ด ๔ อันได้แก่

ทหทัย หมายถึงสิ่งที่ให้สำเร็จความคิดนึก.

ชีวิตินทรีย์ อินทรีย์คือชีวิต ได้แก่ความเป็นอยู่ของรูปกาย หรือสิ่งที่ให้รูป
กายเป็นอยู่ ดำรงชีวิตอยู่.

อาหาร หมายถึงโอชะของอาหารที่บริโภคเข้าไป เป็นโอชะซึมซาบไปเลี้ยง
ร่างกาย.

อากาศ ช่องว่างอันเรียกว่า ปริจเฉทรูป คือเป็นรูปที่สำหรับกำหนดขอบเขต หรือปันขอบเขต. เป็นต้นว่า นิ้วทั้ง ๕ ของบุคคลไม่ติดเป็นพีดเดียวกัน. แบ่งออกเป็น ๕ นิ้ว มีช่องว่างในระหว่างทั้ง ๕ นิ้ว. สิ่งที่ทำให้นิ้วทั้ง ๕ นิ้วนี้แยกกันออกเป็น ๕ นิ้วได้ก็เพราะมี อากาศคือช่องว่างในระหว่าง. ถ้าไม่มีอากาศคือช่องว่างในระหว่างนิ้วทั้ง ๕ นี้ก็จะติดเป็น พีดอันเดียวกันทั้งหมด. แต่เพราะมีอากาศคือช่องว่างในระหว่าง จึงได้แบ่งเป็น ๕ นิ้วแยก กันไปได้. เพราะฉะนั้น อากาศจึงเรียกว่าปริจเฉทรูป รูปที่กำหนดตัดเป็นส่วนเป็นชิ้นเป็น อันให้มีขอบเขตของส่วนนั้น ๆ ของร่างกาย.

วิญญัตติ ๒ อันได้แก่

กายวิญญัตติ ความเคลื่อนไหวทางกาย

วจีวิญญัตติ ความเคลื่อนไหวทางวาจา.

ที่เรียกว่าวิญญัตตินั้น เพราะว่าความเคลื่อนไหวดังกล่าวทำให้เกิดความรู้กันได้ โดยใช้กายเคลื่อนไหว ก็เรียกว่า กายวิญญัตติ เช่น ทำมือแสดงความหมายให้เข้าใจกัน และเมื่อใช้วาจาพูดสำหรับที่จะให้เข้าใจกันก็เรียกว่า วจีวิญญัตติ

vikar คืออาการที่ต่าง ๆ กัน ๓. ได้แก่

ความเบาของร่างกาย ร่างกายที่ยังมีชีวิตอยู่นี้เบากว่าร่างกายที่สิ้นชีวิตแล้ว

ความอ่อนของร่างกาย คือร่างกายที่มีชีวิตนี้อ่อน เช่น แขนจะยกขึ้นยกลง จะงอแขนจะกางแขนก็ทำได้ ขาก็เหมือนกัน จะยืนจะนั่งจะพับขาจะเหยียดขาก็ย่อมทำได้ มีความอ่อนไม่แข็งกระด้างเหมือนอย่างศพ คือร่างกายของคนตาย.

ความควรแก่การงาน คือใช้ร่างกายประกอบการงานต่าง ๆ ได้ตามต้องการ ใช้มือใช้เท้าเป็นต้นได้ต่าง ๆ. ต่างจากร่างกายของคนที่ตายแล้ว. เป็นศพไม่ควรแก่การงาน ใช้ทำการงานอะไรไม่ได้.

ลักษณะ ๔ ก็คือ

ความที่เติบโตได้ เติบโตใหญ่ได้ ดังเมื่อแรกเกิดมาก็เป็นเด็กเล็ก ก็เติบโตขึ้น เป็นเด็กใหญ่เป็นผู้ใหญ่ขึ้นมาเป็นต้น.

ความสืบต่อ ก็เช่น ผมเก่าหลุดไป ผมใหม่ก็งอกขึ้นมาแทน. เล็บเก่าหมดไป เล็บใหม่ก็งอกขึ้นมาแทน. เหมือนอย่างเมื่อโกนผม ผมก็งอกขึ้นมาแทนได้. ตัดเล็บ เล็บก็งอกยาวออกมาได้. เป็นความสืบต่อ.

ความชรา คือความชำรุดทรุดโทรม กับ

อนิจจตา ความไม่เที่ยง ก็คือต้องมีเกิดต้องมีดับในที่สุด เกิด ก็คือธาตุมา
ประชุมกัน ดับ ก็คือว่าธาตุทั้งหลายแตกสลาย เป็นอนิจจตา ความไม่เที่ยง.

รูป ๒๘

ทั้งหมดนี้เรียกว่า อุกาทยรูป รูปอาคัย อาคัยแห่งมหาภูตรูปทั้ง ๔ ซึ่งก็รวมเป็น
๒๕ มหาภูตรูป ๔ อุกาทยรูป ๒๕ ก็รวมเป็น ๒๙ แต่ว่าท่านมักจะตัดโคจร ๕ เหลือ ๔
ในอุกาทยรูป. ซึ่งโคจร ๕ นั้นก็ดังที่ได้กล่าวแล้ว ได้แก่รูปอันเป็นวิสัยของจักขุ. เสียงอัน
เป็นวิสัยของโสตคือหู. กลิ่นอันเป็นวิสัยของฆานะคือจมูก. รสอันเป็นวิสัยของชิวหาคือลิ้น
และโณภูฏัพพะอันเป็นวิสัยของกายะคือกาย. ท่านมักจะตัดข้อโณภูฏัพพะนี้ออกเสีย โดยเอา
ไปรวมเข้าในข้อที่หนึ่ง คือรูปที่เป็นวิสัยของจักขุ เพราะวาโณภูฏัพพะนั้นก็ป็นรูปเหมือนกัน
เพราะฉะนั้น เมื่อเอาไปรวมกันเข้ากับข้อรูป รูปข้อที่ ๑ นั้นจึงเป็นวิสัยของจักขุด้วย เป็น
วิสัยของกายด้วย. เพราะฉะนั้น โคจร ๕ จึงเหลือ ๔. เมื่อโคจร ๕ เหลือ ๔ อุกาทยรูปที่มี
ทั้งหมด ๒๕ จึงเหลือ ๒๔. ฉะนั้น เมื่อรวมเข้ากับมหาภูตรูปอีก ๔ ก็เป็น ๒๘. เพราะ
ฉะนั้นในอภิธรรมจึงมักจะแสดงว่ารูปทั้งหมด ทั้งมหาภูตรูปทั้งอุกาทยรูปมี ๒๘. เหล่านี้
คือรูป.

สัมมาทิฏฐิ ก็คือรู้จักนามรูป รู้จักนาม รู้จักรูป. รู้จักนามก็ได้แก่รู้จักเวทนา สัญญา
เจตนา ผัสสะ มนสิการ ดังที่ได้กล่าวอธิบายแล้ว. รู้จักรูปก็คือรู้จักมหาภูตรูปทั้ง ๔ และรู้
จักอุกาทยรูปแห่งมหาภูตรูปทั้ง ๔ นั้น.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๒๑

ความรู้จักวิญญาณ

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงพระเถรอธิบายเรื่อง สัมมาทิฏฐิ ตามที่ภิกษุทั้งหลายได้กราบเรียนถามท่านพระสารีบุตรเถระมาโดยลำดับ. และเมื่อท่านตอบไปตอนหนึ่ง ๆ แล้วภิกษุทั้งหลายก็ถามต่อไป ว่ายังจะมีปริยายคือทางแสดงอย่างอื่นอีกหรือไม่. ท่านก็ตอบว่ามี. ในวันนี้จึงถึงข้อที่ท่านตอบว่า สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ก็คือรู้จักวิญญาณ รู้จักเหตุเกิดแห่งวิญญาณ รู้จักความดับวิญญาณ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับวิญญาณ. แล้วท่านได้อธิบายไปที่ละข้อว่า

รู้จักวิญญาณ ก็คือรู้จักหมู่แห่งวิญญาณ ๖ คือ

หมู่แห่งจักขุวิญญาณ วิญญาณทางตา

หมู่แห่งโสตวิญญาณ วิญญาณทางหู

หมู่แห่งฆานวิญญาณ วิญญาณทางจมูก

หมู่แห่งชีวหาวิญญาณ วิญญาณทางลิ้น

หมู่แห่งกายวิญญาณ วิญญาณทางกาย

หมู่แห่งมโนวิญญาณ วิญญาณทางมโนคือใจ.

รู้จักเหตุเกิดแห่งวิญญาณ ก็คือรู้จักว่า เพราะสังขารเกิด วิญญาณจึงเกิด.

รู้จักความดับแห่งวิญญาณ ก็คือรู้จักว่า เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ.

รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับวิญญาณ ก็คือรู้จักว่า มรรคมืองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบเป็นต้น เป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับวิญญาณ.

จะได้แสดงอธิบายใน หมู่แห่งวิญญาณ ๖ นี้ต่อไป.

จิตกับวิญญาณในชั้น ๕

อันคำว่า วิญญาณ นั้น ได้มีใช้ในพุทธศาสนาหลายความหมาย. และว่าถึงถ้อยคำที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ วิญญาณก็มีอยู่ ๓ คำ คือจิตคำหนึ่ง วิญญาณ คำหนึ่ง มโน ซึ่งมักแปลกันว่าใจ อีกคำหนึ่ง. แม้จิตก็มักจะเรียกควบกันว่าจิตใจ. คำว่าใจนั้นเป็นภาษาไทย เรียก รวม ๆ กันไป เช่น จิตใจหรือมโนที่แปลกันว่าใจ. สำหรับคำทั้ง ๓ นี้ เมื่อใช้ต่างกันก็ใช้ต่างกันดังนี้ จิตนั้นได้มีพระพุทธานุญาตตรัสเอาไว้ว่า

ให้อบรมจิต ให้รักษาจิต ให้ชำระจิตของตนให้ผ่องใส.

และยังได้ตรัสเอาไว้อีกว่า

จิตเป็นธรรมชาติปภัสสรคือผุดผ่อง แต่เศร้าหมองไปเพราะอุปกิเลส เครื่องเศร้าหมองที่จรเข้ามา.

แต่ว่าจิตนี้เมื่อปฏิบัติทำจิตตภาวนา อบรมจิตตามที่ตรัสสั่งสอนไว้ ก็วิมุตติหลุดพ้นจากเครื่องเศร้าหมองจิตทั้งหลายได้. และในท้ายพระสูตรทั้งหลายเป็นอันมากก็มีแสดงว่าภิกษุทั้งหลายได้ฟังพระพุทธโอราทที่ตรัสสั่งสอนแล้ว จิตก็วิมุตติหลุดพ้นจากอาสวะคือกิเลสที่ต้องจิตสันดานทั้งหลาย. และในพระสูตรที่แสดงไตรลักษณ์ดังเช่น อนัตตลักษณะสูตร ตรัสว่า

ชั้น ๕ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตา เพราะบังคับให้เป็นไปตามปรารถนามิได้. เมื่อเป็นดังนี้ จึงเป็นอนิจจะคือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา. จึงไม่ควรที่จะยึดถือว่านี่เป็นเรา เราเป็นนี่ นี่เป็นอัตตา ตัวตนของเรา.

ท่านพระปัญจวัคคีย์ได้ฟังเทศนานี้จบแล้ว จิตของท่านก็วิมุตติหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายดังนี้. ในพระสูตรดังกล่าวนี้แสดงชั้น ๕ ซึ่งรวมวิญญาณด้วย ว่าเป็นอนัตตา กับทั้งเป็นอนิจจะ เป็นทุกข์ คือเป็นไปตามไตรลักษณ์หรือสามัญญลักษณะ ลักษณะที่ทั่วไปแก่สังขารทั้งปวง. แต่มีได้ตรัสว่าจิตเป็นอนัตตาเป็นอนิจจะเป็นทุกข์ แต่ตรัสว่าจิตวิมุตติหลุดพ้น และยังมีพระคาถาแสดงอีกว่า

จิตถึงวิสังขารคือนิพพาน เพราะค้นหาทั้งหลายสิ้นไป.

จิตกับวิญญาณธาตุในธาตุ ๖

เพราะฉะนั้น ตามที่อ้างมานี้ จิตจึงเป็นสิ่งสำคัญในบุคคลที่ตรัสสอนให้รักษาตรัสสอนให้อบรม จนถึงตรัสว่าจิตนี้เองที่เป็นผู้วิมุตติหลุดพ้น จิตนี้เองบรรลุวิสังขารคือนิพพาน

และจิตนี้ก็เป็นธรรมชาติธรรมดา อันเรียกว่าเป็นธาตุ. แต่ว่าเมื่อแสดงถึงธาตุทั้ง ๖ คือ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ ธาตุไฟ วาโยธาตุ ธาตุลม อากาศธาตุ ธาตุอากาศ วิญญาณธาตุ ธาตุวิญญาณคือธาตุรู้ ก็ใช้คำว่า **วิญญาณธาตุ** คือธาตุรู้. ใน **ธาตุวิภังคสูตร** ตรัสสอนให้พิจารณาธาตุทั้ง ๕ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ว่าไม่ควรที่จะยึดถือว่า นั่นเป็นเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาตัวตนของเรา. แต่ว่ามิได้ตรัสว่าวิญญาณธาตุเป็นเช่นนั้น.

เพราะฉะนั้น คำว่าวิญญาณธาตุในธาตุ ๖ นี้ จึงมีความหมายเสมอกับคำว่าจิตดังที่กล่าว คือเป็นสิ่งสำคัญในบุคคลซึ่งเป็นตัวธรรมชาติธรรมดาเป็นตัวธาตุ. และยังมีในที่อื่นอีกหลายแห่งที่ใช้คำว่า วิญญาณแทนจิตหรือเท่ากับจิต. ฉะนั้น คำว่าวิญญาณกับคำว่าจิตนี้จึงใช้เท่ากัน หมายถึงธาตุที่เป็นอย่างเดียวกันอยู่เป็นอันมาก.

วิญญาณในชั้น ๕ คืออาการที่จิตออกมารับอารมณ์

แต่ว่าเมื่อแสดงต่างกันก็แสดงถึงวิญญาณที่มีลักษณะต่างจากจิตดังกล่าวมาข้างต้นนั้น คือวิญญาณที่แสดงในชั้น ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งมีความหมายเป็นอาการของจิตในเมื่ออารมณ์ทั้งหลายมาสู่ทวารทั้ง ๖ หรือว่าอายตนะภายนอกกับอายตนะภายในมาประจวบกัน. จิตจึงน้อมออกมารับอารมณ์ตั้งต้นแต่รู้อารมณ์ ดังที่เรียกว่าเห็นรูป ที่เรียกว่าได้ยินเสียง ที่เรียกว่าทราบกลิ่นทราบรส ทราบโผฏฐัพพะ และรู้เรื่องราว เพราะอาการที่จิตออกมารับอารมณ์นั้นก็คือรู้นั้นเอง. แต่ว่ารู้ที่แรกดังกล่าวเรียกว่าวิญญาณ. แล้วจึงรู้ที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไปเป็นสัมผัส เป็นสัญญา เป็นสังขาร ความคิดปรุงหรือปรุงคิด ก็ล้วนแต่จิตนี้เองรู้อันนั้น.

เมื่อรู้ที่เป็นการเห็นการได้ยินเป็นต้น ก็เป็น **วิญญาณ**.

รู้ที่เป็นสัมผัสคือกระทบ ก็เป็น **สัมผัส** หรือ **ผัสสะ**.

รู้ที่เป็นสุขเป็นทุกข์ก็เป็น **เวทนา**.

รู้จำก็เป็น **สัญญา**.

รู้ปรุงคิดหรือคิดปรุงก็เป็น **สังขาร**.

อาการที่จิตออกมารับอารมณ์นั้นเป็นรู้อันนั้น แต่ว่าที่เป็นครั้งแรกนั้นก็คือวิญญาณดังกล่าว เมื่อรู้ที่เป็นวิญญาณมีขึ้น จึงมีรู้ที่เป็นสัมผัส เป็นเวทนา เป็นต้น ต่อไป. นี่เป็นวิญญาณในชั้น ๕ ซึ่งเมื่อเป็นวิญญาณในชั้น ๕ ดังนี้ ก็ต้องตกอยู่ในไตรลักษณ์ คือ

อนิจจะไม่เที่ยง ทุกขณะเป็นทุกข์ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงเป็นอนัตตามิใช่อดีตตัวตน. วิญญาณจึงมิใช่ในความหมายดังกล่าวนี้อีกอย่างหนึ่ง.

วิญญาณในชั้นที่ ๕ เป็นสิ่งที่เกิดดับ

แต่แม้เช่นนั้น บุคคลโดยมากก็ยังใช้คำว่าวิญญาณแทนจิตหรือเสมอกับจิต. และความเข้าใจว่าวิญญาณเสมอกับจิต หรือมีความเข้าใจยิ่งไปกว่านั้น. วิญญาณนั้นเป็นตัวเวียนดังที่มีแสดงว่าพระอรหันต์บางรูปนิพพาน มารที่เยาะคันหาวิญญาณของท่านว่าท่านไปไหน พระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงได้ตรัสว่าไม่สามารถจะค้นพบได้เพราะว่าท่านนิพพานแล้วไม่เกิดอีก ไม่มีวิญญาณที่จะไปเกิดอีก. และก็ยังได้แสดงถึงสัตว์บุคคลที่เกิดมา เริ่มตั้งแต่ถือปฏิสนธิในครรภ์ของมารดา ก็เรียกกันว่าปฏิสนธิวิญญาณ ปฏิสนธิจิตก็เรียก. และเมื่อมีปฏิสนธิวิญญาณหรือปฏิสนธิจิตในครรภ์ของมารดาแล้ว ก็เริ่มปฐมจิตปฐมวิญญาณขึ้นมา. เริ่มก่อเกิดนามรูปขึ้นมาตั้งแต่ในเบื้องต้น. แม้จะเคลื่อนออกไปคือตาย ก็เป็นจุดจิตจุดวิญญาณ

เพราะฉะนั้น คนจึงมักจะใช้กันหลังจากตายว่า วิญญาณไปเกิด ก็ไม่ใช่ ใช้กันเฉพาะในเวลาปัจจุบันนี้สำหรับคนไทยเท่านั้น. แม้ในภาษาบาลีที่เป็นพระสูตรต่าง ๆ เองก็ยังใช้ดังที่กล่าวมานั้น อันแสดงว่าวิญญาณนั้นได้ใช้เป็นที่นิยมทั่วไปในความหมายของจิต ที่เป็นสิ่งสำคัญในสัตว์บุคคลทั้งหลาย. แต่ในพุทธศาสนาเมื่อมาแสดงชั้นที่ ๕ ก็มาใช้คำว่าวิญญาณนี้เป็นชั้นที่ ๕ ซึ่งต้องตกอยู่ในไตรลักษณ์ดังกล่าวมานั้น. และเป็นสิ่งที่มีขึ้นในเมื่ออายตนะภายนอกภายในประจวบกัน หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า จิตออกรับอารมณ์เริ่มต้นรู้ ซึ่งเป็นการเห็นการได้ยิน ซึ่งเป็นรู้ขั้นที่ ๑ ก็เป็นวิญญาณ วิญญาณในชั้นที่ ๕ จึงเป็นสิ่งที่เกิดดับ เกิดดับ เหมือนอย่างชั้นที่ ๕ ทุกข้อ.

มโนเป็นอายตนะภายในข้อที่ ๖

ส่วนมโนคือใจนั้น ได้ใช้เป็นอายตนะภายในข้อที่ ๖ หรือทวารข้อที่ ๖. นับเข้าในอายตนะภายในทั้ง ๖ หรือในทวารทั้ง ๖ ซึ่งมีหน้าที่สำคัญต้องมีประกอบกันไปกับอายตนะ ๕ ข้อข้างต้น ทวาร ๕ ข้อข้างต้น. และมีหน้าที่โดยเฉพาะของตนเอง วัตรธรรมะคือเรื่องราวต่าง ๆ ของรูปเสียงเป็นต้น ที่ประจวบพบผ่านมาแล้ว. มโนจึงเป็นเรื่องของอายตนะภายในเป็นเรื่องของทวารทั้ง ๖ ซึ่งมีได้ใช้ในความหมายอื่นมากเหมือนอย่างวิญญาณและจิต เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาพุทธศาสนาจึงต้องศึกษาให้รู้จักความหมายของถ้อยคำที่ท่านใช้เป็น

อย่างเดียวกันบ้าง ต่างกันบ้าง. และโดยเฉพาะที่เป็นอย่างเดียวกัน ก็คือวิญญานกับจิต ดังกล่าวมานั้น ซึ่งมีใช้เป็นอย่างเดียวกันหรือเท่ากันเป็นอันมาก. เพราะฉะนั้น การที่จะอธิบายศัพท์จึงต้องกำหนดขอบเขตว่า จะอธิบายศัพท์ เช่นศัพท์ว่าวิญญานนี้ในข้อไหนในเรื่องอะไร.

ถ้าในเรื่องของธาตุ ๖ ก็ต้องอธิบายเท่ากับจิตหรือเสมอกับจิต.

ถ้าอธิบายในเรื่องของชั้น ๕ วิญญานก็มีความหมายลดลงมา เป็นความรู้ของจิตที่ออกมารับอารมณ์เป็นขั้นแรกดังกล่าวมานั้นเท่านั้น.

อธิบายหมู่แห่งวิญญาน ๖

และในพระเถราธิบายนี้ ท่านพระสารีบุตรได้แสดงอธิบายในข้อว่ารู้จักวิญญาน ก็คือรู้จักหมู่แห่งวิญญานทั้ง ๖ ก็คือวิญญานในชั้น ๕ นั้นเอง. และที่เรียกว่าหมู่นั้นก็เพราะว่าวิญญานในชั้น ๕ นี้เกิดขึ้นดับไปในทุกอารมณ์ที่ผ่านทวารทั้ง ๖ เข้ามา. ดังจะยกอายตนะภายในภายนอกขึ้นเป็นตัวอย่าง ว่าเมื่อตากับรูปประจวบกัน เกิดความรู้ขึ้นที่เรียกว่าเห็นรูป ก็เรียกว่าจักขุวิญญาน. เมื่อเห็นรูปอันใดก็เกิดขึ้นดับไปในรูปอันนั้น. ทุก ๆ คนนั้นย่อมเห็นรูปต่าง ๆ มากมาย เป็นรูปนั้นรูปนี้. วิญญานก็ย่อมเกิดดับอยู่ในรูปนั้นรูปนี้ที่เห็น. เพราะฉะนั้น ชั่วระยะเวลาประเดี๋ยวเดียว วิญญานก็เกิดดับอยู่ในรูปนั้นรูปนี้ที่ตาเห็นนั้น หลากสิบหลายร้อยหลายพัน. แม้นในข้ออื่นก็เหมือนกัน. เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าหมู่. หมู่แห่งวิญญานเมื่อเกิดขึ้นทางตาก็เรียกว่าหมู่แห่งวิญญานทางตา เป็นต้น ดังที่กล่าวมาแล้ว.

ใช้สติกำหนดดูให้รู้จักหมู่แห่งวิญญาน ๖

เพราะฉะนั้น สัมมาทิฎฐิ จึงได้แก่ความรู้จักหมู่แห่งวิญญานทั้ง ๖ ดังกล่าวมา. ความรู้จักนั้นต้องกำหนดเข้ามาดูด้วยสติ คือมีสติกำหนดอยู่ที่ตาที่หูเป็นต้นของตนเอง. เมื่อตาเห็นอะไร หูได้ยินอะไร เห็นหรือได้ยินนั้นแหละคือวิญญานทางตา วิญญานทางหู และก็เกิดดับไปในสิ่งที่เห็นสิ่งที่ได้ยินนั้นแต่ละสิ่งแต่ละสิ่งไป. เพราะฉะนั้น หากว่าหัดใช้สติกำหนดดูอยู่รู้อยู่ ก็จะรู้สึกว่าเป็นนั้นเห็นนี้ ได้ยินนั้นได้ยินนี้ และก็เทียบดูได้ว่าเกิดดับอย่างไร เช่นในขณะที่เห็นใบไม้ วิญญานก็เกิดอยู่ที่ใบไม้ เห็นผลไม้ วิญญานก็ดับจากใบไม้ไปเกิดที่ผลไม้ เห็นบ้าน วิญญานก็ดับจากผลไม้ไปเกิดที่บ้านที่เห็น เห็นคนเดินมา วิญญานก็ดับ

จากบ้านไปเกิดที่คนเดินมาที่เห็นนั้น ดังนี้เป็นต้น. ลองคิดว่า ขณะหนึ่ง ๆ อันหมายถึงว่า ระยะเวลาหนึ่ง ๆ ที่แม่มิมนานัก วิญญาณก็เกิดที่นี่. ดับจากที่นี่ไปเกิดที่โน้น. ดับที่โน้นไปเกิดที่โน้น. อะไรอย่างนี้มากมาย.

หัตถุให้เห็นความเกิดดับ

เมื่อมีสติหัตถกำหนดดูดังนี้ ก็อาจที่จะกำหนดดูได้รู้ได้ว่าวิญญาณนี้เกิดที่นี้ดับจากที่นี้ไปที่นั่น ดับจากที่โน้นไปเกิดที่โน้น ดับจากที่โน้นไปเกิดที่โน้น เป็นอย่าง ๆ ไป เป็นสิ่ง ๆ ไป จะเห็นว่าเป็นหมู่จริง ๆ มากมาย. และก็ไม่ใช่รูปอย่างเดียว ยังมีเสียงอีก. เกิดที่รูป ดับจากรูปไปเกิดที่เสียง. ดับจากเสียงไปเกิดที่กลิ่น. ดับจากกลิ่นไปเกิดที่รส. ดับจากรสไปเกิดที่โผฏฐัพพะ สิ่งถูกต้องทางกาย. ดับจากโผฏฐัพพะไปเกิดที่เรื่องที่ผุดขึ้นในใจ. ดับจากเรื่องที่ผุดขึ้นในใจก็ไปเกิดที่นั่นที่นี้. เมื่อรวมกันเข้าทั้ง ๖ แล้ว ก็จะมีรู้สึกว่าเป็นหมู่ใหญ่จริง ๆ ของวิญญาณ เกิดดับเกิดดับกันอยู่ทุกขณะ ๆ ไป.

มีสติกำหนดอยู่ดังนี้เป็นวิธีกำหนดให้รู้จักวิญญาณ ที่เรียกว่าหมู่แห่งวิญญาณทางตา หมู่แห่งวิญญาณทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางมโนคือใจ. แล้วก็หัตถให้เห็นเกิดดับของวิญญาณดังกล่าวมานี้ ก็จะเป็นตัวสติด้วย แล้วก็ตัวปัญญาที่เป็นวิปัสสนารู้แจ้งเห็นจริงด้วย. จะมองเห็นความเกิดดับซึ่งเป็นตัวอนิจจะคือไม่เที่ยง จะทำให้มองเห็นทุกขคือสิ่งที่แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป. จะมองเห็นอนัตตา ว่าเป็นสิ่งที่บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ ไม่ใช่เราไม่ใช่ของเรา เป็นไปอยู่อย่างนี้ ดังนี้คือรู้จักวิญญาณ รู้จักหมู่แห่งวิญญาณตามพระเถราธิบาย.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๒๒

ความรู้จักสังขาร

บัดนี้จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงพระเถรอธิบายตอบคำถามของภิกษุทั้งหลาย ของท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรมาโดยลำดับจนถึงวันนี้. ท่านได้แสดงอธิบายสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ว่าได้แก่ รู้จักสังขาร รู้จักเหตุเกิดสังขาร รู้จักความดับสังขาร รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับสังขาร และท่านได้แสดงชี้แจงไปที่ละข้อว่า

รู้จักสังขาร นั้น สังขารมี ๓ คือ กายสังขาร วจิตสังขาร และจิตตสังขาร

รู้จักเหตุเกิดสังขาร นั้น ก็คือรู้จักว่า เพราะอวิชชาเกิด สังขารจึงเกิด

รู้จักความดับสังขาร ก็เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ

รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับสังขาร ว่าได้แก่มรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบเป็นต้น.

จะได้แสดงอธิบายในข้อ ๑ ที่ท่านแสดงชี้แจง สังขาร ๓ ดังกล่าว.

สังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่ง

แต่ก่อนที่จะได้แสดงสังขาร ๓ จะได้แสดงใจความหรือความหมายของคำว่าสังขารก่อน คำว่า สังขาร นั้น ก็ตามที่ได้ทราบกันอยู่โดยมากสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมะหรือศึกษาธรรมะว่า ได้แก่ ปรุงแต่ง คือสิ่งที่ปรุงแต่งขึ้นก็เรียกว่าสังขารการปรุงแต่งหรือความปรุงแต่งก็เรียกว่าสังขาร. โดยอธิบายว่า ทุก ๆ สิ่งในโลกนี้จะเป็นสิ่งที่มีใจครอง เช่น มนุษย์เดรัจฉานทั้งหลาย สิ่งที่ไม่มีความใจครอง เช่น ดินน้ำไฟลมที่เป็นภายนอกทั่วไปและเป็นต้นไม้ภูเขาเป็นต้น เรียกว่าสังขาร คือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งสิ้น. แม้ที่รวมกันเป็นพื้นพิภพนี้ หรือว่าดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ดวงดาวทั้งหลายที่เห็นอยู่ในท้องฟ้า ก็เป็นสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งสิ้น. หรือแม้

ลมฝนอากาศเย็นร้อน ที่เป็นเรื่องของโลกธาตุอันบังเกิดขึ้นทั้งสิ้น ก็เป็นสังขารคือสิ่งผสม
ปรุงแต่ง.

สังขาร ๒

เพราะฉะนั้น ท่านจึงย่อสังขารลงเป็น ๒ คือ

อุปาทินนสังขาร สังขารที่มีใจครอง

อนุปาทินนสังขาร สังขารที่ไม่มีใจครอง.

แต่ว่าคำนี้ท่านผู้เพ่งธรรมะบางท่านก็อธิบายเป็นอีกอย่างหนึ่งว่า

สังขารที่ยังยึดถือเป็น **อุปาทินนสังขาร**

สังขารที่ไม่ยึดถือเป็น **อนุปาทินนสังขาร**.

แต่แม้จะตีความหรือเข้าใจความอย่างไร รวมเข้าก็คือว่า บรรดาทุกสิ่งทุกอย่างใน
โลกที่เป็นสิ่งผสมปรุงแต่ง เรียกว่าสังขารทั้งหมด. และคำว่า ผสมปรุงแต่งนี้ก็มีความหมาย
ที่แจ่มแจ้งอยู่ในตัวแล้วว่า ไม่ใช่เป็นสิ่งเดียวที่ปรากฏเป็นนั่นเป็นนี่ต่าง ๆ แต่ว่ามีส่วน
ประกอบเข้ามาหลายอย่างมาปรุงแต่งกันขึ้น .ซึ่งถ้าเทียบอย่างหยาบ ๆ ก็เช่นบ้านเรือนที่
เป็นบ้านเป็นเรือน ก็เรียกว่าเป็นสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งเพราะประกอบขึ้นด้วยทัพ-
สัมภาระเช่นไม้เป็นต้น หลายสิ่งหลายอย่างมาประกอบกันเข้าเป็นบ้านเป็นเรือน .และคำ
ว่าบ้านว่าเรือนนั้นก็เป็นสมมติบัญญัติของสิ่งผสมปรุงแต่งนั้น ๆ ว่า เมื่อผสมปรุงแต่งขึ้น
เป็นอย่างนั้นก็เรียกว่าอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ก็เรียกว่าอย่างนี้ แม้คำว่าสัตว์บุคคล ตัวตนเรา
เขานี้ก็เช่นเดียวกัน ก็เป็นสิ่งผสมปรุงแต่ง. จึงได้มีพระพุทธานุชาตตรัสไว้ที่แปลความว่า

*เพราะประกอบของคัมภีระ คือ องค์ประกอบต่าง ๆ ส่วนประกอบ
ต่าง ๆ เข้า เสี่ยงว่ารถจึงมีฉันใด เมื่อขันธทั้งหลายมีอยู่ เสี่ยงว่าสัตว์บุคคล
ตัวตนเราเขาจึงมีอยู่ ดังนี้.*

เพราะฉะนั้นทุก ๆ อย่างดังกล่าวจึงเรียกว่าสังขาร คือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งนั้น.

สังขตลักษณะ

ได้มีพระพุทธานุชาตแสดง **สังขตลักษณะ** คือลักษณะของสิ่งผสมปรุงแต่งเอาไว้ว่า
มี ๓ อย่าง คือ

หนึ่ง ความเกิดขึ้นปรากฏ

สอง ความเสื่อมไปสิ้นไปปรากฏ

สาม เมื่อยังตั้งอยู่ความเป็นไปอย่างอื่น คือความแปรปรวนไปเป็นอย่างอื่นปรากฏ
ฉะนั้น จึงได้มีภาคแสดงภาวะของสังขารทั้งหลาย ซึ่งพระใช้เป็นคำสำหรับสวดว่า

อนิจจา วต สังขารา สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง

อุปฺปาทวยธมฺมิโน มีความเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา

อุปฺปชฺชิตฺวา นินฺรุชฺชนฺติ เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป

เตสํ วุปฺสโม สุโข ความดับแห่งสังขารทั้งหลายเหล่านั้นจึงเป็นสุข ดังนี้.

พิจารณาโดยลักษณะว่าเป็นทุกข์

เพราะฉะนั้น ในการพิจารณาทางวิปัสสนา ยกเอาทุกข์ลักษณะ คือลักษณะเครื่อง
กำหนดหมายว่าเป็นทุกข์ขึ้นมาพิจารณา พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้พิจารณาโดย
ลักษณะที่เรียกว่า **ทุกข์ทุกขะ** คือทุกข์โดยเป็นทุกข์ ก็ได้แก่ทุกข์ที่ปรากฏเป็นทุกข์ เช่น
ทุกข์เวทนาต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้นแก่ร่างกายและจิตใจ. ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสชี้เอาไว้ในกาล
ที่ทรงอธิบาย **ทุกข์สังขะ** สภาพที่จริงคือทุกข์ ว่า

เกิดเป็นทุกข์ แก่เป็นทุกข์ ตายเป็นทุกข์ ความโศกความร่ำจวน
คร่ำครวญ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ ความคับแค้นใจเป็นทุกข์ ความ
ประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักเป็น
ทุกข์ ความปรารถนาไม่สมหวังเป็นทุกข์.

พิจารณาทุกข์โดยที่เป็นทุกข์ต่าง ๆ ซึ่งทุกคนต้องประสบทางกายบ้างทางใจบ้าง.

พิจารณาทุกข์โดยเป็นสังขาร

อนึ่ง ได้ตรัสสอนให้พิจารณาว่าเป็นทุกข์โดยเป็นสังขาร อันเรียกว่า **สังขารทุกข์**
ทุกข์โดยเป็นสังขาร คือล้วนเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งสิ้น. ทุก ๆ อย่างที่สมมติบัญญัติขึ้นว่า
เป็นนั่นเป็นนี่ ตั้งต้นแต่รูปกายของตนเอง นามกายของตนเอง รูปกายนามกายของผู้อื่น
และสัตว์บุคคลต่าง ๆ ทรัพย์สิ่งต่าง ๆ ทุกอย่างที่สมมติบัญญัติกันว่าเป็นนั่นเป็นนี่
ทั้งที่ยึดถือกันว่าเป็นของเรา ว่าเราเป็น ว่าเราอัตตาตัวตนของเรา ล้วนเป็นสังขารคือเป็น
สิ่งผสมปรุงแต่งทั้งนั้น. ส่วนที่มีชื่อเรียกกันต่าง ๆ นั้นก็เป็นสมมติบัญญัติทั้งสิ้น. และส่วน
ที่ว่าเป็นเราเป็นของเราก็เป็นความยึดถือเอาเองทั้งสิ้น เพราะว่าทุก ๆ อย่างนั้น เป็น
สังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งนั้น.

พิจารณาทุกข์โดยเป็นวิปริณามะ

อนึ่ง ได้ตรัสสอนให้พิจารณาว่าเป็นทุกข์ โดยเป็น วิปริณามะ คือความที่แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป เพราะทุก ๆ สิ่ง ทุก ๆ อย่างที่เป็นสังขารนั้น ล้วนมีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา. เป็นไปตามสังขตลักษณะ ลักษณะเครื่องกำหนดหมายแห่งสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลายดังกล่าวมาแล้ว. คือมีเกิดมีดับเป็นธรรมดา. เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป. และในระหว่างแห่งเกิดและดับนั้นก็มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่นอยู่เรื่อย ๆ. ดังเช่นร่างกายของทุก ๆ คนเรานี้ เมื่อเกิดมาก็เป็นเด็กคือร่างกายเป็นเด็กแล้วก็แปรปรวนเปลี่ยนแปลงมาเป็นเด็กใหญ่ ใหญ่ขึ้นโดยลำดับ เป็นหนุ่มสาว เป็นกลางคน เป็นคนแก่ เป็นคนแก่เฒ่าไปโดยลำดับ. ในที่สุดก็แตกดับ. คือสิ่งที่ผสมปรุงแต่งนั้นก็แตกสลายจากการปรุงแต่ง หยุดปรุงแต่ง.

สังขาร ๓

ฉะนั้น เรื่องสังขารนี้จึงเป็นข้อที่ควรทำความเข้าใจและพิจารณาในทางวิปัสสนากรรมฐานได้เป็นอย่างดี ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน แต่ในที่นี้ก็ต้องการที่จะให้ความเข้าใจในความหมายของคำว่าสังขารเพียงว่า ได้แก่สิ่งที่ผสมปรุงแต่งขึ้น หรืออาการที่ผสมปรุงแต่งขึ้น เรียกว่าสังขาร. และที่ท่านจำแนกสังขารไว้เป็น ๓ คือ กายสังขาร วจีสังขาร จิตตสังขาร.

กายสังขาร

กายสังขาร นั้นก็ได้แก่การปรุงแต่งกาย. อธิบายว่า ลมอัสสาสะ ปัสสาสะ คือลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ได้ชื่อว่ากายสังขารปรุงแต่งกาย เพราะว่าเป็นเครื่องบำรุงปรนปรีอวัยวะอยู่ตลอดเวลา. กายดำรงอยู่ได้ก็เพราะมีลมอัสสาสะปัสสาสะบำรุงปรนปรีอวัยวะอยู่ตลอดเวลาไม่มีหยุด. ดังจะพึงเห็นได้ว่าทุก ๆ คนนั้นไม่มีหยุดหายใจ กายจึงดำรงอยู่ได้ที่เรียกว่าชีวิต. หากหยุดหายใจเมื่อใดกายก็ดำรงอยู่ไม่ได้.

เพราะฉะนั้น ลมอัสสาสะ ปัสสาสะ จึงเรียกว่า กายสังขาร เป็นเครื่องปรุงกาย.

วจีสังขาร

วจีสังขาร แปลว่าปรุงแต่งวาทา ได้แก่วิตกวิจารณ์ ที่แปลว่า ความตรึกความตรอง วิตกวิจารณ์นี้เองเป็นต้นของวาทาที่ทุก ๆ คนพูด ก็คือว่าพูดจากใจที่วิตกวิจารณ์คือที่ตรึกตรอง อาจจะถูกกล่าวได้ว่า จิตใจนี้พูดก่อนคือตรึกตรองขึ้นมาก่อน จึงพูดออกทางวาทา หรือว่า วาทาจึงพูดออกมา. ถ้าหากว่าไม่มีวิตกวิจารณ์ขึ้นในจิตใจก่อนการพูดอะไรออกไปทางวาทาก็เป็นวาทาของคนที่ไม่ค่อยคลั่ง หรืออาการที่เพ้อหรือที่กล่าวในเวลาหลับและจะไม่เป็นภาษา ฉะนั้น วาทาที่ทุกคนพูดนี้จึงออกมาจากจิตใจที่มีวิตกมีวิจารณ์คือที่ตรึกตรอง.

ฉะนั้น วิตกวิจารณ์จึงเรียกว่า วจีสังขาร เป็นเครื่องปรุงวาทา.

จิตตสังขาร

จิตตสังขาร ปรุงแต่งจิต ก็ได้แก่สัญญาเวทนา. เวทนานั้นก็ได้แก่ความรู้เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข. สัญญานั้นก็ได้แก่ความจำได้หมายรู้ เช่น จำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำโณภูฏัพพะ จำธรรมะคือเรื่องราว. เวทนาสัญญานี้เรียกกลับกันว่า สัญญาเวทนา. เป็นเครื่องปรุงจิต คือปรุงจิตใจให้คิดไปต่าง ๆ. ความคิดไปต่าง ๆ นั้นอาศัยสัญญาเวทนา. ถ้าหากว่าไม่มีสัญญาคือความจำได้หมายรู้ ไม่มีเวทนาคือรู้เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขก็คิดอะไรไม่ได้. เพราะทุก ๆ คนนั้นจะไปคิดในเรื่องที่ตนเองจำไม่ได้ หรือว่าที่ลืมไปแล้วนั้นหาได้ไม่. จะคิดอะไรได้ก็ต้องคิดได้ตามที่จำได้เท่านั้น. อันที่จริงยกเอาสัญญาขึ้นมาอย่างเดียว อธิบายอย่างนี้ก็เข้าใจ. แต่ท่านยกเอาเวทนาขึ้นมาคู่ด้วยก็โดยที่สัญญานี้ตามวิถีจิตในชั้น ๕ ย่อมเกิดขึ้นอาศัยเวทนา คือต้องมีเวทนาที่เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข จึงจะมีสัญญาคือจำได้. ถ้าไม่มีเวทนาแล้วก็จะจำอะไรไม่ได้.

ยกตัวอย่างง่าย ๆ เหมือนอย่างคนที่ดับความรู้ทางกายประสาท เช่นว่าฉีดยาชาที่ร่างกาย เมื่อร่างกายส่วนนั้นชาไปแล้ว หมอก็ทำการผ่าตัดหรือทำอะไรก็ไม่มีความรู้เจ็บ เมื่อไม่มีความรู้เจ็บ ก็แปลว่าสัญญาคือความจำในการที่หมอได้กระทำอะไรตรงร่างกายส่วนนั้นก็ไม่มี. ถ้าหากว่าไม่ได้ฉีดยาชา เมื่อเอามือไปปาดเข้าก็เจ็บ. เมื่อเจ็บก็จำได้ในอาการที่เจ็บนั้น. นี่ยกตัวอย่างเพียงการทำให้กายประสาทไม่รู้สึกรู้หายเพียงข้อเดียว. ถ้าหากว่าไม่มีความรู้รู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ที่เป็นเวทนา ทางจักขุประสาท โสตประสาท ฆานประสาท ชิวหาประสาท หรือทางกายประสาทดังกล่าวนี้ด้วย ใครจะทำอะไรที่ร่างกายทุกส่วน ก็

ย่อมจะไม่มีความรู้เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ก็ไม่มีสัญญาคือความจำ ในส่วนนั้น ๆ. หรือคนที่ถูกฉีดยาสลบหมดความรู้ไปในขณะที่สลบนั้น ก็เป็นอันว่าจำอะไร ในขณะนั้นไม่ได้เลย. เพราะฉะนั้น สัญญาจึงมาจากเวทนา. ต้องมีเวทนาจึงจะเกิดสัญญา คือความจำได้หมายรู้ขึ้นมา.

เพราะฉะนั้น จิตที่คิดไปต่าง ๆ ที่ปรุงไปต่าง ๆ จึงปรุงไปตามสัญญาเวทนา. ถ้าไม่มีสัญญาเวทนาแล้วจิตก็ปรุงไม่ถูก. แม้จิตที่คิดปรุงไปต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น ก็รวมวิตก วิจาร์ดังกล่าวนั้นมาข้างต้นในข้อวจีสังขารเข้าด้วย เพราะวิตกวิจาร์คือความตรึกความตรองก็เป็นความคิดไปของจิตอย่างหนึ่ง ซึ่งก็อาศัยสัญญาเวทนาดังกล่าวนั้นแหละ.

เพราะฉะนั้น สัญญาเวทนาจึงเป็น จิตตสังขาร เครื่องปรุงจิต.

สรุปสังขาร ๓

กายสังขาร ปรุงแต่งกาย มีลมหายใจเข้าลมหายใจออกเป็นเครื่องปรุงแต่งกาย

วจีสังขาร ก็มีวิตกวิจาร์เป็นเครื่องปรุงแต่งวาจา

จิตตสังขาร ก็มีสัญญาเวทนาเป็นเครื่องปรุงแต่งจิต

นี้แสดงอธิบายถึงเครื่องปรุงแต่งกายปรุงแต่งวาจาปรุงแต่งจิต. แต่ว่ายังมีการ ปรุงแต่ง ของกายเองของวาจาเองของจิตเอง. คือกายที่มีการปรุงแต่งอยู่ คือ กายที่ยัง ประกอบกันเป็นกาย มีอาการปรุงแต่งของกาย ซึ่งเป็นไปเองต่าง ๆ เช่นว่าอาการ ๓๑ หรือ ๓๒ เกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทันตา ฟัน เป็นต้น. ผมเองก็มียาวขึ้นไปได้ ขนเองก็มีการที่ตั้งอยู่ หรือที่หลุดทิ้งออกขึ้นมาใหม่ได้. เหล่านี้เป็นต้น เป็นความปรุงแต่งของกาย ตลอดจนถึงที่เป็นอวัยวะภายในต่าง ๆ เช่น ตับ ปอด ก็ปฏิบัติหน้าที่ เช่นปอดก็ปฏิบัติ หน้าที่ในการที่ทำการหายใจเข้าหายใจออกเป็นต้น ไปอยู่ตลอดเวลา. เหล่านี้เป็นอาการ ปรุงแต่งของกายเอง ซึ่งเป็นไปอยู่ไม่มีหยุด. วจีสังขาร วาจาเองที่พูดออกไป ก็พูดกันอยู่ ทุกวันตามที่ควรพูด หรือแม้ว่าที่ไม่ควรพูด. จิตที่คิดนึกไป ก็คิดนึกกันไปต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลาไม่หยุด. แปลว่าอาการปรุงแต่งของกายของวาจาของจิตเองก็ปรุงแต่งอยู่ไม่หยุด เหมือนกัน. นี่ก็เป็นสังขาร.

เพราะฉะนั้น ชีวิตนี้อันประกอบด้วยกายด้วยวาจาดด้วยจิตตั้งที่กล่าวมา ยกเป็น ตัวอย่างเพียง ๓ ข้อนี้ เป็นสังขารที่ปรุงแต่งอยู่ไม่หยุดตั้งแต่เกิดมา. หยุดเมื่อไรก็คือตาย เมื่อยังไม่ตายก็ต้องเป็นสังขารคือปรุงแต่ง. ปรุงแต่งตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดก่อกำเนิดขึ้นในครรภ์ของ

มารดา. คลอดออกมาก็ปรุ่งแต่งเรื่อยไปจนถึงตายในที่สุด. เพราะฉะนั้น อาการที่เรียกว่า
สังขารคือปรุ่งแต่งนี้เป็นอาการของชีวิต ซึ่งต้องมีการปรุ่งแต่งกันอยู่ดังนี้ตลอดเวลาไม่หยุด
หยุดปรุ่งแต่งเมื่อใดก็ตาย.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบตลอดไป.

๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๒๓

ความรู้จักอวิชา

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ. ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงพระเถรธาธิบายในข้อสัมมาทิฏฐิตามที่ภิกษุทั้งหลายได้กราบเรียนถามมาทีละตอนทีละตอนโดยลำดับ จนถึงตอนที่ท่านพระสารีบุตรเถระได้ตอบว่ายังมีปริยายคือทางแสดงอื่นต่อไปอีก คือสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบได้แก่รู้จักอวิชา รู้จักเหตุเกิดอวิชา รู้จักความดับอวิชา รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอวิชาและท่านได้แสดงอธิบายไปที่ละข้อว่า

รู้จักอวิชา อวิชาก็คือไม่หยั่งรู้ในทุกข์ ไม่หยั่งรู้ในเหตุเกิดทุกข์ ไม่หยั่งรู้ในความดับทุกข์ ไม่หยั่งรู้ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์.

รู้จักเหตุเกิดอวิชา ก็คือรู้จักว่าเพราะอาสวะเกิด อวิชาจึงเกิด

รู้ความดับอวิชา ก็คือรู้จักว่าเพราะอาสวะดับ อวิชาจึงดับ

รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอวิชา ก็คือรู้จักมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ เป็นต้น.

จะได้อธิบายในข้อแรก **รู้จักอวิชา**.

อวิชาเป็นต้นเหตุสำคัญแห่งกิเลสและกองทุกข์

อวิชา นี้เป็นข้อที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนเอาไว้ **ว่าเป็นต้นเหตุสำคัญแห่งกิเลสและกองทุกข์ทั้งหลาย.** ในปัจจุสมุปบาท คือธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นก็ตรัสแสดงอวิชาไว้เป็นข้อต้น. และบรรดากิเลสที่เป็นอย่างละเอียดกันบังเกิด นอนจมหมักหมมอยู่ในจิตสันดาน ดองจิตสันดาน ซึ่งเรียกว่าอาสวะหรืออนุสัย ก็คืออวิชาเป็นข้อสำคัญ และได้มีพระพุทธธาธิบายอวิชา ดังที่ท่านพระสารีบุตรได้นำมาอธิบาย คือความไม่หยั่งรู้ในอริยสัจทั้ง ๔. ได้แสดงอวิชา ๔ ไว้ดังนี้เป็นพื้น. และที่แสดง **อวิชา ๘** ก็มี เดิมเข้าอีก ๔ ข้อ อันได้แก่

ไม่รู้จักเงื่อนต้น

ไม่รู้จักเงื่อนปลาย

ไม่รู้จักทั้งเงื่อนต้นทั้งเงื่อนปลาย

ไม่รู้จักปฏิจสมุปบาท คือธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น.

อีกปริยายคือทางแสดงอันหนึ่ง ก็ได้แก่

ไม่รู้จักอดีต

ไม่รู้จักอนาคต

ไม่รู้จักทั้งอดีตทั้งอนาคต

ไม่รู้จักปฏิจสมุปบาท คือธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น.

จะได้แสดงคำว่าอวิชาและอวิชาในอริยสัจทั้ง ๔ นั้นก่อน อันเป็นข้อหลัก.

อวิชาคือความไม่รู้ในสัจจะ

อวิชา แปลตามศัพท์ว่า *ความไม่รู้* อันหมายความว่าไม่รู้ในอริยสัจทั้ง ๔ ดังกล่าวนั้น. แต่ว่าถ้ายกขึ้นมาเพียงคำเดียวว่าไม่รู้ ก็อาจมีปัญหาว่า สิ่งที่มีความไม่รู้ก็จะเป็นดั่งก้อนหินก้อนดินท่อนไม้เป็นต้น ซึ่งไม่มีความรู้อยู่ในตัว. แต่ว่าอันบุคคลแม้สัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย ย่อมมีความรู้ที่อยู่ในตัว ดังคนเราก็มีความรู้อะไร ๆ อยู่ในตัว ฉะนั้นจะเรียกว่ามีอวิชาได้อย่างไร. จึงมีคำอธิบายให้ชัดเจนว่า อวิชานั้นเป็นข้อที่มีอยู่ เป็นสิ่งที่มีอยู่แก่สัตว์โลกทั้งหลาย ซึ่งมีวิญญาณธาตุคือธาตุรู้หรือว่ามีจิตวิญญาณซึ่งเป็นธรรมชาติเป็นธาตุรู้. ดังมนุษย์เราคนเราก็มีความรู้อะไร ๆ อยู่ ตั้งแต่นั้นแต่มีความรู้เห็นรูป รู้ได้ยินเสียง เป็นต้น ตลอดจนถึงความรู้ในสิ่งต่าง ๆ ที่มีเป็นพื้นอยู่ และที่ศึกษาเล่าเรียนเพิ่มเติมขึ้นมาต่าง ๆ อันเรียกว่าวิชาหรือปัญญา. ฉะนั้น คนเราจึงจะชื่อว่ามีความรู้ได้อย่างไร. จึงมีคำตอบว่า ก็มีความรู้นั้นแหละจึงมีวิชาขึ้นมาได้. ถ้าไม่มีความรู้ยกก้อนหินก้อนดินท่อนไม้ก็ไม่มีความรู้ขึ้นมาได้. ก็คือมีความรู้ แต่ว่าความรู้ที่มีอยู่นั้นเป็นความรู้ที่ไม่จริงเป็นความรู้ที่ผิดจากความจริง.

ฉะนั้น *ความรู้ที่ไม่จริงความรู้ที่ผิดจากความจริงนี้แหละ คืออวิชา* ในทางตรงกันข้ามเมื่อเป็นความรู้ที่จริงไม่ผิดจากความจริงก็เป็นวิชา. และอวิชาคือความไม่รู้ในสัจจะ คือความจริงของจริงของแท้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นความรู้ที่ผิดจากสัจจะ คือของจริงของแท้ นี้คืออวิชา.

ปฏิบัติปฏิบัติก่อนตรัสรู้

พระพุทธเจ้าผู้รู้ผู้เห็นได้ทรงอธิบายอวิชชาไว้ ว่าได้แก่ความที่ไม่มีญาณคือความหยั่งรู้ในทุกข์เป็นต้น ดังกล่าว. แต่หากว่าถ้ามิได้พระพุทธเจ้าผู้รู้ผู้เห็นมาทรงแสดงสั่งสอนทุก ๆ คนก็ย่อมจะไม่สามารถจะรู้จักอวิชชาที่มีอยู่ในตนเองได้. ย่อมจะเข้าใจว่าตนมีวิชาคือความรู้ที่เป็นความรู้จริง เป็นความรู้ถูกต้อง. ดังศาสดาทั้งหลายแห่งศาสนาทั้งหลายแห่งลัทธิทั้งหลาย ซึ่งได้เกิดขึ้นก่อนพระพุทธเจ้าหรือภายหลังพระพุทธเจ้า มิได้เป็นผู้รู้ผู้เห็นเหมือนพระพุทธเจ้า คือมิได้ตรัสรู้เหมือนพระพุทธเจ้า ก็ย่อมเข้าใจว่า แต่ละท่านมีวิชาคือความรู้ถึงที่สุด เป็นผู้ที่ปราศจากอวิชชาคือความไม่รู้ เป็นผู้รู้เป็นผู้เห็นแล้ว. แต่อันที่จริงนั้นเมื่อยังมีชาติมีภพก็เชื่อว่ายังมีทุกข์ยังมีกิเลส ยังไม่สิ้นทุกข์ยังไม่สิ้นกิเลส. ดังที่มีความต้องการเกิดอีกแม้ในชาติภพที่เข้าใจว่ายั่งยืน และเมื่อไปเกิดในชาติภพนั้นแล้วก็ยั่งยืน. มีผู้ที่เกิดอยู่ยั่งยืนและเต็มไปด้วยความสุขต่าง ๆ. ดังฤษีทั้งหลายดาบสทั้งหลายผู้ปฏิบัติแม้ใกล้พุทธศาสนาเข้ามามาก ดังเช่นท่านอาหารดาบส กาลามโคตร อุททกดาบส รามบุตร ปฏิบัตินับว่าสมบูรณ์อยู่มากในศีลในสมาธิคือได้ถึงสมาบัติ ๗ สมาบัติ ๘ หรือว่ารูปฌาน อรูปฌาน แต่ว่าก็ติดอยู่แค่นั้น เพราะว่าต้องการที่จะไปเกิดในพรหมโลกเป็นพรหม ซึ่งเข้าใจว่าดำรงอยู่ยั่งยืนตลอดไปในพรหมโลกนั้น. แต่พระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์เสด็จออกทรงผนวช ได้เสด็จเข้าไปทรงศึกษาในสำนักของท่านดาบสทั้งสองนั้น ก็ทรงเห็นว่ายังเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อชาติภพ. เพราะฉะนั้นจึงยังมีกิเลสคือความต้องการจะไปเกิดอีกอันเป็นต้นเหตุ. และเมื่อไปเกิดอีก ความเกิดนั้นก็ยังเป็นทุกข์ เพราะเมื่อมีเกิดก็จะต้องมีแก่มีตาย. เมื่อไปเกิดเป็นเทพก็จะต้องมีจุดคือเคลื่อนออกจากความเป็นเทพในที่สุด. จึงยังไม่พ้นทุกข์ไม่พ้นความเวียนว่ายตายเกิด อันเรียกว่า วัฏฏสงสาร.

ทรงแสวงหาโมกขธรรม

เพราะฉะนั้น ก็เป็นอันว่าท่านศาสดาและลูกศิษย์ทั้งปวงนั้นก็ยังมีอวิชชาคือความไม่รู้ คือยังมีความรู้ที่ผิดจากสัจจะที่เป็นตัวความจริง. ยังเห็นในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าสิ้นทุกข์. ยังเห็นในสิ่งที่เป็นเหตุเกิดทุกข์ว่าเป็นเหตุเกิดสุข เพราะฉะนั้น ความรู้ของบรรดาศาสดาและศิษย์ทั้งปวงนั้น จึงเป็นความรู้ที่ยังไม่ถึงที่สุด และเมื่อสำคัญว่าถึงที่สุด ก็เป็นความสำคัญผิดเป็นความเห็นผิด. ความรู้ก็เป็นความรู้ที่ผิดจากสัจจะที่เป็นตัวความจริงดังกล่าว. ยังเป็นความรู้ที่เป็นอวิชชาอยู่. เพราะฉะนั้น จึงได้เสด็จหลีกออกไปทรงแสวงหาโมกขธรรม

ธรรมะที่เป็นเครื่องหลุดพ้นด้วยพระองค์เอง. และแม้พระองค์เองก็ทรงรู้พระองค์เองว่า ความรู้ของพระองค์เองที่ยังมีอยู่ในขณะที่ทรงแสวงหา นั่น ก็ยังเป็นความรู้ที่ยังเป็นอวิชชา อยู่อีกเหมือนกัน เพราะยังเรียกว่าไม่พบสัจจะที่เป็นตัวความจริงอันเป็นโมกขธรรม ธรรมะที่เป็นเครื่องหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ได้จริง. ยังไม่ทรงรู้ในขณะนั้นว่า สัจจะที่เป็น ความจริงนั้นคืออะไร. ฉะนั้นแม้ความรู้ของพระองค์เองในขณะนั้นก็ยังเป็นความรู้ที่ยังเป็น อวิชชา. ทรงปรารถนาจะได้ความรู้ที่เป็นวิชาคือความรู้ที่ตรงกับสัจจะคือความจริง.

ในเบื้องต้น ก็ทรงมุ่งอาศัยท่านคณาจารย์ที่มีอยู่ในขณะนั้นดังเช่นท่านดาบสทั้งสอง. แต่เมื่อทรงเห็นว่า แม้ความรู้สูงสุดของท่านอาจารย์ทั้งสองนั้นก็ยังเป็นอวิชชาอยู่ คือยังไม่ เป็นความรู้ที่เข้าถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริง จึงได้เสด็จหลีกออกไปทรงแสวงหาด้วย พระองค์เองเพราะอาศัยผู้อื่นไม่ได้แล้ว. จึงได้ทรงจับบำเพ็ญทุกกรกิริยา ก็ไม่ได้ความรู้ อะไรขึ้นมาจึงได้ทรงเลิก. แล้วก็ทรงจับปฏิบัติทางสมาธิ ด้วยทรงนึกถึงสมาธิอย่างแน่วแน่ ที่ทรงได้เมื่อเป็นพระกุมารตามเสด็จพระราชบิดาไปในพระราชพิธีแรกนาขวัญ. ทรงได้ สมาธิถึงขั้นปฐมฌาน โดยที่จิตของพระองค์ได้รวมเข้ามากำหนดลมหายใจเข้าออกสงบจาก นิเวรณทั้งหลาย (ที่ท่านแสดงว่าถึงปฐมฌาน แต่หลังจากนั้นสมาธินี้ก็เสื่อมไป) เป็นสมาธิที่ บริสุทธิ์. เมื่อทรงได้สมาธินี้ด้วยไม่มุ่งที่จะไปเกิดเป็นพรหมหรือเป็นอะไร หรือเพื่อชาติภพ อะไร จิตรวมเข้ามากำหนดลมหายใจเข้า ลมหายใจออกก็สงบอยู่ภายใน. สงบจากกาม สงบจากอกุศลธรรม สงบจากนิเวรณทั้งหลาย. จึงได้จับปฏิบัติทางสมาธิอันบริสุทธิ์นี้ จน ทรงได้อัปนาสมาธิ สมาธิที่บริสุทธิ์ ก็เป็นสมาธินับเข้าในสมาบัติหรือในฌานที่ท่าน ดาบสทั้งสองท่านได้และก็ได้สอนนั่นแหละ. แต่ว่าความมุ่งหมายต่างกัน และของท่านดาบส ทั้งสองนั้น ท่านสิ้นสุดเพียงเท่านั้น เพราะเพียงพอที่จะไปเกิดเป็นพรหมแล้ว. ก็สิ้นสุด เพียงเท่านั้น. ก็กลายเป็นสมาธิที่เป็นตัวทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ เพราะเป็นเหตุให้เกิด ชาติต่อไปอีก.

ทรงปฏิบัติสัมมาสมาธิเพื่อทุกขนิโรธ

อันนี้เป็นเงื่อนไขสำคัญ. คือสมาธิที่ปฏิบัติไม่ถูกต้อง แม้จะได้สมาธิจนถึงฌานถึง สมาบัติ ก็เป็นสมาธิที่เป็นทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์. ไม่ใช่เป็นสมาธิที่เป็นทุกขนิโรธ ความดับทุกข์. ไม่เป็นสมาธิที่นับเข้าในมรรคมีองค์ ๘ ของพระพุทธเจ้าคือสัมมาสมาธิที่ เป็นข้อที่ ๘ ฉะนั้น สมาธิเมื่อสรุปเข้าแล้วจึงมี ๒ อย่าง

สมาธิที่เป็นทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ อย่างหนึ่ง

สมาธิที่เป็นทุกขนิโรธ คือเหตุให้ดับทุกข์เป็นความดับทุกข์ อีกอย่างหนึ่ง.

ผู้ที่ปฏิบัติสมาธิแม้ในพุทธศาสนาเองตามวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้เอง บางทีก็ได้สมาธิดี อัปนาสมาธิ. แต่หากว่าถ้าเป็นไปไม่ถูกต้องตามวัตถุประสงค์เพื่อความสิ้นทุกข์ ก็กลายเป็นสมาธิที่เป็นทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ไป ซึ่งก็มีอยู่ไม่น้อย. ส่วนสมาธิที่เป็นไปเพื่อทุกขนิโรธ ความดับทุกข์. พระโพธิสัตว์จึงปฏิบัติสมาธิเป็นไปเพื่อทุกขนิโรธคือความดับทุกข์ คือไม่ต้องการชาติภพอีกต่อไป. ไม่ต้องการมนุษยสมบัติ ไม่ต้องการสวรรค์สมบัติ. หรือไม่ต้องการความเป็นเทพความเป็นพรหมอะไรทั้งสิ้น. แต่ว่าต้องการนิพพาน ซึ่งยังเป็นความต้องการอยู่. เพราะฉะนั้น แม้จะยังมีตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก เพราะยังละตัณหาไม่ได้ ยังมีตัณหาอยู่แต่ก็ใช้ตัณหาอันนั้นไปเพื่อนิพพาน คือต้องการนิพพานเพียงอย่างเดียว. ดังที่ได้มีแสดงว่า *อาศัยตัณหาละตัณหา*. ก็คืออาศัยตัณหาที่มีอยู่นี้เป็นตัณหาเพื่อนิพพานต้องการนิพพานก็เพื่อละตัณหาอันนั้นเอง. จึงเป็นสมาธิวิธีปฏิบัติเพื่อทุกขนิโรธ คือความดับทุกข์.

ละความยึดถือในอุปกิเลสของสมาธิและวิปัสสนา

เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติพุทธศาสนาที่พอใจกรรมฐาน ก็ต้องรู้จักว่ามี ๒ อย่าง คือ

ปฏิบัติไป ๆ แล้วก็กันไปเพื่อ **ทุกขสมุทัย** เหตุให้เกิดทุกข์

หรือว่าปฏิบัติไป ๆ ก็เป็นไปเพื่อ **ทุกขนิโรธ** ความดับทุกข์.

ฉะนั้น ต้องให้รู้จักดังนี้. และที่เป็นไปเพื่อทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์นั้นก็เพราะไปยึดถือในอุปกิเลสของสมาธิในเมื่อปฏิบัติทางสมาธิ. ไปยึดถือในอุปกิเลสของปัญญาในเมื่อปฏิบัติทางวิปัสสนา อันเรียกว่า **วิปัสสนูปกิเลส**. ไปติดเสียในวิปัสสนูปกิเลสนั้นก็เลยกลายเป็นทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ไป เพราะว่าผลของสมาธิของวิปัสสนานั้นที่ได้โดยลำดับเป็นผลที่ชวนให้ติด. เป็นอุปกิเลสขึ้นมาเป็นอันมาก. เมื่อไปติดเข้าแล้ว สมาธิปัญญาที่ปฏิบัติไปนั้น ก็กลายเป็นทุกขสมุทัยไป. ต่อเมื่อละผลของสมาธิของปัญญาที่น่าติดน่าชม น่าเสวยนั้นได้. ก็เป็นอันว่าไม่สร้างอุปกิเลสของสมาธิของปัญญาขึ้นมา. จึงจะปฏิบัติสมาธิปัญญาของตนให้เป็นทุกขนิโรธคือความดับทุกข์ขึ้นมาได้.

ทรงตรัสรู้อรุณสังข์ ๔

เพราะฉะนั้น พระโพธิสัตว์จึงได้จับปฏิบัติในศีลในสมาธิอันเป็นไปเพื่อทุกขนิโรธ. ได้

อัปนาสมาธิ สมาธิที่แน่วแน่ ก็ถึงขั้นฌานชั้นสมาบัติ. นั่นแหละญาณ คือความหยั่งรู้ คือ ผุดขึ้นแก่พระองค์. ดังที่ตรัสแสดงไว้ในปฐมเทศนาเมื่อทรงพบทางที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา ข้อ ปฏิบัติอันเป็นหนทางกลาง มีสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ เป็นต้น ก็คือมรรคมีองค์ ๘ นั้นแหละ. ทรงปฏิบัติไปในมรรคมีองค์ ๘ นี้ อันเป็นไปเพื่อดับกิเลสและกองทุกข์ เป็นไปเพื่อ ญาณคือความหยั่งรู้ จึงทรงได้ญาณ คือความหยั่งรู้ขึ้น. ก็คือว่าญาณคือความหยั่งรู้ที่แสดงไว้ว่า

จักขุ คือดวงตาผุดขึ้น ญาณ คือความหยั่งรู้ผุดขึ้น ปัญญา คือ ความรู้ทั่วถึงผุดขึ้น วิชชา คือความรู้ผุดขึ้น อาโลก คือความสว่างผุดขึ้น ในธรรมะที่พระองค์มิได้เคยทรงสดับมาก่อนว่า นี้ทุกข์ทุกข์ควรกำหนดรู้ ทุกข์พระองค์ทรงกำหนดรู้ได้แล้ว. นี้สมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ สมุทัยนี้ควรละ สมุทัยนี้ทรงละได้แล้ว. นี้โรธ คือความดับทุกข์ ความดับทุกข์ควรกระทำ ให้แจ้ง ความดับทุกข์นี้พระองค์กระทำให้แจ้งได้แล้ว. นี้มรรค คือทาง ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์นี้ ควรอบรม ให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น ทางดับทุกข์นี้พระองค์ได้ทรงอบรมให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น สมบูรณ์บริบูรณ์แล้ว ดังนี้.

ญาณคือความหยั่งรู้ผุดขึ้นแก่พระองค์ดังนี้ ในธรรมะที่มีได้ทรงสดับแล้วมาก่อน. จึงได้ทรงพอพระทัยว่ารู้แล้ว ได้ตรัสรู้ อภิสัมโพธิ คือความตรัสรู้ยิ่งแล้ว ทรงเป็นผู้ที่ ตรัสรู้ยิ่งที่เรียกว่าตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณแล้ว. อวิชาคือความไม่รู้จึงดับไป. วิชชาความรู้ ผุดขึ้น. หรือจะเรียกว่าวิชาคือความรู้ผุดขึ้นอวิชาดับไป. เหมือนแสงสว่างบังเกิดขึ้น ความมืดก็หายไป เพราะฉะนั้นจึงทรงเป็น พุทฺโธ คือเป็นผู้รู้แล้ว เป็น วิมุตโต คือเป็นผู้พ้น แล้ว. พระพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ก็ทรงอยู่ด้วยวิชาคือความรู้ และวิมุตติคือความ หลุดพ้น. แต่ว่าผู้ที่ยังมิได้ตรัสรู้เหมือนอย่างพระพุทธเจ้า หรือแม้พระองค์เองเมื่อยังไม่ได้ ตรัสรู้ ก็ยังมีอวิชา คือมีความรู้ที่เป็นอวิชา ไม่รู้จริงในสัจจะทั้ง ๔.

เพราะฉะนั้น อวิชาจึงได้แก่ความไม่หยั่งรู้ในทุกข์ ในเหตุเกิดทุกข์ ในความดับทุกข์ ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์.

ต่อจากนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

ครั้งที่ ๒๔

อวิชา ๘

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ทบทวนอริยสัจจะ

ได้แสดงเถรอธิบายในข้อสัมมาทิฐิที่ท่านพระสารีบุตรได้แสดงแก่ภิกษุทั้งหลายมาถึงอวิชาซึ่งได้แสดงอธิบายมาแล้วตามเถรอธิบายว่า อวิชาคือความไม่รู้ก็ได้แก่ไม่หยั่งรู้ในทุกข์ ไม่หยั่งรู้ในเหตุเกิดทุกข์ ไม่หยั่งรู้ในความดับทุกข์ ไม่หยั่งรู้ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์. ได้แสดงอธิบายคำว่าอวิชา และเล่าถึงปฏิปทาปฏิบัติของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ก่อนตรัสรู้. ได้ทรงแสวงหาโมกขธรรม ธรรมะเป็นเครื่องหลุดพ้นจนได้ตรัสรู้อริยสัจทั้ง ๔. อวิชาดับ วิชาเกิด หรืออวิชาเกิด อวิชาดับ. จึงทรงเป็นพุทธโธคือเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว และก็ได้ตรัสแสดงอธิบายอริยสัจ ๔ ทุกข้อ ว่า

ทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์.

ทรงชี้ *สภาวะทุกข์* ตั้งต้นแต่ชาติ ความเกิด ชรา ความแก่ มรณะ ความตาย ว่าเป็นทุกข์.

ทรงชี้ *ปกิณณกทุกข์* ทุกข์เบ็ดเตล็ดทางจิตใจทั้งหลายว่า โสกะ ความโศก ความแค้นใจ ปรีทเวะ ความรัญจวนคร่ำครวญใจ ทุกขะ ความไม่สบายกาย โทมนัสสะ ความไม่สบายใจ อุปายาสะ ความคับแค้นใจ เป็นทุกข์.

ทรงชี้ *สรูปเข้ามาเป็น ๒* คือความประจวบกับสิ่งหรือสัตว์สังขารทั้งหลายที่ไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งหรือสัตว์สังขารทั้งหลายที่เป็นที่รักเป็นทุกข์.

ทรงชี้ *สรูปเข้ามาเป็นหนึ่ง* คือปรารถนาไม่ได้สมหวังเป็นทุกข์.

และทรงชี้ *สรูปเข้ามาโดยสังเขป* ว่า ชั้นนี้เป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการ เป็น

ทุกข์. ก็ได้แก่กองรูป กองเวทนา กองสัญญา กองสังขาร กองวิญญาณ อันเป็นที่ยึดถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเราเป็นทุกข์.

อริยสัจจะข้อสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์. ทรงชี้เอา

ต้นเหตุ ความดิ้นรนทะยานอยากมีอาการเป็นกามต้นเหตุ ความดิ้นรนทะยานอยากไปในกาม คือ กามคุณ รูปเสียงกลิ่นรสโณภูมิจุฬะที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย หรือความดิ้นรนไปด้วยอำนาจของกามความใคร่ทั้งหลาย.

ภวต้นเหตุ ความดิ้นรนทะยานอยากไปในภพคือความเป็นนั้นเป็นนี่.

วิภวต้นเหตุ คือความดิ้นรนทะยานอยากไปในวิภพคือความไม่เป็นนั้นไม่เป็นนี่ เป็นสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์.

อริยสัจจะข้อนิโรธ ความดับทุกข์ ทรงชี้เอาความดับต้นเหตุซึ่งเป็นตัวเหตุ ทุกข์ดับไปหมดก็เป็นความดับทุกข์.

อริยสัจจะข้อมรรค คือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ทรงชี้เอามรรคคือทางมีองค์ ๘ อันได้แก่

สัมมาทิฎฐิ ความเห็นชอบ **สัมมาสังกัปปะ** ความดำริชอบ ๒ ข้อนี้รวมเข้าเป็น ปัญญาสิกขา

สัมมาวาจา เจรจาชอบ **สัมมากัมมันตะ** การงานชอบ **สัมมาอาชีวะ** เลี้ยงชีวิตชอบ ๓ ข้อนี้รวมเข้าเป็น **ศีลสิกขา**

สัมมาวายามะ เพียรชอบ **สัมมาสติ** สติคือระลึกชอบ **สัมมาสมาธิ** สมาธิ คือ ตั้งใจไว้ชอบ ๓ ข้อนี้รวมเข้าเป็น **จิตตสิกขา** หรือ **สมาธิ**

เป็นมรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์.

พระพุทธานิบายอวิชาเพิ่มเติม

อนึ่ง ในที่อื่นได้มีพระพุทธานิบายในข้อ **อวิชา** เพิ่มขึ้นอีก ๔ ข้อ คือ

ไม่หยั่งรู้ในอดีต

ไม่หยั่งรู้ในอนาคต

ไม่หยั่งรู้ในทั้งอดีตทั้งอนาคต

ไม่หยั่งรู้ในธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น.

สำหรับใน ๔ ข้อหลังนี้ คำว่า **อดีต** ก็คือสิ่งหรือกาลเวลาที่ล่วงมาแล้ว. **อนาคต** ก็

คือสิ่งหรือกาลเวลาที่ยังไม่มาถึง. ไม่หยั่งรู้ในอดีตไม่หยั่งรู้ในอนาคต ย่อมมีความหมายหลายอย่าง. อย่างที่เข้าใจกันทั่วไปก็มักจะเข้าใจว่า หมายถึงเรื่องอดีต หรือหมายถึงเรื่องอนาคตของชีวิตหรือของตน. เช่นว่าในอดีตคือในกาลเวลาที่ล่วงมาแล้วตนเป็นอย่างไร. แม้ในชาติที่ล่วงมาแล้วคือในชาติอดีตตนเป็นอะไรอย่างไร. ในอนาคตคือในกาลข้างหน้าตนจะเป็นอะไรจะเป็นอย่างไรต่อไป ตลอดจนถึงในชาติหน้าตนจะเป็นอะไรจะเป็นอย่างไรต่อไป. ไม่หยั่งรู้ก็คือไม่รู้ในเรื่องของตน ในอดีตคือในกาลเวลาที่ล่วงมาแล้ว ในอนาคตคือในกาลเวลาข้างหน้าที่ยังไม่มาถึงดังกล่าว. มักจะเข้าใจกันดังนี้. แต่ว่าคำว่าไม่รู้จักอดีตไม่รู้จักอนาคตในที่นี้มิได้มีความหมายดังนั้น.

ทรงได้พระญาณ ๓

ดังจะพึงเห็นได้ว่า ท่านแสดงถึงญาณคือความหยั่งรู้ของพระพุทธเจ้าในราตรีที่ตรัสรู้คือตั้งแต่ก่อนตรัสรู้ ทรงได้ พระญาณ ๓ โดยลำดับ.

ในปฐมยามทรงได้ **บุพเพนิวาสานุสสติญาณ** ความรู้ระลึกขันธ์เป็นที่อาศัยอยู่ในปางก่อนได้ คือระลึกชาติหนหลังได้. ทรงระลึกชาติหนหลังได้ไปมากมายพร้อมทั้งความเป็นไปในชาตินั้น ๆ ตลอดจนถึงชื่อโคตร สุขทุกข์ทั้งหลายเป็นต้นในชาตินั้น ๆ ทรงระลึกได้สืบต่อกันมาโดยลำดับ. จากชาตินั้นก็มาสู่ชาตินั้นมาสู่ชาตินั้น เรื่อยมาจนถึงสู่ชาติปัจจุบัน. และก็ย้อนหลังไปได้มากมาย

ในมัชฌิมยามทรงได้ **จตุปปาตญาณ** คือความรู้ในจุดความเคลื่อนไหวอุปบัติเข้าถึงชาตินั้น ๆ ของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นไปตามกรรม. ทำกรรมชั่วไว้ก็ไปสู่ชาติที่ชั่วมีทุกข์. ทำกรรมดีไว้ก็ไปสู่ชาติที่ดีมีสุข.

ในปัจจุบันยามทรงได้ **อาสวักขญาณ** ความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะคือกิเลสที่ดวงจิตสันดานทั้งหลาย ก็คือทรงหยั่งรู้ในอริยสัจทั้ง ๔. อวิชชาดับไปหมด วิชชาบังเกิดขึ้น. หรือ วิชชาบังเกิดขึ้น อวิชชาดับไปหมด. เหมือนอย่างความสว่างบังเกิดขึ้นความมืดก็หายไป.

ตามพระญาณทั้ง ๓ ที่ท่านแสดงไว้ นี้ ก็เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า เมื่อทรงได้พระญาณที่ ๑ ที่ ๒ ก็ยังมีได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ยังมีอวิชชาอยู่. คือแม้ว่าจะทรงระลึกชาติหนหลังได้เป็นอันมาก เรียกว่ารู้อดีตชาติ และทรงรู้ความเคลื่อนไหวและความเข้าถึงชาตินั้น ๆ ของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นไปตามกรรม ด้วยพระญาณที่ ๒ ก็ยังมีอวิชชาอยู่ จนถึงทรงได้ญาณที่ ๓ คือตรัสรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ อาสวกิเลสที่ดวงจิตสันดานสิ้นไป อวิชชาดับ วิชชาเกิดขึ้น จึง

ทรงดับอวิชชาได้ด้วยพระญาณที่ ๓ นี้. เพราะฉะนั้น ข้อว่าไม่รู้จักคือไม่หยั่งรู้ในอดีตไม่หยั่งรู้ในอนาคตอันเป็นตัวอวิชชา จึงมิได้มีความหมายถึงไม่รู้ระลึกอดีตชาติได้ ตลอดถึงไม่รู้ระลึกถึงอนาคตชาติได้. แต่ว่ามีความหมายอีกอย่างหนึ่ง.

ความหมายของการที่ไม่รู้จักอดีตไม่รู้จักอนาคตอันเป็นตัวอวิชชานี้ พิจารณาดูเทียบเคียงกับข้อที่ตรัสไว้ในเทศนาครั้งที่ ๒ ที่ได้ตรัสแสดงชั้นที่ ๕ ว่าเป็นอนัตตามิใช่อัตตาตัวตน บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาได้. และสิ่งใดที่เป็นอนัตตาดังนั้นสิ่งนั้นก็ เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง. เป็นสิ่งที่เป็ทุกข์ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง. เป็นสิ่งที่ไม่พึงเห็นยึดถือ ว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา ก็คือตรัสแสดงไตรลักษณ์นั่นเอง แต่ยกอนัตตาขึ้นเป็นที่ตั้งที่แรก. แต่ภายในเนื้อหาของพระสูตรก็เป็นอันว่าได้แสดงไตรลักษณ์ไว้ครบทุกข้อในทางที่เข้าใจได้ง่าย. และก็ได้ตรัสสรุปไว้ในตอนท้ายว่า

ชั้นที่ ๕ ทั้งที่เป็นอดีตทั้งที่เป็นอนาคตทั้งที่เป็นปัจจุบัน ทั้งที่เป็น
ภายในทั้งที่เป็นภายนอก ทั้งที่หยาบทั้งที่ละเอียด ทั้งที่ดีทั้งที่เลว ทั้งที่
อยู่ไกลทั้งที่อยู่ใกล้ ก็ล้วนไม่พึงเห็นยึดถือว่าเป็นตัวเราของเราทั้งหมด

ตามที่ตรัสแสดงไว้นี้ จึงเป็นอันว่าทรงสอนให้รู้จักว่าชั้นที่ ๕ ในอดีตก็ตาม ในอนาคตก็ตาม ในปัจจุบันก็ตาม ก็เป็นอนิจจะทุกขณะอนัตตาอย่างเดียวกันหมดไม่แตกต่างกัน

ความไม่รู้ในอริยสัจสายทุกข์และสายความดับทุกข์

เพราะฉะนั้น ข้อว่าไม่หยั่งรู้จักอดีต อนาคต ไม่หยั่งรู้จักทั้งอดีตทั้งอนาคตในข้อที่แสดงอวิชชานี้ก็จึงมีความหมายว่า อริยสัจทั้ง ๔ ที่เป็นไปอยู่ในสายทุกข์กับในสายนิโรธความดับทุกข์.

ในสายทุกข์ ก็คือทุกข์กับสมุทัย.

ในสายนิโรธ ก็คือนิโรธความดับทุกข์ และทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์.

อริยสัจทั้ง ๔ นี้ในอดีตก็คงเป็นอริยสัจทั้ง ๔ นี้ ในอนาคตก็คงเป็นอริยสัจทั้ง ๔ นี้. คือว่าในอดีตนั้นจะเป็นอดีตในชาตินี้หรืออดีตในอดีตชาติ ชาติไหน ๆ ก็ตาม ก็สืบที่ร้อยก็พันชาติในอดีตก็ตามมากกว่านั้นก็ตาม อริยสัจทั้ง ๔ ที่เป็นสายทุกข์ก็คงเป็นสายทุกข์อยู่นั้นแหละ. สายนิโรธความดับทุกข์ก็คงเป็นสายนิโรธความดับทุกข์อยู่นั้นแหละ. เป็นอย่างเดียวกัน. ในอนาคตคือข้างหน้าก็เหมือนกัน. เมื่อมีสมุทัยก็ต้องมีทุกข์. เมื่อดำเนินในมรรคก็ย่อมพบความดับทุกข์. คงเป็นสายทุกข์สายนิโรธความดับทุกข์อยู่เช่นเดียวกัน

ไม่ต้องสงสัย. และก็ไม่ว่าจำเป็นที่จะต้องไปสงสัยหรือไปคิดว่าในอดีตชาตินั้นเกิดเป็นอะไรมาบ้างที่ไหนบ้างเป็นอย่างไรบ้าง. ในอนาคตจะไปเกิดที่ไหนบ้างเป็นอะไรบ้าง. ไม่จำเป็นเพราะว่าจะเกิดเป็นอะไรก็คงอยู่ในสายทุกข์กับสายดับทุกข์นี้แหละมาแล้ว หรือจะไปเกิดเป็นอะไรข้างหน้าก็คงอยู่ในสายทุกข์สายดับทุกข์นี้แหละ.

อริยสัจทั้ง ๔ นี้ จึงเป็นกฎธรรมดา เป็นธรรมะที่เป็นกฎธรรมดาอยู่ตลอดเวลา เป็นอภิปุถุไม่มีกาลไม่มีเวลา เหมือนอย่างว่าโลกธาตุที่ทุก ๆ คนอาศัยอยู่นี้ บางคราวก็มีฝนตก บางคราวก็มีฝนแล้ง. ปีหนึ่ง ๆ ฝนก็ย่อมตกลงมาในฤดูฝนหรือในฤดูอื่นไม่รู้ว่าเป็นปีใด. หากว่าจะไปนับว่าปีนี้ฝนตกกี่ครั้ง ปีที่แล้วมาฝนตกกี่ครั้ง ย้อนไป ๆ ก็คงจะเป็นการรวมครั้งได้มากมาย. แล้วก็ตกที่ไหนบ้าง ตกมากหรือตกน้อยอย่างไร. ก็เช่นเดียวกับสัตว์โลกที่เวียนว่ายตายเกิดมาในอดีต เกิดมาครั้งหนึ่งก็ครั้งหนึ่ง ก็เหมือนอย่างว่าฝนตกลงมาครั้งหนึ่ง ๆ ในปีหนึ่ง ๆ หากว่าจะนับครั้งดูย้อนขึ้นไปมาก ๆ ปี ก็ยิ่งมากขึ้นนับไม่ถ้วน. และหากว่าจะไปคิดถึงในอนาคตว่าในปีหน้าในปีโน้นฝนจะตกปีละกี่ครั้ง. คอยนับครั้งว่าครั้งหนึ่งนั้นตกมากตกน้อยอย่างไร ตกที่ไหน. ก็คล้าย ๆ กับว่าไปคิดว่าในอนาคตนั้นจะไปเกิดที่ไหน เกิดเป็นอะไรเป็นอย่างไร ก็นับไม่ถ้วนอีกเหมือนกัน และก็ไม่มีประโยชน์อะไร. เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นผู้ดับอวิชชาได้นั้น ก็เพราะได้ตรัสรู้ในกฎธรรมดา อันเป็นกฎเกณฑ์ที่เป็น

ธรรมจิติ ความตั้งอยู่แห่งธรรม

ธรรมนิยาม ความกำหนดแน่แห่งธรรม

เป็นตัวกฎธรรมดาที่ดำรงอยู่ คือรวมเข้าไปในสายทุกข์กับในสายดับทุกข์. เมื่อยังมีสมุทัยคือตัณหาอยู่ก็ต้องเกิดก็ต้องมีทุกข์ เป็นสายทุกข์. ดับสมุทัยได้จึงจะดับทุกข์ได้ ก็เป็นสายดับทุกข์. ทรงได้พบกฎที่เป็นธรรมชาติธรรมดาอันนี้คืออริยสัจทั้ง ๔. ก็เหมือนอย่างว่าความรู้ของคนในปัจจุบันนี้รู้เหตุที่ทำให้ฝนตก. เมื่อรู้เหตุที่ทำให้ฝนตกได้ก็เป็นอันว่ารู้จักฝนในอดีตรู้จักฝนในอนาคตทั้งหมด ว่าฝนในอดีตที่ตกมาทุกครั้ง ๆ นั่นก็เพราะมีเหตุอย่างนี้ ฝนที่จะตกต่อไปในอนาคตก็ครั้ง ๆ ก็เพราะมีเหตุอย่างนี้ ซึ่งเป็นเหตุอันเดียวกัน. เป็นอันว่ารู้จักเหตุผลอันเดียวกันนี้เท่านั้นครอบไปได้ทั้งหมด. รู้จักฝนในปัจจุบันว่าฝนในปัจจุบันนี้ตกลงมาก็เพราะเหตุนี้. ฝนที่ตกมาในอดีตที่ร้อยก็พันปีก็เหมือนปีในอดีตก็เพราะเหตุอย่างนี้. ที่ตกในอนาคตที่ร้อยก็พันปีก็เพราะเหตุอย่างนี้ เพราะฉะนั้น ความตรัสรู้ของพระองค์นั้นจึงครอบเป็น สัพพัญญู รู้ทั้งหมด.

เมื่อยังมีสมุทัยคือต้นหาอยู่ก็ต้องมีทุกข์. ตั้งต้นแต่ชาติทุกข์ คือความเกิด. เหมือนอย่างเมื่อมีเหตุให้ฝนตกอยู่ ฝนก็ต้องตก. ตกมาแล้วในอดีต ตกในบัดนี้ และต่อไปก็ต้องตกต่อไปอีก.

เหมือนอย่าง เมื่อมีต้นหาอยู่เป็นตัวสมุทัย ก็จะต้องมีชาติคือความเกิด. เกิดมาแล้วในอดีต เกิดอยู่ในปัจจุบัน และก็ต้องเกิดต่อไปในอนาคต ตราบเท่าที่ยังมีเหตุ.

เมื่อดับเหตุคือต้นหาได้ ก็ดับชาติคือความเกิดได้. ก็เป็นอันว่าหยุดตกกันที. เป็นอันว่าในอดีตนั้นตกกันมาแล้ว แต่ปัจจุบันนี้ดับเหตุเสียได้แล้ว. เหมือนอย่างว่าเป็นอันว่าดับเหตุฝนตกได้ ฝนก็เป็นอันว่าไม่ต้องตกกันต่อไปในอนาคตอีก. หยุดกันเสียทีหนึ่ง.

ความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าจึงเป็นพระญาณที่ครอบโลกครอบจักรวาล ครอบกาลเวลาทั้งหมด ทั้งอดีตทั้งอนาคตทั้งปัจจุบัน.

หัวใจของอริยสัจ

เพราะฉะนั้น เมื่อยังเป็นอวิชชาอยู่ก็คือไม่รู้จักอริยสัจทั้ง ๔. เมื่อไม่รู้จักอริยสัจทั้ง ๔ ก็เป็นอันว่าไม่รู้จักอดีต ไม่รู้จักอนาคต ไม่รู้จักทั้งอดีตทั้งอนาคต และไม่รู้จักรัศมีที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นอันเรียกว่าปฏิจจสมุปบาท. ก็ย่อลงว่า.

ทุกข์นั้นก็อาศัยสมุทัย นิโรธนั้นก็ต้องอาศัยมรรค เพราะมีสมุทัย

ก็ต้องมีทุกข์ และเพราะมีมรรคก็ดับทุกข์ได้.

นี่ย่อลงมาซึ่งเป็นธรรมะซึ่งอาศัยซึ่งกันและกันเป็นไป. และปฏิจจสมุปบาทนี้ ท่านพระสารีบุตรก็ได้แสดงเป็นเถราธิบาย. จับแต่ชรา มรณะ โสกะ เป็นต้น. และจับเหตุแห่งชรา มรณะ โสกะ เป็นต้น ว่าคือชาติคือความเกิด. อาศัยชาติคือความเกิดจึงเกิดชรา มรณะ โสกะ เป็นต้น. แล้วก็จับเหตุย้อนขึ้นมาโดยลำดับจนถึงอวิชชาที่กำลังจะแสดงอธิบายอยู่นี้. นี่เป็นธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ซึ่งก็ล้วนเป็นอริยสัจ ๔ ที่จำแนกออกไปเป็นตอน ๆ. แต่เมื่อสรุปเข้าแล้วก็สรุปเข้าในอริยสัจทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค นี้แหละ และก็สรุปเข้าในคาถาของท่านพระอัสสชิเถระที่ได้แสดงแก่ท่านพระสารีบุตรเมื่อเป็นปริพาชกอยู่ ซึ่งท่านพระสารีบุตรก็ขอให้ท่านแสดง. ท่านบอกว่าท่านยังรู้น้อย แสดงได้แต่โดยย่อ. ท่านพระสารีบุตรก็ตอบก็เรียนท่านว่า ท่านพระสารีบุตรเองก็ต้องการย่อ ๆ ประโยชน์อะไรด้วยข้อที่จะต้องแสดงยาว ๆ. ท่านพระอัสสชิจึงได้แสดงแก่ท่านว่า

เย ธมฺมา เหตุปฺปภา ธรรมทั้งหลายมีเหตุเป็นแดนเกิดหรือว่าเกิดแต่เหตุ

เตสั เหตุุ ตถาคโต พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น
เตสญจ โย นิโรโธ จ และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น
เอว่วาที มหาสมโณ พระมหาสมณะมีวาทะอย่างนี้ดังนี้.

ซึ่งเป็นที่น่าเชื่อถือวาคาถาของพระอัสสชินี้เป็นคาถาที่แสดงหัวใจของอริยสัจอัน
พระเจ้าอโศกมหาราชได้โปรดให้จารึกคาถานี้ไว้ในหลักศิลาของท่านทั่วอินเดียในครั้งนั้น.
ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๒๕

อวิชา ๘ (ต่อ)

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

อวิชา ๘ อีกปริยายหนึ่ง

ได้แสดงพระเถรอธิบายแห่งท่านพระสารีบุตรในข้อสัมมาทิฎฐิ ความเห็นชอบมาโดยลำดับ จนถึงหมวดอวิชา ซึ่งท่านพระเถระได้อธิบายอวิชาว่า ได้แก่

ความไม่หยั่งรู้ในทุกข์

ไม่หยั่งรู้ในเหตุเกิดทุกข์

ไม่หยั่งรู้ในความดับทุกข์

ไม่หยั่งรู้ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คือไม่หยั่งรู้ในอริยสัจทั้ง ๔.

ท่านได้แสดงอธิบายอวิชาเพียงเท่านี้. แต่ในที่นี้ได้แสดงอธิบายยกเอาพระพุทธานุธิบายที่ตรัสเอาไว้มาเพิ่มเติม โดยที่ได้มีพระพุทธานุธิบาย อวิชา ก็คือไม่หยั่งรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ ดังนั้นนั่นแหละ. แต่ในที่บางแห่งได้มีเพิ่มอีก ๔ ข้อ คือ

ไม่หยั่งรู้ในอดีต

ไม่หยั่งรู้ในอนาคต

ไม่หยั่งรู้ทั้งในอดีตทั้งในอนาคต

ไม่หยั่งรู้ในธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น.

ซึ่งใน ๔ ข้อหลังนี้ก็ได้อธิบายในที่นี้แล้ว. แต่มีอีกปริยายหนึ่งที่ตรัสแสดงเอาไว้ คือไม่ยกเอากาลเวลาเป็นที่ตั้ง แต่ตรัสแสดงไว้ซึ่งแปลกันว่า

ไม่หยั่งรู้ในเบื้องต้น

ไม่หยั่งรู้ในเงื่อนปลาย

ไม่หยั่งรู้ทั้งในเงื่อนต้นทั้งในเงื่อนปลาย และ

ไม่หยั่งรู้ในธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น.

ซึ่งข้อที่ ๔ นี้ก็ตรงกัน แต่ว่า ๓ ข้อข้างต้นต่างกัณดังกล่าว.

ความหมายของเงื่อนต้นเงื่อนปลาย

คำว่า *เงื่อนต้นเงื่อนปลาย* นี้ ท่านใช้ศัพท์ว่า *ปุพฺพันตะ* เงื่อนต้น *อัปฺรันตะ* เงื่อนปลาย. ถ้าตามศัพท์คำว่า *อันตะ* นั้นแปลว่า *ที่สุด*. อย่างในธรรมจักรที่ตรัสแสดงถึง *ทางที่สุดโต่ง ๒ ทาง* คือ *กามสุขัลลิกานุโยค* ความประกอบพัวพันอยู่ด้วยความสุขสดชื่นในกาม และ *อตัดกิลมณานุโยค* ความประกอบทรมานตนให้ลำบากก็ใช้คำว่า *อันตะ* ซึ่งในทีนั้นแปลกันว่าสุดโต่ง. ซึ่งทางที่สุดทั้ง ๒ ทางนี้อันบรรพชิตผู้มุ่งที่จะตรัสรู้ไม่ควรส่องเสพปฏิบัติ.

ส่วนในที่นี้ *ปุพฺพันตะ* ก็อาจแปลได้ว่า *ที่สุดเบื้องต้น อัปฺรันตะ* *ที่สุดเบื้องปลาย*. และ *ที่สุดทั้งเบื้องต้นทั้งที่สุดเบื้องปลาย*. แต่ที่แปลกันว่า *เงื่อนต้น เงื่อนปลาย ทั้งเงื่อนต้น ทั้งเงื่อนปลาย* ก็เพื่อให้เข้าใจง่าย. และโดยที่คำว่าเงื่อนนี้มาใช้ในภาษาไทยหลายคำ เช่น *เค้าเงื่อน* *เงื่อนงำ* *เงื่อนไข* ซึ่งคำว่าเงื่อนนี้ก็หมายถึงอย่างเช่นทำเงื่อนที่เชือกหรือที่ด้าย ก็ทำให้เป็นปมเป็นปมเป็นจุด. เพราะฉะนั้น จึงเป็นที่สังเกตเห็นได้. เช่นว่าเส้นด้ายที่เป็นสายยาวเส้นยาว ถ้าไม่ผูกให้มีเงื่อนก็จะเห็นเป็นเส้นยาว ๆ ไปเหมือนกันหมด. แต่เมื่อผูกตรงใดตรงหนึ่งให้เป็นเงื่อนขึ้น ก็จะเป็นปมเป็นจุดให้สังเกตเห็นได้. เพราะฉะนั้น จึงใช้คำว่าเงื่อนนี้ในคำต่าง ๆ ดังกล่าว เช่น *เค้าเงื่อน* .เมื่อมีเรื่องอะไรเกิดขึ้นยังคลุมเครืออยู่ ก็ยังไม่รู้ว่าอะไรจึงต้องค้นหา. ในเมื่อพอเห็นเค้าเงื่อนของเรื่องนั้นก็พอที่จะบอกได้ ว่าเรื่องนั้นเป็นอย่างไรมตามที่ต้องการจะทราบ. เพราะฉะนั้น จะแปลว่า*ที่สุดเบื้องต้นที่สุดเบื้องปลาย*. เหมือนอย่างไม้ท่อนหนึ่งก็ต้องมีต้นมีปลาย คือมี*ที่สุดข้างต้นที่สุดข้างปลาย*. สิ่งทั้งหลายอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน จะต้องมี*ที่สุดด้านต้นด้านปลาย* *เบื้องต้นเบื้องปลาย*. และเมื่อ*ที่สุด* นั้นมี*เค้าเงื่อน*ที่จะเห็นได้ เช่นไม้ที่วางไว้เป็นท่อน ๆ มี*เค้าเงื่อน*ที่จะเห็นได้. ไม้ที่ต่อกันหลายท่อนต่อกันยาว ๆ ก็อาจสังเกตเห็นรอยต่อของไม้เหล่านั้น ทำให้รู้ว่าท่อนใดต่อกันอยู่ที่ตรงไหน. มองเห็น*เบื้องต้นเบื้องปลาย*ของไม้ท่อนนั้น ที่รอยต่อเป็น*เค้าเงื่อน*ให้บอกได้. เพราะฉะนั้น ท่านจึงแปล*ที่สุด*ในคำว่า *ที่สุดเบื้องต้นที่สุดเบื้องปลาย* ว่า*เงื่อนต้นเงื่อนปลาย* อันทำให้เข้าใจว่ามี*เค้าเงื่อน*ที่จะให้พิจารณาเห็นได้ แต่โดยความหมายก็คือว่า*ที่สุดเบื้องต้นที่สุดเบื้องปลาย*นั้นแหละก็เป็นความหมายอันเดียวกัน.

จับเงื่อนไขในอริยสัจให้ถูกต้อง

เพราะฉะนั้น ไม่รู้ที่สุดเบื้องต้นหรือเงื่อนไขต้น ไม่รู้ที่สุดเบื้องปลายหรือเงื่อนไขปลาย จึงมีความหมายถึงในสัจจะคือความจริงทุก ๆ อย่าง คือสัจจะเมื่อรวมเข้ากันในอริยสัจทั้ง ๔ นั้นแหละ อันได้แก่

ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ นี้เป็น ฝ่ายทุกข์

ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ นี้เป็น ฝ่ายดับทุกข์.

ฉะนั้น ในการที่จะรู้จักในอริยสัจดังกล่าวนี้ จึงจะต้องรู้จักเค้าเงื่อนไขจึงจะจับได้ถูก จับทุกข์ได้ถูกต้อง จับสมุทัยเหตุที่เกิดทุกข์ได้ถูกต้อง จับความดับทุกข์ได้ถูกต้อง จับทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ได้ถูกต้อง อันจะพึงกล่าวได้ว่าสมุทัยคือเหตุนี้ย่อมเป็นเงื่อนไขต้นหรือที่สุดข้างต้น ส่วนทุกข์นั้นย่อมเป็นเงื่อนไขปลาย หรือที่สุดข้างปลาย นี้ในฝ่ายทุกข์ ในความทุกข์ที่ทุก ๆ คนได้รับอยู่ซึ่งเป็นสภาวะทุกข์ ได้แก่ เกิด แก่ ตาย หรือเป็นปภินคณทุกข์ ทุกข์ทางจิตใจที่บังเกิดขึ้นมีโสกะปริเทวะ ความโศกความรวิญจวนคร่ำครวญใจเป็นต้น ซึ่งเป็นความทุกข์เดือดร้อนทางใจทั้งหลาย เหล่านี้เมื่อบังเกิดขึ้น ก็จะต้องมีเงื่อนไขต้นเงื่อนไขปลายของทุกข์ มีที่สุดเบื้องต้นที่สุดเบื้องปลายของทุกข์ ยกตัวอย่างดังเช่น เมื่อเป็นทุกข์เพราะความพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก เช่นบุคคลที่เป็นที่รัก ต้องพรากกันจากกัน หรือว่าทรัพย์ซึ่งเป็นที่รักต้องหายไปหรือถูกลักขโมยไปถูกอันตรายต่าง ๆ ไป ก็เกิดความทุกข์ เช่น เกิดความโศกความแค้นใจ ปริเทวะ ความรวิญจวนคร่ำครวญใจ เป็นความทุกข์ที่ทุก ๆ คนต้องได้เคยประสบ.

ค้นหาอุปาทานเป็นเงื่อนไขต้นของทุกข์

คราวนี้เมื่อความทุกข์ดังนี้บังเกิดขึ้น ก็จับความทุกข์ได้ว่านี่คือทุกข์ซึ่งเป็นเบื้องปลายคือเป็นตัวผล. จึงต้องจับว่าอะไรเป็นเหตุ. ในการจับว่าอะไรเป็นเหตุนั้น โดยมากก็มักจะไปจับเอาว่าเพราะบุคคลซึ่งเป็นที่รักต้องจากไปต้องพรากไป หรือว่าทรัพย์สินซึ่งเป็นที่รักนั้น ๆ ต้องพรากไปหรือจากไป หรือว่าได้มีคนนั้น ๆ ซึ่งเป็นศัตรูมาทำลายมาพราก เหล่านี้เป็นต้น. โดยมากก็จับตัวเหตุกันดังนี้. แต่เมื่อจะพิจารณาตามทางอริยสัจของพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงแสดงว่าสมุทัยเหตุเกิดทุกข์ก็คือตัณหา. ตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากซึ่งเป็นเหตุให้ยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา. ตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก และความยึดถือว่าเป็นตัวเราของเราอันเรียกว่าอุปาทานนี้เอง เป็นสมุทัยคือเหตุให้เกิดทุกข์ มีโสกะปริเทวะ

เป็นต้นดั่งที่กล่าวนั้น. เพราะฉะนั้น เมื่อจะจับเงื่อนไขหรือที่สุดเบื้องต้นให้ถูกต้อง ก็ต้องพิจารณาจับตามหลักอริยสัจของพระพุทธเจ้าว่า ตัวเหตุนั้นก็คือตัณหาอุปาทานในจิตใจนี้เอง ไม่ใช่บุคคลหรือวัตถุภายนอก บุคคลซึ่งเป็นที่รักวิ่งพรากไปจากไป ทรัพย์สินซึ่งเป็นที่รักซึ่งพลัดพรากไปจากไปเป็นอันตรายไป. นี่เป็นภายนอก. ถ้าหากว่าจิตใจนี้ไม่มีความอยาก ความยึดอยู่ในบุคคลในทรัพย์สินนั้น ทุกข์ก็ย่อมจะไม่เกิด. แต่เพราะจิตใจนี้มีความอยากคือตัวตัณหา มีความยึดคือตัวอุปาทานอยู่จึงได้บังเกิดความทุกข์.

เพราะฉะนั้น ก็ต้องหัดจับเงื่อนไขหรือเบื้องต้นที่สุดเบื้องต้นว่า คือตัณหาอุปาทานในจิตใจตนเองนี่เองเป็นเงื่อนไขหรือเป็นที่สุดเบื้องต้นของทุกข์ที่กำลังได้รับอยู่. เพราะฉะนั้น การหัดที่จะจับสัจจะคือความจริงตามหลักสัจจะของพระพุทธเจ้าก็ต้องหัดที่จะพิจารณาจับเงื่อนไขเงื่อนไข หรือว่าที่สุดเบื้องต้นที่สุดเบื้องปลายของเรื่อง. คือเมื่อเรื่องที่กำลังประสบอยู่เป็นตัวทุกข์ กำลังโคกอยู่กำลังร้องไห้คร่ำครวญรำพันอยู่ ก็ต้องจับให้ถูกว่าทุกข์ซึ่งกำลังเสวยอยู่กำลังรับอยู่นี้เป็นเงื่อนไข. เงื่อนไขก็คือตัณหาอุปาทานในจิตใจของตนเอง. บุคคลก็ตามวัตถุก็ตามซึ่งเป็นภายนอกนั้นเป็นตัวอารมณ์ที่ยึดถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา. เพราะฉะนั้น ตัวเงื่อนไขที่แท้จริงจึงอยู่ที่ตัวตัณหาอุปาทานในจิตใจนี้เอง. เมื่อตัณหาอุปาทานนี้สงบลงไป ทุกข์คือโสกะปริเทวะเป็นต้น ก็ย่อมจะสงบ.

ดังจะพึงเห็นได้ว่า บุคคลที่ต้องประสบความพลัดพรากดังกล่าวมานั้น เบื้องต้นมักจะทุกข์มาก ต้องโศกมากต้องร้องไห้คร่ำครวญรำพันมาก เพราะว่าตัณหาคือความอยากอุปาทานคือความยึด ยึดมากอยู่. ครั้นต่อไป ๆ นาน ๆ เข้า ตัณหาอุปาทานคือความอยากความยึดอยู่ในบุคคลในทรัพย์สินที่พลัดพรากไปนั้น ๆ น้อยลงไป ๆ เพราะเหตุว่าจิตจางลึมเลื่อนไปเองก็ตาม ความทุกข์โศกซึ่งกำลังได้รับอยู่กำลังเสวยอยู่นั้นก็ผ่อนคลายไปหายไป. ในที่สุดเมื่อจิตใจจิตจางลึมเลื่อนผ่อนคลายความอยากความยึดลงไป ทุกข์โศกก็หายไปโดยลำดับ จนถึงเมื่อเลิกอยากเลิกยึดในบุคคลนั้นในสิ่งนั้น ทุกข์โศกก็หายไปหมดไม่มี. เพราะฉะนั้น นี้แหละคือการหัดจับเงื่อนไขของเรื่องทั้งหลาย. ในบางคราวเมื่อได้รับความประจวบกับสิ่งซึ่งเป็นที่รัก ย่อมจะมีความยินดีเบิกบานใจเป็นสุข และมีความอยากความยึดอยู่ในบุคคลและสิ่งซึ่งเป็นที่รักนั้น. ดังเช่นเมื่อได้บุคคลซึ่งเป็นที่รักมา หรือว่าได้บุตรธิดา ได้ทรัพย์สมบัติต่าง ๆ ที่ต้องการมา ก็ยินดีเป็นสุข และก็มีมีความอยากความยึดอยู่ในบุคคลในวัตถุนั้น ๆ. ดังนั้นเรียกว่าเป็นเงื่อนไขคือเป็นตัณหาเป็นอุปาทาน ย่อมจะมีความติดใจยินดีเพลิดเพลิน. เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสไว้ว่า ตัณหานั้นไปกับความ

จิตใจยินดีความเพลิดเพลิน เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสไว้ว่า ตัณหานั้นไปกับความจิตใจยินดี ความเพลิดเพลิน ทำให้มีความยินดีเพลิดเพลินยิ่ง ๆ ขึ้นในอารมณ์นั้น ๆ ในสิ่งนั้น ๆ. นี้ นับว่าเป็นเงื่อนไข ซึ่งมักจะไม่นึกถึงเงื่อนไขคือตัวทุกข์ เพราะในขณะที่ยังเป็นสมบัติ คือเป็นความพร่งพร้อมอยู่นั้นมีความสุขมีความเพลิดเพลิน ยังไม่มีวิบัติ. แต่ว่าทุก ๆ อย่าง นั้น เมื่อเป็นสมบัติแล้วก็ต้องมีวิบัติ เมื่อมีประจวบก็ต้องมีพลัดพราก.

หัดจับให้รู้จักเงื่อนไขของทุกเรื่อง

เพราะฉะนั้น ในเงื่อนไขอันหมายความว่า เมื่อถึงเวลาที่จะต้องพลัดพรากโดยที่ ต้องพลัดพรากไปในระหว่างชีวิตเพราะเหตุอันตราต่าง ๆ ก็ตาม หรือว่าจะต้องพลัด พรากไปตามคติธรรมตาหรือตามสภาวะทุกข์ แก่เจ็บตายไปก็ตาม โดยที่ตนเองจะต้องพลัด พรากไปเอง หรือว่าสิ่งนั้นจะต้องพลัดพรากไปก็ตาม เมื่อยังมีตัณหาที่มีอุปาทานอยู่ ซึ่งเป็น เงื่อนไขอยู่ ก็จะต้องพบทุกข์ซึ่งเป็นเงื่อนไขข้างหน้า.

เพราะฉะนั้น แม้ในขณะที่กำลังหัวเราะอยู่ เพลิดเพลินอยู่ ตื่นเต้นยินดีอยู่ก็ต้องหัด ที่จะให้พิจารณาจับว่า นี่เป็นเงื่อนไขคือเป็นตัณหาอุปาทาน ซึ่งจะต้องพบเงื่อนไขคือ ทุกข์ในที่สุด.

เมื่อสิ่งที่อยากยึดถือไว้นั้นต้องพลัดพรากไปด้วยเหตุต่าง ๆ ในระหว่างก็ตาม นั้น เป็นเงื่อนไขที่จะต้องพบ.

เพราะฉะนั้น ก็หัดจับให้รู้จักเงื่อนไขไว้ดังนี้.

หัดจับเงื่อนไขเงื่อนไขในสายทุกข์

เพราะฉะนั้น ทุกคนนั้นในปัจจุบันนี้ย่อมประสบอยู่ ทั้งบางคราวก็เป็นเงื่อนไข บางคราวก็เป็นเงื่อนไข. คือในคราวที่มีทุกข์ เช่น โสก ทุกข์โศกต่าง ๆ เป็นต้น นี้กำลังพบ อยู่กับเงื่อนไข. กำลังร้องไห้อยู่คร่ำครวญอยู่ นี้กำลังพบเงื่อนไข. ในขณะที่หัวเราะอยู่ ตื่นเต้นยินดีอยู่ นี้กำลังอยู่กับเงื่อนไข. เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจึงสมควรที่จะหัดจับ เงื่อนไขให้ถูก.

เมื่อกำลังอยู่กับเงื่อนไขคือทุกข์โศกต่าง ๆ ก็ต้องจับเงื่อนไขว่า นี้เกิดจากตัณหา อุปาทานในจิตใจ.

ในขณะที่กำลังอยู่กับเงื่อนไขคือกำลังอยู่กับตัณหาอุปาทาน มีความจิตใจยินดี มี

ความเพ็ดเพลินมีความสุข ก็ต้องให้รู้ว่า จะต้องพบเงื่อนไขปลายในภายหลังคือทุกข์ ในเมื่อ ยังมีตัณหาอุปาทานนี้อยู่.

ดังนั้นเป็น การหัดจับเงื่อนไขต้นเงื่อนไขปลายในสายทุกข์.

หัดจับเงื่อนไขต้นเงื่อนไขปลายในสายนิโรธ

และอีกทางหนึ่ง ก็หัดจับเงื่อนไขต้นเงื่อนไขปลายในสายนิโรธ คือความดับทุกข์. กล่าวคือ ในขณะที่ได้ปฏิบัติธรรมะตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ปฏิบัติอยู่ในศีลปฏิบัติอยู่ในสมาธิ ปฏิบัติอยู่ในปัญญา ก็ให้รู้จักว่า ธรรมะที่ปฏิบัติอยู่นี้เป็นเงื่อนไขต้นของความดับทุกข์ ซึ่งจะได้พบกับความดับทุกข์.

แม้ว่าในขณะที่ปฏิบัตินั้นจะรู้สึกว่าเป็นสุข เช่นผู้ที่ปฏิบัติในศีลจะต้องงดเว้นจากข้อนั้นข้อนี้ ในบางคราวกิเลสตัณหาในใจของตนต้องการจะให้ทำอีกอย่างหนึ่ง แต่ว่าศีลของพระพุทธเจ้านั้นให้งดเว้นเสียไม่ทำ. เพราะฉะนั้น ใจหนึ่งจึงอยากจะทำ แต่ว่าอีกใจหนึ่งนั้นยังตั้งอยู่ในศีล. ก็แปลว่าสองฝ่ายต่อสู้กัน คือศีลในใจของพระพุทธเจ้ากับกิเลสตัณหาในใจของบุคคลผู้ที่รักษาศีล. ถ้าหากว่าศีลมีกำลังกว่าศีลก็ชนะ ก็แปลว่างดเว้นได้ไม่ทำ. แต่หากว่าถ้ากิเลสมีกำลังกว่าตัณหาอุปาทานมีกำลังกว่า ตัณหาก็บังคับการให้บุคคลทำ ศีลก็ขาดไป. แปลว่าทั้งศีลปฏิบัติไปตามอำนาจของตัณหาอุปาทาน. เพราะฉะนั้น ความไม่เป็นสุขจึงบังเกิดขึ้น. อย่างที่ต้องทั้งศีลเพราะเป็นทุกข์เพราะศีล ก็ทั้งศีล.

แต่ถ้าถ้ามาพิจารณาให้รู้จักว่า ศีลนั้นแหละเป็นเงื่อนไขต้นของความดับทุกข์ ให้มีความรู้มีความเข้าใจจริง ๆ แต่ว่าตัณหาอุปาทานนั้นแหละเป็นสมุทัยคือเหตุแห่งทุกข์ ให้มีความรู้จักดังนี้. และก็ให้รู้จักว่าเงื่อนไขต้นคือตัณหาอุปาทานอันเป็นเงื่อนไขต้นของสายทุกข์นั้น ควรจะต้องละเสียต้องงดเว้นเสียไม่ทำ. แต่ว่าเงื่อนไขต้นของความดับทุกข์คือศีลนั้นควรทำดังนี้.

ก็แปลว่ารู้จักเงื่อนไขต้นในสายดับทุกข์ แม้ว่าในขณะที่กำลังต่อสู้กันอยู่นั้นเป็นทุกข์ไม่เป็นสุข เพราะว่าใจที่อยากจะทำที่จะละเมิดศีลอันเป็นตัณหาอุปาทานนั้นบางคราวก็แรง. แต่ว่าเมื่อความรู้จักอันเป็นตัวปัญญาพร้อมทั้งสติกำกับอยู่ได้ ก็จะทำให้เอาชนะได้. สามารถรักษาศีลไว้ได้. และอันที่จริงนั้นผลของศีลย่อมมีตั้งแต่เมื่อปฏิบัติในศีล. แต่ว่าตัวทุกข์เพราะเหตุว่าต้องสู้กับกิเลสนั้นก็กำลังกำลังได้รับอยู่. เหมือนอย่างคนที่ป่วยไข้และต้องบริโภคยาขม ซึ่งต้องเป็นทุกข์เพราะต้องบริโภคยาขม. แต่เมื่อบริโภคยา

เข้าไปแล้วแม้จะขมก็จริง แต่ว่ายานั้นก็เข้าไปทำการเยียวยาแก้ไขโรค บำบัดโรคให้หายไป ซึ่งในเบื้องต้นนั้นคนป่วยเองก็ยังไม่รู้. แต่ว่าที่รู้ก็คือตัวทุกข์เพราะต้องกินยาขม. หรือว่าที่ ต้องผ่าตัด ต้องฉีดยา เขาเอาเข็มแทงเนื้อก็เจ็บ. ที่รู้อยู่ในปัจจุบันคือว่าเจ็บซึ่งเป็นตัวทุกข์. แต่ว่าผลที่ได้จากการที่ฉีดยาหรือว่าผ่าตัดนั้นจะเป็นการรักษาให้หายโรคซึ่งที่แรกยังไม่รู้. แต่ความจริงนั้นการปฏิบัติรักษานั้นก็เป็นการบำบัดโรคตั้งแต่เบื้องต้นแล้ว. แต่ความเจ็บยัง กำบังอยู่ยังไม่เห็น.

รู้ผลหรือเงื่อนปลายของศีล

เพราะฉะนั้น จึงต้องหัดทำความรู้ตั้งนี้ ว่าผลของศีลนั้นมีตั้งแต่ต้น. แต่ว่าตัวทุกข์ นั้นทุกข์เพราะกิเลสตัณหาต่างหาก ซึ่งยังครอบงำใจอยู่มาก. เมื่อกิเลสตัณหาพ่ายแพ้ลงไป สงบลงไปแล้ว ความดีนรุตต่าง ๆ ก็จะหายไปกลายเป็นความสงบสุขขึ้นโดยลำดับ. ความดับทุกข์ที่ยังไม่ปรากฏก็จะปรากฏขึ้นมา. **นี่เป็นเงื่อนปลาย.**

เงื่อนปลายคือความดับทุกข์ในเบื้องต้นนั้นเหมือนอย่างกับกำบังซ่อนเร้นอยู่. บุคคล ยังไม่อาจรู้ได้. แต่เมื่อเอาชนะกิเลสได้ กิเลสสงบไปโดยลำดับแล้ว ความดับทุกข์ก็จะไหล ขึ้นมา เป็นตัวความสุขเป็นตัวความสงบ. **นี่เป็นเงื่อนปลายของศีล.**

รู้ว่าสมาธิเป็นเงื่อนต้นของนิโรธ

ในการปฏิบัติสมาธิก็เหมือนกัน ก็มักจะทำกันไม่ได้ รวมใจไม่อยู่ เพราะว่าใจนั้นมักจะ เล่นไปตามอารมณ์ที่ใคร่ที่ปรารถนา. ให้มารวมอยู่กับลมหายใจเข้าออก หายใจเข้าก็รู้ หายใจออกก็รู้ หรือจะบริกรรมว่า พุทโธ พุทโธ ใจก็มักจะไม่อยู่ใจมักจะออกไปก็เพราะ เหตุว่านิเวศน์นี้เอง เป็นต้นว่ากามฉันทบ้าง พยาบาทบ้าง ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มบ้าง ความฟุ้งซ่านรำคาญใจบ้าง ความเคลือบแคลงสงสัยต่าง ๆ บ้างอันเป็นตัวกิเลส ดึงใจ ออกไปสู่อารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกามฉันท พยาบาทเป็นต้นเหล่านั้น. เพราะว่าจิตใจอันนี้ อยู่กับกิเลสเหล่านี้มานาน ซึ่งเปรียบเหมือนปลาที่อยู่ในน้ำ จิตก็อยู่ในอารมณ์และกิเลส มานาน. เพราะฉะนั้น การที่จะดึงใจขึ้นมาจากอารมณ์และกิเลสเข้าสู่อารมณ์ของกรรมฐาน ในเบื้องต้น จิตใจจึงไม่เป็นสุข. เมื่อจิตใจไม่เป็นสุขร่างกายก็ไม่เป็นสุข. ก็ทำให้ทำสมาธิไม่ ได้นานประเดี๋ยวประด๋าว ๔-๕ นาที ก็เหมือนอย่างเป็นตั้งชั่วคราว. แต่หากว่าถ้าปฏิบัติ ตามใจของกิเลส เช่นว่าดูหนังดูละครเล่นไพ่อะไรเหล่านี้เป็นต้น เป็นชั่วโมง ๆ ก็ไม่รู้สึกรู้ว่า

เมื่อย่ำเพราะเหตุว่าเป็นไปตามอำนาจของกิเลสที่จิตใจ อันนี้ยังมีความติดยังมีความเพติดเพติดอยู่. เมื่อมาทำสมาธิก็ไม่ได้สุขจากสมาธิในเบื้องต้น.

เพราะฉะนั้น จึงต้องทำความรู้ สภาตินี้แหละเป็นเบื้องต้น เป็นที่สุดเบื้องต้นของความดับทุกข์. ต้องพยายามทำไปบ่อย ๆ จนจิตใจเอาชนะนิรวณได้ นิรวณสงบลงไปได้. เมื่อนิรวณสงบลงไปได้แล้ว จิตก็จะเริ่มได้ความสุขจากสมาธิ คือได้ปีติความอิมใจ ได้สุขความสบายกายสบายใจ ได้ความสงบอันเป็นความดับทุกข์ขึ้นไปโดยลำดับ.

วิปัสสนาปัญญาเป็นเบื้องต้นของการปล่อยวางทุกข์

ในทางปัญญาก็เหมือนกัน เมื่อมาพิจารณาทางวิปัสสนาปัญญา พิจารณานามรูปว่าเป็นอนิจจะ ไม่เที่ยง ทุกขะ เป็นทุกข์ อนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน ก็มักจะฝืนกับความรู้สึกมีความอยากยึดอยู่ในนามรูปอันนี้ว่าเป็นตัวเราของเรา. ครั้นมาพิจารณาว่าไม่ใช่ตัวเราของเรา จึงฝืนกันขัดกันไปในเบื้องต้น. ใจจึงไม่ลงคือใจไม่ยอม.

ต่อเมื่อมาพิจารณาให้รู้จักว่า ตัวปัญญาวิปัสสนานี้แหละเป็นเบื้องต้นของความดับทุกข์จริง ๆ. แต่ที่ใจยังไม่ยอมนี้ก็เพราะเหตุว่าใจยังมีตัณหา มีราคะความติดมีนันทิคือความเพติดอยู่ในนามรูป ยังมีความอยากความยึดอยู่ว่าตัวเราของเรา. ต่อเมื่อไม่ยอมพ่ายแพ้ต่อตัณหาอุปาทานในใจของตน หมั่นพิจารณาอยู่บ่อย ๆ ในเมื่อความไม่เที่ยงความเป็นทุกข์ความเป็นอนัตตาปรากฏขึ้น ตัณหาอุปาทานที่เคยยึดถืออยากยึดอยู่นั้นก็จะลดลง ๆ. ปัญญาคือความรู้แจ้งเห็นจริงก็จะเห็นชัดขึ้น ว่าเป็นอนิจจะ ไม่เที่ยงจริง ทุกขะ เป็นทุกข์ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงจริง เป็นอนัตตาบังคับมิได้ไม่ใช่ตัวเราของเราจริง. เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็จะพบกับความดับทุกข์ คือความปล่อยวางไปโดยลำดับ. นี่เป็นเงื่อนไข.

รู้ว่าเงื่อนไขเงื่อนไขต้องอาศัยกัน

เพราะฉะนั้น การหัดจับเงื่อนไขเงื่อนไขหรือที่สุดเบื้องต้นที่สุดเบื้องต้นที่ปล่อยวางแยกกันทีละอย่าง และการหัดจับทั้งเงื่อนไขทั้งเงื่อนไขหรือทั้งที่สุดเบื้องต้นทั้งที่สุดเบื้องต้นที่ขนานกันไป ให้เห็นต่อกันไปเชื่อมกันไป ประกอบกันไปด้วย ในอริยสัจทั้ง ๔ ของพระพุทธเจ้า หัดจับเข้าทั้งในสายทุกข์ทั้งในสายดับทุกข์ดังนี้แล้ว เป็นการหัดให้ได้ญาณคือความหยั่งรู้อันเป็นฝ่ายวิชชา. แต่ว่าฝ่ายวิชชานั้นก็คือไม่หยั่งรู้ในเงื่อนไขหรือที่สุดเบื้องต้น ในเงื่อนไขหรือที่สุดเบื้องต้น ในทั้งเงื่อนไขหรือที่สุดเบื้องต้นทั้ง

เงื่อนปลายหรือที่สุดเบื้องปลาย ในอริยสัจ ๔ ของพระพุทธเจ้าตั้งที่ผู้ที่ยังมีวิชาเป็นไปอยู่. นี่คือการไม่รู้จัก. และในข้อท้ายไม่รู้จักรักรณะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ก็คือไม่รู้จักข้อที่เงื่อนต้นเงื่อนปลายนี้ต่างอาศัยกันและกันเป็นไปในเรื่องทั้งหลาย ก็รวมเข้าในหลักอริยสัจ ๔ นี้แหละ.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๒๖

อวิชาโดยสรุป

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้
ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็น
ศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงพระเถรอธิบายในข้อสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ในหมวดว่า รู้จักอวิชา
รู้จักเหตุเกิดอวิชา รู้จักความดับอวิชา รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอวิชา. และได้มี
พระเถรอธิบายในข้อ อวิชา ว่าได้แก่

ไม่หยั่งรู้ในทุกข์

ไม่หยั่งรู้ในเหตุเกิดทุกข์

ไม่หยั่งรู้ในความดับทุกข์

ไม่หยั่งรู้ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์.

ได้แสดงอธิบายเพิ่มเติมในที่นี้อีก ๔ ข้อ ๒ นัย ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพระสูตร
อื่น คือ

ไม่หยั่งรู้ในอดีต

ไม่หยั่งรู้ในอนาคต

ไม่หยั่งรู้ทั้งในอดีตทั้งในอนาคต

ไม่หยั่งรู้ในธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น

อีกนัยหนึ่งหรืออีกปริยายหนึ่งว่า

ไม่หยั่งรู้ในเจอนต้น

ไม่หยั่งรู้ในเจอนปลาย

ไม่หยั่งรู้ทั้งในเจอนต้นทั้งในเจอนปลาย

ไม่หยั่งรู้ในธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น.

รวมเข้าจึงเป็นอวิชา ๘. แต่อวิชา ๘ นี้ก็มีข้ออริยสัจทั้ง ๔ เป็นหลัก. และอีก ๔

ข้อนั้น นัยหนึ่งก็ยกเอาอดีตอนาคตขึ้นแสดง อีกนัยหนึ่งก็ยกเอาเงื่อนต้นเงื่อนปลายขึ้นแสดง. แต่เมื่อยกเอาอดีตอนาคตขึ้นแสดงก็ไม่ยกเอาเงื่อนต้นเงื่อนปลายขึ้นแสดง. จึงรวมเป็น ๘. หรือเมื่อยกเอาเงื่อนต้นเงื่อนปลายขึ้นแสดงก็ไม่ยกเอาอดีตหรืออนาคตขึ้นแสดง. จึงรวมเป็น ๘.

อวิชาเป็นตัวต้นเดิมของอุปกิเลส

และโดยที่ข้ออวิชานี้เป็นข้อสำคัญในพระพุทธศาสนา ในปัจจุสมุปบาท คือธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าเมื่อทรงสาวขึ้นไปก็ถึงอวิชา. เพราะฉะนั้นอวิชาจึงเป็นอันว่าเป็นปัจจัยแรกที่สำคัญแห่งปัจจัยที่เกิดสืบต่อกันไปโดยลำดับ จนถึงชาติชรา มรณะ โสกะ ปริทเวะ เป็นต้น. และเราทั้งหลายได้รู้เรื่องอวิชา ก็โดยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสจำแนกแจกแจงแสดงสั่งสอนไว้ ถ้าไม่เช่นนั้นก็จะไม่สามารถรู้เรื่องอวิชาได้ ทั้งที่อวิชานี้ก็มีได้มีอยู่ที่ไหน มีอยู่ในจิตใจของทุก ๆ คนนี่เอง. ทุก ๆ คนจะรู้จักหรือไม่รู้จักอวิชาซึ่งนับว่าเป็นตัวต้นเดิมของกิเลสทั้งหลาย อวิชาก็คงมีอยู่. และเพราะมีอวิชาอยู่นี้เอง จึงทำให้จิตนี้ซึ่งเป็นธรรมชาติปกติคือผุดผองต้องเศร้าหมองไป เพราะอุปกิเลสคือกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลายที่จรเข้ามา. เพราะฉะนั้น จึงควรพิจารณาใคร่ครวญคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องอวิชานี้ให้มีความเข้าใจ. แม้ว่าจะยังไม่สามารถรู้เจาะแทงไปถึงตัวอวิชา ซึ่งมีอยู่ในจิตใจของตนเองได้ ก็ยังเป็นการเริ่มต้นแห่งความรู้ในเรื่องอวิชา นี้. จึงจะได้แสดงอธิบายประมวลกันเข้าอีกครั้งหนึ่ง.

อธิบายทบทวนอวิชาในอริยสัจทั้ง ๔

อวิชา คือไม่หยั่งรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ คือในทุกข์ ในเหตุเกิดทุกข์ ในความดับทุกข์ ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ นี้เป็นหลัก. และเพื่อที่จะได้แสดงขยายความถึงอริยสัจทั้ง ๔ นี้ สำหรับที่จะได้เป็นทางพิจารณาเพื่อทำความรู้ความเข้าใจ จึงได้มีแสดงต่อไปอีก ๒ นัย. ยกเอาอดีตอนาคตขึ้นแสดง หรือว่ายกเอาเงื่อนต้นเงื่อนปลายขึ้นแสดง ดังที่กล่าวมาแล้ว.

อธิบายโดยปริยายคือทางอันหนึ่งไม่หยั่งรู้หรือไม่รู้จักอดีต ก็คือไม่รู้จักสาวหลัง ได้แก่เมื่อประสบผลอยู่ในปัจจุบัน ก็ไม่รู้จักที่จะสาวไปข้างหลังในอดีตว่าเกิดมาจากเหตุอะไร. ดังนี้ก็เรียกว่า **ไม่รู้จักอดีต**. ผลที่ได้รับอยู่ในปัจจุบันจึงเท่ากับเป็นเงื่อนปลาย ส่วนเหตุในอดีตก็เท่ากับเป็น **เงื่อนต้น** ที่ตรัสแสดงไว้ในนัยที่ ๒.

อีกอย่างหนึ่งเมื่อเริ่มกระทำอะไรอยู่ในปัจจุบันอันนับว่าเป็นส่วนเหตุ ก็ไม่รู้จักที่จะคาดหวังไปในอนาคตว่าจะให้เกิดผลต่อไปอย่างไร. การที่จับกระทำอะไรอยู่ในปัจจุบันที่เป็นกรรมต่าง ๆ เป็นกายกรรม กรรมทางกาย วาจากรรม กรรมทางวาจา มโนกรรม กรรมทางใจ อันเป็นส่วนเหตุ ก็เท่ากับว่าเป็นเงื่อนไข. ส่วนผลที่จะบังเกิดขึ้นต่อไปก็เท่ากับว่าเป็นเงื่อนไขปลาย. ไม่รู้จักคาดหวังคือไม่รู้จักหยั่งถึงผลที่จะบังเกิดขึ้นข้างหน้า. ดังนี้จึงเรียกว่า **ไม่รู้จักอนาคต**. ก็เท่ากับว่า **ไม่รู้จักเงื่อนไข** ที่แสดงไว้ในนัยที่ ๒.

และความที่**ไม่รู้จัก**ที่จะโยงอดีตและอนาคตเข้าถึงกัน คือไม่หยั่งรู้ถึงเหตุและผล หรือว่าผลและเหตุที่โยงกันอยู่ ก็เรียกว่า **ไม่รู้จักทั้งอดีตทั้งอนาคต** หรือว่า**ไม่รู้จักทั้งเงื่อนไขทั้งเงื่อนไข** ดังกล่าวไว้ในนัยที่ ๒.

ส่วนที่ **ไม่รู้จักธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นอันเรียกว่าปฏิจสมุปบาท** ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ก็ได้แก่**ไม่รู้จัก**ดังที่ท่านพระสารีบุตรได้แสดงเถรอธิบายมาโดยลำดับตั้งที่ยกมาแสดงไว้ที่ละหมวด

จับตั้งแต่ **ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ** คือ**ความโศก ความรณฺจวนครำครวญใจ** เป็นต้น **ว่ามีเพราะอะไร** ก็มีเพราะชาติคือ**ความเกิด**.

ชาติคือความเกิดมีเพราะอะไร. ก็เพราะภพคือ**ความเป็น**.

ภพมีเพราะอะไร. ก็เพราะอุปาทานคือ**ความยึดถือ**.

อุปาทานมีเพราะอะไร. ก็เพราะตัณหา**ความดิ้นรนทะยานอยาก**.

ตัณหามีเพราะอะไร. ก็เพราะ**เวทนา**.

เวทนามีเพราะอะไร. ก็เพราะผัสสะ **ความกระทบ**.

ผัสสะมีเพราะอะไร. ก็เพราะ**อายตนะ ๖**.

อายตนะทั้ง ๖ มีเพราะอะไร. ก็เพราะ**นามรูป**.

นามรูปมีเพราะอะไร. ก็เพราะ**วิญญาน**.

วิญญานมีเพราะอะไร. ก็เพราะ**สังขาร**.

สังขารมีเพราะอะไร. ก็เพราะ**อวิชชา**.

รู้จักปฏิจสมุปบาทหรือลูกโซ่ที่เป็นอริยสัจ ๔

เพราะฉะนั้น เมื่อมาถึงอวิชชา อวิชชาจึงเท่ากับเป็นเงื่อนไขต้น สังขารเท่ากับเป็นเงื่อนไขปลาย. และสังขารนั่นเองก็ต้องไปเป็นเงื่อนไขต้น วิญญานเท่ากับเป็นเงื่อนไขปลาย. ก็

ทยอยกันไปตั้งนี้ จนถึงชรา มรณะ โสกะ ปรีทเวะ เป็นต้น. และก็อาจกล่าวได้ว่าวิชานี้ก็เป็นปัจจุบันก่อน และเมื่อวิชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขารวิชาก็เท่ากับเป็นอดีต สังขารก็เป็นปัจจุบัน เมื่อสังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณสังขารก็เท่ากับเป็นอดีต วิญญาณก็เป็นปัจจุบัน ก็โยงกันไปตั้งนี้. ซึ่งความรู้จักปฏิจสมุปบาท คือธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นนี้ ก็กล่าวได้ว่าเป็นอริยสัจอย่างละเอียด. แต่ละข้อ ๆ นั้นเท่ากับเป็นลูกโซ่อันหนึ่ง ๆ ที่โยงกันไป. วิชาก็เท่ากับเป็นลูกโซ่อันหนึ่ง สังขารก็เท่ากับเป็นลูกโซ่อีกอันหนึ่งเป็นต้น โยงกันไปอาศัยกันไป. และท่านพระสารีบุตรได้มาจับอธิบายลูกโซ่แต่ละลูกโซ่นี้ แจกออกไปเป็น ๔ เป็น ๔ คือลูกโซ่อันหนึ่ง ๆ ก็เท่ากับเป็นอริยสัจ ๔ ไปทุกลูกโซ่ ดังในลูกโซ่ วิชา นี้ท่านแจกไปเป็น ๔ ดังที่กล่าวมาข้างต้น คือ

ไม่รู้จักวิชา

ไม่รู้จักเหตุเกิดวิชา

ไม่รู้จักความดับวิชา

ไม่รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับวิชา.

ลูกโซ่อื่น ๆ ถัดไปท่านก็แจกเป็น ๔ เป็น ๔. คือเป็นอริยสัจ ๔ ไปทุกลูกโซ่ ซึ่งเป็นการแสดงอธิบายอย่างละเอียดพิสดาร. และในปฏิจสมุปบาทที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอนนั้นจบลงแค่อวิชา. แต่ของท่านพระสารีบุตรยังไม่จบ. ยังมีต่อไปอีกลูกโซ่หนึ่ง คือว่าในข้อเหตุเกิดวิชาที่ท่านชี้เอาว่าได้แก่อาสวะทั้งหลาย. แต่เมื่อถึงอาสวะทั้งหลายท่านก็แจกออกไปอีกเป็น ๔ เหมือนกัน. แต่ว่าเหตุเกิดอาสวะนั้นคืออะไร. ท่านก็ชี้เอาวิชา. ก็วนกลับมาอีก. ก็เป็นอันว่าในพระเถรอธิบายนี้มีเพิ่มปฏิจสมุปบาทที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ไปอีกเงื่อนไขคืออาสวะ ซึ่งจะยังไม่แสดงอธิบายในวันนี้ ก็เพียงแต่กล่าวย่อคำว่าปฏิจสมุปบาท ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นไว้เสียก่อนคราวหนึ่ง.

มีไตรลักษณ์เพราะมีกาลเวลา

เพราะฉะนั้น วิชา ๘ นี้จึงมีอริยสัจ ๔ เป็นหลัก และอีก ๔ ข้อข้างหลังก็มี ๒ นัย ดังที่กล่าวมาแล้ว. แต่ก็มีคามอธิบายที่สัมพันธ์กัน อีก ๔ ข้อ ๒ นัย ข้างหลังนั้นก็เป็นการอธิบายอริยสัจ ๔ นั้นเอง อันเกี่ยวด้วยกาลเวลา เกี่ยวด้วยเงื่อนไข. การจับทำความเข้าใจในอริยสัจ ๔ อาศัยกาลเวลา อาศัยเงื่อนไข คือพิจารณาอาศัยกาลเวลา อาศัยเงื่อนไขย่อมจะทำให้มีความเข้าใจในอริยสัจ ๔ นี้ได้มากขึ้นหรือได้ง่ายขึ้น. ข้อที่ควรอธิบาย

เพิ่มเติมก็คือ กาลเวลานั้นย่อมควบคู่กันไปกับไตรลักษณ์ คือ

อนิจจตา ความไม่เที่ยง หรืออนิจจลักษณะ เครื่องกำหนดหมายว่าไม่เที่ยง.

ทุกขตา ความเป็นทุกข์ หรือทุกขลักษณะ เครื่องกำหนดหมายว่าเป็นทุกข์.

อนัตตตา ความเป็นอนัตตา หรืออนัตตลักษณะ เครื่องกำหนดหมายว่าเป็นอนัตตา.

ความเป็นไตรลักษณ์ย่อมมี ก็เพราะมีกาลเวลา คือมีอดีตมีอนาคตมีปัจจุบัน. สังขาร คือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลาย เป็นสังขารขึ้นก็เพราะอาศัยกาลเวลา จึงได้เป็นสังขารขึ้นมา คือเป็นสิ่งผสมปรุงแต่ง. และเมื่อเป็นสังขารขึ้นมาก็ต้องเป็นไตรลักษณ์. คือสังขารนี้เอง แสดงตัวออกว่าอนิจจะ ไม่เที่ยงต้องเกิดดับ ทุกขณะเป็นทุกข์ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง เป็นอนัตตาบังคับให้เป็นไปตามปรารถนามิได้ มิใช่ตัวเราของเราอย่างแท้จริง เพราะว่ากาลเวลานั้นล่องไป ๆ อยู่เสมอ. ปัจจุบันนั้นเป็นปัจจุบันขึ้นมาแล้วก็ป็นอดีตคือล่องไป. ส่วนที่ยังไม่มาถึงเป็นอนาคต. อนาคตก็มาเป็นปัจจุบัน. เป็นปัจจุบันแล้วก็ป็นอดีต. เพราะฉะนั้น มีปัจจุบันก็เพราะมีอนาคต และเพราะมีปัจจุบันจึงมีอดีต.

สังขารขึ้นอยู่กับกาลเวลา

กาลเวลาจึงเลื่อนไป ๆ อยู่ทุกขณะไม่มีหยุด. สังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลายซึ่งมีชาติเป็นเบื้องต้น จึงต้องมีชราต้องมีมรณะ. ถ้าหากว่ากาลเวลานี้หยุดได้ ไม่เลื่อนไป ๆ ความไม่เที่ยงของสังขารก็ต้องหยุดได้. เช่นเมื่อเกิดเป็นเด็กออกมา กาลเวลาหยุดอยู่เพียงนั้น ก็คงเป็นเด็กอยู่นั้นแหละ. หรือว่าเมื่อเติบโตขึ้นมาเป็นหนุ่มเป็นสาว กาลเวลาหยุดอยู่แค่นั้น ก็คงเป็นหนุ่มเป็นสาวอยู่นั้นแหละ. เมื่อเป็นคนแก่ กาลเวลาหยุดอยู่แค่นั้น ก็เป็นคนแก่อยู่นั้นแหละ. แต่ที่กาลเวลาไม่หยุด. กาลเวลาที่มาถึงจำเพาะหน้าเป็นปัจจุบันที่ยังไม่มาถึงเป็นอนาคต ที่ล่องไปก็เป็นอดีต. ปัจจุบันนั้นมาจากอนาคต อดีตก็มาจากปัจจุบัน ทั้งอดีตทั้งอนาคตทั้งปัจจุบันไม่มีหยุด. เพราะฉะนั้น ความไม่เที่ยงของสังขารทั้งหลาย ความเป็นทุกข์เป็นอนัตตาของสังขารทั้งหลาย จึงไม่มีหยุด. คนเราจึงต้องมีอายุ ๑ ขวบ ๒ ขวบ ๓ ขวบ ๔ ขวบ เป็นต้น. สมมติว่า ถ้ากาลเวลาหยุดอยู่แค่เมื่ออายุ ๔ ขวบ ก็คง ๔ ขวบอยู่นั้นแหละ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว. แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่. อายุก็ต้องล่องไป ๆ จนในที่สุดก็ถึงเวลาที่แตกสลาย. ชาติ ชรา มรณะ อันเป็นความไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาของสังขารทั้งหลายนี้ จึงเป็นไปตามกาลเวลา. กาลเวลานี้เองก็เป็นตัวไม่เที่ยงเป็นตัวทุกข์เป็นตัวอนัตตาด้วย. เพราะฉะนั้น จึงได้มีพระพุทธภาษิตตรัสเอาไว้ว่า

กาลเวลาย่อมกินสรรพสัตว์ทั้งหลายพร้อมทั้งตัวเอง.

คือกาลเวลานี้กินผู้ที่เกิดมาคือสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วย และกินตัวเองด้วย. สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงซึ่งเกิดมาก็ต้องตกอยู่ในไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. กาลเวลาเองก็เป็นอนิจจังทุกขังอนัตตาคือกินสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วย กินตัวเองด้วยดังนี้. เพราะฉะนั้นทุก ๆ สิ่งที่ยังขึ้นอยู่แก่กาลเวลา คือเป็น กาลิโก ประกอบด้วยกาลเวลา ย่อมตกอยู่ในทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกขทั้งนั้น เป็น สังขาร ทั้งนั้น.

ส่วนธรรมชาติที่พ้นจากกาลเวลา จึงจะเป็นวิสังขาร คือไม่ใช้สิ่งผสมปรุงแต่งอันได้แก่นิพพาน อันเป็นอมตธาตุ ธาตุที่ไม่ตาย. ทุก ๆ สิ่งที่ยังขึ้นอยู่แก่กาลเวลานั้น ต้องเกิดแก่ตายทั้งนั้น จะเป็นเทพก็ตามเป็นมนุษย์ก็ตามเป็นพรหมก็ตามขึ้นอยู่แก่กาลเวลา ต้องเกิดแก่ตายทั้งนั้น. แต่ธรรมชาติที่อยู่เหนือกาลเวลา เป็น อกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา เป็น วิสังขาร คือนิพพาน เป็นอมตธาตุ ธาตุที่ไม่ตาย ก็คือเป็นธรรมชาติที่พ้นจากกาลเวลาเป็นอกาลิโก.

สังขารไม่ประกอบด้วยกาลเวลา

ธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นอกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา ตั้งต้นแต่ธรรมะที่เป็นสังขารคือความจริงที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ซึ่งตรัสเรียกว่าเป็น

ธรรมจิติ ความตั้งอยู่แห่งธรรม

ธรรมนิยาม ความกำหนดแน่แห่งธรรม.

คือเป็นธรรมชาติธรรมดา ซึ่งเรียกอีกคำหนึ่งว่า ธาตุ ซึ่งแปลว่า ทรงอยู่ ดำรงอยู่. มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า ธรรม ที่แปลว่า ทรงอยู่ ดำรงอยู่ ดังที่มีตรัสเอาไว้ใน **ธรรมนิยามสูตร** ว่า

พระตถาคตพุทธเจ้าจะทรงอุปบัติขึ้นหรือไม่ทรงอุปบัติขึ้นก็ตาม ธาตุนี้ ซึ่งเป็นธรรมจิติ ความตั้งอยู่แห่งธรรม ธรรมนิยาม ความกำหนดแน่แห่งธรรม ก็ตั้งอยู่ดำรงอยู่แล้ว. อันได้แก่ข้อที่สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ข้อที่สังขารทั้งปวงเป็นทุกข ข้อที่สังขารทั้งปวงเป็นอนัตตามิใช่อดีตตาตัวตน ข้อที่วิสังขารทั้งปวงเป็นอนัตตามิใช่อดีตตาตัวตนซึ่งตรัสรวมเรียกว่า ข้อที่ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตามิใช่อดีตตาตัวตน พระตถาคตพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธาตุนั้นคือ ธรรมจิติธรรมนิยามนั้นแล้ว จึงได้ตรัสจำแนกแจกแจงแสดงเปิดเผยกระทำ

ให้ตื่น เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์
ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา คือทั้งสังขารธรรมทั้งวิสังขารธรรมเป็นอนัตตาดังนี้

ข้อที่เป็นสัจจะคือความจริง ซึ่งเป็นธรรมชาติธรรมดาดังกล่าวนี้ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา
เป็นอกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา เมื่อไร ๆ ก็คงเป็นอยู่อย่างนี้ คือ ข้อที่สังขาร
ทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ก็ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตาอยู่อย่างนี้
ไม่มีที่จะเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่น.

วิสังขารหรือนิพพานอยู่เหนือกาลเวลา

เพราะฉะนั้น สัจจธรรม ธรรมะที่เป็นสัจจะคือความจริงที่เป็นธรรมชาติธรรมดา
ดังนี้จึงเป็นอกาลิโก. และจิตนี้เองที่ได้สดับฟังธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ได้ปฏิบัติจน
กำจัดอวิชชาได้หมดสิ้น เป็นวิชชาบังเกิดขึ้น วิมุตติหลุดพ้นจากอาสวะทั้งสิ้น ก็บรรลุถึง
วิสังขารคือนิพพาน เพราะสิ้นตัณหาทั้งหลาย ก็บรรลุถึงความ เป็นอมตธาตุ อมตธรรม
ธรรมะที่ไม่ตาย อยู่เหนือกาลเวลา เป็นอกาลิโกไม่ประกอบด้วยกาลเวลา พ้นจากภาวะที่
เป็นสังขารซึ่งขึ้นอยู่กับกาลเวลา ซึ่งตรัสว่าไม่เกิดอีก เพราะความเกิดอีกนั้นก็เกิดเป็นสังขาร
ต้องขึ้นอยู่กับกาลเวลา เมื่อขึ้นอยู่กับกาลเวลาก็ต้องตกอยู่ในไตรลักษณ์เกิดแก่เจ็บตาย.
เพราะฉะนั้น เกี่ยวแก่กาลเวลานี้ เมื่อทำความเข้าใจให้ดีพร้อมทั้งเงื่อนไขทั้งหลายซึ่งอาศัย
กันอยู่สัมพันธ์กันอยู่ ย่อมจะทำให้เข้าใจในอริยสัจทั้ง ๔ ของพระพุทธเจ้าได้ดีขึ้น และ
สามารถที่จะจับกาลเวลาได้ถูกต้อง.

รู้จักที่จะสาวหลัง ในเมื่อประสบผลที่เป็นไปอยู่ในปัจจุบันได้ถูกต้อง

รู้จักที่จะคาดหน้า คือเมื่อกระทำอะไรที่เป็นส่วนเหตุอยู่ในปัจจุบัน ก็จะไป
ข้างหน้าได้ถูกว่าจะให้เกิดผลอย่างไร.

เป็นการจับเงื่อนไขได้ถูกต้องทั้งในด้านที่เป็นสายทุกข์ทั้งในด้านที่เป็นสายดับทุกข์.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๒๗

ความรู้จักอาสวะ

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้
ทุกๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้
เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงข้อสัมมาทิฏฐิตามพระเถรานุเถระที่ท่านพระสารีบุตรมาโดยลำดับ ถึง
หมวดสุดท้ายที่ภิกษุทั้งหลายได้กราบเรียนถามท่าน ว่ายังมีปริยายคือทางแสดง
อย่างอื่นแห่งข้อสัมมาทิฏฐิต่อไปอีกหรือ. ท่านพระสารีบุตรก็กล่าวตอบว่ายังมีปริยายคือ
ทางแสดงอย่างอื่นต่อไปอีก. และท่านก็ได้แสดงอธิบายต่อไป อันนับว่าเป็นหมวดสุดท้าย
ว่าสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ก็คือรู้จักอาสวะ รู้จักเหตุเกิดอาสวะ รู้จักความดับอาสวะ รู้จัก
ทางปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ. เมื่อท่านให้หัวข้อไว้เป็น ๔ ดังนี้แล้ว ก็ได้ให้รรถอธิบาย
ต่อไปว่า

รู้จักอาสวะ อาสวะมี ๓ คือ กามาสวะ อาสวะคือกาม ภวาสวะ อาสวะคือภพ
อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชา

รู้จักเหตุเกิดอาสวะ คือเพราะอวิชชาเกิด อาสวะทั้งหลายจึงเกิด

รู้จักความดับอาสวะ คือรู้จักว่าเพราะอวิชชาดับ อาสวะจึงดับ

รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ ก็คือรู้จักมรรคคือทางที่มีองค์ ๘ มีสัมมา-
ทิฏฐิเป็นต้น.

จะได้แสดงอธิบายในข้อ อาสวะ.

อาสวะและอนุสัยเป็นกิเลสอย่างละเอียด

กิเลสที่ต้องจิตสันดานที่หมักหมมอยู่ในจิตสันดาน ได้ชื่อ อาสวะ จัดเป็นกิเลสอย่าง
ละเอียด. และกิเลสอย่างละเอียดนี้มีเรียกชื่ออีกคำหนึ่งว่า อนุสัย คือกิเลสที่นอนจมติด
ตามไปอยู่เสมอ. อนุสัยนี้ก็แจกเป็น ๓ อีกเหมือนกัน คือ

ราคานุสัย อนุสัยคือราคะ

ปฏิบัติานุสัย อนุสัยคือปฏิบัติ

อวิชชานุสัย อนุสัยคืออวิชา.

เป็นกิเลสอย่างละเอียดอีกเช่นเดียวกัน. คำว่าอาสวะกับอนุสัยนี้ แม้ว่าจะมีชื่อเพี้ยนกันอยู่ก็มีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน. เมื่อแสดงถึงอาสวะก็หมายถึงอนุสัยรวมอยู่ด้วย. เมื่อแสดงถึงอนุสัยคือเมื่อยกอนุสัยขึ้นแสดง ก็หมายถึงอาสวะรวมอยู่ด้วย. เพราะฉะนั้น แม้จะแสดงชื่อใดชื่อหนึ่ง ก็เป็นอันว่าหมายถึงทั้ง ๒ นี้รวมอยู่ด้วยกัน. และเมื่อกล่าวว่าอาสวอนุสัยเป็นกิเลสอย่างละเอียด ก็ย่อมจะมีกิเลสอย่างหยาบ และกิเลสอย่างกลางอีกด้วย ซึ่งก็ได้มีแสดงไว้.

กิเลสอย่างหยาบหรืออกุศลมูล

กิเลสอย่างหยาบ นั้นเรียกว่า วิติกมมกิเลส คือกิเลสที่เป็นเหตุให้ล่วงละเมิดออกไปทางไตรทวาร สำเร็จเป็นกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ หรือว่าราคะ โทสะ โมหะ อย่างแรงที่เป็นตัวอกุศลมูล คือเป็นรากเหง้าของอกุศลทั้งหลาย ก็ได้แก่รากเหง้าของอกุศลกรรม ดังที่เรียกว่าอกุศลกรรมบถ ทางของกรรมที่เป็นอกุศล.

อกุศลกรรมบถ ทางของกรรมที่เป็นอกุศลนั้นก็แจกเป็น ๓ คือเป็นกายกรรม ๓ วาจากรรม ๔ และมโนกรรม ๓.

กายกรรม ๓ นั้นได้แก่ ปาณาติบาต ทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป คือฆ่าสัตว์ตัดชีวิต อทินนาทาน ถือนำสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ด้วยจิตใจเป็นขโมย คือจิตใจคิดจะลัก กามเมสุมิจฉาจาร ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย.

วาจากรรม ๔ ก็คือ มุสาวาท พูดเท็จ ปิสุณาวาท พูดส่อเสียด มุรุษวาท พูดคำหยาบ สัมผัสปลลาปวาท พูดโปรยประโยชน์ คือพูดเพื่อเจ้อเหลวไหล.

มโนกรรม ๓ ก็คือ อภิชฌา โลภเพ่งเล็งทรัพย์สินของ ๆ ผู้อื่นมาเป็นของตน พยาบาท มุ่งร้ายปองร้ายหมายล้างผลาญ มิฉนาทวิภูฏิ เห็นผิดจากทำนองคลองธรรมคือ

เห็นว่าไม่เป็นอันทำ หรือไม่มีการทำกรรม คือกรรมที่กระทำไม่มีบุญ ไม่มีบาป

เห็นว่าไม่มีเหตุ คือผลที่ได้รับเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นความเสื่อมเป็นความเจริญต่าง ๆ ไม่มีกรรมที่ทำได้หรือกรรมชั่วเป็นเหตุ แต่ว่าผลทั้งปวงเหล่านี้ บังเกิดขึ้นตามคราวตามความบังเอิญเป็นต้น ไม่มีกรรมดีกรรมชั่วที่ทำไว้มาเป็นเหตุ

เห็นว่าทุก ๆ อย่างไม่มี คือข้อที่นับถือว่ามีคุณนั้นก็ไม่มี ข้อที่ถือว่าทำ
ทานหรือบูชาต่าง ๆ มีผลนั้นก็ไม่มี ไม่มีสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ เพราะ
ว่าไม่มีสิ่งที่เรียกว่าดีสิ่งที่เรียกว่าชอบ ไม่มีโลกนี้ ไม่มีโลกหน้าเป็นต้น.

อกุศลกรรมบถ ทางของกรรมที่เป็นอกุศล ย่อมประกอบด้วยกายกรรม ๓ วจีกรรม
๔ มโนกรรม ๓ ดังกล่าว. บังเกิดขึ้นก็เพราะมีเจตนาอันประกอบด้วยกิเลส กองโลก กอง
โกรธ กองหลง ดังกล่าว ซึ่งเป็นกิเลสอย่างหยาบ คือบังเกิดขึ้นรุนแรง จนถึงให้ละเมิดออก
ไปทางกายทวารเป็นกายกรรม ทางวจีทวารเป็นวจีกรรม ทางมโนทวารเป็นมโนกรรมดังกล่าว.
จึงเรียกว่า **วิตีกมกิเลส** กิเลสที่เป็นเหตุให้ล่วงละเมิด.

พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเรียกไว้อีกชื่อหนึ่งว่า **กรรมกิเลส** ที่ตรัสแสดงเอาไว้ ๔ คือ
ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร และ มุสาวาท จะแปลว่ากรรมที่เศร้าหมองก็ได้
แปลว่ากิเลสที่เป็นเหตุให้กระทำความทั้ง ๔ ข้อนี้ก็ได้ คือปรากฏออกมาเป็นปาณาติบาต
เป็นต้น ซึ่งก็ปรากฏออกมาจากจิตใจนี้เอง อันประกอบด้วยโลภโกรธหลงอย่างรุนแรง. และ
เมื่อจับแสดงถึงกิเลสอย่างรุนแรงที่บังเกิดขึ้นในจิตใจ ในขณะที่ประกอบกรรมอันเป็นอกุศล
กรรมบถหรือที่เป็นกรรมกิเลสดังกล่าวนั้น ก็เรียกว่าเป็นกิเลสอย่างหยาบหรือวิตีกมกิเลส
กิเลสที่เป็นเหตุให้ล่วงละเมิดออกทางไตรทวาร เป็นกรรมทั้ง ๓ ดังกล่าวนั้น.

นิวรรณหรือกิเลสอย่างกลาง

กิเลสอย่างกลาง คือกิเลสที่บังเกิดขึ้นเป็นนิวรรณอยู่ในจิตใจ คือทำจิตใจไม่ให้เป็น
กับความสงบ และทำปัญญาให้เสียให้ทรมาน คือไม่ให้เกิดปัญญา ที่เรียกว่า นิวรรณ. หรือที่
เรียกว่า **ปริยฎฐานะ** คือกิเลสที่บังเกิดขึ้นทำจิตใจให้ก่ลัดกลุ่มวุ่นวายกระสับกระส่าย จึง
ใช้คำว่าปริยฎฐานะ ที่มาจากคำว่าปลันสะดม. โจรที่เข้าไปปลันสะดมในบ้านเรือนของผู้ใด ก็
ทำให้เกิดความโกลาหลอลหม่านเดือดร้อนวุ่นวาย ทรัพย์สินเสียหายหรือตลอดถึงเสียชีวิต
เลือดเนื้อ. กิเลสที่บังเกิดขึ้นในจิตใจก็ปลันจิตใจ ทำจิตใจให้วุ่นวายกระสับกระส่ายเดือดร้อน
ทำลายธรรมะในจิตที่เป็นส่วนดีส่วนชอบต่าง ๆ เหมือนอย่างโจรเข้าไปปลันทำลายทรัพย์สิน
ต่าง ๆ. ที่เรียกว่าเป็นกิเลสอย่างกลางนั้นก็เพราะบังเกิดขึ้นในจิตใจ ไม่ถึงให้ละเมิดล่วง
ออกไปทางไตรทวารเป็นกรรมดังกล่าว. พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงนิวรรณเอาไว้ ก็คือ

กามฉันท ความพอใจรักใคร่ในกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่า
รักใคร่ ประารถนาพอใจทั้งหลาย หรือว่าความพอใจรักใคร่ด้วยอำนาจของกาม คือความ
ใคร่ความปรารถนาทั้งหลาย.

พยาบาท ความโกรธแค้นขัดเคือง

ถิ่นมิทระ ความว่างงุนเคลิบเคลิ้ม

อุทัจจกุกุจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ. และ

วิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงสงสัย.

ก็ย่อลงในกิเลสกองโลภโกรธหลงหรือราคะโทสะโมหะนั้นแหละ. ที่นับว่าเป็นอย่างกลางก็คือ บังเกิดขึ้นในจิตใจ เป็นนิวรรณอยู่ในจิตใจ ทำจิตใจให้ลัดกลุ้ม ทำให้ไม่ได้สมาธิ ทำให้ไม่ได้ปัญญา. การปฏิบัติทางกรรมฐานแต่ว่าไม่ค่อยได้สมาธิไม่ค่อยได้ปัญญาก็เพราะนิวรรณนี้เอง หรือปรัญฐานะ กิเลสเหล่านี้เอง ไม่สงบไปจากจิตใจ ยังบังเกิดขึ้นอยู่ในจิตใจ เป็นนิวรรณอยู่ในจิตใจ เป็นปรัญฐานะ คือปล้นจิตใจอยู่. เพราะฉะนั้น จิตใจจึงไม่ได้สมาธิ ไม่ได้ปัญญา. แต่เมื่อสงบนิวรรณเสียได้ หรือว่าสงบปรัญฐานะ คือกิเลสที่ปล้นจิต ทำจิตใจที่ลัดกลุ้มวุ่นวายนี้เสียได้ นั่นแหละจึงจะได้สมาธิจึงจะได้ปัญญา. การปฏิบัติกรรมฐานจึงจะสำเร็จเป็นขั้นตอนขึ้นไปได้.

อาสวะ ๓ และอนุสัย ๓

กิเลสอย่างละเอียด ก็ได้แก่ อาสวะ ๓ คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ หรืออนุสัย ๓ คือราคานุสัย ปฏิฆานุสัย และอวิชชานุสัย ดังที่กล่าวแล้ว. สำหรับอาสวะและอนุสัยอันเป็นกิเลสอย่างละเอียดที่แสดงไว้เป็น ๒ ชื่อนี้.

กามาสวะและราคานุสัย

ข้อที่ ๑ ในส่วนอาสวะ ก็ได้แก่ กามาสวะ อาสวะคือกาม

ในส่วนอนุสัย ก็ได้แก่ ราคานุสัย อนุสัยคือราคะ.

กาม แปลว่า *ใคร่*. ราคะ แปลว่า *ติด* คือติดใจ. กามกับราคะนั้นก็หมายถึง กิเลสกองความยินดีด้วยกัน. ราคะความใคร่ก็เป็นกิเลสกองยินดี. ราคะความติดใจ ก็เป็นกิเลสกองยินดีพอใจด้วยกัน. เพราะฉะนั้น แม้ว่าชื่อจะต่างกัน ก็มีความหมายเป็นอันเดียวกัน.

ภวาสวะและปฏิฆานุสัย

ข้อที่ ๒ ในส่วนอาสวะ ได้แก่ ภวาสวะ อาสวะคือภพ ที่แปลว่าความเป็นความเป็นนั้นความเป็นนี้ ตั้งแต่ต้นแต่ความเป็นเราเป็นของเรา อันเรียกว่า *อัสมีมานะ* หรืออัสมีทิฏฐิ

หรือว่าเรียกรวมกันว่า *อัสมีมานะทิฎฐิ* ความเห็นนับถือว่า เรามี เราเป็น คือ เป็นเราเป็นของเรา. นี่เป็นตัวภาวะหรือตัวภพ ซึ่งเป็นต้นเดิมในทุก ๆ คน. เมื่อมีเรามีของเรา เป็นเรา เป็นของเราขึ้น เรานี้เองก็เป็นนั่นเป็นนี่ต่อไปอีก. เพราะฉะนั้น จึงต้องมีเรา คือเป็นเราขึ้นก่อน ซึ่งเป็นตัวภพซึ่งเป็นต้นเดิม. นี่คือภพ.

ในส่วนอนุสัยข้อ ๒ ได้แก่ *ปฏิฆานุสัย* อนุสัยคือปฏิฆะที่แปลว่าการกระทบกระทั่ง. ดูถ้อยคำแล้วต่างกัน แต่ว่าเมื่อดูความสัมพันธ์ย่อมจะเห็นว่าสัมพันธ์กันอย่างไรก็ชัด. คือว่าจะต้องมีภพ ความเป็น เป็นนั่นเป็นนี่ ตั้งต้นแต่เป็นเราขึ้นมา จึงมีปฏิฆะขึ้นมาได้ คือมีที่กระทบกระทั่ง. ตัวเราที่เป็นตัวภพนี้แหละเป็นที่กระทบกระทั่ง ความกระทบกระทั่งจึงมีได้. ถ้าไม่มีตัวเราซึ่งเป็นที่กระทบกระทั่ง ปฏิฆะ คือความกระทบกระทั่งก็มีขึ้นไม่ได้. เพราะฉะนั้นภพกับปฏิฆะนั้นจึงสัมพันธ์กันดังนี้. และเมื่อยกขึ้นว่าปฏิฆะความกระทบกระทั่ง ก็ต้องหมายความว่าต้องมีสิ่งที่เป็นที่กระทบกระทั่ง คือมีตัวเราอันเป็นภพอันเป็นที่กระทบกระทั่ง. หรือเมื่อกล่าววาทภพความเป็นนั่นเป็นนี่ตั้งต้นแต่เป็นเรา ก็ต้องหมายความว่าต้องมีความกระทบกระทั่งขึ้นได้แล้ว เพราะมีที่กระทบกระทั่ง. ฉะนั้น จะยกขึ้นว่าภพหรือยกขึ้นว่าปฏิฆะ ก็ย่อมเป็นอันเดียวกันมีความเนื่องถึงกัน. ดังจะพึงเห็นได้ว่า บุคคลทั่วไปเมื่อมีใครมาสรรเสริญว่า นาย ก. นาง ข. ดิอย่างนั้นดิอย่างนี้. ตัวนาย ก. นาง ข. นั้นย่อมมีตัวภพ ความเป็นนั่นเป็นนี่. ตั้งต้นแต่เป็นเรา คือมีตัวเราอยู่ในนาย ก. นาง ข. อันเป็นตัวภพซึ่งเป็นต้นเดิמדังกล่าว. ตัวเราซึ่งนาย ก. นาง ข. นั้นก็ออกรับคำสรรเสริญ. คำสรรเสริญนั้นก็แปลว่ามีที่กระทบ เพราะว่ามีตัวเราของนาย ก. นาง ข. ออกรับ ก็มีปฏิฆะ คือ การกระทบขึ้น แต่ว่าเป็นการกระทบในด้านทำให้ยินดี เพราะเป็นคำสรรเสริญ. แต่ถ้าเป็นคำนิทาว่าร้าย ตัวเราของนาย ก. นาง ข. ก็ออกรับ. คำนิทานั้นก็มากระทบตัวของนาย ก. นาง ข. เข้า ก็เกิดความขัดใจ ยินร้าย. แต่ถ้าหากว่านาย ก. นาง ข. นั้นไม่มีตัวเราออกรับ. คำสรรเสริญหรือนินทาของใคร ๆ นั้นก็ไม่มากระทบ เพราะว่านาย ก. นาง ข. นั้นไม่เอาตัวเราออกรับ. เมื่อไม่เอาตัวเราออกรับ คำนิทาหรือสรรเสริญทั้งปวงนั้นก็ผ่านไป ๆ ไม่ทำให้บังเกิดความยินดีไม่ทำให้บังเกิดความยินร้าย เพราะว่าไม่มีตัวเราของนาย ก. นาง ข. ออกรับการกระทบแห่งคำสรรเสริญหรือคำนิทาดังกล่าว.

รู้จักภพกับปฏิฆะว่าเป็นสิ่งที่เนื่องกัน

เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาตุที่จิตใจของตนเองและของทุก ๆ คนแล้ว ก็จะรู้สึกได้ว่า

เป็นเช่นนี้. เวลาใครเขามายกย่องก็พอใจก็เพราะมีตัวเราออกมารับ. มีใครเขามานินทาว่าร้ายก็ขัดแค้นโกรธเคืองก็เพราะมีตัวเราออกมารับ คือออกมารับการกระทบ การกระทบก็บังเกิดขึ้น อันเรียกว่าปฏิฆะนั้น. เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมะจึงต้องทำสติให้มีความรู้ดังนี้ และไม่เอาตัวเราออกมารับ แต่ว่ารู้ได้ยินเห็น แต่ไม่เอาตัวเราออกมารับ. เมื่อไม่เอาตัวเราออกมารับการกระทบก็ไม่มี การกระทบที่เรียกว่าปฏิฆะนั้นก็ไม่มี ก็ไม่ทำให้จิตใจบังเกิดความขึ้นลง. จิตใจคงสงบเป็นปกติในเมื่อไม่มีปฏิฆะคือการกระทบ. ความยินดีความยินร้ายต่าง ๆ ตลอดจนถึงกรรมต่าง ๆ ที่สืบเนื่องไป ก็บังเกิดขึ้นเพราะมีตัวเรานี่แหละออกมารับ ปฏิฆะคือการกระทบก็บังเกิดขึ้น. เพราะฉะนั้น ภาวกับปฏิฆะนี้จึงเนื่องกันดังนี้.

อวิชชาสวะและอวิชชานุสัย

ในส่วนในข้อที่ ๓ นั้น ก็ได้แก่ อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชา และ อวิชชานุสัย อนุสัยคืออวิชชา ซึ่งเป็นอันเดียวกัน.

ต่อจากนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๑๓ มีนาคม ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๒๘

ความรู้จักอาสวะ (ต่อ)

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้
ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้
เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

จะแสดงอธิบายข้อ อาสวอนุสัย ต่อไป.

กิเลสกามและวัตตุกาม

อาสวะ ๓ กามาสวะ อาสวะคือกาม. กามนั้นมี ๒ อย่าง คือ

กิเลสกาม กามคือความใคร่ที่เป็นตัวกิเลส กับ

วัตตุกาม กามคือวัตตุอันหมายถึงพัสดุหรือสิ่งทีน่าใคร่ที่ใคร่ที่ปรารถนาที่พอใจ
ทั้งหลาย.

วัตตุกาม กามคือพัสดุ ดังกล่าวย่อเมเกิดขึ้นจากกิเลสกาม กามที่เป็นตัวกิเลส คือ
ความใคร่ที่บังเกิดขึ้นในจิตใจ. ต้องมีกิเลสกามขึ้นก่อน และเมื่อกิเลสกามไปใคร่ปรารถนา
ต้องการซึ่งพัสดุหรือสิ่งอันใด พัสดุหรือสิ่งอันนั้นก็ได้อธิบายว่าวัตตุกาม. ถ้าหากว่าไม่มีความ
ใคร่ในจิตใจ หรือว่าความใคร่ในจิตใจไม่มีบังเกิดขึ้นในสิ่งอันใด สิ่งอันนั้นก็ไม่มีวัตตุกาม.
และวัตตุกาม กามคือวัตตุหรือพัสดุหรือสิ่งทีใคร่ที่ปรารถนาที่พอใจนั้น ก็รวมเข้าใน
กามคุณทั้ง ๕ โดยมาก คือ

รูป ที่ตาเห็น

เสียง ที่หูได้ยิน

กลิ่น ที่จมูกได้ทราบ

รส ที่ลิ้นได้ทราบ และ

โณภูฏัพพะ สิ่งถูกต้องที่กายได้ถูกต้อง.

โดยมากแสดงเอาไว้ ๕ และเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า กามคุณ เพราะว่าคนโดยมากนั้น

ติดในข้อที่เป็นคุณ คือข้อที่น่าพอใจน่ารักใคร่น่าปรารถนา ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ สิ่งถูกต้องเหล่านี้ มักจะมองไม่เห็น **กามาทินพ** คือโทษของกาม ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสสอนไว้เนื่อง ๆ ว่า **กามทั้งหลายมีส่วนที่น่าพอใจหรือจะเรียกว่า คุณน้อย แต่ว่ามีอาทินพ คือโทษมาก.** และได้ตรัสแสดงจำแนกโทษไว้ต่าง ๆ. และแม้จะตรัสแสดงโทษของกามไว้ต่าง ๆ แล้วเป็นอันมาก ก็ยังมีประวัติแสดงไว้ว่า ได้มีภิกษุสามเณรบางรูปไม่แลเห็นโทษ กล่าวคัดค้านคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ว่าข้อที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่ามีโทษนั้นหาได้มีโทษจริงไม่ จนถึงเป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายพากันติเตียนและกราบทูลพระพุทธเจ้า. พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสโอวาทสั่งสอนจนถึงบัญญัติเป็นพระวินัยไว้บางข้อ เกี่ยวกับเรื่องคัดค้านคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านี้. ข้อที่คัดค้านนั้นข้อหนึ่งก็คือเรื่องกามนี้แหละ ที่ยังพากันมองเห็นแต่ส่วนที่เป็นกามคุณ แต่ว่ากามโทษ โทษของกาม นั้นมักจะมองกันไม่เห็น.

รู้จักกามที่เป็นอาสวะ

และ **กามที่เป็นอาสวะ** หมายถึงกามคือความใคร่ ที่เป็นตัวกิเลสซึ่งต้องจิตสันดาน อยู่ในภายใน. โดยปกตินั้นทุกคนก็ย่อมไม่รู้ลึกในกามที่เป็นอาสวะนี้ของตนที่มีอยู่ เพราะเป็นอย่างละเอียด. เพราะฉะนั้น ท่านจึงมีเปรียบว่าเหมือนอย่างตะกอนที่นอนอยู่กันตุ่ม. น้ำในตุ่มก็ดูใสสะอาด ในเมื่อตะกอนนั้นนอนอยู่กันตุ่มเฉย ๆ ไม่ฟุ้งขึ้นมา น้ำก็ไม่ขุ่น เหมือนอย่างว่าเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ไม่มีตะกอนอยู่. จิตของบุคคลที่เป็นปุถุชนสามัญทั่วไปก็เป็นเช่นนั้น. แม้ในขณะที่จิตรู้สึกว่ามีอะไรเหมือนอย่างว่าไม่มีกิเลสไม่รู้ลึกกรักใคร่ในอะไรต้องการในอะไร หรือบางทีปฏิบัติในศีลในสมาธิในปัญญา ได้ศีลได้สมาธิได้ปัญญาที่ทำจิตให้บริสุทธิ์ แต่ว่ายังละอาสวะดังกล่าวนี้ไม่ได้ แต่ว่ากดทับอาสวะไว้ไม่ให้ฟุ้งขึ้นมา ก็ทำให้รู้สึกเหมือนอย่างว่าไม่มีกิเลส.

ในครั้งพุทธกาลเอง พระพุทธเจ้าผู้ทรงรู้ทรงเห็น ได้มีภิกษุบางรูปบางกลุ่ม ซึ่งได้ออกไปปฏิบัติสมณธรรมในป่า ก็ได้ศีลได้สมาธิได้ปัญญาที่กดอาสวะเอาไว้กลบอาสวะเอาไว้ จนทำให้ภิกษุเหล่านั้นรู้สึกว่าได้สิ้นกิเลสหมดแล้ว จึงได้มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อรับพุทธพยากรณ์ เพราะในครั้งพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงประทานพุทธพยากรณ์ว่าท่านองค์ใดสิ้นกิเลสแล้วเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็เป็นที่รับรองของภิกษุทั้งหลาย ของพุทธบริษัททั้งหลาย. ภิกษุกลุ่มนั้นก็เข้ามาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลถึงการปฏิบัติของตนเพื่อให้ทรงพยากรณ์. พระพุทธเจ้าทรงทราบว่ายังไม่สิ้นกิเลสที่เป็นอาสวะดังกล่าว จึง

ยังมีให้เข้าเฝ้า. ได้ตรัสสั่งให้ไปในป่าช้าผิติดิบ ซึ่งในครั้งพุทธกาลนั้นผู้ที่ตายก็ต้องนำเอาศพไปทิ้งไว้ในป่าช้าผิติดิบ สำหรับที่จะให้สัปเหร่อเป็นผู้จัดการเผาต่อไป. ภิกษุเหล่านั้นก็ได้เข้าไปในป่าช้าผิติดิบ. เมื่อได้เห็นศพที่ยังสดชื่น กามที่เป็นกามาสวะก็โผล่ขึ้นมา เป็นความรู้สึกรักใคร่ปรารถนาพอใจขึ้น จึงได้รู้สึกตนเองว่ายังไม่สิ้นกิเลส. จึงได้ไปบำเพ็ญสมณธรรมต่อไปจนเมื่อสิ้นกิเลสจริง ๆ แล้ว ได้กลับไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าใหม่. จึงได้โปรดให้เข้าเฝ้าและได้ประทานพุทธพยากรณ์.

ในครั้งพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้าเองได้เป็นผู้ประทานพุทธพยากรณ์แก่พระสาวก. ท่านองคิโตที่สิ้นกิเลสอันหมายถึงสิ้นอาสวะดังกล่าวนี้แล้ว ก็ตรัสพยากรณ์ว่าเป็นผู้เสร็จกิจแล้ว ซึ่งก็เป็นที่ยอมรับของภิกษุทั้งหลายของพุทธบริษัททั้งหลายดังกล่าว. แต่ว่าหลังจากพุทธปรินิพพานแล้วไม่มีผู้พยากรณ์. แต่ก็ได้มีผู้ที่นับถือพยากรณ์กันเอาเอง. มาจนถึงปัจจุบันนี้ ท่านที่กล่าวกันว่าท่านสำเร็จขั้นนั้นสำเร็จขั้นนี้ต่าง ๆ นั้น ก็ล้วนแต่ผู้เคารพนับถือเป็นผู้พยากรณ์ถวายท่านทั้งนั้น. จึงได้ปรากฏเรื่อย ๆ มาจนถึงปัจจุบันว่ามีพระอรียะบังเกิดขึ้นที่นั่นบังเกิดขึ้นที่นี่ อยู่ที่นี่อยู่ที่นี่ ตั้งแต่พระอรหันต์ลงมาทั้งหลายของท่าน ก็ล้วนเป็นผู้ที่ผู้นับถือพยากรณ์ถวายท่านทั้งนั้น. ซึ่งผู้พยากรณ์คือผู้นับถือทั้งหลายนั้น อันที่จริงก็มีใช้เป็นผู้รู้เป็นผู้เห็นเหมือนพระพุทธเจ้า. แต่ว่าเมื่อได้ฟังธรรมของท่านผู้ที่ตนเคารพนับถือ ได้เห็นอากัปภิกิริยาความสำรวมระวังของท่าน ก็เกิดความเคารพนับถือว่าเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ก็นับถือเลยเข้าไปถึงว่าท่านสำเร็จแล้ว ก็ถวายพยากรณ์ท่านเป็นโนนเป็นนี่ คือพากันตั้งถวายท่านให้เป็นพระอรียบุคคลชั้นต่าง ๆ. แต่ตามประวัติ นั้น ภายหลังพุทธนิพพานแล้ว แม้ท่านที่เป็นพระอรหันต์ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์เอาไว้แล้ว ซึ่งมีชีวิตอยู่หลังจากพุทธปรินิพพาน ดังเช่นพระมหากัสสปเถระ พระอนุรุทธเถระ ก็ไม่ปรากฏว่าท่านพยากรณ์ใคร. แม้ท่านพระอานนท์เถระที่ตามพุทธประวัติแสดงว่าท่านสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในราตรีก่อนที่จะถึงวันเริ่มกระทำปฐมสังคายนาหลังจากพุทธปรินิพพานแล้ว ก็เป็นที่ยอมรับกันในหมู่พระอรหันต์ทั้งหลายเท่านั้น. แต่ก็ปรากฏว่าได้มีพระอรหันต์รูปใดซึ่งได้รับพุทธพยากรณ์แล้วได้กล่าวพยากรณ์เอาไว้. แต่ว่า ท่านเป็นผู้รู้ผู้เห็น ท่านจึงรู้จึงเห็นจึงทราบภูมิธรรมในจิตใจของผู้ที่บรรลุมรรณธรรมถึงขั้นเดียวกันได้.

เพราะฉะนั้น อาสวะนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญ. และอาสวะคือกามนี้ก็หมายถึงกามที่เป็นอย่างละเอียด อันมีอยู่ในจิตใจเหมือนอย่างตะกอนที่นอนกันตุ่มดังกล่าวนี้ ซึ่งปุถุชนสามัญชนย่อมมีอยู่ด้วยกัน อาจกล่าวได้ว่ามีอยู่ตั้งแต่ปฐมจิตปฐมวิญญาณในครรภ์ของมารดา คือเกิดมาก็มีอาสวะติดมาด้วย.

รู้จักภพที่เป็นอาสวะ

ภวาสวะ อาสวะคือภพ ก็ได้อธิบายแล้ว เริ่มตั้งแต่ความเป็นเรา หรือว่าเราเป็นเรามีอันฝังอยู่ตออยู่ในจิตใจของทุก ๆ คน.

รู้จักอวิชาที่เป็นอาสวะ

อวิชาสวะ อาสวะคืออวิชา ก็ได้แก่ความไม่รู้ในสัจจะที่เป็นตัวความจริงเป็นต้นดังที่ได้กล่าวอธิบายแล้ว. เป็นความไม่รู้ที่ตั้งอยู่ในความรู้. คือทุก ๆ คนที่เกิดมานี้มีจิตซึ่งเป็นธาตุรู้ก็มีตัวความรู้อยู่ แต่ว่าความรู้ที่มีอยู่นี้เป็นความรู้ผิด เป็นความรู้หลง นั่นก็เพราะว่ายังเป็นความรู้ที่เป็นอวิชา รู้แต่ว่าเป็นความรู้ที่เป็นอวิชา แต่ว่าตนเองนั้นไม่รู้จักตัวอวิชาที่มีอยู่ในความรู้ของตัวเอง. พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้รู้เป็นผู้เห็น ได้ตรัสชี้แจงแสดงไว้เพื่อให้ทราบ. แม้อวิชาดังกล่าวนี้ก็เป็นตัวความไม่รู้อย่างละเอียดที่มีอยู่ในตัวความรู้. ทำให้ความรู้ของทุกคนเป็นความรู้ผิดเป็นความรู้หลง ไม่ใช่เป็นความรู้จริง. ยกตัวอย่างง่าย ๆ เหมือนอย่างความรู้ทางตา. เข้านี้ก็มองเห็นดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกแล้วก็ขึ้นสูง ๆ ขึ้นเย็นลงก็อาทิตย์ตกทางทิศตะวันตก ก็รู้ว่าอาทิตย์ขึ้นอาทิตย์ตก อาทิตย์โคจรไปดังนี้. และโลกนี้ก็รู้สึกอยู่เฉย ๆ เป็นของที่แบนอยู่กับที่. แต่เมื่อความรู้ในภูมิศาสตร์ของโลกของบุคคลเจริญขึ้น ได้แสดงไว้ตรงกันข้ามดังที่ผู้ศึกษาในปัจจุบันทราบกันอยู่. แต่ว่าความรู้ที่แสดงในปัจจุบันดังกล่าวนี้มองไม่เห็นด้วยตา. แม้จะสอนว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ แต่ว่าเท่าที่มองเห็นด้วยตา รู้ด้วยตา ก็ยังเห็นอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกเวลาเช้า ตกทางทิศตะวันตกในเวลาเย็นอยู่นั่นเอง. อาทิตย์โคจรทุก ๆ วันดังนี้ แต่ความจริงนั้นตรงกันข้าม ดังที่ผู้ศึกษาทราบกันอยู่. แต่ว่าข้อตรงกันข้ามนี้มองไม่เห็นด้วยตา ไม่รู้ด้วยตา แต่ารู้ด้วยความรู้ตามเหตุตามผล. เพราะฉะนั้นความรู้ที่เป็นตัววิชาจริง ๆ นี้ แม้ในทางภูมิศาสตร์ของโลกก็ยังไม่ปรากฏทางตาทางหูของตน แต่ว่าปรากฏด้วยความรู้อันเป็นความรู้จริงซึ่งพิสูจน์ได้ในทางต่าง ๆ และก็เป็นที่รับรองกัน.

เพราะฉะนั้น ความรู้ทางตาจึงเป็นอย่างหนึ่ง ความรู้จริงนั้นเป็นอีกอย่างหนึ่ง คนเรานั้นได้อาศัยความรู้ทางตาทางหูทางจมูกทางลิ้นทางกายทางমনะคือใจ คือคิดเอาเองกันอยู่ดังนี้เป็นพื้น ซึ่งไม่ใช่เป็นความรู้จริง. แต่ความรู้จริงนั้นก็ต้ออาศัยตาหูเหล่านี้แหละ แต่ก็ต้อมาพินิจพิจารณา ที่เรียกว่าดูแล้วก็ต้อมาคิด คิดแล้วก็ต้อมาปฏิบัติมากกระทำต่าง ๆ จึงจะเป็นตัวปัญญาคือความรู้จริงขึ้นในทุก ๆ สิ่งเป็นอยู่ดังนี้.

นิเวศน์เกิดจากอ้าวอนุสัย

เพราะฉะนั้น อวิชชาจึงเป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณาจึงจะรู้ว่ายังมีอวิชชา. แต่ถ้าไม่พิจารณาแล้วก็จะหลงว่าเรารู้แล้วเรารู้แล้วในสิ่งทั้งหลายต่าง ๆ อยู่เสมอ. อวิชชาที่เป็นอ้าวอนุสัยก็มีอยู่ตรงจิตสันดานของบุคคลอยู่. แม้ในส่วนที่เป็น **อนุสัย** อีกชื่อหนึ่ง

ราคานุสัย ราคะก็หมายถึงความติดใจที่เป็นราคะอย่างละเอียด

ปฏิฆานุสัย อนุสัยคือปฏิฆะ ความกระทบกระทั่ง ก็หมายถึงความกระทบกระทั่งอย่างละเอียด

อวิชชานุสัย อนุสัยคืออวิชชา ก็เป็นอวิชชาอย่างละเอียดดังที่กล่าวมาแล้ว.

เพราะฉะนั้น เป็นอันว่าสามัญชนหรือปุถุชนทั้งหลายย่อมมีอ้าวอนุสัย ตรงจิตสันดานนอนเนื่องอยู่ในจิตสันดานมาตั้งแต่ปฐมจิตปฐมวิญญาณในครรภ์ของมารดา ติดมากับปฏิสนธิจิต คลอดออกมาเป็นเด็กก็มีอ้าวอนุสัย โตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ เมื่ออายตนะภายในภายนอกเจริญขึ้นเติบโตขึ้น. อ้าวอนุสัยที่ตรงจิตสันดานอยู่ นี้ เมื่อถูกอารมณ์มากระทบเหมือนอย่างตะกอนที่ถูกกวาน ก็ฟุ้งขึ้นมาเป็นกิเลสอย่างกลาง คือเป็นนิเวศน์หรือเป็นปริยฎฐานะ กิเลสที่ปล้นจิต ทำจิตให้กลัดกลุ้มวุ่นวาย.

ยกเอาอนุสัยเป็นที่ตั้ง **ราคานุสัย** กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในจิตสันดานคือราคะ เมื่อถูกกระทบด้วยอารมณ์ทางตาทางหูเป็นต้น คือได้เห็นได้ยินรูปเสียงเป็นต้น ที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ ก็กวานตะกอนหรือราคานุสัยนี้ คือตัวราคะที่มีอยู่เป็นต้น เดิมในจิตใจนี้ให้ฟุ้งขึ้นมา. ทำจิตใจให้บังเกิดความรู้สึกกำหนดยินดีรักใคร่ปรารถนาพอใจต่าง ๆ ในรูปในเสียงเป็นต้น ก็เป็นนิเวศน์ขึ้นในจิตใจ.

และเมื่อกระทบกับอารมณ์ที่ไม่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ **ปฏิฆานุสัย** อนุสัยคือปฏิฆะ ความกระทบกระทั่ง ซึ่งมีอยู่ในส่วนลึกของจิตใจนี้ก็ฟุ้งขึ้นมาเป็นโทษ ความโกรธหรือโทสะ ความประทุษร้ายใจคือขัดใจ เป็นนิเวศน์ขึ้นในจิตใจ.

เมื่อกระทบกับอารมณ์ที่เป็นกลาง ๆ ไม่พอที่จะให้เกิดรักใคร่ยินดีหรือเกิดความขัดใจขัดเคืองหงุดหงิด แต่เพราะว่าไม่รู้ความเกิดขึ้นไม่รู้ความดับไป ไม่รู้คุณไม่รู้โทษ ไม่รู้วิธีที่จะสลัดออกแล่นออก **อวิชชา** คือความไม่รู้ ซึ่งเป็นอนุสัยก็ฟุ้งขึ้นมาเป็นโมหะคือความหลง คือความหลงถือเอาผิดจากความเป็นจริง ก็เป็นนิเวศน์ขึ้นในจิตใจ.

ดังที่มีแสดงไว้ว่า กามฉันท์ก็คือราคะนั้นเองฟุ้งขึ้นมาเป็นกามฉันท์ ความพอใจรักใคร่ในกาม ปฏิฆะก็ฟุ้งขึ้นมาเป็นพยาบาท. แต่พยาบาทในที่นี้หมายถึงแค่ความขัดใจ หงุดหงิด

ขัดเคือง ยังไม่ถึงมุ่งร้ายออกไปแก่ใคร ขัดใจขึ้นในใจ ขัดเคืองหงุดหงิดขึ้นในใจ. และอวิชชา ก็ฟุ้งขึ้นมาเป็นความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ ความสงสัยลังเลใจต่าง ๆ. แต่ว่า ความรำคาญใจนี้บางท่านก็จัดเข้าเป็นกองโทสะ.

นี่เป็นกิเลสอย่างกลางบังเกิดขึ้นในจิตใจ. จิตใจตัวเองก็มีความรู้สึกรู้สีกว่าตัวมีอยู่ มี กามฉันท์อยู่ มีความหงุดหงิดโกรธแค้นขัดเคืองอยู่ มีความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มอยู่ มีความ เคลือบแคลง มีความฟุ้งซ่านรำคาญใจอยู่ มีความเคลือบแคลงสงสัยอยู่. แต่ยังไม่แสดง ออกไปทางกาย ทางวาจา ทางใจ ที่เป็นตัวทวาร เป็นกรรม.

กรรมกิเลสหรือวิตกกมกิเลส

คราวนี้กิเลสอย่างกลางนี้เมื่อแรงขึ้นไปอีก ก็เป็นกิเลสอย่างหยาบที่เป็นวิตกกม ให้ สว่างละเมิด. ก็ได้แก่ตัว

ราคะ ที่เป็นความกำหนัดยินดีหรือเป็นกามฉันท์นั้น หรือเป็นโลภะความโลภ อยาก ได้ก็แรงขึ้นเป็น *อภิขณา* โลภเพ่งเล็งเอาสิ่งของ ๆ ผู้อื่นมาเป็นของตน.

โทสะ ความโกรธแค้นขัดเคือง ซึ่งเดิมก็ประทุษร้ายใจของตัวเองให้เดือดร้อน ก็ แรงขึ้นเป็น *พยาบาท* มุ่งที่จะทำร้ายเขาว่าร้ายเขาต่าง ๆ ที่จะทำลายเขาออกไปให้พินาศ.

โมหะ คือความหลงถือเอาผิดนั้นแรงขึ้นก็เป็น *มิจฉาทิฏฐิ* ความเห็นผิดจากทำนอง คลองธรรม.

ก็เป็นมโนกรรมฝ่ายอกุศลกรรมบถดังที่ได้แสดงแล้ว. ก็เป็นกิเลสอย่างหยาบ. กิเลส อย่างหยาบนี้ปรากฏออกมาทางไตรทวาร เริ่มตั้งแต่มนทวาร กายทวาร วจิตวาร เป็น กายกรรม วจกรรม มโนกรรม ฝ่ายอกุศลทั้งหลาย. ที่คนทั้งหลายได้พากันประกอบกระทำ กันอยู่ ก็เพราะว่ากิเลสนี้เองกำเริบขึ้นมาเป็นอย่างแรง. เหมือนอย่างตะกอนนอนกันตุ่มนั้น ถูคนให้ฟุ้งขึ้นมา ก็ทำให้น้ำในตุ่มนั้นขุ่นจนถึงขุ่นมาก. และเมื่อถูกวุ่นคนมากขึ้น น้ำใน ตุ่มนั้นก็กระเพื่อมจนถึงกระเพื่อมออกไปจากตุ่ม หกไปจากตุ่ม ออกไปเรียรดอยู่ใน ภายนอกจากตุ่ม. กิเลสในใจของบุคคลก็เป็นเช่นนี้ มีอาสวอนุสัยที่เป็นอย่างละเอียดอยู่ และเมื่อกระทบอารมณ์ก็ฟุ้งขึ้นมาเป็นอย่างกลาง เป็นหย่างหยาบ. ก็ปรากฏเป็นกายกรรม วจกรรม มโนกรรม ที่ประกอบกระทำกันในทางที่ผิดต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าเรียกว่ากรรม กิเลสบ้าง วิตกกมกิเลสบ้าง ดังที่ได้แสดงแล้ว.

ละอัสวะได้จึงจะเป็นพระอรหันต์

เพราะฉะนั้น พระอรหันต์นั้นจึงมีคำเรียกว่า **ชีณาสวะ** ผู้มีอัสวะสิ้นแล้ว คือมิใช่ว่าสงบได้จากกิเลสที่เป็นอย่างหยาบ กิเลสที่เป็นอย่างกลาง ซึ่งคนที่ปฏิบัติในศีลก็สามารถที่จะงดเว้นจากกิเลสอย่างหยาบได้ ปฏิบัติในสมาธิได้สมาธิก็สงบกิเลสอย่างกลางได้ แต่ว่ายังไม่ได้ปัญญาที่ตรัสรู้ในสังขารที่เป็นความจริงอันเป็นเหตุละกิเลสได้หมดสิ้น. ก็แปลว่ายังมีอัสวะอยู่. เมื่อยังมีอัสวะอยู่ก็ยังไม่เป็นพระอรหันต์. แม้จะได้ศีลได้สมาธิหรือได้ปัญญาอย่างสามัญที่ยังตัดกิเลสไม่ได้ ครอบงำบรรดากิเลสอย่างกลางอย่างหยาบไว้ได้ แต่ว่ายังละที่เป็นอัสวะไม่ได้ ก็ยังไม่เป็นพระอรหันต์. จะต้องละกิเลสที่เป็นอัสวะได้ที่เรียกว่า **ชีณาสวะ** ผู้มีอัสวะคือกิเลสที่ต้องจิตสันดานได้สิ้นแล้ว จึงจะเป็นพระอรหันต์ผู้เสร็จกิจในพุทธศาสนา.

อวิชาเกิดเพราะอัสวะ อัสวะเกิดเพราะอวิชา

ท่านพระสารีบุตรท่านได้แสดงข้ออัสวะนี้เพิ่มจากปัจจุสมุปบาท. ในปัจจุสมุปบาทนั้นที่พูดแต่อวิชา. แต่ท่านพระสารีบุตรก็ยังได้แสดงต่อไปว่า เหตุที่ทำให้เกิดอวิชาก็คืออัสวะ. เพราะอัสวะเกิดอวิชาจึงเกิด. แต่ต่อจากนั้นท่านก็ต้องแสดงกลับไปอีกว่า อัสวะเกิดก็เพราะอวิชา คือเพราะอวิชาเกิดอัสวะจึงเกิด. ก็วนกลับมาหาอวิชาอีกนั่นเอง. การที่ท่านแสดงอัสวะเพิ่มขึ้นอีกข้อหนึ่งนี้ก็มิใช่จะเป็นการแสดงที่เกินเลยอาจารย์คือพระพุทธเจ้าไป เพราะว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้ ซึ่งสำเร็จเป็นพระพุทธานั้นซึ่งมีแสดงว่า ทรงได้ญาณที่ระลึกถึงชาติในหนหลังได้ในปฐมยามของราตรีที่ตรัสรู้ ทรงได้ญาณคือความหยั่งรู้ในจุดความเคลื่อนไหว อุปบัติความเข้าถึงภพชาตินั้น ๆ ของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นไปตามกรรมในมัชฌิมยาม ทรงได้อัสวกขยญาณ ความหยั่งรู้เป็นเหตุสิ้นอัสวะทั้งหลาย ในปัจฉิมยามของราตรี. เมื่อทรงได้อัสวกขยญาณจึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธานั้น. และอัสวกขยญาณนั้นก็คือความหยั่งรู้ในอริยสัจ ๒ สาย ที่ตรัสแสดงเอาไว้เอง.

สายที่ ๑ ก็คือญาณหยั่งรู้ในทุกข์ ในเหตุเกิดทุกข์ ในความดับทุกข์ ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์. นี่เป็นอริยสัจสายที่ ๑.

อริยสัจสายที่ ๒ ก็คือญาณความหยั่งรู้ในอัสวะ ญาณความหยั่งรู้ในเหตุเกิดอัสวะ ญาณความหยั่งรู้ในความดับอัสวะ ญาณความหยั่งรู้ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับอัสวะ.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้เองดังนี้. เพราะฉะนั้น ท่านพระสารีบุตรจึงได้นำอาสวะ
มาแสดง.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๑๔ มีนาคม ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๒๙

ความรู้จักอาสวะ (ต่อ)

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้
ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้
เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

วิชา วิมุตติเกิดจากจิตตภาวนา

ได้แสดงข้อสัมมาทิฏฐิตามเถรอธิบายของท่านพระสารีบุตรแก่ภิกษุทั้งหลายมาโดย
ลำดับ จนถึงหมวดอาสวะ และก็ได้แสดงข้ออาสวะกับข้ออนุสัยมาแล้ว จะได้แสดงเพิ่มเติม
ถึงความเกิดขึ้นของอาสวอนุสัยตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้จากพระสูตร. เพราะ
ว่าอาสวอนุสัยนี้เป็นกิเลสอย่างละเอียดที่หมักหมมดองจิตสันดานที่นอนเนื่องอยู่ในจิต
สันดานของสัตว์บุคคลทั้งหลาย เราทั้งหลายได้ทราบก็เพราะพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้. ความ
ตรัสรู้ของพระองค์ได้เจาะแทงลงไปถึงอาสวอนุสัย ละถอนกำจัดอาสวอนุสัยได้หมดสิ้นด้วย
พระปัญญาพร้อมทั้งมรรคข้ออื่น ๆ ประกอบกันเป็นมรรคสามัคคี กำจัดอาสวอนุสัยให้หมด
สิ้นไป จิตของพระองค์จึงบรรลุถึงวิสังขารคือนิพพาน สิ้นปรุงแต่งด้วยประการทั้งปวง สิ้น
ตัณหาอันเป็นสมุทัยแห่งกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง. จิตนี้พระองค์ได้ตรัสบอกไว้ว่าภัสสร
คือผุดผ่อง แต่เศร้าหมองไปเพราะกิเลสทั้งหลายที่จรเข้ามา แต่ว่าเมื่อบุคคลได้ลำดับธรรมะ
ที่ทรงสั่งสอน ทำจิตตภาวนาคืออบรมจิตตามที่ทรงสั่งสอนด้วยมรรคมมีงค์ ๘ ย่อลงก็เป็น
ศีลสมาธิปัญญา จิตก็จะวิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองที่จรเข้ามาเป็นจิตที่
ประกอบด้วยวิชาคือความรู้อันตรงกันข้ามกับอวิชา วิมุตติคือความหลุดพ้นอันตรงกัน
ข้ามกับอุปาทานคือความยึดถือ.

อนุสัยกิเลสเกิดจากเวทนา

พิจารณาดูตามกระแสพระพุทธานุชาตที่ตรัสแสดงไว้นี้ ก็ย่อมจะเห็นได้ว่า จิตนี้
แม้เป็นธรรมชาติที่ภัสสรคือผุดผ่อง แต่เมื่อยังมิได้ปฏิบัติทำจิตตภาวนาอบรมจิต จิตนี้ก็

ยังมีวิชาคือความไม่รู้ในสิ่งที่เป็นตัวความจริง แม้จิตนี้จะเป็นธาตุรู้ แต่ก็ยังเป็นรู้ผิดรู้หลง จึงยังมี *อุปาทาน* คือความยึดถือ.

และเมื่ออายตนะภายนอกอายตนะภายในประจวบกัน ซึ่งเป็นไปตามธรรมดาของกายและใจอันนี้หรือของนามรูปอันนี้ ก็ย่อมเกิด

จักขุวิญญาณ ความรู้ทางจักขุ คือเห็นรูป

โสตวิญญาณ ความรู้ทางหู คือได้ยินเสียง

ฆานวิญญาณ ทราบกลิ่นทางจมูก

ชีวหาวิญญาณ ทราบรสทางลิ้น

กายวิญญาณ ทราบสิ่งถูกต้องทางกาย

มโนวิญญาณ ทราบเรื่องราวที่รู้ที่คิดทางมโนคือใจ.

และเมื่ออายตนะภายในตาหูจมูกลิ้นกายและมโนคือใจ อายตนะภายนอกคือรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะคือสิ่งถูกต้อง และธรรมะคือเรื่องราวที่รู้ที่คิดทางใจกับวิญญาณดังกล่าวทั้ง ๓ อย่างนี้มาประชุมกันเข้า ก็เป็น **สัมผัสหรือผัสสะ** คือความกระทบ.

และเพราะสัมผัสคือความกระทบก็หมายถึงความกระทบจิตนี้เอง จึงเกิด **เวทนา** คือความรู้เป็นสุขรู้เป็นทุกข์หรือรู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขทางกายทางใจ ดังที่ทุก ๆ คนได้มีเวทนานั้นอยู่เป็นประจำ เป็นสุขบ้างเป็นทุกข์บ้างเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้างทางกายทางใจ.

ราคานุสัยเกิดจากสุขเวทนา

และเมื่อได้พบกับ **สุขเวทนา** เวทนาที่เป็นสุข ก็ย่อมจะมีความติดใจยินดีในสุข. เมื่อเป็นดังนี้ ราคะคือความติดใจยินดีในสุขนี้ก็ตกตะกอนนอนเนื่องอยู่ในจิต เรียกว่า **ราคานุสัย** อนุสัยกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในจิตคือราคะความติดใจยินดี. แม้ว่าสุขเวทนานั้นจะหายไปแล้ว แต่ว่าราคานุสัยก็ยังตกตะกอนนอนเนื่องอยู่ในจิต.

ปฏิกขานุสัยเกิดจากทุกขเวทนา

เมื่อพบกับ **ทุกขเวทนา** เวทนาที่เป็นทุกข์ ก็เกิดความทุกข์เดือดร้อนอย่างแรง ก็ตีออกชกหัวต่าง ๆ. ปฏิกขะคือความกระทบกระทั่งนั้นก็ตกตะกอนนอนเนื่องอยู่ในจิต เป็น **ปฏิกขานุสัย** กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในจิตคือปฏิกขะความกระทบกระทั่ง. แม้ว่าทุกขเวทนานั้นจะสงบไปแล้ว แต่ปฏิกขานุสัยก็ยังนอนเนื่องอยู่ในจิต.

อวิชชาลุสยเกิดจากอทุกขมสุขเวทนา

เมื่อพบกับ เวทนาที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ก็มีได้พิจารณาให้รู้จักความเกิดขึ้น ความดับไป ความน่าพอใจ ความไม่น่าพอใจ และการที่จะนำจิตแล่นออกไปได้. นี่ก็เป็น อวิชชา. ก็นอนจมนอนเนื่องอยู่ในจิต เป็น อวิชชาลุสย ก็เลสที่นอนเนื่องอยู่ในจิต คือ อวิชชาคือตัวที่ไม่รู้. แม้ว่าเวทนาที่เป็นกลาง ๆ นั้นจะสงบไปแล้ว แต่อวิชชาลุสยนี้ก็ยังไม่ยอมเนื่องอยู่ในจิตเป็นตะกอนอยู่ในจิต.

ซึ่งโดยปกติทุกคนก็จะไม่รู้สึกรว่ามีอนุสยเหล่านี้อยู่ในจิต. ยิ่งผู้ที่ปฏิบัติธรรมะได้ศีล ได้สมาธิได้ปัญญา แต่ยังไม่เป็นมรรคกำจัดกิเลสได้ อนุสยเหล่านี้ก็ยังไม่ปรากฏ. แต่ก็ยังมีอยู่ยังนอนเนื่องอยู่ในจิต นอนจมอยู่ในจิต เป็นตะกอนอยู่ในจิตดังที่เปรียบไว้แล้วว่า เหมือนอย่างตะกอนนอนกันตุ่ม ไม่ฟุ้งขึ้นมา น้ำในตุ่มก็ดูใสสะอาด แต่อันที่จริงนั้น ไม่ใช่เป็นน้ำบริสุทธิ์สิ้นเชิง เพราะยังมีตะกอนนอนจมอยู่กันตุ่ม. นี่คืออนุสยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงพบ.

ได้ตรัสแสดงไว้ในพระสูตรหนึ่งถึงความบังเกิดขึ้นของอนุสยดังนี้ ว่าอาศัยเวทนา นี้เอง. หรือว่ากล่าวให้หมดก็คือว่าอาศัยอายตนะภายนอกภายในของบุคคลที่ประจวบกัน เกิดวิญญาน และทั้ง ๓ นี้ก็มาประชุมกันเป็นสัมผัสหรือผัสสะ ก็เป็นเหตุให้เกิดเวทนา. เมื่อเกิดเวทณาก็เป็นเหตุให้เกิดราคะบ้าง คือจิตใจยินดีในสุข ปฏิฆะบ้าง คือว่าหงุดหงิดในทุกข์ อวิชชาบ้าง คือไม่รู้ในเวทนาที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข. ราคะ ปฏิฆะ อวิชชาเหล่านี้ก็ ตกเป็นตะกอนนอนจมอยู่ในจิต เป็นราคานุสยบ้าง ปฏิฆานุสยบ้าง อวิชชานุสยบ้าง ดังกล่าว. และเมื่อได้ประสบเวทณากันอยู่เป็นประจำ และก็มี ความติดใจยินดีในสุข กันอยู่เป็นประจำ หงุดหงิดขัดเคืองในทุกข์อยู่เป็นประจำ ไม่รู้อยู่ในเวทนาที่เป็นกลาง ๆ อยู่เป็นประจำ ราคะ ปฏิฆะ อวิชชาที่บังเกิดขึ้นใหม่ ๆ อยู่ทุกวี่ทุกวันทุกเวลาเหล่านี้ก็นอนจม ลงไปในจิต นอนเนื่องอยู่ในจิตเป็นอนุสยเพิ่มเติมขึ้นอยู่เสมอ. ก็แปลว่าตะกอนกันตุ่มนั้นก็ มากขึ้นมากขึ้น แต่เมื่อไม่ฟุ้งขึ้นมา น้ำในตุ่มก็ดูยังใส.

ตรัสสอนให้มีอินทรีย์สังวร

ส่วนอาสวะนั้นก็มิตรัสแสดงไว้ในข้อที่ตรัสสอนให้ปฏิบัติใน อินทรีย์สังวร ความ สำรวมอินทรีย์ คือตาหูจมูกลิ้นกายและমনะคือใจ. ดังที่ตรัสสอนเอาไว้ว่า

เห็นรูปอะไรทางตา ได้ยินเสียงอะไรทางหู สูดกลิ่นอะไรทางจมูก

ลึมรสอะไรทางลิ้น ถูกต้องโง่เง่าก็คือสิ่งถูกต้องอะไรทางกาย คิดหรือ
รู้เรื่องอะไรทางมโนคือใจ ก็ไม่ยึดถือโดยนิमित คือไม่ยึดถือทั้งหมดว่างาม
หรือไม่งาม น่าชอบใจหรือไม่น่าชอบใจ ไม่ยึดถือโดยอนุพยัญชนะ คือ
เลือกแต่บางส่วนว่างามหรือไม่งาม น่าชอบใจหรือไม่น่าชอบใจ อภิชฌา
คือความยินดี โทมนัสคือความยินร้าย บาปอกุศลธรรมทั้งหลายย่อมไหล
เข้ามาสู่จิตเพราะเหตุที่มีได้สำรวมมิได้รักษาอินทรีย์ คือตาหูจมูกลิ้นกาย
และมนะคือใจเหล่านี้ เพราะตาหูจมูกลิ้นกายและมนะคือใจเหล่านี้อันใด
เป็นเหตุ ย่อมปฏิบัติรักษาอินทรีย์คือตาหูจมูกลิ้นกายและมนะคือใจเหล่านี้
ไว้ มิให้ยึดถือตั้งนั้น มิให้ความยินดีความยินร้าย บาปอกุศลธรรมทั้งหลาย
ไหลเข้ามาสู่ใจอย่างนั้น. ปฏิบัติดังนี้เรียกว่า อินทรีย์สังวร ความสำรวม
อินทรีย์.

ตามพระพุทธภาษิตนี้ตรัสเรื่องอินทรีย์สังวร และก็ยอมสองความถึงว่าหากไม่มี
อินทรีย์สังวรก็ย่อมจะยึดถือย่อมจะยินดียินร้ายย่อมจะมีบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย
เข้ามาสู่จิต เพราะเหตุที่ยึดถือและยินดียินร้ายดังกล่าว หรือเพราะเหตุที่มีได้รักษามิได้
สำรวมระวังอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตาหูจมูกลิ้นกายและมนะคือใจดังกล่าว. บุคคลโดยมากยอม
หย่อนต่อการรักษาอินทรีย์ทั้ง ๖ เหล่านี้ หรือว่าโดยปกติยอมไม่รักษาอินทรีย์ทั้ง ๖
เหล่านี้. เมื่อเห็นอะไรทางตา ได้ยินอะไรทางหู ตลอดจนถึงคิดถึงเรื่องอะไรทางมโนคือใจ
ย่อมจะยึดถือสิ่งที่ได้เห็นสิ่งที่ได้ยินตลอดจนถึงที่คิดเป็นต้นนั้น ยึดถือทั้งหมดหรือว่ายึดถือ
บางอย่างบางส่วน ว่างามบ้าง ไม่งามบ้าง น่าชอบใจบ้าง ไม่น่าชอบใจบ้าง. และเมื่อเป็น
ดังนี้ จึงเกิดความยินดีความยินร้าย เกิดบาปอกุศลธรรมทั้งหลายไหลลงสู่จิต ไหลเข้าสู่จิต.
ก็ไหลเข้ามาทางตาทางหูทางจมูกทางลิ้นทางกายทางมนะคือใจนี้เอง. สิ่งที่ไหลเข้ามาสู่จิต
ก็มาหมักหมมดองจิตสันดานอยู่ เป็น

กามาสวะ อาสวะสิ่งที่ไหลมาดองจิตสันดานคือกาม ความใคร่

ภวาสวะ อาสวะคือภพความเป็นเราเป็นของเรา

อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชา ไม่รู้

แม้อาสวะเหล่านี้ก็ไหลเข้ามาจากตาหูเป็นต้นดังกล่าว ซึ่งเมื่อเห็นอะไรได้ยินอะไร
เป็นต้น ก็เกิดความใคร่ความยินดีก็คือกามนั่นเอง และยึดถือ ก็ยึดถือเป็นตัวเรา เป็นของ
เรา ก็เป็นภพ ซึ่งเป็นที่ตั้งของอาสวะคือภพ. และแม้เป็นกลาง ๆ ก็ไม่ได้พิจารณาให้รู้จัก

ความเกิดความดับเป็นต้น ก็เป็นอวิชชาคือไม่รู้. แม้ว่าการเห็นการยึดถือความยินดีความ
ยินร้ายเป็นต้นนั้นจะผ่านไปแล้วสงบไปแล้ว แต่ก็ยังตกตะกอนลงมาเป็นอาสวะ มาดองมา
หมักหมมจิตสันดานเป็นกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะอยู่. เพราะฉะนั้น ความบังเกิดขึ้น
ของอาสวะนั้นจึงบังเกิดขึ้น ดังนี้

อนุสัย ๔

และใน **สัมมาทิฏฐิสูตร** ท่านพระสารีบุตรก็ได้แสดงรวมกันไว้ว่า

เมื่อมีสัมมาทิฏฐิ คือความเห็นชอบ มีความเห็นตรง ย่อมจะทำให้
ประกอบด้วยความเลื่อมใส ไม่หวั่นไหวในธรรมะ นำมาสู่พระสัทธรรม คือ
พระธรรมวินัยนี้ จะละราคานุสัย กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในจิตคือราคะ จะถอน
ปฏิฆานุสัย จะบรรเทาปฏิฆานุสัย อนุสัยคือปฏิฆะ ความกระทบกระทั่ง จะ
ถอนทิฏฐิมานานุสัย อนุสัยคือทิฏฐิมานะว่าเรามีเราเป็น จะละอวิชชา ทำอวิชชา
ให้บังเกิดขึ้น จะกระทำทุกขให้สิ้นสุดไปได้ในปัจจุบัน.

เพราะฉะนั้น ก็เท่ากับท่านแสดงอนุสัยไว้เป็น ๔ คือ ราคะ ปฏิฆะ และอสมิททิฏฐิ-
มานานุสัย เรียกสั้นก็คือภวานุสัยนั่นเอง แต่ท่านไม่เรียกว่าภวานุสัย เรียกอย่างเต็มที่ว่า
ทิฏฐิมานานุสัย อนุสัยคือทิฏฐิมานะ ความเห็นยึดถือว่าเรามีเราเป็น ก็ตัวภพนั้นแหละดังที่
กล่าว และ อวิชชา. ก็เป็นอันว่าท่านนำเอาอาสวะกับอนุสัยที่แยกเอาไว้มารวมกันเข้า.
แต่แม้ว่าจะไม่รวมกันเข้า แยกออกเป็น ๒ หมวด ข้อที่ ๒ ของหมวดทั้ง ๒ นั้นจะต่างกัน คือ
เป็นภวาสวะกับเป็นปฏิฆานุสัย แต่ก็มีหน้าที่เนื่องถึงกันสัมพันธ์กัน ดังที่ได้อธิบายแล้ว ก็
นับว่าเป็นอันเดียวกันได้. แต่เมื่อแยกแสดงได้เป็น ๔ ก็เป็นอันว่าครบถ้วน คือ เป็นราคะ
หรือกามหนึ่ง เป็นปฏิฆะหนึ่ง เป็นภพหรืออสมิททิฏฐิมานะหนึ่ง เป็นอวิชชาหนึ่ง. เป็นตัว
กิเลสที่นอนเนื่องหรือนอนจมหมักหมมดองจิตสันดานอยู่.

รู้จักจิตส่วนลึกอันเป็นที่ตั้งของอาสวอนุสัย

ก็เพราะเหตุที่จิตนี้ที่ยังไม่มีจิตตภาวนา แม้เป็นธรรมชาติที่ปภัสสร แต่ก็ยังมี
อวิชชา. เมื่อมีอวิชชาก็ยังมีอุปาทาน. เพราะฉะนั้น เมื่ออายตนะภายในภายนอกประจวบ
กันเกิดวิญญาน เกิดผัสสะ เกิดเวทนา. จึงยังมียินดีมียินร้าย ยังมีหลงไม่รู้. และแม้ว่า
ความประสบทางตาหูเป็นต้น ความยินดียินร้าย หลงไม่รู้ที่บังเกิดขึ้นจะสงบไปเป็นคราว ๆ

แต่ก็ยังนอนจมเป็นตะกอนอยู่ในจิตตองเป็นอาสวะ นอนเนื่องเป็นอนุสัย และก็เพิ่มพูนขึ้นอยู่เสมอ. ต่อเมื่อได้ปฏิบัติในอินทริยสังวรและได้ปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน คือ ในมรรคมืองค์ ๘ รวมเข้าเป็นศีลเป็นสมาธิเป็นปัญญา รักษาอินทริย์ รักษาจิต มิให้ยึดถือยินดียินร้าย หลงไม่รู้ในเวลาที่ประสบเรื่องประสบอารมณ์ต่าง ๆ ทางตาทางหูทางจมูกทางลิ้นทางกายทางมนะคือใจอยู่ จึงจะเป็นการปฏิบัติที่ไม่เพิ่มราคะอนุสัย และเมื่อศีลสมาธิปัญญาที่ปฏิบัตินี้ลึกลงไปจนถึงรู้ถึงตัวอาสวอนุสัย คือลึกลงไปถึงจิตส่วนลึกอันเป็นที่ตั้งของอาสวอนุสัย ก็จะกำจัดอาสวอนุสัยได้บางส่วนจนถึงสิ้นเชิงนั้นแหละจิตนี้จึงเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ พร้อมทั้งปภัสสรคือผุดผ่อง ประกอบด้วยวิชาวิมุตติ อยู่กับวิชาวิมุตติตลอดเวลา. ดังที่มีพระพุทธภาสิตตรัสไว้ว่า

*ตถาคคคือพระพุทธเจ้าทรงอยู่ด้วยวิชาวิมุตติทรงมีวิชาวิมุตติเป็นธรรมะเครื่องอยู่.
ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.*

๒๐ มีนาคม ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๓๐

สรุปสัมมาทิฏฐิ

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ทบทวนพระเถราธิบาย

ได้แสดงข้อสัมมาทิฏฐิตามเถราธิบายแห่งท่านพระสารีบุตรมาโดยลำดับ และได้แสดงอธิบายแต่ละข้อ. จะได้กล่าวสรุปข้อที่ได้แสดงอธิบายแล้วตั้งแต่ต้นจนจบสักครั้งหนึ่ง และจะได้แจ้งว่าข้อใดที่ได้แสดงอธิบายมาแล้ว และข้อใดที่จะแสดงอธิบายต่อไป. ท่านพระสารีบุตรได้ประทานเถราธิบายข้อสัมมาทิฏฐิแก่ภิกษุทั้งหลายผู้ที่ได้กราบเรียนถามท่าน และเมื่อท่านได้แสดงอธิบายหมวดหนึ่งแล้ว ภิกษุทั้งหลายก็ถามต่อไป. ท่านก็แสดงต่อไปอีกโดยลำดับ.

และหลักในการตั้งอธิบายของท่านก็ตั้งหลักอธิบายตามหลักแห่งอริยสัจทั้ง ๔ นั้นแหละ จับตั้งต้นแต่แสดงอธิบายว่า สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ก็ได้แก่ความเห็นตรง ถูกต้อง ซึ่งทำให้ผู้มีสัมมาทิฏฐิได้ความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในธรรม นำมาสู่สัทธรรมคือ พระธรรมวินัยนี้ ก็ได้แก่ รู้จักอกุศล รู้จักอกุศลมูล มุรธาของอกุศล รู้จักกุศล รู้จักกุศลมูล มุรธาของกุศล รู้จักอาหาร รู้จักสมุทัย เหตุเกิดแห่งอาหาร รู้จักนิโรธ ความดับอาหาร รู้จักมรรค ทางปฏิบัติให้ถึงความดับอาหาร รู้จักทุกข์ รู้จักสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ รู้จักนิโรธ ความดับทุกข์ รู้จักมรรค ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์.

ต่อจากนี้ ท่านก็แสดงอธิบายไปตามหลักปฏิจจสมุปบาท ธรรมะที่อาศัยกัน บังเกิดขึ้นย้อนหลังขึ้นมา คือท่านแสดงอธิบายว่า สัมมาทิฏฐิก็ได้แก่รู้จักชรามรณะ รู้จักสมุทัยเหตุเกิดชรามรณะ รู้จักความดับชรามรณะ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับชรามรณะ.

และท่านก็ได้แสดงว่า เหตุเกิดชรามรณะ ก็คือ ชาติ. ท่านจึงแสดงต่อไปว่า รู้จัก

ชาติคือความเกิด รู้จักสมุทัยเหตุให้เกิดชาติ รู้จักความดับชาติ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับชาติ.

สมุทัยคือเหตุเกิดแห่งชาตินั้น ก็ได้แก่ **ภพ**. ท่านจึงแสดงอธิบายต่อไปว่า รู้จักภพ รู้จักสมุทัยเหตุให้เกิดภพ รู้จักความดับภพ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับภพ.

และสมุทัยคือเหตุเกิดแห่งภพ นั้น ก็ได้แก่ **อุปาทาน** ท่านจึงแสดงอธิบายต่อไปว่า รู้จักอุปาทาน รู้จักสมุทัยเหตุให้เกิดอุปาทาน รู้จักความดับอุปาทาน รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอุปาทาน.

ก็ สมุทัยเหตุให้เกิดอุปาทาน นั้น ก็ได้แก่ **ตัณหา**. ท่านจึงแสดงอธิบายต่อไปว่า รู้จักตัณหา รู้จักสมุทัยเหตุให้เกิดตัณหา รู้จักความดับตัณหา รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับตัณหา.

ก็ สมุทัยคือเหตุให้เกิดตัณหา ก็ได้แก่ **เวทนา**. ท่านจึงแสดงอธิบายต่อไปว่า รู้จักเวทนา รู้จักสมุทัยเหตุให้เกิดเวทนา รู้จักความดับเวทนา รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับเวทนา.

ก็ สมุทัยคือเหตุให้เกิดเวทนา ก็ได้แก่ **สัมผัสหรือผัสสะ**. ท่านจึงแสดงอธิบายต่อไปว่า รู้จักผัสสะ รู้จักสมุทัยเหตุให้เกิดผัสสะ รู้จักความดับผัสสะ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับผัสสะ.

ก็ สมุทัยคือเหตุให้เกิดผัสสะ ก็ได้แก่ **สฬายตนะ**. คืออายตนะทั้ง ๖. ท่านจึงแสดงอธิบายต่อไปว่า รู้จักอายตนะทั้ง ๖ รู้จักสมุทัยเหตุให้เกิดอายตนะทั้ง ๖ รู้จักความดับอายตนะทั้ง ๖ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอายตนะทั้ง ๖.

ก็ สมุทัยคือเหตุให้เกิดอายตนะทั้ง ๖ ก็คือ **นามรูป**. ท่านจึงแสดงอธิบายต่อไปว่า รู้จักนามรูป รู้จักสมุทัยเหตุเกิดนามรูป รู้จักความดับนามรูป รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับนามรูป.

ก็ สมุทัยคือเหตุเกิดนามรูป ก็ได้แก่ **วิญญาณ**. ท่านจึงแสดงอธิบายต่อไปว่า รู้จักวิญญาณ รู้จักสมุทัยเหตุให้เกิดวิญญาณ รู้จักความดับวิญญาณ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับวิญญาณ.

ก็ สมุทัยคือเหตุให้เกิดวิญญาณ ก็ได้แก่ **สังขาร**. ท่านจึงแสดงอธิบายต่อไปว่า รู้จักสังขาร รู้จักสมุทัยเหตุให้เกิดสังขาร รู้จักความดับสังขาร รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับสังขาร.

ก็ สมุทัยคือเหตุให้เกิดสังขาร ก็ได้แก่ **อวิชชา**. ท่านจึงแสดงอธิบายต่อไปว่า รู้จักอวิชชา รู้จักสมุทัยเหตุให้เกิดอวิชชา รู้จักความดับอวิชชา รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอวิชชา.

อวิชชาและอาสวะเป็นที่สิ้นสุดของสายเกิดทุกข์

ก็พิสูจน์สมุปปาทที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเอาไว้ที่สิ้นสุดของสายเกิดทุกข์นี้. แต่ท่านพระสารีบุตรเมื่อท่านได้แจกออกเป็น ๔ ในหมวดอวิชชาข้อ ๒ คือ **เหตุเกิดอวิชชา** ท่านจึงแสดงอธิบายต่อไปว่า **เหตุเกิดอวิชชา** นั้นก็ได้แก่**อาสวะ**. ท่านจึงแสดงอธิบายต่อไปว่ารู้จักอาสวะ รู้จักสมุทัยเหตุให้เกิดอาสวะ รู้จักความดับอาสวะ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ.

และเมื่อท่านได้แสดงว่า **สมุทัยเหตุให้เกิดอาสวะ** ท่านจึงแสดงอธิบายต่อไปว่าอวิชชานั้นเอง. **เพราะอวิชชาเกิดอาสวะก็เกิด.**

ก็เป็นอันว่าวนมาหาอวิชชาอีก. และเมื่อวนมาหาอวิชชาอีกดังนี้ ก็เป็นอันว่าท่านได้แสดงอธิบาย แม้ว่าจะเพิ่มอาสวะว่าเป็นเหตุเกิดอวิชชา แต่เมื่อท่านแสดงเหตุเกิดอาสวะ ท่านก็เอาอวิชชาอีกนั้นแหละมาเป็นเหตุเกิดอาสวะ. ก็วนมาหาอวิชชาอีก. เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันว่าก็ยุติลงที่อวิชชา. เป็นแต่เพียงว่าอวิชชานั้นเกิดขึ้น ก็เพราะอาสวะเกิดขึ้น และอาสวะจะเกิดขึ้นก็เพราะอวิชชาเกิดขึ้นอีกนั้นแหละ. ก็เป็นอันว่าอวิชชามีก็เพราะอาสวะ อาสวะมีก็เพราะอวิชชา. จึงเป็นอันว่าวนกันอยู่ตรงนี้. จึงยุติกันอยู่ตรงนี้ อาสวะเกิดก็เพราะอวิชชา อวิชชาเกิดก็เพราะอาสวะ. อาสวะเกิดก็เพราะอวิชชา อวิชชาเกิดก็เพราะอาสวะ ก็เป็นอันว่าสิ้นสุดอยู่แค่นี้ เพราะถ้าไม่สิ้นสุดลงแค่นี้ ก็จะเล่นออกไปนอกทาง.

ยกชาติชรามณะเป็นที่ตั้งในทุกขสัจจะ

เพราะฉะนั้น อวิชชาและอาสวะนี้จึงนับว่าเป็นที่สิ้นสุดของสายเกิดทุกข์ ซึ่งเมื่อสาวขึ้นมา คือสาวผลหาเหตุขึ้นมา เมื่อจับอริยสัจทั้ง ๔ เป็นหลัก ทุกข์ ทุกขสมุทัย เหตุเกิดทุกข์ ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ และมรรค ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ อันเป็นอริยสัจ ๔ ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงทั่วไป และทุกข์นั้นก็ได้ทรงชี้เอาว่าเกิดเป็นทุกข์ แก่เป็นทุกข์ ตายเป็นทุกข์ เป็นต้น ดังที่เราทั้งหลายสวดกันอยู่ว่า

ชาติปี ทุกฺขา ความเกิดเป็นทุกข์

ชราปี ทุกฺขา ความแก่เป็นทุกข์

มรณมฺปี ทุกฺขํ ความตายเป็นทุกข์.

เพราะฉะนั้นท่านจึงจับมาชี้แจงในทุกขสัจจะนี้แหละขึ้นเป็นที่ตั้ง คือยกเอาชาติชรา

มรณะเป็นที่ตั้ง โดยที่จับแสดงอธิบายเพื่อให้เกิดปัญญา รู้จักอริยสัจทั้ง ๔ นี้โดยพิสดาร คือจับเอาชรามรณะความแก่ความตายขึ้นมาแยกออกไปเป็นอีก ๔ ข้อ ก็เป็นอริยสัจ ๔ ในข้อชรามรณะ โดยที่ให้ผู้ปฏิบัติพิจารณาให้ได้สัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบความเห็นตรง คือรู้จักชรามรณะ รู้จักเหตุเกิดชรามรณะ รู้จักความดับชรามรณะ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับชรามรณะ เอาอริยสัจ ๔ กันแค่นี้ก่อน. แล้วท่านก็ชี้ว่าชรามรณะคืออะไร เหตุเกิดชรามรณะคืออะไร. ก็คือชาติความเกิดดับชรามรณะก็คือ ดับชาติ ความเกิด. เมื่อดับชาติความเกิดได้ก็ดับชรามรณะได้. ทางปฏิบัติให้ถึงความดับชรามรณะก็คือมรรคมงคล ๘.

ในที่นี้จึงได้แสดงอธิบายในอริยสัจ ๔ ที่ท่านจำแนกออกโดยละเอียดดังนี้ ตามแนวปฏิจจนสมุปปาต ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงเอาไว้ตามที่ได้ทรงพิจารณา. คือได้แสดงอธิบายเฉพาะข้อที่ ๑ ของแต่ละหมวดว่า ชรามรณะคืออะไร ชาติคืออะไร ภพคืออะไร อุปาทานคืออะไร ตัณหาคืออะไร เวทนาคืออะไร ผัสสะคืออะไร อายตนะ ๖ คืออะไร นามรูปคืออะไร วิญญาณคืออะไร สังขารคืออะไร อวิชชาคืออะไร อาสวะคืออะไร คือแสดงอธิบายในข้อที่ ๑ มาโดยลำดับ.

จับอธิบายเหตุเกิดของแต่ละข้อ

ส่วนข้อที่ ๒ ของแต่ละหมวดนั้นคือเหตุเกิดของแต่ละข้อ. เหตุเกิดของชรามรณะก็คือชาติ เรื่อยขึ้นมาจนถึงเหตุเกิดของอวิชชาก็คืออาสวะ เหตุเกิดของอาสวะก็คืออวิชชา. เป็นเหตุเกิดกันอย่างไร ในข้อนี้ยังมีได้อธิบาย. เพราะฉะนั้น จึงจะจับอธิบายในข้อที่ ๒ นี้ว่าเป็นเหตุเกิดกันอย่างไร จับตั้งแต่อวิชชาเป็นเหตุเกิดอาสวะอย่างไร อาสวะเป็นเหตุเกิดอวิชชาอย่างไร เรื่อยมาจนถึงชาติเป็นเหตุเกิดแห่งชรามรณะอย่างไร.

สำหรับ อวิชชา นั้นก็ได้แสดงอธิบายแล้ว. ท่านพระสารีบุตรได้แสดงอธิบายไว้ก็ได้แก่ไม่รู้จักทุกข์ ไม่รู้จักสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ไม่รู้จักนิโรธ ความดับทุกข์ ไม่รู้จักมรรค คือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์.

ท่านแสดงไว้ก็คืออวิชชา ๔. แต่ในที่อื่นได้มีแสดงไว้เป็น อวิชชา ๘ คือเพิ่มขึ้นอีก ๔ ข้อ ได้แก่ ไม่รู้เจือต้น ไม่รู้เจือปลาย ไม่รู้ทั้งเจือต้นทั้งเจือปลาย ไม่รู้ปฏิจจนสมุปปาต ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น.

อีกนัยหนึ่ง คือไม่รู้จักอดีต ไม่รู้จักอนาคต ไม่รู้จักทั้งอดีตทั้งอนาคต ไม่รู้จักปฏิจจนสมุปปาต ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ซึ่งก็ได้แสดงอธิบายแล้ว.

อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับกาลเวลา

แต่ในที่นี้ก็จะได้เพิ่มเติมในแนวอธิบายที่เกี่ยวกับกาลเวลาอีกปริยายคือทางอันหนึ่ง ที่ว่าไม่รู้จักอดีต ไม่รู้จักอนาคต ไม่รู้จักทั้งอดีตทั้งอนาคต. กาลเวลาที่ไม่รู้จักดังนี้ ก็ทำให้ไม่รู้จักทุกขสังขจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ด้วย ก็เพราะว่าสภาพที่จริงคือทุกข์นั้น ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงอธิบายไว้ว่า ชาติ ความเกิด เป็นทุกข์ ชราความแก่ เป็นทุกข์ มรณะ ความตาย เป็นทุกข์ จนถึงกล่าวโดยย่อ ชั้นนี้ที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการเป็นทุกข์ และข้อที่เป็นทุกข์นี้ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสแสดงอธิบายไว้ โดยปริยายคือแนวทางอธิบายต่าง ๆ เป็นอันมาก. ที่เป็น **พหุลาสนุสาสนี** คือคำสั่งสอนเป็นอันมาก ดังที่เราทั้งหลายสวดกันอยู่ ก็ดังที่ได้ตรัสสอนไว้ว่า

รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน *ไม่เที่ยง*

รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน *เป็นอนัตตามิใช่อัตตาตัวตน*

สังขารทั้งปวง *ไม่เที่ยง*

ธรรมทั้งปวงคือทั้งที่เป็นสังขารและทั้งที่เป็นวิสังขาร เป็นอนัตตามิใช่อัตตาตัวตน

เป็น **ทวิลักษณะ** ลักษณะ ๒.

อีกนัยหนึ่งที่ตรัสแสดงไว้ก็เป็น **ไตรลักษณ์** อนิจจะ ไม่เที่ยง ทุกขะ เป็นทุกข์ อนัตตานิใช่อัตตาตัวตน ก็เพื่อที่จะให้รู้จักทุกขสังขจะ สภาพที่จริงคือทุกข์นั่นเอง อนิจจะคือไม่เที่ยง ก็คือต้องเกิดต้องดับไม่ยั่งยืน. อนัตตานิใช่อัตตาตัวตน ก็เพราะบังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้. และหากว่าจะเต็มทุกขะให้เป็นไตรลักษณ์ ก็เพราะตั้งอยู่คงที่มิได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป. เมื่อพิจารณาชั้น ๕ ซึ่งย่อลงเป็นนามรูปให้เห็นไตรลักษณ์ หรือทวิลักษณะ ลักษณะ ๒ อนิจจะ อนัตตาบังเกิดขึ้น จึงจะเห็นทุกขสังขจะ สภาพที่จริงคือทุกข์. แต่ว่าท่านแสดงไว้ว่า

เครื่องกำบังอนิจจตา ความไม่เที่ยง ก็คือสันตติความสืบท่อ

เครื่องกำบังทุกขตา ความเป็นทุกข์ ก็คือความสุข ความผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ

เครื่องกำบังอนัตตตา ความเป็นอนัตตา ก็คือความเป็นก้อนเป็นแห่ง.

เครื่องกำบังเหล่านี้ทำให้มองไม่เห็นอนิจจะ ทุกขะ อนัตตา.

รู้จักความสืบท่อของกาลเวลา

จะยกตัวอย่างข้ออนิจจะไม่เที่ยง เครื่องกำบังก็คือสันตติ ความสืบท่อ ดังเช่นหายใจ เข้า หายใจออกสืบท่อกันอยู่เสมอ ชีวิตจึงดำรงสืบท่อกันอยู่เสมอ จึงทำให้ไม่เห็นความดับ

เห็นความเกิดและความดำรงอยู่ความตั้งอยู่ ไม่เห็นความดับ. สันตติ คือความสืบต่อนี้ ก็คือความสืบต่อของอดีตปัจจุบันและอนาคตด้วย คือมองไม่เห็นอดีตมองไม่เห็นอนาคต และก็ไม่มองไม่เห็นปัจจุบัน. เมื่อเป็นดังนี้ จึงรู้สึกเหมือนอย่างว่าเที่ยง รู้สึกเหมือนอย่างว่าชั้น ๕ นี้เที่ยง ชีวิตนี้เที่ยง เกิดตั้งอยู่แต่ไม่ดับ หรือว่าตั้งอยู่แต่ไม่ดับ. เมื่อเที่ยงตั้งอยู่ไม่ดับ ก็คือไม่มีอดีต และเมื่อไม่มีอดีตก็ไม่ต้องมีอนาคต มีปัจจุบันคือตั้งอยู่. มองไม่เห็นอดีตคือส่วนที่ดับ และก็ไม่มองไม่เห็นอนาคต คือส่วนที่เข้ามาสืบต่อและก็ไม่รู้จักปัจจุบัน เพราะมองเห็นเหมือนอย่างว่าเป็นปัจจุบัน คือตั้งอยู่อย่างไม่ดับ และไม่ดับก็ไม่ต้องเกิด ก็เหมือนอย่างไม่เห็นเกิด เหมือนอย่างคนเราทั้งหลายที่มีความรู้สึกกันอยู่ในชีวิต ในนามรูปที่ดำรงกันอยู่นี้ ว่ารู้สึกว่าเป็นอยู่ตั้งอยู่ดำรงอยู่ เป็นความเที่ยงอยู่ ไม่ดับ เมื่อไม่ดับก็ไม่ต้องเกิดและไม่ต้องมีอนาคต. เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันชื่อว่าไม่รู้จักอดีต ไม่รู้จักอนาคต ไม่รู้จักทั้งอดีตทั้งอนาคต.

มองเห็นความไม่เที่ยงหรือความเกิดดับ

เพราะอันที่จริงนั้นความเป็นไปของนามรูปของชีวิตนี้ มีเกิดดับอยู่ตลอดเวลา เหมือนอย่างมีหายใจเข้าก็มีหายใจออกอยู่ตลอดเวลา มีเกิดดับอยู่ตลอดเวลา. รูปก็เกิดดับอยู่ตลอดเวลา. เวทนาสัญญาสังขารวิญญานก็เกิดดับอยู่ตลอดเวลา. ดับก็เป็นอดีตไป. และเมื่อเป็นอดีตไป อนาคตก็เข้ามาเป็นปัจจุบัน เมื่อเป็นปัจจุบัน ปัจจุบันก็เป็นอดีตดับไป อนาคตก็เข้ามาเป็นปัจจุบัน. เพราะมีอนาคตเข้ามานี้แหละ จึงมีสันตติคือความสืบต่อ เหมือนอย่างว่ากลางวันกลางคืน กลางวันล่วงไป กลางคืนก็มา. ขณะที่ยังเป็นกลางวันอยู่ กลางคืนก็เป็นอนาคต และเมื่อกลางวันหมดไปกลางคืนมา กลางคืนก็มาเป็นปัจจุบัน และเมื่อกลางคืนหมดไป กลางวันซึ่งเป็นอนาคต รุ่งขึ้นก็มาเป็นปัจจุบัน. เพราะฉะนั้น เมื่อวานนี้วันนี้ พรุ่งนี้ จึงวนเวียนสืบต่อกันอยู่ดังนี้. แต่ว่าเมื่อไม่คิด ก็ไม่รู้ว่าเป็นอดีต เป็นอนาคต เป็นปัจจุบันกันอยู่ดังนี้. และเมื่อคิดจึงจะรู้และเมื่อรู้จึงจะรู้ว่านี่แหละคือตัวไม่เที่ยง เพราะอดีตนั้นก็คือที่ดับไป อนาคตก็คือว่าที่มาแทนส่วนที่ดับไปนั้น มาเป็นปัจจุบัน ปัจจุบันก็เป็นอดีตดับไป อนาคตก็เข้ามาแทน จึงมีสันตติคือความสืบต่อ. ถ้าความสืบต่อนี้สิ้นสุดเมื่อใด ความดับในที่สุดก็สิ้นสุดเมื่อนั้น ความดับในที่สุดก็ปรากฏเมื่อนั้น ดังจะพึงเห็นได้ว่าลมหายใจเข้าล่วงไปก็เป็นอดีต ลมหายใจเข้าใหม่ก็มาแทนซึ่งเป็นอนาคตก็เข้ามาแทนเป็นปัจจุบัน เมื่ออดีตอนาคตปัจจุบันยังมาสืบต่อกันอยู่ดังนี้ ชีวิตก็ยังดำรงอยู่ แต่เมื่อลมหายใจเข้าหรือลมหายใจออกซึ่งเป็นปัจจุบันแล้วก็ยังเป็นอดีต แต่ไม่มีอนาคตเข้ามาทดแทน

สืบทอด คือหยุดหายใจ ในที่สุดชีวิตก็สิ้นสุด นั่นคือว่าสันตติชาติ. แต่คนเราที่ยังมีสันตติ
ความสืบทอดกันอยู่ดังนี้ ก็เพราะว่ามีอดีตมีอนาคตมีปัจจุบันนี้แหละสืบทอดกันอยู่ กาลเวลา
นี้เอง.

เพราะฉะนั้น เมื่อรู้จักอดีตรู้จักอนาคตรู้จักปัจจุบัน จึงจะมองเห็นความไม่เที่ยง คือ
เห็นว่าเกิดดับอยู่ตลอดเวลา. แต่เมื่อดับแล้วก็มียอนาคตเข้ามาทดแทน ไม่มีอนาคตเข้ามา
ทดแทนเมื่อใดก็สิ้นสุดเมื่อนั้น. เพราะฉะนั้น หากไม่รู้จักกาลเวลา ไม่รู้จักอดีต ไม่รู้จักอนาคต
ไม่รู้จักทั้งอดีตทั้งอนาคต ก็เป็นอันว่าไม่รู้จักทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ มองไม่เห็นอนิจจะ
ไม่เที่ยง ทุกขะ เป็นทุกข์ อนัตตา ไม่ใช่อัตตาตัวตน. ต่อเมื่อรู้จักกาลเวลาดังที่กล่าวมานี้ จึง
จะมองเห็นว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาเกิดดับอยู่ตลอดเวลา เป็นอดีตเป็นอนาคตเป็น
ปัจจุบันกันอยู่ตลอดเวลา. แต่ว่ามียอนาคตมาทดแทนมาเป็นปัจจุบัน ปัจจุบันเป็นอดีตไปแล้ว
มียอนาคตมาเป็นปัจจุบันแทน จึงไม่สิ้นสุดยังสืบทอดกันอยู่. แต่อันที่จริงนั้นหาใช่ว่า เที่ยงคือ
หยุดอยู่เฉย ๆ ไม่เกิดดับเกิดดับอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นอดีตปัจจุบันอนาคตอยู่ตลอดเวลา
ปัจจุบันก็เป็นอดีต อนาคตก็เข้ามาเป็นปัจจุบัน แล้วเป็นอดีต อนาคตก็เข้ามาเป็นปัจจุบัน
แล้วเป็นอดีต. เพราะฉะนั้น เมื่อรู้จักอดีต อนาคต รู้จักทั้งอดีตทั้งอนาคตดังนี้ จึงเป็นอัน
มองเห็นอนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา มองเห็นทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ เป็นวิชา
ขั้นได้.

อวิชาเป็นต้นเหตุสำคัญของอสาვე

ฉะนั้น เมื่อยังมีอวิชาอยู่ จึงยังมองไม่เห็น อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา ยังยึดถือ
ว่าเป็นของเที่ยงเป็นสุขและเป็นอัตตาตัวตนเป็นเราเป็นของเรา. เมื่อเป็นดังนี้จึงได้ก่ออสาვეขึ้น
ดังที่ได้แสดงถึงความเกิดอสาเวอนุสัยมาแล้ว. เมื่อเห็นอะไรทางตา ได้ยินอะไรทางหูเป็นต้น
จึงยึดถือเป็นตัวเราเป็นของเรา เกิดยินดียินร้าย เกิดอกุศลบาปธรรมทั้งหลายไหลเข้ามา
ดองจิตสันดานเป็นอสาเว หรือว่าประสบเวทนาทั้งหลายก็ยินดียินร้าย ไม่รู้ ก็เป็นอนุสัย
นอนเนื่องอยู่ในจิต ก็เพราะอวิชาคือไม่รู้ดังนี้. เมื่อไม่รู้ดังนี้ จึงยึดถือและก่ออสาเวอนุสัย
ขึ้นในจิตใจ. เพราะฉะนั้น อวิชานี้เองจึงเป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดอสาเว.

ต่อจากนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบทอดไป.

๒๑ มีนาคม ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๓๑

ปฏิจสุมุบาท ข้ออาสวะ อวิชชา

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้
ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้
เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงเถรติบายของท่านพระสารีบุตรในข้อสัมมาทิฏฐิมาโดยลำดับ จนถึงในข้อ
สุดท้ายซึ่งได้แสดงอติบายชื่อว่า เพราะอวิชชาเกิดขึ้นจึงเกิดอาสวะ และท่านก็ได้แสดง
เหตุผลของธรรมะที่เป็นเหตุเกิดสืบเนื่องกันไปเหมือนดังลูกโซ่. โดยเฉพาะในข้อสุดท้ายนี้ เมื่อ
แสดงว่าเพราะอวิชชาเกิดขึ้นจึงเกิดอาสวะ และเมื่อแสดงถึงเหตุปัจจัยที่สืบกันไปเหมือนดัง
ลูกโซ่ ก็แสดงต่อไปว่า เพราะอาสวะเกิด จึงเกิดอวิชชา. ก็เป็นอันว่าในหมวดสุดท้ายนี้อัน
เป็นยอดของปฏิจสุมุบาท ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น จึงต่างเป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน
อันได้แก่ **อวิชชาและอาสวะ หรือ อาสวะและอวิชชา.**

เมื่อท่านแสดงถึงอวิชชา ก็จะต้องมีปัญหว่า *เพราะอะไรเกิดจึงเกิดอวิชชา* ท่านจึง
แสดงว่า **เพราะอาสวะเกิดจึงเกิดอวิชชา**

และก็มีปัญหาต่อไปอีกว่า *เพราะอะไรเกิดจึงเกิดอาสวะ.* ท่านจึงแสดงว่า **เพราะ
อวิชชาเกิดจึงเกิดอาสวะ.**

ก็เป็นอันว่าอาสวะกับอวิชชานี้เป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน อันนับว่าเป็นเหตุปัจจัย
สุดท้ายที่ทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ จึงไม่มีเหตุปัจจัยที่จะแสดงสืบต่อขึ้นไปอีก. และก็ได้
แสดงอติบายแล้วว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดอาสวะ หรือเพราะอวิชชาบังเกิดขึ้น
จึงเกิดอาสวะ. จึงจะได้แสดงในทางที่กลับกันอีกครั้งหนึ่งว่า เพราะอาสวะเกิดจึงเกิดอวิชชา
หรือเพราะมีอาสวะจึงมีอวิชชาบังเกิดขึ้น.

จิตไม่มีสรณะฐาน

ในข้อนี้ก็พึงทำความเข้าใจไว้ก่อนข้อหนึ่งว่า บรรดาเหตุปัจจัยเหล่านี้ เหตุปัจจัย
ที่สุดยอดคืออวิชชากับอาสวะหรืออาสวะกับอวิชชา. และเหตุปัจจัยที่สืบต่อกันไป รวมว่า

ทั้งหมดย่อมเป็นสิ่งที่เกิดได้เพิ่มเติมได้ และเป็นสิ่งที่ดับได้ จิตวิมุตติหลุดพ้นจากเหตุปัจจัยเหล่านี้ได้. ทั้งนี้ก็เพราะว่าเหตุปัจจัยเหล่านี้ไม่ใช่เป็นเนื้อแท้ของจิต. เนื้อแท้หรือธรรมชาติของจิตนั้นเป็นสิ่งที่ภัสสรคือผุดผ่อง และเป็นธาตุรู้ที่เรียกว่าวิญญาณธาตุ ธาตุรู้. และจิตนี้ไม่มีสรีระฐานเหมือนอย่างกายแต่มีกายนี้เป็นที่อาศัยดังที่มีพระพุทธภิกษิตตรัสเอาไว้ว่า

อสรีริ ไม่มีสรีระคือไม่มีร่างกาย ไม่ใช่วัตถุ.

คูหาสย มีคูหาคือถ้าเป็นที่อาศัย.

คูหาคือถ้านี้ พระอาจารย์ได้แสดงอธิบายคลุม ๆ ว่ากาย คือมีกายนี้เป็นที่อาศัย. เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงมีกายและจิตซึ่งอาศัยกันอยู่. กายนั้นเป็นวัตถุประกอบด้วยธาตุที่เป็นวัตถุทั้งหลาย. ที่แสดงไว้ก็คือว่าธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ซึ่งหมายถึงว่า

ส่วนที่แข็งแข็งในกายนี้เรียกว่า **ธาตุดิน**

ส่วนที่เอิบอาบเหลวไหลก็เรียกว่า **ธาตุน้ำ**

ส่วนที่อบอุ่นก็เรียกว่า **ธาตุไฟ**

ส่วนที่พัดไหวก็เรียกว่า **ธาตุลม**.

และในบางพระสูตรยังเติมอีก ๑ ธาตุ คือ **อากาศธาตุ** ช่องว่าง คือบรรดาช่องว่างทั้งหลายในกายอันนี้ก็เรียกว่าอากาศธาตุ ธาตุคือช่องว่าง เป็นธาตุ ๕.

แต่โดยมากแสดงไว้เพียงธาตุ ๔ เพราะอากาศธาตุคือช่องว่างนั้นไม่ใช่วัตถุ แต่ว่าเติมขึ้นอีกก็เพราะว่า ในกายนี้เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป ย่อมมีอากาศธาตุ คือช่องว่างอยู่เป็นอันมาก เช่น ช่องตา ช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก และช่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ตลอดจนถึงทุกซอกซอมน. และช่องว่างเหล่านี้เองทำให้แบ่งขอบเขตของอวัยวะร่างกายเป็นส่วน ๆ ออกไปได้ เช่นว่านิ้วทั้ง ๕ ของบุคคลมีช่องว่างอยู่ในระหว่างจึงได้แบ่งออกได้เป็น ๕ นิ้ว. ถ้าไม่มีช่องว่างอยู่ในระหว่างก็จะต้องรวมกันเป็นพิศแบ่งออกเป็น ๕ นิ้วไม่ได้. ร่างกายเช่นแขนทั้ง ๒ ขาทั้ง ๒ และทุกส่วนก็ต้องมีช่องว่างอยู่ในระหว่าง ๆ ทั้งนั้น จึงแบ่งออกได้เป็นส่วน ๆ ตลอดจนถึงอวัยวะภายใน เช่น เส้นเอ็น ดับปอด หัวใจ เป็นต้น ต่างก็มีช่องว่างในระหว่าง ๆ จึงทำให้แบ่งออกเป็นส่วน ๆ ไปได้. และบรรดาช่องว่างในร่างกายอันนี้มีมาก จนถึงมีผู้ศึกษาวิทยาการในปัจจุบัน ได้แสดงว่าร่างกายอันนี้ถ้ายุบรวมเข้า ไม้ให้มีช่องว่างเลยแม้แต่น้อย ร่างกายของทุก ๆ คนที่ใหญ่โตอยู่เท่านี้จะเหลือเล็กน้อยเดียว อย่างเช่นขนาดปลายไม้ขีด. มีท่านหนึ่งแสดงว่าอย่างนี้ แต่ว่าที่ใหญ่โตปรากฏเป็นอาการต่าง ๆ ๓๑ หรือ ๓๒ เป็นต้น ก็เพราะมีช่องว่างอยู่เป็นอันมาก

เพราะฉะนั้น ในบางพระสูตรจึงได้ยกขึ้นเป็นอีกธาตุอันหนึ่ง เรียกว่าอากาศธาตุ ธาตุคือ ช่องว่าง. นี่เป็นส่วนกายซึ่งมีสรีระ รูปร่างสัณฐานทรวดทรง.

จิตเป็นธาตุรู้

แต่ว่าจิตไม่มีสรีระสัณฐานเหมือนอย่างกาย แต่ว่ามีคู้หาเป็นที่อาศัย ที่ท่านอธิบาย ว่าก็คือมีกายนี้เป็นที่อาศัย. จึงมีปัญหาว่าถ้าจิตไม่มีสรีระสัณฐาน มองเห็นไม่ได้จับต้องไม่ได้ ก็จะมีรู้อย่างไรว่ามีจิต. ก็ตอบได้ว่ารู้ได้ที่ความรู้ เพราะจิตนี้เป็นธาตุรู้รู้อะไร ๆ ได้. หากจะถามว่าจิตอยู่ที่ไหน ก็ตอบได้ว่า จิตอยู่ที่ตัวรู้ รู้อยู่ที่ไหนจิตก็อยู่ที่นั่น. และจิตนี้เป็น ธาตุรู้และไม่มีสรีระสัณฐาน จึงกำหนดได้ที่ตัวรู้หรือที่ความรู้ที่ทุก ๆ คนมีอยู่ดังกล่าว. และนอกจากนี้ทุกคนก็รู้อารมณ์ของตัวเองได้ว่าจิตเป็นอย่างไร ตั้งต้นแต่จิตคิดอะไร ดำริอะไร. ทุกคนก็รู้อารมณ์ของตัวเอง และเมื่อจิตคิดอะไรรู้อะไรแล้ว จิตชอบอะไร ชังอะไร อยากได้อะไร ไม่อยากได้อะไร หรือว่ายินดีอะไรยินร้ายอะไร หลงใหลอะไร ทุกคนก็รู้. และโดยที่จิตนี้เป็น ธาตุรู้ ทุกคนจึงเรียนรู้เพิ่มเติมขึ้นไปได้ดังที่ทุก ๆ คนเรียนกันอยู่ ตั้งต้นแต่ชั้นอนุบาล ชั้นประถม ชั้นมัธยม ชั้นอุดม ตามหลักสูตรต่าง ๆ. แต่ว่าเมื่อเรียนรู้รู้อะไร ๆ สิ่งทีรู้นั้น ก็ไม่มีสรีระสัณฐานอีกเช่นเดียวกัน จะบอกว่าความรู้ที่เรียนนั้นกว้างเท่าไร ยาวเท่าไร ใหญ่เท่าไร เหมือนอย่างวัตถุ เช่นว่าตึกกรมบ้านช่องใหญ่เล็กหนึ่งชั้น สองชั้น สามชั้น ก็ห้องอะไรเป็นต้น จะเอามาแสดงความรู้ที่เรียนหรือที่รู้อีกว่ากว้างเท่านี้ยาวเท่านี้ใหญ่เท่านี้หา ได้ไม่. ความรู้ที่เรียนกันมาก็ไม่มีสรีระสัณฐานอีกเช่นเดียวกัน. แต่ว่าความรู้ทั้งหมดนี้ก็ เก็บอยู่ที่จิตอันนี้ และจิตอันนี้เมื่อปฏิบัติทางสมาธิได้อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ ดังเช่น พระพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ทรงได้อัปปนาสมาธิ ก็ทรงได้ญาณคือความหยั่งรู้ระลึกชาติได้ ระลึกชาติในหนหลังได้ว่าทรงเกิดเป็นอะไร มีชื่อมีนามสกุลหรือโคตรอย่างไร มีสุขมีทุกข์อย่างไรเป็นต้น เป็นอันมาก อันแสดงว่าจิตนี้เป็นที่เก็บสิ่งที่ประสบพบผ่านไว้ทั้งหมด เก็บอยู่ในจิตที่ขอยืมคำมาพูดว่าจิต ส่วนลึกหรือที่พบกันในบัดนี้เรียกกันว่าจิตใต้สำนึก. เพราะฉะนั้น เมื่อทำสมาธิจนถึงได้อัปปนาสมาธิรู้ถึงจิตใต้สำนึกหรือจิตส่วนลึกนี้ได้ สิ่งทีเก็บไว้ในจิตส่วนลึกก็ปรากฏเป็นความรู้ขึ้นมา ดังความรู้ระลึกชาติได้ของพระพุทธเจ้า.

จิตเก็บบารมีและอาสวะ

และจิตนี้เองยังเก็บดีเก็บชั่วไว้อีกด้วย. เมื่อทำดี กิริยาที่ทำนั้นทำแล้วก็เสร็จกันไป

เป็นคราว ๆ แต่ว่าความดีที่ทำไว้นั้นก็ยังเก็บอยู่ในจิตส่วนลึก เรียกว่า **บารมี** เก็บดี. ความดีที่ทำไว้นั้นไม่หายไปไหน แม้ว่ากิริยาที่ทำเสร็จไปเป็นคราว ๆ แต่ว่าความดีที่ทำนั้นก็ยังเก็บไว้ในจิตส่วนลึก.

ทำชั้วก็เหมือนกัน เมื่อทำชั้วทางกายทางวาจาทางใจอะไรไว้ ทำไปแล้วความชั้วก็ยังเก็บเอาไว้ในจิตส่วนลึก ก็เป็น **อาสวะ** ต้องจิตสันดาน.

เพราะฉะนั้น จิตนี้จึงมีทั้งส่วนดีที่เป็นบารมี ทั้งส่วนชั้วที่เรียกว่าอาสวะ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ลึกเข้าที่จิตของพระองค์เองจนทรงพบอาสวะ จึงได้ตรัสรู้และก็ได้ตรัสแสดงสั่งสอนเอาไว้เป็น

- กามาสวะ** อาสวะคือกาม
- ภวาสวะ** อาสวะคือภพ
- อวิชชาสวะ** อาสวะคืออวิชชา.

ก็เป็นอันว่าในจิตของบุคคลทั่วไปมีกามเก็บอยู่ในจิตส่วนลึก คือความใคร่ความปรารถนา ต้องการพร้อมกับสิ่งที่ใคร่ สิ่งที่ปรารถนา สิ่งที่ต้องการ มีภวาสวะ อาสวะคือภพ ความเป็น คือเป็นเราเป็นของเราเป็นนั่นเป็นนี่เก็บอยู่ในจิตส่วนลึก มีอวิชชาสวะ อาสวะ คืออวิชชาซึ่งเป็นตัวไม่รู้ อันหมายถึงว่ารู้ที่เป็นรู้หลงรู้ผิด. ก็เหมือนอย่างไม่รู้ ก็คือไม่รู้ในทุกข์ ในเหตุเกิดทุกข์ ในความดับทุกข์ ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เป็นต้น เป็นตัวอวิชชาเก็บอยู่ในจิตส่วนลึก. นี่เป็นส่วนอาสวะ.

อาสวะทำให้เกิดกาม เกิดภพ และเกิดอวิชชา

เพราะฉะนั้น เมื่อเห็นอะไรทางตา ได้ยินอะไรทางหู ได้ทราบกลิ่น ทราบรส ทราบโผฏฐัพพะ สิ่งถูกต้องทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ได้คิดเรื่องอะไรต่าง ๆ ทางใจ ตัวกามซึ่งเก็บอยู่ในจิตส่วนลึกนั้นจึงโผล่ขึ้นมา ปรากฏเป็นความรักใคร่ปรารถนา พอใจในรูปเสียง เป็นต้นที่ประสบพบผ่านั้น เป็นฝ่าย **ราคะ** หรือ **โลภะ** หรือว่าฝ่ายความยินดี.

แต่ว่าถ้าขัดกับกามที่เก็บไว้ในจิตใจส่วนลึกนี้ก็ เป็น **ปฏิฆะ** คือความกระทบกระทั่ง อันเป็นมูลของโกรธ ความโกรธ โทสะ ความประทุษร้ายใจ พยาบาท ความมุ่งร้ายต่าง ๆ อันเป็นกองโทสะ.

และ **ภวาสวะ** อาสวะคือภพ คือตัวเราของเราที่โผล่ขึ้นมาเป็นตัวเราเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นของเราในสิ่งนั้นในสิ่งนี้.

อวิชชาสวะ อวิชชาคือตัวความไม่รู้ ก็โผล่ขึ้นเป็นความรู้ที่หลงรู้ผิด คือว่าไม่เห็นทุกข์ ไม่เห็นเหตุเกิดทุกข์ ไม่เห็นความดับทุกข์ ไม่เห็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ แต่เห็นตรงกันข้าม เห็นทุกข์นั้นว่าเป็นสุข เห็นเหตุเกิดทุกข์คือตัณหา นั่นว่า เป็นตัวความเพลิดเพลिन ยินดีสนุกสนาน ความรักใคร่พอใจ เห็นตรงกันข้ามกับอริยสัจ. นี่เป็นตัวอวิชชา.

อวิชชาตกตะกอนในจิตเพราะอาสวะ

เพราะฉะนั้น เมื่ออาสวะโผล่ขึ้นมาเป็นกาม เป็นภพ เป็นอวิชชา ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณฏฐัพพะ สิ่งถูกต้อง ในเรื่องราวที่ประสบพบผ่านทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อยู่เป็นปกติ จึงเป็นอวิชชาคือความไม่รู้จริง หรือความไม่รู้ที่เป็นความรู้จริง แต่ว่าเป็นความรู้ความเห็น ว่าน่ารักใคร่ปรารถนาพอใจบ้าง ไม่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจบ้าง นำเพลิดเพลिनยินดีบ้าง เห็นทุกข์ว่าเป็นสุข เห็นสมุทัยเหตุแห่งทุกข์คือตัณหาว่าเป็นสิ่งที่น่าเพลิดเพลिनยินดี เป็นตัวความสนุกสนาน ความติดใจยินดี จึงติดใจยินดีอยู่ในตัณหาเหตุให้เกิดทุกข์และในตัวทุกข์ ไม่เห็นว่าเป็นทุกข์ตามที่ เป็นจริง ไม่เห็นอนิจจัง ไม่เห็นทุกขัง ไม่เห็นอนัตตา แต่เห็นว่ายั่งยืน เห็นว่าเป็นสุข เห็นว่าเป็นตัวเราของเรา. ความรู้ความเห็นดังนี้เป็นมิจฉาทิฏฐิต้ององค์มรรค เป็นอวิชชา คือตัวความไม่รู้ เป็นโมหะ คือความหลง เพราะฉะนั้น เมื่ออาสวะโผล่ขึ้นมาในอารมณ์ คือเรื่องทั้งหลายที่ประสบพบผ่านอยู่เป็นปกติดังนี้ ความรู้ความเห็น จึงเป็นอวิชชาไปหมด ไม่เห็นอริยสัจที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเอาไว้ เห็นตรงกันข้าม เพราะฉะนั้น อวิชชาจึงได้เพิ่มมากขึ้น ตกตะกอนลงในจิตส่วนลึกเพิ่มขึ้น ๆ อาสวะ จึงเป็นเหตุให้เกิดอวิชชาดังนี้ คือเมื่ออาสวะเกิดขึ้น อวิชชาก็เกิดขึ้น.

ปฏิบัติเพิ่มอวิชชาเพื่อละอวิชชา

เป็นอันว่าอาสวะเกิดขึ้น อวิชชาก็เกิดขึ้น และกลึงไปเพิ่มเติมอวิชชา ซึ่งเป็นอวิชชาสวะ อันเป็นข้อสำคัญนั้นให้มากขึ้น. แต่ว่าเมื่อบารมีโผล่ขึ้นมา คือความดีที่ได้กระทำเอาไว้เก็บเอาไว้ในจิตส่วนลึกโผล่ขึ้นมา ดังบุคคลที่เกิดมาเป็นมนุษย์ทุก ๆ คนนี้ก็กล่าวได้ว่าบารมีให้เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็คือตัวปัญญาหรือตัววิชชานั้นเอง ซึ่งเป็นตัวความรู้ความฉลาดรู้ถูกต้อง ตั้งต้นแต่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ดังที่สามัญชนรู้กันอยู่ เมื่อประสบอารมณ์ทางตาทางหูเป็นต้น บารมีโผล่ขึ้นมา ทั้งได้ฟังได้สดับคำสอน

ของพระอริยะทั้งหลาย โดยตรงคือของพระพุทธเจ้าที่ตรัสสอนเอาไว้ ซึ่งให้รู้จักทุกข์ รู้จักเหตุเกิดทุกข์ รู้จักความดับทุกข์ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ก็ปฏิบัติกำหนดพิจารณาว่า

สิ่งที่ตาเห็น หูได้ยิน เป็นต้น เหล่านั้นเป็นตัวทุกข์ คืออนิจจะไม่เที่ยง เกิดดับเป็นทุกข์ คือต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไม่ตั้งอยู่คงที่ บังคับไม่ได้ คือบังคับให้เป็นไปตามปรารถนาต้องการไม่ได้ เป็นอนัตตามีโชัดตาดำตัวตน ไม่ใช่ตัวเราของเรา มองเห็นต้นเหตุคือความดิ้นรนทะยานอยากของใจว่าเป็นตัวสมุทัย เห็นความดับต้นเหตุว่า เป็นตัวดับทุกข์ เห็นมรรคมรรค ๘ ย่นลงในศีลสมาธิปัญญาว่าเป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ดังนี้.

ก็เป็นอันว่าเป็นการปฏิบัติเพิ่มวิชา ฝนคลายอวิชาให้น้อยลง. วิชาคือความรู้ก็ลงไปเพิ่มบารมีส่วนดีในจิตส่วนลึกลงนี้ให้มากขึ้น.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๒๘ มีนาคม ๒๕๒๘

ปฏิจจสมุปปาท ข้ออวิชา สังขาร

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงพระเถรธาธิบายของท่านพระสารีบุตรในข้อสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบมาโดยลำดับ. ภิกษุทั้งหลายได้กราบเรียนถามท่านถึงอธิบายในข้อสัมมาทิฐิ. เมื่อท่านได้ตอบไปตอนหนึ่งแล้ว ภิกษุทั้งหลายก็ได้กราบเรียนถามปริยายคือทางอธิบายอย่างอื่นต่อไปอีก ซึ่งท่านก็ตอบไปโดยลำดับตามหลักแห่งปฏิจจสมุปปาท ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น โดยยกเอาธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นเหล่านี้มาแสดงอธิบายทีละข้อ จำแนกออกเป็น ๔ ตามแนวแห่งอริยสัจทั้ง ๔ ทุกข้อ. จึงเท่ากับว่าพระเถรธาธิบายนี้ได้แสดงอธิบายอริยสัจ ๔ หลายนัยหลายปริยายอย่างละเอียด ไปตามข้อธรรมะที่เนื่องกันเป็นสายแห่งปฏิจจสมุปปาท ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น โดยจับข้างปลายคือชรามรรณะขึ้นมาจนถึงอวิชาอาสวะ และก็ได้แสดงอธิบายอวิชาอาสวะนี้ว่าต่างเป็นปัจจัยของกันและกัน.

พระพุทธานธิบายในปฏิจจสมุปปาทนี้จับลงแค่อวิชาเป็นส่วนมาก. ท่านพระสารีบุตรได้จับเอาพระพุทธานธิบายหรือพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าในที่อื่นมาเพิ่มขึ้นอีกข้อหนึ่ง คืออาสวะ. อวิชาเกิดเพราะอาสวะ ก็จับลงแค่อาสวะ แต่ว่าอาสวะเกิดเพราะอะไรก็ต้องกลับมาหาอวิชาอีกว่าเกิดเพราะอวิชา ซึ่งได้แสดงอธิบายในที่นี้แล้วว่า อวิชาเกิดเพราะอาสวะอย่างไร และอาสวะเกิดเพราะอวิชาอย่างไร. จึงมาถึงข้อที่จะอธิบายต่อไปตามพระเถรธาธิบายว่า เพราะอวิชาเกิด จึงเกิดสังขาร. และคำว่าสังขารนั้นก็ได้อธิบายในที่นี้แล้วว่า ได้แก่ สังขาร ๓

กายสังขาร ได้แก่ ลมอัสนาสะปัสสาสะ ลมหายใจเข้าลมหายใจออก
วจีสังขาร ได้แก่ วิตกวิจารณ์ความตรึกความตรอง
จิตตสังขาร ได้แก่ สัญญาเวทนา.

ในวันนี้จะได้อธิบายว่า *อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร* หรือว่า *เพราะอวิชชาเกิดสังขารจึงเกิดอย่างไร* จึงจะต้องอธิบายคำว่าสังขารก่อน.

สังขารในหมวดธรรมต่าง ๆ

คำว่า **สังขาร** นั้นใช้ในหมวดธรรมะหลายหมวด เช่น

สังขาร ๒ คือสังขารที่มีใจครองหรือมีผู้ครอง เรียกว่า *อุปาทินนสังขาร* สังขารที่ไม่มีใจครอง หรือไม่มีผู้ครอง เรียกว่า *อนุปาทินนสังขาร*.

สังขารในเบญจขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งหมายถึงความคิดปรุงหรือความปรุงคิดของจิตใจ.

สังขารที่แสดงไว้ในโลก ๓ คือ **โอกาสโลก** โลกคือโอกาส อันได้แก่ **พื้นพิภพนี้** **สังขารโลก** โลกคือสังขาร อันได้แก่ทุก ๆ สิ่งที่ปรุงแต่งขึ้นจากพื้นพิภพนี้ ตลอดจนถึงเป็น **อุปาทินนสังขาร** และ **อนุปาทินนสังขาร** ดังกล่าว **สัตว์โลก** โลกคือหมู่มสัตว์ โดยตรงก็หมายถึงจิตใจซึ่งครองสังขารอยู่ ซึ่งยังมีความข้องความติด.

สังขาร ๓ คือ *กายสังขาร* *วจีสังขาร* *จิตตสังขาร* ที่ท่านพระสารีบุตรได้ยกมาอธิบายในข้อว่าสังขารนี้.

และ **สังขาร ๓** อีกหมวดหนึ่ง *ปุญญาภิสังขาร* ปรุงแต่งบุญก็คือทำบุญ *อปุญญาภิสังขาร* ปรุงแต่งกรรมที่มีโทษบุญคือบาป ก็คือทำบาป *อนัญญาภิสังขาร* ปรุงแต่งธรรมะที่ไม่หวั่นไหว หมายถึงสมาธิที่เป็นอัปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่น.

สำหรับในข้อสังขารที่ว่า *เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร* หรือ*เพราะอวิชชาเกิดสังขารเกิดนี้* ก็มีอธิบายถึงสังขาร ๓ *ปุญญาภิสังขาร* *อปุญญาภิสังขาร* *อนัญญาภิสังขาร* จึงรวมเข้าได้ว่าท่านยกเอาสังขาร ๓ ทั้ง ๒ หมวดนี้มาอธิบายสังขารในที่นี้.

อธิบายความหมายของสังขารที่เป็นกลาง ๆ

แต่ในเบื้องต้นนี้จะได้อธิบายเป็นกลาง ๆ ก่อน ว่าสังขารก็คือสิ่งประสมปรุงแต่งหรือการประสมปรุงแต่ง ทุก ๆ สิ่ง ทุก ๆ อย่างที่เป็นไปทางจิตก็ตาม เป็นไปทางกาย หรือเป็นไปอยู่ในโลกธาตุทั้งสิ้น ที่ปรากฏเป็นนั่นเป็นนี่ ทั้งที่เป็นอย่างหยาบ ทั้งที่เป็นอย่างละเอียด ล้วนเป็นสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งสิ้น. ถ้าหากว่าไม่มีสิ่งผสมปรุงแต่งหรือไม่มี การผสมปรุงแต่ง ก็จะไม่ปรากฏเป็นนั่นเป็นนี่อะไรทั้งสิ้น จะไม่ปรากฏสัตว์บุคคล จะไม่

ปรากฏต้นไม้ภูเขา จะไม่ปรากฏโลกธาตุนี้ ไม่ปรากฏพื้นพิภพนี้ ไม่ปรากฏกลางวันกลางคืน ไม่ปรากฏหนาวร้อนลมฝน ไม่ปรากฏดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ดวงดาวอะไรทั้งสิ้น. แต่ที่ปรากฏเป็นนั่นเป็นนี่อยู่ดังกล่าว ตลอดจนถึงสัตว์บุคคลตั้งเราทั้งหลาย ทุก ๆ คนที่มีกายมีใจ ก็เพราะมีการผสมปรุงแต่ง จึงมีสิ่งผสมปรุงแต่งปรากฏเป็นนั่นเป็นนี่ขึ้น ดังเช่นตัวอย่างที่ยกมากล่าวแล้ว. และการผสมปรุงแต่งนี้ย่อมมีอยู่ตลอดเวลาไม่มีหยุด. หยุดทีหนึ่งก็คือว่าแตกสลาย หรือว่าดับไปทีหนึ่ง. เกิดก็คือผสมปรุงแต่งขึ้นใหม่แล้วก็ดับ. ในระหว่างเกิดและดับ ซึ่งเรียกว่าตั้งอยู่ ก็ไม่หยุดผสมปรุงแต่ง ไม่หยุดความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง.

สังขารมีความปรุงแต่งที่เป็นสันตติ

ดังจะพึงเห็นได้ว่า ร่างกายของทุก ๆ คนนี้เป็นสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งอย่างหนึ่ง. ต้องมีความปรุงแต่งติดต่อกันอยู่ตลอดเวลาไม่มีหยุด ดังเช่นต้องหายใจเข้าหายใจออกติดต่อกันอยู่ตลอดเวลาไม่มีหยุด. แต่อันที่จริงนั้นไม่ใช่หมายความว่า สืบเนื่องกันเป็นอันเดียว เพราะว่ามีเกิดมีดับต่อเนื่องกันไป คือหมายความว่าเกิดดับแล้วก็เกิด แล้วก็ดับ แล้วก็เกิดติดต่อกันไป อันเรียกว่า **สันตติ**.

ลมหายใจเข้าลมหายใจออกนี้ เป็นตัวอย่างที่ปรากฏพิจารณาเห็นได้ คือเอาเป็นว่า หายใจเข้านี้เป็นเกิด และหายใจออกนั้นเป็นดับ ก็สมมติเท่านั้น. แต่อันที่จริงนั้นหายใจเข้าเองก็เกิดดับเกิดดับ เข้าไปเช่นที่แรกอยู่ที่ปลายจมูก ก็แปลว่าเกิดที่ปลายจมูกแล้วก็เข้าไปก็ดับจากปลายจมูกเข้าไปถึงจุดหนึ่งก็ไปเกิดที่นั่นจุดหนึ่ง ผ่านจุดนั้นไปก็ดับจากจุดนั้นไปเกิดในจุดอื่นต่อไปอีก. หายใจออกก็เหมือนกัน ก็แปลว่าเกิดเหมือนกัน คือลมหายใจนั้นในส่วนที่นำออก ก็เกิดตั้งแต่จุดออกที่แรก ผ่านจุดนั้นมาก็ดับจากจุดนั้นอีกจุดหนึ่งก็มาเกิดที่จุดนั้น ผ่านแล้วก็ดับที่จุดนั้นมาสู่อีกจุดหนึ่งก็มาเกิดอีกจุดหนึ่ง เรื่อยมาดังนี้ จนถึงปลายจมูกก็พ้นปลายจมูกไป. ดังนี้คือสังขาร ปรุงแต่งไม่หยุด ชีวิตจึงดำรงอยู่ได้. นอกจากนี้อาการทั้งหลายในร่างกายนี้ ที่แบ่งเป็นอาการ ๓๑ หรืออาการ ๓๒ หรือว่าจะแบ่งตามหลักสรีรศาสตร์ในปัจจุบัน ทั้งที่เป็นส่วนภายนอกทั้งที่เป็นส่วนภายใน ล้วนมีการปรุงแต่งอยู่ตลอดทุกส่วนทุกสิ่ง ไม่มีหยุดการปรุงแต่งชีวิตจึงดำรงอยู่.

ดับการปรุงแต่ง ดับสังขาร

เพราะฉะนั้น สังขารคือความปรุงแต่งนี้จึงเป็นตัวชีวิตของร่างกายนี้. เมื่อหยุดการปรุงแต่งโดยที่ไม่มีสันตติคือความสืบทอด ก็แปลว่าชีวิตนี้ดับ ซึ่งเรียกตามภาษาธรรมะว่า ภายแตกทำลาย.

กาย นั้นแปลว่า *ประชุม*. ส่วนทั้งหลายที่มาประชุมกันเป็นกายนี้แตกทำลายจึงหยุดปรุงแต่ง ร่างกายนี้จึงเริ่มเป็นสิ่งที่เนาเปื่อยผุพัง ต้องนำไปเผาไปฝัง. แม้จะไม่เผาก็ผุพังไปเอง ซึ่งในที่สุดก็แตกสลายไปหมด เพราะเหตุว่า หยุดความเป็นสังขารคือหยุดความปรุงแต่ง เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสยกเอา *ลมอัสสาสะปัสสาสะ* ขึ้นมา ว่าเป็นตัว กายสังขาร เครื่องปรุงแต่งกายเป็นตัวอย่างให้พิจารณาเห็นได้.

กายนี้ดำรงชีวิตอยู่ก็เพราะมีลมหายใจเข้าลมหายใจออก. ลมหายใจเข้าลมหายใจออกดับ ก็แปลว่าเครื่องปรุงกายนี้ดับ กายนี้ก็แตกสลาย. จิตใจก็เหมือนกัน มีเครื่องปรุงแต่งคือมีวิตกมีวิจารณ์ ความตรึกความตรองหรือความคิด ซึ่งเป็นเหตุให้พูดออกมาเป็น วาจา. วาจาที่พูดนี้ก็เพราะมีวิตกวิจารณ์คือความตรึกความตรอง จึงเป็นอันว่าต้องมีวิตกวิจารณ์ ความตรึกความตรองขึ้นก่อน วาจาจึงจะออกมา. ถ้าหากว่าไม่มีความตรึกความตรองก็ไม่มีวาจา. เพราะฉะนั้น ความตรึกความตรอง จึงเป็นเครื่องปรุงวาจา ที่เรียกว่า *วจีสังขาร*.

วาจานี้เป็นผลที่ออกมาจากวิตกวิจารณ์ความตรึกความตรอง. และจิตที่มีความคิดไปต่าง ๆ ดังเช่นมีวิตกวิจารณ์ความตรึกความตรอง ซึ่งเป็นความตรึกความตรองของจิตนั่นเอง ก็เพราะว่ามีสัญญาเป็นเวทนา. สัญญาก็คือความจำได้หมายรู้ เวทนามีความรู้เป็นสุขเป็นทุกข์เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข. เพราะมีสัญญาเวทนานี้ จิตจึงมีความคิดหรือมีวิตกมีวิจารณ์ความตรึกความตรองไปต่าง ๆ. ถ้าไม่มีสัญญา ไม่มีเวทนา จิตก็ไม่ปรากฏ คือจะไม่มีความคิด ไม่มีความตรึกความตรองต่าง ๆ. เพราะฉะนั้น *สัญญาเวทนา* นี้จึงเป็น *จิตตสังขาร* เครื่องปรุงจิต.

อันคนที่ตายนั้นท่านแสดงไว้ว่า *ดับวจีสังขาร คือดับวิตกวิจารณ์ความตรึกความตรองก่อน วาจาจึงดับ* นี่ไม่พูด เพราะไม่มีความตรึกความตรอง. แต่ว่าเพียงนี้ยังไม่ตายต่อไปก็ดับกายสังขาร คือดับลมอัสสาสะปัสสาสะ หยุดหายใจ. แต่ว่าแม้จะดับลมหายใจดับกายสังขารก็ยังไม่ตาย จะต้องดับสัญญาเวทนาซึ่งเป็นตัวจิตตสังขาร. เมื่อดับสัญญาเวทนาที่เป็นตัวจิตตสังขาร นั้นแหละจึงจะตาย.

ซึ่งข้อนี้ก็ตรงกับความรู้ในปัจจุบันที่ว่า แม้ว่าจะดับลมหายใจเข้าออก แต่ว่าถ้าสมองยังไม่ดับคนก็ยังไม่ตาย ต้องสมองดับ. เพราะฉะนั้น จึงมาตรงกับที่ว่าจะต้องดับสัญญาเวทนาซึ่งเป็นจิตตสังขาร ดับจิตตสังขาร ดับสัญญาเวทนานั้นแหละจึงจะตาย. นี่คือนสังขาร ๓.

ทำบุญ ทำบาป ทำสมาธิ เป็นสังขาร

และเมื่อสังขาร ๓ ดังกล่าวนี้อยู่ คนยังมีลมหายใจเข้าออกอยู่ มีวิตกวิจารณ์อยู่ มีสัญญาเวทนาอยู่ ร่างกายก็ยังดำรงอยู่และเป็นไปได้ เดินยืนนั่งนอนได้. อาการต่าง ๆ ในร่างกายนี้ใช้ได้ มือเท้าใช้ได้ จักษุประสาทโสตประสาทเป็นต้นใช้ได้ และพูดได้คิดอะไรได้ ก็เพราะว่าสังขารทั้ง ๓ นี้ยังดำรงอยู่. และเมื่อเป็นดังนี้ จึงทำดีได้ทำชั่วได้ ตลอดจนถึงทำสมาธิจนถึงได้อัปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่นได้. เพราะฉะนั้น จึงมี ปุญญาภิสังขาร ประดุจบุญ อปุญญาภิสังขาร ประดุจบาป คือทำบุญทำบาป อเนญชาภิสังขาร ทำสมาธิกันได้ ดังที่มาปฏิบัติทำสมาธิกันนี้.

ฉะนั้น แม้บุญแม้บาปแม้สมาธิที่ทำกันนี้ ก็เป็นสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่ง ต้องแต่งคือต้องทำ. ถ้าไม่ทำก็ไม่เกิดเป็นบุญไม่เกิดเป็นบาปไม่เกิดเป็นสมาธิที่ปรุงแนบแน่น. ต้องทำคือต้องปรุงแต่งให้เป็นบุญขึ้นมาจึงเป็นบุญ ให้เป็นบาปขึ้นมาจึงเป็นบาป ให้เป็นสมาธิขึ้นมาจึงเป็นสมาธิคือทำได้.

มรรค ๘ เป็นยอดของสังขตธรรม

แม้มรรคมืองค์ ๘ ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเอาไว้ให้ปฏิบัติเป็นตัวมรรค ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ทุกข้อก็เป็นสังขาร คือเป็นสิ่งผสมปรุงแต่ง คือต้องปฏิบัติ ต้องกระทำ ต้องปฏิบัติอบรมทวิภูติ คือความเห็นให้เห็นถูกให้เห็นชอบ จึงจะเป็นสัมมาทวิภูติ ต้องปฏิบัติอบรมความดำริให้ถูกให้ชอบ จึงจะเป็นสัมมาสังกัปปะความดำริชอบ ต้องปฏิบัติต้องกระทำกรรมทางวาจาให้ถูกให้ชอบ เว้นจากที่ไม่ถูกไม่ชอบจึงจะเป็นสัมมาวาจา ต้องปฏิบัติต้องกระทำกรรมทางกายให้ถูกให้ชอบ เว้นจากที่ไม่ถูกไม่ชอบจึงจะเป็นสัมมากรรมันตะทางอาชีวะก็เหมือนกัน จึงจะเป็นสัมมาอาชีวะ ความเพียรก็เหมือนกัน จึงจะเป็นสัมมาวายามะ สติก็เหมือนกัน จึงจะเป็นสัมมาสติ สมาธิก็เหมือนกัน จึงจะเป็นสัมมาสมาธิ คือต้องทำต้องปฏิบัติ ถ้าไม่ทำไม่ปฏิบัติ มรรคมืองค์ ๘ ก็ไม่มี. เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสเอาไว้ว่ามรรคมืองค์ ๘ นี้เป็นยอดของสังขตธรรม ธรรมะที่ปรุงแต่งขึ้น. เพราะวามรรคมืองค์ ๘ นี้

เมื่อได้ปรุงแต่งขึ้นจนเป็นมรรคสมังคี กำจัดกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว ก็เสร็จกิจ ไม่ต้องปรุงแต่งกันอีกต่อไป จึงชื่อว่าเป็นยอด. เหมือนอย่างขึ้นไปถึงยอดไม้แล้ว ก็ไม่ต้องขึ้นต่อไป เมื่อขึ้นไปถึงมรรคมีองค์ ๘ ที่เป็นมรรคสมังคีแล้ว กำจัดกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว ก็เป็นอันว่าหมดกิจไม่ต้องขึ้นไม่ต้องทำกันต่อไป เสร็จกิจ. เพราะฉะนั้น จึงเป็นสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่ง. แต่ว่าปรุงแต่งมรรคมีองค์ ๘ ก็นับเข้าว่า เป็นบุญญาภิสังขาร ปรุงแต่งบุญ และก็นับเข้าในข้ออนุชาภิสังขาร ปรุงแต่งอเนกชาเพราะมีสมาธิอยู่ด้วย.

สังขารเกิดเพราะอวิชชา

สังขารทั้งปวงนี้คือสิ่งผสมปรุงแต่ง. การผสมปรุงแต่งทั้งปวงนี้มีเพราะอวิชชา. เมื่อมีอวิชชาจึงมีการผสมปรุงแต่ง ดังจะพึงเห็นได้ว่า

เพราะมีอวิชชา จึงได้มีชาติความเกิดขึ้นมาเป็นสังขาร ๓ กายสังขาร วจีสังขาร จิตตสังขาร

และ เมื่อมีสังขาร ๓ ก็แปลว่ามีชั้น ๕ บริบูรณ์ มีกายใจบริบูรณ์ ก็ทำบุญทำบาปทำสมาธิกันได้ ปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ ได้

และ การปฏิบัติแม้ที่เป็นบุญ ก็เพราะว่าเพื่อที่จะชำระบาปชำระกิเลส ซึ่งมีอวิชชา นี้แหละเป็นหัวหน้า

ถ้าหากว่า ไม่มีอวิชชาแล้ว คือดับอวิชชาเสียได้แล้ว ก็ไม่ต้องทำบุญ ไม่ต้องทำบาปกันต่อไป เรียกว่า เสร็จกิจ.

การที่ต้องทำบุญอยู่นั้น ก็เพราะว่ามีบาปที่จะต้องละ มีกิเลสที่จะต้องละ มีอวิชชาที่จะต้องละ จึงต้องทำบุญ ต้องปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ ต้องปฏิบัติในศีลในสมาธิในปัญญา. และเมื่อยังมีอวิชชาก็ต้องทำบาป เพราะความไม่รู้. เพราะฉะนั้น จึงต้องทำบาปทำบุญกันอยู่ ต้องทำสมาธิกันอยู่. ทำบุญก็เพื่อละบาปละกิเลส และจะทำบาปก่อกิเลสกันอยู่ ก็เพราะยังมีอวิชชา. เพราะฉะนั้น จึงแปลว่าต้องมีกิจที่จะต้องทำ.

จิตหยุดปรุงแต่งเมื่อสิ้นอวิชชา

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนเอาไว้ว่า พึงอบรมศีลสมาธิปัญญา ครอบงำจนถึงถึงความตั้งใจยินดี บรรลุนิพพาน ดับกิเลสและกองทุกข์ได้หมดสิ้น คือแปลว่าเมื่อดับกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว ดับอวิชชาได้แล้ว อวิชชาเป็นหัวหน้าใหญ่ของกิเลสทั้งหลาย หรือจะว่า

อาสวะเป็นหัวหน้าใหญ่ของกิเลสทั้งหลายก็ได้. เมื่อดับได้แล้วก็เป็นอันว่าเสร็จกิจ ไม่ต้องปรุ้งไม่ต้องแต่งกันต่อไป ดังที่ตรัสเอาไว้ว่า *จิตถึงวิสังขาร คือธรรมะที่ปราศจากความปรุ้งแต่ง ไม่มีความปรุ้งแต่งอันหมายถึงนิพพาน เพราะสิ้นตัณหาทั้งหลาย.*

ก็เป็นอันว่าจิตนี้หยุดปรุ้งแต่งเพราะละอวิชชาได้. จิตประกอบด้วยวิชชา คือความรู้แจ่มแจ้งถูกต้องตามความจริง วิมุตติ คือความหลุดพ้น เรียกว่าเป็นจิตที่รู้พ้น. จิตนี้รู้อะไร ๆ ทุกอย่างทางอายตนะตาหูเป็นต้น. แต่รู้แล้วก็ไม่ยึด หลุดพ้นทุกอย่าง เป็นจิตที่รู้พ้น. จิตที่รู้ก็คือจิตที่มีวิชชา จิตที่พ้นก็คือจิตที่มีวิมุตติ รู้พ้น. จึงเป็นจิตที่บรรลุวิสังขารที่เรียกว่านิพพาน คือธรรมะที่ไม่มีสังขาร ไม่ปรุ้งแต่งอะไรทั้งสิ้น ไม่ปรุ้งแต่งบุญไม่ปรุ้งแต่งบาป ไม่ปรุ้งแต่งอเนกชาทั้งหมด อยู่กับรู้และพ้น. ในเมื่อวิบากชั้นนี้ยังดำรงอยู่ ก็คงมีกายสังขารปรุ้งแต่งกาย อย่างหายใจเข้าหายใจออก มีวจีสังขารคือวิตกวิจารณ์ ตรีกตรอง พุด มีจิตตสังขาร สัญญาเวทนา คิดตรีกตรองเป็นต้น.

ดังพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อได้ตรัสรู้แล้ว จิตของพระองค์ดับกิเลสและกองทุกข์ได้สิ้นแล้ว ดับอวิชชาได้แล้ว จิตของพระองค์อยู่กับวิชชาวิมุตติ แต่พระกายก็ยังหายใจเข้าหายใจออก และยังทรงมีวิตกวิจารณ์ แสดงธรรมะสั่งสอนก็เป็นพระวาจาที่แสดงออกมามีวิตกวิจารณ์หรือวิชชาคือความรู้ วิมุตติคือความพ้น. จิตของพระองค์ก็ยังเป็นจิตตสังขาร มีสัญญาเวทนานี้ปรุ้งแต่งจิตให้คิด จึงทรงตรีกตรอง ทรงพระญาณดูสัตว์ทั้งหลายในตอนเช้า. เมื่อผู้ใดเข้าในข่ายของพระญาณว่าเป็นเวไนยชน คือบุคคลที่พึงแนะนำอบรมได้ ก็เสด็จไปทรงแสดงธรรมะโปรด. ก็เป็นอันว่า กายสังขาร วจีสังขาร จิตตสังขาร ของพระองค์นั้นเป็นวิบากชั้นที่เหลืออยู่ และที่ทรงใช้วิบากชั้นที่เหลืออยู่นี้ด้วยพระมหากรุณา. ทรงแสดงธรรมะสั่งสอนโปรดให้เวไนยนิกรพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ตามพระองค์ซึ่งต้องใช้อยู่ตลอดเวลาถึง ๔๕ ปี จึงดับขันธปรินิพพาน ดับกายสังขาร วจีสังขาร จิตตสังขาร. แต่เพราะสิ้นกิเลสหมดสิ้นแล้ว จึงไม่ทรงเกิดอีก ไม่ก่อเกิดกายสังขาร วจีสังขาร จิตตสังขาร คือขันธ ๕ หรือนามรูปขึ้นอีก เป็นผู้ไม่เกิด. เมื่อไม่เกิดก็เป็นผู้ที่ไม่แก่ไม่ตาย พ้นจากถ้อยคำที่จะพุดถึงว่าเป็นอะไร เพราะเมื่อพุดถึงว่าเป็นอะไร ก็ต้องเป็นสังขารขึ้นมา ต้องเป็นนั่นเป็นนี่ขึ้นมาจึงจะพุดถึงได้. แต่เมื่อไม่เป็นสังขาร ไม่เป็นสิ่งที่ปรุ้งแต่งขึ้นมา ไม่เป็นนั่นเป็นนี่ขึ้นมา ก็ไม่มีอะไรจะพุดถึง. อาจกล่าวได้แต่เพียงว่า เป็นอมตธรรม ธรรมะที่ไม่ตาย ที่เป็นวิสังขาร ไม่มีการปรุ้งแต่งหรือสิ่งผสมปรุ้งแต่งทั้งหมด. แต่ตราบไต่ที่ยังมีอวิชชาอยู่ ก็จะต้องมีสังขารคือสิ่งผสมปรุ้งแต่ง กายผสมปรุ้งแต่ง ต้องทำบุญต้องทำบาปต้องทำสมาธิ ตลอด

จนถึงต้องปฏิบัติมรรคมงคล ๘ เป็นต้นกันไป. ดับอริชชาได้แล้วก็ดับสังขารหรือสิ่งผสม
ปรุงแต่งได้หมดสิ้น.

เพราะฉะนั้น เพราะอริชชาเป็นปัจจัยจึงเกิดสังขาร สิ่งผสมปรุงแต่งหรือการผสม
ปรุงแต่งดังนี้. และสิ่งผสมปรุงแต่งหรือการผสมปรุงแต่งอันเรียกว่าสังขารนี้ต้องมีอยู่ตลอด
เวลา ดังชีวิตนี้ต้องมีการผสมปรุงแต่งกันอยู่ตลอดเวลาดังที่ได้กล่าวมาแล้ว หยุดเมื่อใดก็
ดับชีวิตเมื่อนั้น.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๑๒ เมษายน ๒๕๒๘

ปฏิจจสมุปบาท ข้อวิชา สังขาร (ต่อ)

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

จะได้แสดงขยายความ *อวิชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร* หรือ *เมื่ออวิชาเกิดสังขารก็เกิด* ต่อไปอีก.

อวิชาปรุงแต่งจิตให้รู้ผิดรู้หลง

อันสังขารนั้นก็ได้อธิบายมาแล้วถึงหมวดธรรมต่าง ๆ ที่มีคำว่าสังขาร และได้แสดงความหมายของสังขารที่เป็นส่วนกลาง ๆ อันเป็นที่มุ่งหมายว่าอวิชาเป็นเหตุให้เกิดสังขารในที่นี้. แต่ยังมีอีกบางหมวด และลักษณะของสังขารที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ อันสมควรแสดงรวมเข้าในข้อนี้ด้วย. อวิชาคือความไม่รู้อันหมายถึงไม่รู้ในสังขารที่เป็นความจริงดังที่ได้กล่าวแล้ว และเกิดขึ้นที่จิตนี้เอง อันหมายถึงจิตที่เป็นวิญญานธาตุคือธาตุรู้ ซึ่งมีอยู่ในบุคคลทุก ๆ คน. บุคคลนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสเอาไว้ว่าประกอบด้วยธาตุ ๖ คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ. ทั้ง ๕ นี้เป็นธาตุที่ไม่มีความรู้ในตัว และวิญญานธาตุคือธาตุรู้เป็นข้อที่ ๖ เพราะฉะนั้น จึงรู้อะไร ๆ ได้. และวิญญานธาตุหรือธาตุรู้หรือที่เรียกว่าจิตในที่นี้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสเอาไว้ว่าเป็นธรรมชาติปกติคือผุดผ่อง. แต่เมื่อยังมีได้ปฏิบัติทำจิตตกภาวนาคือการอบรมจิต จิตหรือธาตุรู้นี้ก็ยังคงประกอบด้วยอวิชาคือความไม่รู้ในสังขารที่เป็นตัวความจริง อันหมายถึงว่าแม้จะเป็นธาตุรู้ แต่ก็เป็นความรู้ผิดรู้หลง ไม่ถูกต้องตามความเป็นจริงเป็นอวิชา ดังที่ได้แสดงแล้ว. แต่เพราะอวิชา คือไม่รู้ในสิ่งจริงเป็นเหตุให้ปรุงแต่ง. ปรุงแต่งเพื่ออะไร ก็เพื่อให้รู้มันเอง. เหมือนอย่างบุคคลที่ไม่รู้ในเรื่องอะไร เมื่อต้องการจะรู้ในเรื่องนั้นก็ต้องปรุงแต่ง เช่นว่าต้องค้นคว้า ต้องได้ถาม สดับรับฟัง ต้องสืบสวนสอบสวน ต้องคิดพิจารณา เพื่อจะให้รู้ในเรื่องนั้น. นี่คือ

สังขารคือปรุงแต่ง. และเมื่อรู้แล้วก็เป็นอันว่าหยุดคิด เพื่อที่จะรู้ในเรื่องนั้นได้. แต่ว่าที่ว่า คิดว่ารู้แล้วนั้น บางทีก็ไม่ใช่รู้จริงรู้ถูก เป็นความรู้ผิดรู้หลงก็มี. ก็เป็นอันว่า ก็คงเป็น อวิชาคือไม่รู้อยู่นั่นเอง แต่สำคัญว่ารู้.

เพราะฉะนั้น จึงยังมีสังขารคือปรุงแต่ง อันหมายความว่า ความรู้ที่คิดว่ารู้นั้น ไม่ใช่เป็นตัวความรู้ แต่เป็นความปรุงแต่งขึ้นว่ารู้ คือไม่ใช่รู้จริง. เมื่อไม่ใช่รู้จริง ความรู้นั้น จึงเป็นความปรุงแต่ง ปรุงแต่งขึ้นว่ารู้ ไม่ใช่เป็นความรู้จริง. ต่อเมื่อเป็นความรู้จริง จึงจะ ไม่ใช่เป็นสังขาร คือความปรุงแต่ง.

ความรู้ที่ปรุงแต่งไม่เป็นความรู้จริง

เพราะฉะนั้น วิชาคือความรู้ที่บังเกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้าในอริยสัจ ๔ ท่านจึง ได้แสดงไว้ว่า

จักขุ คือดวงตาผุดขึ้น

ญาณ คือความหยั่งรู้ผุดขึ้น

ปัญญา คือความรู้ทั่วถึงผุดขึ้น

วิชา คือความรู้ถูกต้องผุดขึ้น

อาโลก คือความสว่างผุดขึ้นในธรรมะทั้งหลายที่ยังมิได้เคยสดับมาก่อนว่านี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เป็นต้น.

ความรู้ที่ผุดขึ้นดังนี้ไม่ใช่เป็นความรู้ที่ปรุงแต่ง แต่เป็นความรู้จริง. ส่วนความรู้ที่ ปรุงแต่งนั้นยังไม่ใช่เป็นความรู้จริง แต่เป็นความปรุงแต่งต่างหากอันเรียกว่า สังขาร. แม้ ความรู้ที่เป็นปริยัติคือที่เล่าเรียน อันได้แก่สดับตรับฟังอ่านท่องบ่นจำทรง ดังเช่นสดับ ตรับฟัง อ่าน ท่องบ่น จำทรงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จำอริยสัจได้ นี่ก็เป็นสังขารคือ เป็นความปรุงแต่งขึ้นของผู้เรียน ไม่ใช่เป็นความรู้ของตนเอง แต่เป็นความรู้ของพระพุทธ- เจ้าที่ได้ตรัสสอนเอาไว้ แล้วก็มาฟัง มาจำทรง เป็นความจำเป็นความจำทรง ซึ่งเป็นตัว สังขารคือเป็นความปรุงแต่ง ไม่ใช่เป็นความรู้ที่เป็นตัวปัญญาของตนเอง. จะเป็นความรู้ที่ เป็นปัญญาของตัวเองนั้น ต้องเป็นความรู้ที่ผุดขึ้น ไม่ใช่คิดขึ้น มิใช่จำเอาไว้ เป็นความรู้ที่ ผุดขึ้นโดยที่มิได้คิด มิได้แต่ง มิได้จำ.

ดังจะพึงเห็นได้ว่าในปฐมเทศนา พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาคือธรรมจักร แก่พระปัญจวัคคีย์ ได้ตรัสแสดงถึงทางที่ทรงปฏิบัติมา ทรงละทางที่เป็นสุดโต่ง ๒ อย่าง ทรง

ปฏิบัติทางที่เป็นมัชฌิมา ซึ่งอยู่ในท่ามกลาง ไม่ข้องแวะด้วยทางสุดโต่งทั้ง ๒ นั้น อันได้แก่มรรคมีองค์ ๘ จึงได้ตรัสรู้วริยสัจทั้ง ๔. ก็ทรงแสดงวริยสัจทั้ง ๔ และทรงแสดงพระญาณที่มีวนรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ ในวริยสัจทั้ง ๔. และเพราะพระญาณที่มีวนรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ ในวริยสัจทั้ง ๔ นี้ บริสุทธิบริบูรณ์แก่พระองค์ จึงได้ทรงปฏิญาณพระองค์ว่าได้ตรัสรู้แล้วดังนี้. **ธรรมจักขุ** คือดวงตาเห็นธรรมได้เกิดขึ้นแก่ท่านพระโกณฑัญญะว่า *สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา.* นี้เป็นตัว **ปัญญา.**

เห็นสังขารเห็นความเกิดดับของสังขาร จึงชื่อว่าเห็นทุกข์

จะเห็นได้ว่าธรรมจักขุที่บังเกิดขึ้นแก่ท่านพระโกณฑัญญะนี้ ไม่เกี่ยวแก่ถ้อยคำที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงในปฐมเทศนานั้น. แต่เมื่อท่านพระโกณฑัญญะ ท่านได้ฟังแล้ว ท่านเข้าใจ ความเข้าใจของท่านนั้น ก็ผุดขึ้นมาแก่ท่านว่า

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา.

คือท่านเห็นเกิดดับของทุก ๆ สิ่งที่เกิดขึ้น ก็และอันทุก ๆ สิ่งที่เกิดดับนี้เป็นตัวสังขารคือเป็นสิ่งผสมปรุงแต่ง สิ่งที่มีที่เป็นขึ้นทุกอย่างในโลกนี้เป็นสิ่งผสมปรุงแต่งทุกอย่างดังที่ได้กล่าวมาแล้ว. เพราะฉะนั้น จึงต้องเกิดดับเป็นธรรมดา. เห็นเกิดเห็นดับคู่กันไปในขณะที่เดียวกัน นี้เป็นตัวธรรมดาหรือเป็นธรรมะของทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่างในโลก ที่มีเกิดขึ้นก็ต้องมีดับ. นี้แหละคือตัวสังขาร. และเมื่อเห็นสังขารและเห็นเกิดดับของสังขารจึงชื่อว่าเห็นทุกข์ ซึ่งเป็นทุกข์สัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ ก็คือทุกขอริยสัจที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ในปฐมเทศนานั้นเอง.

แต่ว่าความรู้ที่ผุดขึ้นแก่ท่านนั้น ไม่ได้อิงพยัญชนะถ้อยคำในปฐมเทศนา แต่ว่าเป็นความรู้ที่ผุดขึ้นซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นอรรถรส หรือเป็นสาระคือแก่นสารของเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น อันจะเปรียบได้ว่า เทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงหรือที่พระสาวกแสดงกันต่อมาก็ตาม ซึ่งทุก ๆ คนได้สดับตรับฟัง ได้เล่าเรียนศึกษาได้ท่องบ่นจำทรง ก็เหมือนอย่างอาหารที่จัดใส่ไว้ในสำรับ และที่ทุกคนก็ตักหยิบบริโภคคือนำเข้าไปใส่ปาก. อาหารเหล่านี้ก็รวมกันและกลืนลงไปสู่ท้อง เมื่อเข้าไปสู่ท้องแล้วก็ต้องย่อยให้ออชะของอาหารนั้นแผ่ไปเลี้ยงร่างกาย. ถ้าหากว่าไม่ย่อยเอาออชะของอาหารนั้นไปเลี้ยงร่างกาย อาหารที่บริโภคเข้าไปนั้นไม่ย่อยก็กลายเป็นพิษ ทำให้ปวดท้อง ทำให้เป็นโรค. ต่อเมื่อย่อยเอาออชะ

ไปเลี้ยงร่างกาย และส่วนกากนั้นก็ไปเป็นอาหารเก่าถ่ายทิ้งต่อไป ใช้แต่ไอชะของอาหารนั้นไปเลี้ยงร่างกายเท่านั้นดังนี้ อาหารนั้นจึงจะสำเร็จประโยชน์ แผลไปเลี้ยงร่างกายได้. ธรรมะที่ฟังก็ฉนั้น ก็เหมือนอย่างอาหารที่ยังใส่อยู่ในสำหรับ แม้ที่หยิบใส่ปากเคี้ยวก็เป็นสิ่งนั้นเป็นสิ่งนี้. แต่ว่าที่จะเป็นธรรมะที่เป็นธรรมจักขุดวงตาเห็นธรรมขึ้นนั้น จะต้องใช้ปัญญาย่อยย่อยให้เหลือแต่ไอชะ ไอชะของถ้อยคำ ไอชะของปริยัติ ไอชะของแบบแผน ส่วนที่เป็นกากที่ไม่ใช่ไอชะนั้นก็วางทิ้งไป ให้เหลือแต่ไอชะ.

ฉันใดก็ดี เมื่อท่านพระโกณฑัญญะฟังธรรม ท่านก็ได้จับเอาพยัญชนะถ้อยคำ มิได้จับเอาปริยัติ แต่ว่าย่อยปริยัติคือย่อยถ้อยคำนั้นด้วยปัญญาที่พิจารณา จนได้ไอชะของปฐมเทศนาของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสแก่ท่าน คือท่านเห็นเกิดดับ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา เป็นความเห็นเกิดดับที่ผู้ตรัสมา. เพราะฉะนั้น ข้อความในธรรมจักขุของท่านพระโกณฑัญญะนั้น จึงคล้าย ๆ กับเป็นคนละเรื่องกับปฐมเทศนา. แต่อันที่จริงนั้นไม่ใช่เป็นคนละเรื่อง แต่เป็นตัวไอชะของปฐมเทศนานั้น อันนี้แหละเป็นสิ่งสำคัญ. ฉะนั้น ที่จะเห็นธรรมะได้นั้นก็อาศัยถ้อยคำนั้นแหละ อาศัยปริยัตินั้นแหละ แต่ว่าจับเอาไอชะของปริยัติของถ้อยคำนั้นได้ เป็นสาระคือตัวแก่นสารจริง ๆ ให้ความรู้ดังนี้ผู้ตรัส นั้นแหละจึงจะเป็น **ธรรมจักขุ คือดวงตาเห็นธรรมเป็น วิชชา.**

และเมื่อเป็นวิชชาแล้วก็สิ้นสงสัย ไม่ต้องคิดปรุงแต่งกันอีกต่อไป. แต่ที่ยังต้องปรุงแต่งกันอยู่นั้น ก็เพราะยังมีวิชชาคือความไม่รู้ ไม่รู้ในสัจจะที่เป็นตัวความจริง. ในข้อนี้เห็นได้ธรรมดาทั่วไป ดังเช่นเมื่อเห็นอะไรทางตา เพราะอวิชชาคือไม่รู้ในรูปที่ตาเห็นนั้น จึงได้ยึดถือและก็ปรุงแต่งรูปนั้น ว่านี่สวยงามนี่ไม่สวยงาม นี่เป็นสังขารคือปรุงแต่งขึ้นมาแล้ว. แต่งให้รูปที่ตาเห็นนั้นว่างามบ้างไม่งามบ้าง. และเมื่อแต่งให้เห็นว่างามบ้างไม่งามบ้างขึ้นแล้ว ก็เลสก็เกิดขึ้นจับทันที.

เมื่อแต่งให้เห็นว่างาม ราคะ ความติดความยินดี **โลภะ** ความโลภอยากได้ก็บังเกิดขึ้น.

เมื่อเห็นว่าไม่งาม ก็ไม่สนใจ หรือว่า **โทสะ ปฏิฆะ** ความหงุดหงิดกระทบกระทั่งขัดเคืองก็บังเกิดขึ้น ก็เป็นความปรุงแต่งที่เพิ่มเติมขึ้นไปอีก.

เหล่านี้สังขารทั้งนั้น คือใจปรุงขึ้นทั้งนั้น ว่างามก็ใจปรุงขึ้น ว่าไม่งามก็ใจปรุงขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะว่ายังมีอวิชชาคือไม่รู้ คือไม่รู้ว่าเป็นสังขาร. รูปที่ตาเห็นนี่คือสังขารเป็นสิ่งที่เกิดดับ. เห็นรูปนั้นก็เกิด แล้วก็รูปนั้นก็ดับทันที คือหมายความว่าเห็นนั้นเป็นปัจจุบัน

แล้วก็เป็นอดีตไปทันที เมื่อเป็นอดีตก็คือว่าดับไปแล้ว. อันที่จริงนั้นเมื่อคนเห็นอะไรทางตา รูปที่ตาเห็นนั้นก็เกิดดับไปทันทีในขณะนั้น และเห็นรูปอื่นขึ้นอีกก็เกิดดับไปทันทีในขณะนั้น. แต่คราวนี้ยังไม่ดับอยู่ในใจ เพราะว่าจิตใจนี้ยังมีวิชาคือไม่รู้ว่านี่คือตัวทุกข์ เป็นตัวสังขาร เป็นสิ่งที่เกิดดับ. เมื่อเป็นดังนี้จึงยึดถือ ยึดถือเอารูปนั้นมาตั้งอยู่ในใจ.

เพราะฉะนั้น รูปนั้นจึงไม่ดับอยู่ในใจ เป็นที่ตั้งของราคะบ้าง ของโทสะบ้าง หรือว่าของโลภะบ้าง โทสะบ้างสืบต่อไป นี่เป็นสังขารตัวปรุงแต่งทั้งนั้น. คราวนี้เมื่อเห็นรูปอะไรทางตาแล้วรู้ทันทีว่าเกิดดับ รูปที่เห็นในบัดนี้เกิดในบัดนี้ก็ดับไปในบัดนี้แล้ว คือผ่านไป แล้วเป็นอดีตไปแล้ว ถ้าเห็นเกิดดับทันทีดังนี้แล้ว จะไม่เกิดความปรุงแต่ง คือไม่ยึดเอารูปที่ดับไปแล้วนั้นมาปรุงแต่งในใจว่างามหรือไม่งาม และก็เกิดชอบหรือเกิดชังขึ้นมา ก็เป็นสังขารคือปรุงแต่งสืบต่อไป. อวิชาจึงเป็นปัจจัยให้เกิดสังขารคือปรุงแต่งขึ้นดังนี้. แต่ว่าถ้ารู้แล้วก็จะหยุดปรุงแต่งทันที ไม่ปรุงแต่ง ปล่อยให้รูปที่ตาเห็นนั้น รู้ว่าดับไปแล้ว เสียงที่ได้ยินก็ดับไปแล้ว จะเป็นเสียงสรรเสริญเสียงนินทาก็ดับไปแล้ว กลิ่นรสโณภูฏัพพะเรื่องราวที่บังเกิดขึ้นในใจที่คิดที่นึก เกิดก็ดับไปแล้ว คือเป็นอดีตไปแล้วทันทีคู่กันไปกับเกิด เกิดดับเกิดดับไปทันที ดังนี้เรียกว่า ธรรมจักขุ ดวงตาเห็นธรรม. เมื่อเป็นวิชาขึ้นมา ดังนี้แล้ว ก็จะหยุดไม่ปรุงแต่งในสิ่งเหล่านี้ ว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ แล้วก็ชอบแล้วก็ชังกันเป็นต้นต่อไป ซึ่งเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ ชอบหรือชังเป็นต้นต่อ ๆ ไปนั้น ก็เป็นความปรุงแต่งทั้งสิ้นเป็นสังขารทั้งสิ้น คือใจนี้เองปรุงขึ้นแต่งขึ้น แต่งเอาสิ่งที่ผ่านไป แล้วว่ายังมีอยู่. อันนี้แหละเป็นสิ่งสำคัญคือไม่เห็นเกิดดับ.

ความเห็นเกิดดับเป็นธรรมจักขุ

เพราะฉะนั้น ความเห็นเกิดดับที่เป็นธรรมจักขุนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญมาก. พังธรรมะทุกข้อทุกบทที่จะเป็นตัวธรรมจักขุคือดวงตาเห็นธรรมนั้นซึ่งก็คือเห็นเกิดดับนี้เอง. และเมื่อเห็นเกิดดับ ก็ไม่ใช่หมายความว่า เห็นเกิดดับเฉพาะตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ แต่ว่าทำให้เห็นเกิดดับในธรรมะคือในสิ่งที่ปัจจุบัน ในโลกที่เป็นปัจจุบันนี้ทุกอย่าง คือสิ่งที่มาประสบทางตาเป็นรูปที่ตาเห็น มาประสบทางหูเป็นเสียงที่หูได้ยิน เป็นกลิ่นเป็นรส เป็นโณภูฏัพพะที่จมูกที่ลิ้นที่กายได้ทราบ และเป็นธรรมะเรื่องราวต่าง ๆ ที่ใจได้คิดนึกที่รู้เหล่านี้ทั้งสิ้น ที่ประสบพบผ่านอยู่ทั้งขณะนี้ เมื่อประสบพบผ่านขึ้นเมื่อใด ก็เกิดดับไปเมื่อนั้นทันที คู่กันไปเลย ไม่มีเหลืออยู่. นี่เป็นวิชา. เมื่อเป็นวิชาขึ้นมาดังนี้ได้จริง ๆ แล้วก็หยุดปรุงหยุดแต่ง หยุดยึด ไม่ยึดให้เป็นสังโยชน์คือข้อที่ผูกพันจิตใจอยู่. จิตใจ

ไม่ผูกพันอยู่กับสิ่งเหล่านั้น สิ่งเหล่านั้นก็ไม่ผูกพันจิตใจอยู่ และไม่ปรุงแต่งว่าสิ่งเหล่านั้น
งามหรือไม่งามดีหรือไม่ดี ชอบใจหรือไม่ชอบใจ กิเลสที่เป็นกองราคะโทสะโมหะ ก็ไม่บังเกิด
ขึ้น ซึ่งล้วนเป็นสังขารคือสิ่งปรุงแต่งทั้งสิ้น.

ดับอวิชชา ดับสังขาร ด้วยอวิชชา

เพราะฉะนั้น ธรรมจักษุที่เป็นตัวเห็นทุกขนั้น จึงต้องเห็นเกิดดับ และเมื่อเห็นเกิด
ดับก็ชื่อว่าเห็นทุกข. ฉะนั้น จะเห็นทุกขได้ก็ต้องเห็นสังขาร คือเห็นว่าเป็นสังขาร สิ่งผสม
ปรุงแต่ง และเมื่อเห็นสังขารก็จะเห็นเกิดดับของสังขาร. เมื่อเป็นดังนี้รวมกันเข้าก็ชื่อว่าเห็น
ทุกข. ต้องอาศัยอวิชชาจึงจะเห็นทุกข เห็นสังขาร เห็นเกิดดับ. และเมื่อเห็นเป็นอวิชชาขึ้นดังนี้
ก็หยุดปรุงหยุดแต่ง หยุดกิเลสได้ในสิ่งทั้งปวงเหล่านี้ในโลก. แต่ที่ทุกคนยังต้องยึด ยังต้อง
ปรุง ยังต้องแต่ง เป็นตัวสังขารอยู่นี้ก็เพราะอวิชชาคือไม่รู้ คือไม่เห็นเกิดดับของสิ่งทั้งหลาย
ในโลก ในขณะที่ประสบพบผ่านทางตาทางหูเป็นต้น จึงต้องยึดต้องปรุงต้องแต่งก็ในใจนี้เอง.
นี่เป็นสังขารคือการผสมปรุงแต่งเท่านั้นที่บังเกิดขึ้นในจิตใจ. อวิชชาจึงทำให้เกิดสังขารขึ้น
ดังนี้.

และอีกกล่าวได้ว่าก็เพราะอวิชชานี้เองก็จะทำให้เกิดอวิชชาขึ้น คือทำให้เกิดปรุงแต่ง
เพื่อที่จะรู้จะเห็นขึ้นดังที่เมื่อได้ฟังธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเอาไว้เช่นดังที่นำมาแสดงนี้
ก็ตั้งใจที่จะปฏิบัติในศีลในสมาธิในปัญญา หรือในมรรคมืองค์ ๘. ขึ้นมา. และเมื่อปฏิบัติได้
ดังนี้ ก็จะได้วิชาคือความรู้ ตรงกันข้ามกับอวิชชา คืออวิชชาก็จะดับไป วิชาที่จะ
บังเกิดขึ้น ก็จะทำให้หยุดปรุง หยุดแต่งในที่สุดได้.

เพราะฉะนั้น ก็กล่าวได้อีกว่า ก็เพราะอวิชชานี้เองเป็นปัจจัยให้เกิดปรุงแต่ง เพื่อที่จะ
รู้เป็นวิชาขึ้นมา. และเมื่อเป็นวิชาขึ้นมา อวิชชาดับ ก็หยุดปรุงหยุดแต่ง เพราะ
ว่ารู้แล้วก็ไม่ต้องปรุงแต่งกัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว. เมื่อเห็นเกิดเห็นดับทุก ๆ อย่างที่
ประสบพบผ่านทางตาทางหูเกิดดับอยู่ในปัจจุบัน ทุกอย่างไม่มีอะไรเหลืออยู่ ก็ไม่มีอะไรที่
จะไปยึดถือ เพราะว่าได้ดับไปแล้วจึงไม่ต้องคิดปรุงคิดแต่งว่างามหรือไม่งาม ดีหรือไม่ดี แล้วก็
เกิดยินดีหรือเกิดความยินร้าย ก็เป็นอันว่าหมดเรื่องกันไป. เพราะฉะนั้น อวิชชาจึงเป็นเหตุ
ให้เกิดสังขารคือความปรุงแต่ง. และเมื่อเป็นวิชาขึ้นมา ก็หยุดสังขารคือความปรุงแต่งได้.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

ครั้งที่ ๓๔

ปฏิจจสมุปปาท ข้อสังขาร วิญญาณ

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่าน ตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงอธิบายข้อสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ตามพระเถรอธิบายของท่าน พระสารีบุตรมาโดยลำดับ. พระเถรอธิบายของท่านนั้นก็แสดงข้อสัมมาทิฏฐิ จับตั้งแต่เบื้องต้นและเลื่อนขึ้นสู่ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น อันเรียกว่าปฏิจจสมุปปาท นับแต่ชราภพ มีเพราะชาติสืบไปจนถึงอวิชชาอาสวะแต่ละข้อก็แจกออกเป็น ๔ ตามหลักอริยสัจทั้ง ๔. และในการอธิบาย ก็ได้อธิบายในข้อที่ ๑ ของแต่ละหมวด. เมื่อจบแล้วก็ได้จับอธิบายในข้อที่ ๒ ของแต่ละหมวด คือเป็นปัจจัยให้บังเกิดขึ้นได้อย่างไร จับแต่เพราะอาสวะบังเกิดขึ้นอวิชชาจึงเกิดอย่างไร เพราะอวิชชาบังเกิดขึ้นอาสวะจึงเกิดอย่างไร. อันนับว่าเป็นการแสดงอริยสัจสายสมุทัยที่สุดยอด. จับอาสวะและอวิชชาหรืออวิชชาและอาสวะเป็นสุดยอดของสายสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ และก็แสดงถอยลงมาว่าเพราะอวิชชาเกิดสังขารเกิดขึ้นอย่างไร.

จึงมาถึงในข้อว่า เพราะสังขารเกิดวิญญาณจึงเกิด.

ธาตุ ๕ ผสมปรุงแต่งขึ้นเป็นสังขาร

สังขาร นั้นก็ได้แสดงอธิบายแล้ว กล่าวรวม ๆ ก็ได้แก่สิ่งที่ผสมปรุงแต่งหรือการผสมปรุงแต่ง ซึ่งตามพระเถรอธิบายก็ได้ยกเอา

กายสังขาร เครื่องปรุงแต่งกาย อันได้แก่ลมหายใจเข้าลมหายใจออก

วจีสังขาร เครื่องปรุงแต่งวาจา ก็ได้แก่วิตกวิจารณ์ ความตรึกความตรอง

จิตตสังขาร เครื่องปรุงจิต ก็ได้แก่สัญญาเวทนา.

อาศัยสังขารทั้ง ๓ นี้ จึงมีการทำบุญทำบาป มีการปฏิบัติสมาธิจนถึงอัปนาสมาธิได้.

ทำบุญเรียกว่า **บุญญาภิสังขาร** ประดูแต่งบุญ.

ทำบาปก็เรียกว่า **อบุญญาภิสังขาร** ประดูแต่งบาปที่ไม่ใช่บุญ.

ทำสมาธิจนถึงอัปนาสมาธิก็เรียกว่า **อเนญชาภิสังขาร** ประดูแต่งธรรมะที่ไม่หวั่นไหว.

และก็ได้แสดงแล้วว่า กายและใจนี้ของทุกคนซึ่งรวมเรียกว่าอัตภาพนี้เป็นสังขาร คือสิ่งผสมประดูแต่ง ต้องมีการประดูแต่งอยู่ตลอดเวลาหยุดไม่ได้ ชีวิตจึงดำรงอยู่. และการที่จะเข้าใจในข้อว่าเพราะสังขารเกิดขึ้นวิญญาณจึงเกิด หรือเพราะสังขารเป็นปัจจัยวิญญาณจึงเกิดขึ้น ดังที่ได้มีแสดงถึงชาติกำเนิดของสัตว์ บุคคลซึ่งมีพระพุทธรักษาจิตแสดงเอาไว้ว่า บรูษบุคคลนี้มีธาตุ ๖ คือ **ปรฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ ธาตุไฟ วาโยธาตุ ธาตุลม อากาศธาตุ ธาตุอากาศ และวิญญาณธาตุ ธาตุวิญญาณ** ซึ่งแปลกันว่า **ธาตุรู้**.

ธาตุ ๕ ข้างต้น คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมธาตุอากาศ คือช่องว่าง เป็นรูปธาตุ ธาตุที่เป็นส่วนรูป ไม่มีความรู้อยู่ในตัว หรือเรียกว่าเป็นส่วนที่เป็นวัตถุ.

วิญญาณธาตุเข้ามาประกอบด้วยธาตุ ๕ เป็นสัตว์บุคคล

เมื่อธาตุทั้ง ๕ นี้มาเป็นสังขารคือผสมประดูแต่งกันขึ้น. ดังที่มีพระบาลีแสดงไว้ถึงความเกิดขึ้นของบุคคลในกรรมของมารดาว่าเริ่มตั้งต้นแต่เป็นกลละ ซึ่งเปรียบเหมือนเป็นหยดน้ำที่ละเอียดที่สุดติดอยู่ที่ปลายขนทราย. ซึ่งในกลละนี้ก็กล่าวได้ว่า ธาตุดินธาตุน้ำ ธาตุไฟธาตุลมธาตุอากาศได้รวมกันอยู่วิญญาณจึงลงปฏิสนธิ อันเรียกว่า **ปฏิสนธิวิญญาณ** ก็คือธาตุรู้.

วิญญาณธาตุ ธาตุรู้ เข้ามาประกอบ เริ่มเป็นสัตว์บุคคล เพราะว่าจะเป็นคนชายหญิง ก็ต้องประกอบด้วยธาตุทั้ง ๖ คือต้องมีวิญญาณธาตุ ธาตุรู้เข้ามาประกอบด้วย. และวิญญาณธาตุ ธาตุรู้ นี้ก็เข้าสู่ปฏิสนธิในกรรมมารดา ในเมื่อธาตุทั้ง ๕ ประกอบกัน

พร้อมเป็นสังขาร คือผสมปรุงแต่ง วิญญาณจึงเข้าปฏิสนธิ ซึ่งมีพระบาลีเรียกว่า **คันธัพพะ** คนธรรพ์ หมายถึงสัตว์ที่จะบังเกิดก็เข้าสู่ครรภ์ ก็คือปฏิสนธิวิญญาณนั่นเอง.

เกิดวิถีวิญญาณหรือวิญญาณ ๖ เพราะสังขาร

เพราะฉะนั้น เพราะสังขารคือส่วนผสมปรุงแต่งนี้เกิด วิญญาณจึงเกิดมาตั้งแต่ เบื้องต้นดังนี้. และแม้เมื่อก่อนเกิดเป็นบุคคลชายหญิง มีธาตุ ๖ ดังกล่าวสมบูรณ์ โดยลำดับ ตั้งแต่ในครรภ์ของมารดาจนถึงเมื่อคลอดออกมาแล้ว ภายใต้นี้ก็ต้องผสมปรุงแต่งกันอยู่ เป็นกายสังขาร วจสังขาร จิตตสังขาร วิญญาณจึงบังเกิดขึ้น. วิญญาณที่บังเกิดขึ้นถัดมาจากปฏิสนธิวิญญาณก็เป็นวิถีวิญญาณ ก็คือวิญญาณ ๖.

รู้ทางตาคือเห็นรูปเรียกว่า **จักขุวิญญาณ**.

รู้ทางหูคือได้ยินเสียงก็เรียกว่า **โสตวิญญาณ**.

รู้ทางจมูกทางลิ้นทางกายก็เรียกว่า **ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ**.

รู้ทางมโนคือใจซึ่งเรื่องราวทั้งหลายที่ใจคิดใจรู้ก็เรียกว่า **มโนวิญญาณ**.

๑. “คนธัพพ” ศัพท์ในอภิธานัปทปิปกาสจฺจ ให้คำแปลโดยพยัญชนะไว้ว่า บริโภคกลิ่น อ่อนไหว ในสวรรค์ ด้วยอำนาจการขับการพ้อนเป็นต้น เมื่อเป็นไปในอรรถแปลไว้ว่า ๑. คายน (ความขับร้อง) ๒. คายก (คนขับร้อง) ๓. อสฺส (ม้า) ๔. เทวตฺนฺตร (เทพคนธรรพ์) ๕. ตตรูปคสฺตต (สัตว์ที่จะเกิดในท้องมารดา) สำหรับในอรรถว่า ตตรูปคสฺตต สัตว์ที่จะเกิดในท้องมารดานั้น เป็นภาษาพื้นเมืองที่เข้าใจกันอยู่แล้วโดยทั่วไป มีหลักฐานปรากฏในอัสสทายนสูตร พระพุทธเจ้าตรัสกับอัสสทายนมาณพ ยกเรื่องอสิตเทวลฤษีว่า ... เคยมีพราหมณ์ฤษี ๗ คน ผู้มีความเห็นผิดในเรื่องวรรณะพราหมณ์ว่า ประเสริฐสุด ต่อมาอสิตเทวลฤษีได้เดินทางไปแก้ทฎฐิพราหมณ์ฤษี ทั้ง ๗ คน ได้ถามคันธัพพปัญหาว่า ท่านรู้หรือไม่ว่าการก้าวลงแห่งสัตว์ในครรภ์ (การตั้งครรภ์) เป็นอย่างไร พราหมณ์ฤษีตอบว่า ข้าพเจ้าทราบคือ ๑. มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน ๒. มารดามีระดู (อรรถกถาอธิบายว่า มารดาอยู่ในสมัยที่จะตั้งครรภ์ได้) ๓. คนธรรพ์ปรากฏ (สัตว์ผู้จะเกิดในครรภ์ปรากฏ) อสิตเทวลฤษีจึงถามว่า ท่านรู้หรือไม่ว่า “คนธรรพ์” นั้นเป็นกษัตริย์ หรือพราหมณ์ หรือแพศย์ หรือศูทร พราหมณ์ฤษีตอบว่า ไม่รู้ ... เรื่องอสิตเทวลฤษีนี้ พระองค์ตรัสเป็นเรื่องกุตปุพพ คือมีแล้วในปางก่อน คำตอบของพราหมณ์ฤษีตอนนี้ตรงกับพระพุทธภาษิตในมหาตณหาสังขยสูตร ซึ่งตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายถึงเหตุ ๓ อย่างประชุมกันเป็นเหตุให้มีการตั้งครรภ์

อภิธานสันสกฤตได้อธิบาย “คนธรวว” คล้าย ๆ กับอรรถเช่นนี้ไว้ว่า ... The soul after death and previous to its being born again (corresponding in some respects to the western notion of a ghost) “วิญญาณภายหลังตายและก่อนที่จะเกิดอีก” ในบางเล่มให้ที่มาประกอบไว้ว่า ตสฺยาสีทฺทฺหิตา คนธรววคฺฤทฺหิตา.

เกิดกายสังขาร เกิดวิญญาณ

แม้วิถีวิญญาณดังกล่าวนี้จะบังเกิดขึ้นก็ต้องอาศัยกายสังขาร วีสังขาร มโนสังขาร ประชุมกันอยู่ วิญญาณจึงเกิดได้ ดังจะพึงเห็นได้ว่า กายสังขาร เครื่องปรุงกาย ได้แก่ ลมหายใจเข้าออก ซึ่งต้องหายใจเข้าออกกันอยู่ตลอดเวลาหยุดไม่ได้.

ดับกายสังขาร ดับวิญญาณ

เมื่อเป็นดังนี้ วิญญาณจึงเกิดขึ้นได้ตามวิถีคือทางตาทางหูเป็นต้นดังที่กล่าวมาแล้ว. ถ้าหากว่าดับลมหายใจเข้าออก กายนี้แตกสลายวิญญาณก็ดับ. ชีวิตนี้ย่อมมีความตาย เป็นที่สุดเหมือนกันหมด ก็คือว่าจะต้องถึงเวลาหนึ่งซึ่งจะต้องหยุดหายใจ ที่เรียกว่าตาย หรือสิ้นชีวิต. ก็แปลว่าดับกายสังขาร ดับลมหายใจเข้าออก วิญญาณก็ดับไม่เกิด ดังที่ได้มี พระพุทธภาษิตแสดงเอาไว้ว่า

อจิริ วตยฺ กาโย ปจฺวี อธิเสสฺสติ ไม่นานหนอกายนี้จักนอนทับแผ่นดิน

จุฑฺโท อเปตวิญญาโณ มีวิญญาณไปปราศแล้วคือปราศจากวิญญาณ
ต้องถูกทอดทิ้ง

นिरตฺถํ ว กลฺลฺลํครฺ เหมือนอย่างท่อนไม้ท่อนฟืนไม่มีประโยชน์.

เกิดวีสังขาร เกิดวิญญาณ

และแม้วีสังขาร เครื่องปรุงกาย วิตกวิจารณ์ไม่เกิดขึ้น คือเมื่อไม่คิดไม่นึก ไม่ตรึก ไม่ตรองถึงเรื่องอะไร วิญญาณก็ไม่เกิดขึ้นในเรื่องอันนั้น. ต่อเมื่อตรึกตรองคิดนึกถึงเรื่องอันใด วิญญาณจึงเกิดขึ้นในเรื่องอันนั้น. เพราะฉะนั้น เมื่อความตรึกความตรองความคิดความนึกดับ วิญญาณก็ดับ. เมื่อความตรึกความตรองคิดนึกบังเกิดขึ้น วิญญาณก็เกิดขึ้นในเรื่องที่ตรึกตรองคิดนึกนั้น.

เกิดจิตตสังขาร เกิดวิญญาณ

แม้จิตตสังขารคือสัญญาเวทนามก็เช่นเดียวกัน. เมื่อมีสัญญามีเวทนา จิตจึงจะคิดนึก ตรึกตรอง วิญญาณจึงเกิดขึ้นในเรื่องที่จิตคิดนึกตรึกตรองนั้น เพราะว่าจิตจะคิดนึกตรึกตรองได้ ก็เพราะมีเวทนามีความรู้เป็นสุขเป็นทุกข์เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข มีสัญญาจำได้ หมายถึงอยู่ในเรื่องอันนั้น จิตจึงคิดถึงเรื่องอันนั้นได้. ถ้าไม่มีเวทนา ยกตัวอย่างเช่นฉีดยา

ที่ร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง หมดความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ที่ร่างกายส่วนนั้น แม้จะเอามิดมาผ่าตัดอย่างหมอผ่าตัดคนไข้ ความรู้สึกเจ็บก็ไม่มี. เมื่อความรู้สึกเจ็บไม่มี ก็ไม่ทำให้เกิดความคิดถึงส่วนนั้น วิญญาณก็ไม่เกิดขึ้นในส่วนนั้น. ต่อเมื่อมีความรู้สึกเจ็บขึ้นในส่วนนั้น วิญญาณจึงจะเกิดขึ้นในส่วนนั้น คือเป็นความรู้. รู้ทางกายที่เรียกว่ากายวิญญาณ. แต่เมื่อร่างกายส่วนนั้นไม่มีความรู้สึกเจ็บ กายวิญญาณก็ไม่เกิดขึ้นในส่วนนั้น.

มาถึงสัญญาความจำก็เช่นเดียวกัน. จิตจะคิดจะนึกถึงเรื่องอันใดก็เพราะจำเรื่องอันนั้นได้. ถ้าลืมเสียแล้วก็ไม่มีอะไรที่จะคิดนึกได้. จะคิดนึกได้ก็คิดนึกได้ในเรื่องที่จำได้เท่านั้น. ถ้าจำไม่ได้หรือไม่จำก็คิดนึกไม่ได้ วิญญาณก็บังเกิดขึ้นในเรื่องนั้นไม่ได้.

เพราะฉะนั้น เมื่อมีสัญญาเวทนา จิตคิดถึงเรื่องอันใด อาศัยสัญญาเวทนา ก็เกิดวิญญาณขึ้นในเรื่องนั้นตามวิถี. ถ้าดับสัญญาเวทนาเสีย วิญญาณก็ดับ. ยกตัวอย่างง่าย ๆ ดังเช่น โสตวิญญาณ วิญญาณทางหูคือได้ยินเสียง. ในขณะนี้กำลังแสดงธรรมบรรยายเป็นเสียง เป็นเสียงที่ไปกระทบโสตประสาทคือกระทบหู จิตตั้งใจฟัง ก็หมายความว่าสัญญาเวทนาอยู่ในเสียงที่ไปกระทบโสตประสาท. โสตวิญญาณ ความรู้เสียงทางหูจึงบังเกิดขึ้นคือได้ยิน ได้ยินถ้อยคำที่ได้แสดงนี้. แต่ถ้าจิตไม่ตั้งอยู่ในเสียงที่แสดงนี้ ส่งจิตไปคิดถึงเรื่องอื่น ก็ไปมีสัญญาเวทนาในเรื่องอื่นที่ส่งจิตไปนั้น วิญญาณก็ไปบังเกิดขึ้นในเรื่องอื่นนั้น. แต่ว่าวิญญาณไม่บังเกิดขึ้นในเสียงที่กำลังแสดงอยู่. แปลว่าหูดับ แม้ว่าเสียงที่แสดงนี้จะไปกระทบโสตประสาทอยู่เป็นปกตินั่นแหละ. โสตประสาทก็ได้อยู่ แต่ว่าจิตไม่ตั้งใจฟัง จิตไปคิดถึงเรื่องอื่น หูก็ดับจากเสียงที่กำลังแสดงนี้ ไม่ได้ยิน ไม่เกิดโสตวิญญาณในเสียง แต่ว่าไปเกิดมโนวิญญาณในเรื่องต่าง ๆ ที่ส่งจิตไปคิดถึงนั้น. โสตวิญญาณทางหูนี้ก็ดับไปเกิดมโนวิญญาณในเรื่องที่คิดไป.

เพราะฉะนั้น จึงต้องอาศัยสังขาร. เมื่อมีสังขารจึงมีวิญญาณดังกล่าวนี้ ตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดก่อนขึ้นในครรภ์ของมารดาดังกล่าว คือตั้งแต่ปฏิสนธิวิญญาณ และมาถึงวิถีวิญญาณคือวิญญาณที่บังเกิดขึ้นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางมนะคือใจ ก็เช่นเดียวกัน ต้องอาศัยสังขาร กายสังขารวจีสังขารมโนสังขารจิตตสังขารดังกล่าวนี้ เป็นปัจจัยจึงได้เกิดวิญญาณขึ้น เป็นวิถีวิญญาณทางตา ทางหูเป็นต้นตามประเภท. เพราะฉะนั้น เพราะสังขารบังเกิดขึ้นวิญญาณจึงเกิด.

ข้อที่ท่านพระสารีบุตรได้แสดงมาโดยลำดับเป็นธรรมะที่เป็นเหตุเป็นผลสืบต่อกัน. เมื่อได้ตั้งใจฟังและตั้งใจที่จะทำความเข้าใจ ย่อมจะได้ความเข้าใจในธรรมะ ที่เป็นสัจจะคือ

ความจริงตามเหตุและผล จะทำให้จับเหตุจับผล ตั้งแต่จับทุกข์จับสมุทัยคือเหตุเกิดทุกข์ และทำให้จับเงื่อนต้นเงื่อนปลายได้ เพราะทุก ๆ ข้อที่เป็นเหตุเป็นผลสืบต่อกันนั้น ต่างเป็นเงื่อนต้นเงื่อนปลายของกันและกันไปทุก ๆ ข้อ. และเมื่อจับได้ถูกต้อง ก็ย่อมจะมีความเข้าใจถึงเหตุและผลอันถูกต้อง. การพิจารณาตามทางที่ท่านแสดงดั่งนี้ย่อมเป็นทางเจริญปัญญา และโดยเฉพาะเรียกว่าเป็นทางวิปัสสนาทางที่ทำให้เกิดปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริง อันจะทำให้จับสัจจะความจริงที่เป็นตัวเป็นเหตุและเป็นผลได้. แม้การที่ปฏิบัติทำสติหรือว่าตั้งสติในกาย เวทนาจิตธรรม อันเป็นตัวสติปัฏฐานทุกข้อ ก็เป็นการพิจารณาจับเหตุจับผลแต่ละข้อเช่นเดียวกัน ทำให้ได้สมาธิและทำให้ได้ปัญญาเป็นเครื่องขัดเกลากิเลสไปได้โดยลำดับ.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๒๗ เมษายน ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๓๕

ปฏิจจสมุพบาท ข้อวิญญาณนามรูป

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงพระเถรธาธิบายข้อสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบมาโดยลำดับ จนถึงได้แสดงอธิบายในข้อที่แสดงถึงเหตุปัจจัย เมื่ออวิชชาเกิดอาสวะเกิด เมื่ออาสวะเกิดอวิชชาเกิด เมื่ออวิชชาเกิดสังขารเกิด เมื่อสังขารเกิดวิญญาณเกิด.

และในวันนี้จะได้แสดงอธิบายต่อไป. เมื่อวิญญาณเกิดนามรูปก็เกิด.

พระพุทธาธิบายเรื่องวิญญาณและนามรูป

ในข้อวิญญาณนี้ที่ได้แสดงอธิบายมาแล้ว. ในพระเถรธาธิบายก็ยกเอาวิญญาณ ๖ ซึ่งเป็นวิถีวิญญาณคือวิญญาณในวิถิ คือในทางของอายตนะภายในภายนอกทั้ง ๖. ส่วนในพระสูตรบางพระสูตร โดยเฉพาะมหานิทานสูตร พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงถึงปฏิสนธิวิญญาณรวมเข้าด้วย และได้มีพระพุทธาธิบายในพระสูตรนั้นว่า เมื่อวิญญาณเกิด นามรูปก็เกิดอย่างไร โดยที่ได้ตรัสแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยทรงตั้งเป็นพระพุทธานุชา คือเป็นคำถามภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อวิญญาณไม่หยั่งลงคือไม่เป็นไป ไม่ปฏิสนธิในครรภ์ของมารดา นามรูปจะก่อตัวขึ้นในครรภ์ของมารดาได้หรือไม่. ภิกษุทั้งหลายก็ได้กราบทูลว่าไม่ได้. และได้มีอธิบายในคำที่ว่า จะก่อตัวขึ้นได้หรือไม่ ก็หมายถึงว่าจะก่อตัวขึ้นโดยเป็นกลละเป็นต้นนั่นเอง. เมื่อรวมพระพุทธานุชาและคำกราบทูลตอบของภิกษุทั้งหลายเข้าด้วยกัน ก็รวมความเข้าว่า

ในการถือกำเนิดเกิดก่อของเด็กชายหญิงตั้งต้นขึ้นในครรภ์ของมารดานั้น ถ้าหากว่าวิญญาณไม่ก้าวลงคือไม่เป็นไปตามที่เรียกว่าไม่ถือปฏิสนธิ หรือปฏิสนธิวิญญาณไม่เข้ามานามรูปก็จะก่อตัวขึ้นโดยเป็นรูปตั้งต้นแต่กลละ และเป็นนามตั้งต้นแต่วิญญาณประกอบกันเป็นธาตุ ๖ หาได้ไม่.

ได้มีพระพุทธพจน์ต่อไปอีกว่า เมื่อวิญญาณหยั่งลงดังที่เรียกว่าถือปฏิสนธิในครรภ์ของมารดาแล้ว หากว่าดับไปเคลื่อนไป นามรูปจักบังเกิดเจริญขึ้นต่อไปได้หรือไม่. ภิกษุทั้งหลายก็กราบทูลว่าไม่ได้. รวมพระพุทธพจน์และคำกราบทูลตอบเข้าก็ได้ความว่า แม้วิญญาณจะปฏิสนธิในครรภ์ของมารดา เริ่มก่อตัวเป็นนามรูปขึ้นแล้ว แต่ถ้าหากว่าวิญญาณที่เข้าถือปฏิสนธินั้น จุดคือเคลื่อนออกไป ดับไป นามรูปแม้จะก่อตัวขึ้น ก็จะไม่บังเกิดเจริญเติบโตขึ้นต่อไป.

ได้มีพระพุทธพจน์ต่อไปอีกว่า แม้เมื่อเด็กคลอดออกจากครรภ์ของมารดาแล้ว เป็นเด็กหญิงเป็นเด็กชายที่เป็นหนุ่มเป็นสาวขึ้นแล้ว หากวิญญาณดับไปขาดไป นามรูปจักดำรงต่อไปได้หรือไม่. ภิกษุทั้งหลายก็กราบทูลว่า นามรูปก็จักดำรงต่อไปไม่ได้ ก็จะต้องดับต้องแตกสลาย. รวมความเข้าแล้วก็ได้ว่า แม้เมื่อคลอดออกมาเป็นเด็กชายหญิง แม้เติบโตเป็นหนุ่มเป็นสาว หากวิญญาณขาดไปดับไปเสียเมื่อใด นามรูปก็แตกสลายเมื่อนั้น. หากวิญญาณยังอยู่ นามรูปก็ดำรงอยู่.

ก็ได้มีพระพุทธานุญาตโดยตรงตั้งเป็นพุทธพจน์ขึ้นเพียงเท่านั้น. แม้เพียงเท่านี้ก็ยอมทำให้เข้าใจต่อไปได้ทั้งหมดว่า แม้เมื่อเด็กชายหญิงที่เป็นหนุ่มเป็นสาวเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่เป็นคนแก่ เมื่อวิญญาณยังเป็นไปอยู่ นามรูปนี้ก็ยังเป็นไปอยู่. เมื่อวิญญาณนี้ดับหรือเคลื่อนไปที่เรียกว่าจุดิ นามรูปนี้ก็จักขาดจักดับ. ก็เป็นไปตามพระพุทธภาษิตที่ได้ยกขึ้นแล้วว่า

กายนี้ไม่นานหนอนจกนอนทับแผ่นดิน มีวิญญาณไปปราศ คือ
ปราศจากวิญญาณ ถูกทอดทิ้งเหมือนอย่างท่อนฟืนท่อนไม้ไม่มีประโยชน์.

นามรูปเกิดเพราะปฏิสนธิวิญญาณ

เพราะฉะนั้น วิญญาณ ตามพระพุทธภาษิตนี้ จึงเป็นวิญญาณที่มักจะเรียกกันว่า ปฏิสนธิวิญญาณ. แต่ว่ามักจะเรียกว่าปฏิสนธิวิญญาณก็จำเพาะเมื่อแรกปฏิสนธิ. ต่อจากปฏิสนธิคือที่แรกนั้นแล้ว วิญญาณนั้นก็ยังคงดำรงอยู่. และท่านยังมีคำเรียกอีกคำหนึ่งว่า ภวังคจิต. พระอาจารย์ผู้แสดงอธิบายพระสูตรท่านใช้คำเรียกอย่างนั้น และได้อธิบายถึงนามรูป เช่นอธิบายรูปเป็นกัมมชรูป รูปที่เกิดจากกรรมเป็นต้น ตามนัยในอภิธรรม.

เมื่อรวมความเข้าแล้วก็คือว่า นามรูปนี้ที่ยังดำรงชีวิตอยู่ จะต้องมิวิญญาณหรือมีจิตหรือมิวิญญาณธาตุ คือธาตุรู้ตั้งอยู่ เมื่อวิญญาณธาตุหรือจิตหรือวิญญาณดังกล่าวจุดิ คือว่าเคลื่อนไปดับไป นามรูปนี้ก็แตกสลาย. เพราะฉะนั้น เมื่อวิญญาณเกิดขึ้นนามรูปจึงเกิดหรือเพราะวิญญาณเป็นปัจจัยนามรูปจึงบังเกิดขึ้น ดังนี้ตามพระพุทธภาษิต.

นามรูปเกิดเพราะวิถีวิญญาณ

อนึ่ง อธิบายได้โดยทาง วิถีวิญญาณ คือวิญญาณที่บังเกิดขึ้นตามวิถิ คือตามทางของอายตนะภายในภายนอกทั้ง ๖ ที่มาประจวบกัน เป็น

จักขุวิญญาณ รู้รูปทางจักขุก็คือเห็นรูป

โสตวิญญาณ รู้เสียงทางหูก็คือได้ยินเสียง

ฆานวิญญาณ รู้กลิ่นทางจมูกคือทราบกลิ่น

ชีวหาวิญญาณ รู้รสทางลิ้นคือทราบรส

กายวิญญาณ รู้ไผ่ภูฎัพพะสิ่งที่กายถูกต้องทางกายคือทราบสิ่งถูกต้อง และ

มโนวิญญาณ คือรู้เรื่องราวทางมโนคือใจ.

ก็ต้องมีวิญญาณนี้บังเกิดขึ้นก่อน นามรูปจึงบังเกิดขึ้น อันหมายความว่า ส่วนที่เป็นรูปก็ปฏิบัติหน้าที่ของรูป ส่วนที่เป็นนามคือเวทนา สัญญา สังขาร ก็บังเกิดขึ้นสืบต่อจากวิญญาณ เป็นไปตามพระเถราธิบายนั้น. เพราะฉะนั้น จึงต้องมีวิญญาณบังเกิดขึ้นก่อนนามรูปจึงบังเกิดขึ้น.

ในข้อนี้ก็พึงทำความเข้าใจง่าย ๆ ว่า ในเบื้องต้นนั้นทุกคนจะต้องเกิดวิญญาณขึ้นก่อนตามวิถิ เช่นจะต้องเห็นรูป ต้องได้ยินเสียง ต้องได้ทราบกลิ่น ทราบรส ทราบไผ่ภูฎัพพะ และได้คิดได้รู้เรื่องราวทางมโนคือใจ. และเมื่อเป็นดังนี้ นามคือเวทนาสัญญาสังขารทั้งหลายจึงบังเกิดสืบต่อกันไป และรูปจึงปฏิบัติหน้าที่เป็นไปตามนามเวทนาสัญญาสังขารนั้นสืบต่อไป. ถ้าหากว่าไม่มีวิญญาณคือไม่เห็นรูป ไม่ได้ยินเสียงเป็นต้น นามรูปก็ไม่ปฏิบัติหน้าที่คือไม่บังเกิดเป็นนามรูปขึ้น.

ปิยรูป สาทรูป

และข้อที่พึงหยิบยกขึ้นมาพิจารณาให้เห็นชัดขึ้นไปอีกก็คือ ตัว จิต กับ อารมณ์. จิตที่คิดไปในอารมณ์ต่าง ๆ ดำริไปในอารมณ์ต่าง ๆ ครุ่นคิดไปในอารมณ์ต่าง ๆ ก็ต้องอาศัยวิญญาณบังเกิดขึ้นก่อน. และการที่จะทำความเข้าใจในข้อนี้ก็จะต้องทำความเข้าใจในข้อ นามรูป อีกสักหน่อยหนึ่ง.

คำว่า นาม นั้นเข้าใจกันง่าย ๆ ก็คือ มิใช่รูป สักแต่ว่าเป็นชื่อเรียกขึ้นในสิ่งที่ไม่ใช่รูป คือมีแต่นามไม่มีรูป.

ส่วนที่เป็น รูป นั้นก็คือ ที่เป็นวัตถุอันเป็นรูปอย่างหยาบ และ ที่เป็นตัวที่ตั้งของจิต แม้ไม่ใช่รูป.

ที่กำหนดของจิตแม้ไม่ใช่รูป ก็ขอยืมคำว่ารูปมาเรียกด้วย เช่นคำว่า **ปิยรูป** **สาตรูป** รูปที่เป็นที่รัก รูปที่เป็นที่พอใจสำราญใจ อันหมายถึงทุก ๆ สิ่งที่จิตกำหนดถึง ก็คือตัวอารมณ์นั่นเอง. ไม่ว่าจะป็นอารมณ์ที่เป็นส่วนรูป หรือเป็นอารมณ์ที่เป็นส่วนธรรม คือเป็นเรื่องเป็นราวไม่ใช่รูป แต่ว่าเป็นสิ่งที่จิตกำหนดถึง จิตคิดถึง อันเป็นส่วนที่รักใคร่ เป็นส่วนที่ขบใจสำราญใจ ก็เรียกว่าปิยรูปสาตรูปได้. ขอยืมคำว่ารูปมาใช้เรียกครอบคลุม ได้ทั้งหมด. และโดยเฉพาะส่วนที่เป็นอารมณ์ของจิตนั้นคือเป็นตัวเรื่อง ไม่ใช่เป็นวัตถุ โดยตรง. เป็นตัวเรื่อง เป็นเรื่องของวัตถุก็ได้ เป็นเรื่องของสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุก็ได้ คือเรื่องที่ จิตคิด เรื่องที่จิตดำริ เรื่องที่จิตครุ่นคิดถึงหรือหมกมุ่นถึง อันเรียกว่าอารมณ์. อารมณ์ นี้แหละซึ่งเป็นที่รักใคร่ที่พอใจสำราญใจ ก็เรียกว่าปิยรูป สาตรูปได้ คือเป็นสิ่ง รูปก็คือเป็น สิ่ง สิ่งที่จิตคิดดำริหมกมุ่นถึงอันเป็นที่ขบใจสำราญใจ พอใจ ก็เป็นปิยรูป สาตรูป.

คำว่า **รูป** จึงมีความหมายถึง **สิ่งที่เป็นวัตถุโดยตรง** หรือหมายถึง **สิ่งที่จิตกำหนด คิดถึงหมกมุ่นถึง** อันเรียกว่าอารมณ์ดังกล่าว. นี้เป็นตัวอารมณ์.

อารมณ์เข้าสู่จิตได้เพราะวิญญาน

และเมื่ออายตนะภายในภายนอกมาประจวบกัน จิตก็ออกจากภวังค์น้อมออกไปรับ อารมณ์ คือไปรับเรื่องของรูป ของเสียง ของกลิ่น ของรส ของโผฏฐัพพะ ของธรรมะคือ เรื่องราวนั้นเข้ามา. ตัวรูปจริง ๆ เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะจริง ๆ เป็นวัตถุ ย่อมเข้ามาสู่ จิตซึ่งมิใช่วัตถุ เพราะจิตไม่มีสรีระรูปร่างสัณฐาน ดังที่มีพระพุทธรูปทศชาติตรัสไว้ว่า

อสรีริ ไม่มีสรีระรูปร่างสัณฐาน แต่มีกายนี้เป็นที่อาศัย.

วัตถุเข้ามาสู่จิตไม่ได้. สิ่งเข้ามาสู่จิตได้ก็คือตัวอารมณ์ คือเป็นเรื่อง เรื่องของสิ่ง เหล่านั้น. ธรรมารมณ์ อารมณ์คือเรื่องราวของรูปเสียงเป็นต้น ที่ประสบพบผ่านมาแล้ว เป็นต้น ก็เหมือนกัน ไม่ใช่วัตถุก็เข้าสู่จิตได้ เข้าสู่จิตในฐานะเป็นอารมณ์คือเป็นเรื่อง เช่นเดียวกัน. อารมณ์คือเรื่องที่จะเข้าสู่จิตได้นี้ก็ต้องเริ่มต้นตั้งแต่วิญญานเช่นเดียวกัน คือ **จะต้องเกิดวิญญานขึ้นก่อน อารมณ์ทั้งหลายจึงจะเข้าสู่จิตได้.**

ภวังคจิต

และจิตนี้ท่านได้มีแสดงอธิบายไว้ในอภิธรรมว่า **จิตที่เป็นตัวจิตซึ่งยังไม่มีอารมณ์** เรียกว่า **ภวังคจิต**. คำว่า **ภวังค์** นั้นแปลว่า **องค์ของภาวะ** คือองค์ของภพ คือความเป็น.

พิจารณาดูในทางหนึ่งก็น่าเข้าใจว่า นามรูปนี้เมื่อมีจิตที่เริ่มแต่ปฏิสนธิจิตหรือปฏิสนธิวิญญานดังที่กล่าวมาแล้วตามพระพุทธานิยายที่อ้างมาข้างต้นนั้น จึงมีตัวภพคือความเป็น. ในที่นี้มุ่งถึงความมีชีวิต. นามรูปนี้ก็ดำรงอยู่ และเมื่อมีปฏิสนธิจิตปฏิสนธิวิญญานตั้งแต่เบื้องต้น ก็ก่อตั้งนามรูปนี้มาในเบื้องต้น เติบใหญ่ขึ้นเจริญขึ้นมาโดยลำดับ ดังที่ปรากฏอยู่แก่ทุก ๆ คนในบัดนี้ เพราะยังมีตัวจิตที่เป็นปฏิสนธิจิต ที่เป็นปฏิสนธิวิญญานในเบื้องต้น และดังที่ได้กล่าวแล้วว่า พระอาจารย์ท่านเรียกว่าภวังคจิตอีกคำหนึ่งด้วย คือจิตที่เป็นองค์ของภพ คือเป็นองค์สมบัติหรือองค์คุณแห่งภพคือความเป็น ในที่นี้คือชีวิตความดำรงอยู่ ความเป็นอยู่ ความมีชีวิตอยู่. ชีวิตก็คือความเป็น ไม่ตาย ยังเป็นอยู่.

เพราะฉะนั้น **ตัวจิตที่ทำให้ชีวิตนี้ดำรงอยู่ ทำให้นามรูปนี้ดำรงอยู่** จึงเรียกอีกคำหนึ่งว่า **ภวังคะ** องค์ของภพ องค์ของความเป็น เป็นอยู่ ดำรงอยู่ ไม่ตาย ยังมีจิตนี้อยู่ ก็แปลว่ายังไม่ตาย ยังดำรงอยู่ ยังเป็นอยู่ พิจารณาดูความก็เป็นดังนี้ได้จึงเรียกว่า **ภวังคจิต** ท่านอาจารย์ท่านก็เรียกดังนั้นว่าภวังคจิต อันทำให้ยังดำรงอยู่ ยังเป็นอยู่ไม่ตาย.

วิถีจิต

และความหมายของภวังคจิตอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ตัวภวังคจิตที่แท้ ๆ นั้นยังไม่มีอารมณ์ คือ **จิตที่ยังไม่มีอารมณ์** เรียกว่า **ภวังคจิต**. **ต่อเมื่อมีอารมณ์** จึงเป็น **วิถีจิต** **วิถีวิญญาน** จิตที่บังเกิดขึ้นเป็นไปตามทาง ในเมื่ออายตนะภายในภายนอกมาประจวบกันเป็นต้น. จิตที่เป็นไปตามทางนี้ก็คือว่าจิตเดินทาง จิตเคลื่อนไหว จิตที่นุ่มไป ไม่ใช่จิตที่อยู่ตัวคือนิ่งอยู่เฉย ๆ. เพราะฉะนั้น ท่านจึงมีคำเปรียบเอาไว้ว่า เหมือนอย่างคนที่นอนหลับอยู่ได้ตื่นมะม่วง. เมื่อผลมะม่วงหล่นลงมา เสียงผลมะม่วงหล่นลงมากกระทบแผ่นดิน เสียงนั้นก็มากระทบโสตประสาทของคนก็นอนหลับก็ตื่นขึ้นมา. ตื่นขึ้นมาก็เอื้อมมือไปหยิบเอาผลมะม่วงมาบริโภค เสร็จแล้วก็กลับไปใหม่. นี่เป็นอุปมา.

มีข้ออุปมาว่าจิตที่อยู่ในภวังค์นั้นก็เหมือนอย่างคนนอนหลับ. และจิตที่ออกมารับอารมณ์นั้นก็เหมือนอย่างคนนอนหลับที่ตื่นขึ้น เอื้อมมือออกไปหยิบผลมะม่วงบริโภค แล้วก็กลับไปใหม่. ก็คือเมื่ออายตนะภายในภายนอกมาประจวบกัน ก็เหมือนอย่างเป็นสิ่งที่มากระทบเข้ากับภวังคจิต ภวังคจิตก็ตื่นขึ้นมานุ่มออกมารับอารมณ์. เมื่อรับอารมณ์แล้วก็กลับเข้าภวังค์ใหม่คือเหมือนอย่างกลับไปใหม่. เมื่ออายตนะภายในภายนอกมาประจวบกันใหม่ จิตก็ออกจากภวังค์นุ่มออกมารับอารมณ์. เสร็จแล้วก็กลับไปใหม่คือเข้าภวังค์ใหม่. ท่านแสดงธรรมชาติของจิตไว้ดังนี้.

จิตที่ไม่รับอารมณ์นั้น เรียกว่า **ภวังคจิต**
และจิตที่ออกรับอารมณ์นั้น เรียกว่า **วิถีจิต**.

วิถี ก็คือ **ทาง** ก็หมายความว่าจิตน้อมออกไปเหมือนอย่างเดินทาง.

วิถีจิตเป็นวิญญานก่อน แล้วจึงเป็นนามรูป

และในการที่น้อมออกรับอารมณ์นี้ เมื่อแสดงตามชั้น ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ก็เป็นวิญญานขึ้นก่อน คือว่าเริ่มแต่จักขุวิญญาน คือเมื่อตาจากรูปมาประจวบกัน กระทบถึงจิต จิตก็ออกจากภวังค์ มาเป็นวิถีจิต. ที่แรกก็เป็นจักขุวิญญาน ฐูปทางจักขุ คือเห็นรูป. ในข้ออื่นก็เช่นเดียวกัน และเมื่อเป็นจักขุวิญญานเห็นรูปขึ้นแล้ว ก็เกิดสัมผัส เกิดเวทนา เกิดสัญญา เกิดสังขาร ก็โดยอาศัยรูปนั่นเอง เป็นนามรูปคือจะต้องมีรูป เป็นที่อาศัยอยู่ด้วย จึงจะเกิดเป็นสัมผัสเป็นเวทนาทางกายทางใจ หรือว่าทางรูปกาย และทางใจ. เกิดสัญญาเกิดสังขารคือคิดปรุงหรือปรุงคิด. เสร็จแล้วก็เข้าสู่ภวังค์ใหม่ใน อารมณ์นั้น. ครั้นเมื่ออายุตนะภายในภายนอกประจวบกันใหม่อีก จิตก็ออกจากภวังค์น้อม ออกรับอารมณ์ใหม่. ก็เป็นวิญญานขึ้นก่อน. แล้วก็เกิดสัมผัส เป็นเวทนา เป็นสัญญา สังขาร โดยมีรูปเป็นที่อาศัยไปด้วยกัน. เสร็จแล้วก็กลับสู่ภวังค์ใหม่. เป็นไปดังนี้ทุกอารมณ์ แต่ว่าเป็นไปรวดเร็วมาก. และจิตนี้ก็มีปกติรับอารมณ์ได้คราวละหนึ่งเท่านั้น จะรับพร้อม กันสองไม่ได้ คราวละหนึ่ง. และเมื่อที่หนึ่งเกิดดับไปแล้ว จึงรับอารมณ์ที่สองได้. อารมณ์ ที่สองเกิดดับไปแล้วจึงรับอารมณ์ที่สามได้ต่อ ๆ ไปดังนี้. ที่ว่า

เกิด นั้นก็คือว่า ออกจากภวังค์.

ดับ นั้นก็คือว่า เข้าสู่ภวังค์ตามเดิม.

เป็นธรรมชาติ เป็นธรรมชาติของจิตดังนี้.

เพราะฉะนั้น อารมณ์ทุกอารมณ์นั้นก็เป็นนามรูปนั่นเองรวมกันอยู่ ซึ่งตั้งต้นแต่ วิญญาน. เมื่อมีวิญญานขึ้นก่อนแล้วจึงจะออกรับอารมณ์ บังเกิดเป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร คือเป็นความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข เป็นความจำได้ หมายรู้ เป็นความคิดปรุงเป็นความปรุงคิด ในเรื่องนั้นไปที่ละอารมณ์ดังนี้. แต่ว่าเพราะ รวดเร็วมากจึงได้ไม่รู้สึกรู้หาหรือไม่รู้ว่าเป็นที่ละอารมณ์เป็นที่ละอารมณ์ เกิดดับอยู่ที่ละ อารมณ์ ๆ. และจิตก็ออกจากภวังค์เข้าสู่ภวังค์อยู่ที่ละอารมณ์ ๆ ดังนี้. เป็นธรรมชาติเป็น ธรรมชาติของจิตเป็นไปอยู่ดังนี้.

เพราะฉะนั้น ภาวังคจิตซึ่งเป็นตัวจิตต้นเดิม รับอารมณ์ก็ออกจากภาวังค์มาเป็นวิถิจิต. วิถิจิตนั้นที่แรกก็เป็นวิญญาณ แล้วจึงจะเป็นนาม เป็นรูป เป็นตัวอารมณ์ดังที่ปรากฏอยู่ในจิตใจของทุก ๆ คนอย่างเต็มที่. ทุกคนก็มีสุขมีทุกข์มีเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข มีความจำ ได้หมายรู้ มีความคิดปรุงมีความปรุงคิด. ทั้งหมดนี้ก็เป็นนามรูปนี้แหละรวมกันอยู่ เป็นตัวอารมณ์ซึ่งจะต้องมีวิญญาณเป็นเบื้องต้น. เพราะฉะนั้น เมื่อวิญญาณเกิดนามรูปจึงเกิดนี้เป็นอธิบายตามวิถีวิญญาณหรือวิถิจิต.

ต่อไปนี่ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๒๘ เมษายน ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๓๖

ปฏิจจสมุปบาทช้อนามรูปอายตนะ

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ความเห็นชอบคือเห็นถูกต้องในปฏิจจสมุปบาท ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ตามที่ท่านพระสารีบุตรได้ให้เถรอธิบายไว้ ฟังดูก็เป็นเรื่องยากหรือเข้าใจยาก. แต่เมื่อได้ตั้งใจฟังทราบอธิบายของข้อธรรมะนั้น ๆ และตั้งใจฟังว่าธรรมะนั้น ๆ เป็นเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันเหมือนอย่างลูกโซ่อย่างไร แม้ตามที่ได้อธิบาย ก็ย่อมจะพอเข้าใจไปโดยลำดับ. ความเข้าใจนี้แม้ว่าจะเริ่มต้นเพียงเล็กน้อย หรือเฉพาะบางข้อบางประการก็ย่อมเป็นการดีเป็นอันว่าได้เริ่มเข้าใจบ้าง. และความเข้าใจบ้างนี้เมื่อได้ตั้งใจฟังตั้งใจพิจารณาซ้ำ ๆ ไปด้วย ๆ และเมื่อได้มีการปฏิบัติทางศีลทางสมาธิประกอบกับปัญญาที่พิจารณา ก็จะทำให้เข้าใจมากขึ้น ๆ เปรียบเหมือนอย่างว่าน้ำฝนที่ตกที่ทะเลหยาต ๆ จากชายคาของตุ่มน้ำ ก็ทำตุ่มน้ำให้เต็มได้จากน้ำฝนที่ตกที่ทะเลหยาต ๆ เท่านั้น. แต่ท่านก็สอนอยู่เสมอว่าให้ทำบ่อย ๆ. ใช้คำว่า ส้องเสพให้มาก ปฏิบัติให้มาก ปฏิบัติบ่อย ๆ จึงจะได้ผลที่สืบต่อและเพิ่มพูน. เหมือนอย่างน้ำที่ตกที่ทะเลหยาต ๆ นั้นลงตุ่ม เมื่อตกลงไปได้สัก ๑๐ หยด ๒๐ หยด ๑๐ หยด ๒๐ หยดก็หยุด ทิ้งไว้สักวันสองวันน้ำในตุ่มนั้นก็แห้งไป. ก็เป็นอันว่าต้องรองน้ำฝนกันใหม่อีกทีละ ๑๐ หยด ๒๐ หยด แล้วก็หยุดไปอีกวันสองวัน น้ำฝนนั้นก็หมดไปอีกแห่งไปอีก. เพราะฉะนั้น จะต้องรองติดต่อกันที่ทะเลหยาต ๆ นั้น ก็หมายความว่า จะต้องติดต่อด้วย ไม่วันที่จะแห้ง น้ำจึงจะเพิ่มเติมขึ้นมาจนถึงเต็มตุ่มได้. เพราะฉะนั้น การทำบ่อย ๆ ที่เรียกว่ามีความเพียรไม่ย่อหย่อน แต่ที่มีความเพียรที่มั่นคง คือติดต่อดูสืบต่อกันไปอยู่เสมอ แม้ทีละน้อยที่เหมือนอย่างน้ำที่ทะเลหยาต ๆ นั้น ก็ทำให้เต็มได้ แต่ให้ติดต่อกันไปอยู่เสมอเท่านั้น. ความเข้าใจในธรรมะก็เช่นเดียวกัน ก็ย่อมได้มาทีละน้อย ๆ. แต่ว่าไม่ติดต่อกันที่จะฟังที่จะพิจารณา ก็จะได้ไม่ได้ความเข้าใจติดต่อกันมากขึ้น.

จะได้แสดงอธิบายต่อถึงข้อที่ว่า เพราะนามรูปบังเกิดขึ้น อายตนะทั้ง ๖ จึงเกิดขึ้น หรือว่าเพราะนามรูปเป็นปัจจัย อายตนะทั้ง ๖ จึงเกิดขึ้น ซึ่งสืบต่อมาจากเบื้องต้น ว่า เพราะอาสวะเป็นปัจจัยอวิชชาเกิด หรืออวิชชาเป็นปัจจัยอาสวะเกิด อาสวะเป็นปัจจัย อวิชชาเกิด และเพราะอวิชชาเกิดสังขารความปรุงแต่งก็เกิด เพราะสังขารเกิดวิญญาณก็เกิด เพราะวิญญาณเกิดนามรูปก็เกิด เพราะนามรูปเกิดอายตนะก็เกิด

จะได้กล่าวถึง **นามรูป** เพิ่มเติมจากที่ได้อธิบายไปแล้ว.

อธิบายทบทวนความหมายของนามรูป

คำว่า **นามรูป** นี้ ประกอบขึ้นด้วย นาม และ รูป หรือว่ารูปและนาม. แต่ว่าเมื่อเรียกคู่กัน ย้ายเอานามไว้ข้างหน้าเป็นนามรูป. มักจะฟังอธิบายหรือฟังเทศน์กันบ่อย ๆ ว่า ชั้นที่ ๕ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อลงเป็น ๒.

รูปก็เป็น รูป.

เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็น นาม.

โดยมากก็เทศน์กันหรืออธิบายกันดังนี้. แต่ฟังเข้าใจว่าไม่จำเป็นที่จะต้องจัดอย่างนี้ไปทั้งหมด คือเมื่อเป็นนามแล้วก็ต้องเป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณในชั้นที่ ๕. อะไรจะเป็นนามก็สุดแต่พุทธอธิบายในหมวดธรรมที่แสดงถึงนามรูปนั้น ๆ ในเมื่อแสดงชั้นที่ ๕ ก็ย่อชั้นที่ ๕ เข้านามรูปดังกล่าว. แต่ว่าเมื่อแสดงในหมวดธรรมอื่น การจะจัดอะไรเข้าเป็นรูปเป็นนามนั้น ก็สุดแต่ปริยายแห่งธรรม คือทางแสดงแห่งธรรมนั้น ๆ ดังเช่นในปัจจุสมุปบาท ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นนี้ ก็ได้มีพระเถราธิบายถึงรูปและนามไว้แล้ว ซึ่งก็ได้แสดงอธิบายไว้ในที่นี้แล้ว. แต่จะขอกล่าวซ้ำเพื่อไม่ต้องนึกอีกครึ่งหนึ่งว่า

รูป นั้นก็ *มหาภูตรูป* กับ *อุปาทายรูป* รูปใหญ่ รูปอาศัย. การอธิบายรูปก็ตรงกันในปริยายแห่งธรรมทั้งปวง.

ส่วน **นาม** นั้นท่านพระสารีบุตรได้ให้อธิบายไว้ว่า ได้แก่

เวทนา ความรู้เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข

สัญญา ความจำได้หมายรู้

เจตนา ความจงใจ

ผัสสะ ก็คือความกระทบแห่งอายตนะภายในภายนอกและวิญญาณรวมกัน คือเป็นความกระทบแห่งอารมณ์ถึงจิตที่มีความแรงให้เกิดเวทนาขึ้นได้ และ

มนสิการ ความทำไว้ในใจคือใส่ใจในอารมณ์นั้น ๆ ในเรื่องนั้น ๆ.
นามจึงได้แก่ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ และมนสิการดังกล่าว.

เจตนาจัดเป็นสังขาร ผัสสะและมนสิการจัดเป็นวิญญาน

จะเห็นได้ว่าไม่มีสังขารไม่มีวิญญานแสดงโดยชื่อไว้ในชื่อนามในที่นี้. ทำไมจึงไม่แสดงไว้. ก็น่าจะเห็นว่าเพื่อที่จะให้ไม่เข้าใจสับสนในลำดับของธรรมะที่เกิดเนื่องกันเป็นสาย เหมือนอย่างลูกโซ่ที่คล้องเนื่องกันไปเป็นสาย เพราะว่าสังขารและวิญญานได้กล่าวไว้ในลำดับข้างต้นมาแล้ว

อวิชาเกิดสังขารเกิด หรืออวิชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร

สังขารเกิดวิญญานเกิด หรือว่าสังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน

วิญญานเกิดนามรูปเกิด หรือวิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป.

เพราะได้กล่าวหรือยกเอาคำว่าสังขารและคำว่าวิญญานไปใช้ในลำดับข้างต้นนั้นแล้ว. มาถึงนามรูปเมื่ออธิบายถึงชื่อนามจึงไม่ใช่คำว่าสังขาร ไม่ใช่คำว่าวิญญานในชื่อนามนี้. แม้ว่าความหมายของคำว่าสังขารกับคำว่าวิญญานในลำดับที่กล่าวมาข้างต้น ในหมวดปฏิบัติ-สมุปปาทธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นนี้ จะมีความหมายที่แตกต่างไปจากความหมายของคำว่าสังขารและวิญญานในชั้น ๕ ก็ตาม แต่หากว่าเอามาใช้ในชื่อนามนี้สำหรับในหมวดธรรมนี้ ก็จะเป็นคำที่ซ้ำกัน แม้เนื้อความจะต่างกันก็ตามก็จะทำให้เข้าใจสับสน. จึงเอาเจตนา ผัสสะ มนสิการมาใช้แทน. แต่ก็ยังมีข้อซ้ำอีกเหมือนกัน คือคำว่าเวทนามกับผัสสะ ที่จะกล่าวในอันดับต่อไป. แต่แม้เช่นนั้นก็เป็นความจำเป็นที่จะต้องให้มี ๒ ข้อนี้อยู่ในที่นี้ด้วย เพราะว่า ๒ ข้อนี้ย่อมเป็นนามในชั้น ๕ หรือในชื่อนามรูปนี้ด้วยจริง ๆ. และแม้คำว่าสังขาร คำว่าวิญญานจะไม่ได้กล่าวถึง แต่คำว่าเจตนา ผัสสะ มนสิการ ก็เป็นคำที่หมายถึงสังขาร วิญญาน ได้คือ

เจตนา นั้นก็เป็นความจงใจ ก็จัดเป็นสังขารในชั้น ๕ นั้นเอง เพราะสังขารในชั้น ๕ นั้น ได้แก่ความคิดปรุงหรือปรุงคิดตามสัญญาคือความจำหมาย เจตนาคือความจงใจ ก็มีลักษณะเป็นความคิดปรุงหรือความปรุงคิดนั่นเอง ซึ่งเป็นไปตามสัญญา.

ผัสสะ นั้นเล่าก็เนื่องด้วยวิญญานในชั้น ๕.

และ มนสิการ นั้นเล่า ทำไว้ในใจ ก็เท่ากับเป็นวิญญานเหมือนกัน เพราะวิญญานนั้นที่เป็นความรู้คือเห็นรูป รู้คือได้ยินเสียงเป็นต้นนั้นก็ต้องเอาเรื่องราวรูป เรื่องเสียงนั้นเข้ามา

ใส่ไว้ในใจ จึงจะเกิดการรับรู้ที่เรียกว่าเห็นรูป รู้เสียงที่เรียกว่าได้ยินเสียงขึ้นมา.

เพราะฉะนั้น ผัสสะ มนสิการนั้นก็เนื่องกับวิญญาน ที่จัดเข้าเป็นวิญญานในชั้นที่ ๕ ได้ แต่ใช้คำให้แตกต่างกันไปเสีย.

ธรรมะในปฏิจสุมุบพาทมีอยู่ในกายและจิตของทุกคน

และก็พึงเข้าใจว่า ทุก ๆ ข้อในปฏิจสุมุบพาทนี้ มีอยู่ด้วยกันแล้วทั้งนั้นในจิตนี้หรือในกายและจิตนี้ของทุก ๆ คน. สำหรับในธรรมะที่แสดงถึงข้อที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นดังกล่าวมานั้น ก็แสดงเป็นทางพิจารณาถึงว่าทุก ๆ อย่างที่มีอยู่ในทุก ๆ คนนี้เนื่องกันไปอย่างไร. เหมือนอย่างว่าเรือนหลังหนึ่งย่อมมีอยู่พร้อมตั้งแต่ฐานรากเสาและเครื่องที่พัสัมภาระทั้งหลายของเรือนจนถึงหลังคา มีอยู่พร้อมทุก ๆ อย่าง. คราวนี้เมื่อต้องการที่จะแสดงว่าความประกอบเข้าเป็นเรือนทั้งหลายนี้ ตัวพัสัมภาระมีเครื่องไม้เป็นต้นที่ประกอบเข้าเป็นเรือนนั้น ต่อเนื่องกันขึ้นไปอย่างไร ตั้งแต่รากฐานจนถึงหลังคา หรือว่าตั้งแต่หลังคาลงมาจนถึงรากฐาน. เหมือนดังจะกล่าวว่า รากฐานก็มีเสาดังขึ้น. เมื่อมีเสาดังขึ้นก็มีตัวพื้นเรือดังขึ้น อันประกอบด้วยส่วนประกอบต่าง ๆ ของพื้นเรือน. และเมื่อมีพื้นเรือดังขึ้นก็มีฝาดังขึ้น. เมื่อมีฝาดังขึ้นก็ย่อมมีประตูมีหน้าต่างดังขึ้น. และเมื่อมีประตูหน้าต่างดังขึ้นก็มีที่สุดของฝา. เมื่อมีที่สุดของฝาก็ต้องเริ่มมีหลังคา หลังคามีอะไรบ้างดังขึ้นก็ต่อกันขึ้นไปจนถึงอกไก่ จนถึงกระเบื้องมุงหลังคา. เพราะฉะนั้น เรือนหลังหนึ่งที่ตั้งขึ้นมานั้นก็ต่างเป็นปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกันขึ้นไปดังนี้ ตั้งแต่รากฐานขึ้นไปจนถึงยอด หรือว่ายอดลงมาจากฐานข้างล่าง. นี้เปรียบเหมือนว่าเป็นเรือนไม้ได้ถุนโปร่ง เหมือนดังเรือนของชาวบ้านในชนบททั่วไป. แม้วัตถุอื่นก็เช่นเดียวกัน.

และในการอธิบายของพัสัมภาระแต่ละชิ้นนั้น เช่นว่าเพราะมีรากฐานจึงมีเสาดังขึ้นมาบนรากฐาน. รากฐานนั้นได้แก่อะไร. รากฐานก็เช่นว่าเป็นไม้เสาเข็มเป็นคอนกรีตผสมด้วยปูนทรายหิน. และคราวนี้เมื่อมีรากฐานก็มีเสาดังขึ้นมาบนรากฐาน. เสานั้นก็ได้อะไร. ถ้าเป็นเสาปูนก็ต้องเป็นคอนกรีต ก็จะต้องว่ากันถึงว่าต้องประกอบด้วยเหล็กด้วยหิน ด้วยทราย ด้วยปูน. ก็ซ้ำกันกับรากฐานนั้นแหละ แต่ว่าสิ่งที่ซ้ำกันนั้นมีหน้าที่ต่างกัน. สำหรับที่เป็นเสาเข็ม เป็นปูน เป็นทราย เป็นเหล็ก เป็นหิน ที่ทำเป็นรากฐานนั้นมีหน้าที่เป็นรากฐาน. แต่ว่าเมื่อมาถึงเสาเป็นปัจจัยให้เสาดังขึ้นบนรากฐาน พวกเหล็ก ปูน ทราย หินเหล่านี้ก็มาทำหน้าที่เป็นเสา. แม้เครื่องใช้พัสัมภาระสูงขึ้นไป ถ้าเป็นเครื่องปูน

ก็จะต้องใช้วัตถุที่ซ้ำกันอยู่นี้แหละ. ถ้าเป็นเครื่องไม้ เช่นว่าเป็นฝาไม้ก็ต้องประกอบด้วยไม้ เช่นประตูหน้าต่าง ถ้าเป็นไม้ก็ต้องประกอบด้วยไม้ แต่ว่าทำหน้าที่ต่างกันว่านั่นเป็นฝานั้นเป็นประตูเป็นหน้าต่าง. ครั้นมาถึงเครื่องหลังคา ถ้าหากว่าเป็นปูนก็ต้องใช้วัตถุที่เป็นเหล็กเป็นปูนเป็นทรายเป็นหินนั่นแหละ แต่ว่ามาใช้เป็นเครื่องบนของหลังคา. ถ้าเป็นไม้ก็ใช้ไม้นั่นแหละ แต่มาใช้เป็นเครื่องบนของหลังคาจนถึงยอด. ก็แปลว่าวัตถุที่มาประกอบเป็นเรือนนั้นก็ใช้ไม้ ใช้เหล็ก ใช้อิฐ ใช้ปูน ใช้ทราย ก็ตั้งแต่รากฐานขึ้นไปจนถึงหลังคา. ถ้าใช้ไม้ก็ต้องใช้ไม้เรื่อยขึ้นไปจนถึงหลังคานั้นแหละ. เพราะฉะนั้น แม้ว่าวัตถุเหล่านี้จะซ้ำกัน แต่ว่าก็ใช้ทำหน้าที่ต่างกัน เป็นนั่นเป็นนี่ขึ้นไปดังที่กล่าวมาแล้ว.

อายตนะเกิดเพราะนามรูป

ฉันใดก็ดี เมื่อพระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นนี้ ก็มีข้อที่ซ้ำ ๆ กันอยู่ในข้อที่เป็นเหตุปัจจัยของกันนั้น. แต่ว่าก็จำเป็นที่จะต้องซ้ำกันดังที่กล่าวมา ในเมื่อเทียบกับบ้านเรือนที่กล่าวมานั้น. แต่ว่าแม้ว่าจะซ้ำกันแต่ก็ทำหน้าที่ต่างกัน.

อวิชา ก็ทำหน้าที่เป็นอวิชาให้เกิดสังขาร.

สังขาร ก็ทำหน้าที่เป็นสังขารที่เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ.

วิญญาณ ก็ทำหน้าที่เป็นวิญญาณที่เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป.

และ **นามรูป** ก็ทำหน้าที่เป็นนามรูปที่เป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะทั้ง ๖ ซึ่งแสดงในวันนี้. เพราะฉะนั้น จึงให้ทำความเข้าใจดังนี้ คือเข้าใจว่าธรรมะทุกข้อในธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นนี้ก็มีอยู่พร้อมแล้วในทุก ๆ คน. และในทุก ๆ ข้อก็มีผสมกันอยู่. ดังเมื่อแสดงถึง

อวิชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร ในตัวสังขารนั่นเองก็มีอวิชาปนอยู่ด้วย.

สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ในวิญญาณนั่นเองก็มีตัวอวิชาเป็นตัวสังขารปนอยู่ด้วย.

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ในนามรูปนี้เองก็มีข้างต้นนั้นปนอยู่ด้วย คืออวิชา สังขาร วิญญาณ. จึงจะเป็นนามรูปที่เป็นสายบังเกิดขึ้น สืบเนื่องมาจากอวิชาซึ่งเป็นสายสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์.

และ **นามรูปดังกล่าวนี้ก็เป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ** คือหมายความว่าเมื่อนามรูปเป็นนามรูปขึ้นมา รูปก็เป็นมหาภูตรูป อุปาทายรูป นามก็เป็นนามดังที่ท่านแสดงไว้ว่า เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ และดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ก็มีข้างต้นมารวม

อยู่ด้วยทั้งหมด ก็เป็นนามรูป และเมื่อนามรูปเกิดขึ้นมาเป็นขึ้นมา ดังที่ทุก ๆ คนในบัดนี้ ก็มีนามรูปของตนบังเกิดขึ้นอยู่ พร้อมอยู่ และในนามรูปนี้ก็มีอวิชชา มีสังขาร มีวิญญาณรวมอยู่ด้วย และเมื่อเป็นดังนี้ อายุตนะทั้ง ๖ จึงเกิดขึ้น อันหมายความว่าอายุตนะทั้ง ๖ จึงปฏิบัติหน้าที่ของอายุตนะได้ คือตากับรูปได้ หูก็รับเสียงได้ จมูกก็รับกลิ่นได้ ลิ้นก็รับรสได้ กายก็รับโณภูฐัพพะสิ่งที่กายถูกต้องได้ ตลอดจนถึงมโนคือใจ ก็รับธรรมะคือเรื่องราวทางใจได้ ตลอดจนถึงปฏิบัติหน้าที่คู่กันไปกับ ๕ ข้อข้างต้นนั้นได้.

มโนคือใจเป็นอายุตนะข้อพิเศษ

คือข้อมโนคือใจนี้อันเป็นอายุตนะข้อที่ ๖ นั้น ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงรับอารมณ์ คือเรื่องที่ใจคิดใจรู้เพียงอย่างเดียว.

แต่ว่ามีหน้าที่ประกอบไปกับตาด้วย ตาจึงจะรับรูปให้เกิด จักขุวิญญาณ คือเห็นรูปได้.

มโนคือใจต้องประกอบไปกับหู หูจึงจะรับเสียงให้เกิด โสตวิญญาณ คือได้ยินเสียงได้.

มโนคือใจจะต้องประกอบไปกับฆานะคือจมูก จมูกจึงจะรับกลิ่นให้เกิด ฆานะ-
วิญญาณ คือรู้จักกลิ่นได้.

มโนคือใจจะต้องประกอบไปกับลิ้น ลิ้นจึงจะรับรสให้เกิด ชิวหาวิญญาณ คือรู้รสได้.

มโนคือใจจะต้องประกอบไปด้วยกาย กายจึงจะรับสิ่งถูกต้องให้เกิด กายวิญญาณ คือรู้สิ่งถูกต้องทางกายได้.

และมโนคือใจนี้ก็ยังรับธรรมะคือเรื่องราว เช่นเรื่องของรูปเสียงเป็นต้น ที่ได้พบได้เห็นมาแล้ว เช่นว่าได้พบได้เห็นมาแล้วเมื่อเช้านี้ เย็นวันนี้มโนคือใจก็ยังเอามาคิดได้มานึกถึงได้ ก็เป็นเรื่องเป็นราวที่บังเกิดขึ้นทางมโนคือใจซึ่งเป็นอายุตนะข้อที่ ๖.

เพราะฉะนั้น มโนคือใจนี้จึงต้องประกอบไปกับอายุตนะ ๕ ข้อข้างต้นนั้น และต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเองได้ด้วย. จึงเป็นอายุตนะข้อพิเศษ. ในข้อนี้ได้กล่าวมาหลายหนแล้วว่า เช่นกำลังฟังอยู่นี้ มโนคือใจต้องฟังด้วยจึงจะได้ยิน. ถ้ามโนคือใจไม่ฟัง เช่นว่าจิตไปคิดถึงเรื่องอื่นหูก็ดับทันที เสียงที่พูดนี้ก็จะได้ยิน. ต่อเมื่อจิตตั้งที่จะฟังดังที่ได้เตือนตั้งแต่ข้างต้นแล้วว่าให้มีสมาธิในการฟัง มโนก็มาพร้อมกับจิตมาฟังเสียง. เมื่อเป็นดังนี้ หูจึงไม่ดับหูก็ได้ยิน จึงได้เกิดโสตวิญญาณคือได้ยินเสียง รู้เสียงขึ้นมาได้. เพราะฉะนั้น มโนคือใจนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญซึ่งเท่ากับเป็นทวารของจิต. สำหรับตาหูจมูกลิ้นกายนั้นเป็นทวารนอก.

ถ้าจะเปรียบเหมือนอย่างว่าเป็นบ้านที่มีประตูนอกอยู่ ๕ ประตู และยังมีประตูในอีก ๑ ประตูของห้องชั้นใน. ตัวจิตเองนั้นอยู่ในห้องชั้นในเหมือนอย่างว่านั่งอยู่ในห้องชั้นใน. ทุก ๆ อย่างที่ผ่านเข้ามาจะต้องผ่านประตูนอก ๕ ประตูนั้น และจะต้องผ่านประตูในคือมโนซึ่งเป็นตัวมโนทวารจึงจะมาถึงจิต. จิตก็รับอารมณ์ทางมโนทวาร และก็ทางทวารตาทวารหูเป็นต้นตามประเภทของรูปของเสียงเป็นต้น. ฉะนั้น มโนจึงเป็นสิ่งสำคัญ.

อายตนะทั้ง ๖ ปฏิบัติหน้าที่ได้เมื่อนามรูปบังเกิดขึ้น

และรวมความว่าอายตนะทั้ง ๖ นี้ ในเมื่อนามรูปบังเกิดขึ้น อายตนะทั้ง ๖ นี้ จึงปฏิบัติหน้าที่ได้. ถ้าหากว่านามรูปไม่บังเกิดขึ้น อายตนะทั้ง ๖ นี้ก็ปฏิบัติหน้าที่ไม่ได้. แม้ว่าตาหูจมูกลิ้นกายที่เป็นส่วนเนื้อที่เป็นส่วนประสาทจะมีอยู่ก็ตาม แต่ก็แม้ในเวลาทีหลับสนิท อายตนะทั้ง ๖ คือตาหูจมูกลิ้นกายและมนะคือใจ ก็ไม่บังเกิดขึ้นคือไม่ปฏิบัติหน้าที่. แต่ว่าถึงการหลับนั้นโดยมากหลับไม่สนิท จึงมีฝัน ซึ่งก็มีอธิบายว่า กายส่วนที่เกี่ยวแก่ประสาททั้ง ๕ ข้างต้น จักขุประสาท โสตประสาท ฆานประสาท ชิวหาประสาท กายประสาทหลับ แต่ว่าข้อที่ ๖ คือตัวมโนทวารนี้ไม่หลับ. เพราะฉะนั้นจึงฝัน ฝันถึงเรื่องนั้นถึงเรื่องนี้ โดยมากก็เป็นสิ่งที่ได้เคยเห็นมาแล้วเคยได้ยินมาแล้ว หรือเคยคิดเคยนึกมาแล้วเก็บมาฝัน ก็คือมโนนี้เองไม่หลับ แต่ถ้ามโนหลับก็แปลว่าหลับสนิทไม่ฝัน. ในปัจจุบันนี้ท่านก็ยังแสดงกันว่าคนเรานั้นหลับสนิทน้อย ฝันมาก แต่ว่าฝันที่จำไว้ได้ในเมื่อตื่นนั้นมีน้อย โดยมากจำไม่ได้ อันแสดงว่าหลับไม่สนิทจริง ๆ.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๔ พฤษภาคม ๒๕๒๘

ปฏิจจสมุปบาท ข้ออายตนะ ผัสสะ เวทนา

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงพระเถรอธิบายในข้อสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ มาโดยลำดับ จับแต่ชาติชรา มรณะ ขึ้นไปจนถึงอวิชชาอาสวะ. และกำลังอธิบายในข้อที่ทั้งหมดนี้ เป็นปัจจัยของกันอย่างไร คือเป็นเหมือนอย่างลูกโซ่ที่โยงกันไปเป็นสายโซ่อย่างไร จับแต่อวิชชาอาสวะอาสวะอวิชชาซึ่งเป็นปัจจัยของกันและกัน และเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณก็เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป นามรูปก็เป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ. และต่อจากนี้ก็ถึงเงื่อนไขหรือข้อต่อของลูกโซ่ว่า อายตนะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะหรือสัมผัส ผัสสะหรือสัมผัสเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนาตามลำดับในปฏิจจสมุปบาท ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้.

จึงจะจับอธิบายในเงื่อนไขหรือข้อต่ออันนี้ว่า เพราะอายตนะทั้ง ๖ เกิดขึ้น จึงเกิดสัมผัสหรือผัสสะ.

ผัสสะเกิดจากอายตนะทั้ง ๖

สำหรับอายตนะทั้ง ๖ นั้นก็ได้อธิบายแล้ว ว่าได้แก่ อายตนะภายในทั้ง ๖ คือ

ตา	ที่เป็นเครื่องต่อรูป
หู	เป็นเครื่องต่อเสียง
จมูก	เป็นเครื่องต่อกลิ่น
ลิ้น	เป็นเครื่องต่อรส
กาย	เป็นเครื่องต่อโผฏฐัพพะคือสิ่งที่กายถูกต้อง.
มโนคือใจ	เป็นเครื่องต่อธรรมะคือเรื่องราว.

และเมื่ออายตนะทั้ง ๖ ต่อกันดังนี้ ก็เป็นปัจจัยให้เกิดสัมผัสหรือผัสสะ อันแปลว่า ความกระทบ. **ผัสสะหรือสัมผัสนี้ก็มี ๖ อันได้แก่**

- จักขุสัมผัส สัมผัสทางตา
- โสตสัมผัส สัมผัสทางหู
- ฆานสัมผัส สัมผัสทางจมูก
- ชีวหาสัมผัส สัมผัสทางลิ้น
- กายสัมผัส สัมผัสทางกาย และ
- มโนสัมผัส สัมผัสทางใจ.

ในพระสูตรทั่วไปได้อธิบายสัมผัสไว้ว่า คือความประชุมกันขององค์ ๓ อันได้แก่ อายตนะภายใน ๑ อายตนะภายนอก ๑ และวิญญาณอีก ๑. โดยที่ได้ตรัสแสดงอธิบายไว้ดังเช่นในพระพุทธานุญาตอริยสัจข้อสมุทัยและข้อนิโรธในสังขปัพพะ ข้อที่ว่าด้วยสัจจะว่า **เมื่ออายตนะภายในกับอายตนะภายนอกประจวบกันหรือต่อกันก็เกิดวิญญาณ.**

ยกตัวอย่างเช่นเมื่อตาต่อกับรูปก็เกิดจักขุวิญญาณ ความรู้รูปทางตาที่เรียกว่าเห็นรูป และเมื่อทั้ง ๓ นี้มาประชุมกันก็เรียกว่าสัมผัสที่แปลว่าความกระทบกัน ก็คือความประชุมกันของตาของรูปและของจักขุวิญญาณ ความรู้รูปทางตาคือเห็นรูป และในอายตนะข้อต่อไปแต่ละข้อก็เช่นเดียวกัน.

นามคืออาการที่จิตน้อมออกมารับอารมณ์

นี่เป็นการแสดงวิถีจิตคือทางดำเนินของจิตอย่างละเอียด และเมื่อเกิดสัมผัสดังกล่าวแล้วจึงเกิดเวทนา เกิดสัญญา เกิดสังขาร. และวิถีจิตดังที่กล่าวมานี้ก็พึงเข้าใจว่า **ตัวจิตคือตัวธาตุหรือที่เรียกว่าวิญญาณธาตุ โดยปกติย่อมอยู่ในภวังค์อันเรียกว่า ภวังคจิต.**

คำว่า **ภวังค์** นั้นดังที่ได้เคยอธิบายแล้วว่า แปลว่า **องค์ของภพคือความเป็น** ซึ่งกล่าวง่าย ๆ ว่าเป็นตัวชีวิตหรือเป็นตัวความดำรงอยู่ของชีวิต เพราะว่าทุก ๆ คนนี้ดำรงชีวิตอยู่ก็เพราะกายและจิตประกอบกันอยู่. เมื่อไม่มีจิตหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าปราศจากวิญญาณ ร่างกายนี้ก็กลายเป็นศพ กลายเป็นเหมือนอย่างท่อนไม้ก้อนหินก้อนดิน แต่ความดำรงชีวิตอยู่นี้ก็เพราะกายและจิตนี้ประกอบกันอยู่. จิตหรือธาตุนี้เมื่อยังอยู่เป็นปกติเฉย ๆ ยังไม่แสดงอาการอะไรก็เรียกว่าภวังค์ หรือภวังคะเป็นองค์ คือเป็นองค์คุณองค์สมบัติของภพคือความเป็น คือความที่ยังดำรงความเป็นภพเป็นชาติ ความดำรงชีวิตอยู่ดังกล่าว จึงเรียกว่า ภวังค์.

ท่านจึงเปรียบเหมือนอย่างบุรุษที่นอนหลับอยู่ใต้ต้นมะม่วง. เพราะฉะนั้น จิตที่ยังอยู่ปกติเฉย ๆ ก็เป็นเหมือนอย่างบุรุษที่นอนหลับอยู่ใต้ต้นมะม่วง. คราวนี้เมื่อมีอารมณ์มากระทบก็กระทบทางอายตนะภายในทั้ง ๖ หรือทางทวารทั้ง ๖ มีตาหูเป็นต้นนั้นแหละ เช่นว่ามีรูปมาประจวบกับตา มีเสียงมาประจวบกับหู รูปเสียงที่มาประจวบนั้นท่านเปรียบเหมือนอย่างว่าผลมะม่วงหล่นจากต้น. หล่นตูมลงมากล้นบุรุษที่นอนหลับก็เป็นเครื่องปลุกบุรุษที่นอนหลับนั้นให้ตื่นขึ้น. ฉันทใดก็ดี จิตหรือธาตุรู้เมื่อมีอารมณ์มากระทบทางทวารหรืออายตนะภายในดังกล่าวนี้ ก็ออกจากภวังค์คือเหมือนอย่างว่าตื่นขึ้นมาและก็น้อมออกไปรับอารมณ์ ก็เหมือนอย่างบุรุษที่เมื่อมะม่วงหล่นลงมา เสียงมะม่วงกระทบหูก็ตื่นขึ้น ก็เอื้อมมือไปหยิบมะม่วง จิตก็น้อมออกไปจับอารมณ์. กิริยาที่จิตน้อมออกไปนี้แหละเรียกว่า นาม.

การรับอารมณ์ครั้งแรกของจิตคือวิญญาน

คำว่า นาม นั้น ก็มีต้นศัพท์อย่างเดียวกับคำว่า นโม ที่แปลว่า ความนอบน้อม. นามก็คือความน้อม หมายถึงอาการที่จิตน้อมออกมารับอารมณ์ เช่นเดียวกับกิริยาที่บุรุษนอนหลับตื่นขึ้นเพราะเสียงมะม่วงหล่น ก็เอื้อมมือออกไปยื่นมือออกไปจับผลมะม่วง. อาการที่เอื้อมแขนออกไป นั่นก็คืออาการที่จิตน้อมออกไปรับอารมณ์นั่นเอง. และการรับอารมณ์ครั้งแรกของจิตนั้นเรียกว่า วิญญาน ที่เราเรียกกันว่า เห็นได้ยิน ทราบ หรือว่า คิดรู้.

เห็นนั้น ใช้ในอาการที่เกี่ยวกับรูปเห็นรูป.

ได้ยินนั้น ใช้ในอาการที่เกี่ยวกับเสียงได้ยินเสียง.

ทราบนั้น ใช้ในอาการที่เกี่ยวกับกลิ่นรสและโผฏฐัพพะ คือทราบกลิ่นทราบรสทราบโผฏฐัพพะสิ่งถูกต้อง.

คิดหรือรู้นั้น ใช้ในอาการที่เกี่ยวกับมโนคือใจซึ่งเป็นอายตนะข้อที่ ๖ รู้หรือคิดธรรมะคือเรื่องราว. มโนอันเป็นอายตนะข้อที่ ๖ นี้ ก็ได้เคยกล่าวอธิบายไว้แล้วว่าสัมพันธ์กับอายตนะ ๕ ข้อข้างต้นอย่างไร และสัมพันธ์กับจิตอย่างไร จึงจะไม่กล่าวซ้ำอีกในที่นี้.

ก็เป็นอันว่า อาการที่จิตออกจากภวังค์ น้อมออกมารับอารมณ์ กิริยาอันนี้เองที่เรียกว่า นาม แปลว่า น้อมจิตน้อมออกมารับอารมณ์. อาการที่รับอารมณ์แรกก็คือวิญญาน มีจักขุวิญญาน โสตวิญญานเป็นต้น. และถ้าเป็นอารมณ์ที่เบามาก จิตก็อาจจะปล่อยอารมณ์ไว้

แค่นั้น แควัญญาณเท่านั้น แล้วก็กลับเข้าวงค์ไปใหม่. ถ้าจะเทียบก็เหมือนอย่างบุรุษที่ตื่นขึ้นมาเอื้อมมือไปหยิบมะม่วง พอหยิบถูมะม่วงก็ไม่สนใจต่อไป ก็ปล่อยก็กลับไปใหม่. ก็เป็นอันว่า อารมณ์ที่เข้ามาก็ยุติแค่นั้น.

สัมผัสหรือผัสสะเกิดจากการรับอารมณ์ที่แรงขึ้น

แต่ถ้าเป็นอารมณ์ที่แรง จิตก็ไม่ปล่อยแค่นั้น คือเมื่อเริ่มน้อมออกรับอารมณ์ เป็นวิญญานดังกล่าวแล้ว ก็ยึดอารมณ์นั้นแรงเข้าอีก. อาการที่ยึดอารมณ์นั้นแรงเข้าอีกนั้นนี้เองที่ท่านแสดงว่า **องค์ ๓ มาประชุมกัน** คืออายตนะภายใน ๑ อายตนะภายนอก ๑ วิญญาน ๑ มาประชุมกัน เป็นสัมผัส หรือเป็นผัสสะ.

ก็เหมือนอย่างบุรุษที่นอนหลับเอื้อมมือออกไปถูผลมะม่วง ก็ไม่ปล่อยแค่นั้นจับมะม่วงนั้น. นี่คือสัมผัสหรือผัสสะ แปลว่ากระทบมะม่วงนั้น ถูต้องมะม่วงนั้น. ไม่เพียงแต่ถูต้องในขั้นแรกแต่เพียงเบา ๆ เท่านั้น แต่ว่าจับหรือถูต้องที่แรงขึ้นจึงเป็นสัมผัส. และเมื่อเป็นสัมผัสดังนี้แล้วก็เกิดเวทนา. และเมื่อเกิดเวทนาจึงเกิดสัญญา. เมื่อเกิดสัญญาก็เกิดสังขารคือความคิดปรุงหรือความปรุงคิด เหมือนอย่างบุรุษนั้นเอื้อมมือไปจับมะม่วงแล้วก็นำมาเคี้ยวในปาก แล้วก็กลืนผลมะม่วงลงไป.

อาการเหล่านี้เมื่อเทียบกับจิตที่น้อมออกไปรับอารมณ์ เป็นวิญญาน เป็นสัมผัส เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร ปรุงคิดหรือคิดปรุง ก็คือว่าเคี้ยวมะม่วงกลืนมะม่วงเข้าไป เสร็จแล้วก็กลับไปใหม่. จิตนั้นเมื่อคิดปรุงหรือปรุงคิดแล้ว ก็เป็นอันว่าตกสู่วงค์ใหม่เหมือนดังกลับไปใหม่. และเมื่อมีอารมณ์อื่นมากระทบเข้าอีก ก็ออกจากภวังค์น้อมออกไปรับอารมณ์ดังกล่าวนั้น แล้วก็กลับตกสู่วงค์ใหม่ เป็นดังนี้อยู่ทุกอารมณ์ที่มากระทบ. ท่านอธิบายหลักดังนี้ เป็นการอธิบายอย่างละเอียดถึงวิถีจิตที่เป็นไปของสัตว์บุคคลทั้งปวง. แม้วิถีจิตของพระอรหันต์บุคคลทั้งหลาย ท่านก็แสดงว่าก็เป็นไปอย่างนี้.

อาการที่จิตน้อมออกรับอารมณ์ดังนี้แหละคือ **นาม**.

ทรงแสดงชั้น ๕ จากส่วนที่หยาบไปหาละเอียด

และ **รูป** ก็คือกายส่วนที่เป็นรูป รวมทั้งอายตนะภายในที่เป็นส่วนรูปทั้ง ๕ ข้างต้น หรือประสาททั้ง ๕ ก็รวมเรียกว่าเป็นรูปทั้งหมด. ส่วนที่เป็นนามก็คืออาการที่จิตน้อมออก

ไปรับอารมณ์ดังที่กล่าวมานั้น. แต่ว่า ในการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมะสั่งสอน มิได้ทรงแสดงโดยละเอียดดังนี้ไปทุกแห่ง. ทรงแสดงเพื่ออะไร. เพื่อให้จับพิจารณาทาง ปัญญาหรือทางวิปัสสนา ก็ตรัสแสดงโดยเป็นขั้นที่ ๕ คือเป็นรูป เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร และเป็นวิญญาณ. แม้ว่าวิญญาณนั้นจะเกิดขึ้นก่อนตามวิถิจิตตังแสดงมาข้างต้น แต่ก็ตรัสไว้เป็นขั้นที่ ๕. และก็ยังมิแสดงไว้ในบางพระสูตรถึงความเกิดขึ้นของวิถิจิต เป็น วิญญาณ เป็นสัมผัส เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร แล้วก็เป็นวิญญาณต่อไปอีก โดย มิได้แจ่มแจ้งถึงวิถิจิตอย่างละเอียด ซึ่งจะต้องออกจากภวังค์แล้วก็ตกภวังค์ไปทุกขณะจิต คือทุกอารมณ์ ที่ประสบ. แต่แสดงในทางที่จะหยิบยกขึ้นมาพิจารณาทางปัญญาหรือทาง วิปัสสนาได้. เพราะต้องการที่จะให้พิจารณาโดย **ไตรลักษณ์** ให้เห็นอนิจจะไม่เที่ยง ทุกขณะเป็นทุกข์ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง อนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน จึงแสดงจากหยาบ ไปหาละเอียด. แสดงรูปซึ่งเป็นส่วนหยาบ เวทนาซึ่งเป็นนามธรรมอันนับว่าหยาบ เพราะ เวทนานั้นเกิดขึ้นทั้งทางกายทั้งทางใจ คือทั้งทางรูปและทั้งทางใจ แล้วจึงมาสัญญา สังขาร แล้วจึงมาวิญญาณ ซึ่งเป็นนามธรรมที่ละเอียด. เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะเห็นไตรลักษณ์ ในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ ได้โดยง่าย.

การที่เรียงวิญญาณไว้ท้ายขั้นที่ ๕ ยังมีทางพิจารณาเห็นได้อีกว่า เพื่อแสดงสันตติ คือความสืบต่อ คือจิตที่น้อมออกรับอารมณ์ โดยออกจากภวังค์ เป็นวิญญาณ ผัสสะ เวทนา สัญญา สังขาร ในอารมณ์หนึ่ง ๆ แล้วก็ตกภวังค์ แต่ก็มีได้หยุดอยู่เพียงนั้น ยังน้อม ออกรับอารมณ์อื่น ๆ โดยออกจากภวังค์ เป็นวิญญาณเป็นต้น ในอารมณ์อื่น ๆ นั้น แล้วก็ ตกภวังค์ ทายอยไปที่ละอารมณ์ ๆ ซึ่งเป็นสันตติที่รวดเร็วมาก. ได้เคยเปรียบเทียบกับ ภาพยนตร์ เมื่อดูที่จอจนเห็นภาพคนเดินเป็นต้น เหมือนเดินจริง ๆ แต่เมื่อดูฟิล์มจะเห็น ภาพขาดเป็นช่อง ๆ มีช่องว่างตัดแยกออกจากกันเป็นภาพ ๆ ช่องว่างเทียบกันได้กับ ภวังค์.

อนึ่ง ได้เคยอธิบายไว้ในที่อื่นว่า วิญญาณต่อจากสังขาร คือเมื่อสังขารคิดปรุงหรือ ปรุงคิด ก็รู้ไปด้วย. ความรู้ที่เกิดต่อไปด้วยนั้นคือวิญญาณ แล้วก็ผัสสะเวทนาเป็นต้น ต่อไป เหมือนเป็นวงกลม. ดังนี้เป็นการอธิบายโดยปริยายคือทางอธิบายโดยรวบรัดอย่าง ง่าย ๆ จะกล่าวว่าโดยสุดต้นตอได้. แต่โดยอภิธรรมนัย ซึ่งจะต้องกล่าวถึงภวังค์ ก็มี อธิบายดังกล่าวข้างต้น แต่ก็ไม่ขัดกันเพราะที่ว่าเป็นวงกลมก็เป็นวงกลมที่ ๑-๒-๓ เป็นต้น เท่ากับเป็นภาพในฟิล์มภาพหนึ่ง ๆ คืออารมณ์หนึ่ง ๆ.

ทรงแสดงการเกิดนามรูปและสัมผัสอย่างรวบรัดเพื่อวิปัสสนาภูมิ

แม้ในการแสดงอริยสัจอย่างละเอียดคือปฏิจจสมุปบาท ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ดังที่กำลังกล่าวอยู่นี้ ในบางพระสูตรก็ตรัสรวบรัด. เช่นทรงแสดงจับแต่ ชรา มรณะ ชาติ ขึ้นมาจนถึงวิญญาน. ไม่ต่อขึ้นไปถึงสังขารถึงอวิชชาอาสวะ แควินญาน. และบางแห่งก็ตัดอายตนะ. กล่าวคือตรัสแสดงว่า เพราะวิญญานเกิดนามรูปก็เกิด เพราะนามรูปเกิดสัมผัสก็เกิด ไปสัมผัสทีเดียว ไม่แสดงอายตนะไว้ตรงนี้ คือไม่แสดงว่าเพราะนามรูปเกิดอายตนะทั้ง ๖ ก็เกิด เพราะอายตนะทั้ง ๖ เกิด สัมผัสก็เกิด แปลว่าตัดอายตนะเสีย ไม่แสดง. ตรัสว่า เพราะนามรูปเกิดสัมผัสก็เกิด.

และในการที่ตรัสแสดงนี้ ก็ตรัสแสดงในทางที่เป็นประโยชน์สำหรับผู้ต้องการจะพิจารณาโดยไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นวิปัสสนาฐานะทางปัญญา สามารถที่จะพิจารณาจับนามรูปและสัมผัสให้เป็นวิปัสสนาภูมิ ภูมิของวิปัสสนาได้. คือได้ตรัสแสดงไว้มีใจความว่า

เมื่อนามรูปเกิดขึ้น สัมผัสจึงเกิดขึ้น ถ้านามรูปไม่มีสัมผัสก็ไม่มี.

ทรงสอนให้พิจารณานามรูปโดยอาการ เพศ นิमित และอุเทศ

และการจับพิจารณา นามรูป ก็ตรัสสอนให้จับพิจารณา โดยอาการ โดยเพศ โดยนิमित คือเครื่องกำหนด และโดยอุเทศ ก็คือการแสดงหรือการที่จะตั้งชื่อสำหรับเรียกแสดง. จับ นาม ขึ้นก่อน.

เวทนา ก็ให้จับพิจารณาว่าเวทนาที่บังเกิดขึ้น เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข มี **อาการ** เป็นอย่างไร. ดูเวทนาที่บังเกิดขึ้นที่ตัวเองในปัจจุบัน ถ้าเป็นสุขมีอาการเป็นอย่างไร ทุกข์มีอาการเป็นอย่างไร ไม่ทุกข์ไม่สุข มีอาการเป็นอย่างไร. มี **เพศ** เป็นอย่างไร ก็คือมีลักษณะที่ละเอียดหรือที่ซ่อนเร้นอยู่อย่างไร ของเวทนาที่ทำให้เวทนาต่างจากข้ออื่นมีสัญญาเป็นต้น เหมือนอย่างสตรีต่างจากบุรุษ บุรุษต่างจากสตรี. มี **นิमित** คือว่ามีเครื่องกำหนด มีที่ ๆ จะกำหนดอย่างไร. มี **อุเทศ** คือมีการแสดงอันหมายความว่ายากชื่อเรียกขึ้นว่าเวทนาอย่างไร ๆ.

สัญญา ก็เหมือนกัน ดูอาการของสัญญาคือความจำหมายของจิตในอารมณ์นั้น ๆ ว่ามี **อาการ** เป็นอย่างไร. มี **เพศ** คือมีลักษณะที่เร้นลับปกปิดอยู่ตรงไหนอย่างไร. มี **นิमित** คือเครื่องกำหนดอย่างไร. มี **อุเทศ** คือว่ายากชื่อขึ้นเรียกว่า นี่คือนิยาม.

สังขาร คือความปรุงคิดหรือคิดปรุงก็เหมือนกัน ดูจิตของตัวเองที่คิดปรุงหรือปรุง

คิดว่ามี *อาการ* เป็นอย่างไร. มี *เพศ* ดังกล่าวเป็นอย่างไร. มี *นิมิต* เครื่องกำหนดเป็นอย่างไร. มี *อุเทศ* คือว่าตั้งชื่อเรียกว่าเป็นสังขารอย่างนี้ ๆ ไม่ให้ปนกันว่านั่นเป็นเวทนา นี่เป็นสัญญา นี่เป็นสังขาร.

และ *วิญญาณ* ก็เหมือนกัน ก็ดูตัวที่เมื่ออายตนะต่อกันก็เกิดความรู้ขึ้น เป็นเห็น เป็นได้ยิน เป็นทราบ เป็นคิดหรือรู้. มี *อาการ* เป็นอย่างไร. มี *เพศ* เป็นอย่างไร. มี *นิมิต* เครื่องกำหนดเป็นอย่างไร. มี *อุเทศ* คือว่าตั้งชื่อเรียกว่านี่เป็นจักขุวิญญาณ นี่เป็นโสตวิญญาณดังนี้ เป็นต้น.

กำหนดจุดจิตของตนเองที่น้อมออกมารับอารมณ์ซึ่งเป็นตัวนามดังกล่าว ให้รู้จักอาการ ให้รู้จักเพศ ให้รู้จักนิมิต ให้รู้จักอุเทศดังที่กล่าวมาแล้ว เป็นอันฝึกให้รู้จักวิปัสสนาภูมิ. และเมื่อกำหนดให้รู้จักดังนี้ จึงจะเกิดสัมผัสคือความกระทบดังที่กล่าวโดยชื่อ ในรูปคือในส่วนที่เป็นรูป เพราะว่าจะได้กำหนดชื่อหรือรู้ชื่อของตา ของหู จมูก ลิ้น กาย รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นต้น อันเป็นส่วนรูปนั้นด้วย. และก็ให้กำหนดรูปโดยอาการ โดยเพศ โดยนิมิต และโดยอุเทศ คือการที่จะตั้งชื่อเรียกดังที่กล่าวมานั้นด้วย. และเมื่อเป็นดังนี้ จึงจะมีสัมผัสคือความกระทบในนาม คือกระทบในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ ดังที่กล่าวมานั้นด้วย. และเมื่อได้พิจารณาทั้งนามทั้งรูปให้รู้จักดังกล่าวมานั้น สัมผัสคือความกระทบทั้งโดยชื่อทั้งโดยการกระทบกันและกันก็ย่อมบังเกิดขึ้น. และเมื่อจับพิจารณา ดูสัมผัสคือความกระทบทั้งโดยชื่อทั้งโดยความกระทบ ก็จักรู้จักตัวสัมผัสที่บังเกิดขึ้นในจิตใจอันเป็นส่วนมากและทั้งในกายอันเป็นส่วนรูป คือทั้งในนามรูป.

ตามที่ตรัสแสดงไว้นี้ เป็นตรัสแสดงมุ่งทางวิปัสสนาภูมิ โดยที่ตัดเอาช้ออายตนะตรงกลางออกเสีย. จากนามรูปก็มาสัมผัสทีเดียว. แต่เมื่อแสดงโดยปกติก็ตรัสแสดงนามรูปอายตนะ แล้วจึงมาสัมผัส. เพราะฉะนั้น ในการฟังความที่ข้อเหล่านี้เป็นปัจจัยของกัน จึงอาจใช้วิธีนี้พิจารณาทางวิปัสสนาภูมิได้ คือพิจารณาจับให้รู้จักนามรูปโดยอาการเป็นต้น นำให้รู้จักสัมผัสซึ่งเกิดสืบเนื่อง. ก็จักเห็นนามรูปเห็นสัมผัสเป็นวิปัสสนาภูมิ และก็จะทำให้พิจารณาเห็นอนิจจะทุกขณะอนัตตาในข้อเหล่านี้.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

ครั้งที่ ๓๘

ปฏิจจสมุบาท ข้อผัสสะ เวทนา ตัณหา

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นว่าอาศัยกันอย่างไร ความนัยพระเถราธิบายของท่านพระสารีบุตร ซึ่งท่านอธิบายในข้อสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบประกอบด้วยพระพุทธานุภาพซึ่งนำมาแทรกเข้า. และในตอนที่ได้แสดงอธิบายถึงธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นสืบไปเป็นสาย เหมือนอย่างสายโซ่ซึ่งประกอบด้วยลูกโซ่เป็นอันมาก ในตอนที่กำลังอธิบายนี้ก็เท่ากับกำลังอธิบายว่าลูกโซ่แต่ละลูกนั้นคล้องกันไปอย่างไร จึงได้ต่อกันไปเป็นสายเส้นเดียวกัน ซึ่งได้มาถึงข้อว่า เพราะผัสสะหรือสัมผัสเป็นปัจจัยคือเป็นเหตุอาศัยคือเมื่อสัมผัสหรือผัสสะเกิดขึ้นเวทนามาก็เกิด

เงื่อนไขหรือข้อต่อ ซึ่งได้อธิบายไปแล้วก็คือ เพราะอายตนะทั้ง ๖ เป็นปัจจัยจึงเกิดสัมผัสหรือผัสสะ.

แต่ก็ได้แสดงอธิบายแทรกว่า ในพระสูตรบางพระสูตร พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงข้ามอายตนะทั้ง ๖ คือตรัสว่า เพราะนามรูปเป็นปัจจัยเกิดสัมผัส ก็เป็นปริยายคือเป็นทางแสดงของธรรมะ ซึ่งเป็นไปตามความเหมาะสมในการแสดงนั้น ๆ ซึ่งบางครั้งก็แจกแจงอย่างละเอียด บางครั้งก็แสดงอย่างรวบรัด. เมื่อแสดงอย่างรวบรัดก็ข้ามอายตนะทั้ง ๖ ดังที่ได้แสดงอธิบายแล้ว. แต่เมื่อแสดงไม่รวบรัดก็แสดงอายตนะทั้ง ๖ ต่อจากนามรูป คือเพราะนามรูปเป็นปัจจัยก็เกิดอายตนะทั้ง ๖ เพราะอายตนะทั้ง ๖ เป็นปัจจัยก็เกิดสัมผัสหรือผัสสะ.

และแม้ในข้ออายตนะทั้ง ๖ เป็นปัจจัยแห่งผัสสะนั้น ผู้ปฏิบัติก็พึงพิจารณาจับให้รู้จักอาการเป็นต้นของอายตนะทั้ง ๖ นั้นแต่ละข้อเชื่อมกับสัมผัสหรือผัสสะ ให้เป็นวิปัสสนาภูมิ ภูมิของวิปัสสนาได้ คือเพ่งพินิจพิจารณาให้รู้จัก อาการให้รู้จัก เพศ ให้รู้จัก

นิमित คือเครื่องกำหนด และให้รู้จัก อุเทศ คือการแสดง เช่นแสดงชื่อของตากับรูปที่ต่อกัน หูกับเสียงที่ต่อกัน จมูกกับกลิ่นที่ต่อกัน ลิ้นกับรสที่ต่อกัน กายและโณภูมิจิตที่ต่อกัน มโนคือใจและธรรมะคือเรื่องราวที่ต่อกัน จึงได้เกิดวิญญาณ เช่นจักขุวิญญาณ รูปร่างทางตาคือเห็นรูป เป็นต้น. และเมื่อทั้ง ๓ นี้มาประชุมกัน จึงเกิดสัมผัสหรือผัสสะ.

แต่ว่าใน **หมวดปฏิจจนุปบาท** ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น แสดงว่า *เพราะอายตนะเป็นปัจจัย ก็เกิดสัมผัสหรือผัสสะ.* ก็เป็นการรวบรัด.

เวทนาเกิดเพราะสัมผัสหรือผัสสะ

การพิจารณาให้รู้จักอาการเป็นต้นของวิถิจิต ทางดำเนินของจิตใจตั้งนี้ก็เป็นวิปัสสนาภูมิ ภูมิของวิปัสสนา ดังกล่าวแล้ว. และเพราะสัมผัสหรือผัสสะเป็นปัจจัย หรือว่าเพราะสัมผัสหรือผัสสะมีขึ้นเกิดขึ้น จึงเกิดเวทนา จึงมีเวทนา. เพราะฉะนั้น เวทนาคือสุขทุกข์หรือมิใช่ทุกข์มิใช่สุข หรือว่าเวทนาที่จำแนกออกเป็น **เวทนา ๕** ได้แก่ สุข ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา. ซึ่งมีอธิบายว่า

สุข ก็ได้แก่สุขทางกาย

ทุกข์ ก็ได้แก่ทุกข์ทางกาย

โสมนัส สุขทางใจ

โทมนัส ทุกข์ทางใจ

อุเบกขา ก็คือความเป็นกลาง ๆ มิใช่ทุกข์มิใช่สุข มิใช่โสมนัส มิใช่โทมนัส.

แต่เมื่อย่อเข้าก็เป็นเวทนา ๓ ที่แสดงกันโดยมาก คือสุข ทุกข์ และอทุกขมสุข มิใช่ทุกข์มิใช่สุข. เมื่อแสดง **เวทนา ๓** ดังนี้

สุข ก็หมายถึงทั้งสุขทางกายทั้งสุขทางใจ

ทุกข์ ก็หมายถึงทั้งทุกข์ทางกายทั้งทุกข์ทางใจ

อทุกขมสุข มิใช่ทุกข์มิใช่สุข ก็หมายถึงอุเบกขาเป็นกลาง ๆ มิใช่ทุกข์มิใช่สุขทางกายทางใจ.

เพราะฉะนั้น แม้จะจำแนกเวทนาเป็น ๓ แม้จะจำแนกเวทนาเป็น ๕ ก็เป็นอันเดียวกันนั่นเอง ก็คือหมายถึงสุขทุกข์และมิใช่ทุกข์มิใช่สุขเป็นกลาง ๆ ที่เป็นไปทางกายบ้าง ที่เป็นไปทางใจบ้าง.

ที่เกิดของเวทนาทางกายและใจ

และท่านมีแสดงขยายความออกไปอีกว่า อันสุขทุกข์ทางกายนั้น ก็บังเกิดจากกาย สัมผัส สัมผัสทางกาย คือสัมผัสสิ่งที่ถูกต้องทางกาย. ส่วนสัมผัสทางตาที่เห็นรูปต่าง ๆ สัมผัสทางหูที่ได้ยินเสียงต่าง ๆ สัมผัสทางจมูกที่ได้ทราบกลิ่นต่าง ๆ สัมผัสทางลิ้นที่ได้ทราบรสต่าง ๆ และสัมผัสทางมโนคือใจที่ได้คิดได้รู้เรื่องต่าง ๆ ย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดสุขทุกข์ทางใจ. ฉะนั้น สุขทุกข์ทางกายนั้นจึงเกิดจากสัมผัสทางกายเพียงทางเดียว. เป็นการจำแนกแสดงสำหรับพิจารณาที่เกิดของเวทนา. จะได้จับพิจารณาได้ถูกต้อง. และเวทนาดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ก็พูดกันว่าเป็นสุขเป็นทุกข์ หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ซึ่งอันที่จริงนั้นก็เป็นตัวความรู้อย่างหนึ่ง คืออาการที่จิตน้อมออกรู้อารมณ์ที่เข้ามาทางอายตนะภายในหรือทางทวารทั้ง ๖ นั้น. หน้าที่ของจิตนั้นเป็นวิญญานธาตุคือธาตุรู้. เพราะฉะนั้น อาการที่น้อมออกรับอารมณ์นั้นก็คือรู้อารมณ์นั่นเอง.

ซึ่งรู้ที่แรกก็เป็น วิญญานทั้ง ๖ ดังที่กล่าวแล้ว

รู้ต่อมาที่แรงขึ้นก็คือ สัมผัส

และแรงขึ้นก็เป็น เวทนา ซึ่งเป็นตัวรู้เหมือนกัน.

เพราะฉะนั้น เวทนานั้นคือตัวรู้ ที่รู้เป็นสุข รู้เป็นทุกข์ หรือรู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข. ถ้าไม่มีความรู้หรือไม่มีตัวรู้อยู่แล้ว สุขทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขก็ย่อมไม่บังเกิดขึ้น.

เพราะฉะนั้น คำว่า เวทนา นั้น ตามศัพท์ก็แปลว่า รู้ หรือว่า รับรู้. และก็มีนักธรรมะที่แปลว่า เสวย เช่น สุขเวทนาจึงเสวยสุข ทุกขเวทนาจึงเสวยทุกข์ ก็คือกินสุข กินทุกข์. คำว่า อัตตา ที่แปลกันว่า ตัวตน ก็มีคำแปลอย่างหนึ่งว่า ผู้กินผู้เสวย ก็คือผู้กินผู้เสวยสุขหรือทุกข์นี้เอง. เพราะฉะนั้น เวทนานั้นก็คือความรู้ แต่หมายจำเพาะว่าความรู้ที่เป็นสุขหรือเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขดังที่กล่าวมานั้น ซึ่งเกิดสืบเนื่องมาจากสัมผัสหรือผัสสะ. เพราะสัมผัสหรือผัสสะเป็นปัจจัย หรือว่าเพราะสัมผัสหรือผัสสะมีเกิดขึ้นจึงมีเวทนาจึงเกิดเวทนา. ท่านจึงมีเปรียบเอาไว้ว่า เหมือนอย่างไม้สีไฟสองอันมาสีกันก็เกิดไฟฉันใด เพราะสัมผัสก็คืออายตนะภายในภายนอกกับวิญญานมาประจวบกันจึงเกิดเวทนา. สัมผัสหรือผัสสะจึงเท่ากับไม้สีไฟสองอันที่มาสีกัน. เวทนาจึงเปรียบเหมือนอย่างไฟที่บังเกิดขึ้น เพราะไม้สีไฟสองอันที่มาสีกันนั้น. ฉะนั้น เมื่อแยกไม้สีไฟสองอันมิให้สีกันไฟก็ไม่เกิด. เมื่อแยกอายตนะภายในภายนอกกับวิญญานมิให้มาประจวบกันได้ก็ไม่เกิดเวทนา.

การปฏิบัติดับเวทนาด้วยสมาธิ

ในการปฏิบัติทางสมาธิขั้นสูงนั้น ก็เป็นการปฏิบัติเพื่อจะดับเวทนาด้วยสมาธิ โดยมีให้ไม้สี่ไฟสองอันมาสีกัน คือมิให้อายตนะภายในภายนอกกับวิญญูณมาประชุมกัน มาประจวบกัน. เมื่อเป็นดังนี้ก็ดับเวทนาได้. และในการปฏิบัติสมาธินั้น ก็เป็นการปฏิบัติใช้สัมผัสและเวทนาที่เป็น **นิรามิส** คือไม่มีกิเลสเป็นเครื่องล่อ มาเป็นเครื่องดับเวทนาที่เป็น **สามิส** คือมีกิเลสเป็นเครื่องล่อ.

ดังจะพึงเห็นได้ว่า จิตโดยปกตินั้นก็เหมือนอย่างไม้สี่ไฟสองอันที่สีกัน ก็เกิดเวทนาอยู่เสมอ คือว่าอายตนะภายในภายนอกมาประจวบกัน เกิดวิญญูณ มีเห็นรูปได้ยินเสียงเป็นต้น. และเมื่อทั้ง ๓ ส่วนนี้มาประชุมกันเป็นสัมผัสก็เกิดเวทนา แต่เป็นไปในทางกามาพจร คือหยั่งลงในกามโดยมาก. เพราะฉะนั้น

จึงได้เกิด **กามฉันท** ความพอใจรักใคร่ในกามหรือด้วยกามบ้าง

เกิด **พยาบาท** คือความกระทบกระทั่ง หงุดหงิด โกรธแค้น ชัดเคือง มุ่งร้ายหมายล้างผลาญบ้าง.

คือเกิด **นิรวณ** ต่าง ๆ เพราะว่าตากับรูปที่มาประจวบกันเป็นต้นนั้น ก็เป็นตากับรูปที่เป็นไปในกาม คือเป็นรูปที่น่ายรักใคร่ปรารถนาพอใจ.

เมื่อตามาต่อกับรูปเช่นนั้นก็เป็นไปในทางกาม ก็เกิด **กามฉันท**.

ถ้าไปพบรูปที่ขัดกันกับรูปที่น่ายรักใคร่ปรารถนาพอใจ ก็เกิด **พยาบาท**.

มันจะเป็นไปในทางนี้. อันที่จริงนั้นก็เป็นการรวมฐานเหมือนกัน แต่เป็นกิเลสกรรมฐาน คือเป็นที่ตั้งของการทำงานทางใจที่เป็นฝ่ายกิเลส.

อาศัยนิรามิสเวทนาดับสัมผัสกับกิเลสก่อน

เพราะฉะนั้น ในการปฏิบัติสมาธิ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้ปฏิบัติในกรรมฐานที่ไม่เป็นไปเพื่อกิเลส หรือไม่เป็นไปเพื่อก่อกิเลส เช่นตั้งสติกำหนดพิจารณากายเวทนาจิตธรรม. ก็ใช้มนกับธรรมะซึ่งเป็นอายตนะที่ ๖ นั้นแหละ คิดหรือนึกในเรื่องที่เป็นกรรมฐาน. แปลว่าพรากจิตออกจากอารมณ์อันเป็นไปเพื่อกิเลส มาตั้งอยู่ในอารมณ์ของกรรมฐานที่ไม่เป็นไปเพื่อกิเลส แต่เป็นไปเพื่อดับกิเลส. เมื่อพรากจิตออกมาตั้งอยู่ในอารมณ์ของกรรมฐานได้ ตั้งสติกำหนดพิจารณากายเวทนาจิตธรรม ก็ต้องอาศัยอายตนะที่ ๖ คือ มโนกับธรรมะ ใจต่อกับธรรมะที่เป็นกรรมฐานก็เกิดสัมผัส. เมื่อเกิดสัมผัสก็เกิดเวทนา

แต่ก็เป็นนิรามิตเวทนา เวทนาที่ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องล่อ. และเมื่อใจมาตั้งอยู่ในอารมณ์ของกรรมฐานได้สัมผัสกับกรรมฐาน ได้เวทนาที่เป็นนิรามิตตั้งนี้ ก็เป็นอันว่าดับสัมผัสกับกิเลสกับกามคุณารมณ์ อารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลส ดับเวทนาที่เป็นสามิสคือที่มีกิเลสเป็นเครื่องล่อได้. ก็แปลว่าดับสัมผัสดับเวทนาในฝ่ายกิเลสและเวทนาในฝ่ายที่เป็นนิรามิตไม่มีกิเลสเป็นเครื่องล่อ.

การเริ่มต้นปฏิบัติกรรมฐานก็ต้องใช้ดังนี้. ก็แปลว่าใช้ไม้สีไฟสองอันสีกันให้เกิดไฟเหมือนกัน. แต่ว่าไม้สีไฟสองอันที่สีกันให้เกิดเวทนาที่เป็นนิรามิตนี้ เป็นไม้สีไฟสองอันที่พระพุทธเจ้าได้ประทานไว้ เช่น สติปัฏฐานทั้ง ๔ หรือกรรมฐานทั้งปวง ที่ตรัสสอนเอาไว้ให้ปฏิบัติก็ล้วนเป็นไม้สีไฟทั้งนั้น. ให้รับเอากรรมฐานนี้แหละมาสีเข้ากับใจ ให้สัมผัสกับใจ ให้เกิดเวทนาที่เป็นนิรามิต ก็เป็นอันว่าจะดับไม้สีไฟสองอันฝ่ายกิเลส.

ดับเวทนาทั้งหมดจึงจะได้สมาธิขั้นสูง

กล่าวสั้นเข้ามาก็คือว่า อารมณ์ที่มาสีกับใจที่เป็นฝ่ายกิเลสนั้น ก็ทำให้สัมผัสกับฝ่ายกิเลส ได้เวทนาที่เป็นสามิสฝ่ายกิเลส. แต่เมื่อมาปฏิบัติใช้ไม้สีไฟของพระพุทธเจ้า คือเอากรรมฐานมาสีเข้ากับใจ ก็จะสัมผัสกับไม้สีไฟที่เป็นกรรมฐานได้ เวทนาที่เป็นนิรามิต. เพราะฉะนั้น การปฏิบัติทำสมาธินั้นในเบื้องต้นก็ปฏิบัติด้วยอาศัยวิธีนี้. แต่ว่าจิตนี้เมื่อเริ่มปฏิบัตินั้น ยังเป็นจิตที่เป็นกามาพจรเต็มที่ เพราะฉะนั้น จึงยกขึ้นมาสู่กรรมฐานไม่ค่อยจะได้อักจะตกลงไป. ก็คือว่าปกติมันไปติดหรือไปพอใจเสียแล้วในไม้สีไฟที่เป็นฝ่ายกามเป็นฝ่ายกิเลส รับเข้ามาสีใจอยู่เสมอ และเมื่อนำเข้ามาสีใจก็เกิดสัมผัสกับใจ ก็เกิดไฟกิเลสก็เป็นเวทนาที่เป็นสามิส เป็นไปอยู่ดังนี้. ครั้นมาเปลี่ยนไม้สีไฟที่เป็นกรรมฐานของพระพุทธเจ้า นำเอากรรมฐานเข้ามาสีกับใจ ใจก็ไม่ค่อยจะยอมรับ ไม่ค่อยจะยอมให้กรรมฐานนี้มาสีกับใจ มักจะหนีออกไปรับเอาไม้สีไฟที่เป็นฝ่ายกามมาสีใจอยู่ มักจะเป็นดังนี้.

นี่เป็นลักษณะของจิตที่เป็นกามาพจร. แต่เมื่อปฏิบัติอยู่บ่อย ๆ มีความคุ้นเคยกับไม้สีไฟของพระพุทธเจ้า เอากรรมฐานมาสีกับใจอยู่ ให้สัมผัสกับใจอยู่ให้เกิดเวทนาที่เป็นสามิสอยู่. ก็แปลว่า ที่แรกนั้น เมื่อปฏิบัติกรรมฐานนั้นมักจะได้ทุกขเวทนา เพราะว่าใจไม่ชอบ มักจะอึดอัดรำคาญ เพราะจิตเป็นกามาพจรยอมเป็นดังนี้ แต่ครั้นเมื่อนำมาสีใจอยู่บ่อย ๆ สัมผัสกับใจบ่อย ๆ ได้เวทนาที่เป็นสุขขั้นที่เป็นนิรามิตอันเป็นสุขที่บริสุทธิ์ ย่อมจะน้อมใจให้กลับมาสู่กรรมฐานของพระพุทธเจ้า อันเป็นไม้สีไฟของพระพุทธเจ้า

สัมผัสกับไมสึไฟของพระพุทธเจ้า สัมผัสกับความสุขที่ได้ อันเป็นสุขเวทนาที่เป็นนิรามิส จะทำให้ได้ฉันทะคือความพอใจในการปฏิบัติกรรมฐานมากขึ้น. ก็แปลว่า จิตจะได้สมาธิมากขึ้น. แต่เมื่อถึงสมาธิขั้นสูงแล้ว ท่านแสดงว่า ปฏิบัติพรากไมสึไฟทั้งหมด ดับเวทนาทั้งหมด จิตจึงจะได้สมาธิถึงขั้นสูง ซึ่งเป็นอุเบกขาอันบริสุทธิ์.

ต่อจากนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๒๐ พฤษภาคม ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๓๙

ปฏิจจสมุปบาท ข้อค้นหา อุปาทาน

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงข้อสัมมาทิฏฐิตามพระเถรอธิบายของท่านพระสารีบุตรมาโดยลำดับ โดยที่ท่านได้จับอธิบายในข้อสัมมาทิฏฐิ คือความเห็นชอบ ว่าคือเห็นอย่างไร จำแนกแจกแจงตามลำดับธรรมะในปฏิจจสมุปบาท คือธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น จับแต่ข้อชรามณะ ย้อนขึ้นไปจนถึงอวิชชาอาสวะ แต่ละข้อก็จำแนกออกตามหลักอริยสัจทั้ง ๔ ซึ่งเป็นผลและเหตุในด้านเกิดทุกข์ และผลและเหตุในด้านดับทุกข์ไปที่ละข้อ. ในการอธิบายในที่นี้ก็อธิบายไปตามแนวของท่าน. และเมื่อขึ้นไปถึงอวิชชาอาสวะ จึงได้รับอธิบายในแต่ละข้อที่เป็นผลและเหตุในด้านเกิดทุกข์หรือว่าในด้านเกิด ว่าเป็นปัจจัยที่สืบกันลงไปอย่างไร. ก็จับแต่ข้ออวิชชาอาสวะหรืออาสวะอวิชชาลงมาว่าเป็นเหตุปัจจัยของกันอย่างไร. และก็ต้องลงมา

อวิชชา	เป็นปัจจัยให้เกิดสังขารอย่างไร
สังขาร	เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณอย่างไร
วิญญาณ	เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูปอย่างไร
นามรูป	เป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ ๖ อย่างไร
อายตนะ ๖	เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะอย่างไร
ผัสสะ	เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนาอย่างไร
เวทนา	เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหาอย่างไร.

ในวันนี้จะได้จับอธิบายว่า ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน.

มีตัณหา ความอยาก ก็มีอุปาทาน ความยึดถือ

คือเมื่อมีตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ก็ย่อมมีอุปาทาน คือความยึดถือ และอุปาทานนั้นท่านพระเถระก็ได้แยกออกเป็น อุปาทาน ๔ คือ

กามุปาทาน	ยึดถือกาม
ทิฏฐุปาทาน	ยึดถือทิฏฐิคือความเห็น
สีลัพพตูปาทาน	ยึดถือศีลและพรต
อัตตวาหุปาทาน	ยึดถือวาหะว่าตน.

ซึ่งอุปาทาน ๔ นี้ ก็ได้แสดงอธิบายแล้ว เมื่อได้แสดงมาถึงลำดับของอุปาทาน. เพราะมีต้นหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก จึงมีอุปาทานคือความยึดถือ คือเพราะอยาก จึงยึด ถ้าหากว่าไม่มีอยากซึ่งเป็นตัวต้นหาก็ย่อมไม่มียึดซึ่งเป็นอุปาทาน.

ต้นหาคำทำให้มีการแสวงหาและการได้

แต่ได้มีพระพุทธาธิบายแทรกเข้ามาตรงต้นหานี้ในพระสูตรอื่น ว่าเพราะต้นหาคือเหตุให้เกิดอะไรต่ออะไรต่าง ๆ อีกมากมาย ซึ่งก็เป็นข้อที่จะพึงเห็นได้อย่างง่าย ๆ เพราะเป็นเรื่องที่มีอยู่เป็นไปอยู่เหมือนอย่างเป็นธรรมดาโลก. ซึ่งโลกนั้นก็ยังมีพระพุทธภาชิตตรัสแสดงไว้ว่าอันต้นหาคือก่อให้เกิดขึ้น

ตณฺหาห อฺพฺทฺทิตฺ โลกฺ โลกํ อํตณฺหา กอํ กิถฺตฺตํ

เพราะฉะนั้น ข้อที่ตรัสจำแนกว่าอะไรเกิดขึ้นบ้างจากต้นหาคือ จึงแสดงถึงความเป็นพระสัมพันธัญญ์ ผู้รู้ธรรมทั้งหมดของพระพุทธเจ้า และแสดงถึงทรงเป็นพระผู้จำแนกแจกธรรม สั่งสอนได้อย่างถูกต้องแท้จริง คือได้ตรัสแสดงชี้แจง สิ่งที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากต้นหาคือ อันกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องธรรมดาโลกที่ต้นหาคือเกิดขึ้น คือได้ตรัสแสดงไว้ว่า

เพราะมีต้นหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก จึงมี **การแสวงหา** คือมีการแสวงหาสิ่งที่ต้นหาคือทะยานอยากเพื่อจะได้. ทะยานอยากเพื่อจะได้อะไรก็แสวงหาสิ่งนั้น. ทะยานอยากเพื่อจะเป็นอะไร ก็แสวงหาเพื่อจะเป็นอย่างนั้น. ทะยานอยากเพื่อที่จะไม่ให้เป็นอย่างนั้นก็แสวงหาเพื่อที่จะไม่ให้เป็นอย่างนั้น. เพราะฉะนั้น เพราะมีต้นหาคือจึงมีการแสวงหา.

และ **เพราะมีการแสวงหา** ก็มี **ลาภคือการได้มา**. ในเมื่อการแสวงหาเป็นเหตุให้ได้มาก็ย่อมจะได้ เช่นได้ทรัพย์ได้สิ่งที่ดีต้นหาคือต้องการ อันมีคำเรียก เช่น เรียกว่ากามหรือวัตถุกาม หรือกามคุณ คือรูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ คือสิ่งถูกต้อง ที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลายได้เป็นนั่นเป็นนี่ตามที่ต้นหาคือต้องการ หรือว่าได้ที่จะไม่เป็นนั่นเป็นนี่ หรือที่ให้สิ่งที่เป็นนั่นเป็นนี่ต้องหายไป หหมดไป เสื่อมไปสิ้น ไปตามที่ต้นหาคือต้องการ. เหล่านี้รวมเข้าในคำว่า “การได้”.

และ เพราะมีการได้ จึงมี ความปลงใจตกลงใจว่าเราได้มาซึ่งสิ่งนั้นสิ่งนี้แล้ว.

และ เพราะมีความปลงใจตกลงใจดังนี้ จึงมี ฉันทราคะ ความพอใจยินดี ความตั้งใจ พอใจอยู่ในสิ่งที่ได้นั้น ซึ่งตกลงใจว่าเราได้มาแล้ว รับรู้ว่าได้มาแล้ว ก็มีความยินดีพอใจ มีความพอใจตั้งใจ หรือตั้งใจพอใจอยู่ในสิ่งนั้น.

และ เพราะมีความพอใจตั้งใจหรือว่ายินดีพอใจอยู่ในสิ่งนั้น จึงได้มี ความสยบติด อันหมายความว่าความพอใจติดใจนั้น ทำให้ตนหรือจิตใจของตนสยบอยู่ในสิ่งนั้น ติดอยู่ในสิ่งนั้น. เหมือนอย่างวัตถุที่ติดกันอยู่ด้วยกาว อันทำให้มีความสยบอยู่ด้วยความติด.

และ เพราะมีความสยบอยู่ด้วยความติด จึงมี ความยึดถือ รวบถือ อันหมายความว่าไม่ต้องการที่จะพรากออก แต่ว่าแถมมีความยึดถืออยู่ในความติดนั้น แปลว่า ต้องการจะให้ติดอยู่ ต้องการที่จะให้สยบอยู่ ไม่ต้องการที่จะให้พรากออก แม้มีใครมาบอกว่าเป็นพรากออก เพราะความที่สยบติดอยู่นั้นไม่ต้อย่างนั้นอย่างนี้ ก็ไม่ยอมฟัง ยังยืนยั้นอยู่ในความสยบติดนั้น. ดังนี้คือความที่ยึดถือหรือว่ารวบรวมด้วยความสมัครใจสมัครใจที่จะยึดถืออยู่อย่างนั้น.

และ เพราะมีความยึดถืออยู่ดังนี้ จึงมี มัจฉริยะ ที่แปลกันว่าความตระหนี่เหนียวแน่นหวงแหน.

และ เพราะมีมัจฉริยะคือความตระหนี่เหนียวแน่นหวงแหน จึงมี อารักขา คือการรักษาด้วยวิธีรักษาต่าง ๆ เป็นต้นว่าต้องมีการถือกระบองถือท่อนไม้ ต้องมีการถือคัสตราวุธ ต้องมีการทะเลาะกัน ต้องมีการแก่งแย่งกัน ต้องมีการวิวาทกัน ต้องมีการกล่าวหากันว่าท่านนั้นแหละท่านนั้นแหละ หรือว่าเจ้านั้นแหละเจ้านั้นแหละ ต้องมีการกล่าวส่อเสียด ต้องมีการกล่าวคำเท็จต่าง ๆ และก็จะต้องมีบาปอกุศลธรรมต่าง ๆ มากมายบังเกิดขึ้นสืบต่อกันไปดังนี้.

มีอุปาทาน ๔ เพราะตัณหา

นี่เป็นพระพุทธานิยายที่ตรัสจำแนกเอาไว้ โดยที่ได้ทรงชี้ให้ทุก ๆ คนได้มองเห็นได้ว่า ความวุ่นวาย ความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกนั้นได้มีขึ้นดังนี้ สืบจากตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก เป็นปฏิจจสมุปบาทสายตัณหาโดยเฉพาะอีกกว่า ๑๐ ข้อ. และเมื่อพิจารณาดูทุกคนก็จะเห็นได้ว่าเป็นอย่างนี้จริง ๆ. โลกที่ตัณหาก่อขึ้นย่อมเป็นไปดังนี้จริง ๆ. และทุกคนที่มีตัณหาก็ย่อมเป็นไปอย่างนี้มากหรือน้อย. เพราะฉะนั้นข้อที่พระ

พุทธเจ้าได้ตรัสชี้แจงไว้นี้ จึงเป็นเรื่องที่บังเกิดขึ้นในโลกจริง ๆ เพราะเหตุแห่งต้นหาคือ ความดิ้นรนทะยานอยาก และเมื่อรวมเข้าแล้วก็รวมเข้าในอุปาทานทั้ง ๔ นั้นแหละ. ที่ตรัสสรุปเข้าว่า **เพราะต้นหามีขึ้นจึงมีอุปาทานคือความยึดถือ.**

ยึดถืออกาม คือสิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย ภาวะที่รักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย.

ยึดถือทิฏฐิ คือความเห็น ความเห็นที่เป็นไปตามอำนาจของต้นหา.

ยึดถือศีลและวัตร คือความประพฤติที่เป็นข้อวั่นและความประพฤติที่เป็นข้อที่พึงทำต่าง ๆ ไปตามอำนาจของต้นหา.

ยึดถือวาทะว่าตัวเราของเรา และก็สืบไปถึงตัวเขาของเขา เพราะเมื่อมีตัวเราของเราก็ต้องมีตัวเขาของเขาคู่กันไป.

ก็รวมเข้าในอุปาทานทั้ง ๔ นี้แหละ ซึ่งปรากฏออกไป ก็เป็นการแสวงหาเป็นการได้มา ในเมื่อได้ เป็นการที่รับเข้ามาว่าเราได้ ยุติไปเป็นอย่างไร. และมีความพอใจติดใจมีความสยบติด มีความยึดถือ มีความตระหนี่เหนียวแน่น และมีอารักขาต่าง ๆ ซึ่งต้องใช้ไม้กระบองท่อนไม้ ต้องใช้ศัสตราวุธต่าง ๆ ต้องทะเลาะกัน แกร่งแย่งกัน วิวาทกัน กล่าวหากัน ว่าท่านนั้นแหละหรือว่าเจ้านั้นแหละผิดเป็นต้น. ต้องพูดส่อเสียดกัน ต้องพูดเท็จกัน และต้องประกอบบาปอกุศลธรรมต่าง ๆ เป็นอเนกคือไม่น้อยมากมาย ก็สืบเนื่องมาจากต้นหาซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน ดังนี้แหละ.

พิจารณาให้เห็นโทษของต้นหา

เพราะฉะนั้น ตามที่ทรงจำแนกไว้นี้จึงเป็นข้อที่พึงพิจารณา. และเมื่อพิจารณาดีแล้วก็จะทำให้จิตใจนี้เห็นโทษของต้นหา เห็นโทษของอุปาทาน. ในการที่เพ่งพิจารณาก็ต้องใช้สมาธิในสิ่งที่เพ่งพิจารณานั้น. ปัญญาที่ได้มาจากความเพ่งพิจารณาก็เป็นปัญญา. และเมื่อเป็นปัญญาขึ้นดังนี้ ปัญญาเองก็จะทำให้เกิดการละได้การสละได้ ดังที่ท่านพระเถระได้แสดงไว้ว่า

สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ก็คือความเห็นตรง เห็นถูกต้อง ประกอบด้วยความเลื่อมใส ไม่หวั่นไหวในธรรม อันนำมาสู่พระสัทธรรมคือพระธรรมวินัยในศาสนา นี้ เป็นเหตุละราคะอนุสัย อนุสัย ก็เลสที่นอนเนื่องในจิตสันดาน คือราคะความติดใจยินดี บรรเทาอนุสัยคือปฏิมะ ความกระทบกระทั่งอันเป็น

ต้นของความโกรธแค้นขัดเคือง โทสะพยาบาททั้งหลาย และถอนอนุสัยคือ
กิฏฐิมานะว่าตัวเราของเรา เป็นเหตุให้ละอวิชาทำวิชาให้บังเกิดขึ้นได้
เพราะฉะนั้น จึงนำไปให้กระทำที่สุดของทุกข์ได้.

ความที่ได้พิจารณาให้มองเห็นตามเป็นจริงตามที่ตรัสไว้นี้แหละ คือสัมมาทิฏฐิ
ความเห็นชอบในแต่ละข้อ. และที่ตรัสแสดงไว้นี้ก็ข้อที่จะพิจารณาเห็นตามไปได้จริง ๆ
เพราะเป็นเรื่องที่มีอยู่เป็นไปอยู่จริงในโลกนี้ ซึ่งทุก ๆ คนก็อยู่ในโลกนี้ โดยตรงก็อยู่ใน
จิตใจอันนี้แหละของทุก ๆ คน ซึ่งทุก ๆ คนก็มีจิตใจอันนี้อยู่ มีตัณหา มีอุปาทานอยู่
และมีความเป็นไปต่าง ๆ อยู่ตามที่ตรัสสอนไว้นี้มากหรือน้อย.

ต่อจากนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๑๗ มิถุนายน ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๔๐

สรุปลปฏิจจสมุขบถ

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ได้แสดงข้อสัมาทิฏฐิตามพระเถรธาธิบายของท่านพระสารีบุตร มาโดยลำดับ จะได้แสดงต่อไปในชื่อว่า เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยเกิดภพ.

มีภพมีชาติเพราะอุปาทาน

ภพนั้นก็คือความเป็นความมี อันได้แก่กามภพ รูปภพ อรูปภพ เพราะมีความยึดถือซึ่งเป็นอุปาทาน จึงมีภพความเป็นความมี. ภพอย่างละเอียดก็คืออัสมีมานะ ความสำคัญหมายว่าเรามีเราเป็น. ยึดถือในสิ่งใดก็เกิดเป็นความมีความเป็น คือเป็นเราสืบมาถึงเป็นของเราขึ้นในสิ่งนั้น.

ยึดอยู่ในกามก็เป็นเราขึ้นในกาม ก็เป็น กามภพ.

ยึดในรูปก็เป็นเราขึ้นในรูป เป็น รูปภพ.

ยึดในอรูปก็เป็นเราขึ้นในอรูป เป็น อรูปภพ.

เพราะฉะนั้น เมื่อมีอุปาทานคือความยึดถือจึงมีภพ และเมื่อมีภพจึงมีชาติ คือความเกิด เพราะว่า เมื่อมีเราในกามก็ดี ในรูปก็ดี ในอรูปก็ดี ก็มีชาติคือความเกิดขึ้นแห่งเรา.

ทุกซ์ทั้งหมดเกิดขึ้นเพราะชาติความเกิด

อันชาติคือความเกิดขึ้นนั้น เมื่อมีเป็นชาติขึ้นแล้ว ก็ต้องมีชรา มีมรณะ มีโสภะ ความโศก ปริเทวะ ความรัญจวนคร่ำครวญใจ เป็นต้น. เป็นอันว่าทุกซ์ทั้งหมดก็เกิดขึ้น. ตรงนี้ได้มีพระพุทธาธิบายขยายชาติคือความเกิดลงไป ตรงที่ทรงต้องการที่จะชี้ว่า

เมื่อมีชาติคือความเกิดก็มีชรามรณะ หากไม่มีชาติคือความเกิดก็ไม่มีชรามรณะ.

ตั้งที่ได้ตรัสถามพระอานนท์ว่า ชาติคือความเกิด ความเกิดของเทพโดยความเป็นเทพ ความเกิดของคนธรรพ์โดยความเป็นคนธรรพ์ ความเกิดของยักษ์โดยความเป็นยักษ์ ความเกิดของภูตโดยความเป็นภูต ความเกิดของมนุษย์โดยความเป็นมนุษย์ ความเกิดของสัตว์ ๔ เท้าโดยความเป็นสัตว์ ๔ เท้า ความเกิดของนกโดยความเป็นนก ความเกิดของงูสัตว์ เลื้อยคลาน โดยความเป็นงูเป็นสัตว์เลื้อยคลาน. หากว่าไม่มีความเกิดแห่งเทพเป็นต้น เหล่านี้ขึ้น จะมีชราภณะหรือไม่. ท่านพระอานนท์ก็กราบทูลว่าไม่มี. ในเมื่อมีความเกิด แห่งเทพเป็นต้นดังกล่าว จึงมีชราภณะใช่หรือไม่. พระอานนท์ก็กราบทูลว่าใช่ ดังนี้.

ทบทวนแต่ละลูกโซ่ในปฏิจสมุปบาท

ตามที่อธิบายมาตั้งแต่อาสวะ อวิชชา จนถึงชราภณะนี้ เป็นการแสดงอธิบายเพื่อให้เชื่อมต่อกันเป็นปัจจัยของกันมาโดยลำดับอย่างไร. ในข้อ **สัมมาทิฏฐิ** นี้ท่านพระสารีบุตร จับแสดงไปที่ละข้อ เป็นอริยสัจ ๔ ไปทีละข้อ คือ

ให้รู้จักชราภณะ ให้รู้จักเหตุเกิดแห่งชราภณะคือชาติ ให้รู้จักความดับชราภณะคือดับชาติ ให้รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับชราภณะ คือมรรคมืองค์ ๘.

ท่านแสดงให้รู้จักชาติ คือความเกิด ให้รู้จักเหตุเกิดแห่งชาติคือภพ ให้รู้จักความดับชาติก็คือดับภพ ให้รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับชราภณะคือมรรคมืองค์ ๘.

ท่านแสดงให้รู้จักภพ ให้รู้จักเหตุเกิดแห่งภพคืออุปาทาน ให้รู้จักความดับ ภพก็คือดับอุปาทาน ให้รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับภพก็คือมรรคมืองค์ ๘.

ท่านแสดงให้รู้จักอุปาทาน ให้รู้จักเหตุเกิดแห่งอุปาทานก็คือตัณหา ให้รู้จักความดับอุปาทานก็คือดับตัณหา ให้รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอุปาทานก็คือมรรคมืองค์ ๘.

ท่านแสดงให้รู้จักตัณหา ให้รู้จักเหตุเกิดแห่งตัณหาก็คือเวทนา ให้รู้จักความดับตัณหาก็คือดับเวทนา ให้รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับตัณหาก็คือมรรคมืองค์ ๘.

ท่านแสดงให้รู้จักเวทนา ให้รู้จักเหตุเกิดเวทนาก็คือผัสสะ ให้รู้จักความดับเวทนาก็คือดับผัสสะ ให้รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับเวทนาก็คือมรรคมืองค์ ๘.

ท่านแสดงให้รู้จักผัสสะ ให้รู้จักเหตุเกิดแห่งผัสสะ ก็คืออายตนะทั้ง ๖ ให้รู้จักความดับผัสสะ ก็คือดับอายตนะทั้ง ๖ ให้รู้จักทางปฏิบัติ ให้ถึงความดับผัสสะก็คือมรรคมืองค์ ๘.

ท่านแสดงให้รู้จักอายตนะทั้ง ๖ ให้รู้จักเหตุเกิดแห่งอายตนะทั้ง ๖ ก็คือนามรูป

ให้รู้จักความดับแห่งอายตนะทั้ง ๖ ก็คือดับนามรูป ให้รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับ
อายตนะทั้ง ๖ ก็คือมรรคมืองค์ ๘.

ท่านแสดงให้รู้จักนามรูป ให้รู้จักเหตุเกิดนามรูปก็คือวิญญาณ ให้รู้จักความดับ
นามรูปก็คือดับวิญญาณ ให้รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับนามรูปก็คือมรรคมืองค์ ๘.

ท่านแสดงให้รู้จักวิญญาณ ให้รู้จักเหตุเกิดวิญญาณก็คือสังขาร ให้รู้จักความดับ
วิญญาณก็คือดับสังขาร ให้รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับวิญญาณก็คือมรรคมืองค์ ๘.

ท่านแสดงให้รู้จักสังขาร ให้รู้จักเหตุเกิดสังขารก็คืออวิชชา ให้รู้จักความดับสังขาร
ก็คือดับอวิชชา ให้รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับสังขารก็คือมรรคมืองค์ ๘.

ท่านแสดงให้รู้จักอวิชชา ให้รู้จักเหตุเกิดอวิชชาก็คืออาสวะ ให้รู้จักความดับ
อวิชชาก็คือดับอาสวะ ให้รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอวิชชาก็คือมรรคมืองค์ ๘.

ท่านแสดงให้รู้จักอาสวะ ให้รู้จักเหตุเกิดอาสวะก็คืออวิชชา ก็กลับย้อนมาหา
อวิชชาอีก ให้รู้จักความดับอาสวะก็คือดับอวิชชา ให้รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะก็
คือมรรคมืองค์ ๘.

มรรคมืองค์ ๘ ดับได้ทุกข้อ

ก็เป็นอันว่ายุติลงแค่อวิชชาอาสวะหรือว่าอาสวะอวิชชา อันนับว่าเป็นต้นเงื่อนที่ได้
ทรงค้นพบ ได้ตรัสรู้ และได้ทรงนำมาแสดงชี้แจงจำแนก และก็เป็นอริยสัจไปทุกข้อ. ดังจะ
พียงเห็นได้ว่า ตามที่ได้สรุปมานี้แต่ละข้อก็เป็น ๔ เป็น ๔ ทั้งนั้น คือเป็นอริยสัจ ๔ ไป
ทุกข้อ. และทางปฏิบัติให้ถึงความดับของทุกข้อนั้นก็ยืนตัวคือ **มรรคมืองค์ ๘** อันได้แก่

สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ก็คือเห็นในอริยสัจทั้ง ๔

สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ ก็คือดำริในอริยสัจทั้ง ๔ นั้นแหละ แต่ท่านแสดง
เป็นความดำริออก ดำริที่ไม่ปองร้าย ดำริที่ไม่เปียดเบียน

สัมมาวาจา เจรจาชอบ

สัมมากัมมันตะ การงานชอบ

สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ

สัมมาวายามะ เพียรชอบ

สัมมาสติ ระลึกรชอบ

สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ.

ได้มีพระพุทธานิพนธ์ในมรรคมงคล ๘ นี้ โดยตั้งข้อสัมมาทิฏฐินำ คือ
เมื่อมีความเห็นชอบนำ ก็ย่อมมี ความดำริชอบ
เมื่อมีความดำริชอบ ก็ย่อมมี วาจาชอบ
เมื่อมีวาจาชอบ ก็ย่อมมี การงานชอบ
เมื่อมีการงานชอบ ก็ย่อมมี เลี้ยงชีวิตชอบ
เมื่อมีความเลี้ยงชีวิตชอบ ก็ย่อมมี ความเพียรชอบ
เมื่อมีความเพียรชอบ ก็ย่อมมี สติชอบ
เมื่อมีสติชอบ ก็ย่อมมี สมาธิชอบ.
และได้มีพระพุทธานิพนธ์ต่อไปอีกว่า
เมื่อมีสมาธิชอบ ก็ย่อมมี สัมมาญาณะ คือความหยั่งรู้ชอบ
เมื่อมีความหยั่งรู้ชอบ ก็ย่อมมี สัมมาวิมุตติ คือพ้นชอบ ดังนี้.

อริยสังขยเกิดทุกข์และสายดับทุกข์

มรรคมงคล ๘ นี้ย่อมเป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติเพื่อดับแห่งทุกข์ทุกข้อ. และเมื่อพิจารณาตามพระเถรานุเถระที่ท่านแจกข้อธรรมะในปฏิจจสมุปปาท ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น จับแต่ข้อชรามรณะไปจนถึงอวิชชาอาสวะหรืออาสวะอวิชชาที่แยกเป็นอริยสังข ๔ ไปทุกข้อดังที่กล่าว. และก็กล่าวได้ว่า ก็แบ่งออกเป็น สายเกิด และแบ่งออกเป็น สายดับ.

หากจะพูดรวบรัดเข้ามาว่า เป็นสายเกิดแห่งอะไร ก็กล่าวได้ว่า เป็นสายเกิดแห่งทุกข์ เพราะว่าในสายเกิดนั้นก็มาสุดลงที่ชรามรณะ แก่ตาย และโสกะปริเทวะ ความโศก ความร่ำจวนคร่ำครวญใจ เป็นต้น รวมเข้าก็คือทุกข์ทุกอย่าง. ต้นทางของสายเกิดก็คืออวิชชาอาสวะหรืออาสวะอวิชชา ก็มาสุดลงที่กองทุกข์ทั้งหมด มีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ เป็นต้น. เพราะฉะนั้น จึงสรุปเข้าว่าเป็นสายเกิดทุกข์.

ส่วน สายดับ นั้นกล่าวอย่างรวบรัดเข้ามาว่า ดับอะไร. ก็กล่าวได้ว่า ดับทุกข์ เพราะว่าปลายทางก็คือดับทุกข์ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะเป็นต้นดับไปหมด เนื่องจากดับมาจากต้นทางคืออวิชชาอาสวะหรืออาสวะอวิชชาดับ ทุกอย่างก็ดับมา ตลอดสายจนถึงดับกองทุกข์ทั้งหมด มีชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะเป็นต้น.

พิจารณาให้เห็นทุกซ์ว่าเป็นทุกซ์

ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า บรรดาข้อธรรมในปฏิจกสมุปปาท ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นทุกข้อ คืออาสวะอวิชชาหรืออวิชชาอาสวะ อาสวะ อวิชชา สังขาร วิญญูณ นามรูป อายตนะ ๖ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ มรณะ โสกะ ปริเทวะ เป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นทุกซ์สัจจะ สภาพที่จริงคือทุกซ์ทั้งหมด เพราะว่าเป็นสิ่งที่ เป็นทุกซ์ คือตั้งอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปคือต้องเกิดดับ คือเกิดได้ดับได้. สิ่งที่เกิดดับได้นี้ รวมเข้าในคำว่าทุกซ์ทั้งหมด เพราะที่ตั้งอยู่คงที่ไม่ได้. ทุกซ์จึงมิได้หมายความเฉพาะทุกขเวทนาเท่านั้น. จึงได้มีแสดงถึงคำว่า **ทุกซ์** เอาไว้ว่า

ทุกขทุกขะ ทุกซ์โดยความเป็นทุกซ์

สังขารทุกซ์ ทุกซ์คือสังขารสิ่งทีผสมปรุงแต่งทั้งหลาย

วิปริณามทุกซ์ ทุกซ์คือความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง.

สิ่งทีมีลักษณะเป็นทุกซ์โดยเป็นทุกซ์ดังที่เรียกว่าทุกขทุกซ์ และสิ่งทีเป็นสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหมด และสิ่งทีต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปทั้งหมด รวมเข้าในคำว่า **ทุกซ์** นี้ทั้งนั้น. แมต้ว **เวทนา** เอง

สุขเวทนา ก็เป็นทุกซ์ เพราะต้งต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงต้งเกิดดับ

ทุกขเวทนา ก็เป็นทุกซ์ เพราะเป็นสิ่งทีต้งต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงต้งเกิดดับ

อุเบกขาเวทนา ก็เป็นทุกซ์ เพราะเป็นสิ่งทีต้งต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงต้งเกิดดับ

เพราะฉะนั้น การเห็นทุกซ์นั้นจึงมิใช่หมายความว่าเห็นในขณะที่มีทุกขเวทนา เช่น ในเวลาที่เหน็ดเหนื่อย หรือในเวลาที่ต้งอยู่ในที่ร้อนไป หนาวไป ในเวลาที่ต้งต้องมีทุกขเวทนาต่าง ๆ จากอาพาธป่วยไข้. การเห็นทุกซ์ดั่งนี้ ทุก ๆ คนเมื่อประสบทุกขเวทนามก็ต้งเห็นทั้งนั้น คือต้งเสวยทุกซ์อยู่ด้วยกันทั้งนั้น แล้วก็ต้งเห็นทุกซ์ดั่งนั้นทั้งนั้น. แต่ว่เมื่อเห็นก็ย้งจมอยู่ในกองทุกซ์ ย้งต้งตกอยู่ในทุกซ์ พรากจิตออกมาไม่ได้. เพราะฉะนั้น ทุกซ์อย่างทีเห็น ๆ กันนี้ผู้เห็นจึงไม่ชื่อว่าเห็นทุกซ์. เห็นทุกซ์นั้นจะต้งเห็นว่แม้ทุกขเวทนาทีกำลังประสบอยู่ก็เป็นทุกซ์ คือต้งต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง เป็นสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งต้งเกิดต้งดับ แม้ในเวลาที่ประสบสุขเวทนาต่าง ๆ มีความสุขสบายต่าง ๆ ก็ต้งเห็นว่สุขทีกำลังประสบอยู่นั้นเป็นตัวทุกซ์ คือเป็นสิ่งทีแปรปรวนเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งทีต้งเกิดดับ. แม้ในขณะที่กำลังประสบหรือเสวยอุเบกขาเวทนาเวทนาทีไม่ทุกซ์ไม่สุข ก็ต้งรู้จักว่านั้นเป็นเวทนาทีเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกซ์ไม่สุข ซึ่งก็ต้งเป็น

ตัวทุกข์ คือเป็นสังขารสิ่งผสมปรุงแต่ง ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง. จะต้องเห็นดังนี้ จึงจะชื่อว่า เห็นทุกข์.

เห็นทุกข์ในรูป เห็นทุกข์ในเวทนา เห็นทุกข์ในสัญญา เห็นทุกข์ในสังขาร เห็นทุกข์ในวิญญาณ ทั้งหมดว่าเป็นสิ่งที่ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงต้องเกิดต้องดับ.

ชรามรณะโสกะปริเทวะเป็นต้น ก็ต้องเป็นตัวทุกข์ดังกล่าว.

ชาติ ก็ต้องเป็นตัวทุกข์ดังกล่าว.

ภพ ก็ต้องเป็นตัวทุกข์ดังกล่าว.

อุปาทาน ก็ต้องเป็นตัวทุกข์ดังกล่าว.

ตัณหา ก็ต้องเป็นตัวทุกข์ดังกล่าว.

เวทนา ก็ต้องเป็นตัวทุกข์ดังกล่าว.

ผัสสะ ก็ต้องเป็นตัวทุกข์ดังกล่าว.

อายตนะทั้ง ๖ ก็ต้องเป็นตัวทุกข์ดังกล่าว.

นามรูป ก็ต้องเป็นตัวทุกข์ดังกล่าว.

วิญญาณ ก็ต้องเป็นตัวทุกข์ดังกล่าว.

สังขาร ก็ต้องเป็นตัวทุกข์ดังกล่าว.

แม้ อวิชชาอาสวะ ก็ต้องเป็นตัวทุกข์ดังกล่าว. เพราะเป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับ คือดับได้.

ดังนั้นจึงจะชื่อว่าเห็นทุกข์ในอริยสัจที่สืบเนื่องกันไปเป็นสายเป็นทุกข์ทั้งหมด คือเป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับหมด ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงหมด.

เพราะฉะนั้น เห็นดังนี้จึงจะชื่อว่า เห็นทุกข์.

เห็นสมุทัยของแต่ละเงื่อนไขโดยลำดับ

และเห็นว่า บรรดาข้อธรรมะเหล่านี้เป็นสมุทัยของกันและกันดังที่ได้แสดงมาแล้ว. อาสวะเป็นสมุทัยของอวิชชา อวิชชาเป็นสมุทัยของอาสวะ อาสวะเป็นสมุทัยของอวิชชา อวิชชาเป็นสมุทัยของสังขารเป็นต้น ลงมาจนถึงชาติเป็นสมุทัยของชรามรณะโสกะปริเทวะเป็นต้น เป็นสมุทัยของกันและกันเป็นลูกโซ่มาโดยลำดับ

ดังนี้เป็นข้อ สมุทัย.

เห็นนิโรธคือความดับทุกข์

และเห็นความดับที่ต่องดับสืบต่อกันมาเป็นสายจากอวิชชาอาสวะ อาสวะอวิชชาลงมาจนถึงดับชาติดับชรามรณะโสกะปริเทวะเป็นต้น.

นั่นก็เป็นเห็น นิโรธ คือความดับทุกข์.

เห็นมรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

และเห็นมรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คือมรรคมีองค์ ๘ ว่าเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ซึ่งมีสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบเป็นข้อสำคัญ โดยที่มีมรรคทั้งหมด สันับสนุน คือจะต้องมีทั้งอีก ๗ ข้อมารวมกันเป็นมรรคสมังคี ความพร้อมเพรียงกันขององค์มรรค สัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบจึงจะมีกำลังแก่กล้า มองเห็นสังขจะคือความจริงในอริยสังขทั้ง ๔ เหล่านี้ ที่จำแนกไปโดยลำดับตลอดสาย. และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว จึงจะได้

สัมมาญาณะ ความหยั่งรู้ชอบ

สัมมาวิมุตติ ความหลุดพ้นชอบในที่สุด.

สรุปสัมมาทิฏฐิและปฏิจจสมุพบาท

ท่านพระสารีบุตรได้แสดงธรรมะ ในปฏิจจสมุพบาทนี้สืบต่อจากที่ท่านได้แสดงถึงสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ คือเห็นชอบในกรรมพร้อมทั้งเหตุของกรรม ซึ่งท่านได้แสดงว่า

สัมมาทิฏฐิ คือความเห็นชอบ ก็ได้แก่รู้จักกกุศล รู้จักกกุศลมูล คือโลภะ โทสะ โมหะ รู้จักกกุศล รู้จักกกุศลมูล คืออโลภะ อโทสะ อโมหะ รู้จักอาหารทั้ง ๔ อันได้แก่รู้จักว่าอาหารคือคำข้าว ซึ่งเป็นของหยาบเป็นอาหารของกาย รู้จักว่าผัสสะ เป็นอาหารของเวทนา รู้จักมโนสังขเจตนา คือความจงใจว่าเป็นอาหารของกรรม และรู้จักวิญญาณะว่าเป็นอาหารของนามรูป ดังนี้.

แล้วท่านจึงแสดง อริยสังขทั้ง ๔ คือให้รู้จักทุกข์ รู้จักทุกข์สมุทัย เหตุเกิดทุกข์ รู้จักทุกข์นิโรธ ความดับทุกข์ รู้จักมรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์.

แล้วจึงขยายออกมาเป็นข้อธรรมใน ปฏิจจสมุพบาท โดยแยกเป็นอริยสังข ๔ ไปทุก ๆ ข้อ. แต่ว่าข้อธรรมในปฏิจจสมุพบาทนี้ ท่านพระอานนทีได้เคยกราบทูลพระพุทธเจ้าว่าปรากฏแก่ท่านว่าเหมือนเป็นของง่าย. แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่าท่านพระอานนทีอย่ากล่าวเช่นนั้น. ธรรมะในปฏิจจสมุพบาทเป็นธรรมะที่ลุ่มลึก ซึ่งเห็นได้ยาก รู้ได้ยาก. เพราะฉะนั้น

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดง อริยสัจทั้ง ๔ จึงได้แสดงโดยปริยายที่เข้าใจได้ง่าย.

ทรงแสดงทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ ก็ทรงชี้ให้รู้จักสภาพทุกข์ คือชาติ ชรา มรณะ ให้รู้จักปกิณณกทุกข์ ก็คือโสกะปริเทวะเป็นต้น.

ซึ่งรวบเข้าก็เป็น **ประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก พลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก.**

สรุปลงเป็นหนึ่งก็คือ **ปรารถนาไม่ได้สมหวัง.**

และโดยย่อก็คือ **ขันธเป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการเป็นตัวทุกข์** ก็คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ.

และ **ทรงแสดงทุกขสมุทัย** เหตุให้เกิดทุกข์ ทรงชี้เอาต้นหาความดิ้นรนทะยานอยาก.

ทรงแสดงทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ก็คือดับต้นหา.

ทรงแสดงมรรค ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ก็คือมรรคมืองค์ ๘ ดังกล่าว ซึ่งเป็นปริยายที่เข้าใจได้ง่าย.

แต่ในทางพระสัพพัญญุตญาณที่ตรัสรู้นั้น ได้ตรัสแสดงไว้ว่า ได้ทรงพิจารณา ปฏิจจสมุปบาท ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น คือได้ตรัสรู้อย่างละเอียด. และเมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ก็ยังได้พิจารณาปฏิจจสมุปบาท ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นนี้ ทั้งโดยสมุทัยวาร วาระเกิด นิโรธวาร วาระดับ.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๑๘ มิถุนายน ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๔๑

อธิบายอริยสัจโดยพิสดาร

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

อานิสงส์ผลของสมาธิ

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้บุคคลปฏิบัติอบรมจิตอันเรียกว่า **จิตตภาวนา** หรือเรียกว่า **กรรมฐาน** อันแปลว่า การงานทางจิต ที่ตั้งขึ้น คือที่ปฏิบัติ อันอาศัยข้อที่พึงถือเป็นที่ตั้งของการปฏิบัติ. และได้ตรัสแสดงถึงจิตนี้ว่า ดิ้นรน กวัดแกว่ง กระสับกระส่าย รักษายาก ห้ามยาก แต่ผู้มีปัญญาย่อมกระทำจิตของตนให้ตรงได้ เหมือนอย่างนายช่างศรทำลูกศรให้ตรงหรือว่าดัดลูกศรให้ตรงจะนั้นดังนี้. และข้อที่จิตนี้ ดิ้นรน กวัดแกว่ง กระสับกระส่าย ถ้าไม่กำหนดก็อาจจะยังไม่ปรากฏแก่ความรู้ เพราะเป็นปกติของทุกคน ย่อมมีจิตใจไม่อยู่ที่ คิดไปถึงเรื่องนั้นเรื่องนี้อยู่เป็นปกติ และก็เป็นเรื่องที่รักใคร่ปรารถนาพอใจ อันทำให้ให้อาลัย อันห่วงงวใจไปให้คิดถึง หรือว่าคิดไปถึงเรื่องที่ขัดใจ คิดไปถึงเรื่องที่หลงสยบติดอยู่. ย่อมเป็นไปดังนี้อยู่เป็นประจำ จนถึงไม่สำนึกรู้ในจิตของตนเองว่ามีอาการดังที่ตรัสสอน.

แต่เมื่อได้มาจับทำ **กรรมฐาน** เช่นตั้งจิตกำหนดใน **สติปัฏฐาน** ที่ตั้งของสติ คือ กายเวทนาจิตและธรรมข้อใดข้อหนึ่ง เช่น กำหนดในข้ออานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก ให้จิตกำหนดรู้อยู่ที่ลมหายใจเข้าออก หายใจเข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ จิตมักจะไม่ต้องอยู่ในข้อที่ตั้งใจจะให้จิตตั้งอยู่นี้. จิตจะออกไปสู่อารมณ์ คือเรื่องที่เป็นที่อาลัยของจิต คือที่ผูกจิต ทั้งเป็นเรื่องที่น่ารักทั้งเป็นเรื่องที่น่าชังต่าง ๆ. เมื่อมีสตินำจิตเข้ามาตั้งไว้ใหม่ อยู่ที่ลมหายใจเข้าลมหายใจออก เช่นตั้งไว้ที่ปลายจมูก หรือที่ริมฝีปากเบื้องบน เมื่อลมหายใจเข้า ลมหายใจก็ย่อมจะมากกระทบที่จุดนี้ กำหนดจิตให้มีความรู้ในลมที่เป็น

ตัวโณฐัพพะ คือที่มาถูกต้องกายส่วนนี้ ทำความรู้อันนี้หายใจเข้า นี่หายใจออก. จิตมักจะ
ไม่ตั้งอยู่ต้องนำกลับเข้ามาบ่อย ๆ ดังกล่าวนั้น ก็เพราะจิตยังไม่ได้ความสุข ยังไม่ได้
ความเพลิดเพลินในสมาธิ ยังติดอยู่ ยังเพลิดเพลินอยู่ในอารมณ์ที่ใครที่ปรารถนาทั้งหลาย
อันเป็นเหตุดึงจิตออกไป. แต่ว่าเมื่อทำบ่อย ๆ ได้ปัดคือความอึดใจ ได้สุขคือความสบาย
กายสบายใจ อันเกิดจากสมาธิคือว่าจิตรวมเข้ามาตั้งได้ และทำให้ได้ปัดได้สุข ก็ย่อม
จะทำให้จิตนี้เริ่มตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิได้ เพราะว่าได้ความสุข ไม่ได้ความอึดอัด
เดือดร้อนรำคาญ.

ฉะนั้น สมาธินี้จึงมีอานิสงส์ผลทำให้ได้ความสุขอยู่ในปัจจุบัน. สามารถที่จะถอนจิต
ออกจากอารมณ์ภายนอกอันทำให้วุ่นวายได้. แม้ว่าจะชั่วขณะที่เร็วหรือช้า สุดแต่ความ
เพียรที่ปฏิบัติ ถ้าไม่ทิ้งความเพียรที่ปฏิบัติแล้ว ก็จะทำให้สามารถปฏิบัติรักษาจิตอยู่ใน
อารมณ์ของสมาธิได้นาน. ความที่พรากจิตออกจากอารมณ์ภายนอกได้ มาตั้งอยู่ใน
อารมณ์ของสมาธิที่เป็นภายในดังนี้ ก็เป็นวิธีระงับความทุกข์ต่าง ๆ อันเกิดจากอารมณ์ภาย
นอกได้ด้วย. ถ้าหากว่าไม่สามารถที่จะพรากจิตออกมาได้หากมีความทุกข์ เพราะอารมณ์
ภายนอก ก็ย่อมจะต้องเป็นทุกข์อยู่นาน น้อยหรือมากที่สุดแต่ว่าความผูกพันของจิต อันเรียกว่า
สังโยชน์ นั้นมีน้อยหรือมากเพียงไร ก็เพราะว่าอันอารมณ์ภายนอกต่าง ๆ นั้น

เมื่อเป็น **ปิยสัมปโยค** คือความประจวบกับสิ่งที่เป็นที่รัก ก็ย่อมจะทำให้ได้ความ
สุขความสำราญ

หากเป็น **ปิยวิปโยค** ความพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก ก็ย่อมจะทำให้เกิดความ
ทุกข์โศกต่าง ๆ

เพราะฉะนั้น เมื่อมิได้ปฏิบัติทางสมาธิ จึงยากที่จะพรากจิตออกได้ทั้งจากความสุข
ความเพลิดเพลิน ทั้งจากความทุกข์โศก. แต่ว่าเมื่อได้ความสุขความเพลิดเพลิน ก็ย่อมจะ
ไม่รู้สึกรู้สึกเป็นทุกข์เดือดร้อน เป็นแต่เพียงว่ารักษาจิตไว้มิให้มันเหวี่ยงเหวียดไปเท่านั้น.
แต่ว่าจะได้ความสุขความเพลิดเพลินสมปรารถนา ต้องการไปทุกเรื่องทุกราวก็หาไม่ จะต้อง
พบกับความไม่สมปรารถนาควบคู่กันไปด้วยตามธรรมดาของโลก ซึ่งจะต้องมีทั้งส่วนที่
สมปรารถนาทั้งส่วนที่ไม่สมปรารถนา คือทั้งส่วนที่ได้มาและทั้งส่วนที่จะต้องเสียไป เป็นไป
ตามคติธรรมดาของโลกของสังขารสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลาย และเป็นไปตามคติของกรรมที่
ได้กระทำไว้. เพราะฉะนั้น สุขกับทุกข์จึงมีคู่กันอยู่ในโลกเป็นธรรมดาซึ่งทุกคนต้องประสบ.
แต่ผู้ที่สามารถปฏิบัติอบรมจิตให้ตั้งอยู่ได้ในสมาธิ รู้จักที่จะพรากจิตออกได้จากอารมณ์

ภายนอก ย่อมสามารถที่จะหนีทุกข์มาอยู่ในสมาธิ อันทำให้ได้ความสุขจากสมาธิ. แต่คนที่ไม่สามารถทำสมาธิได้ ย่อมไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงหนีจากทุกข์ได้ ต้องเผชิญกับความทุกข์อยู่รำไป.

ฉะนั้น ความที่ทาสติความระลึกได้ พร้อมทั้งปัญญาคือความรู้ตั้งนี้ มาหัดทำสมาธิ พรากรจิตจากอารมณ์ภายนอกอันทำให้เกิดสุขก็ตามทำให้เกิดทุกข์ก็ตาม มาตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ และเมื่อพรากรออกได้ก็ย่อมจะทำให้ระงับทุกข์ได้ ทำให้ได้ความสุขได้. แต่ว่าเมื่อออกจากสมาธิไป ก็ย่อมจะต้องไปอยู่กับอารมณ์ภายนอก เป็นทุกข์ขึ้นอีก. แต่ถึงดังนั้น ก็ยังดี เพราะเมื่อเห็นว่าจะทุกข์มากไป ก็หลบเข้ามาสู่อารมณ์ของสมาธิเสีย ก็จะทำให้ได้ความสุขจากสมาธิ ทำให้จิตใจได้กำลังได้เร็วแรงที่จะปฏิบัติกิจการทั้งหลาย. แต่ว่าเพียงสมาธิอย่างเดียวยังไม่สามารถที่จะดับทุกข์ได้จริง จึงต้องปฏิบัติทางปัญญาประกอบไปด้วย กล่าวคือใช้สติความระลึกตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ให้ได้ปัญญาคือความรู้ขึ้นรับรองว่าเป็นความจริง คือ

**ใช้สติระลึกไปตามที่ทรงสั่งสอน ว่าเรามีความเกิดเป็นธรรมดา
ว่าเรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บไข้
เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา
ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เรามีความพลัดพรากคือจะต้องพลัดพรากจาก
สิ่งที่เป็นที่รักที่ชอบใจทั้งสิ้น**

เรามีกรรมที่กระทำทางกาย ทางวาจาทางใจเป็นของ ๆ ตน เป็น
ทายาทรับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรม
เป็นที่พึ่งอาศัย จักกระทำกรรมอันใดไว้ดีหรือชั่ว ก็จักต้องเป็นทายาทรับ
ผลของกรรมนั้น ดังนี้.

อาศัยสติและปัญญาพิจารณาให้เห็นสัจจะ

เมื่อพิจารณาดังนี้ด้วยสติ คือระลึกไปตามที่ทรงสั่งสอน ให้ความรู้ของตนบังเกิดขึ้น
รับรองว่าเป็นจริง เรามีความแก่เจ็บตายเป็นธรรมดาจริง เราจะต้องพลัดพรากจริง เรามี
กรรมเป็นของ ๆ ตนจริง.

ความรู้ที่บังเกิดขึ้นรับรองตั้งนี้เป็นตัว **ปัญญา** อันบังเกิดขึ้นจากสติที่พิจารณา.

เมื่อเป็นดังนี้ ก็จะทำให้รู้จักสัจจะ คือความจริงของโลก โดยเฉพาะก็คือชั้นโลก

โลกคือขันธ คือชีวิตนี้ของตนว่าเป็นอย่างไร ให้รู้จักคติของกรรมว่าเป็นอย่างไร ตามที่ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน.

เพราะฉะนั้น เมื่อต้องประสบกับคตินิยามของชีวิตของโลกที่เป็นไปอยู่ดังที่ตรัสสอนให้พิจารณานั้น ก็จะทำให้ได้สติ ระลึกได้ว่าก็ต้องเป็นไปตามคตินิยามและตามคติของกรรม. ก็จะทำให้จิตใจนี้สามารถที่จะระงับความตื่นเต้นยินดีในความสุขต่าง ๆ หรือว่า ความทุกข์โศก เพราะประสบเหตุของทุกข์ต่าง ๆ ได้ ยิ่งกว่าผู้ที่ไม่ได้หัดพิจารณาให้ได้ดีปัญญา. และยิ่งขึ้นไปกว่านั้นก็หัดกำหนดดูให้รู้จักตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเอาไว้ในธรรมบทว่า

*ความโศกเกิดจากบุคคลและสิ่งซึ่งเป็นที่รัก ภัยคือความกลัวต่าง ๆ
เกิดจากบุคคลและสิ่งซึ่งเป็นที่รัก ความโศกความกลัวเกิดจากความรัก เมื่อ
พ้นจากบุคคลและสิ่งซึ่งเป็นที่รัก พ้นจากความรักเสียได้ ความโศกความกลัว
ต่าง ๆ ก็ดับ.*

และได้ตรัสสอนไว้อีกว่า

*ความโศก ความกลัว เกิดจากตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยาก
เมื่อพ้นจากตัณหาก็ย่อมจะพ้นจากความโศกความกลัวได้ ดังนี้.*

ทุกข์เกิดจากตัณหาอุปาทานในจิตใจ

เพราะฉะนั้น ก็หัดพิจารณาจับดูที่จิตใจ ว่าจิตใจที่มีความทุกข์โศกก็ดี มีภัยคือความกลัวต่าง ๆ อยู่ก็ดี เกิดขึ้นจากอะไร ซึ่งโดยปกตินั้นก็มักจะไปเข้าใจว่าเกิดจากเหตุภายนอกต่าง ๆ เช่น เกิดจากบุคคลบ้าง สิ่งต่าง ๆ บ้าง. ซึ่งถ้าเป็นที่รักบุคคลหรือสิ่งนั้น ๆ ก็ต้องพลัดพรากไป. ถ้าไม่เป็นที่รัก บุคคลหรือสิ่งนั้น ๆ ก็กลัวกรายเข้ามา. มักจะไปเพ่งดูตั้งนั้น. และเมื่อเป็นดังนี้ก็ยิ่งทับถมทวีความโศกทับถมทวีภัยคือความกลัวความหวาดระแวงต่าง ๆ ยิ่งขึ้น. เพราะฉะนั้น ความที่มาพิจารณาจับเหตุตั้งนี้เรียกว่าเป็นการจับเหตุที่ไม่ตรงกับผล.

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้จับเหตุให้ตรงกับผล คือตรัสสอนให้จับเข้ามาดูเหตุที่เป็นตัวเหตุภายใน คือตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากในใจของตนเอง ซึ่งตรัสว่าเป็นทุกข์สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ เพราะตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน คือความยึดถือยึดถือว่าเป็นตัวเรา ยึดถือว่าเป็นของเรา ยึดถือว่านั่นเป็นที่รัก ยึดถือว่านั่นไม่เป็นที่รัก.

ตัณหาอุปาทานนี้เป็นตัวเหตุที่สร้างบุคคลและสิ่งที่เป็นที่รักบ้าง ไม่เป็นที่รักบ้าง สร้างตัวเราของเราขึ้นในสิ่งทั้งหลายโดยรอบ. เพราะฉะนั้น ตัณหาความดีนรณะยานอยากอุปาทานคือความยึดถือนี้เอง จึงเป็นตัวเหตุที่มีอยู่ในจิตใจนี้เอง.

หมั่นพิจารณาดังนี้ ให้ความรู้ของตนนี้แหละบังเกิดขึ้นรับรอง ว่าตัณหาอุปาทานในจิตใจของตนนี้เป็นตัวทุกข์สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์จริง. ทุกข์ต่าง ๆ ที่ได้รับอยู่ เป็นความทุกข์โศกต่าง ๆ ก็ดี เป็นภัยคือความกลัวต่าง ๆ ก็ดี ก็มาจากตัณหาอุปาทานนี้เอง. ให้ความรู้ของตนนี้แหละบังเกิดขึ้นรับรองว่าเป็นความจริง ด้วยการที่หมั่นพิจารณาอยู่เนือง ๆ ให้มองเห็นว่านี่เป็นตัวเหตุ ทุกข์โศกภัยต่าง ๆ นั้นเป็นตัวผล. เมื่อปัญญาบังเกิดขึ้นคือความรู้นี้แหละบังเกิดขึ้นรับรองว่าเป็นจริงดังนี้ ทุกข์โศกต่าง ๆ ภัยคือความกลัวต่าง ๆ ก็จะดับไปทันที.

ทรงตรัสรู้ในอริยสัจ ๔

พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ก็ได้ตรัสแสดงไว้ในปฐมเทศนาของพระองค์ ว่าตรัสรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ คือ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์. ทุกข์ต่าง ๆ นั้นก็เพราะมีทุกข์สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ คือตัณหาความดีนรณะยานอยาก. ดับตัณหาเสียได้ก็เป็นทุกข์นิโรธ ความดับทุกข์. จะดับได้ก็อาศัยปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบเป็นต้น มีสัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบเป็นที่สุด ซึ่งแสดงว่าต้องมีสมาธิ คือความที่กำหนดจิตเพ่งจิตอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ. อารมณ์ของสมาธิเพื่อสมาธิก็เช่นอานาปานสติเป็นต้น. อารมณ์ของสมาธิเพื่อปัญญาก็ือนามรูปนี้. กำหนดดูให้รู้จักนามรูปนี้ให้รู้จักกายใจนี้ ว่าเป็นอนิจจะ คือไม่เที่ยงต้องเกิดดับ เป็นทุกข์ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป และเป็นอนัตตาบังคับให้เป็นไปตามปรารถนามิได้ จึงมิใช่ตัวเรามีใช้ของเราตามที่ยึดถือกันดังนี้.

ความรู้ที่บังเกิดขึ้นรับรองความจริงนี้ก็ เป็น **สัมมาทิฏฐิ** ความเห็นชอบ.

พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติมาในมรรคมืองค์ ๘ นี้ ที่ตรัสเรียกว่า **มัชฌิมาปฏิปทา** ข้อปฏิบัติที่เป็นหนทางกลางสมบูรณ์. ทรงกำหนดรู้ **ทุกข์** ได้แล้ว ทรงละ **สมุทัย** ได้หมดแล้ว ทรงทำให้แจ้ง **นิโรธ** ได้แล้ว ทรงปฏิบัติใน **มรรคมืองค์ ๘** ได้สมบูรณ์แล้ว. **จักษุ** คือดวงตา **ญาณ** คือความหยั่งรู้ **ปัญญา** คือความรู้รอบ **วิชา** คือความรู้จริง **ฮาโลก** คือความสว่าง ผุดขึ้นในอริยสัจทั้ง ๔. กิเลสและกองทุกข์ดับไปหมดสิ้น. จึงเป็น **พุทธโธ** คือเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว.

และความตรัสรู้ของพระองค์ในอริยสัจทั้ง ๔ นี้ เมื่อแสดงโดยพิสดารตามที่ตรัสไว้ก็คือ ปฏิจจสมุปบาท ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ซึ่งมีวิชาอาสวะเป็นต้น มาจนถึงชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ เป็นต้น ซึ่งเป็นปัจจัยกันโดยลำดับ. นี้เป็นฝ่าย สมุทัยวาร คือเป็นฝ่ายเกิด หรือเป็นฝ่ายก่อทุกข์.

พระพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ก็ได้ทรงพิจารณาอริยสัจทางปฏิจจสมุปบาทนี้. แล้วก็ได้ทรงเปล่งอุทานขึ้นซึ่งแปลความว่า

เมื่อใด ธรรมทั้งหลาย ปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยของพราหมณ์นั้น ย่อมสิ้นไป เพราะมารู้ธรรมะว่า เกิดจากเหตุ หรือรู้ธรรมะพร้อมทั้งเหตุ หรือรู้ธรรมะว่ามีเหตุที่เป็นปัจจัยสืบต่อกันไป จึงทำให้เกิดทุกข์

แล้วได้ทรงพิจารณาปฏิจจสมุปบาททาง นิโรธวาระ หรือ นิโรธวาร คือวาระดับคือดับทุกข์ ว่าเพราะดับวิชาอาสวะหรืออาสวะอวิชชาเป็นต้น จึงได้ดับมาโดยลำดับ จนถึงดับชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ เป็นต้น. ได้ทรงเปล่งอุทานขึ้นว่า

เมื่อใด ธรรมทั้งหลาย ปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยของพราหมณ์นั้น ย่อมสิ้นไป เพราะมารู้ความสิ้นไปของปัจจัยคือเหตุทั้งหลาย ดังนี้.

ต่อจากนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๒ กรกฎาคม ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๔๒

อธิบายอริยสัจโดยพิสดาร (ต่อ)

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้
ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็น
ศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

ทรงพิจารณาปฏิจสมุปบาท

ได้แสดงเรื่องพระพุทเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้แล้วได้ประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข ณ โคนไม้
โพธิพฤกษ์ ทรงพิจารณา ปฏิจสมุปบาท ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น โดย สมุทัยวาร
คือโดยวาระเกิดก่อนทุกข์ ทรงเปล่งอุทานในปฐมยามแห่งราตรีที่แปลความว่า

เมื่อใด ธรรมทั้งหลาย ปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น
ความสงสัยของพราหมณ์นั้น ย่อมสิ้นไป เพราะมารู้ธรรมว่ามีเหตุหรือเกิด
แต่เหตุ.

ต่อจากนั้นทรงพิจารณา ปฏิจสมุปบาท โดย นิโรธวาร คือโดยวาระดับคือดับทุกข์
ทรงเปล่งอุทานในมัชฌิมยามแห่งราตรี แปลความว่า

เมื่อใด ธรรมทั้งหลาย ปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น
ความสงสัยของพราหมณ์นั้น ย่อมสิ้นไป เพราะมารู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัย
ทั้งหลาย.

ต่อจากนั้นทรงพิจารณา ปฏิจสมุปบาท ทั้งโดย สมุทัยวาร ทั้งโดย นิโรธวาร ทรง
เปล่งอุทานในปัจฉิมยามแห่งราตรี แปลความว่า

เมื่อใด ธรรมทั้งหลาย ปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น
ความสงสัยของพราหมณ์นั้น ย่อมสิ้นไป พราหมณ์นั้น กำจัดมารและเสนา
สถิตอยู่เหมือนอย่างดวงอาทิตย์สถิตส่องสว่างอยู่ในนภากาศ ดังนี้.

ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นอันเรียกว่าปฏิจสมุปบาทได้แสดงแล้วตามเถราธิบาย

แห่งท่านพระสารีบุตร. และได้เคยกล่าวแล้วว่าก็เป็นการศึกษาอริยสัจโดยพิสดาร. อริยสัจนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้ตั้งแต่ในปฐมเทศนาว่า คือ **ทุกข์ ทุกขสมุทัย เหตุเกิดทุกข์ ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา** ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์. และได้ทรงอธิบาย

ทุกข์ ว่ามีชาติทุกข์ ทุกข์คือชาติเป็นต้น. สรุปลงเข้าก็ในชั้นนี้ที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการ.

ทุกขสมุทัย เหตุเกิดทุกข์ ทรงอธิบายยกเอาต้นเหตุ ความดิ้นรนทะยานอยาก.

ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ ทรงอธิบายยกเอาความดับต้นเหตุ.

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ทรงยกเอามรรคมีองค์ ๘.

ก็เป็นการทรงแสดงโดยทั่วไป เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย เพราะว่าอริยสัจที่ทรงอธิบายดังนี้ ผู้ฟังทั่วไปเมื่อตั้งใจฟังตั้งใจพิจารณาไปตามก็อาจเข้าใจได้ และสามารถที่จะปฏิบัติได้คือปฏิบัติกำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์คือต้นเหตุ. ทำให้แจ้งทุกขนิโรธ ความดับทุกข์คือดับต้นเหตุ และอบรมปฏิบัติมรรคมีองค์ ๘ ให้บังเกิดขึ้น.

ส่วนในปฏิจลสมุปบาท ธรรมะที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ก็ได้เคยกล่าวว่าเป็นการที่ทรงแสดงอริยสัจโดยละเอียดหรือพิสดาร. และพระเถระอธิบายของท่านพระสารีบุตรก็ทำให้มองเห็นชัด ว่าแต่ละข้อนั้นก็ใช่อริยสัจ ๔ ทั้งนี้ทุกข้อไป. จึงเป็นอริยสัจ ๔ อย่างละเอียดอย่างประณีต ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่จะเข้าใจได้ง่าย. ฉะนั้น จึงได้ตรัสห้ามท่านพระอานนทที่กราบทูลว่า ปฏิจลสมุปบาทนั้นปรากฏว่าง่ายแก่ท่าน. พระพุทธเจ้าได้ตรัสห้ามว่าอย่ากล่าวอย่างนั้น เพราะว่า ปฏิจลสมุปบาท เป็นธรรมะที่ละเอียดสุขุมลุ่มลึก แต่ว่าเมื่อไม่รู้หรือไม่ตรัสรู้ปฏิจลสมุปบาท ก็ยังต้องท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสาร ต่อเมื่อรู้ในอริยสัจที่เป็นปฏิจลสมุปบาท จึงจะทำทุกข์ให้สิ้นได้โดยสิ้นเชิง. ได้ตรัสไว้ด้วยพยัญชนะคือถ้อยคำที่ท่านแสดงไว้. รวมเข้าก็มีความดังที่กล่าวมานี้.

ในข้อนี้ หากจะพิจารณาดูในสิ่งที่ปรากฏอยู่ในโลก ทั้งโดยธรรมชาติ ทั้งโดยที่มนุษย์คิดขึ้นประดิษฐ์ขึ้น ก็ย่อมจะเห็นว่ามีความสัมพันธ์กัน ซึ่งเมื่อแสดงอย่างหยาบ ๆ ทั่วไปก็เป็นอย่างหนึ่ง. แต่เมื่อจะแสดงอย่างละเอียดก็ย่อมเป็นอีกอย่างหนึ่ง. ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่นน้ำประปาที่ใช้กันอยู่ทุกวันทำไมจึงจะได้น้ำไหลออกมาซึ่งเป็นตัวผล ก็ให้เห็นกันทั่วไปว่าต้องเปิดก๊อกน้ำ และเมื่อเปิดก๊อกน้ำ น้ำก็ไหลออกมา. เพราะฉะนั้น เมื่อดูเพียงเท่านี้ก็จะต้องว่าการเปิดก๊อกน้ำเป็นเหตุ น้ำไหลออกมาเป็นผล. แต่เมื่อพิจารณาอย่างละเอียดก็ย่อมจะเห็นว่า เหตุผลที่มีน้ำประปาใช้นั้นมิใช่เพียงเท่านั้น จะต้องมีความสัมพันธ์อื่น ๆ

สัมพันธ์กันอีกมากมาย จึงจะมีน้ำประปาไหล เปิดก๊อกเข้าน้ำก็ไหลออกมา. ดังจะพึงเห็นได้ว่าจะต้องมีการวางท่อประปา จะต้องมีที่ทำน้ำประปาและจะต้องมีเครื่องทำน้ำประปา เครื่องน้ำประปานั้นก็ต้องมีสิ่งต่าง ๆ มาประกอบเป็นเหตุเป็นผลที่สัมพันธ์กันอีกมากมาย และจะต้องมีน้ำมาเพื่อทำน้ำประปา และน้ำที่จะมีมานั้นก็ต้องมีที่มาว่ามาจากไหน และจะเป็นน้ำขึ้นมาได้อย่างไร. เพราะฉะนั้น หากจะคิดค้นหาเหตุผล ก็จะพบเหตุผลที่โยงกันมามากมาย จนถึงเป็นน้ำประปาที่เมื่อเปิดก๊อกเข้าก็ไหลออกมาดังที่ใช้กันอยู่. ไฟฟ้าที่ใช้กันอยู่นี้ก็เช่นเดียวกัน ก็จะเห็นว่าเมื่อเปิดสวิตช์นั้นเป็นเหตุ ไฟสว่างก็เป็นผล ดับสวิตช์เป็นเหตุ ไฟดับก็เป็นผล ว่าเพียงเท่านี้. แต่เมื่อพิจารณาดูก็จะเห็นว่ายังมีเหตุผลอีกมากมายกว่าจะเป็นไฟฟ้าขึ้นมาใช้ได้. เช่นจะต้องมีการวางสายไฟฟ้า จะต้องมีการกำเนิดไฟฟ้า มีสิ่งที่มาประกอบเข้าต่าง ๆ เป็นเหตุเป็นผลที่สัมพันธ์กันอีกมาก จนถึงเมื่อเปิดสวิตช์ไฟก็สว่าง ปิดสวิตช์ไฟก็ดับดังที่กล่าวมาแล้ว.

ทรงพิจารณาโดยละเอียดทั้งสายเกิดทุกข์และสายดับทุกข์

เพราะฉะนั้น ในทางจิตใจที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ก็เช่นเดียวกัน. เมื่อดูเพียงง่าย ๆ ก็จะเห็นว่า เมื่อมีเกิดก็มีแก่มีตายมีทุกข์มีโศกต่าง ๆ ดังที่เห็นกันอยู่ว่าทุกคนเกิดมาก็ต้องแก่ต้องตาย และในระหว่างที่ดำรงชีวิตอยู่ก็ต้องมีทุกข์ต่าง ๆ มีโศกปริเทวะเป็นต้น และคนโดยมากนั้นก็มักคอยคำนึงถึงเกิด คำนึงถึงแต่แก่แก่ พร้อมทั้งเจ็บและตาย และพยายามที่จะไม่ให้แก่ไม่ให้เจ็บไม่ให้ตาย โดยไม่ได้นึกถึงว่าจะต้องมีเกิดเป็นเหตุ. ทั้งที่ปรากฏอยู่อย่างชัดเจนว่ามาจากเกิดเป็นเบื้องต้น แต่ว่าโดยมากก็ไม่นึกถึงว่าตัวชาติคือความเกิดนั้นเป็นเหตุ. จับเอาแต่จะแก่แก่แก่เจ็บแก้ตาย และแก้ทุกข์สุขต่าง ๆ. ต้องการที่จะไม่ให้แก่ไม่ให้เจ็บไม่ให้ตายไม่ให้ทุกข์ต่าง ๆ คือหมายความว่าให้เกิดมานี้แหละ ถ้าเกิดมาเป็นมนุษย์ เห็นว่าจะไม่สามารถ จะแก่ไม่ให้แก่ ไม่ให้เจ็บ ไม่ให้ตาย ไม่ให้ทุกข์ต่าง ๆ ได้ ก็คิดเอาว่าจะต้องมีภพหน้า ชาติหน้า ต้องไปเกิดเป็นเทวดา เป็นพรหมเป็นต้น ซึ่งจะดำรงอยู่ตลอดไป ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย. เพราะฉะนั้น จึงมีคำเรียกเทวดาว่าอมรที่แปลว่าผู้ไม่ตาย. คนโดยมากก็คิดแก้กันอยู่เพียงเท่านี้ แต่ก็ไม่สามารถจะแก้ให้สำเร็จได้.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้. เมื่อพระองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ยังมีได้ตรัสรู้ ยังมีได้ทรงคิดจะเสด็จออกทรงผนวช ในพุทธประวัติก็แสดงว่า พระราชา कुमारพระโพธิสัตว์ได้เสด็จประพาสทอดพระเนตรเห็นเทวทูต คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ ก็ทรงน้อม

เข้ามาว่าพระองค์ก็ต้องเป็นเช่นนั้น. จึงทำให้ทรงหนายในทุกข์ คือความแก่ความเจ็บ ความตาย ก็ยังไม่ไปถึงชาติ และได้ทรงพอพระทัยในความเป็นสมณะ. ทรงเห็นว่าความเป็นสมณะนั้นมีโอกาสมีช่องว่างที่จะปฏิบัติเพื่อไม่ให้แก่ ไม่ให้เจ็บ ไม่ให้ตาย ไม่ให้ทุกข์ต่าง ๆ ได้. จึงมีพระหฤทัยน้อมไปในการบวช จนถึงได้เสด็จออกทรงผนวช และทรงเข้าศึกษาในสำนักของคณาจารย์เจ้าลัทธิตั้งสอง. แม้ท่านคณาจารย์นั้นก็คิดแก้ในแก่นั้นอีกเหมือนกัน คือไม่ให้แก่ ไม่ให้เจ็บ ไม่ให้ตาย โดยที่จะต้องปฏิบัติทางฌานสมาบัติ ให้ไปเกิดเป็นพรหมก็โดยจะอยู่เป็นพรหมตลอดไป ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ซึ่งพระโพธิสัตว์เมื่อทรงพิจารณาแล้ว โดยที่ทรงปฏิบัติในฌานสมาบัติเพื่อที่จะไปเกิดเป็นพรหมนั้นได้เหมือนอย่างท่านอาจารย์ทั้ง ๒ แล้ว ก็ได้ทรงเห็นว่ายังไม่พ้นทุกข์.

ในตอนนี้ก็แสดงว่าได้ทรงพิจารณาเห็นเข้าไปถึงชาติคือความเกิดว่า

เมื่อยังมีชาติคือความเกิดอยู่ ไม่ว่าจะเกิดเป็นอะไร ไม่ว่าจะเกิดเป็นพรหม ก็จะต้องมีจุดคือความเคลื่อน ซึ่งเท่ากับว่าเป็นความตาย.

เพราะฉะนั้น จึงได้เสด็จหนีออกไปทรงค้นคว้าด้วยพระองค์เอง จนได้ตรัสรู้ในปัจจุสมุปบาทนี้ ที่ทรงแสดงสั่งสอน คือทรงพิจารณาจับทุกข์ต่าง ๆ มีโสกะปริเทวะ เป็นต้นสืบขึ้นไป. ก็ทรงจับมรณะคือความตาย จับชรา จับชาติคือความเกิด จับภพคือความเป็นจับอุปาทาน จับตัณหา จับเวทนา จับผัสสะ จับอายตนะ จับนามรูป จับวิญญูณ จับสังขาร จนถึงจับอวิชชาได้ จับอาสวะได้. วิชชาคือความรู้ จึงบังเกิดแจ่มแจ้งขึ้นเป็นความตรัสรู้. เมื่อวิชชาบังเกิดขึ้นอวิชชาก็ดับ เหมือนอย่างเมื่อความสว่างบังเกิดขึ้นความมืดก็ดับ. เมื่ออวิชชาดับก็ดับไปโดยลำดับ คือสังขาร วิญญูณ นามรูป อายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะ เป็นต้น. ทุกข์ทั้งสิ้นก็ดับไป.

ทรงกำจัดมารและเสนาได้หมดสิ้น

เพราะฉะนั้น เมื่อพระองค์ทรงพิจารณาธรรมะที่ได้ตรัสรู้ คือสัจจะความจริงที่ได้ตรัสรู้ สายเกิด สายดับ และทั้งสายเกิดสายดับ จึงได้ทรงเปล่งอุทานขึ้นในปัจฉิมยามแห่งราตรีดังที่ได้ยกมาแปลไว้แล้ว. ซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า

เมื่อใด ธรรมทั้งหลาย ปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยของพราหมณ์ ย่อมสิ้นไป พราหมณ์นั้น กำจัดมารและเสนา สถิตอยู่เหมือนอย่างดวงอาทิตย์สถิตส่องสว่างอยู่ในนภากาศดังนี้.

มารนั้น แปลว่า ผู้ฆ่าผู้ทำลาย. ในพุทธประวัติได้มีแสดงถึงมารที่แสดงว่า เป็นเทพชั้นหนึ่งอันเรียกว่าเทวบุตร. และเมื่อเป็นมารก็เรียกว่าเทวบุตรมาร เป็นเทพชั้นหนึ่งที่มาขัดขวางพระพุทธเจ้าตั้งแต่ในเบื้องต้น. ตั้งแต่ป้องกันมิให้ทรงผนวช และเมื่อทรงผนวชแล้วก็ยังมาตามป้องกันต่าง ๆ มิให้ตรัสรู้. จนถึงในราตรีที่ตรัสรู้ นั้นมารก็ได้มาป้องกันในชั้นสุดท้ายก็ยังมาป้องกันอย่างเต็มที่. แต่ว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงชนะมารได้ จึงได้ตรัสรู้.

นักธรรมะได้วิจารณ์กันว่าอาจถอดความได้เป็นธรรมะ. มาร ที่มาผจญพระพุทธเจ้านั้นก็คือ **กิเลสมาร** มารคือกิเลสซึ่งมีอวิชาเป็นหัวหน้า. และเมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้ในปัจฉิมสัมมาพุทธธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ทรงพิจารณาจับผลจับเหตุขึ้นไปจนถึงอวิชา อาสวะ อวิชาบังเกิดขึ้นแก่พระองค์อย่างเต็มที่ อวิชาจึงดับ ที่ได้กล่าวแล้วว่าเหมือนอย่างเมื่อแสงสว่างบังเกิดขึ้นหรือความสว่างบังเกิดขึ้นความมืดก็ดับ. เพราะฉะนั้น เมื่ออวิชาบังเกิดขึ้น อวิชาก็ดับ. ก็เป็นอันว่าได้ทรงกำจัดมารเสียได้ พร้อมทั้งเสนาก็คือบรรดาภิเลสทั้งหลายที่สืบเนื่องมาจากอวิชา เช่นตัณหาอุปาทานหรือกิเลสตัณหาทั้งหลาย อย่างที่พูดกันว่ากิเลสพันห้าตัณหาร้อยแปดเป็นต้น คือบรรดาภิเลสทั้งปวงซึ่งบังเกิดสืบเนื่องมาจากอวิชา. กิเลสทั้งปวงเหล่านั้นเรียกว่าเป็นเสนาของมาร. มารก็คืออวิชา. กิเลสที่เกิดสืบเนื่องมาจากอวิชาคือเสนาของมารทั้งหมด. เพราะฉะนั้น เมื่อดับอวิชาซึ่งเป็นตัวมารเสียได้ บรรดาเสนาก็พลอยดับไปหมด. แต่ก็ได้มีแสดงมารไว้ว่ามี ๕ อย่าง คือ

ขันธมาร มารคือขันธ อันได้แก่นามรูปหรือสกนธ์กายอันนี้

กิเลสมาร มารคือกิเลส

อกิสังขารมาร มารคือความปรุ่งแต่ง อันได้แก่กรรมที่ประกอบกระทำ

มัจจุมาร มารคือความตาย

เทวบุตรมาร มารคือเทวบุตร.

ขันธมาร นั้นก็หมายถึงขันธ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อเป็นนามรูปหรือกายใจอันนี้ ได้ชื่อว่าเป็นมารแก่ผู้ที่ยึดถือ เป็นอุปาทานขันธ ขันธเป็นที่ยึดถือ. และเมื่อมีความยึดถืออยู่ในขันธ ขันธก็เป็นมารคือเป็นเครื่องทำลายล้าง มิให้ปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงความสิ้นทุกข์ได้ เพื่อดับกิเลสและกองทุกข์ได้.

กิเลสมาร มารคือกิเลส เป็นมารก็เพราะกิเลสเป็นผู้ฆ่าเป็นผู้ทำลายล้างต่าง ๆ.

อกิสังขารมาร มารคืออกิสังขารอันได้แก่กรรม ก็เพราะกรรมที่ประกอบกระทำนั้น ย่อมสืบเนื่องมาจากกิเลส. เพราะฉะนั้น จึงพลอยเป็นมารไปด้วย เพราะกรรมนั้นเองก็เป็น

เครื่องป้องกัน เป็นเครื่องทำลายต่าง ๆ ได้.

มัจจุมาร มารคือความตาย ก็เพราะว่าความตายนั้นเป็นเครื่องทำลายชีวิต ทำให้ไม่มีโอกาสที่จะปฏิบัติสืบต่อไปได้.

เทวบุตรมาร มารคือเทพบุตร ก็หมายถึงเทวดาที่เป็นมารดังที่กล่าวมาแล้ว.

พระพุทธเจ้าได้ทรงกำจัดมารและเสนาได้หมดสิ้น. ทรงสถิตอยู่เหมือนอย่างดวงอาทิตย์สถิตส่องสว่างอยู่ในนภากาศ.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

๑๗ กรกฎาคม ๒๕๒๘

ครั้งที่ ๔๓

สรุปสติปัญญา ๔

บัดนี้ จักแสดงธรรมะเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต. ในเบื้องต้นก็ขอให้
ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็น
ศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม.

สรุปสติปัญญา ๔

การปฏิบัติกรรมฐาน ผู้ปฏิบัติใช้หลักปฏิบัติใน สติปัญญา เป็นส่วนใหญ่. และพระ
สูตรที่แสดงสติปัญญา ซึ่งเป็นพระสูตรใหญ่ที่เรียกว่า มหาสติปัญญาสูตร ก็ได้ประมวล
ข้อกรรมฐานไว้เป็นอันมาก ซึ่งได้ถือเป็นหลักในการอบรมกรรมฐานในสำนักนี้. และ
สำหรับในพรรษากาลที่แล้วมาจนถึงบัดนี้ ก็ได้ถือหลักสติปัญญาดังกล่าว. แต่ว่าได้แสดง
แทรกธรรมะจากพระสูตรต่าง ๆ ได้อธิบายธรรมะจากพระสูตรต่าง ๆ นั้น มิได้แสดง
อธิบายสติปัญญา ๔ โดยตรง โดยพิสดาร. เพราะว่าได้เคยอธิบายไว้โดยพิสดารและ
ได้พิมพ์เป็นเล่มไว้ ผู้ต้องการทราบอธิบายในสติปัญญาโดยตรง ก็อาจที่จะหาอ่านได้. และ
แม้ว่าธรรมะที่แสดงอธิบายแทรกเข้ามานั้น จะเป็นธรรมะจากพระสูตรอื่น แต่ก็รวมเข้าได้ใน
มหาสติปัญญาสูตรทั้งสิ้น. ดังเช่นที่ได้ยกเอาข้อสัมมาทิฐิความเห็นชอบจากสัมมาทิฐิ
สูตรที่ท่านพระสารีบุตรได้แสดง มาอธิบายติดต่อกันมาครั้ง จนจบกระแสความใน
สัมมาทิฐิสูตรนั้น ก็รวมเข้าได้ในมหาสติปัญญาสูตรเช่นเดียวกัน. เพราะในมหาสติ-
ปัญญาสูตรนั้น ก็ได้แสดงมรรคมีองค์แปดในหมวดอริยสัจ ๔. มรรคมีองค์แปดนั้นก็
สัมมาทิฐิเป็นข้อแรก. เพราะฉะนั้น เมื่อจับแสดงสัมมาทิฐิก็เป็นอันว่าได้แสดง
ข้อธรรมานุปัสสนาสติปัญญา.

ในวันนี้จะได้แสดง สรุปสติปัญญา ๔ ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเอาไว้ในพระสูตร
หนึ่ง. แต่ก่อนที่จะแสดง ก็ขอกล่าวให้ทราบว่า ข้อที่แสดงจากพระสูตรที่กล่าวนี้มีได้ยกข้อ
ต่าง ๆ ตรงกับมหาสติปัญญาสูตรทั้งหมด แต่เลือกหยิบยกมาทรงแสดงและทรงแสดงใน

ทางปัญญา และก็พึงทราบว่ามีในทางสมาธิก็ย่อมรวมอยู่ในแนวเดียวกัน. สติปัญญา ทั้ง ๔ นี้ที่จะแสดงในวันนี้ จึงอาจจะยากไปสำหรับผู้ที่มาอยู่ใหม่ ผู้ที่เข้ามาใหม่. แต่จะให้ถือว่าเป็นการแสดงสรุปในคราวสุดท้ายของพระรชกาลที่แล้ว. เมื่อเริ่มแสดงใหม่เมื่อเข้าพรรษานี้แล้วจึงจะได้แสดงตั้งต้น ซึ่งเป็นข้อที่จะฟังได้ง่ายขึ้น.

สติปัญญา ๔ ในมหาสติปัญญาสูตร

สติปัญญา ๔ ก็คือ ตั้งสติคือความระลึกได้หรือความระลึกไว้ ในกาย ในเวทนา ในจิต และ ในธรรม. ในมหาสติปัญญาสูตรได้รวบรวม

ข้อที่พึงพิจารณาในกายไว้ ก็คือข้อว่าด้วยลมหายใจเข้าออก ข้อว่าด้วยอิริยาบถ ทั้งสี่ ยืน เดิน นั่ง นอน ข้อว่าด้วยสัมปชัญญะ ความรู้ตัวในความเยื้องกรายอิริยาบถทั้งสี่นี้ และอิริยาบถประกอบทั้งหลาย ข้อว่าด้วยกายนี้จำแนกออกเป็นอาการทั้งหลาย มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ข้อว่าด้วยธาตุสี่ ดิน น้ำ ไฟ ลม ข้อว่าด้วยป่าช้าเก่า คือพิจารณา ศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า แยกออกเป็น ๙ ข้อ ตั้งต้นแต่ศพที่ตายแล้ววันหนึ่งสองวันสามวัน เป็นต้นไปจนถึงเป็นกระดูกผุปน.

ตั้งสติพิจารณาเวทนา ก็คือตั้งสติกำหนดเวทนา ความรู้เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือเป็น กลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ทั้งที่เป็นสามิสคือมีกิเลสเป็นเครื่องล่อให้เกิดขึ้น ทั้งที่เป็นนิรามิส คือไม่มีกิเลสเป็นเครื่องล่อหรือเป็นเครื่องนำให้เกิดขึ้น.

ตั้งสติพิจารณาจิต ก็คือตั้งสติกำหนดดูจิตใจนี้ ที่มีราคะ ความติดใจยินดีหรือ ปราศจากราคะ ความติดใจยินดี ที่มีโทสะหรือปราศจากโทสะ ที่มีโมหะความหลง หรือ ปราศจากโมหะความหลง เป็นต้น

ตั้งสติพิจารณาธรรม ก็คือตั้งจิตกำหนดดูธรรมะทั้งหลายที่บังเกิดขึ้นในจิต. ตั้งต้นแต่ กำหนดดูนิรวรณทั้งห้า คือกิเลสที่เป็นเครื่องกั้นจิต บังเกิดขึ้นกลุ่มรวม จิต มีกามฉันทน์ ความพอใจรักใคร่อยู่ในกาม พยาบาท ความมุ่งร้ายปองร้าย เป็นต้น.

กำหนดดูชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ.

กำหนดดูความเกิดของชั้น ๕ ความดับของชั้น ๕

ตั้งสติกำหนดดูอายตนะภายในทั้ง ๖ ที่รับอายตนะภายนอกทั้ง ๖. อายตนะภายในภายนอกที่รับกัน ก็คือตากับรูปที่ประจวบกัน หูกับเสียงที่

ประจวบกัน จมูกกับกลิ่นที่ประจวบกัน ลิ้นกับรสที่ประจวบกัน กายและสิ่ง
ถูกต้องทางกายที่ประจวบกัน มโนคือใจกับธรรมะคือเรื่องราวที่ประจวบกัน
เกิดสังโยชน์คือความผูกใจ. และก็ให้รู้จักความเกิดของสังโยชน์ ความดับของ
สังโยชน์ และสังโยชน์ที่ดับแล้วจะไม่เกิดขึ้น

ตั้งสติกำหนดดูโพชฌงค์ทั้ง ๗ มีสติโพชฌงค์ องค์แห่งความรู้ คือ
สติธรรมวิจยโพชฌงค์ องค์แห่งความรู้คือธรรมวิจย ความเลือกเฟ้นธรรม
เป็นต้น.

ตั้งสติกำหนดดูอริยสัจทั้ง ๔ คือทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์
ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์
ก็รวมเป็นตั้งสติในกาย ในเวทนา ในจิต ในธรรม ที่ตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร.

สติปัฏฐาน ๔ ในบางพระสูตร

และได้ตรัสสรุปไว้ในพระสูตรอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งได้ตรัสอธิบายวิธีปฏิบัติตั้งสติในกาย ใน
เวทนา ในจิต ในธรรม. รวมความเข้ามามีให้ปฏิบัติ

ตั้งสติ คือความระลึกได้ ความกำหนดได้ในกาย ก็คือใน ปฐวีกาย กายที่เป็น
ส่วนดิน อาโปกาย กายที่เป็นส่วนน้ำ เตโชกาย กายที่เป็นส่วนไฟ วาโยกาย กายที่เป็น
ส่วนลม เกสากาย กายที่เป็นส่วนผม โลมากาย กายที่เป็นส่วนขน ฉวีกาย กายที่เป็น
ส่วนผิว จมุกาย กายที่เป็นส่วนหนัง มงฺสกาย กายที่เป็นส่วนเนื้อ นหารุกาย กายที่เป็น
ส่วนเส้นเอ็น อฏฺฐิกาย กายที่เป็นส่วนกระดูก อฏฺฐิมิถฺยกาย กายที่เป็นส่วนเยื่อในกระดูก.

ตั้งสติกำหนดเวทนา ก็คือ ในสุขเวทนา เวทนาความรู้ที่เป็นสุข ทุกขเวทนา ความ
รู้ที่เป็นทุกข์ อทุกขมสุขเวทนา เวทนาที่มีใช่สุขมิใช่ทุกข์. ตั้งสติกำหนดเวทนาที่เกิดทาง
สัมผัสทางตา เวทนาที่เกิดจาก สัมผัสทางหู เวทนาที่เกิดจาก สัมผัสทางจมูก เวทนาที่เกิด
จากสัมผัสทางลิ้น เวทนาที่เกิดจากสัมผัสทางกาย เวทนาที่เกิดจาก สัมผัสทางมโนคือใจ.

ตั้งสติกำหนดจิตใจ ก็คือกำหนดดูจิตที่มีราคะคือความติดใจยินดี หรือที่ปราศจาก
ราคะคือความติดใจยินดี จิตที่มีโทสะหรือจิตที่ปราศจากโทสะ จิตที่มีโมหะ หรือจิตที่ปราศ
จากโมหะ จิตที่ฟุ้งซ่านหรือจิตที่หุดหู่ จิตที่ถึงความใหญ่ด้วยเมตตาภาวนาสมาธิเป็นต้น
หรือจิตที่ไม่ถึงความใหญ่ จิตที่ยิ่งคือยิ่งด้วยสมาธิปัญญาวิมุตติหลุดพ้น หรือจิตที่ไม่ยิ่ง
จิตที่มีสมาธิหรือจิตที่ไม่มีสมาธิ จิตที่หลุดพ้นหรือจิตที่ไม่หลุดพ้น.

ตั้งสติกำหนดดูธรรม คือธรรมะที่เป็นกุศลหรือเป็นอกุศลหรือที่เป็นกลาง ๆ ต่าง ๆ อันนอกไปจากข้อที่กล่าวแล้วในกายในเวทนาและในจิตทั้งสามข้างต้น.

ทางปฏิบัติสติปัญญา

และได้ตรัส **ทางปฏิบัติ** เพื่ออะไรหรือโดยวิธีอย่างไรไว้ว่า ในการปฏิบัติตั้งสติดังกล่าวนั้น ก็ให้ปฏิบัติพิจารณากาย เวทนา จิต ธรรม ทั้งหมด.

โดยเป็นอนิจจะ คือไม่เที่ยง เป็นสิ่งที่เกิดดับมิใช่โดยนิจจะ คือเป็นของเที่ยง.

โดยเป็นทุกข์ คือเป็นสิ่งที่ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง ไม่ตั้งอยู่คงที่ มิใช่โดยเป็นสุข.

โดยเป็นอนัตตา มิใช่ตัวตน มิใช่เป็นเรามีมิใช่เป็นของเรา มิใช่โดยอัตตา คือโดยเป็นตัวตนเป็นตัวเราเป็นของเรา.

มีความหน่าย มิใช่มีความเพลิดเพลिन

มีความคลายความติดใจ มิใช่ติดใจ

มีความดับ คือดับดับหาความดีนระหนะยานอยากของใจ มิใช่ก่อตัณหา

มีความสละวาง มิใช่มีความยึดถือ.

การปฏิบัติตั้งสติก็โดยวิธีดังที่กล่าวมานี้ เพื่อให้เห็นว่าไม่เที่ยง ต้องเกิดดับเป็นทุกข์ ต้องมีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง เป็นอนัตตามีใช่ตัวเราของเรา และเบื่อหน่ายไม่เพลิดเพลिन เพื่อคลายความติดใจ มิใช่ติดใจ เพื่อดับดับหาดับทุกข์ มิใช่ก่อให้เกิดตัณหา ก่อทุกข์ เพื่อปล่อยวางมิใช่เพื่อยึดถือ.

วิธีปฏิบัติสติปัญญาคือภาวนา

และได้ตรัสสอนถึง **วิธีปฏิบัติ** ว่าการปฏิบัตินั้นเรียกว่า **ภาวนา** ที่แปลว่า *ทำให้เกิดขึ้น ทำให้มีขึ้น*. และภาวนานั้นจะทำอย่างไร ก็ได้ตรัสสอนเอาไว้อีกว่า ภาวนานั้นหมายถึงปฏิบัตินั้น ก็คือปฏิบัติทำสติความระลึกได้ หรือความกำหนดทำญาณความหยั่งรู้ ที่เป็นตัวปัญญาให้บังเกิดขึ้นให้มีขึ้นทันในธรรมะที่เกิดขึ้นในเวลานั้น โดยไม่ให้พลาดไม่ให้ล่วงเลย เผลอเรอในธรรมะที่บังเกิดขึ้นในเวลานั้น ยกตัวอย่างเช่นว่า เมื่อตั้งจิตกำหนดดูกาย เช่น ลมหายใจเข้าลมหายใจออก ก็หมายถึงว่ากำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออกที่บังเกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบัน ดังเช่นกำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออกที่บังเกิดอยู่ในบัดนี้ หายใจเข้าในบัดนี้ ก็มีสติ มีญาณกำหนดรู้ หายใจออกในบัดนี้ ก็มีสติ มีญาณกำหนดรู้ มิใช่ว่า

เปลอ หายใจเข้าหายใจออกอยู่ในบัดนี้ แต่ว่าจิตมิได้กำหนดหรือกำหนดไม่ทัน จึงไม่มีสติ ไม่มีญาณอยู่ในลมหายใจเข้าลมหายใจออกนั้น เพราะว่าเปลอสติ หรือว่าจิตไม่ตั้งกำหนด ไม่ตั้งเพื่อที่จะรู้.

หน้าที่ของภavana

ฉะนั้น **หน้าที่ของภavana** คือการปฏิบัติประการแรก ก็คือ

กำหนดให้มีสติ ให้มีปัญญาหรือญาณ กำหนดทันต่อธรรมะที่เกิดขึ้นในเวลานั้น นี้เป็นหน้าที่ของภavana **ประการหนึ่ง.**

และให้รวมอินทรีย์ทั้งหลายมาปฏิบัติกิจคือหน้าที่พร้อมกัน. ได้แก่รวมตา หู จมูก ลิ้น กาย และมโนคือใจ ให้มาปฏิบัติหน้าที่กำหนดอยู่ในธรรมะที่เกิดขึ้นอยู่ในเวลานั้น สุดแต่ว่าจะยกเอาข้อไหน กายข้อไหน เวทนาข้อไหน จิตข้อไหน ธรรมะข้อไหนขึ้นมา ก็ให้ทั้งตา ทั้งหู ทั้งจมูก ทั้งลิ้น ทั้งกาย ทั้งมโนคือใจ มาปฏิบัติหน้าที่กำหนดรู้พร้อมกัน. ไม่ใช่ว่าทั้งหกนี้จะแยกย้ายกันไปทำงานทำหน้าที่ต่าง ๆ กัน ตาไปดูเสียทางหนึ่ง หูไปฟังเสียทางหนึ่ง จมูก ลิ้น กาย มโนคือใจไปเสียทางหนึ่ง ๆ ต้องรวมกัน. กล่าวย่อก็คือว่าต้องรวมกายใจนี้ทั้งหมดเข้ามาเป็นอันเดียวกัน. นี้เป็นหน้าที่ของภavana **ประการที่สอง.**

และนำความเพียรพยายามปฏิบัติ โดยเริ่มดำเนิน และก้าวหน้าไปจนบรรลุถึงเป้าหมายบรรลุถึงความสำเร็จ. เป็นสติเป็นญาณกำหนดรู้อยู่ในธรรมะที่เกิดขึ้นอยู่ในเวลานั้น คือในกายในเวทนาในจิตในธรรมที่กำหนดนั้น. นี้เป็นหน้าที่ของภavana เป็น **ประการที่สาม.**

และใช้ความเพียรปฏิบัติส่องเสพออยู่ในข้อที่ปฏิบัตินี้เนื่อง ๆ เสมอ ๆ ให้สม่ำเสมอ ไม่ทอดทิ้ง. และความส่องเสพอนี้ก็หมายความว่า ให้รับเอาข้อที่ปฏิบัตินี้เข้าไปให้ถึงใจ ให้ตั้งอยู่ในใจ. เหมือนอย่างบริโภคอาหาร ส่องเสพออาหาร บริโภคอาหารก็ให้นำเข้าปาก เคี้ยวกลืนเข้าไปให้เข้าถึงในท้อง เพื่อย่อยไปเลี้ยงร่างกาย. ในการปฏิบัติก็เช่นเดียวกัน ต้องรับเอาข้อที่ปฏิบัติกรรมฐานที่ปฏิบัติ ให้เข้าไปถึงใจ เหมือนอย่างบริโภคอาหาร เข้าไปย่อยเลี้ยงร่างกายให้ร่างกายอิมเอิบ ก็ส่องเสพอเอาข้อที่ปฏิบัตินี้เข้าไปให้ถึงใจให้ใจ อิมเอิบเป็นปิติเป็นสุขขึ้น เป็นผลที่ได้รับ. ดังนี้เป็นหน้าที่ของภavana เป็น **ประการที่สี่** ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนเอาไว้.

ก็เป็นอันว่าจบสรุปในสติปัญฐาน.

ต่อไปนี้ก็ขอให้ตั้งใจฟังสวด และตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป.

1 030010 011597
ثمن 120.00 ر.س